OPERE

I. AGÂRBICEANU

9

ION AGÂRBICEANU

O P E R E 9

TEXTUL DIN ACEST VOLUM S-A TIPĂRIT SUB SUPRAVEGHEREA LUI G. PIENESCU, CONFORM INDICAȚIILOR AUTORULUI ȘI NORMELOR ORTOGRAFICE STABILITE PENTRU SERIA «OPERE».

TOATE DREPTURILE REZERVATE EDITURII MINERVA

Coperta și supracoperta: *Cristea Müller*

ION AGÂRBICEANU

O P E R E 9

ROMANE

★★★

Prefață de DUMITRU MICU

1 9 7 6

EDITURA MINERVA

PREFAȚA

Legea minții e cel de al treilea roman editat al lui Ion Agârbiceanu. În ordinea redactării: al patrulea. Așternut pe hîrtie „în vara și toamna anului 1915", după ce apăruseră *Căsnicia lui Ludovic Petrescu*,[1] *Povestea unei vieți*[2] *și Arhanghelii*,[3] el n-a putut vedea lumina tiparului decît în 1927. Intitulat inițial *Povestea altei vieți* (denominație păstrată, la editare, în subtitlu), romanul a fost conceput ca o replică la scrierea antonimă din 1912, care avea să devină în 1926, cînd a fost publicată sub formă de carte, *Legea trupului*. Nu e o realizare excepțională și în ierarhia creațiunilor autorului nu ocupă primul loc. În raport cu *Arhan-*

[1] O amplă povestire, mai curînd, tipărită în 1912 în *Cosînzeana* și nereprodusă în volum, considerată de autor „mai mult o încercare, o pregătire în vederea scrierii romanelor" (Cf. Mircea Zaciu, *Ion Agârbiceanu*, Buc., Minerva, 1972, p. 104).

[2] *Luceafărul*, XI, n-le 1-33, 1 ian.-16 dec. 1912.

[3] *Luceafărul*, XII, n-le 1-24, 1 ian.-16 dec. 1913. Tras în volum aparte în 1914.

ghelii se află mai jos cu o treaptă. Nuvele ca *Popa Man*, *Jandarmul*, *Păscălierul* îi sînt net superioare. Merită însă cu prisosință să fie citit. Lectura devine chiar obligatorie pentru cine vrea să se edifice asupra condiției românilor din imperiul austro-ungar la începutul secolului nostru. Dar să nu anticipăm.

Asemenea *Legii trupului*, *Legea minții* este un roman biografic. Prin antiteză față de cea premergătoare, biografia narată în paginile lui dobîndește caracter de hagiografie. Viața eroului urmează un curs invers aceluia al existenței lui Ion Florea, personajul central din *Legea trupului*. Andrei Pascu nu cedează presiunii instinctelor, „legii păcatului", „înscrisă în mădularele sale", ci îndeplinește cu statornicie comandamentele rațiunii. Tînăr avocat, logodit cu o fostă colegă de liceu, Ion Florea se lasă antrenat într-o aventură carnală cu mama acesteia, și urmările nu pot fi, de la sine înțeles, decît dezastruoase. Acestui suflet slab, scriitorul îi opune, în romanul-replică, un suflet tare, exemplar. Simetria celor două cărți e perfectă. Amîndouă înfățișează traiectul vieții eroului de la începuturi, adică din școală, pînă la precizarea definitivă a sensului, respectiv pînă la prăbușirea nimicitoare, într-un caz, pînă la ridicarea pe culmile autodesăvîrșirii, în cazul celălalt. Intenția moralizatoare este manifestă. Cele două romane compun o lungă predică, ilustrată. Fabulația din cuprinsul lor se vrea, declarat, o exemplificare a unor versete din epistolele apostolului Pavel, luate drept motto. Însă didacticismul naiv este în bună parte eclipsat de tablouri de viață autonome, de fresca ce se alcătuiește, independent de teză, în spațiul cărților.

Alcătuit din trei părți, romanul *Legea minții* debutează cu un episod rural, în care personajul, proaspăt absolvent al liceului din Blaj, trăiește momentul decisiv al alegerii profesiei. Părinții l-ar vrea preot, iar el nu se simte cîtuși de puțin atras spre îndeletnicirile sacerdotale, care mai curînd îi repugnă. Îl pasionează, ca pe Ion Agârbiceanu la vîrsta lui, științele naturale. Din devotament filial, se decide, totuși, pentru teologie. Procesul sufletesc ce determină opțiunea este rezumat cu deosebită stîngăcie :

„N-ar fi voit, pentru nimic în lume, să-și supere părinții. Mai mult încă : cu gîndul la mulțumirea ce le-ar face-o lor, era hotărît să-și înainteze cererea, se silea chiar să vadă unele laturi frumoase ale carierei preoțești" ș.a.m.d.

în general, personajele sînt portretizate la un mod extrem de naiv, cu mijloace rudimentare, proprii mai mult retoricii didactice decît creației epice.

„Bădicul Ionaș și lelea Ana — scrie, de pildă, romancierul — de multe ori simțeau un fel de mîhnire, un fel de umilire, cînd vedeau pe domnul cel alb și fraged ca un lujer cum mănîncă zamă acră în rînd cu ei ori cum muncește alăturea cu frații, ca și cum n-ar fi umblat de cînd e lumea la școli. Se simțeau mîhniți, dar aveau și ei o bucurie adîncă : în zilele de muncă mare, Andrei își lepăda haina lui de toate zilele ; era vesel, cînta, fluiera, spunea o groază de minuni despre gîngăniile de pe pămînt și despre stelele din cer, glumea cu frații..." etc.

Cu totul alta e valoarea capitolelor în care este descrisă viața de seminar. „Cleric" la facultatea de teologie a Universității din Budapesta, aceeași pe care o urmase și creatorul său, Andrei Pascu zugrăvește, într-o lungă scrisoare către o prietenă, climatul și fauna mediului respectiv cu o putere de plasticizare notabilă. Din paginile scrisorii, și din întreaga primă secțiune a romanului, se detașează o mică lume închisă, ce rezumă fidel și expresiv marea instituție din care emană. Seminarul este imaginea bisericii romano-catolice și, în același timp, a structurii statale habsburgice în expresia ei budapestană. El reunește studenți de naționalități diferite, supuși aceleiași discipline, comună de altfel instituțiilor catolice de învățămînt de toate gradele din întreaga lume, și avînd în principiu aceleași drepturi. La adăpostul normelor instituționale universaliste, derivate din ecumenicitatea romană, se practică însă, consecvent, o netă discriminare națională... „Clericii" urmează toți un același program, rigid, intangibil, cu deșteptare și culcare la oră fixă, participare, dimineața, la serviciul religios, rugăciuni și „cetanii" la fiecare masă, „meditație", în capelă, de două ori pe zi, „silentium" ; ascultă de „ductori" și de mai marii acestora, „prefecții", se confesează „spiritualului" și parcurg cîteva din zilele anului de studiu, consacrate „exercițiilor spirituale", într-o muțenie desăvîrșită, nefăcînd altceva în durata lor, decît să asculte predici, să se roage și să „mediteze". Corespondența tuturor este supravegheată și nici unul nu are voie să introducă scrisori în vreo altă cutie poștală decît cea instalată lîngă poarta facultății. De posibilitatea de a-și vorbi limba nestînjenit, de a-și însuși în deplină libertate valorile culturii naționale, de-a împărtăși deschis

aspirațiile națiunii din care fac parte beneficiază însă doar unii dintre teologi. Celor proveniți din rîndurile „minorităților" naționale nu li se permite să-și întemeieze „societăți de lectură" proprii, în schimb se depun eforturi perseverente pentru atragerea lor în asociația literară a colegilor majoritari. Românilor li se interzice, la un moment dat, să se adune în grupuri, să vorbească între ei românește în prezența fie și a unui singur student de altă limbă, să primească vizite ale conaționalilor de la alte facultăți, să citească ziare românești. Șaisprezece la număr, ei „nu șăd doi unul lîngă altul, nici în sălile de studii, nici în prînzitor, nici nu-s cu paturile vecine în dormitoare". În timpul plimbărilor, care sînt, bineînțeles, întotdeauna colective, „e oprită mergerea împreună alor doi români". Cei tratați astfel nu-și îndură, desigur, soarta fără împotrivire și tensiunea ajunge în cele din urmă la un asemenea punct încît, în semn de solidarizare cu Andrei Pascu, eliminat din seminar, ca „agitator veninos", toți teologii români își împachetează lucrurile, gata să părăsească facultatea *in corpore*. Interdicția de-a avea societate de lectură nici nu se gîndesc s-o respecte. Sub pretextul necesității de a se exersa pentru deprinderea ritului oriental, în care vor trebui să oficieze după hirotonire, ei țin șezători literare în toată regula, cu lecturi, recitări, referate, cîntece patriotice și cînd unul dintre „prefecți" îi surprinde cîntînd în cor *Deșteaptă-te, române*, îl calmează spunîndu-i că intonaseră *Împărate ceresc*, adică „ceea ce-i la catolici *Veni Sancte Spiritus*" și reiau textul întrerupt, zicîndu-l „cu întreaga simțire", pînă la sfîrșit.

Principala notă definitorie a vieții seminariale pictate în *Legea minții* e fariseismul. Acei ce compun mica lume, „clericii" și „superiorii" lor, afectează sobrietatea și pioșenia, afișează un hieratism de statui mișcătoare, în realitate fiind devorați de aceleași patimi ca toți muritorii și unii cedînd cu ușurință, constant, tentațiilor celor mai lumești cu putință. Preocupați prea puțin de sufletele, de caracterele tinerilor încredințați lor spre formare, educatorii îi apreciază în funcție de capacitatea — care, în majoritatea cazurilor, nu e decît abilitate — de a se conforma canoanelor și regulamentelor, acordînd credit maxim nu celor efectiv mai buni, mai evlavioși, ci acelora ce se pricep să practice cu mai mult aplomb arta disimulării. Seminarul devine o școală a perfidiei. Spre a fi bine cotat, un teolog trebuie să urmeze cu strictețe tot

ritualul în vigoare, fără a face însă exces de zel, aceasta putînd leza amorul propriu al ambițioșilor și declanșa, în consecință, invidii și uri neiertătoare. Făcîndu-i lui Andrei Pascu, în tren, în timpul primei sale călătorii spre Budapesta, un fel de instructaj, un coleg în vîrstă îi zice :

„...Să nu te uiți, la plimbări, după domnișoare : numaidecît ți-ar pune notă rea la purtare morală [...] În capelă să nu rămîi nici mult, nici puțin : după ce vor fi ieșit zece—douăzeci, poți ieși și dumneata..."

Cîteva luni mai tîrziu, Andrei Pascu, dezvăluind colegei de liceu, în amintita scrisoare, programul cotidian al seminariștilor, își mărturisește, odată cu exasperarea de a duce „o viață care, prin uniformitatea ei, se potrivește unei mașini, nu unui om", sila de a vedea ipocrizia proliferînd sub masca devoțiunii creștine.

„Zi de zi — scrie el — aceleași rugăciuni, zi de zi aceeași liturghie, pe care o citește în taină același preot, duhovnicul. Între rugăciuni și liturghie avem un sfert de ceas în care putem ședea în bănci, ca să «meditîm», adecă să ne gîndim la ceea ce ne predică duhovnicul sara. Cealaltă vreme cît o petrecem în capelă, trăbă să rămînem în genunchi. Sînt clerici care chiar acel sfert de ceas nu-l folosesc pentru un strop de odihnă, ci rămîn îngenuncheați, părînd crescuți din băncile pe care se apleacă [...] Eu am văzut cum mulți, acoperindu-și fața cu palmele, stînd în genunchi, dorm în toată legea ; am surprins chiar cîte-un slab suspin, pe care-l scot oamenii numai în somn..."

Plenar, fariseismul se declară mai cu seamă în zilele „exercițiilor spirituale", cînd Andrei Pascu vede „cu uimire", cum „fiecare cleric își schimbă fața, ochii, mișcările, pașii", cum toți amuțesc subit, „ca și cînd așa s-ar fi născut", cum nici unul nu privește la ceilalți, „ci, fiecare, sau înaintea sa, în gol, cu ochii împăinjeniți, sau în pămînt, cu pleoapele lăsate". Parcă toți s-ar fi schimbat, „la o poruncă vrăjită", în umbre.

„El simțea — relatează naratorul — că schimbarea aceasta, așa de bruscă, așa de uniformă, încît un cleric părea copia celuilalt, nu poate fi firească. Simțea că masca de tristețe pe care o puseseră cu toții nu le-a căzut, așa, din senin, fără nici un gînd, fără nici o durere, fără nici un act, numai în spațiul și timpul cît îți trebuie să faci un pas. Simți că simulează cu toții..."

Devoții nu sînt clintiți din suspecta lor împietrire nici chiar de accesul de rîs al colegului impiu :

„...ca și cum nimeni nu l-ar fi auzit, nici un cap nu se întoarse spre dînsul, nimeni nu se clăti din poziția încremenită în care stătea, nici chiar ductorul, deși sprîncenile i se încruntară involuntar".

E ceea ce îl convinge pe Andrei Pascu, definitiv, că „toți se prefac."

„— Da — își zice — se prefac că n-au auzit, pentru că fiecare vrea să-i demonstreze celui de-alături cît de adînc e cufundat în meditație".

Inclementul cleric e invadat, ne destăinuie romancierul, de „o mîhnire adîncă, o milă amară față de toți acești tineri destinați unor renunțări mincinoase cît vor trăi pe lumea asta."

Tipuri memorabile nu se alcătuiesc în această primă parte a romanului (și nici în cele următoare, de altfel), atît studenții cît și profesorii fiind mai mult caracterizați discursiv, în bloc, decît zugrăviți individual. Personajului principal îi par toți, sau aproape toți, la fel, și naratorul preia optica lui. Văzuți de Andrei Pascu, profesorii „sînt parcă frați buni". Au cam aceeași vîrstă, sînt : „scurți, groși, cu ochii împăinjeniți," pleșuvi, obrajii le sînt „aspri și duri ca tureacul de-atîta ras". Blazați, „nu-i mai interesează nimic", „vorbesc să nu tacă" și, la examene, ascultă plictisiți. Cursurile și le țin, desigur, în latinește, „dar adeseori își uită de ei și încep ungurește, amestecă fraze ungurești în țesătura latinească". Semănînd unii cu alții leit, Pascu susține a nu-i putea deosebi decît, după ce încep să vorbească, în funcție de materia predată :

„Dacă începe despre «tohu-vabohu», adică despre nimicul ce era la începutul lumii, știu că-i profesorul de studiul biblic. [...] Dacă începe cu *ens a se*, adecă ființa «de la sine și prin sine», știu că e profesorul de dogmatică, fundamentală [...] Dacă începe cu «alef», adică «a», și aud tot la al treilea cuvînt «alef, alef», cunosc pe profesorul de ebraică și chaldeiană".

O singură figură se diferențiază precis în acest ...„tohu-vabohu" caracterologic, aceea a profesorului de logică, psihologie și metafizică. El singur, pretinde tînărul teolog, „e om", în adunătura de marionete. Felul în care este pictat nu prea exemplifică însă caracterizarea. Dintre toate personajele, acesta e cel mai grotesc

și, portretizîndu-l, romancierul folosește — fără prea mare iscusință, desigur — mijloace de-a dreptul argheziene. Tînăr, neavînd mai mult de treizeci de ani, insul „e înalt, uscat, și are o față atît de palidă încît bate în verzui, ca alabastrul". Extrem de nervos, cît ce deschide gura, ca să-și țină prelegerea, „vocea lui începe să șuiere, să plîngă, să miorlăie, să rîdă, pronunțînd unele cuvinte largi și grase, pe altele schilodindu-le, pe cele de la sfîrșitul frazei semnificîndu-le de multe ori numai prin mișcarea buzelor". Vorbind, fața i se schimonosește, „brațele-i sar speriate de lîngă trup, se agită în aer, tăind linii de nebunie". Nu rareori, „sare el însuși de pe scaun, ca zvîrlit de un curent electric" ; „ca o minge sare de la o bancă la alta", și studenții din primele rînduri, văzîndu-se în pericol de a le fi scoși ochii, se ascund sub bănci.

Lapidar caracterizat, seminarul este, în reprezentarea lui Andrei Pascu, un loc în care tinerii sînt pregătiți „pentru moarte, nu pentru viață". Practicile derulate în interiorul lui : „o nebunie".

Alergia personajului față de modul existențial propriu mediului în care s-a introdus nu e o reacție pur temperamentală. Fiu de țărani, format sufletește în atmosfera mișcărilor de idei ce au răscolit conștiința tinerei intelectualități de la sfîrșitul veacului trecut și începutul celui în curs, Andrei Pascu simte și gîndește aidoma publiciștilor și literaților din cercul *Luceafărului*, revista în care Agârbiceanu s-a revelat ca prozator. Aidoma celor mai radicali dintre ei. Însuflețit, ca toți ardelenii, de idealul emancipării naționale, el concepe lupta pentru înfăptuirea lui strîns împletită cu acțiunea de eliberare socială a maselor oprimate. În discuția din tren cu viitori colegi de seminar, se declară de-a dreptul adept al socialismului, pe care îl vede instaurat pe cale revoluționară („dacă nu se poate altfel") și ale cărui idei crede a le fi găsit prefigurate în *Evanghelie*. La întrebarea uluită a interlocutorului :

„— Și știi dumneata ce vor socialiștii ? Să răstoarne rînduiala de azi a lumii", Pascu răspunde, „cu hotărîre" :

„— Adică a societății, nu a lumii [...] Rînduiala lumii, adică a universului întreg, nu se poate schimba, e veșnică. Nici direcția unui curent de aer, de pildă, n-o putem abate. Dar oamenii, constituiți în societăți și țări, fac legi, fac rînduieli care pot fi foarte bine schimbate. Și, dacă socialiștilor le-ar reuși să schimbe

ordinea socială de azi, numai bucura ne-am putea, mai ales noi, românii."

Observația că revoluția și „învățătura lui Hristos" s-ar „bate cap în cap" primește această replică:

„— Dar rînduiala socială de azi nu-i potrivnică legilor de dreptate, de frățietate și iubire? Jugurile sub care putrezesc unele popoare aflate sub robie străină n-ar trebui arse cu foc, tot după *Evanghelie*? [...] cu tot creștinismul, o nedreptate socială sau națională nu se poate frînge, pînă azi, decît prin forța brutală; nedreptatea o susțin oamenii, nu creștinismul, și omul nu se pleacă decît înaintea forței."

Explicitîndu-și afirmațiile, viitorul preot se referă la averile episcopești, colosale:

„Un singur om are avere cît douăzeci de sate. El e slujitorul *Evangheliei*, dar țăranii de pe domeniile sale pot flămînzi pînă la moarte, fără ca slujitorului lui Hristos să-i vină în minte c-ar fi bine să dea din belșugul lui și altuia. Dar dacă s-ar vedea deodată în fața flămînzilor care i-ar amenința viața, atunci..."

Intrat în seminar cu asemenea concepții, era normal ca Andrei Pascu să scruteze realitățile de acolo cu un ochi critic nemilos, să osîndească în sinea lui, fără cruțare, „caiafele" care „și-au închinat viața formalității", care, întocmai ca „fariseii de pe vremea lui Hristos", care făceau și ei parte „din tagma preoțească cea avută, cea bine hrănită", mormăie în văzul lumii „rugăciuni după rugăciuni", sperînd să-și răscumpere astfel „păcatele tinereților, ori poate — ce mai știi? — și ale cinstitelor bătrîneți", care, în timp ce studenții teologi își „rup genunchii" și se sufocă în „aerul gros din capelă", se „îndoapă cu mîncări", se „umplu cu vin". Acumulată zi de zi, clipă de clipă, indignarea mocnită se va transforma, în timpul „exercițiilor spirituale", în revoltă deschisă, violentă, „clericul" traversînd o criză sufletească asemănătoare celei pe care scriitorul mărturisește a fi suportat el însuși, la vîrsta și în condiții de existență aproape identice acelora ale eroului său.[1] Prin crize analoage au trecut, de fapt, în epocă, aproape toți intelectualii tineri. Zguduirea lui Andrei Pascu e provocată de cu totul alți factori, însă, asemenea

---

[1] Cf. *Mărturisiri*, în *Revista Fundațiilor regale*, VIII, nr. 12, dec. 1941, p. 544.

multora dintre tinerii de etatea lui de dincoace de munți, teologul budapestan se îndepărtează, după străbaterea ei, de socialism, spre a îmbrățișa, fără să o teoretizeze, directiva poporanistă.

E ceea ce aflăm în cea de a doua secțiune a romanului. Satul în care Andrei Pascu ajunge paroh seamănă mult cu Cenade, locul nașterii scriitorului, fiind locuit întocmai ca acea comună din apropierea Blajului [1], în cea mai mare parte de români, circa o mie de suflete, numărînd în plus trei sute și mai bine de sași și cîteva zeci de țigani de „neamuri" diferite: „cei de sus", mai evoluați, fierari de meserie, și „cei de jos", rămași în urmă. Economic însă și ca stadiu de civilizație, aduce mai curînd cu Bucium-Sașa, satul sărac din munții Apuseni, întîia parohie păstorită de Agârbiceanu. Nu în întregime. Partea locuită de sași diferă izbitor de cea aparținătoare românilor. Căci, ne explică romancierul prin unul dintre personaje, „Măgura a fost pe vremuri sat curat săsesc" și populația ei românească „s-a format, an de an, dintre slugile sașilor". Prozatorul nu omite să specifice că nici sașii nu sînt toți deopotrivă. Există și între ei, „fruntași", chiar fruntași ai fruntașilor („fruntașii cei mai bogați"), primul dintre aceștia fiind pastorul („popa lor"), și există oameni de rînd „sărăntoci", „săraci", „necăjiți", pe care înstăriții („îngîmfați, încrezuți în bogățiile și-n puterea lor") îi tratează cu „dispreț" și cu „nepăsare". Aceștia din urmă nu numai că nu-și dau aere, nu pretind românilor să li se adreseze cu „stăpîne", dar se solidarizează cu ei, chiar dacă nu fățiș, în anumite acțiuni îndreptate împotriva „sașilor fruntași". E cazul „scriitorașului" de la primărie Hans Binder, „rebegit de boală și de sărăcie", care, notează scriitorul, „îi ura pe toți fruntașii lor de parcă i-ar fi fost dușmani". Un om cumsecade este subprefectul, sas și el, care, sesizat de abuzurile celor de limba lui, îi pune fără șovăire la punct, aplicînd legea, just, în favoarea românilor. Prăpastia ce-i separă pe măgureni e de natură socială, nu națională. Vorbind de „sași", Andrei Pascu, enoriașii săi, celelalte personaje ale cărții, precum și autorul însuși, au în vedere, constant, sașii bogați, „fruntașii". Ostilitatea țăranilor români, exploatații îi vizează exclusiv pe aceștia, fiind în chipul cel mai evident, expresia luptei de clasă.

---

[1] Cf. Idem, *loc. cit.*, p. 524—526.

Instalat în fruntea „uniților" din Măgura, tînărul preot își asumă de la început rolul unui călăuzitor, nu atît de suflete, în înțeles religios, ci de conștiințe, la modul civic. Devine un Popa Tanda, folosind însă mijloace de persuasiune diferite, de eficacitate mai largă și mai promptă. În înțelegerea lui, preoția implică angajare totală, activitate continuă, dezinteresată, pentru „mîntuirea" credincioșilor „în lumea asta, nu în cealaltă". Altfel, „cu popă ori fără popă", truditii și oropsiții „rămîn tot așa de năcăjiți, viața lor tot așa de întunecată". Spre a le procura efectiv o „mîngîiere", o „îndulcire a năcazurilor", preoții „trăbă să facă ceva pentru ei" în sens social. Practic, Andrei Pascu întreprinde o acțiune menită să-i constrîngă pe „stăpînii" Măgurii a recunoaște că „sîntem și noi în sat". Românii adică. Sprijinit de confratele neunit, părintele Todoruț, bătrînul „popă cu nărav", dar cu „inimă dreaptă", care, la nevoie, botează, cunună, spovedește și împărtășește uniții „cu aceeași dragoste" ca pe „oricare dintre parohienii lui", el își saltă conaționalii deasupra sărăciei și îi introduce în consiliul comunal, determină chiar alegerea unuia dintre ei în funcția de primar. Lucrare tipic poporanistă! Dacă apărea înainte de primul război, e foarte probabil că doctrinarii *Vieții românești*, revista la care Agârbiceanu a colaborat susținut, ar fi întîmpinat *Legea minții* cu entuziasm. Scriitorul și-a rostit de altfel explicit, încă în 1904—1905, deci înainte de apariția publicației ieșene, acordul cu punctul de vedere poporanist.[1]

Eroul romanului își începe opera de ridicare a țăranilor prin elaborarea, exact în spiritul vederilor expuse de C. Stere, în studiul *Social-democratism sau poporanism?*[2] a unui plan de luare în „arîndă" a unei moșii, aceea a „grofului din Cornățel" — preludiu al cumpărării ei — plan ce va fi în curînd pus în aplicare, și-o continuă prin întemeierea unei bănci sătești și deschiderea unei școli cu limba de predare română și o desăvîrșește prin obținerea de către români a unei atît de răsunătoare victorii în alegerile locale, încît ponderea participării lor la administrarea comunei ajunge decisivă. Natural, asemenea rezultate nu se dobîndesc fără luptă. Lupta dusă de Andrei Pascu e complexă și acerbă. Tînărul preot nu are doar de înfrînt rezistența înverșu-

---

[1] Cf. Mircea Zaciu, *Op. cit.*, p. 52.
[2] *Viața românească*, II, III, n-le 8-11 din 1907, 1, 4 din 1908.

nată a „fruntașilor" satului la orice tendință de schimbare a stărilor de lucruri existente, ci și de răpus inerția resemnării foștilor servitori, de înfrînt la itatea, indolența și neînțelegerea acestora, de respins șicane și amenințări din partea unor adversari cu funcții sau influenți. Se ivesc situații în care e silit să recurgă la constrîngere, aplicînd bunăoară, conaționalilor amenzi pentru netrimiterea copiilor la școală și obligînd autoritățile, prin lege, să le încaseze. Pentru reușita acțiunilor e nevoie, în afară de fermitate, curaj și perseverență, de tact, dibăcie, inventivitate. Dependenți economic de chiaburii sași, fără ale căror cereale n-ar putea să iasă din iarnă, țăranii români săraci se văd nevoiți să se angajeze, an de an, a le munci pămînturile în condiții înrobitoare. Spre a sparge cercul vicios, parohul unit se face luntre și punte și procură porumb de altundeva, fără altă obligație pentru beneficiari decît aceea de a-l restitui, la viitoarea recoltă, cu oarecare dobîndă. Cu multă iscusință trebuie să acționeze Andrei Pascu pentru a determina respectarea legii care prevede sortarea parcelelor de pădure din care urmează ca măgurenii să-și ia, anual, lemne de foc. Pînă la venirea lui, „sașii fruntași", profitînd de necunoașterea legilor de către săteni, își rezervaseră în toți anii „delnițele" bune, lăsînd săracilor, de fiecare dată, suprafețele acoperite de tufe și uscături. Prin introducerea practicii tragerii la sorți, partajul se operează, în sfîrșit, cu dreptate. Dar angajarea cea mai îndrăzneață a preotului e cea prilejuită de alegerile comunale. Acele alegeri devin o adevărată bătălie. Deciși să bareze cu orice chip calea spre consiliu a candidaților români, stăpînitorii satului nu ezită, în ziua votării, să-i țină închiși cu forța în curțile lor pe țăranii veniți să le lucreze cîte ceva, împiedicîndu-i astfel să se prezinte la urne. Andrei Pascu nu se dă însă bătut. „Protestează" alegerile. Noul tur de scrutin, obținut după multe alergări și agitații, va prilejui, se înțelege, o confruntare încă și mai încordată, punctată de momente dramatice, soldată cu biruința celor ce formează majoritatea zdrobitoare a populației din Măgureni.

„Erou", în partea a doua a romanului, „apostol", de tipul celui apoteozat de Octavian Goga, în poezia omonimă, Andrei Pascu dobîndește, în cea de a treia parte, aureolă de sfînt.

Transferat la oraș, numit protopop, el își continuă activitatea poporanistă, bătînd drumurile districtului, străduindu-se să instaureze ordine în toate parohiile, dar victoria cea mare, repurtată

în noile condiții, e una de ordin interior. Andrei Pascu răpune dușmanul din el însuși : „legea trupului". Rămas văduv, prin moartea preotesei, tînăr încă, el își întîlnește, în orașul în care s-a stabilit, prietena din adolescență, aceea cu care corespondase în timpul studenției și a cărei dragoste pentru el, departe de a se fi stins cu timpul, se intensificase. Murindu-i soțul, ea speră să-și poată uni viața cu a lui, însă speranța îi este zdrobită de cremenea voinței preotului de a nu ieși din litera canoanelor și a păstra credință nevătămată iubirii defuncte, consfințită prin căsnicie. Andrei Pascu rămîne neînduplecat în decizia lui de a nu da curs chemării la dragoste, deși o iubește pe cea care i-o adresează. Gîndind bisericește, cum nu gîndea în anii de seminar, el omologhează atracția spre Dora cu pofta păcătoasă, implantată de către creator în trup (își zice cu apostolul Pavel), spre a cenzura superbia sufletului, spre a aminti omului, permanent, că nu este înger și că „virtutea întru neputință se săvîrșește". Logic, motivația nu prea stă în picioare. Ce-i mînă pe Andrei Pascu și Dora Muntean unul spre altul nu-i deloc o simplă patimă trupească, potrivnică „legii minții" ; e un sentiment curat, cu atît mai înălțător cu cît se exprimă în circumstanțe intime tragice. Refuzîndu-și dragostea, optînd pentru erosul supramundan („Tu iubești ca zeii", îi scrie adoranta), preotul nu înfrînge în el „îngerul Satanei", ci simțirea omenească. Termenii opoziției rămîn arbitrari și, în ciuda intenției, „povestea vieții" lui Andrei Pascu nu e o replică la povestea celeilalte vieți, a lui Ion Florea, decît în primele două mari etape ale derulării ei. Reprobabil, chiar din cel mai dogmatic punct de vedere creștin, în conduita personajului din *Legea trupului* nu-i faptul în sine al lipirii de o femeie ; Ion Florea n-ar putea fi condamnat, în temeiul nici unei morale, nici dacă s-ar fi recăsătorit, în eventualitatea decesului soției. Intolerabil, cursul existenței sale devine prin aceea că tînărul sacrifică iubirea satisfacției pur carnale, degradante. Pentru contrapunctarea situațiilor înfățișate în *Legea trupului*, era suficientă biografia lui Andrei Pascu pînă la întîlnirea preotului cu Dora. Episodul iubirii sale platonice rămîne, raportat la datele menite să constituie antiteza „legea trupului — legea minții", superfluu. Dar, se poate răspunde, Andrei Pascu e preot ! Confesiunea căreia aparține nu permite recăsătorirea preoților. Chiar punînd problema astfel, termenii dilemei reale cu care este con-

fruntat personajul nu sînt cei enunțați în roman. Preotul are de aplanat un conflict interior nu între „legea trupului" și „legea minții", ci între aspirația firească, legitimă, la fericire — lege a sufletului — și voința de autorealizare pe treapta supraumană a sfințeniei. Are așadar, de soluționat o altă problemă decît cea declarată în titlurile celor două romane.

Substanța *Legii minții* o formează însă nu cazuistica morală, ci amplul documentar înfățișînd ambianța seminarială din cadrul universității kesaro-crăiești budapestane și un fragment de lume transilvăneană încastrată nefiresc în monarhia vulturului bicefal. Caz tipic de spargere a zăgazurilor unei teze, de invazie a vieții reale într-o scriere concepută doctrinar! Triumf al instinctului scriitoricesc asupra „minții" înrolate în serviciul propagandei bisericești. Nu în sensul înfrîngerii concepției religioase, al dezmințirii acesteia, în pofida intenției autorului, prin derularea obiectivă a spectacolului introdus în carte, ci în sensul că, independent de tezismul moral, alături de el, fără să-l zdruncine direct, dar și fără să sufere vreun impact din parte-i, în roman se făurește o lume, care — ea, și nu istorisirea cu iz de predică — îi decide structura.

Fără a fi o realizare majoră de artă, *Legea minții* e una din cărțile reprezentative ale autorului, cuprinsul primelor două părți ale ei fiind o componentă esențială a marii fresce și cronici a vieții românești din fostul imperiu habsburgic, ce se alcătuiește în proza lui Ion Agârbiceanu.

DUMITRU MICU

LEGEA MINȚII

(POVESTEA ALTEI VIEȚI)

Lucrare scrisă în vara și toamna anului 1915

Autorul

«Văd altă lege în mădularele mele, potrivnică legii minții mele, care mă robește legii păcatului, lege scrisă în mădularele mele.

Nenorocitul de mine om! Cine mă va scăpa de trupul acesta plin de moarte? Darul lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos, Domnul nostru.»

Sf. Pavel, Către romani, *VII, 23, 24, 25.*

«Și ca să nu mă măresc mi s-a dat mie pofta trupului meu, îngerul Satanei, ca să mă bată. Pentru aceea de trei ori pe Domnul l-am rugat, ca să-l alunge de la mine. Și mi-a zis: Destul îți este darul meu, pentru că virtutea întru neputință se desăvîrșește.»

Sf. Pavel, II. Către corinteni, *XII, 7, 8, 9.*

PARTEA ÎNTÎI

SEMINARUL

I

— Mi-a spus părintele că nu mai sînt decît zece zile. Pîn-atunci va trebui să-şi facă rugările, va trebui să meargă chiar el la oraş la cincisprezece august. Popa zice că Andrei ar trebui să se grăbească.

Bădicul Ionaş tăcu, îşi puse iarăşi, pe-ndelete, luleaua între dinţi şi începu să pîcăie. Fumul pişcător, alburiu, se înălţa încet, în pîlcuri ce n-aveau putere să se destrame în aerul greu, plin de năduf. Ochii lui blînzi, albaştri, priveau, obosiţi parcă, însărarea ce se cobora încet-încet din văzduhul încărcat de nouri grei. Bădicul şedea pe-un scăunel cu trei picioare la uşa bucătăriei de vară, o întruchipare de scînduri vechi, înnegrite de fum. Lelea Ana, nevastă-sa, dereteca pe lîngă vatră, pe la foc, pregătind cina. O oală cu fiertură clo-

cotea domol. Ceaunul — negru ca funinginea, în care fierbea, împrăștiind miresme bune, mămăliga — atîrna de cîrlig deasupra flacărilor arămii, care, în răstimpuri, se potoleau, jucau ușoare, mici, vineții, ca niște aripioare transparente, deasupra jarului. Apoi, cînd lelea Ana punea vreascuri nouă, creșteau în limbi de paloșe vii, îmbrăcau ceaunul în șuvițe roșii, ca niște bogate și sălbatec de încîlcite plete de țigan corturar, aprinse de soare. Atunci cirul din ceaun clocotea de jurîmprejur — părea cîntecul unui pîrău umflat de ploaie, — capacul de pămînt, smălțuit verde, tremura pe oala din vatră, și mireasma fierturii se împrăștia pînă departe prin curte.

Lelea Ana, vreme îndelungată, nu adaose nimic la vorbele bădicului Ionaș, deși, de cînd se apucase ea de cină, se pironise și bădicul pe scăunelul cel cu trei picioare, și cei doi soți tot despre soarta lui Andrei se sfătuiseră. Dar acum, ajungînd la vorbele popii, lelea Ana se înfrică, și teama nedeslușită ce o apăsase toată vara se lăsa și mai greu pe sufletul ei. Se gîndea cu groază : «Numai zece zile ! S-ar putea prea bine ca-n vremea asta Andrei să nu ia nici o hotărîre.» Cum își trecea prin lumina arămie a flacărilor trupul înalt, zvelt, se vedeau în răstimpuri obrajii ei tineri, frumoși încă, ale căror linii însă păreau împietrite.

— M-am gîndit c-ar trebui să-i vorbim lui Andrei, începu din nou bădicul Ionaș.

— Să-i vorbim, dar cum ? întrebă c-un oftat adînc lelea Ana. Ochii i se umeziră îndată.

— Să-i spunem că mai are zece zile în care trăbă să se hotărască într-un fel. Dacă vrea să se facă popă, să-și facă rugările, și în ziua de cincisprezece august să fie la oraș ; dacă nu, să se îngrijască el din ce va trăi la școlile cele mari.

Lelea Ana începu să plîngă încet, fără suspine ; numai lacrămile-i curgeau. Bădicul Ionaș se ridică de pe scăunel, trecu prin curte, ca și cînd ar fi avut să caute ceva ; apoi se întoarse, șezu iar și zise :

— Va trebui să înțăleagă și el că avem dreptate. Va trebui să se gîndească și el la viitor. Noi, pîn-acum, am făcut ce ne-a fost cu putință.

Cum însă lelea Ana nu răspunse nimic, ci, dimpotrivă, plînsul îi tot creștea, bărbatul se ridică din nou și dispăru în întunerecul ce se coborîse de sus, greu — să-l tai în petece mari. Nu se mînie că nevasta nu-i răspunse nimic. Amîndoi aveau același simțămînt, aceeași convingere : dacă Andrei ar fi fost un băiat rău, cel puțin un băiat ca toți ceilalți de sama lui, ar fi putut părinții să-i vorbească deschis, și chiar aspru. Însă el era mai înțelept ca un om mare, mai ascultător decît o slugă bună, și, mai ales, era peste măsură de simțitor, așa încît părinții, de cînd crescuse mare, umblau cu el cum umbli cu ouăle roșii. Cum să vină ei acum și să-i spună : «Dacă vrei să fii popă, bine — întri în seminar, și-n patru ani ești gata, fără nici o cheltuială ; dacă nu, noi bani să te purtăm pe la școli mai mari nu mai avem, cîștigă-i tu cum vei putea» ? Bădicul Ionaș știa că nu i-ar putea spune nicicînd astfel de vorbe, iar nevastă-sa simțea că bărbatul numai de năcaz vorbea cum vorbise. Amîndoi știau fără să-l întrebe că Andrei era oricînd gata să le împlinească dorința, dacă ar fi încercat fie și numai pe departe să i-o mărturisească. Dar chiar aici era puntea peste care ei nu puteau trece : nu știau dacă dorința lor este și dorința lui Andrei, și fiindcă-l iubeau ca pe ochii din cap, pentru toată lumea n-ar fi voit ca băiatul lor să-și aleagă o carieră ce nu i-ar plăcea, numai ca să le facă lor o bucurie. Mai simțeau apoi un fel de sfială față de acest tînăr domn, ieșit, ce-i drept, din coapsa lor, dar pe care anii de școală, învățătura multă și traiul între străinii din oraș îl schimbaseră așa de mult, încît nu mai sămăna în nimic cu frații lui de-acasă. Și nu numai atît : bădicului Ionaș și lelei Ana li se părea că fiul lor se deosebește foarte mult chiar și de alți domnișori crescuți la școli. Iată, de pildă, nu demult, chiar în vara asta, a fost pe la ei feciorul popii din Aluniș, coleg cu Andrei, tînăr dezghețat, care rîde,

cîntă, vorbește de nu-i mai stă gura, se cațără prin pomi, glumește cu fetele frumoase. Numai trei zile a petrecut la ei acest Aurel al popii din Aluniș, și, ciudat, bădicul Ionaș și lelea Ana se simțeau mai liberi în fața lui, puteau vorbi mai pe față cu el decît cu feciorul lor, cu Andrei.

Pe Andrei al lor nu-l mai puteau pricepe.

Din vacanță în vacanță se întorcea tot mai înalt, tot mai frumos, cu graiul din ce în ce mai dulce, dar tot mai străin și tot mai scump la vorbă. Citea în cărți mari, dar tot mai mult rătăcea cu ziua de cap pe cîmp, prin păduri. Părinții nu puteau pricepe cum de un tînăr ca el iubește atît de mult tăcerea și singurătatea. De cîte ori nu-l întreba lelea Ana :

— Nu ți-e urît, Andrei ? Tot singur, tot singur ca un cuc !

El ridica spre mamă-sa ochii lui verzi ca marea și răspundea senin, c-un fel de plăcere, c-o voce curată, plină și sonoră ca un cîntec :

— Nu mi-e urît, mamă ; pentru ce mi-ar fi ?

De-un an, de doi, nu-l mai întreabă nimic, nu mai cutează : îl simte prea cuminte, prea învățat ca să-i mai dea ea sfaturi.

Nici părinții, nici frații n-ar putea să spună însă că Andrei le-ar fi povară. Se mulțumește cu orice, nu alege mîncările, locul de hodină, iar cînd e vreo zi de lucru grabnic — la fîn, la secere — Andrei muncește în rînd cu ei, cu multă rîvnă și plăcere. Bădicul Ionaș și lelea Ana de multe ori simțeau un fel de mîhnire, un fel de umilire, cînd vedeau pe domnul cel alb și fraged ca un lujer, cum mănîncă zamă acră în rînd cu ei, ori cum muncește alăturea de frați, ca și cînd n-ar fi umblat de cînd e lumea la școli. Se simțeau mîhniți, dar aveau și ei o bucurie adîncă : în zilele de muncă mare Andrei își lepăda haina lui de toate zilele ; era vesel, cînta, fluiera, spunea o groază de minuni despre gîngăniile de pe pămînt și despre stelele din cer, glumea cu frații. În astfel de zile părinții îl pricepeau mai bine, se sim-

ţeau mai aproape de el, se mai topea sfiala lor, cutezau să vorbească cu el multe de toate.

Şi într-una din aceste zile mari, bădicul Ionaş îl întrebase, chiar în vara asta, aşa, pe departe :

— Ce gîndeşti, Andrei ? Cum te-ai mai hotărît pentru anul viitor ?

Răspunsul fusese acelaşi din totdeauna :

— Mai este vreme, tată. Pînă în septembrie, mai este.

Părinţii ar fi voit să-l vadă popă, nu numai din motivul că în seminar n-ar mai fi cheltuit cu el, ci mai ales pentru bucuria şi mulţumirea ce-ar fi avut-o ştiindu-şi odrasla lor într-o slujbă aşa de înaltă şi de sfîntă. Iar dacă le-ar fi reuşit să-l vadă popă aici în satul lor, unde eclegia e de cincizeci de iugăre, casa parohială frumoasă ca o casă din oraş, iar fumuri trei sute — cu cine ar fi schimbat Andrei al lor ? Nici c-un advocat de la oraş ! Şi n-ar fi fost cu neputinţă ! Popa din sat e bătrîn tare — Andrei a fost tot cel dintîi în toate clasele de liceu, are domni la oraş, profesori, care ţin mult la el, şi apoi unde mai pui, pe deasupra tuturor, şi ajutorul lui Dumnezeu, care desigur nu va părăsi pe un băiat aşa de bun cum e Andrei al lor. Ba chiar popa Costan, popa lor, i-a dat odată să înţeleagă bădicului Ionaş că pe Andrei l-ar vedea bucuros preot lîngă sine, preot-ajutor, pînă ce el, Costan, va închide ochii ; apoi, de-aci încolo, Dumnezeu să-i ajute ! Vezi, aşa-i dacă eşti om de omenie ; nu e nesmintit de lipsă să fii şi gazdă mare, ca feţele fruntaşe din sat să ţină samă de tine ! Iată, el, Ionaş Pascu, nu-i gazdă mare, dar şi-a purtat cinstea şi omenia, şi nu-i în sat om care să-i vroiască răul ori să-l duşmănească.

I-ar plăcea însă lui Andrei să fie popă ?

Adînc în sufletul lor amîndoi părinţii bănuiau că nu i-ar plăcea, şi poate din motivul acesta nu cutezau să-i vorbească pe faţă de seminar.

Lelea Ana băgase de samă, c-un fel de groază, că, cu cît creştea, Andrei cerceta, în vacanţe, tot mai rar şi tot mai cu puţină plăcere biserica. Pînă fusese în cla-

sele inferioare ale liceului spunea în biserică «Cred într-unul», «Tatăl-nostru», cînta cu glas îngeresc «Unule-născut», «Cuvine-se cu adevărat», vărsînd multă mîngîiere în sufletul iubitor al părinţilor. Părintele Costan îl cinstea, la sfîrşitul slujbei, c-o prescură, cu două, şi cum micul elev îl însoţea pe bătrînul preot pînă la casa parohială, lelea Ana se topea de bucurie şi de mîndrie. Ce te gîndeşti : atîta cinste pe un băiat atît de tînăr !

De cînd apucase în clasa a şaptea, Andrei mergea însă tot mai rar la biserică, şi, chiar cînd cerceta casa Domnului, nu mai spunea cu glas tare cele două ocinaşi, nici nu mai cînta, deşi diacul îi punea mereu cartea sub nas. De cele mai multe ori nici nu aştepta sfîrşitul slujbei, şi, pînă nu trăgea clopotul de ieşire, părăsea biserica, strecurîndu-se printre creştinii miraţi. Cum i-ar plăcea lui să fie popă, cînd slujba din biserică pare să nu-i placă ?

Şi mai erau şi alte motive, din care izvora bănuiala bădicului Ionaş că Andrei n-ar fi bun de preoţie. Cu cît creştea, băiatul spunea tot mai multe minuni de care să te cruceşti, şi care nu sînt potrivite în gura unui creştin adevărat. Cînd Andrei era la lucru cu fraţii şi părinţii, la fîn ori la secere, le spunea cîteodată, în zilele cînd era vorbăreţ, comunicativ, lucruri nemaipomenite, de pildă, despre facerea lumii. Cică Dumnezeu n-ar fi zidit lumea în şase zile, ci lumea s-a făcut, încetul cu încetul, în mii şi milioane de ani ; curcubeul n-ar fi semnul lăsat de Dumnezeu pe cer ca făgăduială lui Noe, precum că nu va mai potopi lumea cu apă. Le spunea cum se frîng razele soarelui în picurii de apă şi se nasc culorile acelea frumoase, şi cum chiar el, să aibă ce-i trebuie, ar putea să facă un curcubeu. Le povestea cum s-a format coaja groasă a pămîntului, dar că înăuntrul lui şi acum e cald şi fierbe. De minunea asta din urmă nu se prea mira nici bădicul Ionaş : el ştia din cazaniile ce le citea diacul în strană, că Iadul e subt pămînt şi că-n Iad fierb căldările cu smoală pentru a scălda pe cei osîndiţi la munci.

Dar cînd începea să le spună despre cer şi stele, bădicul se supăra cum se cade, şi uneori îi venea să creadă ce auzise din bătrîni, că multă învăţătură fără scrîntire de minte nu se poate. Cum să nu fie lucru păgînesc să spui că bolta ce-o vedem noi deasupra vînătă şi strălucitoare, n-ar fi mai tare ca osul, că nici nu este aşa-zisa boltă cerească, ci e numai culoarea aerului depărtat ce învăluie pămîntul ? Că stelele sînt, cele mai multe, mai mari decît pămîntul, şi că se poate prea bine să aibă şi ele locuitori, oameni ori alte vieţuitoare ? Bine, dar atunci unde e Raiul, unde-s îngerii, unde sînt sfinţii ? Bădicul, în astfel de clipe, trăgea cu coada ochiului spre Andrei, făcea un «hm», iar în sine îşi zicea : «Nu calci tu a popă, după cît se vede, fătul meu !»

Cînd îl auzeau vorbind aşa, se întristau amîndoi părinţii, şi nu numai de gîndul că feciorul lor nu va ajunge popă, dar şi, mai ales, de teama să nu se fi abătut Andrei de la dreapta credinţă.

Dar se mîngîiau la gîndul că Andrei niciodată nu pomenea în batjocoră de cele sfinte. Minunile din tainele naturii sau descoperirile ştiinţei, povestite de el, păreau lucruri fireşti, de cînd e lumea lume, şi, vorbind despre ele, în vocea lui se simţea o bucurie nevinovată, de copil care întîlneşte lucruri nouă, nemaivăzute. Le povestea «ca să mai ştiţi şi dumneavoastră ce-i în lumea asta mare».

Răzimaţi pe părerea aceasta şi văzîndu-i blîndeţea, bunătatea de inimă faţă de ei şi faţă de fraţii lui, bădicului Ionaş şi lelii Ana le venea mai mult să creadă că băiatul lor e prea învăţat, că ei nu pot cuprinde cu mintea lor ceea ce le spune, decît că n-ar fi un bun creştin.

Dar chiar învăţătura lui prea multă n-ar putea fi o piedică pentru cariera preoţească ? La întrebarea aceasta, deşi nu-şi răspundeau, simţeau în suflet un fel de mulţumire şi de mîndrie zicîndu-şi : «Vezi bine, cu cîtă carte are, e prea puţin să ajungi numai popă. Sînt domni mai mari decît popii !»

Și bădicul Ionaș, dus de simțămîntul acesta, încerca în multe rînduri să vadă de n-ar putea afla o cale să-l facă advocat, ori doctor. Dar, spre nenorocul lui, nu putea afla. La școlile cele mari, auzise el, îi spusese chiar Andrei, cheltuielile sînt cu sutele pe an, iar el, cu moșioara lui, cu patru copii afară de Andrei, n-avea de unde să facă față cheltuielilor.

*

Astfel părinții se munciră mult cu gîndurile, mai ales în vacanța asta din urmă, fără ca să fi reușit să se apropie de Andrei c-o întrebare hotărîtoare. Acum, nemaifiind decît zece zile pînă la concursul pentru anul întîi de seminar, tatăl se hotărî să-l facă pe Andrei să grăiască. Se-înțelege, nu în felul acela aspru cum îi spusese nevestei, dar, totuși, va aduce vorba despre seminar și despre preoție, chiar dac-ar fi să se supere puțin băiatul. În sfîrșit, s-ar putea ca Andrei, care nu citește gazeta ce-i vine popii, să nu știe nimic de termen, și el, Ionaș, ar face rău dacă nu i-ar spune.

Astfel, cînd soția îl chemă să mestece mămăliga, el se ivi din întunerec peste puțin, cu pași hotărîți și cu un fel de voie bună.

— Va trebui, Ano, să-i spunem, să nu ne bage nouă de vină pe urmă. Îi voi da să înțăleagă așa, pe departe. Ce Dumnezeu, îi sîntem părinți și trăbă să purtăm grijă de viitorul lui.

— Bine-ar fi, Ionaș, bine-ar fi, suspină lelea Ana, care se mai potolise. M-am gîndit și eu că n-are pentru ce să se supere. Ni-e datorie de părinte. În urmă, el poate alege, poate să-și facă rugările ori ba, după cum se va simți.

— Părintele Costan mi-a spus că, de va cere Andrei, va fi primit de bună samă în seminar, fiind elev bun și cu bune purtări. Mi-a zis că va da și sfinția-sa o adeverință despre purtarea lui.

Numai după ce lelea Ana puse masa, și ceilalți copii se întoarseră de pe la lucrurile lor, începură cei doi

părinţi să se mire că Andrei nu mai soseşte. Plecase dinaintea prînzului, cu puşca-n spate, ca de obicei, iar acum era sară tîrzie, şi, pe deasupra, întunerec să nu-ţi vezi mîna. Noroc că, din cînd în cînd, plezneau pe sus biciuri de foc, mai arătînd pe-o clipă cărările. Durduia departe, înăbuşit, dar se prea putea să se dezlănţuie o furtună şi peste hotarul lor, după năduful de peste zi. Şi Andrei n-avea nici o haină mai de nădejde cu el.

Se întorcea, de obicei, sara tîrziu din hoinăririle lui ; nu-i era frică nici de întunerec, nici de cînii care umpleau uliţele cît ce se însăra, colţoşi şi duşmănoşi pe toată lumea, înrăiţi de robia de peste zi. Andrei le fluiera, le vorbea, şi dulăii şi javrele se potoleau dintrodată.

Nimeni dintre cei din casă nu-i purta grija cînd întîrzia mai mult ; cinau, dacă era pusă masa, lăsîndu-i lui Andrei de-o parte. Dar azi, poate unde se pregătea o furtună straşnică, o ploaie cu găleata, poate unde cei doi părinţi se gîndiră la el mai mult decît de obicei, lelea Ana începu să se teamă.

— Doamne fereşte, să nu i se fi întîmplat ceva ! zise ea.

— Ce-ar fi putut să i se întîmple ? întrebă repede bărbatul, punînd lingura pe masă.

— Să nu fi căzut în vreo rîpă ! Să se fi descărcat puşca ! Pe întunerecul ăsta !

— Ei, vorbeşti şi tu ca să nu taci ! zise cu mînie bădicul, şi începu să soarbă din nou din zama acră. Dar simţea bine că s-a tulburat şi el şi că nu mai are haznă de mîncare.

Cu cei dintîi picuri ce începură să izbească greu pe coperiş, după o durduitură mai apropiată, se auzi însă şi portiţa scîrţîind. Ana se însenină şi îşi făcu cruce.

Cînd întră Andrei, toţi îşi întoarseră capul spre uşă şi un strigăt de mirare se auzi din gura tuturor. Andrei aducea, atîrnat de puşcă, un iepure, un şoldan. Cei doi fraţiori mai mici se repeziră de pe scaune, luară în braţe iepurele, începură să cînte, să joace, apoi să-l

pipăie, să-l netezească. Îi atinseră urechile reci, îl priviră în ochii înghețați de spaima morții. Cei doi frățiori chiuiau, și nu se mai puteau mira de ajuns. Motanul mîrîia într-un unghet, simțind sălbătăciunea.

— Frumos iepure, gras și tinăr, zise bădicul Ionaș după ce-l pipăi. Hm! eu n-am mai pușcat demult, adaose c-un fel de părere de rău. Nu mai am vreme. Și l-ai nimerit bine, în inimă.

Andrei puse pușca în cui, se spălă pe mîni; era în voie bună. Ochii lui verzi străluceau de bucurie, obrajii tineri îi erau înfloriți și de sănătate și de drumul ce-l făcuse de la pădure, dar mai ales de întîiul succes la vînătoare. Conștiința vredniciei lui îi împrumuta parcă puteri nouă, și avea parcă un aer nou, bărbătesc, în vorbă, în mișcări. Era bine legat; avea piept sănătos, bine dezvoltat, umeri largi. Mustața, deși răsărită, nu se vedea bine din pricină că sprîncenele și părul negru ca tăciunele atrăgeau privirile oricui se uita la tînărul acesta cu trăsăturile obrazului fine, cu fruntea largă și luminoasă, parcă străin între frații lui, în casa asta de oameni săraci. Părea mai degrabă vlăstarul unui neam ales, rătăcit, cine știe cum, subt acoperișul de paie. Părea, pentru cine nu o cunoscuse pe mamă-sa în tinerețe, căci lelea Ana fusese o frumusețe, și ca fată și ca nevastă tînără, și chiar acum, cu toate greutățile unei vieți muncite peste măsură, erau ceasuri în care se vădea din portul, din toată înfățișarea ei, o rasă aleasă, împărătească.

— Aș mai fi putut pușca și altădată iepuri, zise Andrei mîncînd cu poftă, dar nu mi-a venit niciodată așa de bine ca acum. Am fost sigur că-l nimeresc de nu se mai mișcă. Așa se plătește să moară cineva, om sau dobitoc, dintrodată, să nu vadă moartea, să nu o simțească. Mi se pare că dacă i-aș fi rupt numai un picior și ar fi scăpat, aș fi făcut o faptă nelegiuită.

— Ehei, nu-i chiar om, zise un frate.

— Nu, răspunse Andrei, dar simte și el, simte ca și omul, iar a pricinui durere altuia, fără nici un folos, chiar unui animal, e păcat. Altfel se judecă cînd e

vorba despre boi, de pildă ; ei poartă jugul ca să mai ușureze povara prea grea a omului, ei sînt mai tari decît noi. Dar biet iepurele ăsta, dacă i-aș fi rupt o labă, s-ar fi tîrît chinuindu-se, tremurînd de groază și durere, pînă l-ar fi mîncat o vulpe. Așa, a căzut dintrodată, fără să simtă nimic.

— E adevărat, zise tatăl, dacă-l nimerești în inimă, e gata într-o clipă.

— În inimă sau în cap, adaose Andrei. Dar ce groază pe mine cînd, după ce s-a împrăștiat fumul, am alergat la el. Stătea nemișcat, ghemuit, cu ochii deschiși. Credeam că nu l-am nimerit și că a împietrit de groază. L-am atins, l-am îndemnat să fugă, și abia atunci am văzut sîngele pe iarbă. Murise, dar era cald încă.

Deodată, cum povestea, în ochii lui verzi se iviră două lacrămi. Privi în farfurie și încercă să-și ascundă emoția. Dar bădicul Ionaș băgă de samă.

— Ei, nu-i mirare, zise el. Am cunoscut un vînător care a pușcat tot felul de sălbătăciuni, dar după ce-a doborît cea dintîi căprioară și i-a văzut ochii, s-a lăsat de vînat. Nu-i mirare ! Lupul, ursul, mistrețul, viezurele, îi puști cu săte, și, din partea lor, ochii lor morți privesc cu dușmănie. Pe cînd bietele gadini neajutorate și fricoase, cum e și iepurele...

— Da ! Nu oricine poate ajunge vînător. E vorba că tu, cu mîna ta, stingi o viață. Sînt, într-adevăr, cazuri cînd omul trăbă să omoare, ca să nu fie el omorît. Dar să ucizi așa, din trecere de vreme... Hm ! e ciudat !

Andrei mai reveni o dată la împrejurarea că iepurele nu a suferit, că n-a știut că-l paște moartea, și de aici la gîndul că poate să se bucure de reușita lui. I se dezlegase limba ca foarte arareori. Frații lui, obosiți, adormiră ; tatăl ieși să despoaie sălbătăciunea, iar Andrei îi vorbea neîntrerupt mamei sale. Vocea lui caldă și bună îi îndulcea inima. Era mîndră că are un asemenea fecior, și frumos și învățat, și cu inimă bună. De multe ori se oprea din tors, fusul i se odih-

nea în poală, și ea privea la Andrei pierdută. Doamne, cum ar fi dorit să-l îmbrățișeze, să-l strîngă la sînul ei de mamă, să-l sărute pe voinicul acesta de nouăsprezece ani ! Dar nu cuteza. De cînd împlinise cincisprezece ani nu mai cuteza să-l sărute, deși Andrei îi săruta mîna, ca și mai înainte, de cîte ori venea acasă ori pleca la școală.

Slăvea școala și învățătura că pot scoate astfel de om și dintr-o odraslă de țăran, dar le și ura cu o ură adîncă și le blestema, simțind cît a înstrăinat-o învățătura de băiatul ei. Și nu erau rare clipele cînd își închipuia școala aceea ca pe-o ființă vie, ca pe-o femeie, și atunci ura îi era și mai mare.

Intră, după o vreme, și bădicul Ionaș, își aprinse luleaua, începu să pîcăie și să-l asculte pe Andrei. Se făcuse tîrziu, și bădicul începu să se teamă că nu-i va putea vorbi nimic lui Andrei despre seminar. Tuși de cîteva ori, dar nu începu, Andrei era foarte vesel, și-i părea rău să-l tulbure. El credea că, îndată ce va pomeni de seminar, Andrei se va neliniști.

După multe sforțări, profitînd de o pauză ce-o făcuse Andrei în povestirea vînătorilor ce se fac în alte părți ale pămîntului, vînători de lei și tigri, bădicul izbuti să zică :

— Nu știu, Andrei, dacă te-ai întîlnit de curînd cu părintele Costan. Spunea... zicea sfinția-sa...

— Da, l-am întîlnit chiar azi pe cîmp ; fusese la un ovăs nesecerat, îi tăie repede vorba Andrei, părînd că anume vrea să-i ușureze sarcina părintelui. Simțea, deși nu deplin, sfiala ce i-o purtau părinții, și, bun cum era, încerca să ușureze toate situațiile grele. Am vorbit cu părintele, adaose îndată, și mi-a spus de concursul pentru seminar. E la cincisprezece august. Dealtfel, eu știam demult, pentru că, în fiecare an, termenul e același. O să-mi fac zilele astea rugările, le voi da părintelui, și dumnealui le va trimite la consistor. Pe urmă, la cincisprezece, mă voi răpezi călare pînă la oraș. Ne va cerceta doctorul să vadă dacă sîntem sănătoși.

El spuse şi cuvintele acestea cu acelaşi glas cu care le povestise despre vînarea sălbătăciunilor dintr-alte părţi ale lumii, cu care spunea şi minunile ce le învăţase pe la şcoală. Părea că vorbeşte despre un lucru foarte firesc, care aşa trebuie să fie pentru că-i aşa de cîndu-i lumea. Nu părea defel mişcat că vorbeşte despre viitorul lui, despre hotărîrea pe care o luase, şi pentru care, bieţii lui părinţi, avuseseră atîtea zile şi nopţi neliniştite.

Bădicul Ionaş şi lelea Ana rămaseră cu gurile căscate. Nu ştiau ce să spună ; altfel îşi închipuiseră ei ceasul acesta mare al vieţii lor. Părea că nu simt nici o bucurie văzînd cum trece de repede Andrei peste un lucru atît de însemnat.

— M-am gîndit demult că va fi bine să mă fac preot, continuă Andrei, văzînd că părinţii lui tac. De ce să nu vorbim pe faţă, doar sînt om mare şi eu de-aici încolo. M-am socotit că dumneavoastră n-aveţi de unde să cheltuiţi cu mine pe la şcoli mai înalte. Şi-n urmă, un preot harnic poate trăi în lumea asta. V-aş face apoi, cred, şi dumneavoastră o bucurie. Aşadar despre asta să nu mai purtaţi nici o grijă.

Bădicul Ionaş avu un gînd limpede care-l linişti şi-l îmbucură numaidecît : «Vezi ce-nsamnă să fii om învăţat ! Înţălege, la nouăsprezece ani, ca un om mare.» Şi simţi dintrodată o mare încredere în Andrei. Îi părea nu numai că-l poate lăsa să zboare în lume, fiindu-i sigure aripile, ci că chiar el, Ionaş, se poate răzima de-aici încolo pe feciorul său. Se simţea mîndru, dar în simţămîntul acesta nu era nici un strop de vanitate. Era ceva cu mult mai adînc omenesc.

Lelea Ana, auzind motivele ce-l îndemnau pe Andrei să se facă preot, începu să-şi vină-n ori, şi, cu cît pricepea mai bine, simţea cum învie în ea mii de glasuri, mii de îndemnuri care toate îi porunceau să meargă la Andrei, să-l cuprindă în braţe şi să-l sărute pe amîndoi obrajii, să-i sărute chiar mîna care avea să fie sfinţită odată. Pricepu în scurtă vreme şi ea că un om învăţat ca Andrei, în chipul acesta trebuie să treacă peste cli-

pele mari, hotărîtoare ale vieții. O podidiră lacrămile și începu să plîngă, zguduindu-se toată. Andrei se neliniști numaidecît, se apropie de ea și începu s-o mîngîie. Și, biata mumă, nu se mai putu stăpîni acum, trecu peste orice sfială, îl îmbrățișă și-l acoperi de sărutări. Și cînd, după ce se potoli, Andrei se uită la ea, i se păru că niciodată nu o văzuse atît de gingașă, așa de frumoasă. Lelea Ana întinerise în cîteva clipe. Pricepînd ce mare bucurie le-a făcut părinților, mamei sale mai ales, simțea că-i vin lacrămi în ochi. Dar conștiința lui îi spunea că nu-i el motivul de căpetenie al acestei bucurii, pentru că hotărîrea de-a se preoți nu-i fusese poruncită de voința și convingerea lui, ci de alte împrejurări. Și, sincer cum era, nu putea să suporte impresiile situațiilor fals înțelese. Le pofti noapte bună și ieși în pridvor să se culce.

Bădicul Ionaș și lelea Ana mai povestiră un răstimp, fericiți, mulțumind pentru toate lui Dumnezeu. După o vreme ieși și bădicul Ionaș să treacă în șopron, la otavă. Fulgera mereu, și trăznetele se descărcau acum pe-aproape.

— Ce bine-ar fi să avem un paratrăznet, zise Andrei cînd tatăl său trecu pe lîngă el.

Ionaș se opri mirat.

— Nu dormi încă ?! zise el. Dealtfel, nu-i mirare pe-așa prăpăd. Poate era mai bine de rămîneai în casă.

— Nu, e bine aici. Îmi place mirosul de pucioasă. Dar cît ar fi de bine să avem pe casă un paratrăznet. Am dormi fără frică.

— Ce-i ăla ? întrebă uimit bădicul, părîndu-i că Andrei visează.

— O rudă de metal, de fier și aramă, înțepenită în vîrful casei. Legată de el, o sîrmă coboară pînă în pămînt. Metalul prinde trăznetul și-l coboară pe sîrmă, împrăștiindu-l în pămînt. La oraș sînt multe de-aceste.

— Și nu mai trăznește ?

— În casele care au paratrăznete, nu ! Nu mai poate.

Chiar în clipa acea un fulger mare, vînăt, le luă vederea. Tunetul bubui undeva aproape. Bădicul își făcu cruce.

— Cum, Doamne sfinte, să nu mai poată trăzni? Dumnezeu unde-și trimite trăznetul? Unde vrea! Să fie toată casa de aramă, și o poate topi.

— E așa cum îți spun eu, tată. Las' că o să-ți tîlcuiesc odată cum se poate asta.

Cînd se culcă, bădicului Ionaș îi rămase o mare nedumerire în inimă: «Cum să-i placă preoția dacă el vorbește așa despre trăznet?!».

*

Andrei Pascu luase bacalaureatul cu «foarte bine». Profesorii lui fuseseră mîndri foc de răspunsurile ce le dăduse Andrei înaintea comisiei de examen. Rugaseră chiar pe reprezentanții guvernului și ai consistoriului să-i pună ei întrebări. Era un elev în care se puteau încrede.

Cînd se gîndea așa, pe departe — cu săptămîni înainte — la examenul acesta din urmă, simțea și Andrei un fel de înfiorare, ca de teamă, poate din simțămîntul moștenit de la generații întregi de elevi față de acest din urmă prag al liceului, poate unde vedea cum mulți dintre colegi se schimbă la față de cîte ori se gîndesc la diploma din urmă. Dar cînd se gîndea mai amănunțit, simțea că n-are de ce să-i fie frică, vedea limpede întreaga materie din care ar fi putut să fie ascultat, și simțea că teamă adevărată în sufletul său nu era nici un strop.

El se gîndea la examenul din urmă ca la o mare bucurie. Cel puțin simțămnîtul acesta îl observase la toți cei care reușiseră în anii trecuți. Aștepta, fără nici o frică, să-i vină rîndul. Doamne, cum ar fi dorit să aibă în sfîrșit și el o mare bucurie în viață! De atestatele ce le primise la sfîrșitul celorlalți ani de școală se bucurase cît a fost în clasele inferioare, dar cu cît creștea, notele bune ale profesorilor nu-i mai aduceau

nici o bucurie. O şoaptă nehotărîtă, ca şi cînd ar veni dintr-un foşnet depărtat de ştofe întunecate, se ridica rece din adîncul lui, tulbura lumina care se apropia din întrezărirea succesului, şi se trezea că-şi zice: «Şi asta-i o nimica! O nimica mare. Pentru ce să mă bucur?»

Tot astfel păţi şi la bacalaureat. Abia răspunse din două materii — răspunsuri pasionate, pline de căldură, ca şi cînd ar fi fost vorba de viaţă şi de moarte — cînd se apropie de el simţămîntul acela duşmănos. «Iată, îşi zise, şi examenul acesta e o nimica!» Şi deşi mai avea de răspuns la cîteva materii, i se păru că trecuse peste examen, i se păru că un gol imens se deschide în jurul lui, că nu mai are nici o ţintă în viaţă. Ca şi cînd bacalaureatul ar fi fost ţinta lui finală, simţi o adîncă părere de rău văzîndu-l rămas în urmă.

Totuşi, din celelalte materii răspunse cu aceeaşi însufleţire. Îndată ce nu se gîndea mai departe decît la materia ce avea s-o dezvolte, lui Andrei Pascu îi înfloreau obrajii, ochii i se umpleau de străluciri, fraza lui se rotunjea, curgea tot mai limpede. Era o plăcere să-l asculţi.

Învăţa şi citea cu aceeaşi pasiune. Învăţatul, pentru el, afară de memorizarea poeziilor, nici nu era decît o citire înceată şi adîncă. Astfel, Andrei, pe lîngă materiile propuse în şcoală de profesori, îşi îmbogăţise cunoştinţele prin lecturi multe şi variate. Citea cărţi pe care alţi elevi nu le deschideau niciodată, şi erau ramuri de ştiinţă, mai ales dintre ştiinţele naturale, în care avea mai multe cunoştinţe decît profesorul de specialitate. Faptul acesta însă niciodată nu l-a îndemnat la mîndrie sau la vanitate. Se bucura de cunoştinţele lui numai cînd răspundea sau citea. Îndată ce-şi ridica ochii şi privea în lume, se simţea adînc nemulţumit. Ceva ce era strîns legat de firea lui, de fiinţa lui, îl îndemna să caute, să întrebe, să cerceteze. Dar întrebările erau nedesluşite, vagi, se pierdeau, frînturi, într-o negură, după ce se strecuraseră în sufletul lui, fără nici o ordine, din mari depărtări. De cînd crescuse,

fără să-şi poată da sama cum şi de ce, se pornise în adîncul lui o frămîntare continuă, deşartă, chinuitoare, de care, oricît încerca, nu reuşea să scape. Şi, Doamne, cum ar fi dorit să fie şi el limpede, senin, ca alţii ! Cum i-ar fi plăcut să ajungă stăpînă în viaţa lui iarăşi firea de copil, să poată trăi, să se poată bucura în rînd cu ceilalţi ! Şi, nu ştia cum, i se părea că aceea e firea lui cea adevărată, că fundamentul pe care s-a zidit viaţa lui e luminos şi cald, şi că melancolia ce-l apasă tot mai greu e o haină străină, pe care nu-şi poate da sama cînd a îmbrăcat-o. I se părea aşa mai ales în ceasurile cînd era captivat adînc de-o carte, de-un răspuns, de-o privelişte frumoasă. Uitîndu-se în sine, se vedea sănătos şi vesel, se simţea foarte bine, şi nu i se părea că s-ar deosebi cu ceva de ceilalţi colegi. Dacă firea lui adevărată era aceasta — veselă, zgomotoasă, senină, — cum s-a putut ca, an de an, să i-o acopere tot mai mult haina aceea străină, mohorîtă ? Cum se putea să rămînă, cu ceasurile, dus pe gînduri, fără să ajungă la vreun rezultat decît că se simţea şi mai părăsit, şi mai singur, şi mai trist ?

Andrei Pascu îşi punea de multe ori aceste întrebări, dar nu-şi putea da nici un răspuns mulţumitor. Uneori îi venea să creadă că-i bolnav în toată legea, pentru că din zădărnicia gîndurilor sale i se revărsa, într-adevăr, ca o leşie în tot trupul, moleşindu-l, îngreuindu-l. Îşi închipuia, mai ales, că-i tuberculos, şi în astfel de clipe încerca să afle, cu răutate, în părinţii lui semnele acestei boli. Şi părîndu-i că le află, îi judeca aspru. Îşi zicea că nimeni n-are nici un drept să dea naştere în lume la bolnavi şi nenorociţi, că e foarte dreaptă rînduiala statelor care opresc căsătoria celor ce nu-s deplin sănătoşi, că fiecare om adevărat trebuie să se supună unei temeinice vizite medicale, înainte de căsătorie. Fără să se emoţioneze, fără să simtă nimic, zicea că chiar el are să se supună unei astfel de vizite înainte de căsătorie.

Fără să-şi dea sama, începuse să se observe pe sine, să observe lumea din jurul său, dar cu ochii împăin-

jeniți încă, fără să poată vedea ceva limpede, decît doar însăși zădărnicia. Orice țintă, odată ajunsă, îi părea zadarnică chiar prin faptul că era atinsă, prin chiar faptul că ajungea de domeniul trecutului. I se părea că o țintă, ca să fie adevărată, ca să fie vrednică de sine, trebuie să rămînă mereu neschimbată și de neatins. Dar unde-i ținta asta ? Nu cunoștea o asemenea țintă, dar i se părea că numai o astfel de țintă este adevărată. Nu poate fi atinsă nu pentru că ar fi himeră, ci pentru că e atît de vastă, atît de bogată, încît tendința și lupta pentru a o ajunge poate umple foarte bine o viață. Era convins că ținta aceasta nu poate sămăna cu un atestat școlar, nici chiar cu examenul de bacalaureat, nici cu o petrecere în mijlocul colegilor. Toate acestea sînt atinse, trec și lasă în sufletul omului un fel de amărală, fiindcă rămîi de pe urma lor pustiu, și mai ales singur.

Norocul lui era că asemenea clipe, în care vedea «zădărnicia» vieții, erau destul de rare, de obicei cînd ajungea la sfîrșitul unei preocupări de mai lungă durată. Cît timp îmblătea la ce-i puneau alții înainte sau își punea el, muncea cu patimă și observa cele mai mici nimicuri, detalii ; numai cînd ajungea să vînture îi părea că toată agoniseala lui e o pleavă. Faptul acesta însă nu-l oprea să se apuce din nou de muncă. Astfel, crizele mai grele erau destul de rare, și Andrei Pascu putu să rămînă cel dintîi elev cîtă vreme urmă liceul, putu să fie un fiu ascultător, recunoscător părinților, bun frate și neprețuit coleg de studii.

Ciudat în firea sa era mai ales că nemulțumirea nu-l răzvrătea împotriva altora, ci îndeosebi împotriva lui însuși. Se critica, se dojenea pe sine, uneori pînă la ură, deși nu-și afla nici o vină alta decît că se simțea nemulțumit că-i bolnav, își critica cu asprime părinții, dar chiar și atunci, după ce se liniștea, simțea cu durere nedreptatea ce le-o făcuse.

Cu firea asta nu-i de mirare că era tăcut și iubitor de singurătate și de citit. Instinctiv simțea că, așa cum

e, poate fi numai spre greutate părinţilor, şi de aceea hoinărea pe cîmp, prin păduri — cu ziua de cap. Din an în an însă, pe lîngă senzaţia «zădărniciei», i se întărea tot mai mult una nouă : părea că i se tot împuţinează voinţa, şi că tot mai mult e înclinat să se lase în voia sorţii. I se părea uneori că orice i se va întîmpla, e tot atît. Începu să devină indiferent faţă de viitor. I se părea mai ales că trebuie să aştepte, că nesmintit i se va naşte o hotărîre mare care să-l mîntuie, şi că, pînă nu va simţi hotărîrea asta, el nu-şi va putea alege nici o carieră.

Cînd, deci, la întrebările bădicului Ionaş, cu privire la viitor, Andrei răspundea : «Mai este vreme ! Pînă în septembrie mai este vreme !», el era foarte sincer. Ar fi dorit ca septembrie să vină numai în clipa în care hotărîrea mare ce o aştepta se va naşte în sufletul său.

Cariera preoţească nu-l atrăgea, precum nici o altă carieră, din simplul motiv că nu era lămurit cu sine însuşi, nu ştia ce vrea, ce i-ar plăcea. Dar fiindcă era singura posibilă în împrejurările materiale ale bădicului Ionaş, mai ales fiindcă termenul concursului pentru seminar se apropia, înainte de-a i se naşte lui hotărîrea pe care o aştepta, începu să-i urască pe toţi popii din lume.

Ştiind însă cît de mult i-ar supăra pe părinţi dacă ar fi lăsat să treacă termenul de concurs pentru seminar fără ca să-şi înainteze rugările, răsfoia de multe ori prin calendar să vadă cît mai este pînă la cincisprezece august. Într-adevăr, el nu minţise, ţinea samă de termen, şi nu l-ar fi uitat chiar dacă popa din sat nu i l-ar fi adus aminte. N-ar fi voit, pentru nimic în lume, să-şi supere părinţii. Mai mult încă : cu gîndul la mulţumirea ce le-ar face-o lor, era hotărît să-şi înainteze cererea, se silea chiar să vadă unele laturi frumoase ale carierei preoţeşti. Totuşi el simţi că, spunîndu-şi părinţilor hotărîrea, se declarase mai mult pentru ei decît pentru el. Îşi zicea : «De la concurs

pînă la începerea lecțiilor mai este vreme. Cine știe ce se mai poate întîmpla? Poate nu va trebui să întru la seminar.»

II

Ca marii avari, care își ascund comorile cele mai prețioase în locurile cele mai ascunse și nici lor înșiși nu cutează să-și mărturisească decît rareori unde le-au ascuns, așa ascundea și Andrei Pascu, în sufletul său, o comoară, o taină de care nu cuteza să se apropie decît rar detot, și chiar atunci pe cîteva clipe numai. Și totuși se cutremura în toată ființa lui. Îi lipsea curajul, cutezanța. Și se prea poate că de n-ar fi suferit de această molimă urîtă, de multe ori foarte primejdioasă, a timidității, care se agață de unii tineri ca un spectru, comoara din el ar fi reușit să-și arate strălucirile, și poate viața lui s-ar fi luminat. Însă el nu cuteza să se uite la acest mugur de trandafir ce i-l sădise în inimă Dora Muntean. Biata floare rămăsese tot mugur involt, deși trecuse anul de cînd fusese altoit, mugur adevărat însă, viu, pe care Andrei îl ascundea cu forța sa supremă. Dacă ar fi fost cutezător pe cît era de sincer, cel puțin lui ar fi trebuit să-și mărturisească gîndul că în alegerea carierei sale cuvîntul din urmă îl avea acest boboc de trandafir.

Zadarnic încerca să se convingă că nu-i adevărat. Cu cît se apropia ziua de cincisprezece august era tot mai neliniștit, tot mai abătut. Și nu din alte motive, ci din unul singur: în oraș poate o să-l vadă domnișoara Dora! Ce va zice, ce va gîndi cînd îl va vedea în șirul viitorilor clerici? Și deși se asigura că nu-i pasă ori ce va gîndi, totuși plănuia pe unde să meargă, cum să înconjoare strada în care locuia, locurile pe unde se plimba de obicei, ca să n-o întîlnească, să nu-l

vadă. Îşi zicea că Dora poate nu va mai fi în oraş, la rudenii, poate se va fi dus acasă. De-un lucru era convins : Dorei nu i-ar plăcea să-l vadă popă ! Dar nu mergea mai departe, să tragă şi concluzia : poate acesta era motivul de căpetenie pentru care el începuse să-i urască pe toţi popii din lume !

Cu două zile înainte de termenul concursului poşta-i aduse lui Andrei o ilustrată. Într-un colţ, un mănunchi de «nu-mă-uita», albastre, fine, proaspete, încolo — o scrisoare măruntă, rotundă şi deasă. De patru ori mai văzuse Andrei caligrafia asta, şi tot pe ilustrate, ultima dată pe la Sînziene. Era de la Dora Muntean. Începea dintrodată, fără nici o agrăire : «Nu ştiu cum înţălegi dumneata prietenia, datoria, recunoştinţa şi multe, multe alte virtuţi. Nu afli că-i puţin cam jenant să nu-mi răspunzi pînă azi la ilustrata mea de la Sînziene ? Adevărat că-ţi schimbasem numele şi te felicitam de ziua onomastică în ea, dar eu sînt de vină că nu mă pot împrieteni cu numele Andrei ? Andrei ! Ce nume exotic, deşi pare că ar fi ceva măreţ în el. Să nu crezi că mi-a părut rău nerăspunzîndu-mi, numai cît lumea te judecă pe dumneata, scumpe domnule Andrei. Şirele mele de-acum n-au ţinta să te dăscălească — toată lumea spune că eşti prea învăţat, — ci vor să-ţi dea de ştire că la cincisprezece august e concursul pentru seminar. Cred că te voi zări, deşi presimt că ai să fugi. Ar fi minunat să te văd acuş în haina lungă de cleric. O vorbă ca o sută : numele Andrei parcă-i anume ales pentru un cleric. Popa Andrei ! Dar ce mai ştii ! Poţi ajunge în seminarul din Pesta, poţi ajunge profesor. Nu-i glumă, dacă-ţi scriu chiar eu. »

Andrei Pascu se roşi pînă după urechi cît citi rîndurile acestea. Se uită cu frică împrejur, dar nu era nimeni să-l vadă. Cîteva clipe pluti parcă într-un fel de iradiere de lumină şi căldură, apoi zise cu glas tare, foarte vesel şi foarte hotărît :

— Ar fi minunat să pot ajunge profesor! Profesor de istoria naturală, ori de istorie universală. Nici de limbile clasice nu m-aș feri! Profesor!

Și bătu din palme.

*

Din sat pînă la Sibiu calea-i lungă și grea: drumuri neîngrijite, dealuri și coline, povîrnișuri repezi. Ca să ajungi joia după-amiază în piața din Sibiu trebuia să pleci, cu carul cu boi, miercuri la miezul nopții. Adevărat că tîrgul de săptămînă era în Sibiu marțea și vinerea, dar ca să-ți desfaci bine marfa, puii mai ales, era de lipsă să fii în piață lunea sau joia după-amiază. Legea asta o cunoștea prea bine lelea Ana, mama lui Andrei, de-un șir lung de ani. De aceea și în sara asta de la sfîrșitul lui august, după ce-și așezase puii și rațele în patru coșărci rotunde, după ce bădicul Ionaș le legase în șireglă, îi zise lui Andrei:

— Să vezi să dormi, Andrei, căci la miezul nopții plecăm.

Andrei se culcă în șopronul cu otavă, alăturea de fratele său Petru, care avea să-i însoțească la Sibiu. Prin minte-i mai trecu, pentru cea din urmă oară, lista lungă a tuturor lucrurilor ce trebuia să le cumpere de la oraș, listă trimisă de un cleric al seminarului din Pesta. Andrei îl rugase într-o scrisoare să-i dea unele deslușiri, și Ion Marcu se grăbise să-i scrie tot ce trebuia să ducă un cleric în seminarul acela străin. Trebuiau multe de toate, și lelea Ana se miră destul, dar n-avu ce face. Trebui să adune toți puii de găină mai mărișori și toate rațele, iar bădicul Ionaș trebui să mai pună în car și doi saci de grîu.

Andrei fusese primit în seminarul din Budapesta, căci dintre toți candidații era cel mai bine pregătit. Părinții nu fură prea bucuroși de alegerea asta; ei ar fi dorit ca băiatul lor să învețe în seminarul din Blaj, să fie aproape de casă, să-l mai poată vedea, să poată veni de sărbători acasă, să cînte la biserica de la ei din

sat. Dar văzînd că Andrei e mulţumit, auzindu-l mai ales pe părintele Costan zicînd că din seminarul acela Andrei se poate alege domn, popă mare, nu aşa, orice popă pe sate, se împăcară cu soarta. Numai cît, iată, erau cheltuieli destul de mari ! Lelea Ana simţi un fel de părere de rău că trebuie să se despartă, aşa, deodată, de toate galiţele crescute cu atîta trudă, pe preţul cărora ar fi trebuit să cumpere, mai spre toamnă, bumbac pentru pînză, încălţăminte de iarnă pentru toată casa şi cîte şi mai cîte.

Dar după ce văzu coşărcile legate în car, se împăcă şi adormi repede. Adormi şi Andrei, văzînd în vis Sibiul, unde nu mai fusese de cînd era în clasa a treia de liceu. Cînd îl trezi fratele său Petru, la miezul nopţii, nu-şi putea da bine sama unde se află, dar aerul proaspăt al nopţii îi împrăştie somnul repede, şi se coborî în curte. Bădicul Ionaş şi cu Petru înjugară boii, vorbindu-le, îndemnîndu-i cu glas încet. Lelea Ana şi Andrei se cuibăriră în car, pe fîn, Petru şezu pe ceglău, şi bădicul Ionaş deschise poarta. Deodată raţele începură să gîgîie, plescăind neted cu tălpile împieliţate prin coşarcă, vreo doi cocoşei mai răsăriţi începură să cucurige strident, cu spaimă : carul se puse în mişcare.

— Dumnezeu s-ajute ! zise cu glas domol bădicul Ionaş.

— S-ajute Dumnezeu ! răspunse lelea Ana cu voce scăzută.

Povara nu era mare, urcuşurile grele nu erau aproape, aşa că cei doi fraţi şi cu lelea Ana rămaseră pînă în zoritul dimineţii în car. Lelea Ana adormi nu peste mult ; Petru fluiera încet printre dinţi o doină, din cînd în cînd îndemna boii sau răsucea o ţigară ; Andrei privea ca la o minune cerul nopţii, în care ardeau puzderie de stele. Aerul curat îi umplea pieptul cu sănătate la fiecare respirare. De mult nu se mai simţise aşa de bine !

Pe dealurile depărtate, abia desluşite, cerul se-ncovoia ca într-o mîngîiere, pogorîndu-şi stelele, ce păreau

acolo flori de argint răsărite din Măgura Mare și Măgura Mică ; la dreapta, la stînga — departe — înnegreau pădurile ca niște petece de umbră nemișcate ; în apropiere, pe lîngă drum, lanurile de porumb tăceau neclintite ; lunci pe pieptul cărora se hodinea subt povara picurilor de rouă otava tînără ; unde și unde cîte-o căpiță de fîn uitată pe cîmp, părînd o budihală pe care o trimite noaptea să-i sperie pe călători ; vreo cumpănă de fîntînă, uriașă, amenințătoare, atîrnînd în aer, ca o arătare de groază. Totul învăluit în tăcere, peste toate stăpînind pacea și mirosul umed, aspru al pămîntului umezit și al verdeții. Nu știu cum, lui Andrei i se păru că mirosul acesta al nopții bogate samănă cu mirosul de sînge viu, de sînge proaspăt. Îl mai simțise cînd ajuta bădicului Ionaș să taie vreun miel. Să fie însăși abureala vieții ? Să fie puterea din care renasc cîmpiile în fiecare noapte ? Andrei simțea tot mai intens că trăiește, simțea cît e de frumoasă viața. Ah ! Doamne, dac-ar putea el să rămînă mereu aici în car, în semiobscuritatea dulce a nopții înstelate, în adierile boarei domoale de la miază-zi, în pacea și-n liniștea asta, și, din cînd în cînd, să-l audă pe frate-său cum îndeamnă boii : «Cea Păun !». Nimic n-ar mai dori, nimic nu l-ar mai neliniști, toate i-ar fi pe plac !

Un răstimp i se păru, cum stătea cu ochii ațintiți la minunile nopții, c-ar fi cu mult mai bine să se schimbe rînduiala lumii : oamenii să trăiască, să muncească noaptea, și să doarmă ziua. I se părea că atunci oamenii ar fi cu mult mai buni, mai lipsiți de patimi, că s-ar înțelege mai ușor unul pe altul și că nu i-ar mai neliniști atîtea întrebări. Iată, de pildă, el. N-a fost așa de liniștit ca acum niciodată. I se părea că în sfîrșit a aflat o țintă pentru care se plătește să lupți și să trăiești : să te cufunzi așa, în admirarea firei, să te destrami pe nesimțite în univers, să te pierzi ca un zvon de cîntec.

Dar cel dintîi cucurigat din coşărci îl trezi la realitate. Mijea de ziuă, şi aerul deveni mai rece. Lelea Ana se trezi. Cocoşeii începură să trîmbiţeze pe rînd.

— Bată-vă concenia ! zise lelea Ana, voi gîndiţi că sînteţi acasă, pe cînd sînteţi pe drumul cuţitului, săracii de voi !

— Nu cîntă pentru că s-ar crede acasă sau pentru că ar voi, dar trăbă, spuse Andrei.

— Ba, să ştie unde se duc, ştiu că n-ar mai cînta !

— Ei ascultă numai de-o poruncă, mamă, de-o lege, după cum tot în urma unei legi creşte iarba din pămînt.

Lelea Ana nu răspunse. Dar, ciudat, această scurtă observare îl trezi mai mult la realitate decît cucurigatul cel dintîi. Îi veni repede în minte că şi dacă s-ar schimba rînduiala lumii, chiar de-ar fi să trăiască oamenii noaptea, n-ar fi mai bine de ei. S-ar tulbura şi pacea nopţii ; tăcerea şi taina, misterul şi legile veşnice nu se alterează decît prin larma ce-o produc oamenii şi alte vieţuitoare. Alta ar fi dacă numai un om sau doi ar trăi în lume, dar atîţia ! Patimile lor s-ar dezlănţui, şi larma lor ar tulbura şi pacea cea mai sfîntă.

Şi cum privea la mamă-sa, care aţipise din nou, începu deodată să se judece cu asprime pe sine. Pentru un om, iată ce de năcaz, cîte alergări ! Cum ia el bucata de la gura celorlalţi fraţi, bucata cea mai bună ! Se uită la coşărcile cu pui, şi fu copleşit de un adînc simţămînt de ruşine. Îi era milă mare de părinţi, de fraţi, îi era ruşine parcă de satul tot. «Iată, ai Pascului, pentru ca să-şi facă feciorul domn, trăbă să-şi vîndă galiţele, grîul ! Şi el primeşte jertfa aceasta, o primeşte ca şi cînd i s-ar cuveni !» Doamne, ce ruşine, ce decădere !...

Soarele răsărise cînd carul se opri lîngă un izvor, unde poposiră ca să îmbuce boii, să-i adape şi să mai răsufle.

De-aici pînă la oraş Andrei merse mai mult pe jos.

De la o vreme obosise, dar părea că-și dorește chinul oboselii, și nu se urcă în car, oricît l-a rugat lelea Ana.

A fost apoi pentru el o adevărată tortură pînă au vîndut galițile și pîn-au cumpărat lucrurile înșirate pe lista cea lungă. Îi părea că-i o grozavă umilire și o adîncă nedreptate ca biata mamă-sa să se zdrobească atîta, să se certe pentru o băncuță, două, să zbată din preț numai ca să adune bani destui pentru a-i tîrgui lui tot ce avea de lipsă. Îi părea că ar trebui să între în pămînt de rușine și, într-adevăr, avu nevoie de toată puterea voinței lui ca să rămînă lîngă mamă-sa pînă făcu toate cumpărăturile.

Mamă-sa n-a fost tot așa de scumpă și la cumpărat ca și la vîndut. Ea lăsa din palmă c-un fel de silă banul, dar totuși, cînd vedea că nu poate birui, dădea și prețul cerut.

La sfîrșit nu s-a putut stăpîni să nu ofteze :

— Atîta groază de bani !

— Să fi cumpărat și dumneavoastră mai puține lucruri, zise negustorul. Mult și bun, trebuie să fie și scump. Batisti putut fi și numai șasi.

— Vezi că atîtea trăbă. Dumnealui merge la școală la Pesta, zise cu fală și cu satisfacție lelea Ana, arătînd spre Andrei.

— Așe ! La Peștă ! se miră negustorul. Atunci nu scump. De la Peștă vine domnii ăi mari. Noroc la dumnealui !

— Să-i deie Dumnezeu, jupîne, zise lelea Ana, pornind spre ieșirea ale cărei scări le coborîse demult Andrei.

Cînd îl ajunse, în stradă, Andrei o aștepta cu capul în pămînt, foarte palid și cu o adîncă durere întipărită pe față.

— Ți-e rău, Andrei ? îl întrebă îngrijorată lelea Ana.

— Mă doare puțin capul, șopti el, poate căldura asta și alergarea dintr-un loc într-altul. Dar are să-mi treacă.

— Să mergem la car. Vino, Petre, și se întoarse spre feciorul care purta în spate o păreche de desagi

îndesați, iar în mînă un geamandan de lemn învelit în pînză. Avusese Andrei lădiță înflorată la școală, dar aceea era prea mică, și, mai ales, clericul Ion Marcu îi scrisese că trebuie nesmintit un geamandan.

Andrei îi urma c-un simțămînt de silă și de umilire. Cît n-ar fi dat, în clipa aceasta, să nu fi fost niciodată la școală, să fi rămas țăran acasă, să nu puie pe nimeni la robotă pentru binele lui !

Cum mergeau, strecurîndu-se printre oameni, le ieși înainte un om din satul lor, Șchiopu pe nume. Era negustor de porci, și nu trecea săptămînă să nu vină la Sibiu.

— Ha-ha ! Ați aflat tot ce v-a trebuit ? întrebă el, hărhăindu-se.

— Am aflat, da' scumpe foc ! răspunse lelea Ana.

— Ha-ha-ha ! Cum să nu aflați în Sibiu ?! Ha-ha ! Ce-am spus eu : Întîi Dumnezeu, apoi Sibiul !

Andrei nu-i știa năravul și-i păru că rîde de ei, de el mai cu samă. Și încă multă vreme după ce Șchiopu se îndepărtă văzu gura lui larg deschisă și dinții mari, galbeni.

După ce ajunse la car, în curtea unui birt, Andrei îmbucă ceva în silă, apoi zise, luîndu-și paltonul :

— Acuma eu mă duc la gară.

— Bine faci, Andrei, să nu întîrzii, răspunse lelea Ana.

— E de-abia ora cinci, spuse Petru, uitîndu-se la ceasul de pe turnul bisericii săsești și mi se pare că trenul pleacă la opt.

— Nu-i nimic, zise Ana, mai bine să aștepte decît să întîrzie.

Singur, pe străzile orașului, Andrei se simți mai liniștit, mai liber. Nu doar că i-ar fi fost rușine de tovărășia fratelui și a mamei, ci pentru că nu mai putea suferi să i se pară că-l arată fiecine cu degetul, zicînd : «Uitați-vă, pentru ăsta și-a vîndut femeia aceea puii, pentru el duce în spate frate-său povara aceea mare». Oricît dorise să vadă Sibiul, care-i rămă-

sese în amintire, din anii copilăriei, ca o strălucire de turnuri și de geamuri — acum, că se plimba singur pe ulițele lui, n-avea nici o plăcere să-l privească.

Porni spre gară și, în restaurant, își ceru o bere. Băutura era rece, proaspătă, și, golind pe jumătate paharul, păru că se mai liniștește.

Pînă pleca trenul lui nu erau trei ore, dar era mai mult de-un ceas. În restaurant, pe la mese, erau puțini călători. Mai ceru un pahar de bere și simți că-i pare foarte bine că a trecut peste pasul acesta greu. Începu să se gîndească la drum, la călătoria pînă la clericul Ion Marcu. Nu mai făcuse niciodată un drum atît de lung cu trenul, nu-l cunoștea nici pe Ion Marcu, dar trebuia să-l întîlnească pentru că avea să-l informeze despre foarte multe lucruri necunoscute. De pildă, la ei în sat nu știa nimeni cît costă drumul pînă la Pesta, nici cu clasa a treia, nici cu clasa a doua. Și Ion Grecu îi scrisese să călătorească împreună, se-nțelege, cu clasa a doua. Nici prin gînd nu-i trecea că se poate informa și la gară.

Cum se gîndea la drumul acesta, deodată îi veni în minte că va trece pe lîngă orașul în care locuia o mare parte a anului Dora Muntean, și simți o mare mîngîiere în suflet. Oricît încercase să n-o întîlnească în ziua de cincisprezece august, nu reușise. A trebuit s-o petreacă pînă la poarta lor, a trebuit să schimbe două vorbe cu mătușa fetei, care era în fereastră. Și, la despărțire, i s-a coborît în suflet privirea adîncă a ochilor Dorei, negri, și s-a roșit ca o fată-mare. Puține vorbe și-au spus, dar se vedea că Dorei îi pare bine de norocul lui, și el simțise că fata aceea, care avea ceva din chipul libelulei, zveltă, cu ochii mari și negri, nu vorbește în glumă, ci foarte serios.

Aici, în restaurant, încerca să o vadă din nou, în haina ei albă, ușoară, cu părul negru curgîndu-i pe spate ; zîmbete dulci îi treceau prin suflet, cînd deo-

dată auzi înaintea lui o voce clară și sonoră, ca un cîntec :

— Dumneata aici ?! Uite, unchiule, domnul Andrei Pascu !

— Aha ! domnul Pascu se pregătește pentru capitală ! Bea bere în birt, nici că-i mai pasă de profesori. — Și domnul cel brunet, cu ochelari, se apropie de masa lui Pascu. — Ne dai voie și nouă ? Noi plecăm numaidecît spre Făgăraș. Doro, așteaptă aici pînă scot biletele.

Și doctorul Muntean își puse repede pe-un scaun valiza și ieși.

Andrei rămase zăpăcit, în picioare. Dora șezu pe-un scaun. Pe față, în ochii lui înflorise un surîs atît de luminos, încît Dora, pe-o clipă, se uită mirată la el. Nicicînd nu-l văzuse așa de frumos.

— Șezi și dumneata, domnule Andrei, zise ea cu voce nesigură. Ce crezi, n-o să-ți schimbi numele făcîndu-te cleric ?

— Numai dacă te călugărești e obiceiul să-ți schimbi numele, domnișoară, zise el zîmbind mereu.

— Adevărat ! Și — ce mai știi ! — ce se va întîmpla ? Dumneata ajungi într-un institut catolic, și nu-i cu neputință să te ia apele cele străine.

— E cu neputință, domnișoară.

— Cu neputință ?! Pentru ce ?

— E prea frumoasă viața.

Urmă un răstimp scurt de tăcere, în care Andrei se așeză, dar fericirea îi inunda tot mai mult fața, ochii ; fruntea lui largă lumina.

— Și cînd pleci ? îl întrebă cu sfială domnișoara Dora.

— Peste patru zile.

— Așa de repede ? Ah ! da, mi-am uitat că dumneavoastră urmați la universitate, și că în septembrie se-ncep cursurile.

— Da, la începutul lui septembrie, domnișoară.

— Și te-ai fi dus fără să-ți iei adio de la mine ?! îl întrebă Dora c-o voce copilărească, dar în care tremurau lacrămile.

— Mă bucur mult că vă pot vedea acum, domnișoară.

Dora Muntean privi ceasul. Mai erau zece minute pînă se suna plecarea. Știa că pînă atunci unchiul său nu va veni după ea. La tot pasul întîlnea un cunoscut și cu fiecare avea ceva de vorbit. Ea spuse că-i foarte cald, și că bucuros s-ar plimba puțin pe peron.

Andrei Pascu se ridică numaidecît, ușor și fericit, și o conduse pe peron — la răcoare. Peronul era pustiu.

— Nu-i frumos din partea dumitale, domnule Andrei, că n-ai venit să-ți iei adio de la mine. Știi dumneata că din Pesta un an încheiat nu te mai întorci ?

— Știu, și acum îmi pare foarte rău. Mai bine rămîneam în Blaj.

— O, nu, e mai bine așa, crede-mă. — Mîna ei mică și albă se atinse de-a lui, apoi o cuprinse cu putere, nervoasă, ca și cînd ar fi voit să-l încredințeze că-i spune adevărul. — Dumneata trebuia însă să-ți iei adio de la mine.

Vocea ei tremura tot mai tare, mai plină de lacrămi, și cînd în gară se auzi, deodată, sunînd plecarea, Dora se opri, se înălță în vîrful degetelor și, cuprinzîndu-i capul în mîinile ei mici, îl sărută. Ochii-i ardeau înlăcrămați.

— Vezi, trăbă să-mi iau eu adio. Să-mi scrii ! Să-mi scrii !

Cuvintele le zise fugind spre sală ca o căprioară speriată.

Andrei rămase c-o pecetă de foc pe buze. O dulceață aromată, cerească, îi umplea întreagă ființa. Zîmbind în neștire, porni și el spre ușă, și șezu nemișcat în restaurant, la locul de mai înainte, pînă ce-l trezi portarul. Era să scape trenul.

De la clericul Grecu se întoarse a doua zi, iar peste trei zile era la gară, gata pentru drumul cel lung.

III

Bădicul Ionaş rămăsese cu capul plecat în piept, cu ochii plini de lacrămi, lelea Ana plîngea cu sughiţuri în vreme ce trenul porni greoi, ţîşnind pe nările-i de monstru nouraşi de aburi ce se mistuiau grabnic. Dintr-o fereastră a unui vagon de clasa a doua, Andrei nu-şi mai luă ochii de la ei pînă cînd trenul nu dispăru la o cotitură. Era palid, cu ochii umezi, şi părea că înlemnise acolo în fereastră. Îndată ce nu-şi mai văzu părinţii, simţi un pustiu adînc în suflet, în jurul său, în toată lumea. Pustiul părea că izvorăşte din străinătatea spre care se îndrepta, în care se cufunda tot mai tare, cu fiecare stîlp de telegraf ce-i zbura pe dinaintea ochilor.

De la întîlnirea din urmă cu Dora Muntean, Andrei fusese mereu vesel, plin de însufleţire, comunicativ cu părinţii şi cu fraţii. I se părea, în unele clipe, că hotărîrea mare, pe care o tot aştepta să i se nască în suflet ca o mîntuire, a sosit, că el, acum, ştie ce vrea, ştie pentru ce are să lupte, şi că viaţa lui de-aici încolo are o ţintă. Era atît de copleşit de amintirea Dorei! Bobocul de trandafir ce i-l altoise demult în inimă fata asta ciudată, îşi dezvelea podoaba petalelor cu atîta strălucire, încît el nici nu se mai gîndise la străinătatea în care se va cufunda, patru ani de zile, ca într-un mormînt.

Da, mormînt era împărăţia pustie şi rece spre care se îndrepta acum! Andrei, nemişcat în fereastra vagonului, simţea nebunia ce o face, şi un regret acut şi amar se împlînta în fiinţa lui ca o săgeată veninoasă. Pentru ce plecase? Pentru ce se grăbise cu alegerea carierei? Îi place lui să se facă preot, ori chiar profesor? Unde-i hotărîrea mîntuitoare pe care părea c-o simţise înainte de plecare?

Da, da, adevărat era glasul ce-i şoptea chiar acum: «Dora te-a îndemnat!» Dar unde-i ea acum? Abia au trecut trei staţii şi, iată, i se pare că a dispărut pentru

totdeauna. Desigur, nu o va mai vedea niciodată. Iar el merge înainte, tot înainte, fără nici o țintă, merge să nu se mai întoarcă, poate niciodată.

Însă, dac-ar fi rămas acasă, ce-ar fi făcut ? Ar fi putut rămîne veșnic pe capul bădicului Ionaș ? Nu, nu, pentru toată lumea ! L-ar fi ucis simțămîntul de umilință și rușine văzînd cum își iau părinții bucata de la gură pentru el. Nu, mai bine departe, mai bine să-și calce el pe inimă și să urmeze drumul spre preoție, chiar avînd senzația că se aruncă într-o prăpastie, decît să împovăreze viața alor săi.

Avu o clipă de reculegere, de vedere clară ; își zise : «După sentimentele mele nu mă pot lua, ele se schimbă mereu. Ce nenorocire să ai un astfel de suflet nestatornic !...»

Încercă să-și facă inima bună, să se întărească, și intră în compartiment. Cel puțin dac-ar fi călătorit cu clasa a treia, între țărani, între cei din neamul lui, nu aici, între domnii ăștia, străini, printre care se simțea atît de stingher.

Îi căzu de pe inimă o greutate mare cînd, pe peronul unei gări, îl zări pe clericul Ion Grecu. Văzu cu bucurie că Grecu îl caută pe el, și își scoase capul pe fereastră.

— Bună-ziua, domnule Grecu, zise zîmbind.

Clericul tresări, își puse mîna streașină deasupra ochilor, căci toată gara strălucea în ploaia soarelui de-amiază, și, după ce-l văzu pe Andrei, veni repede la vagon.

— Bună-ziua, domnule Pascu. Sînt locuri libere în vagonul dumitale ?

— Puține. Sînt mulți călători.

Grecu se urcă repede în vagon, strînse mîna lui Andrei, apoi, fără să-i pese de nimeni, deschise pe rînd ușile compartimentelor.

— Aici nu-i de noi, dragă domnule Pascu. Trăbă să aflăm un vagon cu lume mai puțină, trăbă să ne aflăm un loc unde să putem închide un ochi peste noapte. Unde ți-e bagajul ?

Şi, pînă să apuce Andrei să se împotrivească, Grecu îi şi luă geamandanul şi coborî repede scările. Tînărul îl urmă zăpăcit, şi deodată văzu că se împiedecă de geamandanul său. Grecu nu era nicăieri, dar îndată îl zări răzbătînd repede prin furnicarul călătorilor, în cealaltă parte a trenului, dinspre locomotivă.

— Am aflat un loc bun, zise el, şi repede fu pe peron, sărută o ţărancă bătrînă şi uscată, îşi luă pachetul, şi, făcîndu-i semn lui Andrei să-l urmeze, porni, dînd din coate, prin mulţime.

Pascu, părînd că împrumutase ceva din curajul clericului, îl urmă cu hotărîre, şi cînd, în sfîrşit, fură sus şi-şi aşezară bagajele, Andrei simţi că se linişteşte. «Ce mai om şi Grecu ăsta, îşi zise Andrei, nu-i pasă de nimeni !» Simţi c-a aflat un razim de nădejde, şi se bucură din toată inima.

În compartimentul în care se cuibăriseră nu mai erau decît doi călători : un domn şi o doamnă. Amîndoi şedeau la fereastră, faţă în faţă, şi, privind la învălmăşeala de-afară, păreau să nu dea nici o atenţie noilor-sosiţi.

— Aici am nimerit bine, zise Grecu. Va avea loc şi fratele meu Vasile Beu. Ne întîlnim cu el la Cluj.

Andrei îl privi întrebător.

— Aha ! făcu Grecu, pricepînd repede, mi se pare că am uitat să-ţi spun, cînd ai fost la noi, că vom călători şi cu Vasile Beu. El e în anul al patrulea, un cleric foarte detreabă.

Apoi, ca şi cînd şi-ar fi adus în grabă aminte de ceva, se coborî din vagon, o întîlni repede pe ţăranca cea uscată, pe care, privind-o acum mai bine, Andrei îşi aduse aminte că-i mama lui Grecu. Clericul n-o mai părăsi pînă ce nu se dădu semnalul de plecare. Atunci o îmbrăţişă, o sărută din nou, şi, cînd fu lîngă Andrei, acesta văzu că ochii lui Grecu, albaştri, sînt plini de lacrămi.

Ion Grecu era blond ; obrajii palizi, raşi proaspăt, se ascuţeau spre barbă ca într-un unghi. Era înalt şi subţirel în haina lui de cleric care-i ajungea pînă la

călcîie. De pe față, din ochi, din mișcările-i iuți se desprindea o inteligență dosebită.

— Vom avea un drum lung, zise el. Numai dimineață la opt vom ajunge la seminar.

— N-am mai călătorit niciodată atîta vreme cu trenul, zise Andrei.

— Nici eu, pînă nu am ajuns cleric. Nu-i așa de obositor, dacă nu-i îmbulzeală, dacă putem închide un ochi peste noapte. Dac-am avea noroc să rămînem numai noi pînă la Cluj, apoi e bine. Călătorii nu întră bucuros într-un compartiment unde sînt doi vestitori ai morții.

Andrei zîmbi și nu știu ce să zică.

— Da, da, iubite domnule Pascu, lumea-i încònjură pe popi, continuă rîzînd clericul ; să nu crezi că, îmbrățișînd cariera asta, vei avea parte de osanale. Dealtfel, nu pentru laudele lumii îmbrăcăm noi reverenda preoțească.

— Lumea nu laudă bucuros pe nimeni, cuteză să zică Andrei.

— Adevărat ; fiecare s-ar lăuda pe sine, iar pe altul, numai atunci cînd și numai atît cît îi dictează interesele lui. Dar știi că mă bucur foarte mult că vii între noi ? Am auzit vorbindu-se de dumneata, știu c-ai fost un elev bun, și cred că are să-ți placă în seminarul nostru. Vremea trece iute în seminar ; iată, eu întru în anul al treilea, și-mi pare că abia acum am început. Ce să-ți spun, îmi pare rău numai pînă mă despart de mama.

— Da, e greu să te desparți de părinți.

— Cum nu, mai ales întîia oară ! Las' că știu eu. Dar ai să te mîngîi și dumneata.

Clericul tăcu și își lăsă mînile în poala neagră a hainei ; pleoapele i se aplecară peste ochi, parcă ostenite, și multă vreme nu mai zise nimic. Andrei privi îndelungat la mînile albe, subțiri, nervoase ce se hodineau în poala neagră și se miră cum de un bărbat poate avea niște mîni așa de albe. Trenul luneca gîfîind, trecea printre lanuri de porumb, printre lunci cu otavă necosită încă. Din cînd în cînd fluiera răgușit, se oprea

la vreo gară mică, pufnind pe nări, apoi pornea greoi, în silă, ca un condamnat la moarte. Trecuseră demult peste Mureş, şi regiunile îi erau lui Andrei din ce în ce tot mai necunoscute. Stătea la geam şi privea cu nesaţ. Oriunde trecea pe lîngă tren, fulgerător, vreun chip de ţăran, erau tot români şi iar români. Deşi ştia din şcoală cîţi români sînt în ţară, prin ce regiuni şi pînă unde locuiesc, totuşi se mira şi se bucura din toată inima văzînd el însuşi ceea ce pînă acum învăţase numai din cărţi. Şi cum privea regiunile, satele, lanurile, care parcă toate purtau peceta românismului, se gîndi deodată : «Cum se poate ca prin lumea asta românească să treacă un tren plin numai de străini de toate neamurile ?». Căci, afară de vorbele lui Grecu, nu auzise grai românesc între călătorii clasei a doua. Îşi aduse aminte ceea ce citise de curînd într-o gazetă : cît sînt de puţini încă intelectualii şi meseriaşii români, şi ce nenorocire e pentru noi că nu avem încă o clasă cultă bogată şi o clasă de mijloc bine organizată. «Da, avea perfectă dreptate autorul acelui articol, îşi zise Andrei, se înmulţesc şi se îngraşă străinii pe spatele noastre.»

— Îţi place ? auzi deodată vocea lui Grecu.

— Da, sînt ţinuturi frumoase, şi tot români de-ai noştri, săracii !

— Oho, aici sîntem abia în inima Ardealului ! Dar o să vezi : pînă aproape de Tisa sîntem tot de-ai noştri. Vezi bine, tipuri deosebite, porturi deosebite, oameni mai săraci, mai năcăjiţi poate decît pe la noi, dar oameni de omenie, vrednici de-o soartă mai bună.

— Poate că socialismul, ajuns biruitor, să le schimbe viaţa înspre bine, zise încet, gîndindu-se parcă, Andrei.

— Socialismul ?! întrebă clericul adînc mirat. Dumneata cunoşti socialismul ?! Ştii ce vor socialiştii ?!

— Am cetit şi eu unele cărţi despre socialism, zise sfios Andrei.

— Şi ştii dumneata ce vor socialiştii ? Să răstoarne rînduiala de azi a lumii.

— Adică a societăţii, nu a lumii, începu cu hotărîre Andrei Pascu. Rînduiala lumii, adică a universului

întreg, nu se poate schimba, e veșnică. Nici direcția unui curent de aer, de pildă, n-o putem abate. Dar oamenii, constituiți în societăți și țări, fac legi, fac rînduieli care pot fi foarte bine schimbate. Și, dacă socialiștilor le-ar reuși să schimbe ordinea socială de azi, numai bucurà ne-am putea, mai ales noi, românii.

Clericul rămase uimit auzindu-l pe Andrei vorbind astfel. Povestea cu glasul acela firesc, plin de siguranță și de convingere cu care le spunea părinților și fraților minunile învățate la școală. Nu mai era, în ochii lui Ion Grecu, tînărul timid care îl căutase acasă să-i dea deslușiri despre seminar și care părea așa de neajutorat ; nu mai era nici chiar sfiosul de mai înainte, care abia cuteza să spună o vorbă legănată. Ion Grecu se uită la Andrei ca și cînd acum l-ar fi văzut întîia oară. Se putea ca un tînăr care abia trecuse pragul liceului să se ocupe cu chestiuni atît de mari ?

— Dar știi dumneata cine-s socialiștii și prin ce mijloace vor să răstoarne ordinea de azi ? Cei mai mulți sînt străini, și mijloacele lor de luptă sînt de-a dreptul revoluționare.

— Vor fi și străini, că altfel nu se poate, începu Andrei cu convingere. Dar și Iisus Hristos a fost străin, și eu cred că și el a fost într-un anume fel socialist. Evanghelia a fost, mi se pare mie, mijlocul cel dintîi în propagarea ideilor socialismului, căci în Evanghelie, ca și în scrisorile apostolilor, toți oamenii sînt egali și frați. Puțin importă că în șirul celor ce luptă pentru o ordine mai dreaptă în societate sînt și străini, puțin importă că s-ar folosi de mijloace de luptă revoluționare. Vorba e să biruiască.

— Chiar prin revoluție ?!

— Fie și prin revoluție, dacă nu se poate altfel.

— Dar, iubite domnule Pascu, revoluția se bate cap în cap cu învățătura lui Hristos !

— Dar rînduiala socială de azi nu-i potrivnică legilor de dreptate, de frățietate și iubire ? Jugurile în care putrezesc unele popoare aflate sub robie străină, n-ar trebui arse cu foc, tot după Evanghelie ? Dacă nu

se mişcă nici unul din cei ce se simt bine în lumea de azi, din care mulţi se ascund chiar sub scutul Evangheliei, să n-aibă dreptul şi datoria nici cei mici şi neîndreptăţiţi să-ncerce a-şi îndulci viaţa ? Dar, cu tot creştinismul, o nedreptate socială sau naţională nu se poate frînge, pînă azi, decît prin forţa brutală ; nedreptatea o susţin oamenii, nu creştinismul, şi omul nu se pleacă decît înaintea forţei. Iată, de pildă, să luăm un episcop. Un om singur are avere cît douăzeci de sate. El e slujitorul Evangheliei, dar ţăranii de pe domeniile sale pot flămînzi pînă la moarte, fără ca slujitorului lui Hristos să-i vină în minte c-ar fi bine să dea din belşugul lui şi altuia. Dar dacă s-ar vedea deodată în faţa flămînzilor care i-ar ameninţa viaţa, atunci...

Ion Grecu zîmbi cu prietenie şi zise :

— După cît văd dumneata eşti socialist din creştet pînă-n tălpi ! Ba, ce-i mai mult, sînt sigur că teoriile socialiste le cunoşti numai din izvoare de mîna-ntîi. Altfel n-ai putea să urăşti preoţimea, în şirul căreia văd că vreai să întri şi dumneata.

— A constata un adevăr nu însamnă să urăşti pe cineva, urmă Andrei. Şi, dacă e chiar să-mi spun convingerea, apoi da, îi urăsc pe toţi oamenii care predică apă şi beau vin, îl urăsc pe arhiereul bogat care propovăduieşte sărăcia evanghelică, iar el se-mbuibă cu toate bunătăţile pămîntului, după cum, în aceeaşi măsură, îl urăsc pe călugărul care se gîndeşte la femei.

Ion Grecu se albi, se roşi şi iar păli la vorbele din urmă ale lui Andrei. Nu ştia ce să spună, dar nu putea admite să se sfîrşească astfel conversaţia lor.

— Nu e bine să urăşti pe nimeni, iubite domnule Pascu ; dacă porneşti din simţămîntul acesta, vei avea foarte mult de suferit în viaţă. De altfel, dumneata eşti prea tînăr încă, nu cunoşti aproape nimic din teologie şi nu mă mir că acum nu ne putem înţălege. Va veni o vreme. De altfel, cred că dumneata de bună voie ai îmbrăţişat cariera asta, nu din motivul că nu ţi-ai putut alege alta. Vei vedea dumneata, te vei convinge

că lumea se poate schimba și altfel decît prin revoluții, prin răsturnări forțate. Vei pricepe odată ce însamnă revoluția interioară, în fiecare om, singura adevărată și singura admisă de Evanghelie.

După ce sfîrși sentința asta, Ion Grecu se liniști și crezu că a pus punct convorbirii asupra acestei chestiuni. Dar Andrei începu din nou :

— Mi se pare că pricep ce spui dumneata, domnule Grecu, dar cred totuși că marile nedreptăți tot numai prin forța brutală se vor putea curma, cît vor fi oameni pe pămînt. Ca marile răsturnări să se-nfăptuiască pe cale pașnică, ar trebui o vreme nu mai puțină decît pînă la capătul lumii. Pîn-atunci nu-și va putea arăta puterea revoluția interioară de care pomenești dumneata. Iar pîn-atunci, cum vor trăi oamenii, ce se va alege, de pildă, de neamul românesc din Transilvania și din alte locuri ? Nu cred că, biruind socialismul și aducînd o ordine socială mai dreaptă, asta veche va dăinui veșnic. Instituțiile, fie cît de drepte, ajungînd pe mîna oamenilor, decad cu timpul, sau societatea omenească se perfecționează și simte alte necesități, are alte idealuri, care, ca să fie ajunse, e de lipsă o nouă răsturnare a ordinei vechi.

— Nu știu ce atragere vei avea dumneata spre preoție, dar de un lucru te pot asigura de pe-acum, începu c-un fel de stimă clericul, profesorul nostru de filosofie se va mîndri cu dumneata și vei deveni elevul lui favorit. Se vede că dumneata ai cetit multe, și materiile de liceu nu ți-au dat o prea mare bătaie de cap.

Andrei zîmbi, și ochii lui verzi luminară buni, plini de mîngîiere.

— Ce să zic ? Lecțiile, examenele, nu mi-au prea dat de lucru. Am avut vreme să cetesc destul de mult. Dar mi se pare că numai cetitul e puțin, continuă c-un fel de durere, dacă n-ar fi și înclinarea omului spre meditare.

— Asta e o calitate, domnule Pascu, și să nu te plîngi de ea. În studiile teologice îți va prinde foarte

bine, zise clericul privind cu deosebită simpatie la Andrei, pe obrajii căruia durerea îşi lăsase umbrele.

— Mie nu mi se pare defel o fericire să te gîndeşti mereu, începu c-un fel de silă Pascu. Mie îmi face rău cîteodată, şi adeseori ajung să fiu foarte zăpăcit. Poate că e mai mult o boală decît o calitate.

Ion Grecu ar fi rîs de naivitatea tînărului, dar, văzîndu-l trist şi abătut, simţi un fel de înfiorare, şi nu-i mai zise nimic.

La Cluj îl aduseră pe Vasile Beu în compartimentul lor.

Cînd îl văzu, Andrei se feri cu respect din calea lui : era un om cît un munte, negru, cu faţa pătrată ; arăta mai degrabă a profesor de teologie decît a cleric. Părea în vîrstă ; din buze, din obraji, din barbă înţepa o perie deasă şi aspră. Vorbea cu voce adîncă de bas, vorbea cu gura toată, părea că fiecare cuvînt trebuie să iasă rotund şi gras din gura lui împodobită cu dinţi albi şi sănătoşi.

— Servus, Grecule, servus, dragă ! izbucni el cînd îl zări pe Ion Grecu ; apoi se aplecă peste el şi-şi atinseră obrajii, pe o parte şi pe alta, într-un chip foarte ciudat. Andrei privea uimit, neştiind ce fac.

— Îţi prezint pe clericul cel mai tinăr al diecezei noastre : Andrei Pascu, zise Grecu după ce ajunseră în compartiment. Uriaşul îl privi pe Andrei, pe-o clipă se păru că vrea să se aplece şi asupra lui pentru aceeaşi ceremonie, dar se răzgîndi, îi strînse mîna şi zise :

— Frumos ficior ! Vor fi plîns multe fete după dumneata...

Andrei nu răspunse, iar Ion Grecu se roşi din nou şi-şi întoarse capul spre geam.

— Oho ! mie-mi poţi spune, eu sînt tata vost' în anul acesta. De mine să nu-ţi fie ruşine.

— Nu ştiu, domnule Beu, şopti Andrei.

— Sinceritate înainte de toate, tinăre ! Prin mîna mea trece poşta românilor în anul ăsta, şi de te prind c-ai tăinuit ceva...

Ion Grecu se amestecă repede :

— Mai încet, bălaure, că-mi înfrici tinărul! — Apoi, întorcîndu-se spre Andrei: Așa-i felul lui, domnule Pascu, nu te supăra.

— Pe el să nu-l asculți, iubite, zise rîzînd Beu. Peste dumnealui am făcut cruce. Vrea să-și ieie doctoratul și n-are gînd de însurătoare. Vrea s-ajungă profesor de teologie, poate chiar vlădică. El nu se simte bine dacă vorbim de cele lumești. El s-a făcut sfînt.

— Ei, Beule, ce stai să spui! zise nemulțumit Ion Grecu.

— Trăbă să-l fac băgător de samă pe tinărul ăsta, de la început. Să nu se scrîntească. Totdeauna am fost de părerea că un seminar catolic, fie chiar cel de pe lîngă Universitatea din Pesta, e o primejdie pentru clericii români. Catolicii ăștia-s dați dracului. Atîta te-nvîrt și te sucesc, pînă reușesc să-ți prăsească gărgăuni în cap. Cîți nu s-au scrîntit? Cîți nu s-au celibat în urma creșterii din seminarele papistășești?

Lui Ion Grecu îi veni să-și acopere fața cu palmele: cum putea vorbi astfel un «patruanit»* în fața unui candidat de cleric?

— Se vede că ești prea bine dispus, frate Vasile, se mărgini el să zică.

— Dimpotrivă, sînt mai revoltat ca oricînd, bubui uriașul. Ar fi putut să ne cheme numai la cincisprezece septembrie. Pîn-atunci, și așa, nu se încep cursurile la universitate. Și, la zece, înțălegi tu, măi, la zece are să fie o petrecere în Bistrița!... Ce petrecere? Balul «Asociațiunii», căci anul acesta la Bistrița își ține adunarea generală. Biata Elenuța, plîngînd am lăsat-o!

— Se va mîngîia dînsa, spuse c-un fel de bucurie răutăcioasă Ion Grecu.

— Cum să se mîngîie? întrebă cu mînie Vasile. Poftim! N-ai văzut pîn-acum?

Și el întinse mîna mare, neagră, păroasă, spre Grecu. Pe-un deget lumina inelul de logodnă. Într-adevăr, nu-l

* Din anul al patrulea.

văzuse pîn-acum nici Grecu, nici Andrei. Andrei nu-şi mai lua ochii de la faţa uriaşului.

— Aşadar te-ai logodit ! zise Grecu cu o părere de rău care-i însoţi cuvintele fără ca el să-şi dea sama.

— N-ai pentru ce regreta, zise Vasile cu seriozitate. O să poţi reveni şi tu la pasul acesta. Nu e prea tîrziu, şi nu ai depus, după cîte ştiu, nici un jurămînt.

— Nu regret, ci mă bucur. Nu credeam însă, cînd ne spuneai în iunie, că în toamnă te vei întoarce mire. E şi ciudată puţin toată situaţia, nu ţi se pare ? Crezi că vei putea purta inelul ?

— Într-un seminar de-al nostru, l-aş purta, vezi bine, dar papistaşii ăştia s-ar scandaliza... Vai, şi cîţi dintre ei n-ar vrea să-l poată purta ! — El se ridică, luă un pacheţel şi-l desfăcu. — Poftiţi, să îmbucăm ceva.

Cei doi se lăsară îmbiaţi, dar în sfîrşit tot se ospătară din raţa friptă.

— Elenuţa mi-a pregătit-o, dragă Grecuţule. De nu te-ai molipsi cumva, să rămînă doctoratul tău pe conştiinţa mea. — El rîse şi dezvăli o sticlă şi un păhărel. — Un păhar de vin, tinăre. Nu se admite să refuzi. Vezi, aşa ! Şi tu, Grecuţule. E de la logodnă, e sfinţit. Dar trăbă să închini în sănătatea Elenuţii.

Cei doi sorbiră lichidul auriu, aromat, şi-i lăudară dulceaţa.

După ce strînse pacheţelul, Vasile Beu oftă, îşi aprinse o ţigară, şi începu să-l descoase pe Andrei. Trebuia să ştie de unde-i, ce i-s părinţii, în ce condiţii materiale trăiesc, unde a învăţat. Andrei răspundea la toate întrebările clar, fără şovăire, sincer.

— Numai de ţi-ar plăcea în seminar, începu Beu, după ce-l descusu pe Andrei. Nu oricui îi place. Mai ales într-un seminar străin. Au fost destui care l-au părăsit. Nu e aşa de uşor, mai ales pentru un tinăr care n-a mai fost între străini. — El vorbea serios şi aşezat ca un bătrîn, cu dragoste chiar. — Ca tată, trăbă să-ţi dau unele informaţii chiar de pe acum. Ştiu că Grecu nu ţi le-a dat, fiindcă nu-l privesc. Slujba asta e a bătrînilor. Din generaţie în generaţie fiind datina asta,

s-a prefăcut în lege. Înainte de toate, deci, nu te vei împrieteni prea mult cu clericii străini. Vei vedea dumneata mai tîrziu că așa ceva nu-i cu putință, dar acum, la început, pînă nu cunoști oamenii, e primejdios. Te vor îndemna, chiar din întîile zile, să te faci membru la Societatea lor literară. Spune-le că dumneata trăbă să te deprinzi în limba română, pentru că românește vei face slujbele preoției. Noi avem Societatea noastră literară, de care ei nu trăbă să știe nimic. Nici cleric, nici superior! În anul ăsta eu sînt prezidentul și tatăl vost', al tuturor. Să nu te uiți, la plimbări, după domnișoare: numaidecît ți-ar pune notă rea la purtarea morală. Cînd mergem în grădină să jucăm popice, nu te rătăci niciodată în tabăra străinilor. În capelă să nu rămîi nici mult, nici puțin: după ce vor fi ieșit zecedouăzeci, poți ieși și dumneata. Apoi, pe-nvățat să te pui cu toată puterea. Limba latinească n-are să-ți facă greutăți, căci, nu-ți fie frică, n-ai să întîlnești stilul lui Horațiu sau Tacit, ci o «limbă românească strîcată», vorba lui taica Maior, sau mai știu eu a cui. Apoi, ce-i mai de căpetenie, încă din întîia zi vei saluta așa: «Laudetur Iesus Christus». Poți zice așa?

— Cum să nu pot?! zîmbi Andrei.

— Ei, s-auzim. Orice lucru trăbă pipăit.

Andrei repetă salutul.

— Foarte bine. Atît deocamdată; celelalte vor veni pe rînd.

Vasile Beu privi triumfător spre Ion Grecu.

— Bun tată, mă, nu-i așa?

— Perfect; îți vom da diplomă de recunoștință la sfîrșitul anului.

— Diplomă ca diplomă, dar ascultare necondiționată, iubite, asta mi se cade.

— Vei avea-o, nu-ți fie teamă.

— Chiar și în cazul cînd, la cutare prînz, aș binevoi a dispune ca doi-trei să-și aducă înaintea mea porția lor de vin?

— Eu mă supun și atunci, rîse Ion Grecu.

— Tu! Dar tu duci o viață de ascet, ți-e și ușor

Dar iată, de pildă, fratele Andrei, care nu mi-ar părea să pornească pe urmele tale, va asculta şi el necondiţionat ?

— Cu toată siguranţa, domnule Beu, zîmbi Andrei. De altfel, eu nici nu ştiam că se serveşte şi vin la prînz.

— Oho, de pe partea mîncării să n-ai teamă. Sîntem splendid serviţi. Preoţii catolici dau mult pe mîncarea bună. Ce să facă, săracii ? E singura plăcere ce li se permite în viaţă.

Însărarea se cobora demult, şi prin ferestrele culoarului se strecura răcoarea înviorătoare. Cei trei ieşiră din compartiment şi rămaseră multă vreme povestind, admirînd frumuseţea nopţii înstelate. Trenul coborîse munţii şi apucase în cîmpia Ungariei, în şesul Tisei, cînd Vasile Beu începu să caşte. Priviră ceasul : era trecut de unsprezece.

— Acum un strop de somn n-ar strica, zise Vasile.

— După cît se pare vom fi norocoşi. Nu ne-a îmbulzit nimeni de la Cluj, zise Grecu apropiindu-se de uşa compartimentului. Dar, pe mîndouă canapelele dormeau, întinşi în toată libertatea, cei doi străini. Clericii n-ar mai fi avut nici unde să şadă.

— Lucru dracului, începu Vasile, pe ăştia cum să-i sculăm acum ?

Somnul, ca o molimă, trecu repede de la unul la altul, şi în scurtă vreme toţi trei începură să moţăie, răzimaţi de păretele vagonului. Vasile întră de mai multe ori, izbind tot mai cu putere uşa, în nădejdea că cei doi se vor trezi.

Situaţia începu să devină chinuitoare pentru ei, cînd trecu conductorul.

— Te rog, domnule nu ne-ai putea ajuta, şi Vasile arătă spre compartiment.

Controlorul, colţos, le răspunse indiferent :

— De ce v-aţi părăsit locurile ?

— Dar cel puţin ai fi bun să ne spui pînă unde călătoresc, ca să ştim cît mai avem să rămînem în picioare.

— Szolnok, zise conductorul, și trecu într-alt vagon.
Pînă la Szolnok mai era un ceas și jumătate de drum.

— O să-i trezesc eu, zise deodată Andrei. Trăbă să ne facem noi dreptate.

— Să-i trezești, dar cum ? întrebă Vasile, care ar fi dat mult să poată ațipi un strop. Noaptea trecută nu închisese un ochi.

— La cea mai apropiată gară o să-i trezesc. Dar, dumneavoastră să fiți aproape să vă puteți ocupa locurile.

— Numai să nu pățim ceva, zise cu teamă Ion Grecu.

La proxima gară, cînd trenul începu să se oprească, Andrei deschise ușa compartimentului și începu să strige cu voce de conductor :

— Szolnok ! zece minute ! Szolnok !

Străinul sări repede de pe canapea, își scoase capul pe geam și întrebă, în jargon nemțesc, dacă e Szolnok.

— O *nein, mein Herr, o nein !* se auzi o voce de jos.

El recăzu din nou pe canapea și începu să sforăie numaidecît. Doamna nici nu se mișcase.

— V-am spus să fiți aproape, zise cu ciudă Andrei. De altfel numai el și-a părăsit așternutul, ea nici nu s-a mișcat.

Scena se mai repetă încă de două ori, fără rezultat ; la a treia stație însă, amîndoi străinii ieșiră la fereastra compartimentului și-l chemară în gura mare pe conductor, să le spună dacă e Szolnok ori ba. În răstimpul acesta, cei trei clerici se cuibăriră bine pe canapele, își aduseră cîte un colț al paltoanelor peste ochi, și nu se mai mișcară. Conductorul sosi în sfîrșit la fereastra vagonului, dar cum nu știa nemțește și nu pricepea ce-i strigă cei doi străini, se depărtă în grabă, înjurîndu-i. Cineva de pe peron îi desluși, în urmă, că pînă la Szolnok mai este un ceas.

Cînd cei doi se retraseră de la geam și voiră să se culce din nou, înțeleseră situația. Domnul mormăi ceva, doamna, după ce privi un răstimp pe cei trei clerici, care, cu capetele subt paltoane, păreau că dorm demult

și foarte liniștiți, zise într-o românească stricată, dar cu pronunția din regat :

— Buni clerici, zic zo, frumos ?

Dar nimeni n-o luă în samă. Toropeala somnului îi răsplătea pentru orice înfruntare. Nu peste mult adormiră.

Dimineața se treziră singuri în compartiment.

— Ne-a folosit dibăcia dumitale, tinăre, zise Vasile, dar bagă de samă : pentru o astfel de aventură poți fi eliminat din seminar.

Nu peste mult trenul întră în gara de răsărit a Pestei.

*

Ceea ce urmă de-aici încolo, pentru Andrei rămase o lungă serie de imagini încîlcite. Larma asurzitoare îl speriase, apoi îl toropise ; privea cu ochi bolnavi la mulțimea ce furnica, la trăsurile, la tramvaiele ce se încrucișau gata să se izbească. Îi părea că undeva, în spatele acestor palate grele, mari, înnegrite de funingine, cade, peste un iaz uriaș, o enormă cantitate de apă, și că zgomotul ei fierbe așa, pretutindenea în oraș. Se lăsă în voia celor doi clerici, și singura senzație plăcută ce-o simți fu cînd, cuibăriți într-o trăsură, copitele cailor începură să izbească ritmic, foarte clar, asfaltul umed.

Cînd se stinse acest ritm plin al trapului, cei doi clerici se coborîră repede din trăsură.

— Am ajuns ! Iată casa noastră, domnule Pascu, zise Grecu.

Andrei privi în sus : era prea aproape de clădirea seminarului ca să o poată vedea în întregime. Dar uniformitatea fațadei, culoarea veche, ștearsă, de-un galben-auriu, zidirea masivă, grea și mare, îl umplu de frig. Se scutură, dar, zîmbind, coborî și el din trăsură.

Se auzi un clopoțel, o sonerie, poarta de stejar se deschise, și se iviră slugi care luară bagajul. Cînd se strecură pe poartă, Andrei avu senzația că întră într-o

peşteră. Subt boltiturile pline de umbră zăcea un aer închis, umed, care mirosea a mucegai, a vechime şi a pustiu.

IV

«Stimată domnişoară,

Te rog să mă ierţi c-am întîrziat atît amar de vreme cu răspunsul. Am tot lăsat, de pe-o zi pe alta, nu dintr-alt motiv, ci dintr-o grozavă lipsă de voinţă. Apoi simţeam că, începînd scrisoarea, va trebui să umplu cîteva coale, căci nu se poate răspunde în cîteva şire întrebării : „Cum îţi place în seminar ?". Dumneata ai fost atît de bună să-mi mai trimiţi, din cînd în cînd, cîte-o carte poştală, deşi, iată, e sfîrşitul lui octombrie, şi eu încă nu ţi-am scris nimic. Şirele dumitale din urmă, care m-au neliniştit adînc, şi faptul că vine noiembrie cu „deprinderile spirituale", la care mă gîndesc cu groază, deşi nu ştiu încă ce sînt, m-au hotărît, în sfîrşit, să iau condeiul... Dac-ar fi să-ţi răspund în trei cuvinte, aş zice : „Aici e o nebunie". Dar simt adînca trebuinţă de-a mă spovedi dumitale, înainte de-a ajunge subt patrafirul paterului iezuit, în cursul „deprinderilor sufleteşti".

Nu sînt nici de două luni în seminar, şi-mi pare că-s de un veac, îmi pare c-am îmbătrînit cu zeci de ani, şi poate senzaţia asta a bătrîneţii îmi dă cutezanţa să-ţi trimit o epistolă, o scrisoare închisă. Nu m-am cunoscut eu bine niciodată, dar acum nu mai mă cunosc defel. Singur de-un fapt sînt sigur : mă înrăutăţesc din zi în zi, şi nu alţii, dar eu însumi nu-mi mai pot face nimic pe voie. Îmi pare că un duh rău s-a sălăşluit în mine, care critică mereu, ziua şi noaptea, pe toată lumea, pe mine însumi, şi nu-mi lasă un strop de hodină.

Simţul de observaţie mi s-a dezvoltat grozav, luînd proporţii bolnăvicioase, şi, ceea ce într-adevăr e de deznădăjduit, nu ajung la nici un rezultat.

Nu aflu nici o ţintă vieţii de seminar, colegilor, superiorilor, rămînerii mele aici. Din zi în zi sînt tot mai înclinat spre sarcasm, aş spune mereu cuvinte crude, pline de răutate, despre tot ce văd, despre tot ce aud. Îmi pare uneori că o putere mai mare decît mine m-a adus aici şi că mă sileşte să mă războiesc cu toată lumea. Deşi nimic nu mă îndreptăţeşte să cred că aş avea un duşman real în preajma mea, de cînd am intrat între zidurile reci ale seminarului îmi pare că o fiinţă plină de răutate se ascunde în orice colţ al lui, în orice cleric străin, în fiece superior.

Din prima zi nu am putut suferi nici seminarul, nici pe superiori, nici pe colegii străini, mai ales pe aceia care par a fi savanţi de la roată sau mari asceţi, şi nu-i pot suferi nici acum. Din zi în zi mă întreb pentru ce mai rămîn, de ce nu plec acasă, ce să fac aici unde aerul muced al coridoarelor, costumele negre ale clericilor, biserica şi iar biserica, cu predicile latineşti ale duhovnicului, ridicole toate, cu rugăciuni şi îngenunchieri nesfîrşite, unde chiar uniforma slugilor, totul, dar totul miroase a moarte şi a descompunere. Rămîn însă cu întrebările ; nu mă mişc, nu mă hotărăsc : nu mai am voinţă.

Însuşi seminarul e o zidire pătrată, enormă, cu trei caturi. Te poţi rătăci în el ca într-un labirint. Şi acum, după două luni, de cîte ori sună ora mesei, simt un fior de frig, şi pentru toată lumea n-aş rămînea cel din urmă să mă cobor în prînzitorul care e la parter. Norocul meu că cei mai tineri, clericii din anul întîi şi al doilea, sîntem în etajul al treilea, unde e mai multă lumină şi aerul e mai curat. Cu cît te cobori spre parter se simte tot mai distinct mirosul de mucegai, de pasări moarte parcă, aerul acela înăbuşitor pe care-l răsuflă pereţii vechi ai mînăstirilor de călugări. N-ajută nimic faptul că întreg seminarul, cu coridoare, cu dormitoare şi săli de studii străluceşte de curăţenie ; cele

două etaje de jos au fost, veacuri de-a rîndul, mînăstire de călugări. Și, deși renovate de decenii și adaose cu etajul de sus, peceta veacurilor trecute a rămas.

Dacă te plimbi singur pe coridoare, pașii tăi răsună prelung subt bolți, ca într-o criptă enormă. Dacă deschizi o fereastră, privirea ți se izbește de alte ziduri, tot ale seminarului. Numai în partea dinspre răsărit e o grădiniță cu vreo douăzeci de castani, după care se înalță, prăpăstioase, alte ziduri, acestea ale Universității, tot galbene și ele. În partea asta răspund ferestrele sălilor de studii. Dormitoarele sînt spre stradă — dar ce folos ! — în ele întrăm numai sara, și atunci ferestrele sînt închise, și vai de clericul care ar cuteza să deschidă vreuna și să privească în lume ! S-ar „scandaliza“ întreg seminarul, și bietul om de atîtea ori ar fi silit să se înfățișeze cînd la rector, cînd la prefect, cînd iarăși la spiritual, ca să asculte înfruntările, dojenile, sfaturile lor părintești, încît s-ar ameți de cap și n-ar mai fi bun de nimic.

Doamne, ce locaș al morții ! Pare că tinării care întră aci n-ar trebui să se pregătescă pentru viață, pentru lupta vieții, ci pentru moarte.

Dimineața ne sculăm la cinci, c-o regularitate care nu permite nici cea mai mică abatere. Mie nu mi-a fost greu să mă scol de dimineață cît am fost la liceu, dar aici e un chin. Chin, pentru că știu de mai înainte ce trebuie să fac, toată ziua, ceas cu ceas, minut cu minut ; chin, pentru că știu că se-ncepe din nou o viață care, prin uniformitatea ei, se potrivește unei mașini, nu unui om.

Într-o jumătate de oră de la sculare trebuie să fim cu toții în capelă, să ne facem ruga de dimineață și să ascultăm liturghia. Zi de zi aceleași rugăciuni, zi de zi aceeași liturghie, pe care o cetește în taină același preot, duhovnicul. Între rugăciuni și liturghie, avem un sfert de ceas, în care putem șădea în bănci, ca să „meditäm“, adecă să ne gîndim la ceea ce ne predică duhovnicul sara. Cealaltă vreme cîtă o petrecem în capelă, trebuie să rămînem în genunchi. Sînt clerici care chiar acel

sfert de ceas nu-l folosesc pentru un strop de hodină, ci rămîn îngenunchiaţi, părînd crescuţi din băncile pe care se apleacă.

Cinci minute ar fi de ajuns pentru toată ceremonia asta sacă, fără nici un rost, fără nici un folos. Dacă cineva vrea să se roage lui Dumnezeu, cinci minute sînt prea destule, nu numai pentru mine, ci pentru toţi. Cum toată vremea în care trebuie să rămîn în capelă nici rugà nu mă pot, nici nu „meditez", pot să observ ce se petrece în jurul meu. Clericii sînt, toţi, foarte obosiţi. În cadenţa monotonă a rugăciunilor e cu neputinţă să nu începi a moţăi, mai ales dacă ţi s-au bătucit, ţi s-au îngroşat genunchii şi dacă nu te supără scîndura tare de dedesubt. În şirul „naţiei" însă, adecă între români, cei care au întrat anul acesta pentru întîia oară în seminar, schimbă mereu din genunchi, se lasă cînd pe-un cot, cînd pe altul. Ei mi-s simpatici, ei spun în gura mare că chinul acesta e o prostie zadarnică. Fără să fie atît de sinceri, oboseala se vede pe feţele palide ale tuturor. Eu am văzut cum mulţi, acoperindu-şi faţa cu palmele, stînd în genunchi, dorm în toată legea ; am surprins chiar cîte-un slab suspin pe care-l scot oamenii numai în somn. M-am convins că majoritatea celor care şăd sub meditaţie, aţipesc îndată. O silă mare se ceteşte pe feţele tuturor, trupurile lor tinăre se revoltă pe toată clipa împotriva acestei torturi.

Eu, tot mai plin de răutate, nu pot aţipi, nu-mi vine somnul, ci observ c-o săte bolnăvicioasă. Ochii îmi ard în cap, mi-i simt roşii. Nici un gînd nu-mi trece prin minte, dintre acele la care ne porunceşte decusară duhovnicul să medităm. Nu-i asta o adîncă bătaie de joc de firea omenească, nu-i o nebunie ca altul să-ţi poruncească la ce să te gîndeşti ? De cîte ori şăd clericii pentru meditaţie, simt cum îmi flutură pe buze un zîmbet de satisfacţie răutăcioasă. Îmi zic : „Să fii sănătos, domnule duhovnic !", şi simt că cei mai mulţi fac ca mine.

În cîteva rînduri am încercat, așa, de curiozitate, să văd ce-aș putea scoate din înțălepciunea de fiecare sară a duhovnicului. Mi-am amintit foarte cu greu ce teze ne-a propus pentru meditat, dar cînd le-am văzut, în sfîrșit, limpede, m-a pufnit rîsul. Erau niște fraze goale, moarte, ca niște pești fără de viață ce plutesc pe-o apă întunecată. M-a pufnit rîsul fiindcă întreagă firea mea se revoltase în fața acestor sentințe în formă întrebătoare, care n-aveau de-a face nimic nici cu mine, nici cu lumea, nici cu viața. De-atunci n-am mai făcut încercarea asta. Simțesc însă că nici ceilalți clerici nu se aleg cu nimic din această înțălepciune poruncită, și din zi în zi îl dușmănesc tot mai mult pe duhovnic, care ne răpește în zadar atîta vreme. E atît de mărginit încît nu pricepe că bate apa-n piuă. De multe ori, sara, cînd apare în scaunul lui de predicator, strîmbîndu-se și nemaivăzînd cu ochii de evlavie, ca să ne dea nouă hrană sufletească, nu mă pot opri să nu-mi zic în minte : „Iacă dracul !". Dumnezeu să mă ierte, dar nu-l mai pot suferi ! Cum se poate ca cineva, cu atîta rîvnă, să îmblătească aceleași paie în care nu-i un fir de grăunte, o viață întreagă ? Căci, după cît am aflat, de douăzeci și cinci de ani poartă slujba asta absurdă.

Sîntem, în anul întîi, patru români. De multe ori îi întreb după biserică : „Voi puteți medita ? Cu ce v-ați ales din meditarea de azi ?" Pufnesc de rîs și le pare bine c-au scăpat de chinul din capelă. Este unul brunet, mijlociu de stat, sprîncenat, cu ochi de hoț. Dacă insist să ne lămurim de ce noi nu pricepem nimic, de ce sămînța predicilor cade pe piatră, acesta — îl cheamă Ion Albu — face o față serioasă și începe : „Ce spui tu că nu pricepem ?! Eu meditez foarte adînc. Cu ce ne-am ales din meditarea de azi ? Cu multe, frate ! Văd că-s un ticălos care fac umbră pămîntului, că sînt din două părți, din trup și suflet. Trupul e moarte, sufletul viața. În cer și pe pămînt..." Și toraie așa mai departe, cît îl ajută plămînii, apoi respiră profund și continuă, îngrămădind claie peste grămadă toate frazele ce-i vin în minte despre Dumnezeu, lume, om

şi popă. Răspunsul lui scrîntit, fără nici o legătură sau înţăles, e ceva clasic, e desăvîrşit, îmi pare că în el se concentrează toate predicile duhovnicului, toate rugăciunile recitate monoton de clericii adormiţi pe jumătate, toate sfaturile superiorilor şi întreagă viaţa din seminar.

Totuşi acestor colegi le place aici în seminar. Îi dor genunchii, şi-i îngroaşe cu batiste, cu ştergare, blestemă pe duhovnic că prea întinde liturghia, rîd de clericii robi ascetismului, care se împărtăşesc cu cele sfinte aproape în fiecare zi, dar nu doresc să părăsească seminarul. Sînt nepăsători.

Mă gîndesc de multe ori : cum de pot fi astfel ? De ce nu-s şi eu tot aşa de liniştit ca şi ei, dacă avem aceleaşi neplăceri, aceleaşi nemulţămiri, dacă observă şi ei zădărnicia acestei pregătiri pentru preoţie ?

Restul zilei, cît nu sîntem la universitatea din vecini să ascultăm lecţiile, îl petrecem în sălile de studii, cîtă vreme e „silentium", adică pregătirea lecţiilor, apoi pe coridoare ori în grădiniţa de jos. În sălile de studii avem fiecare locul nostru : mi-am aflat numele scris cu cretă pe un pupitru, încă în ziua cînd am intrat în seminar. Şăd între doi colegi străini, un rutean stricat de vărsat, mic şi palid, şi un croat foarte tinăr, abia un copil, care-şi poartă veşnic încruntaţi frumoşii lui ochi negri, care contrastează strălucit cu faţa lui albă, de domnişoară. Cei patru români, cîţi sîntem în anul întîi, sîntem împărţiţi în două săli de studii. Şaisprezece sîntem de toţi în seminar, dar nu şăd doi unul lîngă altul, nici în sălile de studii, nici în prînzitor, nici nu-s cu paturile vecine în dormitoare. Asta e lege veche în seminar, şi nime nu se mai miră de ea. Chiar şi la plimbări e oprită mergerea împreună alor doi români, dar legea asta e călcată de cele mai multe ori, cu toate pedepsele ce-i urmează.

Ruteanul din dreapta mă asigură mereu că el e ungur, deşi i se termină numele în „sky" şi e greco-catolic, unit, deşi toată înfăţişarea lui, chiar şi mersul, vădeşte tipul rusnacului din nordul Ungariei. „Mă bucur, mă

bucur", i-am spus în cîteva rînduri. Dar, la repetatele lui declarații, odată m-a luat gura pe dinainte și i-am zis: „Să-ți fie de bine!". Ochii lui spălăciți s-au înnourat, m-a privit pe-o clipă cu o ură rece, grea, dar cel puțin de-atunci am pace din partea lui, nu mă mai îmbulzește.

Croatul de la stînga mormăie mereu. Nu pricepe o boabă ungurește, nu poate cere o deslușire de la nimeni, și, uneori, cum își duce mîna la cap, am senzația că vrea să-și smulgă părul. Numai cu mine mai are noroc. Știe ceva nemțește, cam atît cît știu și eu; fața și ochii lui se aprind de cîte ori reușește să ne înțălegem. El, de altfel, va mormăi mereu patru ani în șir, căci limba ungurească nu o va putea învăța, să rămînă o sută de ani în seminar. Tot așa pufnesc nemulțămiți și croații din anul al patrulea. Nu știu: nu pot, ori nu vor s-o învețe? Mi se pare că și una și alta. Sînt opt de toți, jumătate cît noi românii, dar le vin gazete din Croația de trei ori mai multe decît nouă din Ardeal.

Cîtă vreme sîntem în sălile de studii, nu-i permisă nici o conversație, nici un cuvînt spus tare. Clericii pregătesc lecțiile, scriu, cetesc — într-o tăcere de cimitir. În fiecare sală e un satrap, un „ductor", care nu scapă nici o clipă din vedere purtarea clericilor. Apoi, cînd nici nu gîndești, se arată prefectul, și trece cu pașii rari, apăsați, printre șirele de pulturi.

Totdeauna am iubit tăcerea; mai mult, eram atras instinctiv spre tăcere, dar acum o urăsc din tot sufletul. Vai, e cu totul altceva să taci la poruncă, ori pentru că așa-ți place! Regulile seminarului poruncesc, impun tăcerea, dar, biata de ea, nu ascultă de legi externe, ci de legi lăuntrice. Nu-i deci o prostie toată șurubăria asta din seminar?

Eu, deci, observ și aici, în sala de studii. Văd pe unul cu capul răzimat în palmă, ori privind, dus, pe geam? Știu că se gîndește la lucruri care nu privesc seminarul. Văd pe altul că memorizează cu patimă lecția? Știu c-o face ca să capete o notă bună. Înțăleg că cei mai mulți sînt obosiți și rămîn de silă nemișcați

la pulturile lor. Cît de bucuros s-ar plimba ei acum pe malul Dunării, de pildă, dar nu în cete ca o turmă, ci singuri, cîte unul. Cîtă tinerețe nu s-ar coborî pe fețele lor palide și ce mai spor ar avea la muncă ! Dar, vai, pe ei nu-i pregătesc pentru viață, ci pentru a renunța la viață.

Nu mă prea zdrobesc cu învățatul. N-am nici o tragere de inimă. Toate materiile ce ni se propun în anul întîi îmi par atît de vechi, atît de îmbătrînite, atît de părăsite, încît îmi pare că trebuie să mă scutur de praf de cîte ori cetesc ori ascult o lecție asupra lor. Îmi pare că simțesc chiar mirosul plin de mucegai al vechimii și al părăsirii. A, Dumnezeule ! Să te-ntorci la începutul lumii, la începutul vieții, tu care abia ai început să întrezărești viața ; să te însuflețești de ceea ce-ți pun înainte manualele, sau de lecția fără șir pe care ți-o fac, obosiți, sceptici, acești bieți săpători de antichități, de care azi nime nu se mai interesează, nici chiar pentru a le pune, ca pe niște rarități, în muzee !

Cetesc, dar nu învăț. Chiar de m-aș izbi cu capul de păreți n-aș putea pricepe cum, din astfel de cetanii, m-aș putea pregăti pentru preoție. Cetesc și, dacă sînt ascultat, răspund indiferent. De unele materii nici nu mă apropiu. Avem profesor pentru limbile orientale, nu însă de cele vii, de azi, ci de cele moarte de mii de ani : caldeeană, arabă, ebraică. Azi, după două luni, nu cunosc nici o buche, și nu voi cunoaște niciodată. N-am dreptul să spun că aici ne pregătesc pentru moarte, nu pentru viață ? Ce-i această predilecție pentru tot ce-i trecut, apus demult, și care nu va mai învia niciodată ?

În sălile de studii ne rugăm de trei ori pe zi : Cînd sună clopotul, pentru „Angelus". Sara, înainte de cină, cetim pe rînd din Biblie, latinește. În prînzitor, la prînz, altă cetanie : întîi sînt pomeniți toții mucenicii din ziua aceea, apoi se cetește dintr-o carte de pietate, scrisă între torturile ce și le aplică trupului păcătos cutare sfînt. Apoi — nu rîde, domnișoară, căci, pe viața mea, nu-i de rîs, ci de disperat ! — după fiecare prînz, după fiecare cină, mergem din nou în capelă,

unde rămînem în genunchi, după plac, dar placul ăsta e așa că de ieși înainte de zece minute ești pîrît numaidecît superiorilor.

N-am spus bine că aici e o nebunie ? Din toate părțile te mînă, te forțează spre același punct, spre aceeași țintă, care nu-i nicăiri ; din zece părți deodată îți strigă același nume care nu se-aude, din zece părți îți iasă spre întîmpinare cu aceleași cofe din care tu trebuie să înghiți în săc, pentru că-s goale.

Văzînd nebunia asta, mă gîndesc de multe ori la un biet soldat, bolnav și slab, care trebuia să se înfățișeze înaintea unei comisiuni. Pînă să ajungă dinaintea mai-marilor, avu să treacă prin fața mai multor ofițeri inferiori. Auzi, din gura fiecăruia, aceleași cuvinte : „Drepți ! Așa saluți ?" Dar, bietul, deși căpătase de la fiecare cîte-o palmă, cînd pe-un obraz, cînd pe celălalt, ajunse înaintea comisiunii tot cum plecase de lîngă patul de suferință : cu capul slobozit pe umărul drept, cu picioarele slăbănoage arcuite. Ofițerii, șmotrindu-l, pălmuindu-l, credeau c-au făcut totul pentru ca soldatul să aibă înfățișarea militară. Au crezut că i-au dat și putere. Comisiunea fu însă mai cuminte : îl puseră pe hodină și pe hrană îndestulătoare.

Eu nu văd nicăiri aici în seminar hrana pentru viața preoțească. Și toate aceste reguli, toate aceste îngenunchieri și rugăciuni, n-ar fi o prostie numai cînd ți-ar putea da, mai întîi, fundamentul pe care să poți clădi ceva.

Nu mă zdrobesc cu învățatul, dar, dacă sînt ascultat, răspund bine. Nu-i nici cea mai neînsămnată greutate ca să poți da un răspuns bun. Îmi pare, dimpotrivă, că simt un fel de milă pentru profesorii care trebuie să asculte astfel de nimicuri, care, se vede bine, nu-i interesează cîtuși de puțin nici pe ei.

Totuși, ceasurile pe care le petrec la universitate îmi par cele mai suportabile. Mai întîi din motivul că, pînă ajungem la sălile de curs ale secțiunii teologice, trecem prin coridoare în care răspund ușile de la Facultățile de Drept și de Filosofie. „Trecem", noi ro-

mânii. Secţia teologică are şi o întrare separată, ca să nu se amestece clericii cu „civilii". Din cît putem, noi românii încunjurăm întrarea asta.

Îmi pare că întru într-altă lume cînd trec printre studenţii care îmi amintesc atît de mult liceul. Parcă respir mai liber cînd nu văd în jurul meu aceeaşi uniformă, aceeaşi haină lungă, neagră, de doliu. De multe ori uşile sălilor de cursuri sînt deschise, şi cînd zăresc o hartă, o colecţie de ştiinţe naturale, un laborator de fizică, mă cutremur de plăcere. Simt cum mi se aprind obrajii, şi nu mi-aş mai dezlipi ochii de pe ele.' Nu ştiu de ce am avut întotdeauna o aşa de mare atragere pentru ştiinţele reale, cred însă că le iubesc din motivul că-i aflu o explicare fiecărui fenomen, că pot dezlega, liniştindu-mă, fiecare teoremă propusă de acele ştiinţe, că mă aleg întotdeauna cu ceva pozitiv, folositor sau frumos din aprofundarea lor. În astfel de clipe îmi tremură în suflet o rază de speranţă, de curaj. Îmi zic : vor trece ei cumva cei patru ani, şi, pe urmă, am să urmez la ştiinţele naturale. Şi mă gîndesc la dumneata, domnişoară Dora, care mi-ai scris : „Cine ştie ? Poate vei ajunge profesor !"

Şi ce plăcere să vezi feţele senine, cu ochii plini de sete de viaţă, ale studenţilor ! Aceştia mişună ca furnicile, rîd, se ceartă, vorbesc însufleţiţi, fac o gălăgie de răsună coridoarele, pe cînd noi, clericii, umblăm drepţi, majestuoşi, cusuţi de vii în sacii pocăinţei, pe care ne-o poruncesc alţii, pe care noi nu o simţim necesară.

Trecînd prin coridoarele acestea cît se poate mai încet, tîndălind anume, zărim adeseori cîte o domnişoară care urmează la Facultatea de Litere. Şi iar ne bucurăm. De cîte ori le văd îmi pare că pe inima mea arsă cade un picur de rouă, îmi pare că întineresc, că ceea ce se desprinde din fiinţa fetelor tinere e însuşi balsamul tinereţii. Cît de fericite trebuie să fiţi dumneavoastră, fetele ! În clipe de-acestea parcă pricep pentru ce superiorii seminarului au mijlocit înfiinţarea unei întrări separate pentru secţia teologică, de cînd au început să urmeze şi fete la universitate, pentru ce ne înfruntă de

cîte ori sîntem pîrîți că trecem pe la facultățile străine. Ei vor să-și pregătească tinării pentru renunțarea la viață !

Fericirea aceasta ține puțin însă. Oricît am tîndăli, ajungem totuși, în vreme foarte scurtă, la secția noastră, unde colegii străini ne privesc cu coada ochiului, cu regret, sau, în cazul cel mai bun, cu o melancolie dureroasă. Simt că ne pizmuesc pentru cutezanța noastră, pentru clipele de bucurie ce le-am avut.

Afară de unul, toți profesorii noștri sînt parcă frați buni. Cam de aceeași vîrstă — peste anul al șaizecilea — scurți, groși, cu ochii împăinjeniți, cu obrajii aspri și duri ca tureacul de-atîta ras, cu chelii strălucitoare pe cap. Mai simpatic, în toată ființa lor, e luciul acestor chelii, în care cred că te poți vedea ca-ntr-o oglindă. Sînt cu toții oameni potoliți acum, pe care, se vede bine, nu-i mai interesează nimic, care vorbesc să nu tacă și care ne-ascultă și pe noi fără nici un interes. Își dezvoltă cursurile în latinește ; dar, adeseori își uită de ei și încep ungurește, amestecă fraze unguești în țesătura latinească, ceea ce nu-i deloc plăcut. Se naște astfel o limbă barbară, care biciuie cu cruzime urechea noastră de latini. Și ei, și colegii străini, pronunță pe „a“ latinesc ca pe „oa“ al lor, accentuează constant silaba întîia a cuvîntului, astfel că-i o adevărată tortură să-i asculți. Se asamănă ca frații, și, de multe ori, nu-i pot deosebi decît după ce încep să povestească. Dacă începe despre „tohuvabohu“, adecă despre nimicul ce era la începutul lumii, știu că-i profesorul de studiul biblic. De vorba asta a pomenit în lecția cea dintîi, și, după două luni, n-a ajuns nici c-un pas mai departe ; în jurul ei se învîrte și acum. Dacă începe cu „ens a se“, adecă „ființa de la sine și prin sine“, știu că e profesorul de dogmatică fundamentală. Vrînd să ne pună o bază bună, stăruie și el, după două luni, pe lîngă aceeași teză. Dacă începe cu „alef“, adecă „a“, și aud tot la al treilea cuvînt „alef, alef“, cunosc pe profesorul de ebraică și chaldeeană.

Singur unul, între profesorii noştri, e om : cel de logică, psihologie şi metafizică. El face abia de cinci ani cursurile acestea la universitate, pentru clericii din cei trei ani dintîi. Înainte a redactat o revistă de filosofie şi etică. E un preot tînăr, abia să aibă treizeci de ani. E înalt, uscat, şi are o faţă atît de palidă, încît bate în verziu, ca alabastrul. Are o frunte largă, îndurerată, şi, deşi creţele ce-i stăruie împrejurul ochilor arată o adîncă oboseală, ochii, îndată ce începe să vorbească, i se aprind. E foarte, extrem de nervos. Abia isprăveşte două fraze, şi vocea lui începe să şuiere, să plîngă, să miorlăie, să rîdă, pronunţînd unele cuvinte larg şi gros, pe altele schilodindu-le, pe cele de la sfîrşitul frazei semnificîndu-le de multe ori numai prin mişcarea buzelor. Muşchii feţei i se mişcă, gata să-i sară de subt pielea ce continuă a rămînea fără un strop de sînge ; braţele-i sar speriate de lîngă trup, se agită în aer, tăind linii de nebunie, se agită de amîndouă părţile catedrei, întruchipînd figuri ciudate. Adeseori sare el însuşi de pe scaun, ca zvîrlit de-un curent electric, se apleacă peste catedră aşa că degetele-i aproape ajung parchetul, şi închipuie acolo, cu braţul, un vîrtej care se învîrte tot mai repede, tot mai repede, şi care-i soarbe cele din urmă cuvinte ale frazelor. Vocea lui e cînd groasă, adîncă, de bas, cînd piţigăiată şi ascuţită. Se vede bine că nu-i stăpîn pe trupul său, mai ales la începutul lecţiei, pînă se cufundă în aprecierea tezei ce vrea să o dezvolte. Se întîmplă să se coboare de la catedră, să vină înaintea băncilor, şi atunci cei care şăd în băncile întîi sînt în primejdie de-a le fi scoşi ochii. Ca o minge sare de la o bancă la alta, dar băncile de obicei sînt goale, clericii se ascund subt ele, necutezînd să-i rîdă în faţă, dar rîsul nu şi-l pot stăpîni. Uneori ţine lecţia, minute întregi, băncilor şi păreţilor : nici un cleric nu se zăreşte.

Dar, după ce-şi începe binişor lecţia, se linişteşte, şi-i o plăcere să-l asculţi. Nu mai face minuni decît în clipele cînd e prea răpit de documentarea sau apărarea unei teorii. Sărmanul om, mi-e foarte milă de el şi-l

stimez mult, și totuși uneori și eu trebuie să mă las subt bancă. E un om învățat, un savant cum mi-am închipuit eu totdeauna pe un profesor de universitate, se-nțălege, fără mizeriile ce-l chinuie pe el. Din tot ce spune, din felul cum spune, din patima ce-o pune în dezvoltarea lecției, se vede bine că omul acesta are ceva de împărtășit și altora, că apără o idee, că se luptă pentru a dezvălui și altora o lume, poate un fel de a vedea viața, căruia el i se închină cu tot sufletul.

Deși nici nu bănuiesc ce poate fi lumea, viața, de pe care el vrea să ridice vălul în fața noastră, totuși sinceritatea și convingerea cu care-și face lecțiile mi l-au făcut simpatic de la început, și, de multe ori, sufăr în rînd cu el cînd îl văd așa de puțin stăpîn pe nervii săi.

El pronunță foarte corect, elegant chiar, latinește, și are o deosebită simpatie pentru noi românii, care nu facem greșeli de pronunție. Pe colegii străini îi oprește la tot pasul și-i pune să repete de-atîtea ori un cuvînt pînă-l accentuează și-l pronunță cum se cade. Și fiindcă noi învățăm partea întîi a cursului filosofic, logica, și fiindcă știința aceasta e clară ca și matematica, îmi place să-l ascult și-mi place să-i răspund. E singura mea mîngîiere.

Mîngîiere mai am cînd, în ceasurile libere, ne putem aduna mai mulți români laolaltă în grădiniță, sau în vreun coridor, și, cufundîndu-ne în povestiri de pe-acasă, îmi uit că sînt în seminar. Superiorii însă nu ne văd cu ochi buni cînd ne separăm așa de ceilalți, iar între colegii străini sînt destui care pîndesc să ne denunțe. Superiorii, cum sînt și ei rași ca napul, par tinări încă, deși sînt de vîrste deosebite.

Încă în ziua întîi a sosirii în seminar, Ion Grecu, cleric în anul al treilea, m-a prezentat la fiecare. Se arătară, cu toții, foarte binevoitori, dar asupra mea au făcut de-atunci o impresie prea ciudată ca să-mi poată fi simpatici. Cum nu mai văzusem pînă atunci preoți catolici, îmi părură niște copiloi mari, îmbătrîniți.

Rectorul e un om mijlociu, cu vorba domoală, dar care îmi dădu de la început să înțăleg că cine intră în

seminar trebuie să uite lumea, să-şi îngroape amintirile şi să înceapă o viaţă nouă. Duhovnicul, un uriaş care tuşeşte totuşi neauzit în batista ce-o ţine adeseori la gură, mă asigură că o să ajung un cleric foarte de treabă, că par inteligent, şi cei inteligenţi pricep mai repede voia lui Dumnezeu. Unul dintre prefecţi mi-a lăsat impresia unui butoiaş unsuros, celălalt, mai tînăr, îmi pare un om mîndru, foarte rece, care ar putea totuşi să fie, în unele cazuri, pătimaş, răzbunător.

Mai bună impresie mi-a făcut vice-rectorul, cel care se îngrijeşte de hrana trupească a seminarului. Bătrîn, cam surd, c-un trup mare, aşa de osos încît încă n-a putut să-l umple grăsimea, vorbeşte tare, hărhăindu-se, de-ţi pare că se sparge. El declară că-n anul ăsta ne va îndopa cu toate bunătăţile, ca şi în trecut, deşi viaţa e mai scumpă. El nu cunoaşte pe nume pe nici un cleric, nu-i vede decît la sfîrşitul şi începutul anilor de studii, cînd clericii vin, unii după alţii, să-şi ia adio, ori să se prezinte, după vacanţe.

Mi se pare că m-apropiu de sfîrşitul spovedirii mele, stimată domnişoară Dora. Vei fi gîcit, desigur, dacă îţi vei fi făcut curaj să o ceteşti întreagă, că nu-s pentru seminar, nu-s pentru preoţie. Nu, nu ! Nu iubesc seminarul. Din zi în zi simt tot mai limpede adevărul acesta, şi totuşi nu mă pot hotărî să-l părăsesc, pentru că nu mă pot hotărî la nimic. Devin tot mai nemulţămit de mine şi de toată lumea. Îmi pare că în loc să ajung la un luminiş, mă afund tot mai tare în întunerec. Şi, în întunerec mă cufundă duhul rău din mine, care nu-mi dă pace, mă face să observ mereu şi să caut un scop, o ţintă şi în lucrurile cele mai mărunte, mai neînsămnate. Întrebările mă neliniştEau pe mine şi mai înainte, dar nu aşa cu grămada, ca acum. Vezi că aici este într-adevăr o absurditate. Toată lumea şi-a dat mîna ca să te ducă într-o anume direcţie. Şi tu, nesmintit te întrebi în toată clipa : De ce ?

Clericii mai bătrîni, cărora mă plîng uneori, care mă întreabă ei adeseori de ce-mi tot plouă, mă mîngîie cu vorbe bune, încearcă să mă distreze, căci, într-ade-

văr, uneori și eu mă speriu de mine, de tăcut și de închis cum sînt, ca un mormînt. Ei îmi spun mereu : „Nu-i nimic că nu-ți place acum. Încă n-ai trecut peste deprinderile sufletești. O să vezi cum te schimbă iezuitul care le va conduce."

Să mă schimbe un om ?! Prin convingerile și simțămintele lui să mă schimbe, pe mine, alt om, care am alte convingeri și alte simțăminte ?! Iată ce nu pot crede că ar fi cu putință ! Și numai gîndul că cineva s-ar apropia de mine cu astfel de intenții mă face să-l urăsc, să-l disprețuiesc chiar, înainte de a-l cunoaște.

Și, totuși, mi-ar plăcea să mă schimb. S-ajung cel puțin să samăn cu colegii mei români : nepăsător. Să tacă glasul cel nehodinit din mine, să las pe fiecare în pace — om, lucru sau lege, — să nu mai observ, să mi se potolească dorința cea rea de-a critica mereu. Atunci mi-ar fi cu mult mai ușor să trăiesc în seminar.

Dar simt că nu se poate, pentru că am o fire prea nenorocită. Nu mai simpatizez nici cu colegii mei. De pildă, îndată ce-mi pun întrebarea : „Dacă nu pricep nici ei nimic, ca și mine, din nebunia ce-i aici, cum pot fi veseli și nepăsători, cum le poate plăcea în seminar ? Sinceritatea le-ar porunci să fie nemulțămiți, ca și mine." Și-mi pare că nu mai sînt vrednici de stimă fiindcă nu-s consecvenți. Și dac-aș ajunge ca ei, îmi pare că m-aș disprețui pe mine însumi.

Îmi pare că zărești și dumneata raza de lumină de care am voit să mă agăț și eu. Îmi vei zice : „Studiază și științele naturale. Urmează deodată cele două facultăți. Dacă nu poți fi profesor fără a fi preot, cel puțin întocmește lucrurile așa ca, isprăvind teologia, să isprăvești și cursul de profesor." Desigur, dumneata, cît ești de bună, vei descoperi soluția aceasta. Cît îmi pare de rău că trebuie să-ți spun că nu-i cu putință. Am insistat pe lîngă superiori, am fost la rectorul universității, dar zadarnic, nu se poate. Obiceiul acesta, în curs pîn-înainte cu șapte ani, a fost șters printr-o ordonanță a ministrului Cultelor. Așa, portița de scă-

pare s-a încuiat. Dar sînt departe de-a fi ajuns la deznădejde. Numai voinţa mi se macină, puterea de rezistenţă e încă vîrtoasă. Simt în mine ceva tare, ceva ce nu vrea să se dea bătut odată cu capul. Nu ştiu ce-i, dar acea putere necunoscută mă poartă, mă susţine, şi — ce prostie ! — îmi pare uneori că-i mîndră de mine.

Vă trimit cele mai adînc simţite mulţămiri pentru ilustrate, şi vă rog să nu mă uitaţi nici pe viitor,

Andrei Pascu

P.S. Sînt îmbrăcat acum şi eu în... reverendă sau anteriu, cum dracu' să-i zic mai bine, că nici unul dintre nume nu e românesc. Popii noştri au umblat, pînă bine de curînd, în iţari şi în cămaşă albă, frumos încreţită.

Andrei.»

*

Andrei Pascu, după ce termină scrisoarea, rămase încă multă vreme cu condeiul în mînă, cu ochii în gol. La gîndul că filele acestea de hîrtie vor lua-o la drum, închise într-un plic, spre ţara lui, că le va desface, le va atinge mînile albe, subţiri şi nervoase, ale Dorei, că se vor apleca asupra lor ochii ei mari şi negri — se înduioşă ca un copil şi-şi simţi ochii umezi. Cît scrisese, inima-i rămăsese uscată, fără nici un simţămînt, ca şi cînd ar fi scris unui necunoscut, ori, mai bine, ca şi cînd şi-ar fi scris lui însuşi. Dacă şi-ar fi închipuit-o pe Dora, n-ar fi putut scrie un singur şir.

Acum, că o vedea, o simţea aproape, scrisoarea îi păru grozav de stearpă, necuviincioasă chiar. Avea el dreptul să-i trimită Dorei o astfel de scrisoare ? E adevărat că fata aceea, la despărţire, îi pusese pe buze o pecetă de foc, care, iată, învie şi-acum, dar poate că nu a fost altceva decît o ştrengărie de copilă nebunatecă, şi nimic mai mult. Nimic, dacă n-ar fi fost

atît de viu sărutul acela ! Dar, iată, trăiește și acum, învie cu mult mai tulburător ! «Dar, își zicea Andrei, se poate că numai eu să-l simt așa, Dora poate că l-a uitat de-atunci, și poate că va rîde cînd își va aminti ce-a făcut.» Dar chiar dacă fata aceea ar ține cît de cît la el, se cuvine să-i trimită o scrisoare care să-l arate pe el însuși atît de respingător ? Nu, nu-i va trimite scrisoarea !

Era hotărît să adune filele, să le rupă, cînd văzu un vîrf de băț lustruit înaintea ochilor.

— Aha ! dumneata nu dormi ? Ce faci aici pe vremea asta ?

Andrei privi mirat, fără să priceapă nimic.

În sală, înaintea pultului său, stătea întîiul prefect de studii, cel care-i lăsase impresia unui butoi unsuros. Andrei privi în sus și văzu gazul arzînd numai în lampa de deasupra capului său. Toate celelalte lămpi erau stinse.

— Acum mă duc la culcare și eu, domnule prefect, zise Andrei, și se ridică să învîrtă șurubul să stingă gazul. Dar bățul luciu stăruia și acum înaintea ochilor săi.

— Nu așa, tinere, nu așa, zise prefectul, să-mi spui ce faci aici ?

— Scriam.

— Ce scriai ?

— O scrisoare, se-nțălege.

— Dar dumneata nu știi că nu-i permis să rămînă după ora nouă decît cei din anul al patrulea ? Și chiar ei numai pînă la zece ? Nu știi ?

— Știu ! răspunse Andrei și-l privi țintă în ochii care luceau în grăsimi. Simți mirosul acru, de băutură, ce-l răspîndea prefectul, care-și muta mereu povara grăsimii de pe-un picior pe altul. Nu era în reverendă, ci în așa-zisul «civil canonic» : jachetă, vestă încheiată pînă sus. Picioarele lui, în pantaloni, erau foarte scurte și groase.

— Ești în anul al patrulea dumneata ? întrebă prefectul, aiurit parcă.

— Nu-s, dar iată, plec acum, zise Andrei cu dezgust. Își dădu sama că superiorul era plin de vin.

— Să pleci ?! Știi dumneata cîte ceasuri sînt acum ? Unu' după miezul nopții.

— Foarte bine, zise Andrei, adunîndu-și filele scrise.

— Vei vedea dumneata binele ! Cum te cheamă ?

Dar pînă să-i pună el întrebarea, Andrei se strecură pe ușă și dispăru pe coridoare. Prefectul se înfurie, porni fuga după el, dar o ușă se auzi izbindu-se la un dormitor, și rotundul se opri gîfîind.

Prefectul avea de multe ori obiceiul să iasă sările în oraș. Și fiindcă ținea foarte mult să nu-i știe nimeni cărările, înafară de portar, se înfuria rău cînd, întorcîndu-se, afla pe vreun cleric priveghind. Vezi bine, ar fi putut să între de-a-una în locuința sa, care era la etajul al doilea, dar chiar în ceasuri de-acestea ținea să fie bună rînduială în seminar, și de aceea mulți clerici îi aflaseră păsurile.

Întîmplarea asta îl înrăutăți din nou pe Andrei ; văzîndu-l beat pe unul din superiori, urî și mai mult seminarul, și se hotărî să trimită totuși scrisoarea, chiar dacă Dorei nu i-ar plăcea. Simțămintele sale erau din nou înăsprite, gîndindu-se la Dora. Recăzu din nou în starea sufletească obișnuită lui. Și cum dispoziția sufletească nu-i fu mai senină nici dimineață, cînd trecu pe lîngă cutia de scrisori fixată la întrarea universității, nevăzut de nimeni, lăsă scrisoarea să alunece în cutie.

Nu era voie să se pună scrisorile la cutiile poștale din afara seminarului. Erau supuse unui control, unui fel de cenzură, pe care o făceau clericii din anul al patrulea, fiecare pentru cei mai tineri din dieceza lui. Românii erau toți sub cenzura lui Vasile Beu, anul acesta, dar el nu prea avea ce cenzura. Elevii români erau destul de îndemînateci și de cutezători să-și lunece scrisorile în cutia de la universitate, sau de la alte colțuri de stradă, chiar cu primejdia de-a fi zăriți de ductorul ce venea la urma șirului negru, cu prilejul plimbărilor.

Prefectul cercetă zilele următoare să afle cine-l batjocorise astfel, dar, spre marea lui mînie, nu putu afla nimic. El își vărsă, deci, năcazul pe ductori. Îi chemă la el, îi înfruntă cu asprime și le porunci ca, sub nici o condiție, să nu mai dea voie clericilor să rămînă după ceasurile nouă în sălile de studii. Ductorii se simțiră nedreptățiți. Ei își împliniseră și pînă acum cu sfințenie datoria asta. După părerea lor, prefectul ar fi trebuit să-l înfrunte numai pe cel ce era mai mare peste sala de studii în care superiorul îl aflase pe clericul cel nerușinat. Auzind această obiecție, prefectul se mînie și-i pofti pe toți afară. Cum fusese plin de vin, el nu-și putea aminti în care sală de studii îl găsise pe cleric.

V

Ploaia se cernea atît de fină, atît de deasă și de ușoară din cerul sur, încît părea că plouă cu negură. Aerul era umed și de-o răceală pătrunzătoare în dup-amiaza aceea de la mijlocul lui noiembrie. Cernea așa din înălțimile surii de trei zile, și pe asfaltul bulevardelor se prăsi un cir murdar, grețos. Nu era nici apă, nici tină, ci o smîntînă cenușie care se întindea, ca oglinzi nesfîrșite, triste, pe uliți. Sub tălpile trecătorilor grăbiți noroiul pleoscăia, împroșca stropi murdari. Ținîndu-și cu mînile, în mișcări neîndemînatece, coada hainelor lungi — ca femeile din straturile sărace ale societății — clericii seminarului se întorceau de la plimbarea cea din urmă dinaintea «deprinderilor sufletești». Începînd de după-amiază de la șase, zece zile nu mai aveau voie să părăsească seminarul, nici chiar pentru a urma cursurile de la universitate, care se suspendau pe acest răstimp.

Andrei Pascu avea soț pe croatul care ședea în sala de studii de-a stînga lui. Străinul mai trecuse peste

aceste «sacra exercitia» în pragul cărora se aflau acum, ţinute în proporţii mai mici, se-nţelege. El fusese, ca aproape toţi tinerii catolici dedicaţi carierei preoţeşti, în şirul «clericilor mici», încă din clasa a cincea a liceului. Văzîndu-l foarte abătut pe Andrei Pascu, încercă să-l mîngîie. Cît nemţeşte, cît latineşte, îi dădea să-nţeleagă că n-are de ce să se teamă, că nu-i aşa de greu, că,-n sfîrşit, vor trece şi zilele acestea.

Andrei tăcea mereu. O vreme îşi ţinuse şi el cu mîna coada anteriului, dar apoi uită, şi poalele largi ale hainei, îngroşate de cir, îi izbeau, ude şi grele, călcîiele.

Nu-i era teamă de «deprinderile sufleteşti» ; asupra lor îşi făcuse demult o părere, ştia că nimic nou nu putea aştepta de la ele. În ochii lui nu erau decît o zădărnicie mai mult. Dar vremea urîtă, ciorofleaca nesfîrşită, lipsa luminii, îl apăsau pe suflet. Nu se putea gîndi la nimic, ci simţea în el un pustiu tot mai mare. Îşi zicea : «De-ar începe odată exerciţiile, să pot dormi !».

Deîndată ce intrară pe poarta seminarului, începu «cel mai strict silenţiu». Andrei văzu cu uimire cum fiecare cleric îşi schimbă faţa, ochii, mişcările, paşii, cum amuţiră deodată, ca şi cînd aşa s-ar fi născut. Nici unul nu se mai uita la altul, ci, fiecare, sau înaintea sa, în gol, cu ochii împăinjeniţi, sau în pămînt, cu pleoapele lăsate. Zece zile era oprită pînă şi şoapta.

Fiecare se sili să ajungă cît mai repede la pultul său, în sălile de studii. Aici unii îşi îngropară feţele în palme, cu coatele răzimate de pult, alţii căutau coli de hîrtie, le împătureau, le tăiau, întruchipînd mici caieţele, în care aveau să-şi însemneze rezultatele meditărilor din timpul «exerciţiilor».

Şi pînă acum clericii nu prea fuseseră oameni în ochii lui Andrei, dar acum avu senzaţia că, la o poruncă vrăjită, s-au schimbat în umbre. El simţea că schimbarea aceasta aşa de bruscă, aşa de uniformă încît un cleric părea copia celuilalt, nu poate fi firească.

Simțea că masca de tristețe pe care o puseseră cu toții nu le-a căzut așa, din senin, fără nici un gînd, fără nici o durere, fără nici un act, numai în spațiul și timpul cît îți trebuie să faci un pas. Simți că simulează cu toții și avu un zîmbet plin de-o satisfacție răutăcioasă. Iar cînd, din întîmplare, ochii lui căzură pe colegul său român, Ion Albu, care era în aceeași sală de studii, și-l văzu cum se chinuie și el ca să-și dea cu sulimanul acestei tristeți de sărbătoare, pe Andrei îl pufni rîsul. Dar ca și cum nimeni nu l-ar fi auzit, nici un cap nu se întoarse spre dînsul, nimeni nu se clăti din poziția încremenită în care stătea, nici chiar ductorul, deși sprîncenile i se încruntară involuntar. Acum Andrei fu convins că toți se prefac, căci era cu neputință ca cel puțin un cap să nu se întoarcă spre el. Își zise : «Da, se prefac că n-au auzit, pentru că fiecare vrea să-i demonstreze celui de-alături cît de adînc e cufundat în meditație. Deci iată că vremea asta destinată reculegerii sufletești începe cu o mare minciună și cu o fățărnicie. Nu-i deci o zădărnicie și o absurditate tot ce are să urmeze ?» Și Andrei Pascu simți o mîhnire adîncă, o milă amară față de toți acești tineri destinați unor renunțări mincinoase cît vor trăi pe lumea asta.

Deși nu era voie, ieși să se plimbe pe coridor. Coridorul era pustiu, și pașii lui pe pardoseala de lespezi răsunau pînă departe subt bolți. Dar nu făcuse de două ori lungul coridorului și se trezi înaintea lui cu Vasile Beu, cu «tata».

— Pst ! făcu Vasile. Nu-i permis.

— Dar ce să fac ?

— Ce vor face și ceilalți.

— Dar dacă nu pot ?

— Nu-i glumă, frate ; subt exerciții îți dă drumul pentru cea mai mică transgresiune. Du-te !

— Dar nu mă pot gîndi la nimic înăuntru.

— N-are-a face. Dormi, de pe partea mea, dar du-te. Lucrul de căpetenie e să observi programul punct cu punct, și să taci tăcerea peștelui. Ți-am mai spus. Dar acum, du-te !

Andrei îl ascultă, iar «tata» trecu pe alte coridoare să le «curețe», de va mai afla vreo «nație» dintre cei tineri, fără experiență. Era și aceasta una din datoriile lui de «tată».

La șase și jumătate sună clopoțelul pentru capelă, pentru cea dintîi meditație.

Clericii intrară pe rînd, într-o liniște solemnă, și-și ocupară locurile în băncile din capelă. Toți îngenunchiară : În banca cea din urmă veghea duhovnicul ; scaunul său de predicator îl cinstise, pentru zece zile, iezuitului. Cei mai mulți dintre clerici își ascunseră fețele în palme. Andrei era convins că aceștia erau cei ce nu reușeau să-și cernească fețele cu expresia deosebit de solemnă ce se cuvenea.

O muscă dacă ar fi zburat, s-ar fi auzit. În urmă, în cea mai desăvîrșită liniște, apăru, în scaunul de predicat, călugărul. El intră cu un pas sigur, hotărît, cu fața zîmbitoare, senină, se lăsă și el în genunchi, dar numai cîteva clipe, și, tot așa de senin, se ridică.

Andrei se uita la el c-un fel de plăcere : era grozav de mare contrastul între apariția călugărului și a duhovnicului în scaunul de predicat. Duhovnicul venea totdeauna plecat de spate, tușind neauzit în batistă, cu fața și ochii împăinjeniți de evlavie, ca un om care nu mai are nimic comun cu lumea asta. Iezuitul strălucea de viață. Și tot așa-i strălucea și cuvîntul care începu să-i curgă numaidecît de pe buze. Era stăpîn pe-o voce plină, răsunătoare, și nu se sfia defel să vorbească tare, să strige chiar, în casa Domnului, după cum se sfia duhovnicul. În tot răstimpul cît vorbi, zîmbetul nu-i dispăru nici o clipă din ochii-i vii, plini de bunătate, de pe fața sa palidă. Avea părul cărunt, și numai după semnul acesta puteai crede că-i om în vîrstă. Era stăpîn pe-o latinească clară, ușoară, și, din cum pronunța și accentua se vedea bine că nu-i ungur.

Andrei se simți plăcut surprins de arătarea asta nouă, neobișnuită, dar nu auzea cuvintele ce le spune, numai vocea lui vibrătoare o auzea, îl interesa numai expresia de seninătate de pe fața călugărului, neobișnuită la

preoții catolici pe care-i văzuse pînă acum. Senzația nouă pe care i-o dădu înfățișarea paterului îi părea întrucîtva cunoscută. De unde ? A ! profesorul de logică de la universitate ! Dar cum se poate ? Doar nu-i nici o asemănare între cei doi oameni. Și, totuși, Andrei simți că ceva era asămănător între ei. Abia întru tîrziu își dădu sama că asemănarea dintre ei nu se poate răzima decît pe-un singur fapt : amîndoi aveau ceva de spus, amîndoi voiau să tragă vălul de pe-o lume, de pe-o viață pe care o slăvesc, căreia i se închină. Amîndoi erau convinși de ceea ce spuneau.

Acum Andrei începu să fie atent la ceea ce spunea paterul. Nu fu prea tîrziu, căci pînă atunci iezuitul făcuse o introducere, și doar acum intra în teza primei disertațiuni : «Despre ținta omului». Abia-l ascultă vreo cinci minute, și Andrei se simți adînc deziluzionat. Aștepta să audă din gura omului acestuia, care strălucea de lumină, ceva deosebit de însemnat, ceva care prin noutatea și lumina ce-o aduce să fie de-a dreptul revelator, căzînd ca o binecuvîntare peste sufletul său neodihnit și nemîngîiat. Dar paterul spunea aceleași teorii-șablon pe care le auzise de-atîtea ori din gura duhovnicului. Adevărat că vorbea neasemănat mai frumos, mai dulce decît duhovnicul, că era înarmat cu un aparat cu mult mai științific, cu un întreg arsenal de probe și pilde, dar, în fond, nu era nimic nou în ce spunea el.

Andrei avea senzația că omul acesta s-a apucat să zidească frumos, corect, cu măiestrie chiar, un edificiu care nu avea fundament. Piatra de temelie uitase s-o așeze, și în focul muncii nici nu băga de samă că clădește în aer, și nu observa cum lunecă fiecare cărămidă în abis. Tot în vînt clădise și duhovnicul, totuși senzația asta nu o avusese pîn-acum Andrei niciodată, poate unde bătrînul nu reușise să-l emoționeze cu nimic.

Dar care ar fi trebuit să fie fundamentul ? Care ar fi trebuit să fie piatra de temelie uitată de toți și fără de care, — Andrei simțea limpede acum adevărul ce-l tulburase inconștient de cînd intrase în seminar, — fără de care tot ce se face aici, toată viața de seminar era

într-adevăr o nebunie ? Care-i acest început al întregei vieţi omeneşti, acest sîmbure fără de care orice viaţă omenească e goală şi pustie, e absurdă chiar, imposibilă ?

Andrei rămase uimit de claritatea acestor întrebări pe care nu ştia cum şi le putuse pune acum atît de limpezi, rămase uimit şi adînc emoţionat ca în faţa unei descoperiri ce se apropie. Fără să ieie fiinţă, fără să se închege în cuvinte, el simţi că acestea au fost întrebările care l-au neliniştit nu numai în seminar, ci cu mult înainte, de cînd începuse să gîndească. Obrajii i se aprinseră de emoţie, simţi cum îl umple un foc lăuntric, şi începu să respire des.

Însă el nu putea răspunde acestor întrebări. Fusese o ţîşnire momentană de lumină, şi atît ! Şi se simţi mai pustiu, mai singur decît oricînd, ca şi cum ar fi ajuns pe un tărîm gheţos şi părăsit de orice suflare omenească.

Într-o clipă înţelese limpede că el, din deprinderile acestea sufleteşti, n-o să se aleagă cu nimica. Într-o clipă încetă de a-i mai fi simpatic iezuitul, îl lăsară rece şi vocea lui vibrătoare, şi privirile calde ale ochilor, şi zîmbetul luminos ce-i inunda faţa. Ba, peste două zile îi păru că tot ce simţise în ceasul cel dintîi al deprinderilor sufleteşti, toate întrebările acelea clare fuseseră o halucinaţie. În adîncul sufletului său dorea de multe ori să-şi producă încă o dată simţămîntul acela, chiar halucinaţie fiind, să simtă din nou sîmburele acela de lumină ce se apropiase o clipă de el.

O singură dată, în ziua a patra a deprinderilor sufleteşti, cînd iezuitul îşi ţinu a douăsprezecea disertaţie, «Despre Iisus pătimitorul», mai simţi o mişcare deosebită în suflet, o tresărire de lumină parcă. Dar mişcarea aceasta n-avea nici o legătură cu ceea ce spunea călugărul despre patimile lui Iisus, ci era înrudită cu întrebările clare ce-i apăruseră în ziua întîi. Privea aceeaşi chestiune. I se păru că, pentru a putea începe cu temei o viaţă, în ori ce direcţie, în ori ce carieră, trebuie să începi cu tine însuţi, cu acel ceva greu şi opac ca un bulgăr de plumb, pe care Andrei îl simţea demult în

sine. Gîndurile acestea fură destul de nedeslușite, dar senzația ce le urmă fulgerător fu nespus de limpede: simți că toată nenorocirea lui vine de la acel bulgăr de plumb care nu luminează, nu se desface, nu se sfarmă, ci stă nemișcat, ca un bivol greu și negru. Da, acesta ar putea fi adevăratul răsărit de soare.

Începu să asculte cu sete disertația paterului, sperînd că el ar putea să facă transparent acel corp opac pe care îl simțea în sine. Nu-și putea da sama nici pe departe în ce chip ar putea face călugărul minunea asta și nici dacă o asemenea minune ar fi cu putință. Dar era convins că paterul numai în direcția aceasta ar putea vorbi cu folos, de-aceea îl asculta cu sete.

Dar depărtarea între ceea ce aștepta și ceea ce auzea era mare ca de la cer la pămînt. Nu-i era clar ceea ce aștepta, dar, ascultînd disertația paterului, era sigur că nu-i ceea ce-i trebuia lui. Se încleștă totuși cu atîta lăcomie de această din urmă țîșnire de lumină, încît două zile în șir ascultă cu încordare toate disertațiile, șase la număr.

Călugărul vorbi «Despre răscumpărarea prin Iisus», «Despre mărirea lui Iisus», «Despre păcat și răutatea lui», «Despre pocăință», «Despre părerea de rău», «Despre învierea din păcat prin pocăință».

Andrei îl ascultă din ce în ce mai deziluzionat, simțind cum paterul zidește tot mai departe în înălțimi amețitoare, fără să simtă cum cuvintele și argumentele lui, ca niște cărămizi fără fundament, alunecă pe lîngă sufletul omului și cad în abisul neființei, fără de nici un folos.

Se simțea aproape de deznădejde cînd veniră să-l mîntuie ura și răutatea, ce se treziră flămînde în sufletul său. Cu o plăcere diabolică începu să observe din nou, să critice în sufletul său și să batjocorească pe toată lumea.

Ochii îi căzură mai întîi asupra duhovnicului care, de cînd începuseră deprinderile sufletești, se schimbase în cleric. Stătea îngenunchiat în ultima bancă din ca-

pelă, cu faţa acoperită de palmele lui mari, osoase. Lui Andrei i se păru că, printre degete, duhovnicul îi spionează pe elevii îngenunchiaţi. «Aşa, Caiafo! îi zise în gîndul său. Păzeşte formele legii, apără cu prezenţa ta programa cea sfîntă. Formalităţii ţi-ai închinat viaţa, formalităţii şi ipocriziei ; apără-o pe cea dintîi, forţează în sufletele nenorociţilor ăstora pe cea de-a doua, altfel se duce dracului şi seminarul şi slujba preoţească. Iar tu din ce vei trăi ? Ori poate faci într-adevăr pocăinţă ? Te simţi păcătos mare şi vreai să te împaci cu Dumnezeu ? E tot ce se poate. Vei fi avînd şi sfinţia-ta păcatele tinereţelor, ori poate — ce mai ştii ? — şi ale cinstitelor bătrîneţi ! Ipocrit cum eşti, poate că ai s-ajungi să te convingi că Dumnezeu, văzîndu-te îngenunchiat şi auzindu-te mormăind rugăciuni după rugăciuni, are să-ţi ierte păcatele. Ferice de sfinţia-ta, ai să te duci de-a dreptul în Rai, fără să mai treci prin Purgatoriu.».

După spiritual, ochii îi căzură pe ceilalţi superiori. «De voi încai îmi place. Ştiţi că-i o prostie tot ce se săvîrşeşte acum în seminar, şi în vreme ce noi ne rupem genunchii şi ne înăbuşim în aerul ăsta gros din capelă, voi vă îndopaţi cu mîncări şi vă umpleţi cu vin. Nu vă arătaţi acuma printre noi, de frică să nu vă molipsiţi de boală. Sînteţi cuminţi ca şerpii şi blînzi ca porumbii : spuneţi c-aţi lăsat în aceste zece zile toată conducerea seminarului în grija paterului. Cît de uşor e să fii ipocrit ! Nu mă mir că fariseii de pe vremea lui Hristos erau toţi din tagma preoţească cea avută, cea bine hrănită. A ! Domnul prim-prefect se va supăra grozav că are prea mult timp liber, că poate ieşi cu ziua şi noaptea de cap din seminar !»

Veneau la rînd ductorii, «vrednici ucenici ai stăpînilor» ; le spiona mişcările, faţa palidă, ochii plecaţi, şi în toate afla minciună şi iar minciună. Urmau clericii ceilalţi, nici chiar românii nu erau cruţaţi, dar mai nesuferiţi decît toţi îi erau «asceţii», «clericii cei pii». Aceştia se grăbiseră să se spovedească încă din ziua a doua a deprinderilor sufleteşti, şi de atunci se cumi-

necau în fiecare dimineață, la liturghie, și rămîneau în capelă aproape toată ziua.

«Voi încai știu că v-ați potcovit, le zise Andrei în gînd ; abia a-nceput paterul să-și deschidă gura, și voi ați și priceput tot ce-avea de zis în zece zile. Vezi ce-nsamnă să fii om superior : nici n-apuci dumneata să deschizi gura, și eu, gata, știu ce vreai să spui. Cu metoda asta, voi, în zece zile, pricepeți tot ce-i în lună și-n soare, în cer și pe pămînt. Halal să vă fie !»

Andrei se oprea și de zece ori pe zi dinaintea programului «deprinderilor sufletești», care atîrna pe părete în fiecare sală de studii. Simțea o plăcere răutăcioasă să-l citească. Tot timpul zilei, de la șase dimineața la opt sara, era împărțit pe minute. Era într-adevăr un program peste măsură de încărcat. Se sculau la șase, un ceas mai tîrziu decît în zilele obișnuite, urmau, după un sfert de ceas, rugăciunile de dimineață, în capelă ; apoi liturghia, meditarea de-o jumătate de ceas asupra disertației de sară a paterului. Apoi, după dejun, programul continua în sălile de studii, cu citiri din vreo carte evlavioasă ; apoi iar capela, iar disertația paterului, iar meditarea asupra ei și însemnarea rezultatelor meditării în caiețele ; urma prînzul, cu citiri de rugăciuni în tot răstimpul mesei ; după o jumătate de ceas, iar capelă, pater și celelalte. Chiar clericii din cursul al treilea și al patrulea se zăpăceau uneori de cap, și ca să știe ce au de făcut, apelau la programul atîrnat de părete, deși programul era același, neschimbat, an de an, afară de subiectul meditațiilor și numele paterului iezuit.

Și tot acest vast și complicat, «ordin de zi» trebuia executat în cea mai deplină liniște, în «cel mai strict silențiu».

Liniștea asta, de la o vreme, începu să-i țiuie lui Andrei în urechi ca fluieratul depărtat al unei locomotive. Îl durea capul, și în zilele din urmă aproape că nu mai părăsea capela. Nu-și mai putea da sama unde-i, ce face, dar aici, în capelă, se simțea la adăpostul atîtor mișcări fără nici un rost. În zilele din urmă începu să-l

apese o tăcere, o muțenie dureroasă. Nu mai critica pe nimeni, nu se mai gîndea la nimic.

În ziua a noua, Vasile Beu, «tata» nației, băgă de samă că, la masă, în prînzitor, locul lui Andrei nu era ocupat. După masă îl zări în capelă. Vasile Beu aşteptă ca pe spini să iasă Andrei ca să-l urmeze numaidecît, să-i spună cîteva vorbe. Dar aşteptă zadarnic. Ieşiră rînd pe rînd toți clericii, numai Andrei nu se mişca de la locul lui din bancă. Nu era în genunchi, şedea.

Cînd văzu că Andrei n-are de gînd să iasă, Vasile Beu se apropie tiptil de banca lui.

— Ce faci aici ? şopti «tata».

Andrei tresări speriat.

— Stau !

— De ce n-ai venit la masă ?

— Nu mi-e foame.

— Trebuia să vii. Nu-i permis să rămîi. Puteai să nu mănînci. — Şi, vorbind, se uita îngrijorat de jurîmprejur să nu cumva să între vreun cleric şi să-i vadă. — Ieşi cel puțin acum. O să-ți fie rău, dacă rămîi atîta în capelă. Aici e aer stricat.

— Nu, rămîn aici.

— Nu e bine, frățioare, să exagerezi. Prea multă pietate nici superiorilor nu le place. Devii suspect.

Andrei îl privi îndurerat.

— Crezi că ăsta-i motivul pentru care rămîn aici ? Din partea mea poate să-i ia dracu' pe toți. Mie nu-mi mai pasă de nimic.

«Tata» rămase înghețat.

— Cum poți vorbi aşa, pentru Dumnezeu, chiar aici în biserică ?!

— O, lasă-mă-n pace, tată !

În vocea lui se simțea un fel de deznădejde.

— Dar, pentru Dumnezeu, ce ți-e ?

— Sînt bolnav, mi-e rău ! Mă doresc undeva departe de-aici, foarte departe. În viața mea să nu mai văd popi, să nu mai aud predici, să scap odată de toată nebunia asta ! Să nu-mi mai auziți de nume în vecii vecilor !

— Da' tu ești bolnav cu adevărat! șopti Vasile cu spaimă. Ce te doare? îl întrebă apoi cu milă adîncă. Nu se mai gîndea că cineva i-ar putea vedea vorbind în biserică.

— Capul mă doare, inima mă doare, toate mă dor! Nu mai pot trăi aici! exclamă, șoptind, Andrei, privindu-l cu ochii lui verzi, încruntați, arși, tulburați de friguri.

— Da, e greu, e un chin, zise Vasile. Spuneam eu. Mulți nu se pot obișnui. Dar totuși poate să te obișnuiești. Poate să fie numai o încercare.

— A diavolului? rînji Andrei.

— Da, a spiritului celui rău. De multe ori pune piedeci chiar în calea acelora din care, cu timpul, au să iasă preoții cei mai buni.

Răutatea și disprețul se stinseră în ochii lui Andrei. Îi zise cu compătimire:

— Și dumneata crezi în astfel de prostii?

— Nu-s prostii, dragă. Nu e nesmintit de lipsă să ți-l închipui pe Cel-rău ca pe o persoană, ca pe o ființă vie. E de-ajuns dacă ți se pune în cale sumeția, o patimă rea. Nu te-ai spovedit încă, așa-i?

— Nu m-am spovedit!

— Am băgat de samă, și chiar cercam să te întîlnesc ca să te fac atent, deși ți-am spus din bună vreme: cine nu se spovedește subt exerciții, își poate lua catrafusele din seminar. Să nu crezi că acuma nime nu-ți poartă sama, că nu se știe ce face fiecare cleric. Aici e duhovnicul, aici sînt ductorii, aici sînt clericii. Nu-s ei chiar așa de sfinți pe cît se pare, dar nici așa de răi după cum îi crezi dumneata. Încă azi, da' cel mai tîrziu mîne, va trebui nesmintit să te spovedești. M-ai supăra foarte mult dacă n-ai face-o.

— Îmi pare rău că te voi supăra, zise cu vocea potolită Andrei. Dumneata pari un om foarte bun și sincer. Dar n-am ce face.

— Așadar nu te vei spovedi?

— Nu.

— Şi pentru ce ? Mie-mi poţi spune. Ai vreun păcat pe care nu ştii cum să-l descoperi ?

— Păcate ? Dar cine-s eu să am păcate ? Întîi ar trebui să ştiu cine-s eu ! Da, da, asta ar trebui s-o ştiu mai întîi, continuă Andrei cu pleoapele lăsate, ca şi cînd ar fi aiurat. Da, da, ar trebui să ştiu pe cine să judec, pe cine să acuz. Ah ! Doamne, vezi bine că asta ar trebui s-o ştiu mai întîi. El se acăţă de fraza asta ca de o punte a mîntuirii.

Vasile Beu îl privea şi-l asculta înfricat. O suferinţă nemaivăzută se întipărise pe faţa lui Andrei. Ochii-i erau acoperiţi de pleoape, dar cînd, la atingerea lui Vasile, şi-i deschise, ardeau tulburi.

— Eşti bolnav, dragă, trăbă să te duc la infirmerie, zise Vasile.

Andrei deschise ochii mari şi-l privi de parcă nu-l cunoştea, de parcă nu înţelegea ce-i spusese.

— Să vii cu mine la infirmerie, repetă Vasile.

— Ce să fac acolo ? zise Andrei tresărind.

— Eşti bolnav, trăbă, ai fierbinţeli...

— Nu, n-am nimic ! Mă doare capul, am fierbinţeli, dar nu-i nimic. Nu în infirmerie e locul meu.

— Dar unde ? întrebă cu groază Vasile.

— Departe de-aici, acasă. Cu cariera mea de preot s-a isprăvit !

Vasile se mai linişti auzindu-l vorbind astfel. Credea că-l şi pricepe în mare măsură, căci, iată, nici lui nu i-a fost uşor trei ani trecuţi, iar acesta din urmă îl apasă ca o povară şi abia aşteaptă să se sfîrşească.

— Aşadar nu te spovedeşti ?

— Nu, nu !

— Şi eşti gata să părăseşti seminarul ?

— În orice clipă.

— Stărui atît de mult pentru că, într-adevăr, aşa ceva nu se iartă. Eliminarea vine cu siguranţă.

— Nu voi aştepta-o. Îndată ce trecem peste prostia asta, o să-i spun rectorului hotărîrea mea.

Vasile Beu nu mai putea rămîne lîngă Andrei.

De-aici încolo în orice clipă putea întra vreun cleric în capelă. Vedea apoi că, deocamdată, orice încercare de a-l convinge pe Andrei e zadarnică. Totuşi, părăsind capela, el mai nădăjduia că Andrei poate se va răzgîndi, se va spovedi şi nu va trebui să-şi încheie aşa de neobişnuit cariera preoţească. Se mai gîndea că, chiar nespovedindu-se, superiorii vor fi, poate, îngăduitori, văzîndu-l bolnav. Căci despre asta nu se îndoia. Era gata să întărească sub jurămînt că Andrei e bolnav. Abia făcu vreo cîţiva paşi prin coridor, cînd îi veni în minte că ar fi foarte bine să-i spună duhovnicului că Andrei ar trebui dus la infirmerie. Deşi ştia că duhovnicul nu-l simpatizează, ciocăni totuşi, încet, la uşa lui şi întră. Pentru a cere desluşiri, sfaturi, era permis, chiar în cursul «deprinderilor sufleteşti», frecventarea superiorilor.

— *Laudetur Iesus Christus !*

— *In aeternum, amen !*

Duhovnicul se miră cînd îl văzu întrînd pe Vasile Beu ; clericul ăsta nu-i ceruse niciodată nici un sfat în cele sufleteşti, şi poate chiar din motivul acesta Vasile nu-i era simpatic.

— Ce te nelinişteşte, fiule ? Ce nu pricepi ?

— Eu sînt pe deplin liniştit, sfinţia-ta, dar mi-am luat îndrăzneala îndemnat de iubirea deaproapelui. Un cleric din anul întîi e bolnav, şi nu vrea să între în infirmerie.

— Un grec, de bună samă, un român ?

— Da, sfinţia-ta, Andrei Pascu. Azi n-a fost nici la masă, nu vrea să se mai mişte din capelă.

— Aha ! tînărul acela tăcut şi închis. N-a venit bolnav de-acasă ? De cîte ori l-am văzut mi-a părut bolnav. Oamenii deplin sănătoşi nu pot fi mereu trişti, mai ales tinerii.

— Nu ştiu să fi fost bolnav, dar acum are fierbinţeli mari. Dacă vorbeşti cu el, ai senzaţia că aiurează.

— Şi dumneata ai vorbit cu el ?

Vasile Beu abia acum băgă de samă că s-a dat de gol.

Dar își zise repede : «Ce-mi pasă, sînt în anul al patrulea. Mie n-au ce să-mi facă, nu-mi pot da drumul din seminar.»

— Da, zise el tare, nu puteam să-l las fără un ajutor, fără o mîngîiere.

— Spune-i să vină la mine, sfîrși duhovnicul conversația și-i făcu semn cu mîna că poate pleca.

— *Laudetur Iesus Christus !*

— *In aeternum, amen !*

Andrei însă nici nu voi s-audă de-așa ceva. Ce să facă la duhovnic ? Ce poate avea comun cu el Caiafa ăsta, care-i plin de evlavie ca fagurul de miere, încît parcă la fiecare mișcare picură din ființa lui un strop.

Duhovnicul îl așteptă în zadar. Cum îl văzu însă pe Andrei nemișcat în capelă în zilele cele două din urmă ale «deprinderilor sufletești», duhovnicul își zise : «Desigur, tînărul se dă pe brazdă. Poate e părtaș unui ajutor divin deosebit. Ce poate cunoaște un om ca Vasile Beu, care numai a preot nu calcă ?» Numai cînd băgă de samă că a trecut și ziua a zecea a «deprinderilor» și Andrei nu se cuminecă, se tulbură adînc.

Abia sună clopoțelul, după silențiul cel din urmă, și seminarul începu să vuiască. Andrei nu mai auzise în viața lui o larmă așa de groaznică. Dacă ar mai fi avut acum chef să-i observe pe clerici, ar fi văzut cum într-o clipă le-a căzut de pe față masca ce-o purtaseră în timpul exercițiilor. Părea că umbra nourului care-i acoperise cu zece zile înainte, a fost luată de-o undă fulgerătoare de vînt, și acum apar cu toții în lumina de mai înainte. Însă Andrei nu mai era atent la ceea ce se întîmpla înafara lui. Abia așteptă să sune clopoțelul, și porni ață la rector.

Era sara, și superiorii, în ziua următoare, trebuiau să se sfătuiască în consiliu, subt prezidenția iezuitului, asupra rezultatului «deprinderilor sufletești». Cînd întră Andrei la rector, era acolo și călugărul.

După formula obișnuită de salutare, Andrei zise cu voce hotărîtă, dar foarte obosită :

— Domnule rector, am venit să vă anunț că părăsesc seminarul.

Rectorul se ridică repede de pe scaun și-l privi mirat, enervat.

— Cum ai spus ?!

— Vreau să părăsesc seminarul, repetă Andrei.

Superiorul se uită la iezuit cu aceeași privire de mirare.

— Hm ! așa ceva mai rar, chiar în cursul anului, iar imediat după exerciții, e cazul cel dintîi.

Fața călugărului era inundată și acum de aceeași lumină, ochii lui se uitau cu bunătate, cu o privire adîncă la Andrei.

— Dumneata ești în anul întîi ?

Andrei tresări cînd auzi atît de aproape vocea aceea clară, vibrătoare.

— Da, răspunse Andrei.

— Și, după cît știu, ești singurul dintre clerici care nu te-ai spovedit ?

— Da !

— Nu s-a spovedit ?! Atunci dar, hotărîrea lui... Dar rectorul tăcu. Ar mai fi voit să adaoge : «e chiar binevenită», dar cum vorbise uitîndu-se la iezuit, descoperi în privirile acestuia o căldură și o îngrijorare părintească atît de mare, încît nu-și putu sfîrși fraza.

— Dumneata n-ai știut regula seminarului ? îl întrebă cu blîndețe călugărul.

— Am știut-o !

— Și totuși nu te-ai spovedit !

Dacă i-ar fi vorbit rectorul ori duhovnicul așa, Andrei le-ar fi întors spatele și ar fi ieșit ; n-avea el acum nevoie de un astfel de interogatoriu. Dar în vocea paterului era ceva ce-l reținea.

— Aveți dreptate, răspunse Andrei.

— Ei, din ce motiv ? Întreb, pentru că tot din motivul acesta părăsești și seminarul.

— Aveți perfectă dreptate, răspunse Andrei, privind mirat la călugăr.

Iezuitul se uita la el stăruitor, cu aceiaşi ochi plini de bunătate. Privirea lor părea însă mai fixă, mai încordată.

— M-am convins că nu-s bun de preot, şi din cauza convingerii acesteia simt o greutate chinuitoare de-a mai rămînea aci. Nu mai pot.

Pentru întîia dată lumina dispăru de pe faţa iezuitului ; ochii lui se făcură duri, dar privirea lor deveni acum nespus de pătrunzătoare. Privea în gol. Tăcu un lung răstimp.

— Dacă ar fi atît de sinceri cu sine înşişi toţi clericii, toţi preoţii ! — Cuvintele acestea le spuse călugărul într-un oftat dureros. — Şezi, tinere, zise el cu prietenie.

Rectorul îi arătă un scaun ; şezură — şi el, şi Andrei. Rectorul nu se amestecă în conversaţie ; era datoria călugărului, el condusese exerciţiile al căror rezultat imediat era, iată, că un cleric îi părăseşte. El nici nu se mai gîndea că pe Andrei şi aşa ar fi trebuit să-l scoată din seminar ; chestiunea spoveditului pierduse din însemnătate îndată ce Andrei anunţase că părăseşte de bună voie seminarul. Rectorul simţi chiar un fel de simpatie faţă de el.

— Îmi pare că dumneata ai şti să-mi spui şi mai mult ; ai putea să-mi dezvălui motivul pentru care nu te simţi atras spre cariera preoţească, începu călugărul.

Andrei era obosit ; fierbinţelile, durerea de cap îl chinuiau şi acum ; durerea lui adîncă, nenorocirea lui, începu să sîngereze din nou, şi îşi simţi faţa aprinsă.

— Nu mă simt atras spre nimic, sfinţia-ta. Nu ştiu ce mi-ar plăcea. Dar viaţa de seminar n-o mai pot suferi, îmi pare o nebunie. Din toate părţile mă simt azvîrlit spre aceeaşi ţintă, dar ţinta n-o văd nicăiri, şi de aceea am ajuns să urăsc mijloacele dumneavoastră, pe care nu le pricep. E foarte probabil ca şi în altă carieră să păţesc tot aşa. Nu ştiu, se poate ! Dar aici nu mai pot rămînea, pentru că mă înăbuş.

Andrei vorbea din ce în ce mai aprins, mai cu patimă ; întîi îi păru că iezuitul e un prieten bun al său şi cu-

teza să-i spună orice, apoi nu-l mai văzu, ochii i se împăinjeniră, dar vorbea tot mai viforos. De la o vreme vocea lui începu să șuiere, iar cuvintele lui începură să nu mai aibă nici o legătură. Parcă aiura. Biciuia viața din seminar, educația ce se dădea aici, regulele, lecțiile de la universitate, pe colegi, viața toată. Era o erupție înfricoșătoare.

Călugărul nu-l întrerupse. Încerca să urmărească șirul ideilor din monologul acela aprins și încîlcit ca o nebunie. Vedea însă suferința neobișnuită întipărită pe fața lui Andrei și înțelese că-i martorul unei crize sufletești, se convinse că tînărul acesta e torturat de-o problemă cu mult mai adîncă decît aceea a urii sau atracției spre cariera preoțească, simți că fuga lui de seminar are un motiv mai profund decît convingerea că nu-i bun pentru preoție. Își dădu sama că Andrei fusese sincer cînd îi spusese: «E foarte probabil ca și în altă carieră să pățesc tot așa». Iezuitul se cutremură adînc. Vai, el pricepea foarte bine suferințele luptelor sufletești. Se simți neputincios în fața acestei izbucniri, văzînd că nu-i poate întinde nici o mînă de ajutor sufletului acela chinuit. Se ridică și-și puse dreapta pe fruntea tînărului.

Andrei tăcu, oftă din adînc și pleoapele i se ridicară încet-încet.

— Suferi, prietene, ești bolnav, zise călugărul. Te mistuie fierbințelile.

Andrei se ridică să plece. Era zdrobit de oboseală. Se clătină.

— Acum nu poți călători, zise iezuitul. Bolnav nu poți pleca la drum.

— Se-nțelege că nu, întări rectorul. Va trebui să treacă pe la infirmerie. Apoi e necesar să-l înștiințez pe episcopul diecezii de unde e.

Încă din sara aceea Andrei fu internat la infirmerie. Doctorul îi recomandă comprese reci pe piept și la cap.

Faptul că nu se spovedise răscoli încă în ziua următoare seminarul. Dar în consiliul ce-l ținură superiorii

subt prezidenţia paterului, se trecu repede peste această întîmplare.

— Desigur, e o criză sufletească, zise duhovnicul.

— O criză de proporţie extraordinară, întări paterul. Trebuie să fie un tînăr cu calităţi deosebite.

— Nu putem şti încă, zise al doilea prefect. Ce-s două-trei luni ? Ştiu însă că profesorul de logică îl laudă cu orice prilej.

— Da, da ! Are un deosebit spirit de observaţie, o adîncă înclinare spre meditare, şi pare a avea un suflet în care sentimentele vibrează cu vioiciune, cu putere. Probabil că va ieşi din el un cleric, un preot minunat. Doamne, cîţi sînt între clerici, între preoţi, care n-au trecut niciodată printr-o adevărată criză sufletească ! Dar nici nu sînt ei apostoli, ci simbriaşi ai Bisericii.

Paterul spuse cuvintele aceste fără nici o intenţie rea, le spuse ca o constatare făcută în viaţa lui de preot şi educator. Totuşi, întîiul prefect se simţi atins, începu să tuşească şi să privească în laturi.

VI

Andrei Pascu rămase în infirmerie cinci săptămîni. Durerea de cap, fierbinţelile îi trecură relativ repede, dar el voi să nu mai între în sălile de studii, în dormitoare, în capelă, pînă ce nu-i va veni răspunsul de la episcop şi de la tatăl său, bădicul Ionaş. Nu ştia că aceste două răspunsuri le aştepta în zadar, că rectorul nu-l anunţase pe episcop şi că Vasile Beu nu dăduse la poştă epistola scrisă bădicului Ionaş. El aştepta răspunsurile, şi pînă la sosirea lor nu mai voia să între în ogaşa vieţii de mai înainte. Se simţea bine aici, în singurătatea odăii acesteia cu mult mai prietenoasă decît sala de studii sau dormitorul. De la o vreme îşi şi uită ce aşteaptă şi continuă să rămînă în infirmerie, deşi nu mai era bolnav, îndrăgind liniştea odăii.

Criza prin care trecuse nu-i adusese nici o lumină nouă, dar, din săptămînă în săptămînă, îl umplea tot mai mult un fel de melancolie liniştitoare. I se părea că un fluid fin, nevăzut, i se strecoară, îi pătrunde încet-încet toate simţurile, întreaga fiinţă, că-l astîmpără şi că-i potoleşte toate ţîşnirile de răutate, criticismul. Mai avea senzaţia că fluidul acesta izvorăşte dintr-o idee, din ideea că nimeni nu-i vinovat de nenorocirea lui. Simţea o adîncă înduioşare faţă de sine însuşi, o adîncă milă. Şi simţămîntul acesta îl linişte, îl umplea de pace. Nu se mai gîndea la nici una din absurdităţile vieţii din seminar. Simţea numai melancolia aceea liniştitoare, şi o milă tot mai adîncă faţă de sine însuşi. I se părea că uitarea, ca o mantie uşoară şi fină, nespus de scumpă, acoperă viaţa lui. I se părea o mantie regală, subt faldurile căreia inima lui se umple de pace şi de un fel de măreţie liniştită.

El se trezi parcă dintr-alte lumi cînd, într-o zi, îl auzi pe Vasile Beu zicîndu-i :

— Ar fi bine să treci în sala de studii. Se apropie examenele semestrului. Ai rămas în urmă cu materialul, va trebui să te sileşti ca să-i ajungi pe colegi.

— Da, da, răspunse Andrei întru tîrziu, după ce pricepu ce-i spune clericul. I se părea că-i lucrul cel mai firesc din lume.

— Şi cînd vei părăsi infirmeria ?

— Chiar acum, răspunse Andrei c-un zîmbet liniştit. Avea senzaţia că-i un copil ascultător şi se simţea bine subt adierea acestui sentiment.

— Mulţămită lui Dumnezeu că-n sfîrşit îţi vii şi tu în fire, zise c-un oftat Vasile.

Andrei îl privi zîmbind, fără să-l priceapă. Cum nu-i veni nici un cuvînt pe buze, zîmbi din nou.

Trecînd pe coridoare, întorcîndu-se între colegii săi, Andrei îşi dădu sama că în el s-a schimbat ceva. Se simţea liber, desprins de ei, însingurat în liniştea albă ce-i învăluise sufletul în odaia infirmeriei. Aşezîndu-se în banca lui, simţi atîta milă faţă de sine însuşi, încît

îi dădură lacrămile. Însă lacrămile nu-i tulburară dulcea melancolie ce-i biruise sufletul răzvrătit.

Deschise un manual şi începu să citească. Cartea îl captivă numaidecît.

*

În zilele următoare, lui Andrei i se deşteptă o sete adîncă, nepotolită de cunoştinţe nouă. Citea şi învăţa fără condiţii, fără nici o ţintă, fără nici o bucurie, ca luat de vîrtejul unei patimi reci. Nu-şi punea şi nu-l neliniştеau întrebările. I se părea că altul se trudeşte, că altul învaţă în locul lui, că el supraveghia numai, din singurătatea lui, strădania altuia, străin de sine. Privea cu simpatie la omul harnic ca o albină şi lacom ca o furnică, care muncea pentru el, dar nu-l emoţiona nici munca şi nici soarta aceluia. El trona în scaunul său regal, într-o splendidă izolare, iar lîngă el, sluga lui citea, învăţa, necutezînd nici măcar să-şi ridice ochii spre împărat ca să nu-i tulbure liniştea. Simţea că există o legătură tainică, o relaţie ciudată între el şi sluga lui ; ca să se simtă stăpîn, ca să poată rămîne învăluit în mantia dulcei lui melancolii, era nevoie ca sluga lui să muncească necurmat şi din ce în ce mai mult.

Colegii rămaseră uimiţi cînd, într-o zi, îl văzură traducînd din textul ebraic al *Bibliei*. Pînă de curînd nu cunoscuse nici literele. Din răspunsurile ce le dădu la examenele semestrului întîi, profesorii înţeleseră cu toţii că au de-a face c-o pasăre rară. Îşi dădură sama de multilateralitatea cunoştinţelor lui Andrei Pascu asupra materiei predate de ei în cursul anului. Îndeosebi profesorul de logică fu încîntat de Andrei, şi, în scurtă vreme, se cufundă cu el într-o dispută atît de aprinsă asupra categoriilor lui Kant, încît uită că mai trebuie să-i asculte şi pe alţii.

Duhovnicul, prefectul al doilea, rectorul chiar, fură de faţă la cîteva examene. Ei rămaseră uimiţi de inteligenţa deosebită a lui Andrei.

Continuară să-l lase în voia lui, ca şi pîn-acum. Andrei, de la «deprinderile spirituale», nu mai era obli-

gat să observe decît trei legi : masa, plimbarea şi odihna de noapte. Le dăduse sfatul acesta chiar paterul iezuit care condusese «deprinderile sufleteşti». Superiorii erau de asemenea curioşi să vadă cum se va dezvolta viaţa interioară a lui Andrei Pascu. Singur duhovnicul îşi făcea uneori scrupule, avea mustrări de conştiinţă, căci Pascu, de la «exerciţii», nu mai întrase în capelă, şi părea că nici prin gînd nu-i trece să se spovedească. Dar mustrările lui de conştiinţă ţineau puţin : pe faţa lui Andrei era întipărită atîta linişte, atîta bunătate, încît nu putea crede nimic rău despre el.

Colegii erau intrigaţi de libertatea îngăduită lui Andrei. Totuşi simţeau faţă de el mai mult respect decît pizmă.

«Naţia», românii, se bucurară mult văzînd că Andrei Pascu nu mai era veşnic nemulţumit şi supărat. Ce-i drept, de multe ori Vasile Beu trebuia să-i smulgă cartea din mînă, în timpul liber, să-l ia la braţ, să-l coboare în grădină ori să-l ducă într-alt loc, unde erau adunaţi românii. Dar Andrei nu se supăra, se simţea bine în mijlocul lor, le asculta poveştile, spunea şi el, din cînd în cînd, cîte-un cuvînt, cu acelaşi zîmbet de linişte pe faţă, cu aceleaşi priviri bune în ochi.

De multe ori «naţia» încerca să-l ispitească.

— Mai ştii *Pater noster*, Andrei ?

— Cum să nu-l ştiu ?!

— Şi *Ave Maria* ?

— Şi, se-nţălege !

— Dar *Credo* ? Ăla-i mai lung, de bună samă ţi l-ai uitat.

— Nici poveste, îl ştiu !

— Şi, nu ţi se face dor de capelă ?

— Nu.

— Nici de spovedit ?

— Nici !

— Ciudat !

— Pentru ce să fie ciudat ?! E bine aşa.

— Dar cum o să te faci preot ?

— Mie nu mi-a spus nimeni că mă voi face preot.
Alţii încercau să-l ispitească într-altfel :
— Cine ţi-e mai drag în toată lumea asta, Andrei ?
— Ce ştiu eu ?!
— Să-ţi spun ?
— Dar tu de unde să ştii ce însumi nu ştiu ?
— Totuşi, să-ţi spun ?
— Spune !
— Dora Muntean.
Andrei tresărea, obrajii lui palizi se împurpurau abia văzut. Apoi zicea cu glasul cel mai liniştit, cel mai firesc din lume :
— Se poate să ai dreptate.
— Nu-i sigur ?
Dar Pascu nu mai răspundea, nu doar că n-ar fi cutezat, ci fiindcă simţea zădărnicia întrebării, şi, instinctiv, avea oroare de astfel de întrebări. Dora Muntean era floarea tainică a inimii lui, şi nu vroia să-i audă numele din gura altora. I se părea că, numai rostindu-l, colegii lui îl pîngăresc.
De multe ori în convorbirile lui cu «naţia» făcea impresia că-i tîmpit, că sufere de-un fel de paralizie a minţii, ceea ce ei nu puteau crede, ştiindu-l înzestrat cu o inteligenţă deosebită.
Adevărul e că-i plăcea să nu vorbească el. Prefera să-i asculte pe alţii vorbind, şi nu arareori izbucnea şi el în rîs cu ceilalţi de vreo glumă reuşită, de vreo situaţie ridicolă. Era un contrast foarte mare între vocea şi rîsul lui. Vocea-i era voalată de melancolie, fricoasă, ostenită parcă, rîsul lui însă era plin, puternic şi sănătos, de-o claritate care-ţi gîdila inima.
Citind şi studiind în cărţi tot mai multe, care se adunau în vraf pe pultul său, lui Andrei i se părea că-i foarte interesant să ştii, de pildă, cum şi cînd a scris Moise fiecare carte din cele cinci ale *Pentateuhului*, ce părere au, asupra fiecărei cărţi, catolicii şi protestanţii, chiar asupra cutărui text ebraic mai important ; îşi zicea că «tohu-vabohu» acela nu-i defel o prostie, cum îşi închipuise el, ci, dimpotrivă, este ceva

foarte important. Descoperea că limbile orientale moarte sînt foarte potrivite pentru a îmbrăca sentimentul şi cugetarea în haina imaginilor clare, a comparaţiilor, a metaforelor după natură, care rămîn veşnic neschimbate.

Tot ce citea i se părea interesant şi vrednic de ştiut ; nu ştia cînd trece o zi, şi totuşi anul acela, întîiul de clericie, i se păru foarte greu. Pauzele — masa, plimbările, odihna de noapte, chiar petrecerea de-o jumătate de ceas în sînul «naţiei» — îi păreau nespus de lungi. Mai ales pauza odihnei de noapte.

Nu putea adormi pînă tîrziu. Nu avea nici o suferinţă, nu simţea nici un chin, stînd aşa, cu ochii deschişi, întins în pat. I se părea însă că vremea stă în loc. Asculta respiraţia regulată a clericilor, cadenţa copitelor afară, pe asfaltul străzii, uruitul vreunui tramvai electric întîrziat, adierile depărtate ale orchestrelor de prin cafenele, şi-i părea lucrul cel mai firesc din lume ca la zgomotul vieţii de afară el să rămînă liniştit. Nimic nu-i tulbura gîndurile.

Îndeosebi iarna trecu foarte greu. Avusese o bucurie mare, bătuse din palme ca un copil căruia-i arăţi o jucărie plăcută, cînd văzu fluturînd în văzduhul posomorît întîii fulgi de nea, dar apoi, după ce se puse zăpada, nu-i mai plăcu s-o privească. Poate unde haina iernii nu rămase imaculată decît o zi, două. Răsuflul murdar al capitalei o umplu cu stropi de noroi, o presără cu funinginea fabricilor, maculîndu-i brutal nevinovăţia.

Timpul de recreare îl petreceau acum, cei mai mulţi dintre clerici, în sălile de fumat. Era de ajuns să rămîi un sfert de ceas într-o asemenea sală, ca să nu mai poţi scăpa trei zile de mirosul tutunului. Mirosul acru, pişcător, părea că nu-l răspîndeşte fumul ce plutea în nori groşi pe sus, cît, mai ales, pereţii acestor săli, mesele, scaunele, întreg mobilierul.

Andrei, uneori, nu putea scăpa de insistenţele clericilor români şi intra şi el să se uite la un joc de cărţi, să citească o gazetă. Dar nu putea rămîne mult, şi, cînd

ieşea, ducea cu el, în nas, în veşminte, pe mîni, toată duhoarea aceea acră pe care nu o putea suferi.

Timpul începu să-i treacă mai repede odată cu venirea primăverii. Îi plăcea mai ales în grădină, sub castanii înverziţi. Privea verdele deschis al frunzelor tinere, le pipăia minunîndu-se cît sînt de netede şi de fragede. Respira cu deliciu aerul moale, aromat de mirosul picăturilor de ploaie şi al pămîntului jilav. Liniştea, pacea din el o simţea parcă mai senină.

Clericii inundau grădina mică, rotundă, ca un cuib de frunzare, verde, şi cărarea circulară din jur se schimba într-o roată neagră, mişcătoare. Pe sub castani, în jurul vreunei bănci, se adunau grupuri-grupuri. Povesteau zgomotoşi, deşi în vocea lor plîngea parcă un regret după nu ştiu ce, poate după primăvară şi tinereţe, care, dincolo de zidurile seminarului, îşi serbau cu măreţie intrarea triumfală în viaţă, în lume, măreţie din care, aici, în seminar, pătrundeau abia vreo cîteva crîmpeie. Unde şi unde, se înfiripa cîte un cîntec pe care clericii îl ascultau înfioraţi. Cîntecul adia de cele mai multe ori din grupul românilor, adunaţi aproape toţi, sară de sară, sub cel mai frumos castan din mijlocul grădinii. Erau şi vreo patru bănci aici. Andrei asculta cu plăcere doinele, romanţele pe care le cînta cînd un cleric, cînd altul, cu vocea domoală, căci nu era permis să se cînte cu glasul întreg — asculta cu sufletul plin de lumină, pînă-i venea rîndul să cînte şi lui Gheorghe Morar. Atunci Andrei se ridica, se strecura repede în umbră, şi-l înghiţeau zidurile seminarului.

Gheorghiţă ăsta, cleric în anul al doilea, era un băiat albineţ cu nişte ochi de albăstrele, înalt şi subţire ca o trestie. Era slăbuţ şi gingaş, părea că nici aripă de vînt să nu-l ajungă, dar cînta minunat ! Ce putere, ce sonoritate, ce adîncime, ce timbru ! Andrei îl ascultase o singură dată, dar de-atunci, cînd îi venea rîndul lui Gheorghiţă să cînte, fugea din grădină. Atunci, întîi, numai cu mari eforturi reuşise să rămînă pînă la sfîrşitul cîntecului. Avea Gheorghiţă o voce atît de adînc tulburătoare, încît Andrei, auzindu-l, simţea cum se tre-

zesc în el glasurile lui vechi, neliniștile lui de-odinioară, avea senzația că vor izbucni, și că atunci se va sfîrși pacea și liniștea din el, dulcea melancolie ce-l învăluia. Simțise o teamă adîncă, și cît ce-și isprăvise Gheorghiță doina, fugise în seminar, de groază să nu-și prăpădească comoara. Îl îngrozea mai ales gîndul că, iată, pacea, liniștea din el, pe care o crezuse bine întemeiată și veșnică, era atît de șubredă, de fragilă, încît putea fi spulberată de adierea unui cîntec.

O senzație asemănătoare, deși de-o intensitate cu mult mai mică, avea Andrei cînd ieșeau să se plimbe pe muntele Gellert, dincolo de Dunăre. Odată cu sosirea primăverii, clericii treceau adeseori Dunărea, se împrăștiau pe drumurile șerpuitoare care se întrețeseau pe coastele stîncoase ale dealului, hoinăreau în aerul limpede, plin de străluciri și de miresme, un ceas, un ceas și jumătate ; se înseninau de plăcerea vieții, a tinereții, îi uimea și le îndulcea întreaga ființă apariția vreunei tinere, pe care o vedeau fără să se uite la ea, și apoi se adunau tăcuți, formau coloana, și se întorceau în seminar posomorîți, cu pasul larg și greu, ca niște condamnați.

Andrei Pascu se temea și de plimbările acestea. Din vîrful Gellertului se vedea pînă-n zări, departe ; de-aici înălțimile cerului păreau amețitoare, te simțeai întrat parcă în împărăția soarelui. Dunărea nu se vedea ; în locul ei șerpuia, în încolăciri mari, un drum lat, din cel mai curat argint ; în zări, departe, drumul acesta părea că nu mai atinge pămîntul, ci, într-o ceață fumurie, curgea între cer și pămînt, suspendat în văzduh.

Impresiile adînci îl umpleau de teamă pe Andrei, pentru că simțea din nou cum se mișcă ceva în el, ceva asemănător glasurilor deșteptate de cîntecul lui Gheorghiță, ceva ce-ar fi putut să-i tulbure liniștea neclintită. Totuși, de la plimbări nu lipsi o singură dată, cît ținu primăvara.

Examenele de sfîrșitul anului se apropiau zi de zi. Clericii învățau pe rupte, nu numai în silenții.

Andrei Pascu trecu şi examenul acesta c-un succes şi mai mare decît cel din semestrul întîi. Atît superiorii cît şi profesorii fură încîntaţi de răspunsurile lui.

La gîndul că acum e liber, nu simţi nici o bucurie deosebită, dar nici părere de rău sau întristare, ca şi cînd ar fi trecut zadarnic peste cursul anului întîi de teologie. Dar cînd pricepu că acum se va duce acasă, că îl va vedea pe bădicul Ionaş, pe mama, pe fraţi şi poate şi pe Dora Muntean, Andrei simţi o adîncă bucurie care-i mări intensitatea luminii din suflet, şi pieliţa albă, fină, a obrajilor lui tineri, se împurpură.

Dora făcuse mare haz de scrisoarea cea lungă, de «disertaţia» lui Andrei. O pomenea aproape în fiecare ilustrată, în termeni pe care ea îi credea plini de haz, dar care reflectau, de fapt, numai îngrijorarea şi teama ce i-o sămănase în inimă «disertaţia» lui Andrei. Aducea mereu vorba despre ea, mai ales pentru ca Andrei s-o asigure în fiecare răspuns că acum e alt om, că s-a schimbat, că nu mai vede totul în negru, ci, dimpotrivă, se simte liniştit şi bine, că epistola aceea a scris-o într-o stare bolnăvicioasă, şi Dora să nu se mai gîndească la ea.

VII

Dora Muntean rămăsese de la cinci ani orfană de tată. Petru Muntean era viu în amintirea fetiţei ca un bărbat înalt, drept ca un brad, cu ochii blînzi, c-o barbă mare castanie, cu zîmbetul pe buze ori de cîte ori se apropia de dînsa. Mai vie îi rămăsese în amintire vocea lui caldă, care parcă umplea casa de lumină de cîte ori îi călca pragul, de cîte ori stătea de vorbă cu Dora, cu mamă-sa.

Petru Muntean fusese magistrat, suflet plin de sentimente bune, gingaşe, dar mai presus de toate milos faţă de omul năcăjit ; se închina dreptăţii, soţiei şi co-

pilei sale. L-a răpus, ca pe cei mai mulți oameni, o întîmplare banală, brutală chiar prin banalitatea ei. Într-o zi, pe cînd era într-un sat pe țara Oltului, ca membru al unei comisiuni, l-a apucat pe drum un vifor și-a murit între sulițele junghiurilor și halucinațiile pneumoniei.

De-atunci Dora n-a mai auzit-o rîzînd pe mamă-sa, deși, înainte, Maria Muntean era o femeie veselă și neastîmpărată. Numai zîmbete reci mai luminau, din cînd în cînd, ochii ei negri, obrajii ei palizi, ca de sfîntă.

Dora, de-atunci, se trezi pe drumuri : cînd la unchiul său, doctorul Muntean, cînd la mătușă-sa, cînd iarăși acasă, lîngă mamă-sa.

Unsprezece ani trecură de la moartea lui Petru Muntean, și Maria îl jelea încă, ori poate nici nu-l mai jelea pe cel dispărut, ci propria-i viață. Unchiul fetiței, soru-sa de la Brașov, o invitară de multe ori la ei : «Să-ți mai iasă din cap, să te mai întrămezi, pentru că — ce Dumnezeu ? — tot așa nu poți trăi». Dar nereușind s-o înduplece a-și părăsi casa în care trăise cu bărbatul ei, îi luară fata, pentru că «ce se va alege de copila asta lîngă tine, care ești mai mult statuie decît femeie ? Ce educație îi poți da și ce viitor ar putea să aibă lîngă o văduvă care se complace în durerea ei amară, într-o deznădejde fără sfîrșit ? I-ai strica viața, i-ai întuneca firea ei deschisă, plină de soare, ai pregăti-o pentru a împleti cosițe albe. Vrednică-i Dorica de soarta asta ? Nici tu nu ești vrednică, dragă Maria ! Ești tînără, ești frumoasă, de ce să părăsești de pe acuma viața ? Un an a trecut, doi ani au trecut — ce mai aștepți ? Pînă cînd să tot jălești ? Fiertatul a fost om de omenie, bărbat distins — dar noi sîntem de vină c-a murit ? Tu ești de vină c-a murit ? Ce vreai tu ? Ce aștepți tu ? Vreai să te prinzi de piept cu Dumnezeu ? Îndărăt tot nu ți-l mai dă. Ce să facem, sărac' de noi ! Așa-i viața asta, ticăloasă.»

Maria asculta pe soră-sa și pe cumnatul ei, dar nu zicea o vorbă. Se-nchisese în sufletul ei, cu durerea ei,

ca într-un mormînt. Din felul în care o privea pe Dora se vedea prea bine că numai pentru ea trăiește.

Se-nvoi ca fetița să stea cînd la sora ei, cînd la cumnatul ei. Dar aceștia nu știau niciodată cît va rămîne Dora la ei. Cînd nici nu gîndeau, primeau de la Maria cîte o scrisoare de foc și deznădejde, și erau siliți să-i răspundă cu o călătorie pîn' la Făgăraș, cu Dora, cu proximul tren. Uneori soseau astfel de scrisori la numai trei zile după ce o aduceau pe Dora la ei, alteori la o lună, două.

Cele două rudenii apropiate credeau că Maria, totuși, va reveni la viață, dacă nu după doi, după trei, patru ani. N-ar fi fost nici atunci tîrziu, că abia împlinea douăzeci și șapte, douăzeci și opt de ani. Dar trecînd și cinci și zece, fără nici o schimbare spre mai bine pentru Maria, sora și cumnatul căzură pe gînduri.

Maria era săracă, trăia din pensia după bărbat. Nici poveste ca din banii aceștia să-și poată îmbrăca fata, darmite să o mărite. Vedeau apoi cu groază că Maria din an în an e tot mai pierită. Vedeau că nu se pot înțelege cu ea asupra viitorului copilei ; parcă nu o privea defel, parcă nu o interesa cît de puțin dacă Dora se va mărita, ori nu. Rudele înțeleseră că sarcina asta are să rămînă pe spatele lor.

Era o sarcină, și nu din cele mai ușoare, căci sentimentele omenești, oricît de alese ar fi în unele clipe, pot fi biruite de poverile realității. Și nici sora Mariei, nici fratele lui Petru Muntean nu erau avuți. Aveau și ei copiii lor pe la școli, fete mărișoare, năcazurile lor. Dar nici Mariei, nici Dorei nu le dădură să înțeleagă vreodată că viitorul fetiței le-ar fi o sarcină, ci, fiind sinceri în afecțiunea lor, erau gingași și generoși față de cele două suflete părăsite, și hotărîți să se facă luntre și punte ca să-i poată da Dorei o educație aleasă și să o mărite cît mai bine.

Dora Muntean crescuse, deci, mai mult printre rude decît acasă. Dar ea nu se simțea între străini ; dimpotrivă, se simțea mai liniștită și mai veselă decît acasă, ba, cîteodată, vioiciunea temperamentului său o îndemna

să facă ștrengării pe care doctorul Muntean nu le-ar fi trecut cu vederea copiilor săi. Cît era de subțirică, cît erau de palizi obrăjorii ei, buzele-i erau întotdeauna rumene, și ochii negri, plini de străluciri.

Ca orice fată care ajunge de tînără între străini, care călătorește deseori, cu un cuvînt, care de mică se-nvîrte mult în lume, Dora Muntean nu se putea număra între fetele sfioase. Dimpotrivă, era cutezătoare, și pentru cîteva mame cu fete mai molîi, ori cu gusturi prea rafinate, de-a dreptul obraznică. Obraznică însă nu era, dar în gesturile, în cuvintele, în rîsul ei era ceva deosebit, o surprinzătoare sinceritate spontană, trădînd o natură puternică, originală și o subtilă vibrație a sentimentelor. Rîdea cu o atît de mare plăcere, încît, auzind-o, ți se părea că întreaga ei făptură vibrează însuflețită de o intensă, înflăcărată bucurie. Nici o situație comică, nici o vorbă ciudată, nimic din ce-i putea provoca rîsul nu-i scăpa atenției. De multe ori, cum situațiile ridicole nu se-ntîlnesc la fiece pas și cînd le dorești, iscodea ea ceva ridicol, crea dînsa situații sau cuvinte — pretexte pentru rîs. Și poate de aceea li se părea unora obraznică.

Pe Andrei Pascu îl cunoștea de cînd acesta era în clasa a șaptea de liceu, și prețul cunoștinței fusese un coșuleț cu bomboane. Dora se plimba cu o prietenă pe aleea extremă a parcului orășenesc, alee străjuită de un gard viu de iasomie. Era locul de plimbare favorit al Dorei.

Cele două fete se plimbau și vorbeau vesele, mirosind din cînd în cînd parfumul trandafirilor galbeni pe care-i țineau în mînă. Deodată, în capătul aleii, spre ieșirea din parc, apăru Andrei cu o carte subsuoară. Venea de pe cîmp, pe unde rătăcea de multe ori, citind ori învățînd.

— Iată un elev de care nime nu se poate apropia, zise Mărioara Dan, prietena Dorei, strîngînd-o de braț.

— Îl cunoști ? întrebă Dora.

— După nume. Nu vorbește cu fetele, ba chiar fuge de ele. Și e un elev foarte bun, se zice.

— Cum îl cheamă ?
— Andrei Pascu.
Dora izbucni numaidecît într-un rîs clar, sonor.
— Andrei ! Ce nume ! Andrei ! Atît ar mai lipsi, să-i fie porecla Noe. Andrei Noe ! Ce nume ! Parcă te duce în vremile potopului !
Hohotele ei de rîs vibrau uşoare, clare în aerul şi-n liniştea însărării.
— Dar nu rîde aşa, nebuno. Poate să creadă că rîzi de el, şi se spune că-i un tînăr foarte serios, zise Mărioara.
— O să vedem numaidecît, zise Dora rîzînd.
— Cum ai să vezi ?
— Vreau să-l cunosc.
— Să vorbeşti cu el ?!
— Să vorbesc cu el !
Mărioara se făcu palidă.
— Nu cred.
— Pe cît ?
— Pe-un coşuleţ de bomboane.
— Şocolată ?
— Şocolată.
— Bine. Am să mînc şocolată.
Tînărul se apropia.
— Îţi dau bomboanele, numai să stai pe loc, şopti Mărioara cu teamă.
— Nu se primeşte, răspunse Dora cu voce tare.
Dora începu să-şi balanseze braţele pe lîngă trup, cum fac uneori copiii ştrengari cînd vor să treacă repede într-o direcţie neaşteptată, ca să-şi înşele tovarăşii de joc. Cînd Andrei fu la numai doi paşi de fete, cei doi trandafiri galbeni dispărură din mîna Dorei şi căzură la picioarele lui Andrei. Dora ţipă de spaimă să nu-i fie strivite florile.
— Mi-am uitat ce am în mînă, zise ea Mărioarei.
Andrei se opri, se înroşi, dar, după o clipă, se aplecă şi ridică trandafirii.
— Poftiţi, domnişoară, zise el.

— Mulțămesc domnule... domnule... Ah, dar cum să închei fraza dacă nu-ți cunosc numele ?!

— Andrei Pascu, zise tînărul cu o voce limpede.

— Mulțămesc, domnule Pascu, zise Dora abia stăpînindu-și rîsul.

Tînărul salută și vru să plece.

— Aș avea o rugăminte, dacă nu te superi, zise Dora.

Andrei rămase nemișcat.

— Mai înainte ai spus : «Poftiți, domnișoară». E corect așa ?

Zăpăcit, Andrei nu știu ce să răspundă.

— Subiectul la singular, predicatul la plural... cred că nu-i bine, continuă Dora cu seriozitate. Cred că numai așa e bine : «Poftește, domnișoară», ori : «Poftiți, domnișoarelor»... Eu am răspuns corect : «Mulțămesc, domnule Pascu».

— Adevărat, răspunse Andrei zîmbind. El abia din sfătoșenia asta pricepu că fata dinaintea lui nu-i o domnișoară mare, ci o școlăriță care vrea să fie pedantă. — Adevărat, domnișoară, repetă el, dar se spune și așa, deși nu-i corect, se spune mai ales cînd vorbim cu cineva mai mare decît noi.

Andrei nici nu băgă de samă cum se făcu, dar se trezi că vorbele din urmă le spune mergînd alături de cele două fete.

— Și eu sînt mai mare decît dumneata ? întrebă Dora izbucnind în rîsu-i argintiu.

— Doamnele, domnișoarele...

— Aha, în sămn de cinste. Adecă dumneata m-ai cinstit ! Îmi dai voie să mă revanșez ?

Andrei nu pricepu, dar nici nu avu vreme să se gîndească. Dora-i întindea unul din cei doi trandafiri.

— Să-l primești în sămn de cinste, domnule Pascu, zise Dora.

Glasul, felul în care-i întindea floarea erau de fată, într-adevăr, dar, dîndu-i trandafirul, ea veni mai aproape de Andrei și-l privi drept în ochi, iar privirea nu-i mai era de copilă. Andrei simți cum i se coboară

privirea aceea pînă-n adîncul sufletului. Peste însingurarea în care de bună voia lui se scufundase, privirea Dorei căzu ca un balsam.

Însă Dora, îndată ce descoperi subt pălăria lată ochii lui verzi, se retrase şi luă din nou braţul Mărioarei.

Andrei salută şi plecă. Dora nu-l mai reţinu.

— Şocolata ! zise repede Dora.

— Vei avea-o. Mergem acum s-o luăm ?

— Mergem.

— Dar nu credeam, nu ! Pentru toată lumea !

— Ei, ai văzut ? Nu ne-a mîncat !

— Ba a fost chiar destul de drăguţ, zise Mărioara.

— Da, dacă nu l-ar chema Andrei ! Auzi : Andrei ! Şi ea începu să rîdă din nou.

Aşa l-a cunoscut Dora Muntean pe Andrei Pascu. Ea trecuse atunci de cincisprezece ani. Deşi crescuse prea înaltă pentru vîrsta ei şi părea că nu i se mai potriveşte rochiţa scurtă, mai ales dacă o vedeai de departe, Dora îşi păstra încă întreaga înfăţişare de copilă. Abia în unele clipe, foarte rar, vocea ei căpăta un timbru deosebit, o expresie mai adîncă ce nu se mai potrivea cu apariţia ei copilărească. Şi, iarăşi, numai foarte rar se puteau citi în ochii ei negri expresii de mirare adîncă sau întrebări vagi.

Ea se simţi mulţumită, mîndră chiar că se putuse apropia de Andrei Pascu, pe care nimeni pîn-acum nu-l văzuse plimbîndu-se ori vorbind cu vreo fată, după cum o asigurase prietena ei Mărioara. Cînd i-a dat trandafirul şi i-a descoperit ochii verzi subt pălăria cu boruri late, i s-a părut un tip cu totul deosebit de elevii ceilalţi cu care se împrietenise ea. I s-a părut tot atît de străin ca şi numele lui exotic, şi, nu ştiu cum, chiar pentru că-i păruse străin, îi deveni mai simpatic decît oricare alt elev de sama lui.

Se-nţelege că favoarea aceasta nu s-a manifestat într-altfel decît în jocuri nevinovate, în glume de copii, în păcălituri, în drăcii de fată ştrengară. Totuşi, ceilalţi prieteni ai Dorei ajunseră să-l pizmuiască pe Andrei, cînd vedeau că Dora pe el îl punea să-i lege ochii cînd

se jucau de-a v-ați ascuns. Andrei trebuia să-i pună, iarna, patinele, de Andrei se apropia cînd nu putea rezolva o problemă de aritmetică sau cînd nu putea traduce o frază nemțească, lui îi trimitea ilustrate în vacanțe. Însă favoarea cea mai mare pe care i-o acorda era că pe Andrei îl punea de cele mai multe ori în situații ridicole, de el rîdea mai mult și din toată inima.

Singura mîngîiere a prietenilor era că Andrei nu se îmbulzea în mijlocul lor, și, astfel, le rămîneau destule prilejuri ca Dora să se intereseze și de ei. Pascu venea rar, din două motive : întîi, el se simțea trecut demult peste vîrsta de copil, și copilăriile nu le înțelegea, deci nici nu se putea însufleți de copilăriile Dorei ; al doilea motiv era că, deși nu-i plăceau ștrengăriile Dorei, fata aceasta îl umpluse de la început cu un simțămînt atît de dulce, încît se temea să-l simtă, să se gîndească la el. El, din zi în zi, simțea trebuința de a-și ascunde tot mai adînc în suflet simțămîntul acela scump, să nu-l vadă nimeni, să nu-l întrezărească nici el, decît arareori. Astfel, el, deși păstra sîmburele iubirii în inima sa, rămase tot tăcut, iubitor de singurătate, nelinistit de zădărniciile țintelor pentru care lupta. Simțea prea mult necesitatea prezenței acelui punct de lumină în sufletul său și nu avea curajul să-l cerceteze, ori să se aventureze la fapte care ar fi putut să-l stingă.

Dora Muntean, în prezența lui Andrei, se purta de cele mai multe ori copilărește. Dar, cu cît treceau lunile, în rarele ei ceasuri de singurătate, vedea tot mai des ochii verzi ai lui Andrei. Se apropia atunci de ea o adiere călduță, parfumată. În astfel de clipe nu-i venea să rîdă de numele lui neobișnuit, ci ochii ei căpătau o expresie nouă, de profunzime, de veșnicie parcă. În astfel de clipe se ștergea orice adiere a copilăriei de pe fața ei, din ținuta trupului ei de trestie, din orice gest sau mișcare. Cum însă toate aceste schimbări se petreceau pe nesimțite, clipele acelea erau într-adevăr numai clipe, fulgerări din noaptea ori din seninul imens al simțirii, al vieții, și Dora rămînea mereu senină.

În prezența lui Andrei, mai cu samă, nu putea fi decît veselă. Numai de două ori s-a simțit puțin emoționată și gravă în prezența lui : cu prilejurile a două festivități școlare, o dată cînd Andrei declamase o poezie de Coșbuc, și, a doua oară, cînd Andrei citise o disertație. Publicul îl răsplătise pe tînărul elev din clasa a opta cu aplauze zgomotoase, și Dora nu și-a dat sama de ce simte și ea un fel de sfială, ca și cînd aplauzele acelea ar fi privit-o și pe ea.

După ce l-a părăsit, la sfîrșitul lui august, cînd l-a întîlnit în gara din Sibiu, Dora se roșise toată. Nici prin gînd nu-i trecuse să-l sărute ! Ce va fi gîndit Andrei, Doamne, ce va fi crezut despre ea ? Dar la gîndul că Andrei pleca departe, în străini, că nu-l va mai vedea un an de zile, s-a liniștit.

Cele dintîi ilustrate pe care i le-a trimis la seminar n-a fost ușor să i le scrie, deși aveau numai vreo trei-patru rînduri. Dar cu cît treceau săptămînile, devenea tot mai liniștită, mai cutezătoare. De la o vreme, cum nu primise de la Andrei nici un răspuns, se tulbură și începu să-i trimită rînduri pline de îngrijorare, de teamă. Atunci îi sosi, în sfîrșit, răspunsul lui Andrei, «disertația». Văzînd plicul, Dora crezu că-i trimite vreo carte, dar cînd îl desfăcu și recunoscu scrisul lui Andrei pe toate fețele, izbucni într-un rîs zgomotos și fericit. Îi păru nespus de ciudat, de ridicol chiar, ca cineva să scrie o epistolă atît de lungă. Dar îndată ce începu s-o citească, îndată ce Andrei începu să-i apară din rîndurile acelea într-o lumină cu totul nouă, Dora simți cum i se îmbulzește o căldură ciudată în inimă. Și cînd sfîrși scrisoarea, ea simți o spaimă pe care nu și-o putea explica, o spaimă nouă, care, dealtfel, nu ținu mult. Tinerețea, firea ei veselă n-o lăsă cufundată multă vreme în starea asta ; săltînd ca o căprioară, umplînd odăile cu rîsul ei clar, ea nu se opri pînă nu-l găsi pe unchiul ei, pe doctorul Muntean, și-i arătă, rîzînd cu lacrămi, scrisoarea cea lungă. Doctorul se cruci și zise rîzînd : «Trăbă că-i lipsește o doagă».

VIII

Vacanța de vară trecu destul de repede.

Andrei Pascu își află părinții și frații sănătoși, plini de voie bună : era roadă multă pe hotar. Cînd își văzură copilul în haina aceea lungă, neagră, în care trupul lui părea și mai înalt, iar fața lui și mai albă, ei își simțiră sufletele mîngîiate ca niciodată. Cînd băgară de samă liniștea din fața, din ochii lui, se umplură de-un fel de evlavie, iar cînd se convinseră că Andrei e și mai bun, mai pașnic decît fusese mai înainte, se simțiră de-a dreptul fericiți. Andrei era tăcut și acum, poate mai iubitor de singurătate decît fusese. Hoinărea și acum cu ziua de cap prin păduri, pe cîmp, numai că, în loc de pușcă, lua cu sine o carte. La întrebările părinților despre cum e pe-acolo, prin străini, în seminar, el le răspundea, foarte pe scurt, că-i bine.

Dar ceea ce-i uimi pe părinți, încă din prima duminică și apoi toată vacanța și-i umplu de-o adîncă neliniște, fu împrejurarea că Andrei nu și-a pus piciorul în biserică. Și duminica și-n praznice își lua o carte subsuoară și pornea de dimineață pe cîmp, la pădure.

Lelea Ana nu vru să-și creadă inimii, dar, cînd să plece la biserică, simți că moare de rușine. I se păru că tot satul o va întreba : «Dar teologul unde-i ?». Și nu se duse la liturghie nici în duminica dintîi, nici în a doua, nici în a treia. Dar într-a patra își luă inima în dinți. Trebui să scornească minciuni : că Andrei e foarte slăbit, că seminarul ăla străin a stors toată vlaga din el, că-i vin amețeli dacă stă mult în picioare și altele asemenea.

Nu o crezu nimeni.

Celor mai mulți li se păru că pricep. Își ziceau : «Acolo unde învață el e altă lege, și de-aceea nu mai intră în biserica noastră». Părinții, ce să creadă ? Știau de la Andrei că în seminar și la universitate îi învață tot popi de cei rași, neînsurați, papistași, călugări, și-și ziseră că poate au dreptate cei care șopteau că legea

străină îl oprește pe Andrei să între în biserică. Dar ca însuși el să fi trecut la altă lege, asta n-o puteau crede părinții odată cu capul. Vezi bine, Andrei umbla în reverendă, își rădea barba, mustața, în toată săptămîna, dar și clericii din Blaj fac tot așa, și nu-s de altă lege. Uneori erau ispitiți de alte gînduri : «Ce mai știi ? Poate nu-i de lipsă să mergi la biserică pentru a fi creștin bun. Andrei e prea învățat și trăbă să știe ce face. Poate știe liturghia pe dinafară, poate se roagă el acolo, pe cîmp, din cărțile mari ce le duce cu el.» Mai ales bădicul Ionaș era ispitit de astfel de gînduri.

*

În cele dintîi săptămîni de vacanță, Andrei răspunse la toate ilustratele Dorei. Dar, de la sfîrșitul lui iulie, părîndu-i-se că se apropie de el o nouă primejdie pentru că începuse iarăși să se gîndească la ceva ce-l privea pe el personal, ca să nu-l părăsească liniștea și pacea în care trăia, nu mai cuteză să-i scrie și se străduia să nici nu se mai gîndească la ea.

Cît ținu vacanța Andrei nu se mișcă din Roșia. Se făcură petreceri de vară prin apropiere, îl invitară și pe el, dar nici prin minte nu-i trecu să se ducă.

Cînd să plece din nou la Pesta, își aduse aminte că fiecare cleric trebuia, la întoarcerea în seminar, să aducă o adeverință oficială despre purtarea morală, semnată de parohul satului unde își petrecuse vacanța. Se duse la părintele Costan.

Bătrînul se uită la el pe deasupra ochelarilor, mirat minune-mare. Nu-l văzuse toată vacanța. Cînd înțelese ce vrea, începu să tușească, începu să-și treacă degetele osoase prin barba albă.

— Hm ! făcu moșul, hm ! adecă îți trăbă în scris... Și deoadată îl privi pe Andrei drept în ochi : Ce să-ți dau în scris, iubite, ce să scriu ?

— Despre purtarea mea morală, răspunse Andrei foarte liniștit.

— Dar ce să scriu? Ştiu eu ce-i în sufletul tău? Nu te-ai spovedit, n-ai venit la biserică o singură dată! Şi, de bună samă, aceste două lucruri le cer superiorii tăi. Ce? Să scriu că nu baţi noaptea uliţele, că nu sari pîrleazurile? Asta ar fi prea-prea.

— Scrie dar ce vreai: că n-am fost la biserică, că nu m-am spovedit.

— Ei, dar papistaşii ăia ţi-ar da drumul, zise părintele Costan cu teamă.

— Dacă vor voi, n-au decît s-o facă.

— Aşadar nu-ţi place între ei?

Andrei nu răspunse.

— Trăbă nesmintit să duci în scris? îl întrebă bătrînul.

— Da.

Părintele Costan începu să tuşească din nou, căută hîrtie, călimară, condei, şi-i trebui multă vreme pînă înşiră trei rînduri pe coala de hîrtie. O pecetlui, o împături, o puse în plic.

— Eu n-am putut să scriu decît adevărul, tinăre. Ce să fac? Nu-i slobod să minţeşti. Dar tu vei vedea de-i musai să le-o dai.

— Mulţămesc, răspunse Andrei, şi, luîndu-şi cuviincios ziua bună, ieşi.

Părintele Costan rămase adînc neliniştit. «Ce comedie! îşi zicea. Puteam să scriu numai atît, că-i un tinăr foarte bun... !» Dar simţea că, fiind vorba de un cleric, nu putea să nu amintească de spovedanie şi de dragostea de biserică. Tîrziu detot îşi aduse aminte că scrisese româneşte, şi se mai linişti, spunîndu-şi că desigur superiorii aceia nu vor şti româneşte, şi că, deci, nu vor înţelege slovele lui.

*

Andrei Pascu nu simţi nici o durere cînd se despărţi de părinţi şi se urcă în trenul de Budapesta. Abia aştepta să ajungă în biblioteca seminarului ori a universităţii, să se dumirească asupra unei chestiuni la care

nu putuse găsi răspuns acasă. Anume : Cei trei prieteni ai lui Iov fuseseră ființe vii, de carne și oase, ori nu ? Dacă fuseseră oameni vii, cartea lui Iov era o carte istorică, și nu un poem moral, filosofic. Era atît de preocupat de această chestiune, căutînd argumentele pro și contra unei ipoteze sau alteia, încît nici nu băgă de samă numele gării în care se oprise trenul, cînd, de pe șinele vecine, porni în direcție contrară un tren. Stătea pe culoarul vagonului, cînd deodată, într-o fereastră deschisă a trenului vecin, o zări pe Dora Muntean. O recunoscu într-o clipă, inima începu să-i bată cu putere, dar nu avu vreme să o salute. Îl văzuse și Dora, dar nu reuși să-i facă nici un semn, să-i spună nici un cuvînt. Rămaseră însă ochi în ochi, pînă cînd chipul Dorei dispăru. O uimire, o tulburare adîncă îi amuțise pe amîndoi.

*

În sala de studii era liniște adîncă. Clericii se pregăteau pentru examenele semestrului întîi, care se țineau îndată după Crăciun.

Era într-o vineri sara.

Andrei se cufundase cu totul în citirea cărții *Despre numărul cel puțin al aleșilor,* tratat vestit al unui mare predicator francez. Cu cît întorcea mai multe pagini, se neliniștea mai mult și mai adînc ; de la o vreme, întorcea furios foile cărții, de parcă ar fi vrut să le smulgă din cotor. Deodată, pe la mijlocul tratatului, se opri, îl închise cu zgomot, apoi îl izbi cu atîta putere, cu atîta furie de pupitru, încît toți clericii din jur săriră speriați de pe scaune. Îl văzură ieșind din sală, cu pași mari și grei. Culoarele răsunară prelung, la amîndouă etajele, de zgomotul ușii trîntite de Andrei în urma sa.

Se plimbă vreun sfert de ceas pe culoarul cel mai întunecos, cel mai dosnic, pe dinaintea dormitoarelor de la etajul al treilea. Ecoul pașilor lui răsuna sinistru, adînc, subt bolțile înalte, urmărindu-l, părînd că vrea

să-l învăluie cu valurile lui reci. Avea senzația că i-au împietrit și gîndul și simțirea. Deodată se opri și începu să strige cu o voce aspră, șuierătoare :

— E o prostie, e o prostie ! De ce s-ajungă toți oamenii în Iad ? De ce să ajung eu în Iad ?

Tăcu, speriat de propriu-i glas. Bulgărul de metal opac pe care-l simțea în sufletul lui de-atîția ani se topi deodată schimbîndu-se într-un fluid de argint, transparent, care scînteia și se revărsa umplîndu-i întreaga ființă ; mantia ce-l ținuse un an într-o splendidă izolare, dîndu-i senzația că el e un împărat inviolabil, iar altul, din el, care sorbea cu lăcomie orice știință, e sluga supusă ordinelor lui — mantia asta căzu fulgerător, și el văzu cu spaimă *că sluga și stăpînul erau aceeași persoană, aceeași ființă, el însuși.* Ochii lui încremeniră privind înăuntrul său. Se înspăimîntă atît de tare, încît, palid, nemaiavînd putere să se țină pe picioare, se rezimă de păretele gangului, într-o muțenie neclintită, părînd că și-a pierdut simțul realității.

Intru tîrziu începu iarăși să se observe. Realitatea care îl izbi mai întîi fu că avea ochi noi, ochi imateriali, cu care, privindu-se pe sine, se vedea cu totul altul decît cel ce fusese pîn-acum ; din vederea clară a ochilor acestora noi izvorî conștiința că el e imaterial, ceva ce nu se poate defini, dar, în sfîrșit, o ființă ce părea să nu aibă nimic comun cu trupul său.

Străinul acela care era el, dar un alt el, îl uimi atît de mult prin noutatea lui, încît săptămîni întregi trăi într-o spaimă continuă. Incă din sara aceea de vineri, începu să i se pară că ființa lui e ceva nou, neobișnuit, că nici un om nu samănă cu el. Vederea lui interioară era ațintită cu stăruință asupra lui însuși, și, neputîndu-se cuprinde, neputîndu-se pricepe, neputînd ști ce-i el, cine-i ființa aceea nouă care-l uimea, începu să se îndoiască de sine însuși.

Revelarea năvalnică a eului său propriu îl captivă atît de mult, încît, înspăimîntat, i se părea că-i în preajma nebuniei. Avea senzația că poartă un trup străin. De multe ori își pipăia brațele, trupul, își pro-

voca dureri fizice pentru a se convinge că era al lui. Dar cum putea să fie al lui cînd îi părea atît de nou, de străin, ca şi cum niciodată nu l-ar mai fi văzut pînă acum? Alteori, cînd se privea în oglindă, se vedea *pe el*, acum vedea ceea ce era *a lui*. «Se poate — îşi zicea pentru a-şi face curaj — se poate că distincţia pe care o pot face acum între mine şi trupul meu mă face să-mi pară trupul meu necunoscut. Poate unde mă uit la mine cu alţi ochi».

Uneori se vedea pe sine atît de limpede, încît i se părea a fi o rază de soare, alteori un zeu abia născut, şi-i venea să cînte de bucurie şi de fericire; alteori întreaga-i fiinţă i se părea învăluită-n neguri, el însuşi o negură cu forme nehotărîte. Uneori i se părea că-i complet singur, de parcă nici n-ar fi trăit în seminar, între colegi, ci ar fi rătăcit undeva prin univers, ca un zeu mînios dezgustat de viaţă şi de sine. Fără să-şi dea sama cum, pe neştiute, i se releva adevărul că omul conştient de sine şi de destinul lui e o fiinţă însingurată şi tristă, că fondul lui cel mai ascuns, cel mai adevărat, e închegat din durerea şi suferinţa sentimentului că e străin de lumea înconjurătoare.

Teama de sine, în loc să se potolească, creştea din zi în zi, şi tot ceea ce era al lui, i se părea din zi în zi mai străin. De multe ori vorbea singur, tare, numai din nevoia de a-şi auzi glasul, pentru a se convinge dacă-i al lui sau al altuia. Alteori se apropia de cîte un coleg român, începea cu el o conversaţie aşa, din bun senin, numai din necesitatea de-a se auzi, de-a se convinge că-l văd, că-l aud. Şi, de multe ori, rămînea adînc mirat văzînd că nimeni nu se miră de el, deşi era convins că are altă voce, altă înfăţişare, altă privire.

De la o vreme începu să-i facă el atenţi pe clerici, să bage de samă schimbările ce se produseseră în sine. Dar clericii nu puteau să le vadă, decît doar că era cu mult mai palid şi părea mai obosit.

Simţind că se cufundă tot mai mult în nesiguranţă, începu să sufere; nu mai era bun de nimic. Atunci «tata», Vasile Beu, îl duse la cel mai vestit medic de

boli nervoase. Doctorul nu constată însă decît puțină nervozitate. Cînd Andrei îi spuse unele crîmpeie din viața lui interioară, doctorul se uimi, îl privi ciudat, dar sfîrși prin a înălța din umeri. Îi prescrise ceva prafuri ca să poată dormi, și atît.

Mergînd spre seminar, lui Andrei îi veni deodată un gînd : «Va trebui să-mi pun frîu închipuirii, simțirii. Va trebui să închid ochii aceia noi care văd în mine. E primejdios să-i țin mereu deschiși.»

Dar, după două-trei zile de încercări, văzu că nu reușește. Se simțea pierdut, alunecînd într-o prăpastie fără fund. Nu-și putea da bine sama ce poate să fie prăpastia asta, dar își zicea că putea să fie noaptea nebuniei ; el îi simțea grozăvia cu atîta durere și cu atîta teamă încît, instinctiv, luă drumul capelei și îngenunchie în cea dintîi bancă. De ce venise aici ? De la cine voia să ceară ajutor ? De la Dumnezeu ? Dar există Dumnezeu, credea în el ? Pînă a nu fi ajuns la conștiința de sine îl interesa foarte puțin întrebarea asta, credea și nu credea, după cum era dispus. Dar încă în sara aceea de vineri, în sublima clipă a cunoașterii de sine, sara în pat, simțise, mai presus de orice îndoială, că există o putere sau o ființă care trebuie să-i samene omului descoperit acum. Simțirea aceasta revelatoare fusese însă ca un fulger ; din sara aceea el nu s-a mai gîndit la Dumnezeu pînă acum cînd a îngenunchiat pe cea dintîi bancă din capela seminarului. Acum, cît ce se puse în genunchi, știu de ce a venit aici : simți din nou existența acelei puteri foarte depărtate și totodată foarte apropiate, simți prezența ei pretutindeni, simți contactul cu nemărginirea.

Nu spuse nici o rugăciune, pentru că nici o rugăciune nu-i venea pe buze, dar i se păru că el se poate înțelege oarecum cu puterea aceea, cu nemărginirea, așa, fără nici o vorbă.

În capelă fîlfîiau mereu umbre mari și moi : candela își pîlpîia flacăra roșie dinaintea altarului — singura lumină din capelă. Clericii erau la silențiul de sară, de

dinaintea cinei. Nici un răsunet de pe ganguri, nici o adiere din larma orașului nu pătrundea pînă aici.

Andrei rămase nemișcat, îngenunchiat pe banca cea dintîi. Nu auzi cînd sună pentru cină, nu băgă de samă pe clericii care se strecurau acum unul după altul în capela luminată, nu vedea mirarea, uimirea cu care îl privea fiecare trecînd pe lîngă el. Acolo îl zări și duhovnicul cînd veni să țină meditația de sară.

Întreg seminarul, clericii, superiorii, nu vorbiră decît despre evenimentul acesta. Înștiințat, călugărul iezuit care condusese în anul întîi deprinderile sufletești se bucură din toată inima și simți o adîncă satisfacție. Săptămînă după săptămînă, zi după zi, Andrei revenea tot mai mult la realitate, se liniștea, se însenina ; din zi în zi era tot mai stăpîn pe simțurile sale, pe gînd și pe fantezie, tot mai stăpîn pe voința lui, din ce în ce mai puternică. I se părea că, iată, cade de pe el un veșmînt ciudat, că abia acum începe să trăiască.

Pricepu mai întîi că nu i s-a întîmplat nici o minune, dar că s-a trezit dintr-un somn în care toți oamenii dorm un răstimp, cei mai mulți poate întreaga lor viață. Pricepu că așa fusese și el pînă acum, cînd i se trezise conștiința de sine ; că nedumeririle, zădărnicia vieții, lipsa unei ținte, nemulțumirea cu chinurile ei, înclinarea spre critică, chiar liniștea lui din anul din urmă, toate, toate porniseră din el, care fusese orb pînă acum. Orbia aceasta fusese cauza tuturor relelor.

Acum vedea. Acum putea face nu reflecții oarbe, ca mai înainte, care nu-i puteau lumina nici o țintă, ci reflecții clarificate de trecerea lor prin conștiința sa, reflecții care îl duceau la o concluzie, negativă ori pozitivă, dar întotdeauna la un rezultat. Negația în sine nu-l mai neliniștea, nu-l mai apropia de deznădejde, ca mai înainte, pentru că negația pură nu mai exista pentru el, ci numai negația orientată spre un scop pozitiv. Andrei își aflase un prieten, un sfătuitor în el însuși, fără de care nu mai făcea nimic ; tot ce gîndea, tot ce simțea, toate cunoștințele nou cîștigate le trecea prin prisma aceasta clară, prin conștiința sa. Ajunsese însuși

centrul vieții sale întregi, ajunsese, în ce-l privea, chiar centrul întregei vieți, căci toate expresiile vieții treceau prin el, se supuneau judecătorului suprem care era conștiința sa de sine.

IX

Cea dintîi spovedire Andrei Pascu ținu să o facă paterului iezuit care condusese întîile lui exerciții spirituale. Stătu mult în cumpănă dacă să-și dezvăluie sau nu și scăderile pe care le avusese înainte de trezirea lui la conștiință ; nu le credea păcate, simțea că de păcat poate să fie vorba numai de cînd s-a născut ca om conștient de sine. Totuși se hotărî să le spună, dar atrăgîndu-i atenția călugărului asupra vremii cînd le făcuse.

— Da, au fost fapte jumătate inconștiente, zise paterul, dar e bine să nu le uiți. O licărire îndepărtată tot ți-a spus și atunci că nu sînt bune, altfel nu ți-ai mai fi adus aminte de ele. O mică și ușoară pecetă au lăsat și în conștiința adormită de atunci. E bine să nu le uiți, mai ales pentru ca să nu ajungi prea încrezut, să vezi ce-ai fost în stare să faci odată, cînd conștiința era adormită, și să te străduiești să nu adoarmă iar. Primejdia ne paște pe toți, te paște și pe dumneata, și nu vei scăpa de ea decît cînd vei închide ochii.

Vocea paterului vibra de o durere sinceră. Văzîndu-i fața, privirile triste, Andrei avu pe-o clipă din nou senzația că existența omenească e, în fondul ei cel mai intim, dureroasă și tristă, ceva de care nu va putea rîde niciodată, și simți o mare milă pentru toți clericii, pentru toți superiorii, față de întreaga viață. Și simțămîntul acesta de milă îl ajută mai întîi să vadă într-altă lumină pe toți cei din jurul său, îl ajută să se împace deplin cu întreagă viața din seminar.

Andrei Pascu pricepu că ținta educației pe care o primea aici era bună, adevărată ; că merită să trăiești

şi să lupţi pentru a deveni preot bun ; mai pricepu că mijloacele alese pentru ajungerea acestei ţinte nu numai că erau potrivite, ci erau parcă prea desăvîrşite, prea arătau calea spre o culme foarte înaltă. El ştia acum că dacă poţi zări această culme, nu-ţi va fi greu să urmezi calea, îţi va provoca poate chiar o plăcere să te foloseşti de toate mijloacele ce ţi le pune la dispoziţie viaţa de seminar ca să ajungi în pisc. Era însă totodată convins că, pentru a vedea culmea aceea prin labirintul regulelor seminariale, trebuie să fi ajuns întîi la conştiinţa de sine, să fii om ; că pentru a ajunge ţinta, eroică în sublimitatea ei, e nesmintit de lipsă să fii însuţi un suflet de erou. Şi, dacă vedea pe feţele clericilor, în ochii, în mişcările şi atitudinile lor oboseală, ceaţă, neîndemînare, ipocrizie chiar, el nu-i mai dispreţuia. Vedea că cei mai mulţi nu-s vinovaţi de aceste slăbiciuni şi îi privea cu milă, fiind gata să le ierte orice, ca unora care încă nu văd adevărul şi nu-şi dau sama de contactul dintre adevărul din ei şi adevărul veşniciei.

Deveni cu mult mai prietenos, mai comunicativ decît înainte. Nu numai că nu-i mai plăcea să-i critice pe alţii, ci se simţea rău cînd auzea pe alţii criticînd, vorbind de slăbiciunile altora. Mila, compătimirea lui începu să ia proporţii bolnăvicioase, începu să devie exagerată. Echilibrul lui sufletesc nu era deplin stabilit, dar viaţa, realitatea, se îngrijiră să-i puie măsură fiecărui simţămînt. Simţul de observaţie, care nu-l părăsise, îl făcu să vadă destul de repede că «nu-i aur tot ce luceşte», că nu poţi trece iertător peste orice, că sînt oameni într-adevăr răi şi josnici, pe care nu-i poţi învălui în sentimentul milei, că sînt dizarmonii, sînt nedreptăţi împotriva cărora va trebui să lupte pînă la moarte. Putea pricepe fondul de suferinţă al fiecărei fiinţe omeneşti, dar faptul acesta nu-l mai împiedica să vadă că sînt oameni care din voinţă, conştienţi, sînt răi. Şi mai pricepu că împotriva răutăţii, a nedreptăţii, trebuie să lupte chiar cînd ar fi provocate de oameni inconştienţi. Înţelese că viaţa nu e numai o contemplare înţelegătoare, plină de milă, faţă de tine sau faţă

de alții, ci și o luptă necurmată împotriva tuturor piedecilor care se opun realizării binelui, frumosului, dreptății, fie în viața ta, fie în aceea a semenilor tăi. Înțelese că viața întreagă trebuie să fie o luptă strașnică și că numai prin lupta dreaptă purtată cu tine și cu alții poți reuși să nu uiți de tine, să nu-ți fi luminat zadarnic strălucitul ceas al trezirii la conștiință.

*

Andrei Pascu «întrase în ogașe» : respecta cu strictețe regulile vieții din seminar, era bun și ascultător, învăța bine, studia în aproape tot timpul liber, citea mereu. I se părea acum, chiar și lui, că nimeni nu are de ce să fie nemulțumit de dînsul, cînd, într-o zi, ductorul din sala de studii îl luă de braț și începu să se plimbe cu el pe coridor.

— Domnule Pascu, începu ductorul, un șvab maghiarizat, domnule Pascu, aș vrea să-ți pun o întrebare sinceră. Înainte însă trebuie să-ți comunic că toți superiorii sînt foarte mulțumiți, încîntați chiar, de dumneata. Recunoaștem cu toții că ești un talent deosebit.

Andrei îl asculta mirat. Nu știa unde vrea să ajungă ductorul.

— Dumneata, continuă clericul din anul al patrulea, te ridici peste mulți cu purtarea, cu priceperea. Nici nu se poate altfel după ce-ai trecut prin crizele sufletești la care noi am fost martori. De-aceea îmi spun că, desigur, dumneata vei pricepe ceea ce nici unul dintre conaționalii dumitale din seminar nu vor să priceapă. Vei înțelege deci cît ar fi de bine pentru dumneata să întri în Societatea noastră de lectură. Peste două săptămîni se fac alegerile pentru anul viitor, și dumneata ai putea ajunge bibliotecar.

Andrei tăcea mereu. Nu mai era mirat, ci părea obosit. Luînd ca semn bun tăcerea lui, ductorul continuă :

— Îmi pot închipui cît ți s-ar potrivi dumitale o astfel de slujbă : odaie separată la bibliotecă, alegerea,

fără nici o greutate, a cărţilor de care ai nevoie pentru studiile dumitale...

— Dac-ar fi o Societate de lectură românească, aş înţelege, zise Andrei, aşa însă nu pricep, nu pot.

— Un om ca dumneata, evlavios, inteligent, se poate împiedeca de astfel de deosebiri ?

Ductorul puse întrebarea asta zîmbind, dar zîmbetul său nu prevestea nimic bun.

— Le văd şi le simt, răspunse Andrei.

— Dar, scumpe domnule, religia, credinţa, nu face deosebire între popoare. Noi vedem, nouă nu ne este permis să vedem decît sufletul omenesc, care n-are naţionalitate, e comun, e acelaşi, la toţi oamenii. Cum poţi spune dumneata că vezi şi simţi deosebirea ?

— Şi alţii sînt la fel, domnule ductor. Eu nu-s o excepţie.

— Da, ai dumneavoastră sînt toţi la fel.

— Nu numai ai noştri !

— Cum ? Crezi că şi noi facem astfel de deosebiri ? Nu invităm noi pe toată lumea să între în Societatea noastră ? Noi sîntem de vină că românii şi croaţii ne înconjură ? Desigur, vei fi fost şi dumneata instruit înainte, de cei bătrîni, dar nu credeam ca pe un om ca dumneata să-l poată abate cineva într-o anume direcţie.

— Ai perfectă dreptate ! Dovadă e că nu pot primi invitaţia pe care mi-o faci.

— Rău, foarte rău, zise după un răstimp, cu vocea întunecată, ductorul. Dumneata ai văzut cîtă bunăvoinţă ţi-au arătat superiorii pînă acum. Neprimind să întri în Societatea noastră, îi vei supăra cu siguranţă. Ţin şi ei foarte mult să aibă un tînăr atît de distins în sînul Societăţii noastre de lectură. Că ceilalţi români nu se înscriu membri, nu le pasă, dar cu dumneata e altceva. Ei te cred deasupra unor asemenea considerente de naţionalitate, de...

— Nu mă pot ridica mai presus de alţii, îl întrerupse Andrei.

— Şi, după dumneata, superiorii fac asemenea deosebiri de naționalitate ?

— Cu siguranță ; nu numai că în sinea lor o fac, dar o şi exprimă. Altfel de ce nu ar permite înființarea şi a unei Societăți literare româneşti ?

Ductorul îl salută şi-l părăsi fără să-i mai spună un singur cuvînt. Andrei se simțea obosit ; privi în urma clericului şi încercă o senzație de dezgust. Oare omul ăsta nu avea altceva mai bun de făcut ? Găseşte o plăcere să încerce a silui convingerea, conştiința cuiva ? Asta să fie o calitate necesară pentru a ajunge bun preot ? Cum, pentru a cîştiga astfel de calități trăieşte cineva patru ani în seminar ?!

Întrebările îl îmbulzeau tot mai tare pe Andrei, tot mai aspre, şi el simți cît de măsurate trebuie să-i fie aprecierile, cît de primejdios e să aluneci pe clinul exagerărilor.

Peste trei zile fu invitat să se prezinte spiritualului. Duhovnicul îl primi cu toată blîndețea, cu toată prietenia. Începu pe departe, ca şi cînd ductorul nu i-ar fi raportat nimic, despre mîngîierea ce o are ştiind că Andrei, pînă la urmă, a îndrăgit totuşi seminarul, că, în cei doi ani ce-i mai rămîn, desigur va ajunge pe o treaptă înaltă a perfecțiunii, că el, duhovnicul, ar fi foarte fericit să-l poată ajuta. Încet-încet, ajunse la slujba de bibliotecar pe care ar putea-o avea în anul viitor. Mai adaose că în anul al patrulea va fi desigur prezidentul Societății şi că superiorii ar fi foarte mîndri dacă un tînăr atît de distins ar ține discursul festiv ; chiar peste doi ani Societatea va prăznui jubileul de cincizeci de ani de la înființare.

Andrei îl asculta ca pe spini, de-ndată ce băgă de samă unde vrea să ajungă duhovnicul.

— Îmi pare foarte rău că trebuie să vă supăr. Nu pot primi. I-am spus şi ductorului, zise Andrei cu silă.

— Aşadar e adevărat ? Şi dumneata eşti naționalist, ca şi ceilalți români ?! îl întrebă duhovnicul, în vreme ce surîsul îi dispăru de pe față.

— Nu știu dacă sînt naționalist. E vorba că, deși studiez într-un seminar străin, sînt cleric român. Și nu pricep ce m-ar putea îndemna să întru în Societatea clericilor străini. Scopul acestei Societăți literare este, după cîte știu, în primul rînd, să-i perfecționeze în limba maghiară pe clericii ce vor păstori în satele ungurești. Pentru ei este, desigur, necesară și folositoare, devreme ce la universitate învățăm aproape numai latinește. Dar cum să fie folositoare și, mai mult, necesară pentru noi, românii, care avem să propovăduim *Evanghelia* românilor, în satele românești ? Noi trebuie să ne perfecționăm în limba noastră.

— Îmi pare rău, zise întunecat duhovnicul, eu am vroit binele dumitale, dar dacă nu ți-e pe plac, nu te silește nimeni. Ar trebui însă să-ți dai sama că știința și cultura teologică e internațională, că Societatea de lectură a clericilor are menirea de-a îmbogăți și completa cursurile universitare, că, mai ales, seminarul nu e locul potrivit pentru deosebiri și lupte al căror motiv să fie naționalitatea cuiva. Țin să te fac băgător de samă, ca mai tîrziu să nu-ți pară rău.

— De ceea ce-mi pare într-adevăr rău, sfinția-ta, e că nu ni-i permis și nouă românilor să avem o Societate de lectură românească. Sîntem cincisprezece clerici cărora ne-ar prinde foarte bine o astfel de societate. Sînt unii printre noi care nu știu bine românește. N-avem bibliotecă decît o nimica toată, n-avem nici măcar o sală unde să încăpem cu toții în orele destinate ritului grecesc, n-avem un profesor la materia aceasta, capitală pentru noi, și trebuie să învățăm unul de la altul, ce biet știm, în cea mai scundă dintre toate încăperile seminarului.

— A ! făcu duhovnicul, dar știi că n-aș fi crezut odată cu capul ca dumneata să fii atît de șovinist ? Căci numai din șovinism național poate cineva pretinde astfel de lucruri. Cum îți poți dumneata închipui o societate de lectură românească într-un seminar unguresc, în cel dintîi seminar unguresc din țară ? Să facem stat în stat, hm ?

— Sub scutul și în împărăția legii lui Hristos n-ar fi cu neputință, ar fi ceva firesc, răspunse Andrei cu răceală.

— O, da, văd eu bine că dumneata ești și acum mai mult filosof decît cleric, zise c-un zîmbet silit duhovnicul, făcîndu-i semn că poate ieși.

*

— În cinstea acestei «tratări cu refuz» o să aranjăm o ședință festivă, declară în mijlocul «nației» clericul Vasile Beu, «tata» și prezidentul nerecunoscut de autorități al Societății românești de lectură, care funcționa cum da Dumnezeu, în cel mai mare secret.

Societatea asta de lectură funcționase pe vremuri la Viena, cînd clericii români destinați studiilor universitare urmau cursurile la Facultatea de teologie de pe lîngă Universitatea din Viena. Acolo Societatea fusese recunoscută de superiori ; clericii făceau parte din generația care apucase unele drepturi naționale, dăruite de absolutism ; veneau de-acasă însuflețiți, cu idealul național viu în suflet, și astfel nu-i de mirare că fuseseră membri harnici ai Societății de lectură, tipăriseră vreo două traduceri din literatura teologică, adunaseră cărți cîte încăpeau în două dulapuri, și aveau o sumă de bani depozitați la o bancă românească. Mutîndu-se clericii la Pesta, ajunseseră într-altă lume. Societatea fusese desființată și cărțile confiscate, dar banii depozitați rămăseseră în bancă ; despre existența lor conducerea seminarului n-a putut afla nimic. După insistențe din chiar partea arhiereilor români, biblioteca fusese, pînă la urmă, restituită clericilor, sub motivul că era compusă numai din cărți de ritual, teologice, de morală, drept ori istorie bisericească. Într-adevăr, mai mult de jumătate erau străine, însă printre cele românești se aflau și cărțile lui Bălcescu, Petru Maior, Șincai. Volumele umpluseră deci din nou cele două dulapuri, iar clericii urmaseră în secret ceea ce le fusese îngăduit la Viena pe față : se întruneau o dată pe lună ca să as-

culte o disertaţie a vreunuia dintre ei, pentru a se delecta recitînd poezii patriotice, pentru a asculta o predică. O dată pe săptămînă aveau oră de rit grecesc, pe care şi-o predau ei singuri, şi care era permisă şi de superiori ; de obicei, în astfel de ore, se ţineau şi şedinţele.

Cîţiva ani lucrurile merseseră strună, dar cu cît tendinţele desnaţionalizante se înstăpîneau mai mult în şcolile medii, cu atît Societatea căpăta membri tot mai puţin însufleţiţi pentru rostul ei naţional. Erau ani cînd la toate şedinţele trebuiau să citească aproape aceiaşi clerici, şi tot ei să declame şi să spună predici. Mulţi care veneau din gimnazii străine ştiau rău româneşte şi le era ruşine să se «producă» înaintea acelora care veneau din licee româneşti. Erau însă şi tineri care, în anul întîi, trebuiau să fie atraşi cu multe insistenţe de «naţie» pînă în odaia românească ; se temeau să se separe de clericii străini, şi nu aveau mare tragere de inimă pentru limba românească. Fuseseră crescuţi exclusiv în şcoli ungureşti, şi acasă, în satele sau oraşele lor, trăiseră mai mult în mediu unguresc sau maghiarizat. În anii din urmă, aceşti «novici» erau tot mai numeroşi ; s-ar fi făcut lesne membri la Societatea de lectură ungurească, încă din primele luni de seminar, dacă n-ar fi vegheat asupra lor «bătrînii». Şi, deşi ştiau bine, după o vreme, limba românească, tot nu cutezau, pînă în anul al treilea, al patrulea chiar, să citească vreo disertaţie ori să spună o poezie, o predică.

Astfel, din an în an şedinţele erau tot mai rare şi mai sărace. Venea cîte-un an excepţional, cînd se nimereau în seminar mulţi tineri ieşiţi din şcolile medii româneşti. Aceştia erau ani rodnici, ani de care se pomenea multă vreme.

Însă aşa cum era, bună-rea, Societatea românească de lectură constituia o fortăreaţă a limbii şi a simţămîntului naţional. Fără ea, mulţi s-ar fi rătăcit, cel puţin pentru o parte a vieţii lor.

Odaia românească era, într-adevăr, numai o speluncă.

Dumnezeu ştie cum de răsărise în seminar, altminteri frumos şi bine construit. Se ascundea în capătul unui coridor, în părete. Dacă n-ai fi văzut uşa, nici prin minte nu ţi-ar fi trecut că acolo e o încăpere. Ajungeai cu mîna în boltitura tavanului, era lată de cinci paşi, lungă de zece şi avea două ferestre, care păreau a nu fi fost şterse de praf niciodată.

Românii o iubeau totuşi mai mult decît oricare altă sală din seminar. Pe lîngă şedinţele care le ţineau aici, între pereţii ei răsunau cîntecele noastre bisericeşti, troparele, condacele, luminătoarele cu întreagă seria catavasiilor; aici se deprindeau clericii în slujba liturghiei, în citirea *Evangheliei.* Tot ce se petrecea între păreţii ei era românesc, le aducea aminte de bisericuţele din satele lor, de popii şi diecii lor, de lanurile, de pădurile, de munţii, de oamenii de pe la ei. Adeseori cîntau cu glas tare doine, *Deşteaptă-te, române* chiar, după ce mai întîi cercetau amănunţit coridorul. Dacă nu era nimeni, puteau să răstoarne chilia, atît era de departe aruncată de încăperile celorlalţi clerici şi de locuinţele superiorilor. Din cînd în cînd, în cîte o pauză, unul din ei deschidea uşa şi controla coridorul. Ştiau că sînt urmăriţi, ştiau că sînt spionaţi, mai ales de ruteni, care, deşi de rit grecesc şi ei, nu cutezau să se întrunească nici pentru a învăţa să citească cu slovă chirilică, de teamă nu fie bănuiţi ca nepatrioţi.

Şi tot în odăiţa asta se încingeau uneori adevărate petrecanii. Cînd vreun român căpăta de-acasă un pachet, aici i se tăia învelitoarea, ori se spărgea lădiţa de scînduri, şi era vai de cîrnaţii ori de raţele fripte ce ieşeau la iveală, dar mai ales era vai de sticla cu vin ori cu rachiu.

În odăiţa asta deci avea să se ţină şedinţa festivă anunţată de «tata» Vasile Beu. Pentru ca reuşita să fie deplină, el îi ceru lui Andrei să pregătească o disertaţie cu orice subiect va voi el, dar cu condiţia să fie gata în zece zile. După zece zile începeau pregătirile pentru examenele de sfîrşitul anului, şi, în timpul sesiunii, sub nici un pretext nu le-ar fi fost îngăduit să se adune

cu toţii în odăiţa cea cu două ferestre. Andrei primi şi îşi alese subiectul : *O scurtă privire asupra vechimii şi bogăţiei literaturii române.* Se miră el însuşi cum de-a ajuns atît de repede să se oprească la subiectul acesta ; poate unde nu mai pregătise nici o lucrare scrisă din vremea liceului, şi îndată ce luase condeiul în mînă i se deşteptaseră reminiscenţele anilor de studii din adolescenţă ; poate unde îşi dăduse sama că ar fi tema cea mai potrivită pentru atîţia clerici români care au ieşit din şcoli străine. După ce scrise titlul se bucură din toată inima şi se apucă de lucru. Voi într-adevăr să dea numai o «scurtă privire» asupra literaturii române, dar îndată ce se cufundă în dezvoltarea temei, se oprea adeseori la cîte un scriitor, la cîte-o operă literară preferată, insista pe larg asupra lor, făcea consideraţii critice. Astfel, disertaţia se lungi binişor, şi, fiind însuşi stăpînit de subiectul ales, nu mai putu să fie stăpîn asupra scurtimii sau lungimii lucrării. Două zile scrise pe ruptelea, dar cînd văzu, la urmă, cîte file umpluse cu scrierea lui măruntă, se năcăji. Ştia că o disertaţie prea lungă, oricît ar fi de interesantă, oboseşte auditoriul.

Clericii îl ascultară însă cu mare plăcere pînă la sfîrşit. Cei ieşiţi din şcoli străine îl urmăriră cu atenţia încordată, cu o uimire ce creştea mereu. Aproape fiecare frază a lui Andrei cuprindea ceva nou pentru ei. Ei simţeau o adîncă satisfacţie văzînd, convingîndu-se, din spusele lui Andrei, cît de multe erau minciunile profesorilor străini care îi asiguraseră că limba literară românească abia există de cîteva decenii, că operele scrise în care se concentrează cultura românească sînt abia nişte începuturi, nişte încercări fără nici o valoare. Andrei nu spunea fraze goale : cita ani, nume, opere, studii critice asupra literaturii române. Pomenea nume despre care auziseră o dată sau de două ori, şi rămaseră convinşi că tot ce le spusese Andrei Pascu era adevărat.

Dar chiar şi clericii ieşiţi din şcolile româneşti îl ascultară cu surprindere. Andrei spunea lucruri nouă chiar şi pentru ei. Vocea caldă, însufleţirea cu care citi

îi încălzi pe toți și le aduse pe fețe, în ochi, o expresie de sărbătoare. Cînd sfîrși, ropotele aplauzelor căzură din bolta scundă ca o ploaie asupra lui Andrei. Deși punctul al doilea din programul ședinței era recitarea poeziei *Noi vrem pămînt*, clericii, aplaudînd încă, se ridicară în picioare ca un singur om și începură *Deșteaptă-te, române !* Îl cîntau mai cu putere ca niciodată, cu ochii aprinși, cu obrajii îmbujorați. În însuflețirea lor uitaseră să mai supravegheze coridorul, și de aceea rămaseră ca trăzniți cînd, la «Preoții cu crucea-n frunte», ușa odăiței se deschise și își făcu apariția primul prefect, ai cărui obraji, dăbălați de grăsime, se umplură de strîmbături sub larma ce-l izbi.

În liniștea ce se făcu imediat, prefectul înaintă legănîndu-se ca o rață enormă. Nu se opri decît în imediata apropiere a lui Vasile Beu, ridică spre «tata» ochii lui mici, de porc, și-l întrebă c-o voce puținică, răgușită :

— Ce faceți dumneavoastră aici ?

— Avem oră de rit, răspunse Vasile.

— A, oră de rit ! Cu cîntece așa... așa turbate ?

— Mă rog ! făcu Vasile ofensat, ritul nostru e împreunat cu cîntări multe, pe care trebuie să le învățăm.

— Și ce cîntare bisericească a fost aceea de mai înainte ?

Vasile Beu tăcu o clipă, apoi zise c-o voce sigură, românește :

— *Împărate ceresc !*

— Ce-i aia ?

— Ceea ce-i la catolici *Veni Sancte Spiritus.*

— A, făcu prefectul, ce vorbești dumneata ! Nu samănă !

— Cum să samene, dacă are altă melodie ?!

— E melodie de cîntec lumesc, nu-i cîntare bisericească.

În ochii lui Vasile se ivi un licăr ciudat, și, clipind spre clerici, zise :

— N-ai auzit-o, sfinția-ta, de aproape. Vă rugăm s-o ascultați acum.

Și cei cincisprezece clerici cîntară cu întreaga simțire strofa din urmă din *Deșteaptă-te, române*. Zadarnic făcea prefectul semn cu bățul său gros să înceteze, că nu-i curios, nimeni nu-i mai putu opri. Trebui să asculte pînă la capăt, trecîndu-și privirea de la un cleric la altul. Pricepu cuvintele «cruce», «libertate», «glorie» ; tot vorbe care vin și în *Veni Sancte*, și păru că începe să se îndoiască. Clericii cîntară încheierea cît se putu mai prelung.

— Dumneavoastră vreți să tăgăduiți că ați ținea acum o ședință, deși am probe. Ce a citit mai înainte Andrei Pascu ?

Pe-o clipă clericii se priviră mirați : de unde dracu' știe prefectul de disertația lui Andrei ?! Superiorul însă nu se uita la ei, el se adresa numai lui Vasile Beu. Acesta se întoarse spre masa pe care erau așezate, pentru orice eventualitate, cărțile de rit, în frunte cu *Evanghelia*. Luă un liturghier, se întoarse spre grăsun și zise :

— Andrei Pascu ne-a explicat pe larg cele trei liturghii uzuale în biserica grecească : a lui Ioan, a lui Vasile și a lui Gregoriu. El vine din școlile Blajului, și acolo avem oameni foarte versați în rînduielile ritului grecesc. Sfinția-ta cred că vei înțelege că, dacă Andrei Pascu se apucă să dezvolte o temă, o face cu temei.

— Și-a făcut lucrarea în scris, inistă prefectul.

— Se-nțelege ! Poftim ! zise «tata» luînd manuscrisul lui Andrei și punîndu-l subt ochii superiorului.

Acela își plimbă puțin ochii peste șirele mărunte și se simți încurcat.

— Și dumneata nu ești prezidentul Societății românești de lectură ? îl mai întrebă pe Vasile.

— Ferească Dumnezeu, sfinția-ta, sînt «tata» lor, vezi bine, dar numai atît. Însă nu-i de mirare că sîntem bănuiți mereu de conducerea seminarului, dacă atîția colegi n-au ce face decît să ne spioneze toate mișcările și, nepricepînd, să ne denunțe.

În primul prefect nu era nici un strop de energie cînd era treaz, numai vinos plătea ceva, asta o știau bine clericii români. Cu o ultimă sforțare el zise :

— Dar de ce strigați atît de prostește ? Nu sînteți numai dumneavoastră în seminar !

Cuvintele acestea era hotărît să le spună cu mînie mare, cu atît mai vîrtos că erau cele din urmă, dar nu reuși.

Abia dispăru, și clericii izbucniră în hohote de rîs.

— L-am potcovit, zise Vasile Grecu. De el, săracul, mi-e milă. Nu-i om rău. El, dacă are un păhărel de beutură... Dar cine să fie ticălosul care ne-a spionat ?

Se auziră mai multe nume. Mulți spionau pașii românilor.

— Trăbă să fie din sala de lectură a lui Pascu, zise Beu.

— Se poate foarte ușor să fie cel din dreapta mea, spuse Andrei.

— Nu cred. E de-abia în anul al doilea, zise clericul Ion Marcu. Cei care ne denunță la superiori, ca să-și cîștige merite, sînt de obicei dintre cei bătrîni.

— Da, însă ziua bună de dimineață se cunoaște. Oricum, trăbă să-l dibuim ca să ne păzim mai bine de el. Ar putea să ne surprindă odată prefectul al doilea, ori chiar rectorul ; atunci n-am scăpa așa de ușor, zise Vasile Beu. Acum, pentru ca să-i facem prefectului o plăcere, propun ca, după *Noi vrem pămînt,* să ne cînte Gheorghe Moraru ceva. Va fi cîntec lin, nu va mai sămăna defel cu... *Împărate ceresc.*

★

Clericii părăsiră tîrziu sălița, în cea mai bună dispoziție. Singur Andrei Pascu avea ceva pe suflet. Nu-i venea să creadă că ruteanul de lîngă el l-a denunțat : niciodată nu l-a văzut spionîndu-l ce lucrează, iar altul, străin, dintr-altă sală de studii, nu putea fi, pentru că ar fi trebuit să caute în pultul lui Andrei ca să-i poată vedea manuscrisul.

Peste trei zile se convinse. Prefectul lipsise două zile din seminar şi, cît ce îşi luă din nou slujba, lucrul cel dintîi pe care îl făcu fu să-l cheme la sine pe clericul rutean de lîngă Andrei. Fiind plin de vin, ca totdeauna cînd lipsea mai mult din seminar, prefectul îl spălă fără săpun că l-a făcut de ruşine, căci clericul se întoarse destul de tîrziu, întunecat, scos din fire, şi, cînd se aşeză la pult, nu se putu răbda să nu zică, privind spre Andrei :

— Asta-i totuşi o obrăznicie de neînchipuit !

Nu era silenţiu, dar Andrei, ca de obicei, citea. Îşi ridică ochii din carte, căci din vocea, din accentul vecinului înţelese că pe el îl priveşte declaraţia puţin gingaşă a clericului.

— Ce pofteşti dumneata ? îl întrebă liniştit Pascu.

— Spun că e o obrăznicie ce faceţi dumneavoastră. Cîntaţi *Deşteaptă-te, române* şi spuneţi că-i *Împărate ceresc*.

— Ei, bine, dar cunoşti dumneata aceste două imnuri ?

— Cum să nu le cunosc ! În Maramureş am intrat în destule biserici româneşti, am ascultat liturghie românească. În case de preoţi români am avut prilejul să aud nu o dată şi imnul dumneavoastră naţional.

— E interesant, totuşi eu nu pricep, zise Andrei zîmbind ; apoi, apropiindu-se mai tare de el, îi şopti în ureche : Dumneata l-ai chemat pe prefect ?

Clericul rutean venise de la superior atît de scos din fire, încît abia acum băgă de samă că s-a dat de gol. El îi aruncă lui Andrei o privire atît de întunecată, încît pe-o clipă păru că a orbit, apoi se ridică şi ieşi repede din sala de studii.

*

Andrei Pascu avu deci destule prilejuri să se convingă că nu-i aur tot ce luceşte, că ar fi o exagerare primejdioasă să ierte orice slăbiciune omenească, să nu vadă viaţa aşa cum este, deşi simţea mereu cum ar trebui să fie.

Mai simpatici, dintre clerici, după români, îi erau croații. În purtarea celor cinci croați nu descoperea nimic forțat, nimic josnic. Erau tineri de-o sinceritate încîntătoare : și ce le plăcea și ce nu le plăcea le putea citi în ochi toată lumea. Nici de nevoie n-ar fi lingușit pe cineva, fie coleg, fie superior, fie profesor. De cîte ori ceva nu mai era cu putință, formau un grup : discutau cu aprindere, înflăcărați, băteau cu palma gazetele, se înfuriau cînd le soseau ziarele favorite cu coloane și pagini întregi albe, suprimate de cenzură. Ei îi evitau, cu excepția românilor, pe toți clericii din seminar.

Erau vlăstarele unei națiuni mici, dar cu o veche și bine întemeiată cultură națională, reprezentanții unui popor care se bucura de toate drepturile naționale, care, de cînd se pomeniseră, își făceau instrucția în limba maternă, care aveau chiar și o universitate națională. Andrei nu putea să nu facă asemănare între ei și români. Deși în multe privințe clericii celor două popoare se asemănau, croații păreau mai conștienți de chemarea lor. Între ei nu puteai face deosebiri, toți erau la fel, pe cînd românii, crescuți în școli străine, numai după luni de zile ajungeau să samene întrucîtva cu cei ieșiți din licee românești. Andrei, mai mult decît oricînd, începu să simtă cît e de adîncă nedreptatea ce se face românilor prin educația străină pe care mulți nu o pot evita, dacă nu vor să rămînă analfabeți, cît e de mare primejdia învățămîntului în limbă străină. Își zicea că e bună încrederea, e bună însuflețirea cu care ne spunem mereu că românul nu piere, dar că în chiar afirmația aceasta se-ascunde un mare pericol, ca în orice autosugestie. El vedea cum poate cineva să se înstrăineze de limbă și neam și vedea ce rezultate dă o bună educație națională, ca a croaților. Aceștia, deși puțini, răcnesc ca leii îndată ce încearcă cineva să se atingă de drepturile lor, pe cînd românii sînt ca niște lei triști, obosiți care rabdă să fie despuiați de piele. Toată deosebirea aceasta enormă dintre români și croați, Andrei

o punea exclusiv pe sama educației. Dar mai erau și alte motive, pe care el le înțelese mai tîrziu.

Cu croații se înțelegea latinește mai bine decît nemțește. Dar ei nu vorbeau bucuros nici limba latină. Ei vorbeau cu patimă graiul lor ciudat, care prin multele-i consoane nu lăsa o clipă de hodină buzelor și limbii. Lui Andrei îi părea uneori că aude o sperietoare de vrăbii, mai ales cînd vorbea cu vocea sa foarte înaltă croatul de lîngă el.

Eparhiile catolice din nordul Ungariei trimiteau din cînd în cînd și cîte un cleric despre care să poți crede că-i ungur neaoș, după înfățișare, după pronunție, după nume chiar, deși semnul din urmă încetase demult să mai fie un criteriu pentru identificarea naționalității. Afară de unul, doi, care spuneau că-s slovaci, toți ceilalți se credeau unguri de la roată. Pe aceștia croații îi priveau cu dispreț, și, foarte rar, cînd vorbeau cu ei, le trăgeau cîte-o săpuneală în croațește de se adunau clericii în jurul lor ca la minune.

După ce-i cunoscu mai bine pe acești bieți lepădați de neam, pe acești pierduți, nu din vina lor, simți și Andrei că nu-i mai poate suferi. Nu-i putea suferi pentru că nu era nimic firesc în atitudinile lor ; parcă nu-și știau purta încă haina maghiarizării, conștienți parcă, ei înșiși, de asta. Își aduse aminte ce-i povestise într-o zi Vasile Beu. Cică înainte cu doi ani fusese un cleric slovac care patru ani nu a spus un singur cuvințel slav, se jura că nu pricepe nimic din limba asta, dar într-o noapte, în vis, începuse să depene repede în slovacă. Un croat, anume Krusits, care nu dormea, se ridicase tiptil din pat și oblici cine vorbește slavonește. Cînd se convinse că-i maghiaronul, trezi pe toți clericii. Cic-a fost un adevărat «scandal». Slovacul, se vede așa-i era felul, ținuse multă vreme un adevărat discurs în limba maternă, îl auziseră cu toții și cu toții se simțiră foarte stingheriți de descoperirea asta. Tăceau tăcerea peștelui, numai croatul se certa singur, și doi români rîdeau să se înăbușe în perini. Cînd își în-

cetă slovacul monologul, cei doi români începură să aplaude cu zgomot.

— Ăsta are darul limbilor ! zise unul.

Se înțelege : în ziua următoare fură pedepsiți și cei doi români și croatul.

Ungurii neaoși îi erau mai simpatici lui Andrei decît bieții dezrădăcinați din tulpina slavă sau germană. Erau mai rudimentari, dar erau sinceri, erau naturali. De-o impulsivitate, dacă le sărea țandăra, primejdioasă, erau totuși tăcuți, posomorîți și gravi, dacă-i lăsai în pace.

Andrei se bucura uneori că poate să cunoască direct, din experiență, atîtea neamuri de oameni, că lacoma lui sete de observație poate fi mereu hrănită. Totuși, era convins că lucrurile ar merge mult mai bine în seminar dacă toți elevii ar fi de același neam. Ar fi fost o armonie rodnică, o armonie care ar fi influențat în bine nu numai instrucția și disciplina, ci și viața evlavioasă, creștinească, pe care el o considera condiția de căpetenie pentru cine vrea să ajungă un bun preot.

IX

Cu cît treceau zilele, cu atît Andrei înțelegea mai bine cît de însemnată, cît de frumoasă e misiunea preotului, așa că de la o vreme începu să-și uite de profesorat. Numai cînd se gîndea la Dora Muntean, își aducea aminte că mai are o obligație : să urmeze și Facultatea de litere. Profesoratul lui însă i se părea din ce în ce mai problematic, i se părea chiar că hotărîrea asta își pierde orice înțeles, luînd înfățișarea unei frînturi de vis neguros.

În anul al doilea de seminar, Dora nu-i scrisese decît o singură dată, prin septembrie. Îi spunea cît i-a părut de rău că n-au putut vorbi cînd s-au întîlnit în gară. «De altfel, mi se pare că dumneata acum trebuie

să iubeşti şi mai puţin conversaţia, decît înainte : ai o faţă de sfînt cum n-am mai văzut. Bagă de samă : seminarul acela străin te va face poate să-ţi schimbi numele de Andrei. Îţi mai aduci aminte ce mi-ai spus în gara din Sibiu, acum un an ? Un singur lucru mă interesează : să ştiu ce nume îţi vei alege, dacă te vei călugări.»

Andrei Pascu ştia că Dorei îi place să rîdă de oameni şi cînd scrie, nu numai cînd vorbeşte — toate ilustratele ei erau pline de o năvală de copilărie luminoasă, — totuşi se întristă cînd citi cuvintele cu care se sfîrşea ilustrata din septembrie. El o văzuse pîn-acum mereu aşa cum îi apăruse în geamul acceleratului : o domnişoară palidă, cu ochii mari, cu privirile adînci, în care nu mai era nimic copilăresc, dîndu-i senzaţia că-i o domnişoară mare, o fată străină parcă, pe care, deşi o cunoştea, vedea că se deosebeşte foarte mult de fetişcana care i-a lăsat pe buze peceta aceea de foc. Deşi sărutul acela învie din nou pe buzele lui, deşi simţea că privirea Dorei din geamul vagonului fusese sinceră, totuşi acum, citind rîndurile ei, începu să se îndoiască. «Nu s-a schimbat, e şi acum o copilă zburdalnică, îşi zise. Ce mai ştii ? Poate că glumeşte cu mine, ca să aibă de ce rîde, şi atîta tot.»

Ilustrata începu să aibă preţ abia după Crăciun, după ce Andrei trecu prin chinurile naşterii lui ca om. Deşi-i scrisese de mai multe ori Dorei, de la ea nu mai venea nici o veste. El ceru informaţii de la unchiul Dorei, dar nu căpătă nici un răspuns. «Poate a fost scrisoarea ei de adio, îşi zise Andrei ; nu mi-a dat să pricep că un singur lucru o mai interesează : să ştie ce nume voi purta în călugărie ?» Un simţămînt de tristeţe adîncă îl apăsa mereu. I se părea că tăcerea Dorei destramă un vis frumos, dar nu se revolta împotriva ei, n-o învinuia, ci, dimpotrivă, încerca să-ndepărteze de Dora orice umbră de răutate urîtă. Îşi zicea : «N-aş avea de ce să mă mir că nu-mi mai scrie, că... m-a uitat. Ea a glumit cu toată lumea, deci a glumit şi cu mine. Atît. Are ea vreo vină că rîsu-i clar mi s-a strecurat în su-

flet, din clipa cea dintîi, și s-a-nchegat într-un licăr de nestemată ? Cînd am cunoscut-o, cît i-am fost în preajmă, Dora era de-abia o copilă. A rîs cu mine, și-a petrecut, mi-a scris, cum desigur va fi scris și altora, nu dintr-alt motiv, ci din nevoia de-a cheltui, de-a risipi din prisosul bogat al zburdălniciei sale. Nu trebuie condamnată, ci admirată o asemenea fată, care poate deștepta viața în sufletele altora. E un semn de bogăție interioară. De ce să mă mir că nu-mi mai scrie ? Pesemne că jocul cu mine s-a isprăvit și că va fi început alt joc, cu altcineva, nevinovată ca și pînă acum. Ce vină are fluturele care zboară în lumină, din floare-n floare, că un copil plînge, neputîndu-l prinde ? El nu știe ce vrea copilul, ci simte nevoia de-a se scălda în soare, de-a se îmbăta de parfumul potirelor de flori. Pentru fluture jocul e viața însăși, iar Dora e un fluture încă.»

Uneori i se părea că totuși Dora a mers prea departe jucîndu-se cu el. Ce a îndemnat-o să-l sărute, ce a îndemnat-o să-i spună cu vocea atît de rugătoare : «Să-mi scrii ! Să-mi scrii !» ? Ce a determinat-o să-l privească cu atîta adîncime din geamul vagonului ? Că nu fusese un joc de copil, un joc de fluture, era mai presus de orice îndoială. Dar ce fusese ? Dragoste ? Se poate, dar tot atît de bine se poate ca izbucnirile acelea să fi fost inconștiente, să nu-l fi privit pe el. Ce înțeles vinovat pot avea gesturile nevinovate ale unei fete. Ce vină poate avea o fată prin ochii căreia privește, din cînd în cînd, inconștientă de sine, femeia ? De bună samă, Dora nu e vinovată că nu-i mai scrie, că l-a uitat. El e vinovat pentru că și-a făcut iluzii din nimic, pentru că mai așteaptă de la ea scrisori, ca și cum Dora ar fi o femeie în puterea cuvîntului, cu răspundere pentru ceea ce face. El e vinovat pentru că nu pricepe tăcerea ei. Ea nu a înțeles ceea ce numai el singur știa și, timid și neîndemînatec, nu a putut niciodată să-i spună, să-i mărturisească.

Ca să o poată uita, recurse la ajutorul voinței și se adînci tot mai mult în ocupațiile lui de cleric. Și deși

uneori i se părea că a uitat-o şi se bucura că nu-l mai tulbură dorul de ea, simţea că amintirea ei nu-l părăsise, ci se închegase ca un mărgăritar în sufletul său, un mărgăritar pe care îl purta mereu cu sine.

*

După cel din urmă examen, cu o zi înainte de-a părăsi seminarul, Andrei puse mîna pe o gazetă. Era ultimul număr, cel mai proaspăt. De obicei nu citea decît articolele de fond şi telegramele, dar acum, neavînd ce face altceva mai bun, o citi din doască-n doască, pînă ajunse la «ştirile zilei». Parcurgîndu-le, simţi deodată un junghi în inimă. Ştirea a treia, în două şire, era un anunţ de căsătorie : «Dr. Vasile Drăgan, advocat, şi Dora Muntean, căsătoriţi. Felicitările noastre.» Andrei scăpă gazeta din mînă şi păli ca un mort. O durere adîncă, o umilinţă fără samăn şi o revoltă imensă puseră stăpînire haotică pe sufletul lui. Deci acest necunoscut, acest Drăgan fusese cauza speranţelor lui zadarnice. Deci Dora nu era o fată neştiutoare, zburdalnică, ci o femeie cochetă, conştientă de puterea farmecului ei, care îşi bătuse joc de el, de iubirea lui ! Îi veniră din nou în minte cuvintele cu care încheia scrisoarea din urmă : «Un singur lucru mă interesează, să ştiu ce nume îţi vei alege, dacă te vei călugări». Abia acum îşi dădea sama cît dispreţ conţineau cuvintele acestea ! Şi el, care o iubise cu atîta evlavie ! Auzea cuvintele ei, rîsul ei clar, vedea mişcările ei neastîmpărate, toate manifestările ei zburdalnice, şi se gîndi că nu-i plăcuseră niciodată. «Ah cît de mult m-am înşălat ! îşi zicea Andrei. Era o copilă înclinată spre patimă, nestăpînită, abia acum îmi dau sama de ce nu-mi plăcea.» Dar, ajungîndu-i gîndul aici, se cutremură. Simţi sărutul ei pe buze, văzu ochii ei în fereastra vagonului, şi îşi dădu sama deodată cît e de nedrept şi faţă de ea şi faţă de sine. Îl orbise durerea iubirii înşelate, a orgoliului rănit. Nu, nu, el nu putea crede nimic rău despre Dora. Ochii lui verzi se

umplură de lacrămi. Nu, ea era o copilă nevinovată, albă ca zăpada și o femeie liberă să aleagă, liberă să fie fericită.

Ieși din sala de lectură, străbătu mai multe coridoare, coborî mai multe scări, și se trezi în capela seminarului. Abia aici, îngenunchind, simți cît îi e de mare durerea, și înțelese încă o dată cît de profund tristă e viața omului și cît de neprețuit e, în astfel de clipe, sentimentul contactului cu eternitatea, și se gîndi că pentru el va rămîne întotdeauna deschis un drum spre o ideea nobilă, vrednică să lupte pentru ea.

XI

Dora «făcu furori» — cum se exprimase unchiul său doctorul în scrisoarea trimisă Mariei Muntean — la balul «Asociațiunii» din toamna aceea. Era întîiul bal la care lua parte ca fată mare, în rochie lungă. Zeci de tineri o admirară, doctori, candidați de advocați, ba chiar advocați cu diplomă, fără a mai pomeni de candidații de preoți, care abia cutezară să o invite la dans, să se apropie de ea, văzînd-o atît de elegantă, de distinsă, și mai ales între curtezani cu o poziție socială mai înaltă decît a lor. Dora fu strălucitoare, nu prin toaleta ei, destul de modestă, ci prin ținuta mîndră a capului, prin strălucirea plină de văpăi a ochilor negri, prin ținuta gingașă a trupșorului de trestie, și mai ales prin neobișnuita naturalețe cu care dragostea de viață radia din întreagă ființa ei. Oricine își plimba ochii de la alte fete la Dora, trebuia să zică : «Dora le bate pe toate». Altele voiau să fie senine, zîmbitoare, voiau să se poarte cu gingășie, voiau să aibă voce clară — Dora le avea toate acestea fără să se gîndească. Iar cînd trecea rîzînd în cascade cristaline prin sala luminoasă, dansatorii își uitau perechea și își întorceau capul să vadă cine rîde. Și cum

Dora rîdea adeseori, de la o vreme rîsul ei ajunse o condiţie a bunei dispoziţii generale, ca şi muzica. Cu toată dragostea ce i-o purta, mătuşă-sa, doctoriţa, simţi totuşi un ghimpe al invidiei înţepîndu-i inima, văzînd succesul Dorei, deşi doctoriţa n-avea încă nici o fată de bal.

În pauze o înconjurau pe Dora atîtea farfurioare cu dulceaţă, cu îngheţată, pe care i le ofereau tinerii fermecaţi de graţia ei nevinovată, încît nu ştia ce să aleagă. Nu gusta din toate, dar pe toţi îi ameţea de cap cu vocea, cu privirea, cu cîntecul rîsului ei mai ales, aşa că nici unul nu se simţea ofensat dacă era trecut cu vederea. În roiul acestor tineri era şi un bărbat mai în vîrstă, brunet, cu o mustaţă scurtă şi groasă, cu obrajii mari, raşi proaspăt, sclipitori, cu ochii mici, pe care îi acoperea mereu o ceaţă ciudată, care părea mai favorizat de Dora. El se uita la ea atît de umil, încît de multe ori uita gura întredeschisă, şi, de cîte ori rîdea Dora, izbucnea şi el într-un rîs bubuitor, care-i crispa faţa într-o mască ridicolă şi antipatică. Dora îşi pusese de la început ochii pe el ; lui îi vorbea, din îngheţata adusă de el gusta mai întîi, şi se-ntîmpla ca, privindu-l, să rîdă din bun senin. Atunci începea şi el să rîdă bubuind, şi contrastul între cele două voci era atît de mare, încît toată lumea din jurul lor avea o acută senzaţie de ridicol.

Înţelegînd însă că Dora e «o biată orfană, care — după cum spuneau cîteva mame ce veniseră cu fetele la bal — ar putea să fie mai puţin veselă, căci n-are nici un motiv să se bucure prea tare de viaţă», mulţi dintre tinerii care îi făcură curte începură să se învîrtă în jurul altor fete, dar bărbatul brunet n-o părăsi nici o clipă. Cînd dansa, o urmărea pretutindenea cu ochii şi, îndată ce termina, era lîngă ea. Mamele cu fete se uitau cu ciudă la omul acela cu degetele strînse de inele groase de aur, împodobite cu nestemate ; se părea că mai ales pentru el o invidiază pe Dora.

Dacă nu rîdea, omul nu era urît, deși nu mai era tînăr. Ba chiar privirea cețoasă a ochilor lui mici îl făcea simpatic. Uitîndu-te la ei, păreau că-ți zic : «Sînt om de încredere, om de omenie, am sentimente bune, dar nu pot da expresie nici unuia, toate mi se-ncurcă, și sînt, din cauza asta, un nenorocit». Năvala strălucită a tinereții ce se desprindea din întreagă ființa Dorei, rîsul ei, îi deșteptaseră în asemenea măsură sentimentele, încît bietul om nu mai putea lega cumsecade două vorbe. Îl gîdila ceva neîntrerupt la inimă, și el nu putea face nimic altceva decît să rîdă. Dora îl găsise inofensiv și nespus de ridicol, și poate din cauza asta se interesa mai mult de el decît de alții.

La sfîrșitul balului străinul își mai spuse o dată numele : «Doctor Vasile Drăgan, advocat». Cînd se apropiase mai întîi de ea, își spusese numele, dar Dora nu-l înțelesese. Acum izbucni în rîs : numele Drăgan i se păru foarte potrivit. Cînd îi întinse mîna lui groasă, advocatul îi zise : «La revedere, domnișoară». — «La revedere», răspunse Dora rîzînd, dar era sigură că nu-l va mai întîlni, și-i păru rău din toată inima că nu va mai avea prilej să rîdă cu atîta plăcere ca acum.

Ajunsă acasă, la doctorul Muntean, nici prin minte nu-i trecu să facă vreo asemănare între advocat și Andrei Pascu : totuși asămănarea se făcu fără știrea și fără voia ei, și atunci îi scrisese clericului o ilustrată. Era în septembrie, și era să fie cea din urmă veste pe care Andrei a primit-o de la Dora. Fără să-și dea sama de ce, ea ținuse să-l facă băgător de samă pe Andrei, nu cumva, în seminarul acela străin, să se călugărească.

La o săptămînă după balul «Asociațiunii», într-o sară, doctorul Muntean intră în casă foarte vesel. Bătu din palme și zise cu bucurie către nevastă-sa :

— Veste bună, dragă ! Societatea românească de la noi s-a îmbogățit cu un membru valoros, iar eu mi-am întîlnit un coleg de școală, pretin bun.

Doctorița nu-și dădu sama cine ar putea să fie. Pomeni mai multe nume.

— Nu, dragă, e advocatul Drăgan ; tu n-ai de unde-l cunoaște. Închipuie-ți, și-a mutat cancelaria la noi !

Doctorița păli : ea nu-i pomenise bărbatului că l-a cunoscut pe Drăgan, că la balul «Asociațiunii» Drăgan s-a învîrtit mai mult în jurul Dorei. Își dădu însă repede sama că advocatul, prieten cu doctorul, îi va vizita negreșit cît mai curînd, și atunci se va descoperi că-l cunoaște.

— Vasile Drăgan ?! întrebă ea c-un fel de uimire.

— Da, da, doctor Vasile Drăgan. Îl cunoști ? Nu se poate să-l cunoști ; de zece ani nu iese nicăiri, nu prea iubește societatea ; dar să știi că n-a stat cu mînile în sîn : și-a adunat un capital foarte frumos.

— Mi se pare că totuși îl cunosc. La bal... între adoratorii Dorei... Dar ce știu eu : atîtea nume am auzit atunci, atîtea fizionomii noi am văzut...

Doctorul păru deodată deosebit de interesat :

— Un bărbat voinic, brunet, c-o mustață groasă ?

— Da, da, așa-mi pare.

— Puțin cam gras ?

— Da, da, și cu niște ochi mici, foarte ciudați.

Doctorul bătu din nou din palme :

— El e ! Așadar îl cunoașteți și voi ! Ce bine-mi pare ! E un om foarte detreabă. O să vedeți !

— Dar nu-mi pot închipui ce-l va fi îndemnat să vină la noi ; mai avem zece advocați în oraș, zise doctorița.

— El are capital, dragă, nu-i mai trăbă cîștig. Mi-a spus că s-a săturat de mediul străin în care a trăit pînă acum, vrea să fie într-o lume mai românească. Pagubă că e cam înaintat în vîrstă, ar fi o partidă strălucită.

Doctorița nu mai zise nimic. Un gînd îi stăruia mereu în minte. Își zicea : «Să vezi că nebunul ăla s-a mutat aici pentru Dora».

N-a trecut o săptămînă și doctorul își aduse prietenul la un pahar de vin. Știa că lui Drăgan îi place vinul

încă de cînd erau elevi la liceu. Băutura fusese, într-adevăr, în tinereţe, singura plăcere a advocatului, dar nu bea decît vin foarte bun, şi nimeni nu-l văzuse vreodată beat. El bea mai ales cînd avea de lucru, înainte de-a redacta o pledoarie, un recurs la forurile mai înalte ; bea nu dintr-alt motiv, ci numai ca să poată scrie mai bine. Bînd, i se limpezeau parcă ideile, i se agerea mintea, şi căpăta, mai ales, o putere de muncă neînchipuit de mare. Dar cum el avusese întotdeauna foarte mult de lucru, băutura, pe nesimţite, îi devenise un obicei, nu însă o patimă.

Din ziua aceea, Vasile Drăgan ajunse oaspe de toate zilele în casa doctorului Muntean, iar Dora, amuzîndu-se de ridicolul purtării, privirilor şi felului de a vorbi al advocatului, îşi petrecea minunat. Doctoriţa îşi zicea de multe ori : «Nu-i aşa de nevinovată Dora asta ! Ştie prosti pe oameni, ştie cum se cîştigă o partidă bună.» Ea era încredinţată, încă de la bal, că Dora aflase despre capitalul de care dispunea Drăgan şi că acesta era singurul motiv care o făcea să-şi petreacă atît de bine cu el. Altceva nu putea fi, pentru că advocatul, în ochii unei femei, a unei fete mai ales, nu era cu nimic atrăgător. Văzînd că Dora îl poartă de căpăstru cum îi place, că rîde şi-şi bate joc de el, dar tot nu-i dă drumul — doctoriţa începu să creadă că poate tot o fi ceva adevărat în spusele unora şi altora care nu se sfiau să afirme că în Dora este o bună doză de perversitate.

Doctorul, însă, gîndea altfel. Se mira şi el, ce-i drept de multe ori, cum de putea să-i placă Dorei de advocat, dar în acelaşi timp îşi spunea că ar fi bine dacă vizitele lui Drăgan s-ar încheia cu o căsătorie. Alături de acest om sigur, Dora ar fi fost la adăpost de furtunile vieţii. Şi ar fi fost bine şi pentru biata văduvă, pe care numai viitorul copilei o mai ţinea în viaţă. Şi ar fi fost şi pentru el bine, pentru că ar fi scăpat de sarcina străină din casă chiar acum cînd se ridicau şi fetele lui. Era convins că Drăgan nu aşteaptă nici o zestre, dar nu era încă sigur dacă advocatul are intenţii seri-

oase, ori dacă vine la ei numai ca să se delecteze de rîsul şi ştrengăriile Dorei.

Vasile Drăgan nu-l lăsă multă vreme pradă îndoielilor. Într-o sară, lîngă un pahar cu vin, el îi mărturisi, încurcîndu-se mereu, că, într-adevăr, el numai de dragul Dorei şi-a mutat cancelaria aici, că ar fi prea fericit să o poată avea de soţie. În ziua următoare, doctorul se închise într-o odaie cu soţia sa.

— Ţi-ai putea închipui ce am să-ţi spun ?

— Aşa cred. Vede toată lumea, vorbeşte oraşul întreg, răspunse doctoriţa c-un fel de răutate.

— Despre ?

— Doamne, ce poză ! Despre faptul că pretinul şi colegul tău de liceu, domnul advocat Vasile Drăgan, e îndrăgostit pînă după urechi de Dora. Însă toată lumea e revoltată că Dora poate să-l iubească. E într-adevăr de mirat !

— Vasile i-a cerut mîna ! zise doctorul rar şi apăsat, cu solemnitate.

Femeia păli şi zise :

— De el nu mă mir. Mă mir de Dora. Se vede că-s înţăleşi amîndoi. Hm ! n-aş vrea să-i samene vreuna din fetele noastre. Să-i fiu mamă, aş opri-o de la un pas atît de nesocotit.

—Pentru ce să fie nesocotit ? Adevărat că Drăgan e înaintat în vîrstă, dar are inimă tînără şi mai ales poate să-i asigure tot confortul pe care îl cere o femeie din ziua de azi. Eu îl cunosc ca pe un om foarte de omenie.

Doctoriţa simţea că o pizmuieşte pe Dora nu dintr-alt motiv, ci pentru că întrezărea că dintre cele trei fete ale sale nici una nu se va căsători atît de bine.

— Va trebui să întrebe pe mamă-sa. În sfîrşit, nu-i sîntem părinţi, zise ea cu silă.

— Se-nţălege, dragă, dar mai întîi va trebui s-o întrebăm pe Dora, răspunse neted doctorul.

Nevastă-sa se uită ciudat la el, dar nu mai zise nimic. Privirea ei spunea : «Crezi că mai e de lipsă s-o

întrebăm și pe Dora? N-o cunoști, ea s-a hotărît demult.»

Cînd îi spuseră Dorei că advocatul Drăgan a cerut-o în căsătorie, fata rămase ca trăznită. Păli ca o moartă, i se opri răsuflarea; spaima privea din ochii ei negri. Multă vreme nu putu spune nici un cuvînt. Apoi, deodată izbucni într-un rîs nervos.

— Glumiți, desigur, zise ea.

— Nu glumim deloc, răspunse doctorul Muntean.

— Să-l iau pe domnul Drăgan?! Dar cum vă poate trece așa ceva prin minte?!

— Ți-a cerut mîna, zise doctorul.

— Mi-a cerut mîna! repetă Dora și izbucni din nou în rîs.

Doctorița simți mai întîi că Dora într-adevăr nu glumește, că nici prin minte nu i-a trecut vreodată să se mărite cu advocatul Drăgan. Dar, deodată, se produse în ea o schimbare neașteptată: dorea să se facă această căsătorie nepotrivită, tocmai fiindcă Dora se îngrozea de ea. Abia acum își dădu limpede sama că o urăște pe fata asta frumoasă, plină de strălucirile tinereții, crescută mulți ani împreună cu fetele sale. Demult băgase ea de samă că fetele ei nu vor ajunge niciodată atît de fermecătoare ca Dora, dar abia acum simți că tocmai din cauza asta o urăște.

— Nu trăbă să rîzi, ci să te bucuri, zise doctorița fără să se uite la Dora.

Fata simți vocea ei rece, străină, și deodată îi trecu toată voia-bună.

— Să mă bucur?! Pentru ce?

— Pentru că a dat peste tine un noroc așa de mare, răspunse doctorița.

Dora auzi din nou vocea străină, simți răutatea ei, văzu paliditatea de pe fața mătuși-si. Își întoarse c-un fel de silă privirile de la ea și-i zise doctorului:

— Într-adevăr nu glumești, unchiule?

— Nu, draga mea copilă, e un om detreabă, e o partidă bună, te asigur.

— Doamne ! izbucni Dora, şi ieşi repede din cameră. Într-o clipă pricepu că nu era o glumă urîtă, că desigur Drăgan pentru ea s-a mutat în oraşul acesta în care nu are clientelă, că desigur va fi cerut-o în căsătorie. În faţa acestei nebunii, acestei imposibilităţi, ea rămase mută de durere. Nu o durea gîndul că s-ar căsători cu Drăgan — asta era o nebunie nemaipomenită, — ci faptul că alţii s-au putut gîndi serios la aşa ceva. Simţi deodată că-l urăşte şi pe advocat, şi pe unchiu-său, şi pe mătuşă-sa, şi se simţi atît de singură, încît începu să-i fie frică. Se strecură în odăiţa unde-şi avea lucrurile şi începu să împacheteze. Umplu geamantanul de piele galbenă, mai umplu două cutii, apoi ieşi la poartă şi chemă o trăsură. Trenul pentru Făgăraş pleca peste o jumătate de ceas.

— Dar ce faci, pentru Dumnezeu ?! o întrebă doctorul îngrozit, cînd văzu pe vizitiu ducînd pachetele la trăsură.

— Îmi iau adio de la dumneavoastră, unchiule, mă duc acasă, şopti Dora cu o voce mică dar şuierătoare. Vă mulţămesc pentru toate şi să mă iertaţi. Să-mbrăţişez pe mătuşa. Şi porni să între în casă.

Doctoriţa tocmai ieşea : auzise despre ce-i vorba.

— Nu face prostii, Doro, rămîi aci. Ce va spune biata mumă-ta ? zise doctoriţa, cercînd să o atingă mîngîietor pe umăr. Dora se feri.

— Ce să mai fac aici ? zise ea. Mi-e dor de mama.

— Ascultă, Doro, poţi rămînea la noi ; ţi-am făcut o propunere, ţi-am dat un sfat, nu te sileşte nimeni să-l primeşti, începu doctorul, foarte mişcat de atitudinea fetei. Nicicînd nu o văzuse pe Dora atît de tristă, atît de abătută. I se părea o fată străină.

— Nu pot rămînea, unchiule. Vă mulţămesc de toate. Adio !

Vocea ei era atît de obosită, încît abia se auzi.

— Aşteaptă cel puţin o zi, două, te gîndeşti, te hotărăşti mai bine, zise doctorul.

— Sînt hotărîtă, unchiule, nu mai pot rămînea. Aş fi prea străină.

— Străină ?!

— Da, și pîn-acu v-am fost străină. Nu m-ați cunoscut. Adio !

Ieși tăcută pe subt boltitura porții, se urcă obosită în trăsură, și de-acolo îi mai privi o dată pe cei doi soți. Apoi se auzi ropotul copitelor și duräitul roților. Doctorul și soția lui priviră multă vreme după trăsură. Apoi, cînd privirile lor se întîlniră, în ochi li se putea citi aceeași mirare.

— Cum samănă cu mumă-sa ! zise doctorul.

— E ruptă Maria. Niciodată nu mi-a părut să samene atît de tare. Și, pesămne, e tot atît de capricioasă ca și nenorocita aceea.

— Va trebui să-i dau o telegramă, altfel se va speria văzîndu-și fata cînd nici nu se aștepta la asta. Dar așa comèdie ! Cine-ar fi crezut ?

Și cei doi soți se strecurară pe poartă, cu simțăminte deosebite. Doctorița simțea un fel de satisfacție răutăcioasă, dar totodată o încerca și un sentiment de milă. Doctorul însă era foarte nemulțumit, și începu să se gîndească cu ciudă la prietenul lui, la advocatul Drăgan. Dracul îl pusese să se îndrăgostească de fata asta ciudată ?

*

Maria Muntean își aștepta demult fata, dar nu cuteza să o cheme acasă. Era atît de sfîrșită de suferința ei mută, încît abia se mai putea purta prin casă. Erau zile cînd nu părăsea patul. Obrajii, din palizi, i se făcuseră galbeni, mînile i se uscaseră, pieptul îi căzuse înăuntru, mîncat de tuse. Dora n-o mai văzuse de la sfîrșitul lui august, și acum era decembrie. Cînd apăru în prag, fata țipă de spaimă, crezînd că vede un spectru.

— Mamă ! mamă !

Cele două femei rămaseră multă vreme îmbrățișate, amestecîndu-și lacrămile.

— Mamă, sărmană mamă ! Pentru ce nu mi-ai scris ? Pentru ce nu m-ai chemat ? Pentru ce sfîrșeai toate scrisorile cu cuvintele : «Rămîi ; acolo e bine de tine !»?

Maria o privea cu o dragoste păgînă în ochii ei înlăcrămați. Din cînd în cînd surîdea, și fața ei ca de mort se lumina de zîmbetul ceresc al dragostei de mamă. Cu o mînă netezea părul negru, mătăsos, al Dorei.

— A fost mai bine așa, Dorico. Ce să faci tu lîngă mine ? Vei rămînea și acum o zi, două, și iar te vei întoarce. Îmi pare bine că ai venit, îți mulțămesc. Îmi era dor de tine. Să-mi satur ochii de chipul tău, apoi te poți duce iar.

— Nu, mamă ! Niciodată n-am să te mai părăsesc ! Ce păcat, vai ce păcat ! — Și fata începu să plîngă cu sughițuri. La gîndul că a petrecut mereu, că a fost veselă și a rîs în vreme ce mamă-sa se topea pe picioare, simțea că-și pierde mințile. Vai, cum ura acum toate zburdălniciile sale, cum se judeca de neîndurător. Cum binecuvînta întîmplarea care o pornise spre casă ! — Nu, mamă, nu te voi mai părăsi ! Tu ai lipsă de dragostea și de ajutorul meu. Pentru ce m-ai lăsat să fiu mereu departe de tine ? N-ai fi ajuns atît de bolnavă ! Dar, o să vezi tu, în preajma mea te vei face bine. Cîte nu sînt de făcut în casa asta, Dumnezeule ! oftă privind împrejuru-i.

Și, încă din ziua aceea, Dora se schimbă în cea mai harnică fată, în cea mai iubitoare fiică. Camerele începură să strălucească de curățenie, de lumină ; Maria putu avea în fiecare zi un prînz cald, nu mai trebuia să zgribule de frig dimineața pînă făcea focul. Dora n-o mai lăsa să părăsească patul.

— Trăbă să te hodinești, trăbă să te recreezi. Doamne, cît vei fi suferit tu, și mie nu mi-ai scris nimic !

Maria părea că se face din zi în zi mai bine. Paloarea obrajilor îi dispăru, ochii ei se luminară. Nu numai hrana mai regulată, odihna, o recreau, ci mai ales prezența Dorei : nu se mai sătura privind-o.

Dora îngrijea de casă, tîrguia în piață, spăla rufe, gătea cu atîta îndemînare și ușurință, cu atîta plăcere chiar, încît părea că, de cînd e, n-a făcut altceva. Văzînd-o în mijlocul ocupațiilor de toate zilele, nimeni

n-ar fi crezut că fata asta, pînă de curînd, tot de drăcii s-a ţinut.

Zilele, sările treceau iute pentru amîndouă. În ceasurile libere, Dora lua o carte şi citea cu glas tare, lua o revistă ilustrată şi-i arăta Mariei ilustraţiile, citindu-i explicaţiile. Dar maică-sa nu-i auzea cuvintele, ci numai cîntecul glasului ei, şi nu vedea decît lumina chipului ei, şi-i era recunoscătoare Dorei că-i stă aproape.

Prin Faur, Maria se mai întremă, aşa că Dora îi permise să părăsească patul.

— De-acum te poţi întoarce la unchiul tău, zise Maria.

— Nu, mamă, pentru toată lumea. Rămîn la tine, răspunse Dora, îmbrăţişînd-o şi sărutînd-o cu gingăşie.

— Cum să rămîi mereu aici ?! Ce se va alege... ? Voia să adaoge : «Ce se va alege de tine dacă voi muri eu ?». Dar o umbră din ochii Dorei o făcu să nu-şi încheie fraza.

— Voi rămînea, mamă, sînt tînără încă. Este vreme pentru toate. Să te văd numai odată pe tine deplin sănătoasă, zise Dora însufleţită.

Maria avu un junghi în inimă. «Deplin sănătoasă ! Biata fată, crede că voi mai fi vreodată deplin sănătoasă...»

Dora îşi dădea sama că Maria e încă departe de însănătoşire şi un gînd tulbure ca o presimţire îi spunea că întremarea ei de-acum e amăgitoare. Dar îşi făcea singură curaj, căci de cînd unchiul şi mătuşa ei, prin sfatul lor de-a accepta cererea în căsătorie a lui Vasile Drăgan, o făcuseră să înţeleagă că toată viaţa ei de pînă atunci fusese o continuă umilire, o continuă cerşetorie de rudă săracă, singura ei speranţă, singurul punct de lumină ce-i rămăsese era maică-sa.

Maria părăsise patul şi umbla prin casă, dar noaptea, de multe ori, avea accese grele de tusă, care o îngheţau de spaimă pe Dora. Odată cu venirea primăverii, mamă-sa începu să iasă prin curte, prin grădină, să facă mici plimbări prin oraş, răzimată de braţul Dorei. Fata nu era numai fericită, ci şi mîndră, părîndu-i-se că în-

crederea ei în însănătoşirea Mariei biruise boala. Dar într-o zi rece şi vîntoasă de april, Maria căzu din nou la pat. Dora, îngrozită, fugi după doctor, care însă nu-i putu alina junghiurile şi tusa ce-o înăbuşea. Îi recomandă linişte şi odihnă. Atît.

Dora se sperie atît de mult, încît scrise unchiului său să vină la ei. Doctorul Muntean sosi cu primul tren. Se îngrozi văzîndu-şi cumnata în pragul morţii, văzînd sărăcia în care trăiau cele două femei. Insistă foarte mult s-o ducă pe Maria la dînsul, dar cum nici mama, nici fata nu se învoiră, doctorul Muntean îi dădu Dorei îndrumări cum s-o îngrijească mai bine şi plecă acasă, chemat de năcazurile lui.

De la o vreme tusa, junghiurile mai conteniră, dar bolnava era din zi în zi mai neliniştită. Noaptea aiura, vorbind cu blîndeţe de Dora, alintînd-o, numind-o «sărmanul meu copil», «nefericitul meu copil».

Dora era sigură că dacă ar fi reuşit s-o liniştească, Maria s-ar fi făcut din nou bine. De aceea, într-o zi, istovită de chinurile maică-si, îşi înfrînse durerea şi o întrebă :

— De ce te uiţi la mine aşa de speriată ? Ce te nelinişteşte atît de mult ? Nu vezi că-ţi face rău neliniştea asta ? Spune-mi, ce gînduri te muncesc ? Şi începu să plîngă în hohote.

— Nu mă pot linişti, dragă suflete. Numai pe tine te am, gemu Maria cu vocea stinsă. Ce vei face tu, singură în lume ? N-ai casă, n-ai masă, n-ai pe nimeni ! Doamne, cît m-am rugat de Dumnezeu să nu fie aşa. Cît am suferit lipsindu-mă de prezenţa ta dulce, să nu fie aşa.

Dora conteni din plîns. Lacrămile i se uscară în tăcerea lungă ce urmă.

— Ai fi tu liniştită, mamă dragă, ştiindu-mi viitorul asigurat ? Aş putea spera să te văd zîmbind, să ţi se şteargă privirea asta de groază pe care n-o mai pot suporta, şi care te face din zi în zi să-ţi fie mai rău ?

— M-aş linişti Dora, vai, cum mi s-ar umplea inima de pace !

Ea se gîndea la moarte, la liniștea de veci, dar spuse cuvintele cu atîta patimă, cu atîta dragoste de viață parcă, încît inima Dorei începu să bată cu putere de fericirea ce o simți. Era sigură că mamă-sa s-ar însănătoși, știind-o pe ea în siguranță.

Telegrafie deci deîndată unchiului său că primește cererea în căsătorie a lui Vasile Drăgan.

Maria se liniști, într-adevăr, dar nu cum spera Dora : la o săptămînă după cununie, muri.

Puterea tinereții o ajută pe Dora să străbată durerea deznădăjduită ce-o îngenunchiase lîngă patul de moarte al mamei sale, de care, din ceasul cununiei, nu se depărtase nici o clipă. Cînd se trezi însă, se văzu singură lîngă un bărbat străin. Și sufletul ei îngheță înspăimîntat de zădărnicia jertfei sale.

XII

Părinții lui Andrei Pascu scăpară, în vacanța băiatului a doua, de chinul și povara ce le apăsa inimile : Andrei nu numai că mergea la biserică duminicile și în sărbători, dar cînta și în strană lîngă diacul bătrîn și citea *Apostolul*.

Popa Costan era bătrîn, lui nu-i mai ardea de cazanii, și-i zicea de multe ori : «Ei, tinăre, vezi și spune o pildă». Și Andrei spunea predici pe care creștinii le ascultau cu evlavie. Copilul lor călca a popă — dar încă ce mai popă ! Vlădica putea să-l pună dintruna protopop.

În iarnă, popa Costan, ostenit de viață, muri.

Părinții lui Andrei se făcură luntre și punte să rămînă parohia vacantă pînă va isprăvi Andrei, pînă se va hirotoni, însă toate alergările bădicului Ionaș la vlădicie fură zadarnice. Parohia era mare, răzlețită de alte sate, și nu putea rămîne atîta vreme fără păstor. Apoi, unul dintre preoții cu brîu roșu care se-nvîrtea în jurul

episcopului îi spuse bădicului Ionaş: «Nu-i sigur că va căpăta Roşia, chiar dacă am ţinea-o vacantă pînă la hirotonia lui Andrei. Adevărat că tinărul e vrednic, dar cîţi preoţi bătrîni nu sînt care s-au chinuit o viaţă într-o parohie păcătoasă, şi aşteaptă să fie înaintaţi?»

Bădicul Ionaş pricepu că aleargă în zadar şi, într-o zi, îi zise nevestei, îndesîndu-şi pălăria în cap:

— Mai sînt şi alte sate!

— Cum să nu fie! Sînt destule, şi cu eclegii mai mari decît la noi. Poate e mai bine aşa. Ştia vorba din *Scriptură:* «Nici un prooroc în ţara lui».

Părintele cel nou, Tudoruţ, venea dintr-o parohie săracă în care văcuise douăzeci şi cinci de ani fără ca cineva să-şi mai aducă aminte de el, fără ca în viaţa lui să se întîmple altă schimbare decît că, din an în an, casa i se umplea tot mai tare de copii şi de sărăcie. Întreagă uniforma sa de preot, începînd de la anteriu şi pînă la pălăria tare, îmbrăcase culoarea verzie a muşchiului, iar el întreg părea acoperit de bura aceea fină şi deasă ce se lasă pe nesimţite pe toate lucrurile ce rămîn prea mult nemişcate în acelaşi loc. Părintele Tudoruţ nu mai avea nimic din atitudinile preoţilor vanitoşi, care, ajungînd într-o parohie nouă, vor să facă vîlvă. Nu-i mai treceau lui prin cap astfel de deşertăciuni. Era mulţumit că-n sfîrşit ajunsese într-o parohie bună, că-şi poate creşte mai cu uşurinţă copiii; el nu se gîndea că roşienii, auzindu-l cîntînd, predicînd, pe clericul Andrei, ar putea să zică: «Ăsta ar fi popă potrivit nouă». Nu; părintele se simţea la hodină şi-i părea chiar bine cînd Andrei predica în locul lui.

După ce se instală părintele Tudoruţ în Roşia, cei doi soţi se liniştiră deplin. Părintele cel nou era bun şi blînd şi părea foarte năcăjit. Niciodată nu i-au dat să înţeleagă că, iată, el a luat locul lui Andrei, a cuprins satul în care putea să-i meargă atît de bine copilului lor. Ba încă, după ce putură face asemănare între Andrei şi Tudoruţ, simţiră un fel de milă faţă de acesta din urmă: de cînd era popă, şi nu ajungea nici la degetul cel mic al lui Andrei, deşi nu era un bătrîn neputincios,

cum fusese popa Costan. Ei erau convinși că lui Andrei i se cuvine să ajungă într-o parohie mai bună.

— Ce mai știi, zicea zîmbind lelea Ana, poate va lua o fată bogată, o fată de protopop. Un om ca el !

— Vezi bine că se poate ! răspundea cu convingere bădicul Ionaș.

Oamenii aceștia, ca aproape toți țăranii de altfel, nu se gîndeau decît la bunăstarea materială a lui Andrei. Partea ideală a misiunii lui de preot nu intra în combinațiile lor cînd se gîndeau la viitorul lui Andrei. Poate pentru că pricepeau viața într-un mod realist, ca toți cei ce-și agonisesc pînea de toate zilele în sudoarea frunții lor, poate pentru că vedeau și pe preoți luptînd alăturea cu țăranii, cu aceleași mijloace, pentru a-și putea susține familia, dar mai ales poate pentru că termenul de «preot», de «părinte» le era prea familiar, prea contopit cu însăși viața lor. Ei s-ar fi putut gîndi ce popă strașnic va ieși din Andrei, cum va sluji de frumos liturghia, cum va predica de înduioșător la morți, dar la mai mult, nu ; însă combinații care priveau partea materială a slujbei preoțești puteau face cît de multe.

*

Idealul slujbei preoțești trăia însă tot mai viu, tot mai puternic în feciorul lor, în Andrei. Sîmburele acestui ideal tot din sufletul părinților îl împrumutase.

Sufletul țăranului nu e insensibil față de marile probleme omenești. În el se păstrează materia primă, tinerețea omenirii ; din el se împrospătează mereu viața socială și culturală a fiecărui popor, din omul frate cu pămîntul, cu cerul, cu lumina, cu vînturile. Inconștienți de ceea ce poartă în suflet, viața lor e de multe ori grea și întunecată, dar din comorile virgine înmagazinate în ființa lor se croiesc tot alte drumuri de lumină pentru viața omenirii, cînd cele vechi se întunecă. Ei păstrează neuzată materia primă a sufletului omenesc ; educația și cultura fac să strălucească nestematele, dar tot ea le uzează peste puterile lor, căci omul, pe orice drum ar

porni, ar vrea să cuprindă infinitul. Dar cînd ajunge pe treapta cea mai înaltă a evoluției, idealurile dispar, lozincile adevărului și ale dreptății se întunecă, nu pentru că n-ar mai putea exista ori n-ar mai putea fi perfecționate, ci fiindcă cei care au luptat pentru ele, cei care au urcat scara, sînt prea osteniți, intelectul și sentimentul lor s-au uzat și nu mai au putere să meargă înainte. Dar pînă ajung aici, ei formează lumea, ei constituie societatea, ei reprezintă omenirea; ei simt cu intensitate viața, ei croiesc drumurile nouă, ei sînt cultura, arta, știința. Ei se bucură, cu adevărat omenește, în mod conștient, de viață, și tot ei o blestemă.

Andrei Pascu se gîndea adeseori așa, în ultimii doi ani de seminar, pornind de la felul cum înțelegeau părinții lui viitorul său, și cum îl înțelegea el. El se cufundase atît de adînc în aprofundarea laturilor de idealism ale teologiei, încît de multe ori nu putea pricepe cum părinții lui nu-i pot vorbi decît tot despre «casă bună, mare, de piatră», «eclegie de patruzeci de iugăre cel puțin», «o preuteasă care să aducă ceva la casa omului». Încercînd însă să-și explice în felul acesta evoluția spirituală a oamenilor, el nu-și mai judeca părinții, ci, dimpotrivă, i se părea că descoperă încă o notă tragică în existența omenească. «Ținta noastră e ca fiecare om să ajungă pe un piedestal înalt de cultură ; dar ce se va întîmpla cînd simțămintele tuturor oamenilor vor fi uzate prin cultură, cînd va săca izvorul puterilor proaspete ? Oare nu cumva lupta noastră grăbește omenirea să se consume mai repede ?»

Întrebarea aceasta îi dădu mult de gîndit, fiindcă, de cînd ajunsese la conștiința de sine, nu mai putea trăi fără să ajungă la o concluzie, negativă ori pozitivă. Era convins că tendința de a cultiva toate păturile societății e atît de adînc omenească, încît nu sufere nici o obiecție. Trebuie să fie adevărată, trebuie să fie dreaptă lupta celor ce urmăresc această țintă. Dar atunci, de ce obosesc simțămintele, intelectul ajuns sclipitor, de ce nu este durabilă intensitatea unei vieți omenești superioare ? El înțelese mai întîi că sîntem foarte departe

de această oboseală, că sîntem foarte departe de a ajunge la epuizarea izvorului de împrospătare, astfel că lupta pentru cultivarea și ridicarea maselor poate că nu se va sfîrși niciodată. Însă, totuși, dacă știm că lupta aceasta are ca rezultat final o oboseală generală, nu este ea imorală ? Și iar se întreba : «De ce nu poate fi durabilă intensitatea unei vieți omenești superioare ? Din simplul motiv că omul vrea să cuprindă infinitul, și își consumă puterile pentru o țintă imposibil de atins. Așadar ne lipsește ceva care să raționalizeze tensiunea intelectului și a inimii, care să ne țină în frîu tendința zvăpăiată după infinit, care nu se poate ajunge în viața aceasta. Ne trăbă un mentor veșnic treaz care să nu ne lase să ne uzăm peste măsură forțele, un mentor care să ne facă să pricepem că noi înmagazinăm dorințe, idealuri care nu încap în marginile înguste ale unei existențe pămîntene. Omul trăbă să devină conștient că dincolo de viața lui se-ntinde viața veșnică. Da, iată mîntuirea ; viața veșnică. Omul să știe că poartă în el, în spiritul său, sămînța veșniciei, că adevărata lui existență, spirituală, nu se va termina niciodată ! Atunci nu va mai trece într-o goană vertiginoasă prin viață, vînînd himera unui ideal de neatins în marginile strîmte ale existenței lui materiale, ci o va parcurge liniștit, senin, sănătos, și puternic.»

Gîndul ajuns aici, ochii lui Andrei se umplură de o strălucire nefirească, fața lui se ilumină și zise în șoaptă :

— Credința ! Evoluția culturală, ridicarea spre culmi a omenirii trăbă să meargă mînă-n mînă cu credința într-un ideal suprem și veșnic. Ea singură poate fi justificarea, rațiunea existenței, a vieții noastre, pentru că ea singură trece de marginile acestei existențe.

Dar care poate fi acest ideal suprem ? Îl ofereau dogmele creștine, în totalitatea și în părțile lor, revelația acestui ideal, a lui Dumnezeu ? Ori de cîte ori se oprea la această întrebare, simțea cum, cu toate argumentele pozitive pe care le repeta, rămînea, în adîncul sufletului său, un fel de îndoială ce-i izvora din aceeași întrebare :

Amestecă-se Dumnezeu în lume, în ordinea materială a lumii ? El ştia bine că sînt legi veşnice, care ferecă universul, legi neschimbate. Înclinările lui din tinereţe spre ştiinţele naturale îl făcuseră să citească, chiar şi în anii de seminar, foarte mult în direcţia aceasta, şi rămăsese cu convingerea că legile acestea sînt ceva cu totul deosebit de Dumnezeu, ceva cu care Dumnezeu n-are nimic de-a face. Ştia că, cu toată credinţa în Dumnezeu, se poate foarte bine să fii trăznit, dacă scînteia electrică te-a ales chiar pe tine sau vreun obiect din preajma ta ca punct de descărcare. Credea că pe lîngă viaţa cea mai morală, cea mai plină de virtuţi, ţi se pot întîmpla nenorocirile cele mai mari ; poţi căpăta o boală de moarte, îţi pot muri părinţii, fraţii, tu însuţi. În această ordine de idei, nu putea pricepe însă minunile, tainele Bisericii, taina sfintei cuminecături, de pildă — iar credinţa creştină n-o putea avea întreagă, completă, fără credinţa în aceste minuni şi taine.

Deşi cugetase în nenumărate rînduri asupra acestui subiect, nu putuse ajunge la un rezultat deplin mulţumitor, nu putuse să se dumirească asupra amestecului lui Dumnezeu în ordinea materială a lumii.

El nu-şi pusese niciodată pîn-acum întrebarea : «Ce sînt legile firii, legile care cîrmuiesc universul ?» Tocmai citea în manualul dogmaticii speciale tratatul despre conservarea lumii : se pregătea pentru a trece al doilea «riguros», examen necesar — patru de toate — pentru a lua doctoratul în teologie. Chiar atunci clericul de la pultul vecin se sculă, desfăcu şurubul de la lampă şi aprinse gazul. Căzuse însărarea, şi în sala de studii nu se vedea bine să citeşti. Andrei rămase cu ochii aţintiţi la flacăra albă. De ce ardea ? De ce împrăştia lumină ? Pentru că aşa e natura gazului de luminat. Conţine materia care, combinată cu oxigenul aerului, se aprinde. Oricînd înainte răspunsul acesta l-ar fi mulţumit. Acum însă zîmbi sceptic. Dar de ce-i natura gazului asta şi nu alta ? De ce are chiar această calitate ? Şi însăşi calitatea unui lucru, ce-i, în cele din urmă ? Pe ce se bazează natura unui lucru ? De pildă, duritatea corpurilor :

steatit, sare comună, calcit, fluorit, cu întreagă scara durităţii. Pe faptul că moleculele se ţin mai tare deolaltă sau mai puţin ? Andrei zîmbi din nou. De ce se atrag mai tare moleculele diamantului decît ale sării comune ? E natura lor aşa ! Dar cum, de unde e natura lor ? Căci se putea foarte bine să fie invers ; şi dacă era invers de la început, de cînd au început să le studieze oamenii cel puţin, desigur că astăzi şi *inversul* ne-ar apărea ca o lege veşnică, ca o lege fizică. De ce cad corpurile pe pămînt ? Legea gravitaţiei. Dar se putea foarte bine să ne trezim că stau în aer, că plutesc în univers ca planetele, de pildă. Dacă pămîntul n-ar avea putere de atracţie, am pluti şi noi pe sus, şi ni s-ar părea că e firesc, am descoperi o lege veşnică, imuabilă. Orice lege ar fi şi altfel, orice corp ar fi putut avea şi altă calitate, întreg universul cu legile lui ar fi putut fi cu totul altfel de cel pe care-l cunoaştem noi. Andrei luă pe rînd mai multe fenomene pe care le explică ştiinţa pe baza legilor fizice. El vedea că explicaţii se pot da, dar că fenomenul însuşi nu se poate explica, pentru că orice fenomen se bazează numai pe unele calităţi ale corpurilor sau ale materiei, iar calitatea, deosebirea unui corp de altul, nu e începutul, e numai manifestarea unei realităţi. Începutul însă unde este ? Cum se face ca un corp să-şi grupeze moleculele într-un fel, altul într-altfel ? Ce-s legile ? Esenţa lor în ce rezidă ? În mintea lui Andrei se făcu deodată lumină ca şi cînd cineva i-ar fi luat cu mîna un văl de întunerec de pe ochi.

— În voinţa supremă, zise el cu voce înaltă.

«Da, îşi zise apoi în sine, esenţa fiecărei calităţi, din împletirea cărora rezultă legile, rezidă în această voinţă supremă. Raţiunea de-a fi într-un fel ori într-alt fel, pentru fiecare lucru, stă în voinţa supremă. Orice lege e manifestarea acestei voinţe supreme. Desigur că lumea întreagă ar fi putut fi cu totul altfel de cum o cunoaştem noi, dacă ar fi dorit voinţa supremă care a pus-o în fiinţă pe cea de acum. În cazul acela, presupunînd că noi am fi existat tot ca fiinţe raţionale, am fi aflat fireşti, veşnice, legile manifestate în acea lume nouă.

Dar dacă legile ce stăpînesc universul nu-s decît manifestarea voinței supreme și dacă legile acestea există și acum, e logic că voința supremă lucrează și ține lumea, e logic că dispărînd voința supremă toate însușirile lucrurilor ar dispare, toate legile firii s-ar prăbuși, și lumea ar înceta să mai existe.»

Ajungînd astfel cu un pas mai aproape de ideea de Dumnezeu, Andrei nu mai avu nici o umbră de îndoială asupra adevărului dogmelor, minunilor sau a tainelor, și simți o bucurie atît de intensă în suflet, atîta recunoștință pentru lumina ce-i coborîse în suflet, încît, după ce se sună «silențiul», în loc să se coboare în grădină ca să se plimbe ca de obicei, se îndreptă spre capela seminarului.

*

Andrei Pascu ajunse la convingerile acestea în anii al treilea și al patrulea de seminar, studiind mereu, meditînd tot mai mult asupra misiunii lui de preot. Anii aceștia îi trecură foarte repede și simțea un adînc regret cînd se gîndea că odată va trebui să părăsească seminarul. Nu se mai gîndea să studieze filosofia, să ajungă profesor. De cînd citise anunțul despre căsătoria Dorei, el simțea că nu-l mai atrage cariera de profesor. Idealul lui era să fie preot la țară, îi părea că numai în mijlocul vieții se poate desfășura pe deplin activitatea unui preot însuflețit de misiunea sa între oameni.

Cu cît trecea vremea, el vedea tot mai limpede misiunea unui preot, a unui preot român, mai ales. Vedea tot mai clar întunerecul și nedreptățile în care trăia neamul românesc din Ardeal, vedea tot mai clar rostul păturii culte în mijlocul poporului ; și, de multe ori, desfășura înaintea clericilor români adevărate programe de muncă. Clericii români îl îndrăgeau atît de mult în cei doi ani din urmă, încît odată, către sfîrșitul anului al patrulea, fură gata cu toții să părăsească pentru Andrei seminarul.

Pascu, în anul al patrulea, ajunsese «tata» românilor și președintele Societății lor de lectură. Pîrile clericilor străini împotriva românilor erau mai dese decît oricînd : de mulți ani nu mai fusese în seminar o viață românească atît de bine organizată, demult nu se ținuseră atîtea ședințe. Se abonaseră și la reviste din regat, ceea ce pînă atunci nu se întîmplase niciodată. Revistele veneau pe numele unui student de la Facultatea de drept, care i le dădea apoi lui Andrei. Demult nu mai fusese între clericii români o solidaritate națională atît de puternică.

Solidaritatea lor era însă spini și în ochii clericilor străini, și în ochii superiorilor. Li se interzisese subt aspre pedepse să se mai adune în grupuri, să mai vorbească românește cînd e de față și un cleric străin, să mai primească oaspeți, duminicile, dintre studenții români de la celelalte Facultăți, să mai citească gazete în cursul prînzului. Și li se făceau și o mulțime de alte șicane mărunte, aproape zi de zi. Neînțelegerile ajunseră atît de departe, încît într-o zi rectorul îi chemă pe toți românii și le citi o lungă reclamație împotriva lor, pe care tocmai o primise.

— Va trebui să punem odată capăt acestor stări insuportabile, zise rectorul. Poftiți, luați hîrtia și să dați răspuns, punct cu punct, tot în scris, la toate acuzațiile ce vi se aduc. Pe urmă, judecata vom aduce-o noi.

Românii îl însărcinară pe Andrei să facă răspunsul, obligîndu-se să iscălească toți orice va scrie el.

Andrei se apucă de lucru, și în loc de un răspuns la pîrile din hîrtia aceea, superiorii se treziră c-un întreg studiu asupra drepturilor românilor nu numai în seminar, ci și în țara întreagă. Trei zile a lucrat Andrei la el, tot mai însuflețit, cu inima tot mai caldă.

Cînd îl citi, rectorul se învineți. Îi chemă din nou pe toți românii în fața lui. Clericii își ziceau : «Ar fi rîndul să-i cheme pe cei ce ne-au pîrît, ca să ne-audă răspunsul, apărarea. De ce sîntem citați tot noi ?»

Dar cînd intrară și văzură fața rectorului, privirea lui, pricepură de ce i-a chemat tot pe ei.

— Cine-a scris răspunsul ăsta veninos ?

— Eu, răspunse Andrei.

— A, dumneata ! Mă gîndeam ! Chiar azi vei părăsi seminarul ! Seminarul nostru nu poate fi azil de agitatori veninoşi cum eşti dumneata.

— Sfinţia-ta... începu Andrei în culmea agitaţiei.

— Nici un cuvînt ! Dumneata să pleci !

Clericii ieşiră. Hotărîrea lor era luată : începură să-şi împacheteze cu toţii lucrurile. Se făcu o zarvă în seminar de parcă luase foc. Alergau ductorii, treceau de la unul la altul superiorii, lărmuiau clericii, alergau slugile cu bagajele.

Dar hotărîrea lor solidară îl înmuie pe rector şi pe ceilalţi superiori : Ce vor zice cei patru arhierei români, trezindu-se cu clericii acasă, fără examene, aşa, din bun senin ? Nu-i lăsară deci să plece, şi-l opriră şi pe Andrei, dar sara, în prezenţa tuturor clericilor, în prînzitor, rectorul ţinu un discurs demagogico-patriotic, de agent electoral.

Andrei rămase cu inima scîrbită ; dar trecuse de atîtea ori peste astfel de clipe, încît în scurtă vreme îşi recăpătă liniştea de mai înainte.

Cu cît se apropia vremea să părăsească seminarul, el simţea parcă un fel de milă, de compătimire tot mai adîncă faţă de clericii străini din anul al patrulea. Pe faţa, în ochii lor se vedea un fel de îngrijorare melancolică, uneori chiar un fel de deznădejde. Se părea că-i înfricoşează, le răceşte inima, viaţa care-i aştepta. Într-o zi se apropie de Andrei unul dintre ei şi-i zise :

— Ce bine-i de voi, de greci !

— De ce ? îl întrebă Andrei.

— Vă puteţi însura. Pentru noi, totul s-a sfîrşit ! În duminica cea dintîi, după ce vom părăsi seminarul, vom fi hirotoniţi. Gata !

Mărturisirea clericului străin îl tulbură. De cînd citise anunţul despre căsătoria Dorei nu se mai gîndise niciodată serios la căsătorie, nu-şi pusese niciodată întrebarea hotărîtă : «Eu ce voi face ?». Se scufundase cu totul

în studiul teologiei, urmărit mereu de gîndul că pe dînsul îl așteaptă lupta mare a vieții preoțești și silindu-se să între în ea bine pregătit. E adevărat că din cînd în cînd își simțea sufletul îngreuiat de o dureroasă povară și că din neființă pătrundea pînă la el mireasma trandafirului pe care-l primise, cu ani înainte, din mîna Dorei. Dar toate acestea izvorau din trecut și aparțineau trecutului. De cîte ori se uita în viitor, pe Dora nu o mai vedea, poate unde, după atîția ani de educare a voinței conștiente de sine, de puterea sa, viitorul părea că nu-l mai privește pe el ca persoană, ci numai ca om pus în slujba unui ideal și dator să-i călăuzească pe semenii săi spre acel ideal.

De aceea, cînd părăsi seminarul, nu era hotărît dacă se va căsători sau nu. De-un singur lucru era sigur : că nu amintirea Dorei l-ar opri de la pasul acesta. Nu-l oprea nimic, dar, deocamdată, nici nu-l îndemna nimic.

PARTEA A DOUA

SATUL

I

În dimineaţa aceea de Sfîntul Gheorghe, în satul Măgura se putea vedea o mişcare neobişnuită. Oricît era de mic numărul uniţilor, cum ieşiseră cu toţii dis-de-dimineaţă pe la portiţe, pe uliţă, în port de sărbătoare, cum se sfătuiau tare, cum alergau în toate părţile, de cîte ori treceau printre ei prim-epitropul ori diacul şi le împărţeau porunci, satul întreg părea că fierbe. Unii îşi aveau caii înşăuaţi gata, la portiţe, îi ţineau de căpăstru sau îi legau de vreo proptea de gard, alţii acum ieşeau cu ei din curte, pe cînd, iarăşi, alţii, mai tîrzielnici, numai acum veneau cu ei în galop de la păşune.

— Mai iute ! mai iute ! le strigau acestora din urmă diacul ori prim-epitropul, care se plimbau neliniştiţi printre oameni, foarte gravi, dîndu-şi o importanţă neobişnuită.

Din cîteva curți ieșiră și căruțe, duruind pe podișoarele de la poartă, hodorogind din lemnul lor vechi și descheiat. Și cum uniții din Măgura nu locuiau într-o parte sau uliță anume a satului, ci erau, ca de obicei în satele amestecate, împrăștiați pretutindenea, chiar printre sași, deși erau puțini — la cinci sute de suflete, — cum mișunau și de ici și de colo, cum își strigau tare poruncile de la unul la altul, satul întreg părea că fierbe. Celor doi fruntași, diacului și prim-epitropului, nu le-a fost ușor să-i pună în rînd, gata de plecare în ordinea stabilită de mai înainte ; deși clopotarul dăduse semnalul din zori de zi, soarele era de-o suliță pe cer cînd reuși în fine să se pună în mișcare întreg convoiul cel de sărbătoare, după ce se adunară cu toții în ulița cea mai largă a satului. În frunte, în cea mai bună căruță, ședeau cei doi fruntași ai parohiei unite. Făcură o abatere de la planul originar, în virtutea căruia ei aveau să vină după călăreți, pentru că nu se puteau încrede în cinstea flăcăilor care ar fi putut-o lua razna înainte, fără ca ei să se poată ținea cu căruța în urma lor. Cum aveau căruța cea mai bună, dar nu și caii cei mai buni, ei se convinseră îndată că avuseseră dreptate : cînd un cal, cînd altul, strînși în călcîi de feciori, de copilandri, era gata s-o tundă pe lîngă căruță, să le apuce înainte.

— Mai încet ! zicea diacul ridicînd mîna.

— Mai încet și mai cu rînduială ! striga prim-epitropul.

Ei țineau foarte mult să păstreze cea mai desăvîrșită ordine, mai ales cît treceau prin sat : să le arate sașilor că și ei pot face ceva dacă vroiesc, că nu-i un lucru așa de greu rînduiala cu care se laudă mereu, că la ei «merg toate pe șnur». Ei, deschiză-și ochii și să se uite acum la lungul șir de călăreți, la căruțele multe în care stau înghesuite femeile și bătrînii ! Și poftească să se uite și părintele Todoruț, popa cel ortodox din Măgura, și să vadă : nu-s vrednici și uniții să capete un popă ? Pe lîngă locuința lui aveau să treacă, și cei doi fruntași se bucurară dinainte gîn-

dindu-se cum se va uita popa Todoruţ de mirat, văzîndu-i aşa de mulţi şi într-o rînduială aşa de frumoasă !

Saşii mergeau la plug în această senină şi limpede dimineaţă de Sfîntul Gheorghe ; păşeau ca nişte uriaşi cocostîrci, cu biciul de curele pe spate, în urma plugurilor la care erau înjugaţi boi mari şi bine hrăniţi, cai voinici cu părul luciu. Unii se mirau, răspundeau bineţelor călăreţilor, dar cei mai mulţi treceau nepăsători, tihniţi şi apatici, tropotind larg din cizmele grele. Jupînesele lor, «frîuele», ieşiră însă pe la portiţe, priveau prin crăpăturile gardului de scînduri, se uitau de prin ferestrele vechilor case de piatră, cu ochii lor de cicoare spălăcită, cu feţele lor palide, parcă buhăite de somn. Aveau ce vedea ! Căluţii românilor erau, ce-i drept, abia mînji pe lîngă hăplanii saşilor, însă erau iuţi şi plini de foc ; dar mai ales călăreţii era plăcut să-i priveşti ! Feciori cu pălăria pe-o ureche, cu zîmbetul pe buze, cu ochii neliniştiţi, de drac ; feciori voinici, bruneţi, cu mustaţa-n pufuşor de corb ; bărbaţi tineri, îndesaţi, cu braţe de oţel, care călăreau c-un fel de maiestate ; bătrîni cu părul alb şi obrajii roşii ; femei, fete înflorate şi la feţe şi la port. Prin uliţa asta locuită în covîrşitoare majoritate de saşi, printre cele două şireaguri de case grele, vechi, înnegrite de vremuri, prin posomorîrea ce se desprindea din hainele surii şi feţele pămîntii ale jupîneselor, alaiul uniţilor din Măgura, deşi nu prea lung, părea că aduce lumină, părea un alai de biruinţă.

— Mai încet ! striga din cînd în cînd diacul, ridicînd dreapta.

— Mai încet şi mai cu rînduială ! completa tot de atîtea ori prim-epitropul.

Cînd trecură pe lîngă casa părintelui Todoruţ, obloanele de la fereşti erau închise. Nimeni nu se arătă nici prin curte, deşi la biserica ortodoxă trăsese clopotul de utrenie.

— Se va fi dus la slujbă, zise diacul deziluzionat.

— Nu. Dar nu vrea să ne vadă. Îi e ciudă! răspunse prim-epitropul cu năcaz.

Mai ales pentru ca să-i arate părintelui Todoruț că și uniții sînt vrednici de-un popă cumsecade, se făcuseră cei doi fruntași luntre și punte ca să adune atîția oameni. Și singur ei știau cît le-a fost de greu! Cei mai mulți creștini îi întîmpinau cu vorbele: «Ei, va veni el părintele și singur, ce să-i mai ieșim în cale? Îl vom aștepta în capul satului, și va fi de-ajuns!» Și-acum popa Todoruț se face că nu-i vede! Gîndul ăsta îi duru atît de mult pe cei doi fruntași ai parohiei unite din Măgura, încît, îndată ce le rămase satul în urmă, îi lăsară pe călăreți să-și facă voia. Să fi văzut pălărioare înflorate în mîni, coamele căluților în vînt, fulgerări albe de potcoave pe fața pămîntului! Copilandrii, feciorașii, atît așteptaseră: să se poată lua la întrecere. Pînă la Podul Mare puteau să-și rupă capul de pe partea celor doi fruntași, numai acolo să se poarte bine zvînturații ăștia: să aștepte înșirați în linie cînd vor zări o căruță străină ivindu-se pe drumul ce coboară dinspre Aluniș.

Abia se făcu nevăzută cea din urmă căruță la o cotitură a drumului, cînd se și deschiseră cu repeziciune cele două aripi verzi de la fereastra la care priviseră cu atîta jind diacul și prim-epitropul bisericii unite, și apăru, ca-ntr-o icoană, fața rumenă și lunguiață a popii Todoruț, încadrată de-o lungă și frumos pieptănată barbă argintie. Fruntea-i era brăzdată, lăsînd puține insule luminoase și liniștite, deși ochii săi priveau cu blîndețe de subt sprîncenele stufoase, sure, deși deasupra, din părul lung, alb, pieptănat de sărbătoare, se desprindea parcă aceeași blîndețe ca și din ochi, ca și din barba bogată. El își scoase mai întîi capul pe fereastră, își scoase apoi și un umăr — pieptul întreg nu-i încăpea — clipi din ochi la creștinii de pe la portițe, la parohienii lui, care ieșiră și ei să vadă alaiul, zîmbi și zise cu o voce puternică de bas:

— Ce mai tărăboi! Gîndești c-așteaptă pe-mpăratu'! — Zîmbi apoi din nou, în vreme ce-i dispărură toate încrețiturile frunții lăsînd-o senină, și adaose: Tot e adevărată vorba ăluia: Fală goală, straiță ușoară! Ies cu alai în calea lui, pe cînd de hîrbul de casă abia acum și-au adus aminte, în sfînta zi de praznic. Uitați-vă numa!

Popa Todoruț își ridică barba spre răsărit. De la el din fereastră se vedea locuința parohială a uniților pe Jiliște în sus, cam la mijlocul acestei uliți, destul de departe de casa lui, dar cum întreagă ulița asta se cobora costiș dinspre răsărit spre pieptul satului cu toate casele ei albe, și cum casa parohială a uniților era zidită pe-un dîmb, părintele Todoruț vedea într-adevăr ferestrele deschise, vedea femei sufulcate tot ieșind din casă-n curte și intrînd din curte în casă.

— Acum aerizează, acum freacă podelele — de n-or fi putrezit pîn-acum. Mai bine s-ar fi gîndit harnicul de epitrop să-i dreagă coperișul, că plouă ca afară, nu să-l aștepte cu alai. Alaiul trece, dar huruba rămîne.

Parohienii zîmbiră, părintele Todoruț se retrase din fereastră: la biserica ortodoxă, la biserica «cea nouă», trăgea clopotul a doua oară. În curînd se ivi, aplecîndu-se pe subt portiță, un bătrîn voinic, care-și îndreptă trupul îndată ce ieși în uliță. Era îmbrăcat din creștet pînă-n tălpi în negru, și barba lui părea acum și mai albă, și mai bogată. Oamenii se mirară cînd îl văzură îmbrăcat ca la Paști, îl înconjurară și, în mijlocul unei cete, părintele Todoruț luă drumul bisericii. Din cînd în cînd ceata se oprea și se auzea rîsul sănătos și mare al popii.

Părintele Todoruț văzuse bine. Într-adevăr, prin cele trei odăi ale casei parohiale unite se învîrteau vreo șapte femei, și se purtau ca suveicile, ca să fie totul în rînduială cînd va sosi părintele cel nou. Dar nu numai aici era grabă; grabă era și în biserica unită, în care, în afară de Paști și de Crăciun, nu mai ținuse nimeni liturghie, de trei ani. În altar nimeni nu mai întrase; diacul, din strana lui, cînta utrenia, dumi-

nica și-n sărbători, și asta era toată slujba. Trebuia curățit de praf altarul, trebuia măturat. Vezi bine, toate acestea se puteau face cu o zi, două mai înainte, dacă nu cu o săptămînă. S-ar fi putut, dacă nu era, vorba popii Todoruț, «fală goală, straiță ușoară», dacă nu era, mai ales, alt motiv, pe care popa Todoruț nu-l știa.

*

Prim-epitropul fusese înștiințat cu o săptămînă înainte că la Sfîntul Gheorghe le vine popă-n sat, popă care să rămînă la ei, nu așa ca pîn-acum, pe-o zi de Paști, pe-o zi de Crăciun. Vestea i se păruse atît de imposibilă, încît nu o pomenise nimănui. Dar cu o zi înainte de Sfîntul Gheorghe sosiră în Măgura trei cară din Aluniș încărcate cu tot felul de hodrobele : paturi, mese, scaune, icoane, lăzi de scînduri țintuite bine, vreo două coșărci cu găini, cu rațe, ba chiar și trei purcei într-o lădiță de lețe, și cîțiva saci sătui de grăunțe.

— Unde le duceți ?

— Cine se mută ? întrebau, și de ici și de colo, femeile de la portițe.

— Vai de mine, doar' nu le vine popă la uniți ?! întrebau mirate femeile ortodoxe.

— Vai de mine, doar' nu căpătăm popă ?! întrebau mirate cele unite.

Prim-epitropul, cînd auzi, să-și smulgă părul, nu alta ! Ață la diacul, și : șopo-șopo-șopo ! De la diacul, ață la clopotar și la făt, și iarăși : șopo-șopo-șopo ! De la făt, ață la casele parohiale, înaintea porții cărora sosiră cele trei cară. El descuie cu greu încuietoarea ruginită și deschise cu mare grijă poarta cea mare a curții ; știa că-s putrezi stîlpii, și cele două aripi ale porții puteau cu ușurință să-i rupă, dacă le-ar fi deschis fără grijă.

Cei trei alunișoreni mînară carăle în curtea înțelenită toată, și le opriră.

— Unde descărcăm ? întrebă unul, zîmbind.

Epitropul nu ştiu ce să răspundă. Se uită la casa parohială c-un fel de silă şi de îngrijorare. Casa — veche, de bîrne, joasă, cu acoperişul negru, de şindrilă, plin de muşchi, spart pe alocuri — privea mirată prin geamurile mici şi împăinjenite. Avea aerul că zice : «Ce vor străinii ăştia cu mine ? Mie îmi place în liniştea şi-n părăsirea mea, mie să-mi daţi pace, că-s obosită.» Şi cum începuse să susure şi frunzişul nucului uriaş ce străjuia în înălţimi deasupra ei, părea că-i ţine parte, şi spune : «Are dreptate, lăsaţi-o în pace, că-i obosită şi bătrînă».

— În casă nu se poate, zise acelaşi român văzînd privirea epitropului, noi nu ştim cum să le aşăzăm. Avem poruncă de la preuteasa să nu punem nici un scaun în casă pînă nu vine dumneaei. Cum ? Mîne sosesc, aşa, pe la prînz, cred că vor fi aici.

— Mîne ?! oftă epitropul. Aşadar e adevărat ?!

Omul înălţă din umeri şi, uitîndu-se prin curte, văzu şopronul descoperit şi descheiat, ca vai de el.

— Poate le vom pune aici.

El se apropie de şopron şi fluieră a pagubă, clătinînd din cap.

— Într-un colţ tot este ceva adăpost. Mînaţi, măi. Ei, ho, Bodor !

Hodoroabele din car nu mai sunară ca pe drum, pajiştea era moale — otavă grasă, în care ţi se afunda piciorul. Limbile lungi şi aspre ale boilor o şi gustară cu lăcomie, pînă se socotiră oamenii unde să descarce. După ce traseră înaintea şopronului, românii dejugară boii, îi lăsară să pască prin curte, şi ei se apucară de descărcat, ascultînd îndrumările celui ce vorbise cu epitropul şi care părea mai aproape de familia popii ce urma să sosească a doua zi.

Epitropul îi lăsă să descarce şi porni ca vîntul să-şi înştiinţeze oamenii, să le deie îndrumări şi porunci pentru ziua de mîne. Deşi nu crezuse în minune cînd căpătase avizul, înainte cu o săptămînă, el îşi făcuse totuşi de atunci un plan bine stabilit despre cum ar avea să-l

primească pe popa cel nou, dacă totuși s-ar întîmpla să fie adevărat. Acum trebui să alerge, într-o singură sară și o singură noapte, cît într-o săptămînă. Din cînd în cînd se abătea pe la diac să mai combine, să mai schimbe cîte ceva din plan. Pînă ce-noptă alergă și diacul destul, dar după ce căzu întunerecul nu mai ieși din casă : vedea rău, și apoi trebuia să se gîndească la două, trei cuvinte cu care să-l întîmpine pe preotul cel nou. Cine să-l primească cu o cuvîntare, dacă nu aveau nici un domn în sat ? Adevărat că era aici popa cel ortodox, părintele Todoruț, dar nici poveste ca el să primească o asemenea sarcină.

Cei trei alunișoreni descărcară, glumind mereu pe socoteala sărăciei și a părăsirii ce o vedeau aici.

— Mă miram eu de ce domnișoara, preuteasa cea tînără, nu se grăbea să vină la Măgura, zise tot cel care vorbise cu epitropul, slugă desigur la părinții domnișoarei. Numai cînd părintele cel tinăr începea să-i spună ce palate va zidi el aici, se însenina și rîdea cu hohot. Doamne, ce mai om ! Nu-i vrednic satul ăsta de-așa popă.

— Adevărat că e mare sărăcie. Zice că nici nu stau popii aici. Apoi unde mai pui că-i sat cu doi popi, și unit și neunit, și pe deasupra mai sînt și sași, zise altul.

— Ba încă sașii-s la putere ! începu al treilea. Românii laolaltă sînt de două ori cît sașii, și totuși poruncește cizma, nu opinca.

— Nici domnișoara noastră nu vine să îmbătrînească aici. Iac-așa, pe-un an doi, pînă mai face domnișoru' un izamin, zise sluga, luînd apărarea stăpînilor, apoi se mută de-aici. Ce știu eu ? Ajunge protopop dintruna ! Spun că-i un om tare învățat.

— Hm ! făcură ceilalți doi. De-ar da Dumnezeu !

Cum cerul era senin, limpede ca lacrăma, cei trei alunișoreni dormiră fără nici o teamă că va strica ploaia mobila adusă de ei. De-cu-noapte, doi se sculară, înjugară boii sătui la toate trei carăle, și-și făcură calea întoarsă. Sluga rămase de pază.

Cînd veni în zori, epitropul îl află duruind, şi avu un simţămînt de uşurare cînd văzu mobila pusă la adăpost.

*

N-avusese deci părintele Todoruţ dreptate întru toate cînd spusese de vorba ăluia : «falã goalã, straiţã uşoară». Bietul epitrop alergase toată noaptea, nu închisese un ochi, şi numai acum, în căruţă, după ce lăsară în urmă satul, începu să se hodinească, ba chiar să şi aţipească cîte-un strop, deşi căruţa hurduca pe drumul plin de ogăşi tari. Din trăsăturile feţei sale dispăru tot aerul de sărbătoare şi de importanţă ce-şi dăduse, şi el clătina din cap în dreapta şi-n stînga, ba cîteodată se lăsa greu pe umărul diacului, care atunci se scutura şi se freca la ochi. Aţipea şi el.

Nu mai erau tineri nici unul dintre cei doi fruntaşi ai parohiei unite din Măgura. Prim-epitropul, Ion Cozma, apropia anul al şaizecilea. Era un bărbat mijlociu de stat, destul de bine legat însă, purta mustaţă rătezată scurt, ţepoasă şi sură. Obrajii îi erau uscaţi, încreţiţi destul, dar liniile erau foarte regulate ; avea doi ochi mari, cu priviri deschise, hotărîte dar bune, care îl făceau simpatic. Mişcările îi erau neobişnuit de iuţi pentru vîrsta lui, pe cînd vorba-i era cumpănită şi aleasă. Strămoşii lui, un moş mai pe urmă, fuseseră preoţi uniţi în Măgura ; se trăgea deci dintr-un neam cu carte. Chiar el citea cu uşurinţă şi în gazetă, iar scrisoare avea mai frumoasă ca diacul.

Diacul Ieronim Bogdan, deşi-l întrecea pe epitrop în vîrstă numai cu cinci-şase ani, era cu mult mai trecut. Din firea lui, ori poate din prea multa cîntare bisericească, din obicei, vorbea moale, domol, cam pe nas. Cînd se uita cu ochii lui mici, gălbui, din fundul capului, făcea totdeauna impresia că-i lipseşte ceva, poate fiindcă cea mai mare parte din viaţă nu se învrednicise de razimul unui peot, diecind singur în biserică

văduvită de mire. Și e lucru știut că diacul, dacă nu are popă lîngă el, nu-i om întreg.

De pe partea celor doi fruntași puteau deci să zburde înainte călăreții, întrecîndu-și caii! Pînă la Podul Mare, unde se-ncepea hotarul Măgurii, unde răspundea drumul ce cobora dinspre Aluniș, mai era cale de făcut, nu glumă. Totuși, și dacă ar fi mers numai la pas cu căruțele, tot ajungeau din bună vreme. Însă căluții, în răstimpuri, începeau, neîndemnați de nimeni, să meargă în trap, poate unde voiau să nu se lase dați de rușine de soții lor care galopau înainte, și unii abia se mai vedeau, și dintre care, parcă anume să le facă în ciudă, unii galopau înapoi pînă aproape de căruțe, ca să plece apoi din nou, în fugă întinsă, alergați de copilandrii cei neastîmpărați.

Bărbații călăreți mergeau la pas, împintenau caii din cînd în cînd la trap, povesteau despre popa cel nou și despre năcazurile lor. Asemenea și celor din căruțe, bărbați și femei, nu le tăcea pe-o clipă gura. Larma domoală a glasurilor omenești se-nvolbura cu sunetul săc al căruțelor, cu trapul mărunt al cailor, cu cîte un nechezat ce se ridica departe în văzduhul albastru, învăluind într-un murmur aromitor moțăiala celor doi fruntași. Căldura creștea necontenit.

La o cotitură, unde epitropul se izbi mai tare ca de obicei de umărul diacului, acesta se trezi, privi împrejurimile, și numaidecît îi sări somnul, ca lovit cu bîta.

— Nu mai avem mult, zise el c-un fel de-nfiorare, înghioldindu-și vecinul.

Se vedea Podul Mare, se vedeau călăreții care ajunseseră demult acolo.

— Am ațipit, spuse epitropul căscînd. Dar acum o să trecem și peste asta. Nu-mi pot da cu socoteala cine să fie.

— Ei, cum nu?! E limpede! răspunse diacul. Cărăușii zici c-au venit din Aluniș. Apoi popa de-acolo are un ficior.

— Are! Numa cît acela, după cît știu, n-a călcat a popă. Se face advocat, după cît se spune. Are părin-

tele de-acolo o fată, a avut mai multe fete, dar una-i nemăritată. Hm ! tot nu se poate. Părintele Isidor din Aluniş ne ştie satul, a slujit de cîteva ori la noi, nu-mi vine să cred să-şi lase ginerele popă în Măgura.

— Ce mai ştii ! Nu-i nici Măgura chiar de lepădat. Vezi bine, sînt multe de-mplinit, multe de dorit...

— Nu, nu se poate ! Dacă n-ar fi sosit ieri carăle, nici n-aş fi crezut, pentru nimic în lume. Cît am alergat eu ! Cît am bătut calea mînzului ! Şi totdeauna mi s-au spus aceleaşi vorbe : «Nu aflăm pe nimeni care ar voi să vină la dumneavoastră !».

— Păi bine, nu i-ai întrebat şi tu pe oamenii aceia cine-i popa, de unde-i ?

— Nu i-am întrebat. Nici n-am avut vreme, doar tu ştii ! Apoi îmi era şi silă. Ne-au aflat aşa de nepregătiţi...

— Vezi bine, dacă vin pe neaşteptate !

Epitropul nu cuteză nici acum să-i spună diacului că pe el l-au anunţat cu o săptămînă înainte. Îşi simţea prea mare greşeala că n-a dat crezare scrisorii aceleia trimisă chiar de protopop. Cum se apropiau tot mai tare de Podul Mare, Ion Cozma se simţea tot mai neliniştit că nici nu-şi poate da sama cine să fie acel Andrei Pascu, de care-i scria protopopul. Se gîndi la toate feţele preoţeşti sau de clerici cu care se întîlnise în desele lui peregrinări pe la vlădicie, îi vedea pe toţi, tineri şi bătrîni, unii chiar foarte tineri, dar nu putea să se oprească la nici unul. Îi veni în minte că în cancelaria vlădicească era un cleric tînăr, care se interesa mai mult de păsurile lui, care vorbea mai bucuros cu el, dar cînd îi trecu pe dinaintea ochilor cum îi zbura condeiul pe hîrtie, îndată ce şedea pe scaun, simţi că ăsta mai puţin ca oricare altul s-ar fi putut hotărî să vină preot în Măgura.

Epitropului i se părea că i-ar fi cu mult mai uşor să judece viitorul dacă l-ar cunoaşte pe popa ce vine să păstorească în Măgura, dacă, de pildă, ar şti de-i tînăr sau bătrîn, pentru a-şi putea da cu socoteala dacă va rămîne mai mult ori mai puţin popă în Măgura, şi

dacă nu va fi degeaba bucuria lor de-acum. I-ar fi plăcut să le vină un preot bătrîn, care, odată așezat în Măgura, să nu mai aibă gînd de ducă.

Ajungînd la Podul Mare — un schelet negru, lung, din blane rare, atîrnat peste-un părău lat în care trestia creștea pădure, — cei doi fruntași își puseră oamenii în șiruri drepte, de-o parte și de alta a drumului, iar ei, din capul podului, se uitau cînd la soare, cînd la drumul ce cobora dinspre Aluniș.

— Băgați de samă, ficiori ! Cînd va fi aproape de noi, smirnă să-mi stați, ca-n biserică ; iar la întoarcere — unu-doi ! unu-doi ! — să nu vă puie mumadracului s-o luați iar la fugă.

— Tot încet și tot cu rînduială, adaose diacul, aprobînd întru toate cele spuse de epitrop.

Avură mult de așteptat, pînă ce, în sfîrșit, se zări o căruță pe drumul Alunișului, dar după ce se ivi, se apropie foarte repede de pe deal la vale. Măgurenii oftară ușurați, se mișcară ca și cînd ar fi voit să se amestece, să se îmbulzească spre capul podului, dar neliniștea nu ținu decît cîteva clipe. Șirurile se-nchegară, și toate capetele se întoarseră spre căruța care ajunse la capul podului.

Diacul Ieronim Bogdan începu să tușească, deveni palid și clănțănea puțin din dinți. El își începu vorbirea, pe cînd căruța cu străinii abia ajunsese la mijlocul podului, dar cum, din pricina duruitului roților, cei din căruță nu puteau auzi nimic, epitropul începu să-l tragă de mînecă pe diac :

— Oprește, frate, așteaptă pînă sosesc aici ! Ce Dumnezeu, nu s-aude nimic !

Diacul tăcu pe-o clipă, dar iar începu, și asta-l făcu să se zăpăcească grozav, să-i fie frică, simțindu-se parcă atîrnat undeva între cer și pămînt.

Cînd în sfîrșit căruța se opri înaintea celor doi fruntași, iar măgurenii, cu capetele descoperite, strigară din toate puterile : «Vivat ! Să ne trăiască !», epitropul îl înghionti pe diac.

— Acum ! îi șopti el.

— Bine-ai venit în mijlocul nostru, sfinţia-ta ! Noi... Hm !... Biserica unită din Măgura a fost văduvită. Sfinţia-ta, mirele... Hm ! Bine-ai venit în mijlocul nostru ! Preoţii tăi, Doamne, se vor îmbrăca, hm ! se vor îmbrăca întru dreptate. Fii binevenit în mijlocul nostru ! Uniţii din Măgura... Hm ! Să trăieşti la mulţi ani !

— Să trăiască, să trăiască ! strigară din răsputeri măgurenii, însufleţiţi nu de vorbele diacului, ci de mîndrul chip de popă tînăr, care asculta discursul nemişcat, lîngă căruţa din care sărise cu uşurinţă.

— Vă mulţămesc de cinstea ce mi-aţi făcut, ieşind atît de frumos împodobiţi înaintea mea. Acum, cînd nu v-am chemat, aţi ieşit cu toţii, ca o singură turmă, să vă vedeţi păstorul. Deie Domnul ca o singură turmă să rămîneţi şi cînd vă voi chema eu ; tot aşa în rînduri închegate să veniţi după mine, şi nici o oaie rătăcită să nu fie între voi, cînd vă voi arăta drumurile şi cărările vieţii, pe care trăbă să mergem cu toţii. Să trăiţi !

Vocea lui limpede şi puternică fu auzită şi de cei mai depărtaţi, şi, cînd termină, uralele nu mai sfîrşeau. Tînărul preot strînse mîna celor doi fruntaşi ai parohiei unite din Măgura, şi începu să rîdă cînd îl văzu pe epitrop mut de uimire, neputînd spune un singur cuvînt.

— Cum, nene Ioane, nu mă mai cunoşti ?

— Hm ! mare minune ! reuşi să spună epitropul cu o voce în care se putea citi un regret adînc. Chiar dumneata să vii la noi ! Ar mai fi voit să adaoge : «Rău ai făcut c-ai venit ! Pe cît eşti de învăţat, nu-i rămîne nici un an, şi iar vom fi de rîsul popii Todoruţ». Dar nu mai adăogă nimic. Va vedea el Andrei Pascu că Măgura nu-i sat pentru orice fel de popă !

La semnalul de plecare, convoiul porni în cea mai bună rînduială. Cei doi fruntaşi şedeau tăcuţi în căruţă, amîndoi supăraţi şi nemulţumiţi, diacul pentru că nu-i reuşise cuvîntarea, epitropul pentru că se convinsese că acel Andrei Pascu de care-i scrisese protopopul era chiar tînărul cleric din cancelaria vlădicească, teologul care se interesa mai mult de păsurile lui în timpul din

urmă. Din cancelaria vlădicească să vină de-a-una popă în Măgura!

Cu atît mai veseli și mai vorbăreți erau ceilalți măgureni; călăreții de-alături, femeile și bătrînii din căruțe nu mai sfîrșeau cu laudele pentru popă și pentru preoteasă. Erau mîndri minune mare, li se părea că și caii pășesc mai grav, mai sărbătorește. Aveau convingerea că duc cu ei o comoară neprețuită. Deși mulți își dădeau cu părerea că popa nu va rămîne mult la ei, nu le păsa: «Să-l vadă sașii, să-l audă neuniții, să vadă ce popă ne-a trimis vlădica!».

Nici prin gînd nu le trecu să lase caii-n trap, pînă ce nu veni poruncă de la epitropul. Tînărul preot voia să ajungă mai repede în sat. Căldura creștea mereu; pînze fine de argint tremurau în văzduhul înalt, deasupra luncilor în floare, deasupra holdelor verzi și mătăsoase. Drumul ținea cursul văii, șerpuia prin mijlocul șesului, pe marginile căruia se răzimau, de amîndouă părțile, dealuri grele, coaste înalte cu sămănături, pe care, deasupra, le tiveau păduri bătrîne. Nu numai că «mirosea a primăvară» la Sfîntul Gheorghe ăsta, cum spune troparul praznicului, ci primăvara împărățea, în culmea măririi sale, din soarele tînăr, din văzduhul limpede și sonor ca un uriaș clopot de cristal, din covoarele bătute cu nestemate pe-ntinderea luncilor, din clătinarea domoală a holdelor de-un verde negru, gras, din șopotele părăului ce-și strecura argintul sclipind prin trestii, pe lîngă drum. Înainte, la dreapta, se zăreau viile din Măgura, păzite de pomi mai bătrîni, care ridicau în văzduh grele și largi coroane încărcate de flori ca de zăpadă.

Andrei Pascu nici nu-și putu da sama cînd au ajuns la marginea satului, atît de adînc se cufundase sufletul său în dulceața primăverii. El privi uimit la mulțimea ce-l aștepta în capul satului, în port de sărbătoare.

— Se vede că ne mai fac și aici o primire, șopti Andrei tinerei fete care ședea la dreapta lui.

Ea se ridică, se sprijini c-o mînă de umărul lui Andrei, înălțată în vîrful picioarelor.

— Aha! Vor fi neuniţii! zise ea zîmbind cu satisfacţie, şi şezu. Se vede că pe-o clipă l-a lăsat neaga de ureche pe părintele Todoruţ.

Erau, într-adevăr, neuniţii din Măgura, în frunte cu popa Todoruţ.

Părintele, după ce sfîrşise liturghia, ieşise în uşile împărăteşti, îşi purtase un răstimp degetele prin barba albă şi cuvîntase:

— După cum ştiţi, ăştia din stînga — el înclină capul de sfînt Niculaie spre stînga, unde era biserica unită, în nemijlocită apropiere de cea ortodoxă — ăştia din stînga capătă astăzi popă. N-avea pentru ce se grăbi, că nu-i miere-n Măgura, dar, în sfîrşit, treaba lui. Noi însă trăbă să-i arătăm că-n Măgura noi sîntem numărul, noi sîntem puterea. Să veniţi cu toţii, să ne vadă de la început cît sîntem de mulţi. Apoi, mai la urmă, toţi sîntem români, şi, ce mai ştii, poate să fie chiar un om de omenie. Să nu ne rîdă saşii, fraţilor...

Oamenii se bucurară de cuvintele preotului, cu atît mai vîrtos că ei şi aşa aveau de gînd să-l vadă pe popa cel unit. Şi astfel, cînd ulcelele din clopotniţa uniţilor începură să sune: «tinga-tanga, tinga-tanga-tingi-ting», bărbaţi, femei, în port de sărbătoare, începură să mişune pe uliţi şi să se strecoare către fîntîna lui Coman, unde intra drumul în sat. Părintele Todoruţ nu-şi făcuse socoteala greşit: dacă toată mulţimea aceea ce se adunase ar fi fost parohieni de-ai lui, iar uniţii numai cei care ieşiseră pîn' la Podul Mare, într-adevăr, că-l bătea din întîlnirea cea dintîi pe popa cel unit. Adevărat că neuniţii erau mai mulţi în Măgura cu două sute de suflete decît uniţii, dar aici se adunaseră şi uniţii care nu ieşiseră întru întîmpinarea preotului la Podul Mare. Erau, de pildă, aci şi toţi «ţiganii cei din jos», care toţi erau uniţi şi pe care popa Todoruţ îi împinse mai la coadă, în mai multe rînduri, căci paraleii voiau cu orice preţ să fie în primele şire. Erau şi saşi, mai ales jupînese de-ale lor, destule.

Mai mult decît Andrei şi preoteasa se mirară cei doi fruntaşi ai bisericii unite, epitropul şi diacul, cînd văzură

pe părintele Todoruț în fruntea mulțimii. Iar cînd se opri convoiul, și popa Todoruț începu o cuvîntare, epitropul rămase cu gura căscată.

— Am crezut că e datoria noastră, începu părintele Todoruț, să-ți ieșim întru întîmpinare, sfinția-ta, și să-ți zicem un bine ai venit. Sora mai mare trăbă să fie cu bunăvoință față de sora mai mică. Și aici, în Măgura, cum bine vezi frăția-ta, noi sîntem sora mai mare. Deie Dumnezeu să vii cu gînduri bune. Să trăiești !

După ce se potolilă uralele, Andrei Pascu începu, foarte mișcat, să-i mulțumească. El auzise multe vorbe despre acest «popă cu nărav», dar nu-l văzuse pînă acum. Pricepu îndată că nu poate fi un om rău, cu fața aceea de bătrîn senin, cu blîndețea ce se desprindea din privirile lui.

— Îți mulțămesc din inimă, părinte, zise Andrei. Te pot asigura că vin cu cele mai bune gînduri în Măgura, și m-aș simți cel mai fericit dacă voi putea merge mînă în mînă cu sfinția-ta. Sfinția-ta cu povața bătrînețelor cinstite, eu cu însuflețirea tinerețelor, să putem munci alături pentru binele poporului din Măgura. Surori ne sînt bisericile, frați credincioșii noștri, cu-aceleași suferințe, cu-aceleași dorințe de mai bine. Dumnezeu să te țină încă mulți ani în mijlocul turmei.

Alte urale nesfîrșite se ridicară în văzduhul limpede. Părintele Todoruț făcu, într-o mare neliniște, semn clopotarului să vină. Omul răzbi prin mulțime cu mare greutate.

— Răpede în clopotniță, Petre, să trageți și clopotele noastre. Și ăl mare, mă, m-ai auzit ? Nu vezi că ulcelele uniților abia s-aud ? Dar răpede, m-ai înțăles ?

El spuse cuvintele acestea tare, așa că le putu auzi și Andrei și tînăra preoteasă, dar tot cu vocea înaltă adaose, privind peste oameni :

— A vorbit bine ! Foarte bine a vorbit !

Și nu peste mult, «tingi-tangul» de la biserica uniților se amesteca cu «bing-bangul» din clopotnița orto-

docşilor, cu cîntecul clopotului celui mare, în vreme ce convoiul se îndrepta spre biserica unită.

II

Andrei Pascu părăsise nehotărît seminarul : se va căsători sau nu ? Cîtă vreme fusese în seminar, i se păruse că întrebarea asta n-are nici o importanţă pentru slujba lui de preot, aşa cum o visa. Dar îndată ce ieşi în lume, simţi că de răspunsul ce-l va da atîrnă fiecare pas pe care îl va face de-aici încolo în viaţă. Îşi puse deci întrebarea din nou şi se hotărî să-i deie un răspuns definitiv. Încercarea fu însă zadarnică ; răspunsul nu atîrna de voinţa lui, răspunsul i se părea că are să vină de afară de undeva, din viaţă.

Îi păru deci bine cînd, la vreo trei săptămîni după ieşirea din seminar, îi veni o înştiinţare de la vlădicie că, dacă n-are deocamdată alte intenţii, să vină în cancelaria vlădicească, unde au lipsă de-un om bun de condei. În cancelarie era bine, se simţea aproape ca în seminar, tot între preoţi, între clerici, avîndu-şi şi locuinţa şi masa aici, ferit de lume. I se părea că de fapt îşi continuă viaţa de cleric şi începu să se pregătească, în orele libere, pentru al treilea examen «riguros», necesar pentru luarea doctoratului în teologie.

Într-o dimineaţă de la sfîrşitul lui septembrie, colegul lui de birou, Gheorghe Moldovan, cleric absolvent şi el, care băciuia de vreun an prin cancelaria episcopală, deschise uşa de la odaia lui Andrei şi-l întrebă :

— Te-ai sculat, prea-luminate ?

— Sculat, răspunse Andrei, venind spre uşă.

— N-ai gust să faci o excursie ?

— Ba bine că nu ! Dar biroul ?

— Cum biroul ? Azi e sărbătoare.

— Ce sărbătoare ?

— Ziua Crucii, Înălțarea Sfintei Cruci ! Se vede că te-ai păpistășit ! Nu mai știi nici sărbătorile noastre.

— Într-adevăr, nu m-am gîndit, răspunse Andrei.

— Ce să te gîndești, cînd ești tot cu nasul în carte ?! Ei, bine, vii cu mine ?

— Departe ?

— Departe, aproape, ce te privește dacă vreai să ai o zi frumoasă ? Disară sîntem îndărăt. Pînă-n Aluniș, să gustăm niște struguri dulci de sfînta Zi a Crucii.

— Bine, te însoțesc, zise Andrei. Eu îl cunosc pe părintele de-acolo. Ficiorul lui, Aurel, mi-a fost coleg de liceu.

— Foarte bine, zîmbi Moldovan, chiar la părintele Morar merg și eu. Sînt, cît de cît, cunoscut și eu în familia dumnealui.

El zîmbi din nou, și Andrei îl văzu că se uită la mîna stîngă. Pe-un deget lumina o verigă de aur, un inel de logodnă. Andrei nu-și aduse aminte să mai fi văzut inelul la colegul lui de birou.

În curînd cei doi colegi lăsau în urma lor orașul, și căruța ce-i ducea în cadență de clopoțele se pierdu în negura deasă și rece care se cernea în jurul lor din nenumărați stropi fini, neastîmpărați. Soarele, abia răsărit, se îneca în ceața deasă ; ochiul lui privi întîi înroșit, rănit parcă, apoi, devenind tot mai palid, se ascunse. În răstimpuri depărtate se arăta din nou, pe cîteva clipe, tot așa de palid. De amîndouă părțile drumului se dezvăluiau din ceață lanuri de porumb uscat, prin care nu trecea nici o adiere. Frunzele lungi, de-un galben spălăcit, roșietice, erau umede de bură și atîrnau cu tristețe de firele uscate, tari, pline de noduri lùcii. Rodul, tuleiele erau îmbrăcate cu gingășie în foile albe și fine, numai cele de deasupra erau pe alocuri umede. Grăunțele aurii luminau, ici și colo, spre vîrful tuleielor, dintre foile moi. Rar detot, la o împușcătură, se ivea, rotund și sătul, bostanul copt, ca un enorm bulgăr de aur. Se auzea din cînd în cînd sfada lărmuitoare a gaițelor, care, se vede, mai aflau tuleie verzi cu grăunțe de lapte. Andrei simțea mereu mirosul tare, de-un parfum

sălbatec al cînepii de sămînţă, care despărţea cu creştetul stufos părţile oamenilor în porumbiştea asta ce părea nesfîrşită. Mirosul acesta nu-l mai simţise atît de intens de pe cînd era copil mic, acasă, pînă nu apucase să umble la şcolile din oraş, de cînd mergea şi el, ajutor, vezi Doamne, la culesul porumbului.

Nu-şi putea da sama : priveliştea asta, de-o tristeţe tăcută, posomorîtă, aerul rece care-l făcea să-şi strîngă mai bine paltonul pe trup, ori însuşi gîndul cum trece de repede viaţa, îi umplu sufletul cu melancolie îndată ce mirosul pişcător al cînepii îi aminti copilăria cea mai depărtată ? Ce bine, ce frumos era atunci ! — culegînd tuleiele aurii, adunînd deoparte pe cele pestriţe, tîrînd după el mănuşile de cînepă ; sus, în carul încărcat cu snopi de jipi ; acasă, în şură, între grămezile de porumb, sara, pînă noaptea tîrziu ! Şi cum au trecut toate, cum se deapănă de repede viaţa ! Ca şi cînd nici n-ar fi a noastră, cînd privim în urmă.

Îl năvăliră din toate părţile amintirile cu miresmele lor deosebite, veşnic neuitate, şi simţi un regret adînc după anii care s-au scurs aşa de în grabă. Îi trecu prin minte Dora Muntean, cu cei doi trandafiri ai ei, şi se-nfioră. Simţea şi acum parfumul trandafirilor galbeni. El era gata să depene mai departe şirul amintirilor, dar, lucru ciudat, abia ajunse la florile Dorei, şi-i păru zadarnic şi idiot tot regretul ăsta după trecut. Toate amintirile i se depărtară speriate cînd îşi zise : «Ce prostie să mă înduioşez ca un copil ! Aşa-i viaţa : trece ! Trece o latură, şi se arată altă faţă ! Asta-i aşa de cînd e lumea.» Îşi strînse mai bine paltonul şi spuse :

— Mai avem mult, Moldovene ?

— Mulţămită Domnului că n-ai amuţit, zise rîzînd clericul. M-aş prinde pe orice că ai repetat în cap jumătate din ce-ai învăţat de astă-vară. Să-ţi spun un lucru, iubite : orice ocupaţie îşi are vremea ei. Dacă faci o excursie de plăcere, apoi fă o excursie de plăcere, ori las-o dracului.

Moldovan era mînios. Mergeau alături de un ceas şi nu schimbaseră o vorbă. De multe ori se hotărîse să-n-

ceapă el conversația, dar cînd vedea fața lui Andrei, se temea să nu-i tulbure gîndurile. Simțea față de el un fel de stimă, și vorbea cu el aspru tocmai pentru că numai așa cuteza să se apropie de Andrei.

— Te-asigur că nu repetam nimic, zise Andrei zîmbind. Uite ce era : n-am mai mirosit aroma cînepii de sămînță de cînd eram copil. Și... m-au copleșit amintirile.

— A, povești ! Desigur, ți-e gîndul tot la rigurosul ăl de-al treilea. Dar, să-mi dai voie, nu cred că te vei celiba.

— Nici eu, răspunse Andrei zîmbind.

— Glumești ? Ei, dar dacă vorbești serios, de ce mai înveți ? Ai lipsă de doctorat ca să fii preot pe sate ?

— Nu. Am lipsă de doctorat ca să-mi completez, cît de cît, studiile teologice. Nu pentru sat ori pentru oraș învăț, ci pentru mine.

— Dacă-i adevărat, mă bucur și mai mult că te-am luat cu mine, zise vesel Moldovan și își privi din nou veriga de aur. Dar cînd băgă de samă că Andrei nici acum nu se interesează de inelul lui de logodnă, începu să-i povestească despre Aluniș, despre familia preotului Morar, cum a cunoscut-o și cum, de-un an, e logodit cu o fată a părintelui, cu Elena. Andrei mai află că fata e frumoasă, crescută în școli, are chiar și zestre bunicică, și că Moldovan aștepta o parohie vacantă, o parohie bună, o știe el care, și știe că-n iarnă va fi trecut la pensie preotul de-acolo, că-i prea bătrîn. Numai atît așteaptă, apoi se va căsători. Mai află că părintele Morar mai are o fată, fată-mare și asta, Mărioara, mai mică numai cu doi ani decît Elenuța lui, frumoasă și ea, dar puțin cam romantică, puțin cam prea înclinată spre visare. Că, i se pare lui, ar aștepta advocați ori doctori, ceea ce nici n-ar fi cu neputință de vreme ce părintele Morar poate să-i facă și ei o zestre bună. Mai află Andrei că soțul său de birou consideră viața și prețuiește pe oameni din punct de vedere practic, mai ales cînd e vorba să-ți alegi o preoteasă, cu care să trăiești într-un sat, în mijlocul țăranilor, care nu-s înclinați defel

spre visare. Că e nesmintit de lipsă ca preoteasa să fie o bună econoamă, mai ales într-o parohie cu eclegie multă, cum este aceea pe care şi-a ales-o el. Sfîrşi prin a spune că toate acestea nu l-ar putea opri pe Andrei să-i placă de Mărioara, ba, dimpotrivă, lui i-ar părea foarte bine dac-ar fi aşa.

— Sînt convins că vei ajunge în scurtă vreme protopop. Şi la oraş ar fi alta, la oraş i-ar plăcea şi Mărioarei.

Deodată i se păru c-a spus prea mult şi se opri.

Andrei la început nu putea înţelege rostul acestui monolog nesfîrşit, dar întru tîrziu i se păru că Moldovan vrea oarecum să-i motiveze de ce nu se logodise cu Mărioara, ci cu Elena. Ei bine, dar întrucît îl privea pe el toată afacerea asta ? Din partea lui, Andrei ar fi putut să se logodească cu oricare din cele două fete. Însă cînd intrară în locuinţa parohială din Aluniş, Andrei pricepu deodată toată zdroaba de-a se scuza a lui Moldovan : Mărioara Morar era neasămănat mai frumoasă decît soru-sa Elena. «Ei bine, dacă i-a plăcut de asta, de ce s-a logodit cu Elena ?» se întrebă Andrei îndată ce o zări pe Mărioara.

Andrei simţi un fel de antipatie faţă de colegul său de birou, de clericul Moldovan. Era sigur că se hotărîse împotriva conştiinţei sale să se logodească cu Elena. Era cu neputinţă ca, intrînd în casa părintelui Morar, să nu-ţi rămînă ochii mereu la Mărioara. Elena dispărea cu totul, îşi pierdea orice importanţă alături de soru-sa. Şi Andrei îşi zise : «Rău drum apucă omul care face pasul cel dintîi în viaţă împotriva conştiinţei sale».

Cu convingerea asta rămase pînă ce se întoarseră, împreună cu părintele Morar şi cu fetele, de la liturghie. Cei doi clerici cîntară pe-ntrecute : amîndoi cîntau frumos, numai cît glasul frumos de bariton al lui Moldovan era uscat, el nu urmărea decît cîntarea corectă, pe cînd tenorul lui Andrei vibra de simţire, de viaţă. I se păru dealtfel şi lui că simţirea asta e deşteptată nu numai de textul adînc, de poezia cîntărilor, ci şi de un motiv extern. Şi oricît îi părea de cu neputinţă, trebui

să recunoască adevărul : prezența Mărioarei îl făcea atît de plin de sentiment.

Şi acum se mira şi mai mult de ce nu se logodise Moldovan cu Mărioara. Cu siguranță că era superioară surorii sale întru toate.

Însă după ce se întoarseră de la liturghie, şi cele două fete, cu toaleta schimbată, începură să-i ajute preotesei la punerea mesei, a prînzului, el rămase deodată uimit de schimbarea ce se produse în toată înfățișarea, în toată purtarea Elenei. Fata era mijlocie de statură, cam trunchioasă, cu obraji prea palizi pentru a fi potriviți trupului prea tare, prea sănătos, şi ochii ei albaştri erau prea spălăciți. Dar abia îşi puse şorțul alb ca de zăpadă, călcat proaspăt, abia începu să se învîrtă după trebi, că deodată obrajii ei palizi se împurpurară, ochii deveniră de-un vînăt închis care bătea uneori în verde, limba i se dezlegă, şi începu să vorbească cu atîta uşurință, cu atîta linişte şi convingere, rîzînd mereu cu hohote scurte, cristaline, încît, auzind-o, îți venea fără de voie gîndul : «Poți fi liniştit, lîngă fata asta nu ți se poate întîmpla nici un rău». Aveai simțămîntul siguranței.

Andrei recunoscu că fusese nedrept cu Moldovan. Desigur, Elena era o fată minunată, şi aşa, prinsă în vîrtejul trebilor, era chiar frumoasă. Şi nu desăvîrşirea trupească o făcea frumoasă, căci de asta era departe, ci părea că o face încîntătoare o armonie limpede, o armonie interioară ce radia din întreaga ei ființă. Nu-l mai judeca pe Moldovan, ba, după ce-şi aduse aminte că Elena era cea mai mare, se miră cum de s-a putut gîndi ca soțul său de birou să se însoare cu Mărioara.

Şi totuşi, lucru ciudat, cînd îi cădeau ochii pe Mărioara, Andrei simțea că nu greşise punîndu-şi întrebarea : «Cum de nu s-a logodit cu cea mai mică ?». Şi-i părea că întrebarea asta nici nu şi-o pune el, părea că i-o îmbie Mărioara.

Mărioara era înaltă dar plinuță, cu mijlocelul nespus de gingaş. Avea frunte înaltă, luminoasă, încadrată de un păr bogat şi negru ; obrajii ei albi, fini, ca de lapte,

cu două gropiţe la mijloc cînd zîmbea, erau luminaţi de privirea visătoare a doi ochi de un verde fosforescent. Privirile-i se strecurau printre gene lungi, umbroase. Vorbea puţin, dar surîdea adeseori. Un fel de oboseală dulce, uşoară, părea că radiază din întreaga-i fiinţă.

Andrei Pascu îşi întorcea mereu privirea spre Mărioara.

El se mira de-un lucru : de cîte ori vorbise cu vreo fată — adevărat că rareori, — de cîte ori se gîndise la tinereţe — şi asta de mai multe ori, — totdeauna îi răsărea în minte chipul Dorei, şi ceasuri întregi îi rămînea în suflet mireasma acelui strop de miere aromat pe care i-l deştepta amintirea ei. Acum, uitîndu-se la Mărioara, nu o mai vedea pe Dora şi nici dulceaţa acelui strop de miere nu se mai răspîndea în fiinţa lui. Se simţea foarte împăcat cu sine. I se părea că de undeva de departe se apropie şi-i învăluie inima o mîngîiere plină de gingăşie, de lumină şi de dulceaţă.

Mărioara nu-şi ferea ochii cînd Andrei se uita la ea. Dimpotrivă, se părea că-l priveşte cu stăruinţă pe frumosul cleric, şi privirile ei păreau că zic, mirate :«...Dac-ai fi tu !».

Ziua aceea de Înălţarea Sfintei Cruci trecu foarte repede pentru Andrei, dar şi pentru colegul său Moldovan. Cum era zi de post şi de ajun, ei mîncară unt proaspăt, miere de stup cu pîne moale, poame. Făcură o excursie la viile încărcate de roadă ruginie. Ce belşug, ce mai struguri în toamna aceea !

— O să fac două sute de vedre, spunea mulţumit părintele Morar, cincizeci numai risling şi tămăioasă. El bătu pe umăr pe Moldovan şi zise : Să n-ai grijă, iubite : nu pentru o nuntă, ci şi pentru două avem vin destul.

Andrei venea mai în urmă cu preoteasa şi cu Mărioara, dar tot auzi cuvintele părintelui, şi simţi cum i se aprind obrajii, aşa din bun senin. Un răstimp nu mai vorbi nimic cu preoteasa şi cu fata. Dealtfel, Mărioara lăsa aproape întreaga conversaţie în sarcina mamei sale. Treceau printre viţele grele de struguri, ieşeau în cărări pe care iarba se roşise de brumă, se pierdeau iar printre

vițe. Părintele Morar voia să le arate toate părțile sale de vie. «Asta-i de la părinți», «asta-i de eclegie», «asta am cumpărat-o noi», «asta iar am cumpărat-o noi», zicea el cu satisfacție de cîte ori se opreau să intre într-o nouă delniță de vie. Cele «cumpărate de noi» formau majoritatea covîrșitoare.

Văzduhul era limpede, nici urmă din negura de dimineață. Soarele, coborît pe cer, spre miazăzi, își juca pînzele fine peste ochiul său de argint topit, dar te puteai uita la el în dragă voie. Din cînd în cînd cîte o undă de aer rece, care amintea toamna, adia fețele celor din vie. Peste coastele cu vii, peste dealurile înalte, cu pajiștea arsă de brumă, lumina cerului de toamnă se-nvălura aurie, ușoară și blîndă.

Lui Andrei i se păru că Mărioara devenise și mai tăcută. Și, privind-o, avu simțămîntul că făptura ei se potrivește foarte bine mediului acesta de ațipire potolită și visare. Mai ales privirea ochilor ei.

Cînd se urcară în căruță, gata de plecare, Elena se furișă în casă și aduse o corfiță rotundă acoperită c-un șervet alb. Mărioara avea în mînă o piersică aurie. I-o dădu, fără nici un cuvînt, lui Andrei. Preoteasa începu să rîdă.

— Vai, că scumpă mai ești tu, Mărioaro ! O piersică ! Vezi că mai sînt în casă.

Însă Mărioara nu se mișcă. Uitîndu-se la cei doi clerici, ea nu-l vedea decît pe Andrei. Privirile ei păreau că zic : «O să mai vii pe la noi, nu-i așa ?»

Piersicile de care pomeni preoteasa le aduse Elena. Ea era foarte veselă : nu-și mai lua ochii de la Moldovan, în vreme ce, mînă-n mînă, își spuneau ceva în șoaptă.

— Să nu mă purtați cu vorba ! La revedere la culesul viilor ! strigă părintele în urma căruții. Mai aduceți și pe alții, ne-am bucura !

Andrei Pascu veni și la cules, veni apoi de multe ori în cîte o excursie pînă în Aluniș. Un răstimp îl însoți pe Moldovan, apoi, după ce Moldovan se căsători, după Crăciun, veni singur. El își dădu repede sama că motivul din afară pe care îl aștepta ca să răspundă între-

bării : «Să mă căsătoresc, ori nu ?» — sosise. Şi se bucură din toată inima, pentru că de-acum vedea limpede paşii ce-i va face în viitor.

După ce, prin Faur, dădu al treilea examen «riguros», el începu să-i vorbească părintelui Morar despre planurile sale. Popa nu fu surprins ; demult văzuse că tinerii se plac şi nu-i păruse rău, dimpotrivă, era foarte mulţumit, şi el şi preoteasa. Părinţii o priveau pe Mărioara cu deosebită gingăşie, poate unde era fata lor mai mică, poate unde li se părea că ea are norocul cel mai bun. Un cleric de la universitate, un cleric care mai are numai un examen pînă să-şi ia doctoratul în teologie, nu era un om de toate zilele. Apoi părintele Morar auzise multe laude, multe vorbe bune despre Andrei, şi chiar de n-ar fi auzit nimic, avea el ochi să vadă ce plăteşte. Va face, desigur, o carieră frumoasă, şi pe lîngă asta era un om foarte detreabă şi o iubea pe Mărioara.

El se bucură, deci, cînd Andrei îşi spuse pe faţă gîndurile. Dar cînd văzu că tînărul stăruie să se cunune cît mai degrabă, să meargă într-o parohie, părintele începu să nu-l mai priceapă.

— Dar bine, eu credeam că mai întîi îţi vei lua doctoratul.

— Îl voi lua cu siguranţă, răspunse Andrei zîmbind de uimirea popii.

— Cum să-l iei, dacă vreai să te căsătoreşti în dulcele ăsta ?

— Îl voi lua după căsătorie. Trăbă vreme mai multă. Ştii dumneata că pentru examenul din urmă trăbă să pregătesc şi o lucrare, o teză de doctorat ?

— Ei, poftim, asta mai lipsea ! spuse părintele c-un fel de îndîrjire. În cazul ăsta trăbă să aştepţi.

— Nu pricep de ce !

— Dar cum, Doamne sfinte, să nu pricepi ! Să scrii o carte, s-o tipăreşti dintr-un sat, după ce vei ajunge preot într-un sat ? Gîndeşti că o să mai ai vreme, că o să mai ai voie bună pentru aşa ceva ? Se vede că nu cunoşti viaţa ! Îndată ce ajungi preot, îndată ce ai o parohie, vin alte griji şi alte ocupaţii. Nu, să-ţi spun

eu : dacă nu-ți iei doctoratul înainte de căsătorie, nu-l vei lua niciodată ! Eu cunosc viața.

Încercarea cea dintîi nu-i reuși lui Andrei, dar nu era el omul care să rămînă la întîia încercare. Stărui de-atîtea ori, încît, după Paști, reuși să capete învoirea părinților Mărioarei.

— Acum, să-mi spui, tinăre, unde-i parohia ? îl întrebă popa cu seriozitate.

— Este și parohie ! răspunse Andrei vesel.

— Cu neputință ! zise uimit părintele Morar. Ai informații sigure ? Cunoști parohia ? El ținea catastiful tuturor parohiilor vacante, chiar și al acelora care ar fi putut deveni vacante în scurtă vreme, și știa că nu-i nici una. Crezu că poate va fi aflat ceva nou Andrei, prin cancelaria episcopală.

— O cunoști și dumneata ! răspunse Andrei liniștit.

— Nu se poate ? Care ?

— Măgura ! răspunse Andrei cu aceeași liniște.

Popa și preoteasa izbucniră într-un rîs cu hohote. Rîdeau cu lacrămi. Mărioara se uită c-un fel de teamă la Andrei.

— Bună glumă ! Pe cinstea mea, minunată glumă ! zise părintele Morar.

— Nu-i glumă. Satul acela stă de trei ani fără popă.

— Oho ! și de cinci ori trei, de cînd preoțesc eu în Aluniș, rîse părintele.

— Așadar ar fi vremea să capete preot, zise Andrei cu seriozitate.

Popa, cînd văzu că nu glumește, începu să se mînie.

— Dar bine, Andrei, tu ești de vină că stă satul fără popă ?

— Eu și alții ca mine, alții care înaintea mea ar fi putut păstori în Măgura.

— A, nu știi ce spui, nu cunoști satul. El e de vină. Au încercat destui, dar ce să faci : nu poți trăi acolo.

— De ce n-aș putea trăi ? întrebă Andrei, privindu-l țintă pe părintele Morar.

— Pentru că nu-i din ce, răspunse popa, suflîndu-și în vîrful degetelor. Cinci iugăre de eclegie, casă pă-

toasă, biserică veche, gata să se dărîme, şi-un popor ticălos cum mai rar găseşti. Jumătate-s ţigani, jumătate lucră-n parte pe la saşi, n-au din ce-ţi plăti cumsecade o înmormîntare, n-au din ce pune o pomană, abia vreo zece familii sînt mai de dai Doamne ! Crede-mă pe mine, doar sîntem vecini şi-i cunosc. Am slujit de cîteva ori în Măgura, şi nu vorbesc din vînt.

— Dumneata spui tot motive care ar trebui să hotărască pe un preot tînăr să se dorească acolo. Dar care-i raţiunea slujbei noastre, care-i sîmburele ei, dacă nu să dăm ajutor unde-i de lipsă ?

— Dar cum să dai ajutor, iubite, cum să ajuţi dacă nici tu, popa, n-ai ? De unde nu-i, nici Dumnezeu nu ia. Ei, s-ar mai putea încerca cîte ceva, sînt nişte moşii de arendat, sînt nişte păduri de exploatat, dar n-ai cu cine vorbi, n-ai cu cine te-nţălege. În sat, stăpîni sînt saşii : ei taie şi spînzură, fac ce vor.

— Trăbă luminaţi oamenii, zise pe gînduri Andrei.

— Dacă s-ar putea ! Dar sînt aproape toţi analfabeţi, şi, chiar dac-ai începe ceva, ţi-ar pune beţe în roate popa Todoruţ. A, tu nu-l cunoşti. I-ar înghiţi pe uniţi cu păr cu tot, într-o lingură de apă. Cu cîţi popi uniţi au fost în Măgura cu toţi s-a certat. Şi trăbă să ştii că neuniţii sînt în sat mai mult cu două sute decît cei uniţi. În general ei o duc mai bine decît uniţii, sînt mai înstăriţi, totuşi sînt şi ei un material rău. Ce să te miri, dealtfel ? Toată populaţia românească din Măgura, s-a format, an de an, dintre slugile saşilor, căci Măgura a fost pe vremuri sat curat săsesc. Ce să te-aştepţi de la astfel de oameni ? Ei le zic şi acum saşilor «stăpîne», trăiesc, cei mai mulţi, şi acum lucrînd pe moşiile săseşti, şi n-ar cuteza, pentru toată lumea, să ridice nici un deget împotriva atotputerniciei saşilor. Nici nu pot pricepe că aşa ceva ar fi cu putinţă.

Părintele Morar vorbi c-un fel de patimă, de ciudă. Cum să ajungă ginerele lui între astfel de oameni şi lîngă un om cu nărav ca popa Todoruţ ?!

— Tot ce-mi spui nu mi-e necunoscut, începu, rar, Andrei. Prim-epitropul din Măgura vine des pe la epis-

copie să cerşească un popă. Am vorbit adeseori cu el. Îl cunosc din toamnă, şi din toamnă mi-am pus în gînd să merg preot în Măgura.

— Ca să faci rînduială în sat, ori ca să mori de foame acolo ? întrebă popa c-un zîmbet rece.

— Poate şi una şi alta ! răspunse Andrei ridicîndu-se.

Oricît insistară preoteasa şi Mărioara să mai rămîie, el plecă numaidecît. În casa părintelui Morar trei zile nu mai fu linişte. Din felul cum spusese cuvintele din urmă, din felul cum îşi luase adio, cei trei înţeleseră c-un fel de spaimă că Andrei n-avea de gînd să se mai întoarcă, să le mai calce pragul. Popa simţea că l-a mîhnit adînc, dar nu pricepea prin ce. Mărioara se ascundea ca o păsăruică speriată. Fără să-şi dea sama cum, în ochii popii, Andrei luă deodată proporţiile unui om superior, neobişnuit, şi a patra zi porni la drum c-un fel de teamă.

Cît ce-l zări în cancelaria episcopală, părintele Morar simţi că făcuse bine venind aşa de grabnic. Andrei era atît de schimbat la faţă, la privire, la vorbă, încît era aproape de nerecunoscut.

— M-am răzgîndit, începu cu silă părintele, după ce-l luă de braţ, plimbîndu-se prin curtea vlădicească. Tot ce-am spus eu e adevărat, cunosc bine satul. Dar m-am răzgîndit. Într-o parohie unde-ai avea mult de lucru, eclegie multă, slujbe multe, desigur că n-ai avea vreme să-ţi scrii teza de doctorat. Dar în Măgura ai linişte. Pe urmă, un an doi, vă vom ajuta de-acasă, nu sîntem departe.

— Dar Mărioara ce zice ? întrebă Andrei.

— O, Mărioara vine cu tine şi la capătul lumii. Vezi că... El vru să adaoge : «Vezi că chiar aci e năcazul !» Dar se opri repede, simţind că iar l-ar ofensa pe tînăr.

Andrei se lumină deodată, privi cu recunoştinţă la popa Morar, îi strînse cu putere mîna şi-i zise :

— Mulţămesc.

— Aşadar e bine. Aşadar sîntem înţăleşi, zise părintele, mulţumit. Cînd vii la noi ?

— Acum ! Numaidecît sînt gata !

Cu salturi sprintene dispăru în zidirea neagră și veche, și peste cîteva minute se și întoarse, c-un mic geamandan.

Astfel ajunse Andrei Pascu preot în Măgura.

III

Părintele Todoruț Olariu, popa neunit din Măgura, se desfăcu din alaiul care plecă spre biserica uniților, se duse acasă, bău un pahar cu apă rece, se așeză la masă și zise tare, ca și cînd ar fi vorbit cu cineva :

— Mi se pare că de data asta au noroc pîrliții ăștia de uniți ! Dar dacă au noroc ei, n-are noroc popa, că se va îngloda aici, și-i păcat de el, că se vede om de omenie !

Andrei îi plăcuse de la întîia vedere, de la întîile vorbe. Și popa Todoruț căzu pe gînduri.

Dumnealui era cunoscut în șapte sate ca «popă cu nărav». «Nu încape de uniți, mai ales de preoții lor.» Și cu toate că în Măgura nu fuseseră niciodată certuri, dezbinări mari între uniți și neuniți, și numai rar de tot se întîmplau treceri de la o biserică la alta, cum se-ntîmplă de obicei în parohiile amestecate, în care preoții sînt prea confesionaliști, totuși, chiar și în ochii preoților ortodocși din împrejurimi părintele Todoruț era socotit ca un mare sectar. «Nu-s popa Todoruț din Măgura !», ori «S-ajungi odată pe gura popii Todoruț, să te dăscălească el !», se auzea adeseori în discuțiile teologice dintre preoții uniți și neuniți din protopopiat, cînd se întîlneau, din întîmplare, în zilele de tîrg, în jurul unui pahar de vin.

Popa Todoruț era în ochii tuturor «popă cu nărav». Caracterizarea asta se lipise de el de mulți ani. Nimeni nu încerca să afle mai de-aproape ce e cu năravul ăsta, cum i-a venit și întrucît e adevărat. Fiecare îl

judeca după vorbă, şi luînd în considerare că părintele Todoruţ avea întotdeauna la îndemînă un sac întreg de vorbe aspre, batjocoritoare, cu două înţelesuri, pe care le azvîrlea cu uşurinţă împotriva uniţilor, puteau să creadă că Todoruţ e într-adevăr «popă cu nărav». Dar nu întotdeauna vorbele îl dau în vileag pe om, ci de multe ori îl ascund. Şi aşa se întîmpla şi cu popa Todoruţ, pe care judecata după vorbe îl nedreptăţea. Părintele Todoruţ avea inimă bună, dreaptă şi simţitoare. Sacul acela de cuvinte batjocoritoare, cu care îi cinstea pe uniţi, cu prilej sau fără prilej, dar cu o uşurinţă uimitoare, cu zîmbetul pe buze, ca şi cînd nici nu şi-ar da bine sama ce zice, ori ca şi cînd el le-ar da alt înţeles spuselor sale decît cel priceput de ascultători, desagii ăştia plini cu vorbe-n doi peri îşi aveau o poveste întreagă. Nu era povestea asta scrisă în nici o cărţulie, nici în slovele săpate pe clopotele bisericilor, şi nici din spusele bătrînilor nu se mai putea afla de cînd şi din ce începuse vrajba. Dar eu ştiu şi vă spun că încă de pe vremea unirii bisericii româneşti din Ardeal cu cea apuseană, popii din Măgura au fost fie din neamul Olăreştilor, fie din neamul Cozmeştilor. Toţi moşnegii din sat s-au pomenit cu bisericuţele lîngăolaltă, pe-o formă zidite, pe-o formă de vechi, şi toţi ştiu că în biserica ortodoxă au slujit tot preoţi din neamul Olăreştilor, iar în cea unită tot preoţi din neamul Cozmeştilor, pînă la moşul prim-epitropului de-acum, Vasile Cozma, mort înainte cu douăzeci şi cinci de ani. Unii bătrîni îşi mai dădeau şi-acum cu socoata că cele două familii au fost, în noaptea vremilor, chiar înrudite — nu se mai putea şti : rudenie de sînge, ori numai încuscrire, — dar că trai bun nu a prea fost între ele niciodată.

Cîte un bătrîn unit, cînd auzea împroşcăturile popii Todoruţ, nu se putea opri să nu-i zică : «Pagubă că nu mai trăieşte părintele Vasile, Dumnezeu să-l hodinească, ar şti el ce să-ţi răspundă sfinţiei-tale». Din care vorbe se poate înţelege că şi vechii popi uniţi din Măgura aveau la îndemînă, ca şi popa Todoruţ,

cîte o desagă de batjocori la adresa neuniților, numai cît, prin moartea popii Vasile, se rupsese firul tradiției. Lucrul e cu atît mai de crezut cu cît părintele Todoruț avea mai mare «pic», dintre uniții din Măgura, pe prim-epitropul Ion Cozma, al cărui moș fusese popa Vasile, iar dintre uniți, singur epitropul știa multe vorbe de blaznă pe sama neuniților.

Astfel «năravul» popii Todoruț se adeverea a fi mai mult o moștenire, un obicei cu rădăcinile în vremurile depărtate, decît pornit din firea lui dreaptă și cinstită. În sacul de batjocori și înțepături pe care-l purta cu el era mult material gata prelucrat de alții, mi se pare că de unii foarte bătrîni, încă de pe vremea dezbinării Bisericilor, a certurilor învăpăiate iscate scurtă vreme după unirea Bisericii românești din Ardeal cu Biserica romană. Înseși epitetele ce se păstrau în desagii celor două tradiții erau atît de rudimentare, de necioplite, de ridicole chiar, încît arătau prin primitivitatea lor vremuri foarte depărtate. Căci, de pildă, epitete ca «uniți-beliți», «botezat cu lapte acru», «botezat cu lapte dulce», «piritus-Ivănuș, ți-oi pune-un climpuș», «duh-duhoare de moare, de te taie pe la foale» și alte prostii care se grămădeau în desagii celor două tradiții, după cum se putea vedea din împroșcările părintelui Todoruț ori din răspunsurile ce-i dădea din cînd în cînd epitropul unit Cozma, azi nu mai prind nici chiar ca vorbe de batjocoră. Însă odată, pe vremea cea de mare scîrbă, de păruieli între popi chiar, de certuri nesfîrșite și lupte pătimașe între frați, epitetele acestea necioplite nu erau numai batjocori, ci țineau chiar locul argumentelor.

Și se prea poate, ori e chiar sigur, că strămoșii celor două familii preoțești din Măgura să fi luat parte la luptele acelea, și să-și fi scărmănat strașnic bărbile și pletele. Se prea poate că partea cea mai mare a desagilor cu bîrfeli să fi fost umplută chiar pe vremile acelea amar de dureroase și de rușinoase pentru noi. Cu trecerea deceniilor, a veacurilor chiar, preoții din

același neam vor fi adăogat cîte o vorbă nouă, și se prea poate că odată și parohienii să se fi folosit de tezaurul din desagi, pentru că așa sînt românii : dacă-s năcăjiți, se mai stîmpără și le mai trece cînd pot iscodi o vorbă potrivită de batjocoră ori de hulă. Și erau năcăjiți și preoții români și poporenii lor, că în Măgura aproape toate bunătățile se adunau în casele și-n curțile sașilor. Însă acum, nici poveste de așa ceva. Rar detot de-i mai spunea popii Todoruț cîte un bătrîn unit : «Păcat că nu mai trăiește părintele Vasile», el însuși nu știa cum să-i răspundă. Mai știa doar epitropul, dar el, țăran din vița stinsă a preoților uniți din Măgura, nu număra.

Părintele Todoruț trecuse de șaptezeci de ani. De patruzeci păstorea în Măgura, de douăzeci și cinci murise cel din urmă preot unit din vița veche a Cozmeștilor. Să fi voit și n-ar fi avut cu cine se război. Dar nu asta era inima și voia lui ; deși-i umbla gura, se vedea că nu dă nici o importanță vorbelor. Dacă cineva și-ar fi dat osteneala să caute ce-i în inima lui, ar fi văzut că seninătatea care se desprindea din întreaga sa înfățișare de bătrîn cinstit nu era mincinoasă. Dar preoții, uniți și neuniți, nu-și dăduseră niciodată osteneala să-l cunoască mai de aproape : rîdeau și-și petreceau pe socoteala vorbelor lui, și-atît ! Era «popă cu nărav», «popă rămas de lume». Fiindcă avea obiceiul să iasă cu vorbe de-acestea în fața oricărui preot nou văzut, mulți, neștiindu-i felul, se simțeau ofensați, le sărea țandăra și se apucau la sfadă. Iar la sfadă să nu fi ajuns cu părintele Todoruț pentru nimic în lume : pe cît era de senin de felul lui, pe-atît de mult era de cumplit la mînie.

Adevărat că preoții uniți care s-au perindat prin Măgura de la moartea popii Vasile Cozma încoace n-au prea dus-o bine cu părintele Todoruț, și că ei i-au dus vestea și-ntr-alte părți. Ba chiar, în cererile lor de transfer la o altă parohie, cei cu firi arțăgoase, cărora le sărea țandăra din nimica toată, nu uitau să pomenească de «popa cel cu nărav». Eu cred însă că

ei erau vinovați, pentru că nu încercau să se apropie de popa neunit, să vadă că, în inima lui, nu le dorește nici un rău, ci, dimpotrivă, tot binele.

Pe popa Todoruț îl cunoșteau însă toți măgurenii, uniți și neuniți. Lor nu le prea păsa de vorbele popii, îi cunoșteau năravul ; uniții nu se supărau, iar neuniții nu se bucurau. Și unii și alții zîmbeau, părînd a zice : «Ei, ce să-i faci ? Așa-i dumnealui ! Dintr-asta una nu-l mai scoți. Iacă, niște vorbe goale.» Vezi că ei știau ce inimă are popa, și nu se mai uitau la vorbele lui. Nu era bolnav unit la care părintele Todoruț să nu fi alergat cu aceeași dragoste ca și la oricare din parohienii lui, pe vremea cînd nu era popă unit în Măgura. El îi boteza, el îi cununa, și adeseori tot el îi și îngropa, dar niciodată n-a silit pe vreunul să-și lase legea și să vină la el. Era popă cu puțină învățătură, dar avea o inimă dreaptă, avea o convingere neclintită răzimată pe-o adîncă stimă a legii fiecăruia. Dealtfel, în adîncul sufletului său, cu toată săpuneala ce le-o trăgea uniților, el nu vedea nici o deosebire adevărată între cele două credințe. «Toate slujbele, toate rînduielile-s pe-o formă, deci unde-i deosebirea ?» se întreba de multe ori.

De multe ori preoții rîdeau de inconsecvența ce li se părea că ar fi în purtarea lui ; pe de-o parte îi batjocorea pe uniți, pe de alta slujea la maslurile, la înmormîntările, la slujbele lor de ploaie, fără ca să-i pară cît de cît inconsecventă purtarea sa. Așa-i dacă judeci pe om numai după înfățișare ! Măgurenilor, uniți și neuniți, li se părea c-așa e bine, adică, drept vorbind, nici nu li se părea nimic, fiindcă, pentru ei, purtarea părintelui Todoruț era ceva firesc, ceva de la sine înțeles.

Mai era însă adevărat și faptul că, mai ales în anii cei dintîi după moartea popii Vasile, Todoruț nu prea dorea să vină popă unit în Măgura, și că se bucura cînd cel nou venit, după doi-trei ani, își lua catrafusele. Mai era adevărat și că-n astfel de cazuri îndătina să spună : «Să văd popă unit cînd mi-oi vedea

ceafa!». Dar nu se bucura că rămîne singur popă în sat din nu știu ce considerente abstracte, ci dintr-unul foarte real: veniturile de la parohienii uniți întrau în punga sa. Și nu erau de lepădat, căci avea de crescut mulți copii, și parohia neunită nu era cu mult mai bună de lapte decît cea unită. Adevărat că erau două sute de suflete în plus, dar eclegie, ca-n palmă. În clipele mai grele ale luptelor cu greutățile materiale, zicea de multe ori, gîndindu-se la el și la popa unit din Măgura: «Amîndoi — două nevoi!». De vreo cincisprezece ani însă scăpase de grijile mai grele. Copiii, fetele, și-i așezase la casele lor. Adevărat că cel din urmă, Ion, era învățător într-un sat ca vai de lume, în care de-abia putea trăi cu cei cinci copii pe care-i avea. Dar, ce să-i facă! În Măgura cum să-l aducă? Că ar fi fost și mai rău. Un alt fecior, Traian, era de multă vreme preot, dar n-avea de gînd să vină în Măgura după moartea bătrînului, iar părintele nu stăruia. Și știa el ce face. «Se vede că rădăcinile pomului nostru au obosit împlîntate în același pămînt, zicea părintele Todoruț cîteodată, și acum simt lipsa altuia, mai nou, mai proaspăt, mai gras.»

Chiar și numai de-aici pornind se putea convinge oricine că vorbele pe care le spunea popa Todoruț erau, iac-așa, vorbe de clacă. El însuși nu le dădea vreo importanță, dar le spunea cu ușurință, din obicei. Lui, de pildă, nici prin gînd nu-i trecuse să-l ofenseze pe Andrei cînd îi pomenise clopotarului de «ulcelele uniților»; le spuse așa din simplul motiv că, de cînd s-a pomenit, niciodată nu le-a zis altfel clopotelor de la biserica unită, și cu siguranță și tatăl și moșul și strămoșul lui tot «ulcele» le-au zis.

*

Părintele Todoruț căzu deci pe gînduri cînd, în răcoarea odăii, după ce bău paharul de apă, își dădu sama că-i place de popa ăsta tînăr care-a venit «să-i fericească» pe uniții din Măgura. Ceilalți, care s-au mai

perindat prin Măgura, se simţeau atinşi din vorba cea dintîi. Şi iată că ăsta de-acum, deşi mai tînăr, deşi abia ieşit din şcoli, deşi-i pomenise cu anume intenţie de «sora cea mare», nu se mîniase, nu se ţăndărise, nu făcuse, în răspunsul său, prin nici un cuvînt, aluzie la vorba mai apăsată pe care i-o spusese, ci, dimpotrivă, cuvîntase frumos şi adevărat despre «povaţa bătrîneţelor cinstite». I-ar fi plăcut părintelui Todoruţ dacă lui Andrei i-ar fi sărit ţandăra? Nici el nu-şi prea putea da sama, dar parcă nu-i era la-ndemînă cuminţenia tînărului şi parcă i-ar fi plăcut să-l fi ştiut cît de cît mîniat. Dar şi faptul că Andrei nu s-a simţit atins îi plăcea lui Todoruţ, ca şi cînd un astfel de om aştepta, şi încă demult.

Părintele Todoruţ Olariu se gîndi multă vreme în ziua aceea de marele mucenic Gheorghe şi la popa cel unit. Nici nu băgă de samă cînd îi puse masa sora lui, Vuţa, cînd îi aduse supa de găină. Părintele era văduv de vreo patru ani; soru-sa, mai tînără decît el cu zece ani, era sprintenă încă în mişcări şi ştia face bunătăţi de tot felul pentru o masă preoţească. Ea îşi luă un scaun şi se aşeză de cealaltă parte a mesei. Todoruţ, cînd o văzu, se ridică, din obicei, să spună rugăciunea. Tot acolo, în faţa lui, şezuse şi răposata preoteasă, de cîte ori luau masa.

— Doamne, părinte, ce mai popă au căpătat uniţii! oftă Vuţa după ce sorbi din fiertură.

— Popă ca toţi popii! răspunse c-un fel de ciudă Todoruţ.

— Ba nu, să mă ierţi! L-am văzut, l-am auzit!

— Un lucru-i sfînt: nu-s vrednici uniţii de el.

— Li-e teamă şi lor! De pe-acum li-e teamă că nu va sta în Măgura. Pînă vede ce-i. Aşa vorbesc.

— Ei vorbesc?! Ce ştiu ei, ce pricep ei?! zise părintele cu ciudă.

La gîndul că Andrei ar da numai cu nasul prin Măgura şi s-ar duce, simţi deodată o nelinişte mare: nu i-ar fi plăcut. Îi veni deodată aşa, un gînd, c-ar fi rău dacă s-ar duce Andrei. Şi se gîndi din nou la el,

lăsînd-o pe Vuța să toraie tot ce știe despre popă, despre preoteasă, despre zestre, mobilă, despre sacii cu grăunțe și despre purceii cei trei și galițele aduse din Aluniș. Cîte nu află o femeie, în cea mai scurtă vreme, cînd își pune în gînd? Dar bătrînul nu o auzea. El îl vedea pe Andrei, îi auzea glasul, se mira de tinerețea și cumințenia lui. I se părea un om de ispravă. «Ar fi bine să rămînă aici, își zicea. Dar din ce va trăi, cu ce își va ține preuteasa și copiii?» Îi veniră în minte greutățile prin care a trebuit să treacă el, și simți o milă de părinte față de acest tînăr fără experiență.

— Nu cunoaște lumea, nu cunoaște viața. De-ar cunoaște-o, n-ar fi venit să adune cozile sărăciei de pe la uniții din Măgura, sfîrși el firul gîndurilor cu voce tare, așa că Vuța tresări pe scaun și se uită mirată la frate-său.

IV

La vreo două luni după Sfîntul Gheorghe, Andrei Pascu se hotărî să stea de vorbă pe-ndelete cu popa Todoruț. Nu-i mai călcase pragul de la vizita oficială pe care i-o făcuse la trei zile după sosire. Andrei vedea că bătrînul, pe cît poate, îl înconjură; nu se gîndea că ar putea fi la mijloc vreo dușmănie, nu considera ca ofensă faptul că nu i-a întors vizita, deși Mărioara se simțea puțin umilită din cauza asta. El știa că pe sate nu prea se ține samă de nimicurile orășenești, și-și zicea că mai ales un om bătrîn ca părintele Todoruț nu poate fi învinovățit că nu dă nimic pe ele. Andrei aflase că popa se interesează de tot ce face, și se mira că totodată bătrînul evita să stea de vorbă cu el.

Părintele Todoruț, cînd îl văzu pe Andrei intrînd, după ce zise foarte liniștit «poftim» la ciocănirea din

ușă, se ridică repede, tulburat, de pe scaun. Era singur în cameră.

— Mă bucur, mă bucur, zise el strîngîndu-i mîna. Poftim și șăzi. Vuțo, Vuță hăi! strigă apoi spre ușă. Soru-sa se ivi, uscată, slabă, cu bărbia ascuțită, cu mișcările-i iuți. Sărută mîna lui Andrei și ochii i se opriră apoi la frate-său.

— Ei, comedie! zise părintele Todoruț. Ce aștepți? Trăbă să-ți spun? Adu ceva pe masă.

— Să nu vă mai osteniți, zise Andrei, simțindu-se puțin jenat de neliniștea lui Todoruț.

— Ei, osteneală! Las-o-n pace! Dacă mi-ai făcut cinstea, să-nchinăm un păhar de vin. Știu că vinul de paus nu te prea îmbulzește.

Andrei zîmbi. Zîmbi și Todoruț.

— Ai dreptate, sfinția-ta. Vinul de paus e mai puțin acum, zise Andrei.

— E adevărat că duminică a trebuit să trimiți la birt după vin de paus?

— Adevărat, răspunse Andrei.

— Ce țigănie! Totdeauna am spus eu că uniții ăștia-s neam de țigan! Nu-s vrednici să aibă popă.

— Cred că oamenii nu-s așa de vinovați, sfinția-ta!

— Ba-s foarte vinovați! Un neam rău, un neam de țigani. Te-așteaptă cu alai, cu călăreți, te grămădesc în săptămînile dintîi cu tot felul de slujbe, duminica și-n praznice cu prescuri să le aduci cu dăsaga și paus să-l duci cu litrele, iar acum, la două luni, te lasă fără un decilitru de vin pentru paus. Falā goală, straiță ușoară, neam de țigan!

— Eu cred că nu-i așa greu de explicat purtarea asta a lor, părinte Todoruț, zise Andrei zîmbind. În zilele dintîi sînt curioși, ca toți oamenii, să-l vadă pe popă, să-l audă slujind, predicînd. Aduc prescuri și paus, pentru că-s de credință: popă nou, dar proaspăt. Pe urmă, după ce și-au satisfăcut curiozitatea, se întorc la viața lor obișnuită. Alta ce-ar putea face? Din ogașa vieții lor năcăjite, plină de lipsuri, nu pot ieși așa de ușor.

Vuța aduse vinul, și părintele Todoruț umplu numaidecît paharele.

— Dar e atît de greu pentru ei, începu Todoruț după ce dădu peste cap paharul cu vin, e atît de greu să ai duminica și în praznice o liturghie de prescuri și un decilitru de vin pentru paus, ca să poți aduce jertfa, tot pentru ei ? Nu, să mă crezi, sînt niște oameni nepăsători, fără simțire, cu care nu poți face nici o ispravă.

— Dac-ar ști că nu aduce nimeni cele de lipsă pentru liturghie, desigur că s-ar afla unul care să aducă. Dar lasă unul pe altul, numai așa se poate explica lipsa prescurii ori a pausului, zise Andrei.

— A, te-nșăli ! zise repede Todoruț. Eu am făcut probe, eu știu. Duminica în care n-a adus nimeni o liturghie de prescuri, n-am slujit, le-am spus că nu slujesc pentru că nu-i cu ce. Crezi c-a folosit ? Nici poveste ! Azi, dacă vreau să țin slujbele regulat, duminicile și-n praznice, trăbă să-mi duc prescura de-acasă. De pe partea lor pot să nu țin liturghia, nu le pasă.

— Așadar și la sfinția-ta se mai întîmplă ? întrebă Andrei zîmbind.

— Ba bine că nu ! Ce ți-am spus ? Neam de țigan și pace ! Pentru că, să-mi dai voie, să zicem că-s săraci, să zicem că-s năcăjiți, dar două brațe de lucru totuși au ! Și nu te-au lăsat să-ți dregi singur bordeiul, pe cheltuiala dumitale, cu oameni pe plată ? Acum da, acum sînt bucuroși, sînt mîndri chiar, că văd curtea parohială îngrădită cum îi legea, că nu se mai zăresc spărturi în coperișul casei parohiale ; acum trec bucuros pe dinaintea ei ! Dar pînă te-ai zolit dumneata, pînă a ținut lucrul, cine s-a apropiat să vadă ce faci ? Las' că-i știu eu, sînt niște vicleni și niște egoiști !

— E adevărat că mi-au ajutat foarte puțin, zise Andrei c-un fel de oboseală în glas, dar era toiul lucrului, părinte Todoruț, prășitul dintîi al porumbului, și dumneata știi cît au de săpat bieții de ei !

— Nu se făcea gaură-n cer dacă azi venea unul cu carul să-ți aducă niște nuiele, mîine altul, azi doi-trei

la lucru, mîine alții. Să-i fi chemat primarul, sasul, să fi văzut cum și-ar fi lăsat plugu-n brazdă și sapa-n porumbiște și-ar fi alergat: «Cum să nu, stăpîne; facem, stăpîne!». Și-ar fi alergat să-i fi chemat oricare sas mai bogat, nu numai primarul. Dar dacă-i roagă popa, popa ăl românesc, își fac coada colac și pe-aci ți-e drumul. Se fac că nici n-au priceput ce le-ai spus. Te laudă, te vorbesc de bine, «Doamne, cum slujește!», «Doamne, ce gură de aur!», «Doamne, cît îi de-nvățat!», dar de pe partea lor te putea ploua ș-acum în casă și n-ai fi cutezat să ieși în curte de groaza cînilor care n-aveau nici un pîrleaz de sărit ca să-ți hîrîie dinaintea ușii. Nu-i bunăvoință!

— Nu-i pricepere, părinte Todoruț! Epitropul, diacul, și încă trei-patru mai cu carte, au mai dat pe la mine, mi-au ajutat, cu carul, cu brațul. Vezi bine, nici unul dintre ei nu mi-a adus cinci cară de nuiele, cum a făcut sluga sfinției-tale, și-mi pare foarte bine că mi se dă prilejul să-ți mulțămesc din toată inima.

Popa Todoruț se făcu că nu-l aude, umplu paharele și ciocniră.

— Atîta pot pricepe și ei, oricît ar fi de proști, că un om, fie și popă, nu poate trăi din vînt, că nu-i dator să repare el o casă care nu-i a lui.

— Mie-mi pare că nu prea au vreme să se gîndească, sfinția-ta; omul a cărui viață a plină de griji și de năcazuri, care nu poate ieși niciodată deasupra nevoilor, n-are nici o plăcere să se gîndească la binele altuia; fie chiar și popa. Ba de la o vreme năcazul îl și înrăutățește, și află o bucurie în faptul că vede și pe alții năcăjiți, fie chiar și popa. Alta ar fi dacă și-ar putea da ei sama cel puțin ce e un preot pentru ei. Dar nu pot, n-au cum. Ei ne văd și ne aud slujind în biserică, înmormîntînd pe morți, botezînd și cununînd pe vii, dar ei mai pricep că toată slujba asta de preot pe ei nu-i scoate la creangă verde; că, cu popă ori fără popă în sat, ei rămîn tot așa de năcăjiți, viața lor tot așa de întunecată. Au, vezi bine, o mîngîiere din slujba noastră, au o îndulcire a năcazurilor, dar

nu văd în activitatea noastră o mîntuire pentru ei, pentru ei în lumea asta, nu în ceealaltă. Trăbă să facem ceva pentru ei, părinte Todoruț.

Bătrînul îl privi cu neîncredere : nu știa dacă Andrei glumește, ori vorbește serios. Dar cînd pricepu că-i serios, începu să rîdă.

— Adecă tot noi pentru ei ! Ne-ar sta bine, n-am ce zice ! De pildă, dumneata, muritor de foame — eu știu că de nu ți-ar trimite popa Morar de-ale gurii, ai fi la fum pîn-acuma, — să te-apuci să lucri tot pentru cei care te lasă să fii muritor de foame ?! Dealtfel, nu-i prost cel ce mîncă șapte pite, ci cel care i le dă. Dar, te rog, te rog, părințele, ce ai putea face pentru ei ? Știu că nu vei merge să le-ajuți la sapă și la coasă pe moșia sașilor !

Andrei zîmbi.

— Ajutorul ar fi neînsămnat. Noi putem face altceva mai bun, părinte Todoruț. Putem să-i scoatem pe români din brazda sașilor.

— Și să sape-n văzduh, îi taie repede vorba popa Todoruț.

— Nu, să-și sape moșia lor.

— Și moșia asta să le-o dăm noi ?

— Nu. Să și-o ia ei ! răspunse Andrei liniștit.

Părintele Todoruț sări de pe scaun.

— Să facem revoluție ?! Cum ?! Să-i luăm pe sași de grumaz ?! Pare-mi-se că dumneata ești un socialist de ăia !... Dealtfel, mai că nu le-ar strica ! Văzut-ai dumneata că nici un fruntaș dintre sași nu ți-a ieșit întru întîmpinare ? Văzut-ai că nici n-au luat la cunoștință c-avem popă unit în sat ?

Andrei Pascu zîmbi și zise :

— Nu-s socialist, părinte Todoruț, și nu-i vom lua de grumaji pe sași. Dar, vorba sfinției-tale, vom trebui să-i silim să ne vadă că sîntem și noi în sat. N-avem lipsă de moșia lor. Moșia grofului din Cornățel e mai aproape de Măgura decît multe moșii de-ale sașilor pe care măgurenii le lucră în condiții așa de grele și de nedrepte pentru ei. Moșia grofului din

Cornăţel e dată mereu cu arîndă, la unul şi la altul, după cum bine ştii sfinţia-ta. Pentru ce n-ar lua-o cu arîndă măgurenii noştri ?

— Hotarul întreg ?! Dar e cît un hotar moşia asta !

— Şi măgurenii sînt mulţi. Dacă-i socotim pe uniţi şi pe neuniţi laolaltă, sînt o mie de suflete. I-am vedea pe saşi ce-ar face cu moşiile lor cele mari fără braţele româneşti. În doi-trei ani ar trebui să-nceapă a mai vinde din ele, dacă n-ar voi să le lase pustii, nelucrate ! Şi cine le-ar cumpăra ? Saşii, care n-ar mai răzbi cu ale lor, ori românii, care trăbă să muncească brazdă străină ? Desigur că ai noştri. Sfinţia-ta te uiţi mirat la mine : Pe ce să le cumpere ? Pe bani buni, desigur ! Dar banii de unde ? Eu am făcut un plan, am făcut o socoteală.

Andrei Pascu începu să-şi desfăşoare cu tot mai multă însufleţire planurile sale. După socoteala făcută de el, moşia grofului de la Cornăţel se putea lua în arendă pe şase ani, cu un preţ nu prea mare, în condiţii neasemănat mai uşoare decît cele stabilite de saşii din Măgura. Moşia s-ar parcela între oameni, ori s-ar putea lucra de-avalma, şi s-ar împărţi recolta ori preţul ei. După părerea lui Andrei era mai potrivită parcelarea. Întreagă, arenda reprezenta o sumă bunicică, dar socotită pe iugăr, venea iugărul trei-patru zloţi, chiar mai puţin. Un iugăr de pămînt bine lucrat aduce pe an venit curat de cel puţin douăzeci de zloţi. Oamenii vor avea bucate pentru casă, bucate pentru arendă, şi uneori şi mai mult. Vor vinde prisosul, şi pe banii luaţi vor cumpăra moşii de la saşi. Banii-i vor pune într-o bancă — chiar la ei în Măgura s-ar putea înfiinţa una ; dacă nu vor fi de-ajuns, orice bancă românească le va da credite pe pămîntul ce-ar fi să-l cumpere. De altă parte, moşia de la Cornăţel, oricît de mare, nu-i va lega pe oameni cu totul : vor avea vreme să-şi muncească şi petecul lor de loc, numai la saşi să nu lucreze nici o brazdă, chiar de le-ar face învoieli mai uşoare. Ajungînd din an în an la bună-

stare tot mai mare, își vor înmulți vitele, puterile de lucru și vor răzbi și cu locul arendat, și cu lucrarea pămîntului ce l-ar cumpăra de la sași.

Părintele Andrei vorbea tot mai însuflețit, trecînd la amănunte, descriind viitorul în culorile cele mai luminoase, în vreme ce popa Todoruț îl asculta neclintit, deși de la o vreme începu să i se învîrtă o morișcă prin cap. Andrei mergea prea iute cu gîndul, și ce spunea erau, pe deasupra, tot lucruri nouă, așa că de la o vreme bătrînul nu-l mai putu urmări, dar îl asculta cu plăcere, pentru că vorbea frumos, și ochii lui verzi răspîndeau o lumină nouă, o lumină ciudată, binefăcătoare. Un lucru însă-l pricepu părintele Todoruț de la început, și-l ținea cu stăruință în minte, nu cumva vîrtejul vorbelor pe care îl auzea să i-l ducă. Îl și spuse lui Andrei, îndată ce acesta isprăvi cu desfășurarea planurilor sale.

— Pentru așa ceva trăbă un căpitan și-o companie! Căpitan, cum te văd, ai fi bun dumneata, dar compania de unde o iai?

— Dintre măgureni, răspunse Andrei.

— Te-nșăli, tinăre! Amarnic te-nșăli! Companie de țigani, cine-a mai văzut? Oamenii ăștia te-ascultă bucuros cînd vorbești, dar după tine nu vor merge niciodată în șiruri dese și regulate, cum îi stă bine unei companii.

— M-am gîndit și la asta! zise Andrei bucuros. Nu va fi ușor. Oamenii nu pricep, și mai ales nu cred în rezultatul unei lucrări nouă. Mai ales nu se încred în căpitan. Pentru asta e de lipsă să vadă întîi un rezultat la care au ajuns sub conducerea ta, rezultat pe care să-l poată pipăi cu mîna, așa-zicînd. E nesmintit de lipsă să li se arate ce pot face cu toții împreună, mergînd pe același drum. E nesmintit de lipsă să se convingă de puterea organizării, a disciplinei. Fără de asta într-adevăr că nu putem avea o companie. Ne trăbă numaidecît o biruință asupra sașilor, asta ar fi cea dintîi probă pentru măgureni că pot face și ei ceva, că-s buni și ei și pentru alte lucruri, nu numai să

muncească moşia saşilor. Să le arătăm că o nedreptate, pentru că e veche, nu însămnează să fie şi veşnică. Moşia grofului din Cornăţel se va da în arîndă numai de la toamnă în doi ani. Pînă atunci va trebui să-i batem pe saşi aici, acasă.

Părintele Todoruţ începu să rîdă, şi rîse, rîse cu lacrămi.

— Bravo, tinăre, să ştii că-mi placi ! Tot ajungi la vorba mea : îi luăm de grumaji ! Ei, las', glumesc ! Ştiu eu ce vreai să spui, şi-mi place ! Dar cum să-i batem ? Desigur, nu cu parul, dar cum ?

— Să-i facem să ne zidească şi nouă o şcoală ! O şcoală românească !

— O, o ! făcu părintele Todoruţ, înălţîndu-şi barba albă de pe piept.

— Nu-i cu neputinţă şi nu-i pe nedrept. Văd că ei au şcoală cu etaj, şcoală ce i-a costat treizeci de mii de coroane. Din ce au zidit-o ? Au vîndut o pădure de-a statului, pădure care, chiar prin faptul că a fost comunală, era şi a noastră, a românilor. V-au dat vreun ban ? Ei bine, în primăvara viitoare licitează altă pădure, de astădată vor să ridice o nouă Casă comunală, o primărie ca la oraşe. Am văzut planul, e o splendoare. Ei bine, s-o facă, dar numai aşa şi numai atunci cînd ne vor da din preţul pădurii şi nouă cîteva mii, ca să ne zidim şcoală. Aşa e drept, şi sînt sigur că instanţele mai înalte vor fi de partea noastră.

— Numai cît lucrul ăsta nu va ajunge niciodată înaintea instanţelor mai înalte, pentru că din Sfatul satului niciodată nu va ieşi o astfel de hotărîre, zise cu tristeţe părintele Todoruţ. Cu toată sfînta dreptate, în Sfatul satului nici nu vor vorbi despre aşa ceva !

— Vom vorbi noi ! zise cu seriozitate Andrei.

— Noi ?! Păi dumneata nu ştii că nici un român nu-i membru în Consiliul comunal ?

— Vom întra de-acum ! zise Andrei.

— Să intrăm ! Dar toți marii plătitori de dare sînt sași, deci în Sfatul satului toți membrii de drept sînt sași.

— În schimb însă, membrii aleși ar putea fi cu toții români, dacă ar veni cu toții la vot și ar vota lista românească. Sîntem majoritatea votanților, am făcut socoteala.

— Ce stai să vorbești, tinăre ! Ce stai să spui ! Pe țiganii noștri să-i duci la vot ?! Mai ușor întorci cursul apei !

Părintele Todoruț se-ntristă. Se-aștepta ca Andrei să-i spună ceva mai bun.

— Va trebui să-ncercăm, părinte. La sfîrșitul anului se fac alegeri noi pentru Sfatul satului. Va trebui să ne punem lista noastră, ca la primăvară, cînd se va licita pădurea, să poată fi ascultată dorința noastră.

— Dar e un lucru nemaipomenit, tinăre ! În Sfatul satului din Măgura, între cei mai bogați sași din întreg jurul, să fie și românii noștri ! Dar ce crezi dumneata, că sașii ne vor lăsa ? Mai bine zidesc ușile și ferestrele de la Casa satului și mor acolo !

— Așadar, crezi și sfinția-ta că ar fi o biruință asupra lor, aici, la ei acasă ? Mă bucur mult, pentru că sînt sigur că această biruință va face din măgurenii noștri o singură companie. Iată, deci, pasul cel dintîi pe care va trebui să-l facem. Dacă reușim, oamenii vor căpăta încredere în ei, și, cînd vom ieși înaintea lor cu celelalte planuri, nu vom bate toaca la urechea surdului.

— Dacă reușim ! Dar nici poveste, tinăre, nici să nu mai vorbim despre asta. E vorbă degeaba. Ia, mai bine să mai închinăm un pahar de vin.

De-aci încolo părintele Todoruț îl ascultă în tăcere pe Andrei, și, din cînd în cînd, umplea paharele cu vin. Cu cît vedea mai nerealizabil planul lui Andrei, cu atît i se întuneca lumina ce-o simțise la începutul convorbirii. Dar de la o vreme i se întoarse dispoziția sufletească de la începutul discuției. Își zicea : «Tinărului ăstuia trăbă că-i lipsește o doagă ! Pentru cine

vrea să-şi pună caru-n pietre ? Pentru nişte ţigani care îl lasă să moară de foame.»

— E o zdroabă zadarnică, tinăre, ceea ce vreai să încerci, zise el tare. N-aş zice nimic, fie şi zadarnică, dacă ai avea pentru cine să te zdrobeşti. Dar vezi bine că te lasă să mori de foame !

— Nu-i chiar aşa, părinte Todoruţ ; este puţină eclegie, este apoi ajutorul de la stat. Şi sîntem numai două guri, cu slujnica trei. Apoi un început trăbă făcut. Pînă vom avea şcoală nouă, corespunzătoare, va trebui, la începutul lui septembrie, să ne vedem de-o casă cu chirie. Şi să se-nceapă învăţămîntul obligatoriu. După cum văd eu, de pe partea primăriei din Măgura poate să rămînă analfabeţi toţi puii de român din sat. Nime nu se interesează, nime nu-i sileşte pe părinţi să-şi trimită regulat copiii la şcoală. Nici o pedeapsă. De lucrul ăsta mă mir foarte mult, pentru că legea şcolară îi obligă să-i silească şi pe români să-şi trimită regulat copiii la şcoală. Mă mir mai ales cum de n-a făcut pîn-acum nici un pas inspectorul şcolar regesc. Nu vine prin Măgura ?

— Vine, cum nu, dar pe la noi nu se prea abate. E purtat pe la prînzuri, pe la cini...

Lui Andrei îi veni să zică : «Chiar de v-ar fi căutat, cu greu v-ar fi aflat». În cursul unui an, dascălul Partenie cu şcolarii lui aveau şi pînă la zece localuri pentru şcoală. Dar într-un loc afuma cuptorul şi nu era chip de-a-l drege, într-altă casă erau prea slabe ferestrele, aşa că le deschidea vîntul, şi aşa mai departe, cîte nevoi toate, ca la orice lucru căpătat de pomană. Şi şcoală românească în Măgura se făcea tot prin camere date în cinste de un român ori altul. De cînd venise, Andrei nu stătuse cu mînile în sîn : cunoscuse pînă în cele mai neînsemnate amănunte toate mizeriile din Măgura, şi cele trecute şi cele prezente. Dar nu voia să-l supere cu ceva pe părintele Todoruţ, fiind convins că multe rele din sat nu-s din vina părintelui, ci din neputinţa oamenilor şi din nepriceperea lor.

— Va trebui să luăm cu chirie o casă bună, zise tare Andrei, o casă de piatră, sănătoasă, luminoasă. Nu cred să fie prea scumpă chiria. Aşa, vreo cincizeci de zloţi.

— Aş, de unde ! Nici atîta ! Dar vorba e de la cine ? Românii noştri care au case de piatră locuiesc ei acolo, sînt plini de copii, şi altă casă n-au.

— Luăm una de la vreun sas, zise Andrei, nu-l vom îmbogăţi cu plata pe-un an ! Dacă n-avem încotro, ce să facem ?

Părintele Todoruţ zîmbi cu bunăvoinţă.

— De la vreun sas, da. Între ei sînt destui care au două ori trei case. Stau cu obloanele lăsate, iarna-vara. Dar nu va fi cheie care să le descuie pe sama noastră, pe sama unei şcoli româneşti. Am încercat şi noi, ce crezi ! Nu le dau, mai bine le ţin încuiate.

Andrei se uită mirat, părînd că nu crede, la popa Todoruţ ; dar bătrînul nu arăta prin nimic că ar vrea să facă o glumă. Nu putea crede că rea-voinţa saşilor să meargă atît de departe. După un răstimp de gîndire zise :

— Totuşi, din septembrie vom deschide şcoală într-o casă săsească ! Voi închiria-o cu contract, pentru mine. Sasul nu va şti nimic.

— Bravo ! Asta-mi place ! Asta se va putea face ! strigă părintele Todoruţ bătînd din palme. Zici că ţi-e rea casa parohială, că-i friguroasă, că dumneata eşti domn şi ai lipsă de o locuinţă mai bună. I-o plăteşti cu bani chiria, faci contractul, îl iscăliţi şi sasu-i prins în clupsă ! Minunat ! Dacă n-ai bani, dau eu arînda, pînă vom scoate de pe la oameni ! Cum să nu-ţi dau ?! Plăteşti banii, iscăliţi contractul, şi deodată «clanţ» : îi prins în clupsă.

Părintele Todoruţ fu cuprins deodată de-o mare bucurie. Cînd se gîndea ce obraz va face sasul, ce faţă acră vor face toţi, cu popa lor în frunte, cînd vor vedea deschizîndu-se şcoala românească într-o casă de-a lor, simţea o satisfacţie atît de adîncă, încît rîdea din toată inima. Întrezărirea acestui mic succes părea

că-i dă un fel de putere ca să creadă și într-alte succese. El îl ospătă cît putu de bine pe părintele Andrei, și cu mîncare și cu vin, nu-l lăsă din casă pînă ce nu căzu însărarea și-l petrecu pînă dinaintea caselor parohiale, pînă la «cocioaba uniților», cum îi zicea el.

Întorcîndu-se acasă, el se gîndi mereu la clupsa asta în care se va prinde un sas, și, odată ajuns acasă, fu mereu vesel, pînă sara tîrziu, întrezărind acest succes. Se gîndi apoi și la Andrei, și-i plăcu din nou toată înfățișarea și toată purtarea tînărului. Îi plăcea mai ales că nu i-a sărit niciodată țandăra de felul cum a vorbit el de uniți, făcîndu-i țigani. Se părea că Andrei nici nu luase în samă vorbele acelea aspre. Părintele Todoruț uitase că el i-a cinstit și pe neuniții lui cu aceleași cuvinte, și n-avea de unde să știe că Andrei cunoștea nemulțumirile bătrînului, pricepea de ce părintele Todoruț nu dădea două parele nici pe uniți, nici pe neuniți.

Copiii românilor din Măgura învățau, de la același dascăl, Partenie, cititul, scrisul, aritmetica și mai ales cîntările bisericești. Partenie fusese pe vremuri diac la biserica neunită. Era om bătrîn acum, cu ochelari pe vîrful nasului, cu cîrjă lucie în mînă, cu glas hodorogit. De cînd cu noile legi școlare, cele două parohii din Măgura se înțeleseră să rămînă cu o singură școală, ca și mai nainte, cu același dascăl, cu Partenie. Cele două consistoare stăruiseră să fie trimis la Măgura un dascăl de legea nouă, dascăl cu diplomă, cum cerea legea, și cele două parohii să-i plătească leafa statorită. Candidații naivi care au crezut că-i cu putință așa ceva veniseră în Măgura plini de iluzii, cu nădejde la pungă plină, dar, după cîte-un an ori și mai puțin, s-au dus ca vai de ei, cu coatele ieșite prin paltoane, cu ghetele scîlciate, și dascăl a rămas tot Partenie. Salariul adunat din zloții și creițarii dați de familiile românești din sat era mai mult pe hîrtie, căci nu puteau scoate nici a zecea parte din el : cine dădea, dădea de bună voie. Cu judecata nu ajunseseră niciodată la nimic. La pîrile dascălilor, fețele cele mari, amăsurat

legii, judecau şi hotărau buni de plată pe parohienii din Măgura, dar încasarea banilor cădea în sarcina primăriei comunale. Şi primăria, orice metode ar fi întrebuinţat, ajungea întotdeauna la acelaşi rezultat: n-avea ce lua de la sărîntocii de români, decît poate cenuşa din vatră ori copiii din păcel.

Astfel satul Măgura rămăsese tot pe lîngă dascălul Partenie, care lua cît căpăta: un zlot de argint, o măsură de porumb, un cop de vin, un pachet de tabac.

Părintele Todoruţ cum n-ar fi vrut să-şi aducă dascăl pe feciorul său Ion, care încă se năcăjea într-un sat destul de ticălos? Dar cînd vedea cum merg lucrurile la ei, îşi zicea: «Să-l scap de dracu' ca să-l aduc la mamă-sa?» Ca aproape toţi oamenii bătrîni, părintele Todoruţ nu putea crede că, pe lîngă legile schimbate de azi, s-ar putea trăi şi altfel decît ca pe vremea lui, s-ar putea, punîndu-ţi umărul, să faci schimbări, de pildă, chiar la încasarea salariului dăscălesc. Nici nu cunoştea el legile acestea noi, şi, ca toţi bătrînii, nu numai că nu le pricepea, ci avea chiar un fel de teamă să se atingă de ele. Chiar feciorul său să fi fost dascăl în sat, el n-ar fi mişcat nici un deget în aplicarea noilor legi pentru încasarea salariului de învăţător.

*

Andrei Pascu, în cele două luni petrecute în Măgura, se gîndise în fel şi chip cum să înceapă, ce să facă. Multe din observaţiile părintelui Todoruţ erau adevărate: măgurenii erau nişte oameni cu care parcă nu puteai face nimic. Se silise, în convorbirea cu părintele Todoruţ, să se arate îngăduitor cu parohienii săi, totuşi adevărul acesta era: oamenii nu-i dăduseră nici un ajutor, afară de doi-trei, ca să-şi pună în rînduială casele parohiale şi curtea. Nu-i fusese deloc uşor să-şi învingă nemulţumirea, în vreme ce dregea, pe banii lui, «huruba uniţilor». Mai erau ei oameni năcăjiţi şi într-alte sate, dar totuşi erau mai simţitori, şi dacă

mintea nu-i ajuta să le spună ce se cade şi ce şi ce nu se cade, le spunea bunul-simţ.

Dar oricît de neplăcute i-au fost întîile încercări prin care trecuse, acum nu-i mai păsa de ele ; şi se silea să nu şi le mai amintească. Cu atît mai vîrtos că acum şi Mărioara, preoteasa, era deplin mulţumită. În «huruba unită» erau trei încăperi destul de spaţioase şi o culină. Vezi bine, casa era veche, dar bine aerisită, bine curăţită şi aranjată cu mobilă frumoasă şi nouă, era pe dinlăuntru destul de plăcută. Plafonul era din grinzi, dar grinzi de stejar — ca dealtfel şi păreţii — care, în scurgerea anilor, căpătaseră o culoare cafeniu-închis, mată. Grinzile din plafon se ţineau bine încă ; mai încercate de vreme păreau cele din păreţi, care se mai descheiaseră, se mai cojiseră, făcînd păreţii cu umflături pe dinlăuntru, cu adîncături pe dinafară. Tînăra preoteasă ştiuse să ascundă după cîte un covor, după cîte o mobilă umflăturile din casă, şi acum era mulţumită din partea locuinţii. Şi-i plăcea şi curtea, îndeosebi nucul uriaş care străjuia în înălţimi, deasupra casei. Lîngă tulpina lui aşezase o masă, pusese scaune, şi de obicei aici cosea ori citea, aşteptîndu-l pe Andrei, care era mereu prin sat. Era bine şi linişte în răcoarea nucului, şi aroma lui amăruie pătrundea prin ferestruţele deschise, înmiresmînd aerul din casă, pătrunzînd în haine, în mobilă chiar. Cînd sosea Andrei, Mărioara punea deoparte cusătura, cartea, orice ar fi avut în mînă, şi nu-l mai vedea decît pe el, neputîndu-se niciodată mira îndeajuns de ochii lui, de fruntea lui, de mustaţa şi de barba lui castanie, de vocea lui curată şi adîncă, de cuminţenia lui. Cînd sosea Andrei, Mărioara era fericită. Şi-n vremea cît era dus, gîndul ei era mereu la el, dar parcă nu şi-l putea închipui deplin, parcă-i tot scăpa din amintire cîte ceva, cînd fruntea, cînd ochii, cînd umbletul ori vocea lui, şi nu putea fi deplin fericită. Lîngă el, da, lîngă el era fericită ; se uita la el şi se mira, părea că în mirarea aceasta, nesăturată, se concentra toată dragostea sa. Vorbea puţin şi-acum, zîmbea mai mult, dar zîmbetul ei era tulbură-

tor, părea că poruncește lumii întregii să fie fericită, să închidă ochii și să simtă fericirea.

Cînd plecase din Aluniș, îi făgăduise mamei sale s-o viziteze din două în două săptămîni, și iată, au trecut două luni și n-a părăsit niciodată Măgura, așa că trebuise să vină maică-sa să o vadă. Părintele Morar nu venise. El se mulțumea să-i spună preotesei cuvintele *Scripturii :* «Și pentru aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe muma sa și se va alipi de muierea sa». Și se interesa de-un singur lucru, de cîte ori se înapoia preoteasa din Măgura : «Ce mai face Andrei ? S-a pus pe lucru ? Își scrie teza ?» Soția-i răspundea că, după cît putuse ea să vadă, de-așa ceva nu poate să fie vorbă pîn-acum. A trebuit să-și repare și să-și aranjeze locuința, în mijlocul unei nepăsări generale, dar că va veni vremea pentru toate. Îi mai spunea că, după toate semnele, va avea vreme de scris, vreme să se pregătească pentru examenul din urmă ; că nu-l îmbulzesc slujbele.

— În cele dintîi trei-patru săptămîni a făcut slujbele pe-un an întreg. Acum are pace, zicea preoteasa.

— Dar a mîncat și prescurile pe-un an înainte, rîdea părintele Morar. Tot ce-mi place, de ce mă bucur mai mult e că nu se ceartă cu nărăvașul ăla de Todoruț. Numai asta ar fi putut să-l abată de la munca lui intelectuală. Din partea traiului, ne vom îngriji noi de ei. Pînă își va lua doctoratul, nu-i mare greutate. Bine că sîntem aproape. Dar știi, se miră toată lumea cum de-a putut un om ca el să-și aleagă Măgura !

Părinții Mărioarei erau acum împăcați cu Măgura. Ei erau siguri că, peste un an, doi, Andrei va fi numit protopop undeva, într-un oraș. Părinții lui Andrei însă nu puteau pricepe nici acum hotărîrea lui de-a păstori într-un asemenea sat ticălos. Bădicul Ionaș se mîniase cînd văzuse unde și-a făcut feciorul lui cuibul, și numai părintele Morar putuse să-l liniștească pe bătrîn, asigurîndu-l că, chiar fără voia lui Andrei, după

un an doi, după ce își va lua doctoratul, îl va scoate din Măgura.

Dar Andrei Pascu era departe de-a se gîndi la așa ceva. De cînd întrase în Măgura și văzuse — pe lîngă bisericuțele sărace ale românilor, aruncate pe-o coastă deasupra satului — biserica veche dar puternică a sașilor, mare cît o mînăstire, trainică, precum însăși bogăția lor păzită cu o sută de lacăte, de cînd văzuse școala nouă, cu etaj, ca un liceu, drept în mijlocul satului, simțise că doctoratul lui a căzut pe planul al doilea, iar pe planul dintîi se ridică, tot mai puternice, îndemnurile pentru o muncă practică spre binele românilor din sat.

În scurta lui păstorire își dăduse repede sama că a sluji și a predica, a propovădui *Evanghelia* cu cuvîntul și chiar cu purtarea ta, cu pilda vieții tale, e prea puțin pentru oamenii aceștia. Își mai dăduse sama că se așteaptă de la preot o activitate care nici nu întra strict în sfera activității preoțești, că această activitate nici n-o pretinde poporul, ci împrejurările vieții, văzute prin prisma intelectualului și-a inimii sale. Și deodată pricepu pentru întîia oară adevărul că preotul trebuie să fie înarmat cu toate armele culturii moderne, cu toate armele credinței ; nu pentru că poporul n-ar fi mulțumit și îndestulat c-un popă cu mai puțină carte : și acesta îi poate stîmpăra setea credinței, avînd o viață cinstită, ci pentru ca să fie el, preotul, tare în lupta vieții, în lupta pentru alții, poruncită chiar de împrejurările vieții, văzute prin prisma intelectualului și inimii unui preot credincios și cult.

El puse, deci, deoparte grijile doctoratului și începu să cerceteze viața satului, să se intereseze, să culeagă informații, să observe tot ce se petrecea în Măgura. Spiritul lui de observație, care nu-l părăsise niciodată, se trezi în fața unui enorm material nou, pe care-l analiza cu lăcomie, filă cu filă. Pe la mijlocul verii avea în degetul cel mic tot ceea ce putea privi Măgura și pe locuitorii ei : uniți, neuniți, sași, țigani. Știa că în sat sînt o sută de fumuri sași, șaptezeci de fumuri

uniți, nouăzeci de fumuri neuniți, sau «noi», cum le ziceau măgurenii uniți. Românii numărau laolaltă, cu țigani cu tot, și «cei din sus» și «cei din jos», o mie de suflete, iar sașii, trei sute cincizeci și trei. Țiganii «cei din sus», aproape toți fierari, membri a patru familii, locuiau împrăștiați prin sat, printre români, și erau, toți, ortodocși ; «cei din jos» ocupau vreo douăzeci de colibe în capul satului, și aproape toți erau uniți. Nu era însă o comunitate de neam între ei : «cei din jos» îi pizmuiau pe «cei din sus» care se credeau români ; iar «cei din sus» se rușinau de «cei din jos» și-i ocoleau.

Andrei Pascu află în scurtă vreme care sînt și unde locuiesc cei mai fruntași dintre români, uniți și neuniți ; care știu carte, care au vreo gazetă. Cu ziua de cap, dar mai ales sările și în după-amiezile sărbătorilor, colinda din casă în casă. Știa unde, la cine e mai curat, care femeie are țesăturile cele mai frumoase, în care casă sînt mai mulți copii, cine e bolnav greu, sau care are lipsă de vreun ajutor grabnic, fiind strîmtorat de năcazurile vieții. Mai află că toți românii, de la cel mai avut pînă la cel mai sărac, sînt sătui pînă-n grumaji de-a mai munci pe moșiile sașilor, că nu mai răzbesc cu dările și cu alte nevoi, dar că n-au ce face, se vede c-așa le-a fost scris.

Aflase și de multe lucruri care le făcuseră sașii în trecut, cunoștea intențiile lor de azi, planurile de viitor. Îi cunoștea bine pe matadorii sașilor, începînd cu popa lor, doctor în teologia protestantă, și pînă la cel din urmă jurat ori pîrgar comunal ; se lăsase adeseori în vorbă cu ei și-i ispitise de cîte toate, părînd mereu încîntat de buna organizare și de strălucita disciplină ce stăpînea în parohia săsească. Înțelese însă și lucruri pe care direct, din vorbele fruntașilor, nu le-ar fi aflat niciodată. Erau îngîmfați, încrezuți în bogățiile și-n puterea lor și neapropiabili. Înțelese disprețul și nepăsarea cu care îi tratau pe cei mai săraci și mai năcăjiți

dintre ei, şi adeseori îşi zicea: «Pe ăştia sărîntoci bucuros ni i-ar da nouă, românilor«. Parohia saşilor din Măgura era foarte avută. Popa lor avea o moşie cît un grof mai mic, iar biserica lor avea o pădure de fag şi de stejar care umplea dealurile a cinci sute de iugăre.

De la o vreme, fruntaşii saşilor începură să se uite c-un fel de bănuială după popa cel unit. Mai ales după ce aflară, de la oraş, că-i tînăr venit de la universitate, că se pregăteşte să-şi dea doctoratul în teologie, fruntaşii saşilor din Măgura deveniră foarte rezervaţi faţă de Andrei. După două-trei luni Andrei n-ar mai fi putut afla nici zilele în care se întrunea Consiliul comunal, dacă din întîmplare n-ar fi fost în cancelarie un scriitoraş rebegit de boală şi de sărăcie, bătrîn, sas şi el, dar care-i ura pe toţi fruntaşii lor de parcă i-ar fi fost duşmani. Şi duşmani se vede că-i erau, căci acest Hans Binder era om cu şcoală, cu liceul întreg, om foarte deştept, dar năcăjit că-şi tocise toată viaţa ca scriitoraş lîngă aceeaşi masă. De la el aflase Andrei multe lucruri mai ascunse.

În acelaşi timp, Andrei încercă şi reuşi prin purtarea lui cu oamenii să le cîştige încrederea.

Între puţinii uniţi care îl ajutaseră să repare gardul din jurul curţii şi acoperişul casei parohiale era şi un vecin de-a treia casă, unul Vasile Neagu, om de vreo patruzeci de ani, bărbat voinic, îndesat, cu vorba aspră. Mai venea el uneori aşa, ca de poveşti, de-i mai tăia cîte un clonţ de lemn şi mai puneau ţara la cale. Era deştept românul şi-i plăcea să ştie ce-i prin lume. Într-o sară, îndată după Sînziene, femeia lui Neagu veni tot fuga, speriată, la popa.

— Să faci bine, părinte, să vii iute pînă la noi. Moare Vasile. Se-năduşă. Să-l grijăşti.

Popa luă cartea, luă ce trebui, şi ieşi repede, parcă luat de un vifor din casa parohială; nu avu vreme să-i spună femeii nici un cuvînt de-mbărbătare. Cînd întră la Neagu, omul, în păcel, se zvîrcolea, învîrtea ochii cu albul în afară. Casa — plină de oameni, de

vecini, de rudenii. «Hm ! nu-i glumă !» își zise Andrei. Porunci oamenilor să iasă și-l împărtăși pe bolnav. După ce isprăvi, casa se umplu din nou de lume.

Neagu ardea în mari fierbințeli și-l rupeau junghiurile. Se zvîrcolea în pat și respira greu, scurt și des. Oamenii se-ntrebau ce să aibă, și unii ziceau că-i aprindere, alții că-i venin. Vasile arăta la cap : îl durea capul.

— Din ce ți-a venit, vecine ? îl întrebă Andrei.

Bolnavul înălță din umeri. Nu știa din ce. Fusese la fîn la un sas, la jupînul Michel, și mîncase sara, de cină, la sas, slănină rîncedă cu pîne, pe urmă, o zamă.

— Nu pot suferi gustul rîncezelii. De cînd am înghițit zama, iacă ce-am pățit !

— Aveți oțăt ? Să-mi aduceți niște oțăt într-un blid zise Andrei punînd cartea învelită în patrafir pe masă. Își sufulcă mînecile pînă la cot, și, punînd vasul cu oțet pe un scaun lîngă pat, începu să-l frecționeze pe bolnav pe frunte, pe grumaji, pe piept, pe spate. Asuda Neagu, dar curgea nădușeala și de pe fața popii. Și dă-i, și dă-i, mai mult de-o jumătate de ceas. Oamenii se uitau mirați. Bolnavul gemea cînd Andrei apăsa cu degetele vreo vînă mai îngroșată pe sub pielea grumajilor, pe la tîmple.

— Nu-ți fie frică, vecine ! Scoatem răutatea rîncezelii, îi zicea Andrei glumind.

Cînd se ridică de lîngă pat, popa era numai apă. În casă era o nădușeală apăsătoare.

— Copere-te bine cu țolul și stai așa vreun ceas, și nu-ți va mai fi nimic, îi zise Andrei ieșind.

În dimineața următoare, Vasile Neagu veni sprinten și vesel la Andrei, și, pînă nu se sculă popa, îi tăie un braț mare de lemne.

La vreo săptămînă după asta, cum necum, se îmbolnăvi popa, tot cu fierbințeli, cu dureri de cap cu junghiuri. Mărioara, foarte neliniștită, voia să trimită la oraș după doctor.

— A, pentru atîta lucru ! Nu-i de lipsă ! zise părintele Andrei. Cheamă-l pe vecin, pe Neagu !

Preoteasa îl chemă.

— Fapta răsplată aşteaptă, vecine, îi zise Andrei zîmbind. Am ajuns şi eu la oţăt. Ia să te vedem ce poţi.

Românul se codi puţin, simţea un fel de sfială, dar cînd văzu că părintele nu glumeşte, se apucă de lucru, şi dă-i, şi dă-i, cu mîinile lui aspre şi noduroase.

Popa se tămădui încă în ziua aceea. Preoteasa a rîs cu lacrămi, iar măgurenii vorbiră de întîmplarea asta ca despre un lucru foarte minunat. Începură să se gîndească la popa ca la unul care n-ar fi domn, ca la unul dintre ai lor, deşi simţeau cum se ridică peste ei, peste toţi.

Andrei Pascu stătea bucuros de poveşti cu orice măgurean. De multe ori se opăcea în vreo casă pînă ce se punea cina pe masă. La început oamenii se sfiau să cineze înaintea popii, dar mai tîrziu se obişnuiră cu el, îl puneau chiar să le guste zama ce aburea în blide. Prin familiile cu feciorași, cu bărbaţi mai tineri care cîntau în strană lîngă cei doi dieci de la cele două biserici, se învîrtea mai des, deschizînd octoihul, învăţîndu-i glasurile, troparele. De multe ori popa se pomenea cîntînd alăturea cu viitorul cantor unit, ori neunit.

Andrei Pascu pusese ochii pe-o casă de piatră, frumoasă, nouă, cu ferestre mari, ale cărei obloane le vedea mereu închise. Se interesă a cui e casa şi află că-i a unui sas bogat, dar foc de scump, care locuieşte într-o casă veche şi umedă, pentru ca nu cumva s-o strice pe cea nouă, ridicată pe sama feciorului său, după ce se va căsători. Andrei îl vizită pe proprietar, pe Mathias Roth, şi-l rugă să-i dea casa cu chirie, pe-un an, că, iată, vine toamna, vine iarna, şi nu cutează să rămînă în casa parohială.

— No ie, casa mea călduros! zise sasul cu fală, deşi nu petrecuse nici o iarnă în locuinţa cea nouă.

— Apoi chiar de aia, jupîne Roth!

— La dumneata nu este copchii, nu este vite, continuă, sasul gînditor.

— Nu, jupîne : trei suflete !

Sasul se gîndi încet dar cu temei. Trei suflete, ca și cînd n-ar fi, ce pot strica ? Și apoi : sînt domni, știu cum se grijește o casă. Îi ceru cincizeci de zloți.

— Prea mult, jupîne Mathias, prea mult. Ce gîndești, nu sîntem la oraș !

Sasul mai lăsă un zlot, dar mai mult nu, să-l fi picat cu lumînarea.

— Bine, jupîne, dau și atît. Dar facem contract pe-un an ; eu sînt stăpîn pe casă și pe curte. O pot folosi pentru ce voi voi, numai, la anul, ți-o înapoiez în starea de acum.

— Bine, porinte, bine.

Părintele Todoruț, cînd îi spuse Andrei de la cine a închiriat casa, se-nveseli de parcă ar fi căpătat un corn de țară.

— Banii-i dau eu, tinăre, poftim. A, ce gîndești ? Dau bucuros. Eu pot aștepta mai ușor ca dumneata pînă-i vom scoate de la oameni.

Andrei se învoi ușor : să-i fi dat de la el, ar fi rămas cu punga goală. Apoi, i se părea că așa se și cuvine. Și astfel, în septembrie, școala românească se începu în casele cele noi ale lui Mathias Roth, spre bucuria românilor și spre uimirea sașilor.

V

De la întîile colindări prin casele măgurenilor, Andrei începuse să bată, pe departe, șaua ca să-i facă pe măgureni să priceapă ce mare folos ar avea ei dacă ar fi reprezentați în Consiliul comunal, în Sfatul satului. Încerca să-i facă să priceapă că legile de azi nu mai recunosc deosebirile vechi dintre români și sași, că azi dreptatea trebuie să fie pe-o formă împărțită tuturor, și că numai de la vrednicia omului atîrnă să fii tot slugă, ori să te ridici la vrednicia de stăpîn.

Încerca să-i convingă că orice drept — stabilit de lege — nu-l poţi avea dacă nu-ţi pasă de el, nu-l ceri şi nu lupţi pentru el, că de-a gata nimic în lumea asta nu-ţi cade porumb fript în gură. Dreptatea trebuie s-o cauţi, trebuie s-o cîştigi, căci, deşi e scrisă în lege, ea nu învie singură din slovele tipărite, chemarea ei la viaţă trebuie să o facă oamenii, mintea, inima şi vrednicia lor. Le spunea că dacă vor să trăiască mai bine trebuie să recunoască răul din ei înşişi : nepriceperea, nepăsarea, lipsa de curaj, obiceiul de-a trăi în cele mai mari lipsuri ; că e semn de moarte dacă se vor mulţumi să zică : «Doamne, nu-i da românului cît poate răbda». Şi în multe alte chipuri, cu pilde, cu asemănări, încerca să-i lumineze cum trebuie să pună umăr la umăr ca să-şi cîştige o soartă mai bună, cum trebuie să-şi strîngă rîndurile pentru ca la alegerile din decembrie să-şi poată trimite reprezentanţi în Sfatul satului.

Oamenii îl ascultau cu mirare, c-un fel de teamă parcă. Din zi în zi pricepeau tot mai bine cam ce gînduri îl bat pe popa cel tînăr. Mai ales după ce Andrei le spuse limpede : «Dacă sîntem mai mulţi în Sfatul satului, hotărîm să ne deie bani pentru o şcoală nouă. Să avem şi noi o şcoală, dacă ei au un palat. Averea statului e şi averea noastră.» Oamenii pricepeau cam ce gînduri îl bat pe popa, dar nu credeau în putinţa realizării lor. Mai întîi, nu înţelegeau ce ar trebui să facă ei ca să ajungă să fie majoritari în Sfatul satului. Vezi bine, popa le arăta cu socoteli, cu nume de oameni, că se poate, că-s mai mulţi alegătorii români şi că dacă vor vota cu toţii o singură listă, biruiesc cu siguranţă. Votarea asta era însă ceva cu totul nou, neobişnuit pentru ei. Li se părea că li se cere un lucru nespus de greu. Şi apoi, ce vor zice saşii ? Nu se vor mînia ? Pricepeau limpede că toate îndemnurile lui Andrei sînt împotriva stăpînilor saşi. Şi dacă ei, proprietarii, se vor mînia, le vor mai da pămînt să sape pe trei grămezi, ori în parte, le vor mai da voie să-şi pască vitele în fîneţele bisericii să-

sești ? Plăteau pentru un cap de vițel șase zloți pe vară, și cum cei mai mulți nu aveau de unde să dea bani, se învoiau să facă în schimb cîte cincisprezece zile de sapă ori cîte zece zile de coasă. Și dacă nu o să le mai dea sașii voie în pășunea bisericii, ei din ce își vor mai scoate cîte o mînă de bani ? Că, iacă, dintr-un cap de vită îl scot, că ei nu aveau bucate de întrecut, ca sașii, să le vîndă.

Sașii nu duceau lipsă de pășune ; avînd cu toții moșii mari, de la patruzeci de iugăre în sus, avîndu-și, după comasare, fiecare tot pămîntul într-o singură tablă, își sămănau părți întregi de moșie cu trifoi, cu luțernă, cu măzăriche. De aceea vitele lor stăteau mai mult în grajduri, și peste vară ; ba erau destui care nu-și slobozeau niciodată boii și caii la păscut. Românii însă, cu moșii mici pe lîngă ale jupînilor, alții fără nici măcar o brazdă de loc, n-aveau unde sămăna nutrețuri pentru vite, și deci erau înscriși la pășune. Și cum, pe puținul imaș ce mai rămăsese după comasare, nu le mai încăpeau vitele, trebuiau să și le ducă în pășunea bisericii săsești. Și astfel moșia bisericii și eclegia popii sașilor erau lucrate pe prețul vărateculuí, pentru cîte-un cap de vițel ori de vacă stearpă.

Era greu, se-nțelege, era nedrept, asta o simțeau măgurenii. Dar ce vor face cînd sașii se vor hotărî să nu le mai primească vitele în pășunea lor ? Și ce vor face dacă la iarnă, ori într-alte ierni, nu vor avea mălai de-ajuns ? Sașii le vor mai împrumuta pe văratec ? Așa, pe departe își dădeau ei sama că, rămînînd mereu în condițiile acestea de viață, nu vor putea ajunge niciodată la creangă verde. Însă ce se va-ntîmpla cu ei dacă vor strica deodată toată rînduiala nedreaptă de acum ? Nu le va fi mai rău ? Ei mai știau apoi că chiar dacă vor reuși să între în Sfatul satului, să întoarcă o hotărîre pe voia lor, cei mari, instanțele înalte, nu vor întări hotărîrea. Cîte pîri drepte de-ale lor, pornite cu bine, nu și-au frînt grumajii la instanțele înalte ?! Umbrea greu asupra lor înțelesul din vorbele ăluia : «pînă la Dumnezeu te mîncă sfinții»,

şi se gîndeau că de ce să se pună pe picior de război cu saşii, dacă şi aşa nu vor ajunge la creangă verde? De aceea nu prea răspundeau la îndemnurile lui Andrei, nici de bine, nici de rău, şi cei mai mulţi, în sufletele lor, se temeau de ceea ce voia să pună la cale popa cel tînăr.

Dar, de-o vreme încoace, poate tocmai pentru că nu erau obişnuiţi cu biruinţa dreptăţii, urmăreau cu deosebit interes toate micile neplăceri pe care Andrei Pascu începu să le aibă cu saşii din sat.

Înainte de toate Andrei îşi aprinse paie-n cap cu casa închiriată de la jupînul Mathias. Sasul fusese bucuros de bani, bucuros că trecuse şi august şi popa tot nu se mai mutase la el: n-ar fi avut nici un cuvînt împotrivă, dacă Andrei ar fi rămas mereu în cocioaba lui. Dar cînd văzu, în septembrie, că-i roiesc casele de copiii românilor din Măgura, să cadă de gălbenare, şi nu alta! Unde mai pui că toţi fruntaşii saşilor îi săriră-n cap să-i scoată ochii. Zadarnic se dezvinovăţea jupînul că el i-a dat popii casa de locuinţă, nu de şcoală pentru români. Saşii-l înconjurau ca pe-un ciumat. Însuşi deznădăjduia de zece ori pe zi gîndindu-se la paguba ce i-o vor face cei aproape o sută de copii ştrengari şi prăpădiţi, dar de cîte ori citea contractul, vedea că nu-i poate scoate din casă. Vicleanul de popă ştiuse cum să redacteze punctele contractului. De la o vreme însă, nemaiputînd suferi nici gîndul pagubei — deşi ştia că popa trebuia să-i înapoieze casa în starea în care o primise, — nici batjocorile saşilor fruntaşi, îşi luă inima în dinţi şi se duse la Andrei.

— Stricăm tîrgul, porinte! Pricepem io che acum tîrziu, dar stricăm!

Andrei îşi stăpîni cu greu surîsul.

— Dacă-i tîrziu, cum să-l mai stricăm, jupîne?

— Io dau îndărăt banii. Io dau şi mai mult. Io dau şasezeci de zloţi! Şi sasul îşi duse mîna la şerpar.

— Nu se poate, jupîne, zise Andrei casa-i a mea pe un an de zile, şi, după contract, o pot folosi cum îmi

va plăcea, numai să ți-o înapoiez în starea în care am primit-o. Mă mir că dumitale îți pare rău. Era mai bine s-o ții încuiată ?

— Io dau dumitale optzeci de zloți, numai să închidem, zise sasul cu mîna mereu la șerpar.

— Pentru toată lumea, jupîne ! Unde să capăt eu acum o altă casă !

— Io dau și suta de zloți, se încăpățînă Mathias. O sută de zloți bani buni !

— Nu te mai osteni să scoți banii din șerpar, îi zise Andrei. O vorbă ca o sută : nu se poate !

Sasul ieși mînios lucru mare !

Împintenat și de inima lui plină de pizmă, și de îndemnurile altor sași din sat, îl dădu pe Andrei în judecată. Măgurenii se interesau de fiecare pas ce-l făcea popa.

— A dat de dracu' ! ziceau unii.

— Ne-om trezi cu școala-n drum ! ziceau alții.

— Bine începe ! spuneau cei mai mulți, cu aceeași neîncredere.

Jupînul Mathias nu se alese însă decît c-un singur rezultat : trebuia să plătească lui Andrei și cheltuielile cu cele două drumuri făcute pînă la oraș, la judecată. Contractul spunea limpede că, pe-un an, popa poate folosi cum va voi casa, numai să o înapoieze în starea în care a primit-o. Zadarnic torăi Mathias că el altfel s-a înțeles cu popa, zadarnic se plînse că atîția copii îi bagă casa nouă în boală : negru pe alb era că popa are dreptate.

Insuccesul lui Mathias, deși într-o chestiune așa de puțin importantă, făcu vîlvă între măgureni.

— Om odată, popa, nu se dă ! ziceau unii.

— Om învățat, cunoaște legea !

— Popă care se știe-nvîrti printre domni !

Chiar și părintele Todoruț avusese oarecari temeri cît ținuse judecata. Cu atît îi fu mai mare satisfacția văzîndu-l pe Andrei deasupra.

Fruntașii sași din Măgura începuseră demult să-l bănuiască pe Andrei, de cînd îl văzuseră că-și tot face

de lucru printre oameni. De cînd reuşise să deschidă şcoala românească într-o casă de-a lor, vedeau în Andrei un duşman, dar nu-şi dădeau sama ce le-ar putea face. Însă pe cît puteau îl înconjurau.

De cînd se începuse şcoala, Andrei se arăta tot mai des pe la primărie. Îi porunci dascălului Partenie să arate, după cum cere legea, tot din două în două săptămîni, pe copiii care nu mergeau la şcoală regulat. El se convinsese repede că îndemnurile lui şi ale părintelui Todoruţ, făcute parohienilor în biserică, să-şi trimită copiii regulat la şcoală, nu aveau nici un rezultat. Povaţa bună le întra pe-o ureche şi le ieşea pe alta ; obiceiul era mai puternic, iar obiceiul din Măgura spunea că «trei luni de iarnă pentru carte sînt prea destule», şi chiar atunci «n-or merge la şcoală toţi sărîntocii şi toţi ţiganii, că doar nu s-or face popi !». Oamenii aveau lipsă de copii la economia lor, la paza vitelor, ca şi într-alţi ani. Văzînd că Partenie întîrzie, că se codeşte, Andrei făcu el însuşi listele absenţilor şi le duse la primărie.

Notarul, primarul, juraţii rămaseră miraţi cînd aflară pentru ce a venit popa cel tînăr la primărie.

— E muncă zadarnică, părinte ; dintr-asta nu-i poţi scoate pe români. Nu pricepe neamul ăsta ce preţ are şcoala, îi zise notarul, poftindu-l să şadă.

— La ei aşa e datina ! întări primarul.

— Se poate, zise Andrei ; dar în înţelesul legii şcolare pretind ca primăria să pedepsească pe toţi părinţii care nu-şi trimit copiii regulat la şcoală.

Membrii primăriei comunale zîmbiră cu subînţeles după ce ieşi Andrei.

Văzînd că nici după ce dădu a treia listă de absenţi primăria nu încasează amenzile legiuite de la părinţi şi dîndu-şi sama că primăria n-are de gînd să facă nici un pas, Andrei porni aţă la oraş şi făcu înştiinţare la pretură şi la inspectorul regesc al şcolilor.

Notarul şi primarul din Măgura strîmbară din nas cînd citiră ordinul aspru, primit de la feţele cele mari; doi juraţi umblară prin sat, aşa, de formă, şi se în-

toarseră fără nici un rezultat. Celor mari li se trimise un raport pe cum că de la români n-au ce lua, că-s săraci lipiţi pămîntului.

De-aici încolo Andrei fu mereu pe drumuri. Nu se gîndi vreodată că pentru executarea şi faţă de români a unei legi trebuie atîta alergare. Trebui să alerge de multe ori la pretură, făcîndu-i să înţeleagă pe slujbaşii de-acolo că dacă au de unde scoate darea de stat şi aruncurile de la românii din Măgura, desigur vor putea să încaseze şi minimalele pedepse pentru nefrecventarea şcolii ; că dacă nu se face o presiune mai energică asupra primăriei din Măgura, el va raporta chiar ministrului de Culte, despre nişte stări aşa de ticăloase. După vreo trei luni reuşi să devină atît de nesuferit slujbaşilor mai înalţi de la pretură, prim-pretorului mai ales, încît primăria din Măgura primi ordinul cel mai aspru să nu mai glumească cu încasările pedepselor. Şi, cum toate pedepsele încasate trebuiau să între în casa şcolii româneşti, de silă ca de voie-bună, primăria începu să ia zăloage de la români, ca să nu-i mai dea prilej lui Andrei să-i mai pîrască la pretură.

— Băgaţi de samă ! Asta-i un sol al vremilor ce vor să vie ! le zise popa cel săsesc din Măgura membrilor consiliului comunal.

«Băgaţi de samă, ăsta-i un om primejdios ! îi scrise confidenţial prim-pretorul notarului din Măgura. A venit de la universitate, ştie limbi şi-i în stare să scrie şi ministrului de Culte. E un om încăpăţînat !»

Juraţii începură deci să ia zăloage de la români, nu în glumă, ca pîn-acum, ci chiar într-adins.

Românii, uniţi şi neuniţi, rămaseră cu gurile căscate de mirare. Cum ? Saşii să-i pedepsească pe ei pentru că nu-şi dau copiii la şcoala românească ?! Zadarnic le spuneau juraţii :

— Nu noi, ci popa vost', popa cel unit.

Cum ar fi putut crede ei aşa ceva ? Popa lor să le poruncească saşilor, popa lor să fie mai mare peste notarul şi primarul sas ? Oamenii se împotriviră mi-

nune mare, se întărîtară, scoaseră pe juraţi de piept de prin curţi. Ce aveau ei cu şcoala lor, cu copiii lor? Execuţia cea dintîi se împlini cu ajutorul jandarmilor: se răscolise satul întreg. Satul întreg fierbea. Primăria voi să lase neîncasată jumătate din suma pedepselor, dar Andrei nu-i lăsă nici să sufle.

— Dacă nu scoateţi restul, o să vă pară foarte rău mai tîrziu.

— Dar bine, părinte, nu vezi cum s-a tulburat satul? Nu vezi că-ţi faci duşman pe toată lumea? îl întrebă notarul.

— Se vor linişti ei, n-am ce le face!

Oamenii n-avură încotro: plătiră. Şi după ce plătiră pedepsele, copiii începură să frecventeze şcoala mai regulat. Românii din Măgura nu pricepură pînă tîrziu că juraţii nu minţiseră, că popa cel unit era vinovat de toate pedepsele. Andrei, după ce se mai potoliră oamenii, le explică pe larg, în biserică, de ce îi silise cu legea să-şi lase copiii la şcoală.

— Îmi pare foarte rău, le zise între altele, că nu m-aţi ascultat nici pe mine, nici pe părintele Todoruţ. V-am spus că vine pedeapsa, şi n-aţi crezut. Cu atît mai rău pentru dumneavoastră, cu atît mai rău pentru aceia care nu se vor cuminţi nici de-aici înainte: vor fi pedepsiţi pînă vor pricepe. Dar e ruşine să fie nevoie de pedeapsă, să fie nevoie de jurat ca să înveţe carte copilul tău.

Şi el continuă să le spună cît mai pe înţelesul lor pentru ce e bună rînduiala în toate, şi ascultarea de cei care pricep. El vorbi cu inima foarte îndurerată, căci nu-i fusese uşor să fie martor la întîile execuţii pentru absenţele de la şcoală. Însă nu avusese încotro!

După întîile predici, după întîile experienţe, Andrei era convins că nici în zece ani nu va putea face cu buna rînduială în frecventarea regulată a şcolii. Era supărat c-a trebuit să ajungă pînă aici, gîndindu-se că pasul acesta energic îi va înstrăina pe oameni chiar acum cînd se pregătea să-i aducă la alegerile din decembrie.

După ce-și termină vorbirea cu cele mai cuminți și părintești cuvinte, în biserică se auziră deodată glasuri de protest și de ici și de colo :

— Copilul e al meu ! Eu-i poruncesc ! Cine ce are cu copilul meu ?

— Aș vrea să-mi mai calce vrun jurat pragul curții!

— Nu-i dreptate ! Învețe cine vrea !

— Am doi boi, mînce-mi-i cu pedepsele ! Copilul tot nu mi-l dau ! Am lipsă de el.

— Tăceți măi, nebunilor !

— De ce să tăcem ? Dacă are putere, să le poruncească la sași ! Fie-le lor popă, nu nouă !

Multă vreme Andrei Pascu nu mai coborî printre măgureni ; îi lăsă să fiarbă în zama lor. Știa el că pînă nu va răzbi o părere deasupra, n-are ce căuta între ei.

Urmară zile grele. Și de ici și de colo se auzeau vorbe împotriva popii cel tînăr. Ieșeau oameni, femei la portițe și-l rădeau fără săpun, spre marea bucurie a sașilor, care, pe cît puteau, ațîțau tot mai tare focul. Andrei nu se arăta printre oameni, dar se oprea mai mult ca altădată pe dinaintea portițelor părintele Todoruț, cătrănit rău, și-i înfrunta cu multă amărăciune :

— Uniți-beliți, neam de țigan, neam de corturar ! Nu vi-i rușine nasului ? Și voi, noi-boi, că sînteți mai răi ca uniții, sînteți boi cu coarne, cum nu vă cade nasul ăl de porc ? D-apoi așa se cade să răsplătiți părintelui Andrei pentru că vă vrea binele ? Hm ! dați-i înainte, și să știți că vă pun pe toți subt blăstăm. Anaftema-maranfta pun pe voi, de nu vă dezleagă o sută de vlădici. Ce ticăloșie ! Ce țigănie !

Oamenii încetau pînă ce trecea părintele Todoruț, apoi se apucau din nou să-și spună părerile.

Preoteasa, Mărioara, auzea, și de la o vecină și de la alta, ce se vorbește în sat pe socoteala lui Andrei. O durea, vezi bine, se întrista, dar totuși avea o bucurie mare : Andrei era acum lîngă ea, îl putea admira, se putea bucura de lumina ce răspîndea ființa

lui întreagă. Se bucură chiar şi părintele Morar, socrul lui Andrei.

— Asta-i o bună lecţie pentru el, îi zicea preotesei, o să se cuminţească, o să vadă că n-are ce face cu astfel de popor ticăloşit, şi-şi va vedea de doctorat. Nu-i nimic în faptul că oamenii i s-au ridicat în cap: asta va fi ca un duş rece pe idealismul lui copilăresc cu care a întrat în viaţă. În tot răul este şi un bine.

Însă părintele Morar se înşela: Andrei nici gînd nu avea să se pregătească pentru luarea doctoratului. El căzuse pe gînduri şi adeseori îşi simţea inima tristă. S-a gîndit el vreodată ca oamenii să fie aşa de puţin primitori ai adevărului pentru care lupta el? Cum se putea ca cineva să nu înţeleagă o luptă dusă pentru folosul lui? Andrei simţea că nepriceperea e cauza tuturor, şi cînd se gîndea că poate nu viaţa lui, dar nici alte zece vieţi de luptă nu vor fi de ajuns pentru a-i lumina pe oameni, şi că munca lui va fi zadarnică, se simţea părăsit şi neajutorat de parcă rătăcea singur printr-un pustiu.

Clipele acestea de durere erau însă rare, căci nădejdea reuşitei îi lumina repede viaţa. Şi, nu-şi putea da sama cum, nădejdea asta părea că izvorăşte nu din cunoaşterea oamenilor, ci din faptul că el, pentru sine, nu aştepta mărire ori recunoştinţă pentru ceea ce-şi pusese în gînd să facă.

Deşi vedea că satul se tulburase, Andrei simţea că nu trebuie să se oprească numai la şcoală, ci că trebuie să facă rînduială şi într-alte lucruri. În primul rînd văzu că trebuie să-şi pretindă spre folosinţa lui eclegia unită, care fusese dată de epitropie cu arendă unui român din Măgura. Cum epitropii nu mai speraseră să capete curînd preot în sat, făcuseră contractul de arendă pe şase ani. Trecuseră trei. Românul care lucra eclegia era om harnic, gunoise bine pămîntul, chiar în iarna trecută, şi acum cerea despăgubiri de la epitropie. Epitropii insistară pe lîngă Andrei să primească el preţul arendei pe cei trei ani cît mai avea valoare contractul, dar popa nu se învoi odată cu capul. Ce-ar

fi făcut el cu cincizeci de zloți pe an ? Să trăiască mereu de la socru-său ? Asta nu se putea, era prea umilitor, deși părintele Morar îi ajuta cu dragă inimă. Cum și unde să-și folosească apoi zilele de lucru pe care trebuiau să i le facă oamenii ?

Contractul fu deci desfăcut, și încă în toamnă Andrei sămănă cu grîu jumătate din eclegie. Uniții care aveau plug trebuiră să-i are locul. Oamenilor le veni greu, dar nu cutezară să se împotrivească : începură să simtă un fel de stimă amestecată cu frică față de popa cel nou. Văzură că nu glumește, că ce-și pune odată în cap, nu lasă pînă nu isprăvește.

*

Pe la sfîrșitul lui noiembrie, în pădurea comunală aveau să se împartă, pe sama sătenilor, delnițe de lemne pentru iarnă. Împărțelile de pînă acum fuseseră, în fiecare an, pentru românii din Măgura, numai prilejuri de nemulțumire. Pădurea cea mai bună, cu arbori groși la locuri potrivite pentru a te putea apropia cu carul, o căpătau totdeauna sașii ; păraiele, rîpile, coastele cele mai prăpăstioase, cu pădure subțire și pipernicită, aproape numai tufe, le veneau de obicei românilor. Andrei aflase despre legea asta încă demult, și, auzind că se apropie împărțirea delnițelor, stărui pe lîngă primărie să schimbe datina veche de-a împărți pădurea după bunul plac al consilierilor comunali și să împartă delnițele după sorți, cum se făcea și în alte sate.

— Noi facem dreptate, părinte, îi zise primarul. Oamenii pot vorbi ce le place ! Rău faci dumneata că te iei după vorbele oamenilor. Poți vedea ce plătesc din cum se poartă acum cu dumneata. Primăria împarte delnițele așa după cum hotărăște Sfatul satului, an de an.

— Dar mi se pare că hotărîrea a rămas mereu aceeași, de cînd își aduc oamenii aminte, zise popa.

— Ei, se poate ! Dacă nu-ți place, fă dumneata altă lege, răspunse cu mînie primarul.

— Nu-i cu neputință să facem altă lege, numai cît ar fi cu cale să ne înțelegem mai bine prietenește. Întîi însă va trebui să văd împărțirea delnițelor.

Primarul nu mai zise nimic, dar, cînd ieși Andrei din biroul lui, zîmbi cu înțeles. El știa că românii n-au de unde afla cînd se face împărțeala delnițelor, fiind ei înștiințați numai după ce împărțeala era făcută și după ce sașii începeau tăierea copacilor.

Într-o zi, scriitorul Hans Binder, cancelistul din primăria Măgurii, îl întîlni pe Andrei pe drum.

— O vorbă, părinte Andrei. Știu că te interesezi cînd și cum se face parcelarea pădurii. Azi și mîne se face ; la fiecare delniță se scrie numărul casei celui ce va tăia-o. Poimîne poți să mergi să vezi. De tăiat nu se vor apuca pînă peste două săptămîni. Hm ! mi-ar plăcea să știu ce parte-mi vine mie. Numărul casei mele e cincizeci și patru.

Cît vorbi, sasul privi mereu în jur, să vadă de nu-l zărește cineva vorbind cu popa cel unit. Apoi se depărtă repede.

A treia zi de la întîlnirea cu Binder, Andrei o petrecu întreagă în pădure, făcînd însemnări. Avea de mult catastiful familiilor românești, cu numărul caselor. Ca de obicei, numerele caselor românești erau însemnate pe delnițele cele mai rele. Hans Binder nu căpăta, nici el, lemne cu mult mai bune decît românii, căci, și între sași, fruntea pădurii o tăiau fruntașii cei mai bogați, începînd cu popa lor. Andrei nu spusese la nimeni nimic, nici chiar preotesei, și Mărioara îl aștepta foarte îngrijorată, cu atît mai vîrtos că de multă vreme Andrei nu se mai amesteca printre oameni. Cînd îl văzu sosind, simți un junghi la inimă. Andrei era foarte palid, și ochii lui, plini de durere.

— Unde-ai fost toată ziua ? Ți-e rău ? Ai pățit ceva ? îl întrebă cu glas tremurător de spaimă.

— Nu mi-e rău, dragă ! Am fost în pădure și-s obosit ! răspunse Andrei încercînd să zîmbească.

— Toată ziua în pădure?! Sfinte Doamne! Dar atunci nu vei fi mîncat nimic! Cum se poate?! Și preoteasa ieși repede și-i aduse ceva de mîncare.

— De flămînd, vezi bine, sînt flămînd, zise Andrei zîmbind, mîngîindu-și soția pe obraji, dar nu foamea mă neliniștește. Să vezi tu ce împărțeală au făcut în pădure!

Cum Mărioara nu știa despre ce-i vorba, Andrei trebui să o lămurească pe deplin.

— Doamne, zise ea lăcrămînd, acum vei avea noi neplăceri.

— N-am încotro! Lucru' nu poate rămînea așa, ar fi o nedreptate strigătoare la cer.

— Dar bine, Andrei, nu vezi tu ce oameni sînt ăștia? Se plătește să te năcăjești atîta pentru ei? Ne vorbesc de rău, ne batjocoresc, ca și cînd tu le-ai fi cel mai mare dușman, de cînd cu pedepsele pentru școală. Și ea începu să plîngă potolit pe umărul lui Andrei.

Părintele se întristă, nu pentru vorbele ei, ci pentru că o vedea că suferă. Începu s-o mîngîie, începu să-i vorbească, cu vocea pătrunsă de-o dulceață deosebită, despre visurile lui, despre felul cum înțelege el să fie preot adevărat. Cuvîntul lui curgea domol, fraza lui se desfășura sonoră și plină, ochii lui luminau tot mai tare, și fruntea i se însenina. Căldura cuvîntului ieșit din simțirea lui cea mai intimă o mîngîia pe Mărioara, o făcea să se-nfioare din cînd în cînd, cum îl privea țintă în ochi, și fața ei deveni tot mai serioasă, mai gînditoare, mai mirată parcă. Liniile moi, ușoare, dispărură de pe obrajii ei, și-l privea c-un fel de adîncime.

— Cît de bun ești tu, Andrei! Ce drag îmi ești! zise ea și-l îmbrățișă cu patimă, sărutîndu-l.

— Dealtfel, ce-aș face altceva mai bun, fiind popă în Măgura? întrebă Andrei. Să stau de-o parte, să privesc nepăsător? Adevărat că ai tăi îmi pomenesc mereu de doctorat, dar ei cred că cine știe ce mare greutate ar fi pentru mine. Cînd mă voi pune pe lucru,

într-o lună îmi dau gata teza şi tot, despre asta te pot asigura.

— Cred, dragă Andrei, cred ! răspunse Mărioara, privindu-l cu admiraţie.

Însufleţirea cu care îi vorbise Mărioarei, îi făcu bine lui Andrei. Demult nu se mai adîncise atît de tare în el însuşi, demult nu mai văzuse cu atîta claritate ţelurile pentru care luase slujba preoţiei. Năcazurile cu oamenii, întunerecul şi reaua voinţă pe care le întîlnea la tot pasul în viaţă îl făcuseră, în vremea din urmă, trist, întunecat, şi uneori i se părea că şi puterea lui de a voi a scăzut, a obosit. Se gîndea cîteodată că poate n-a ales drumul cel mai bun, cel adevărat, că, neavînd experienţă, nu ştia cum să-i pună pe oameni la cale, c-ar fi fost mai bine dac-ar fi început cu altceva lupta în satul Măgura. Gîndurile rele îi veneau mai ales văzînd izbucnirile răutăţii omeneşti, pe care nicicînd nu o putuse suferi. El crezuse că între ţărani, între oamenii cu puţină cultură, răutatea e mai mult inconştientă, provocată de greutăţile vieţii, şi acum se convinse că şi în ei zace multă răutate conştientă, voită, văzu că omul e înclinat din firea lui spre rău, fie învăţat ori neînvăţat. De bună samă, cele mai multe porniri de răutate ale măgurenilor veneau din nepricepere, dar uneori se făcea vădită însăşi firea rea din om. Căci, de pildă, ce altceva îi putea îndemna să rîdă de el pentru că era sărac, pentru că n-avea în curte nici stoguri de grîu, nici clăi de fîn, nici un cap de vacă ? Ce-i putea face să zîmbească mulţumiţi, văzînd că nu mai duce acasă nici o prescură duminica şi în sărbători ? «Acum are eclegie, nu mai are lipsă de prescuri !» zicea cu glas tare cîte un creştin pe care trebuise să-l pedepsească în trei-patru rînduri pentru că nu-şi trimitea regulat copiii la şcoală. Ba, de cînd Andrei începuse să încaseze, tot prin primărie, şi salariul dascălului, aşa cum era statorit de lege, tot mai multă răutate putea citi în ochii oamenilor.

Dar însufleţirea cu care-i vorbi Mărioarei despre slujba lui de preot îl însenină şi-l făcu să-şi uite toate micile

neplăceri, simțindu-se din nou hotărît să meargă înainte pe drumul apucat. Era convins că nu putea afla altul mai bun, că oamenii trebuie urniți din nepăsarea în care trăiau, că trebuie aruncat între ei chiar și mărul discordiei, dacă altfel nu-i poți face să se miște. El văzu limpede adevărul că măgurenii nu sînt oameni pe care să-i poți mișca nici cu sfaturi, nici cu predici, nici punîndu-le înaintea ochilor un plan de muncă viitoare, necesar bunăstării lor materiale, cum ar fi fost, de pildă, arendarea unei moșii. Se convinse că pe oamenii aceștia, ca să-i faci să gîndească, să se agite, să simtă, trebuie să-i atingi unde-i doare : în interesele lor materiale, dar nu arătîndu-le altele nouă, ci făcîndu-i să se simtă scurtați în ceea ce au avut pînă acum. Și de aceea își zicea că bine a făcut lăsînd să fie executați, pe lîngă darea pentru asistența jandarmerească, și pentru absențele copiilor de la școală, și pentru plata dascălului. Andrei văzuse că oamenii, atinși în interesele lor, vorbeau acuma de el într-o zi mai mult decît înainte într-o lună, vorbeau ca de o persoană pe care o vedeau că întră, că se amestecă în viața lor. Cînd închiriase pentru școală casa lui Mathias și avusese neplăceri cu proprietarul, se însufletiseră, dar li se părea că popa, biruindu-l pe sas, a cîștigat un drept care nu-i privea întru nimic pe ei. «Om odată !» ziceau măgurenii, dar nici unuia nu-i trecu prin minte să zică : «Cu așa om în frunte, putem face și noi ceva». Și chiar acesta era începutul fără de care Andrei simțea că nu poate face nimic.

Și iată că, punîndu-i la pedepse, începu să se întrebe și unul și altul dintre cei pedepsiți : «Ce am eu cu popa ? Ce are popa cu mine, cu copilul meu ?», iată că începură să simtă că între ei și popa lor trebuie să fie o legătură oarecare.

Andrei, înviorat prin destăinuirea inimii sale făcută Mărioarei, se hotărî ca, prin orice mijloace, să determine o împărțire mai dreaptă a delnițelor din pădurea comunală. Venise năcăjit și obosit de la pădure văzînd răutatea și ticăloșia omenească, dar cînd se puse la masă, încă în aceeași sară, să scrie jalba pe care o avea

în cap, condeiul îi fugea pe hîrtie ca niciodată. Ce-i păsa lui de toată răutatea omenească, de vreme ce simţea că luptă pentru dreptate !

Cu coala de hîrtie pe care înşirase multe rînduri de slove frumoase, Andrei Pascu merse mai întîi la părintele Todoruţ.

— Hm ! iscălesc, cum să nu ! zise popa după ce citi jalba, dar vom putea să stricăm împărţeala ? E adevărat că-i o batjocoră ce fac, dar vom putea ?

— Ne va ajuta Dumnezeu, părinte Todoruţ, numai de-ar ţine şi parohienii cu noi, numai să putem aduna iscălituri cît mai multe.

Şi, cu jalba în buzunar, Andrei coborî din nou, întîia oară după vreo cinci săptămîni, între uniţii şi neuniţii din Măgura. Îi alese întîi pe cei mai deştepţi, pe dascăl, pe dieci, pe epitropi, şi mare-i fu mirarea cînd văzu că cei mai mulţi iscălesc, ori pun degetul pe crucea dinaintea numelui, fără multă codeală, îndată ce înţelegeau despre ce e vorba. Mirarea lui crescu văzînd că şi dintre cei pedepsiţi, chiar dintre cei mai gălăgioşi, îşi lasă mulţi laba gîştii pe coala de hîrtie. Adevărat că oamenii erau mai morocănoşi, mai tăcuţi ca de obicei, scoteau în silă cîte-o vorbă, mai ales cei care fuseseră pedepsiţi, dar puţini fură cei care nu au vrut să iscălească jalba. Şi, lucru ciudat, aceştia nu cutezară să-i spună popii pe faţă că nu voiesc, ci, cînd le deschidea Andrei portiţa, nevestele ori vreun copil zicea : «Nu-i acasă tata !». Şi ceea ce-l surprinse iarăşi pe Andrei fu faptul că nu se făcu nici o zarvă în sat, nimeni nu pomenea de jalba popii ; oamenii păreau nepăsători, atîta doar că batjocorile la adresa lui Andrei şi a sărăciei lui încetară cu totul. Andrei nu reuşea să-şi explice nicicum schimbarea asta, dar nici nu avu vreme să se gîndească. Se găti de drum, dar nu la pretură, ci de-a una la prefectul judeţului.

Popa din Măgura se plimbă pînă ameţi prin lungile coridoare ale prefecturii, de pe la zece înainte de prînz pînă la unu. Abia atunci sosi la birou prefectul. Dar

abia începu Andrei să spună ce vînturi l-au adus, că prefectul îl şi opri.

— Nu mă priveşte pe mine, părinte. Poftim la domnul subprefect! Atîta ar trebui să ştie un om cu carte ca dumneata!

Andrei se roşi, înclină din cap şi ieşi.

Pînă să poată întra la subprefect, trebui să mai aştepte o jumătate de ceas.

Subprefectul era un om scurt, pătrat, sur, dar foarte elastic în mişcări şi foarte nervos. Nu avu răbdare să-l asculte pe Andrei pînă la sfîrşit.

— Hm! Dumneata eşti popă în Măgura, nu? Mi se pare c-am mai auzit de numele sfinţiei-tale.

— Da, sînt preot, răspunse Andrei.

— Şi-atunci, te rog, pentru ce nu-ţi vezi de biserică? Ce ai dumneata cu pădurea comunală? Asta e slujba Consiliului comunal, a primăriei. Şi dumneata, dacă eşti membru în Sfatul satului, de ce ai protesta împotriva hotărîrii Consiliului comunal? Ori nu eşti membru?

— Nu sînt. Abia din mai sînt preot în Măgura! răspunse Andrei.

— Poftim! Nu-i nici membru în Consiliul comunal, şi dumnealui vrea să facă altă rînduială! strigă cu o voce subţire subprefectul, sărind de pe scaun.

— În înţelesul legii, poate protesta orice locuitor al satului, nu e necesar să fie membru în Consiliul comunal. Mă rog, am aici iscăliţi peste o sută de locuitori care nu sînt mulţumiţi cu împărţeala lemnelor de iarnă din pădurea comunală a Măgurii.

— A, stai să mă înveţi pe mine legea?! strigă subprefectul, privindu-l tulburat.

Andrei nu-i cunoştea năravul, nu ştia că-l scoate din fire nervozitatea mare de care pătimea, şi zise:

— Nu vreau să vă dau nici o învăţătură, cer numai ca legile să fie executate pe-o formă pentru toţi!

— Şi dumneata... dumneata afirmi că legile nu-s executate în judeţul nostru?!

Subprefectul îngălbeni, căscă gura largă după aer, apoi începu să se plimbe, în culmea agitației, prin birou. Era, într-adevăr, un funcționar al cărui Dumnezeu era litera legilor. Era pedant în executarea lor, în cel mai înalt grad, și era spaima slujbașilor din județ, de la prim-pretori pînă la notarii și primarii de pe sate. Era sas și el, căci județul era în puterea sașilor, dar, fiind de tînăr în slujbă, devenise un fanatic al birocratismului. Luă jalba din mîna lui Andrei și începu s-o citească.

— Dumneata desigur te-ai înșelat, părinte, zise el mai liniștit, după ce o citi. Delnițele sînt făcute, sînt împărțite și numerotate. Se-nțelege, nimeni nu poate împărți o tăietură astfel ca toate parcelele să fie la fel de bune. Tocmai de aceea se trag sorții. Numerele pe care le-ai văzut dumneata sînt numerele sorților, nu ale caselor.

Andrei nu-l pricepu ; se uită mirat la el.

— Chiar pentru că nu se poate împărți o pădure după sfînta dreptate în părți egale, fiindcă pădurea nu-i toată la fel, sînt păraie, sînt locuri rele, s-a făcut legea ca să se tragă sorții. Dumneata ai văzut numărul sorților, dar n-ai așteptat să vezi cui i se cuvine fiecare delniță. Te-ai fi convins că și românii capătă delnițe bune, și că și sașii capătă delnițe rele.

Andrei nu știa ce să creadă : Nu pricepea subprefectul într-adevăr, ori nu voia să priceapă ? Și nu știa cum să-i vorbească pentru a nu-l enerva.

— E adevărat, zise el cu silă. Dacă s-ar trage sorții, n-am avea nimic împotrivă. Dar în Măgura nu s-au tras sorții pentru delnițe niciodată. Se anunță cu toba : «Mîne se împart delnițele», și fiecare, știind ce număr are la casă, se duce să și-l caute scris pe delnițe.

— Cu neputință ! zise cu voce rece subprefectul.

— De cînd s-au pomenit oamenii, așa-i obiceiul. Spunînd drept, nici eu nu știu că-i lege să se tragă sorții. Știam numai că într-alte sate așa-i obiceiul.

— E lege ! Cum să nu fie lege ?! Altfel unii ar căpăta numai găteje !

— Chiar așa se-ntîmplă în Măgura ! oftă Andrei.

În loc de orice răspuns, subprefectul se apropie de un dulap, îl deschise cu zgomot, căută printre protocoale, și deodată, umflînd unul în brațe, veni și-l trînti pe masă înaintea lui Andrei.

— Poftim ! Aici sînt hotărîrile Sfatului comunal din Măgura. Poftim ! Aici e hotărîrea cu privire la tăietura de-acum zece ani. El se aplecă peste foi, torăi un răstimp cuvintele neînțelese, apoi citi cu glas tare : «...ziua sortării delnițelor se stabilește pe zece noiembrie, iar tăiatul începe în cincisprezece noiembrie, sub supravegherea pădurarilor». Apoi învîrti alte foi și mai citi de nouă ori, tot pe alte fețe, același text.

Andrei pricepu acum mînia subprefectului : el era convins, după protocoale, că legea generală cu tragerea sorților se respectă și în Măgura. Era uimit de cutezanța primăriei din Măgura și a Consiliului comunal, căci lui nici prin minte nu-i trecea că poate fi vorba de o înșelătorie deliberată în felul cum se împărțea tăietura în fiecare an, ci numai de rea-voință. Nu știuse că tragerea delnițelor la sorți e stabilită prin lege.

— Pricep foarte bine acum, domnule subprefect, că dumneavoastră n-aveți nici o vină că această lege nu se aplică la noi. Dar toți oamenii iscăliți aici pot întări prin jurămînt că în Măgura nimeni nu-i chemat să tragă sorții pentru delnițe.

Slujbașul, din trei salturi, fu la telefon.

— Alo, alo ! Primăria din Măgura o cer ! Da, da, primăria ! Ce ticală ! Care-i acolo ? Notarul ! Foarte bine, domnule notar ! Toată primăria în cercetare disciplinară ! Cum ? Să taci, îți zic ! E aici popa din Măgura. Afirmă, cu alți o sută, că împărțiți tăietura cum vă place, că nu sortați delnițele. Vă scot din slujbă, vă bag în temniță. Ha ? Cînd e sortarea ? În douăzeci și opt noiembrie ? La zece ceasuri ? Poftim, încă și ceasul îl puneți pe hîrtie ! Să nu începeți pînă nu sosesc și eu ! A, nu-i de lipsă ? O să vedem ?

Veni atît de ieşit din fire de la telefon, încît nici nu-i mai putu spune nici o vorbă popii, ci-i făcu semn că poate ieşi. Dar jalba o reţinu.

Andrei porni spre casă mulţumit că venise direct aici. Dacă începea cu pretura, poate nu ajungea la nici un rezultat, şi, desigur, nu în anul acesta. Dar ce om ciudat subprefectul ăsta ! I se părea cu neputinţă ca în trupul acela pătrat să încapă atîta nervozitate, atîta energie.

Peste cinci zile dobaşul bubuia pe uliţele Măgurii : «Tot omul s-audă şi să înţăleagă : Mîne dimineaţă la zece să vie tot fumul la primărie să tragă sorţii pentru delniţele din tăietură ! Tot omul s-audă şi să-nţăleagă !» Şi «tram-tram-tram», pe altă uliţă.

Oamenii ascultau uimiţi. Ştiau că în alte sate aşa se face, dar ca şi în Măgura să fie cu putinţă o asemenea minune, li se părea greu de crezut. Se gîndiră la jalba iscălită de ei. Cei mai mulţi o iscăliseră numai ca să scape de gura popii, să nu trebuiască să rămînă mai multă vreme la poveşti cu el, căci, de cînd cu pedepsele, de cînd cu batjocorile ce i le scorniseră, nu se simţeau în largul lor de cîte ori se întîlneau cu el.

Ziua următoare sosi subprefectul. Nu se coborî din căruţă, ci, luînd lîngă el doi pădurari, pe primar şi lista oficială cu numerele caselor, porni la pădure. Se convinse în scurtă vreme că jalba românilor era întemeiată. Delniţele cele mai rele erau, fără excepţie, însemnate cu numerele lor de casă. La fiecare delniţă nouă clătina din cap şi zicea : «Ce porcărie ! Cum aţi cutezat să faceţi aşa ceva ?» Reîntors la primărie, subprefectul voi să-i cheme pe toţi cei iscăliţi să jure că în Măgura niciodată nu s-au tras sorţii pentru delniţe. Dar membrii primăriei, ca să nu se facă de ruşine, recunoscură adevărul.

După ce se traseră sorţii, subprefectul zise :

— Fiecare îşi caută delniţa cu numărul scris pe ţedula ce-o scos-o din urnă ! M-aţi priceput ?

— Priceput, măria-ta ! Dumnezeu să-ţi deie sănătate ! strigară oamenii veseli.

Dar se părea că tot nu pricep pe deplin biruința lui Andrei, pînă cînd, găsindu-și delnițele, începură să răstoarne copacii. Se văzu atunci că dintre români unii ajunseră la delnițele cele mai bune, și că nu puțini sași căpătară pădure pe păraie și pe coaste. După noroc. Iar norocul voi ca popa sașilor și membrii primăriei să capete lemnele cele mai păcătoase, numai nuiele. Popa nici nu le tăie, lăsă partea ce-i revenise neatinsă.

Părintele Todoruț era, cu ziua de cap, pe la încrucișarea drumurilor din sat : să vadă ce lemne aduc sașii, ce lemne aduc românii. Și, cînd îl întîlnea pe Andrei, rîdea și vorbea cu larmă mare :

— Mă îngraș, tinăre, mă îngraș și întineresc cînd văd ce n-am văzut de cînd sînt ! Hans Fleischer c-un car de vîrfuri ! Michael Roth cu un car de nuiele ! Primarul c-un car de pari ! Și ce lemne aduceau ăștia, an de an ! Tot stîlpi buni de cumpăna fîntînii, tot grinzi, una pe cîte-un car lung.

Dar întinereau și uniții și neuniții din Măgura !

Ei tăiau cu hărnicie, cuprinși de o mare veselie, lemnele ce le căzuseră la sorți. Mulți din ei nu căpătaseră delnițe bune, dar și aceștia rîdeau din baierele inimii cînd vedeau că fruntașii sașilor taie și ei găteje și tufe, tăcuți și posomorîți.

Ținu vremea bună cît munciră în pădure ; era soare cu dinți, și sașii își îmbrăcaseră pieptarele înflorate cu roșu, ițarii de lînă, ba chiar și mînecările de postav negru. Românii purtau topoarele strălucitoare, numai în cămașă. Dar nu le fură de ajuns numai topoarele, le trebuiră și ferestraie ! Cînd au mai tăiat ei butuci ! Pîn-acum firezul era o unealtă săsească, necunoscută în curțile românești. Acum mulți își aduseră, de la oraș, fireze. Pădurea de aramă foșnea, lumina trist în soarele tîrziu de toamnă : cînd ici, cînd colo se-nfiora coroana cîte unui gorun, apoi se apleca domol într-o parte, izbindu-se îndată, cu vuiet mare, de coastă. Se auzea și de ici și de colo :

— Asta era să fie al primarului !

— Asta crescuse pe sama notarului, săracul !

— Oho ! că-l turteşti pe stăpînul tău, pe popa saşilor.

— Ce mai stîlp de şopron scoţi dintr-ăsta, jupîne Mathias !

Românii glumeau, umpleau cu larma lor, cu cîntecele lor, pădurea.

Părintele Andrei venea zi de zi să vadă cum sporesc românii, dar venea mai ales să inspire mireasma reavănă a pădurii, mireasma lemnului de curînd tăiat, a crengilor despuiate dar vii încă, aroma aceea ameţitoare, ascunsă în mîzga trunchiurilor şi care îi aducea aminte hoinărerile prin păduri în vacanţele din timpul liceului. Şi se minuna în sineşi, ca şi altădată, de parfumul deosebit, sănătos, plin de viaţă pe care îl au toate lucrurile ce nu sînt în imediata apropiere a omului, care trăiesc departe, în sînul naturii. Miros tare, miros sălbatec, care-ţi dilată nările, te face puternic şi-ţi insuflă dorinţa de-a te duce departe, de a te pierde în nemărginire.

Văzîndu-l, nici unul dintre măgureni, unit sau neunit, nu-i mulţumi pentru binele ce li-l făcuse, nici nu aduse vorba despre jalba lor cea biruitoare, dar Andrei simţea că oamenii s-au schimbat, că-s bucuroşi şi că îi dau bineţe cu drag, din tot sufletul :

— Sărutăm dreapta, părinte Andrei !

Popa era vesel şi răspundea fiecăruia, îi întreba dacă mai au mult, cînd vor isprăvi. Şi-atunci se auzeau alte strigăte din tăietură :

— Partea mea aş fi gătat-o, dar vezi că jupîn Michael mi-a dat şi partea lui !

— Mai ajutăm şi cinstiţilor vecini !

— M-a pedepsit notarul să nu mă cobor de-aici pînă nu-i dobor toţi stîlpii ăştia, că-i trebuiesc grinzi la casa cea nouă.

Vreo cincisprezece din cei care nu iscăliseră jalba se nimeri să capete delniţe foarte bune. Numai aceştia munceau în tăcere, numai din gura lor nu se auzeau glume. Şi tot ei se fereau să-l vadă pe părinte, ca să nu trebuiască să-i dea bineţe.

În ziua a cincea de cînd începuse să se taie delniţele, în sara zilei a cincea, Vasile Neagu veni în poveşti la

părintele Andrei. Vorbi despre multe, despre bucuria românilor, despre nemulțumirea sașilor fruntași. Părintele Andrei îl tot ascultă, și la plecare îi zise:

— Bine, vecine, toate-s bune. Dar, uite, mai sînt două delnițe netăiate încă: a părintelui Todoruț și a mea!

Vasile se lovi cu palma peste frunte, privi ca speriat prin curte, apoi, fără o vorbă, ieși pe portiță.

În ziua următoare, sara, cei doi popi din Măgura aveau fiecare cîte-o grămadă mare de lemne în curte. Creștinii se îmbulziseră care să le taie, care să le aducă. Se simțeau rușinați că nu le venise pînă atunci în minte așa ceva. Părintele Andrei nu se miră. El știa că pentru fiecare om lumea întreagă este el însuși, că fiecare se vede pe sine mai întîi, și în bucurie și în supărare, și că e un semn de bine, de îndreptare dacă, totuși, oricît de tîrziu, îți aduci aminte că mai sînt și alți oameni pe lume.

VI

Toamna ținu în anul acela pînă la Intrarea în biserică. De pe la Vinerea Mare s-a pus secetă, uscăciune mare. Nici un nor nu se ivea pe cerul din zi în zi mai vînăt, mai sticlos. La două-trei zile băteau vînturi aspre de la miazănoapte, de la apus, dar după ce încetau, văzduhul rămînea tot atît de înalt, de albastru și de strălucitor. Firele lungi de funigei pluteau în lumina amurgie a toamnei, tort fin și leneș, scăpat de pe fus de Măiestrele care plutesc nevăzute prin aer. Soarele își făcea repede cursul: abia răsărea deasupra tufelor, și începea să coboare spre măgura învelită în copacii vineții, de oțel, din pădurea Redea Mică. Nopțile lungi puneau gheață pe părăiașe, argintau cîmpiile, lanurile cu o brumă bogată, ce părea o eflorescență buiacă de săruri.

Măgurenii s-au bucurat că iarna nu le-a dat bună-ziua mai degrabă. Își putură face în tihnă toate arăturile

de toamnă, cruţară mult din nutreţul oilor, care rodeau şi iarba arsă de brumă. Se temeau numai de vorba ăluia, că «iarna n-o mîncă lupul», şi nu le-ar fi fost deloc pe plac dacă s-ar fi lungit spre primăvară : porumbul se făcuse slab în anul acela, cu tuleie mici şi boabe mari.

De la Întrarea în biserică cerul se posomorî ; se tot îndesa ceaţa sură pe sus, şi, după vreo trei zile, începură să coboare, fluturînd alene, fulgii moi şi mari. Pămîntul era îngheţat tun, şi zăpada care cădea n-avea de gînd să se topească.

— De-acuma nu-i ruşine, de-acuma poate veni alba-n sat, numai, cînd i-om porunci, să-şi ieie tălpăşiţa ! ziceau oamenii, simţindu-se mai uşori parcă, mai iuţi, în mişcări ca întotdeauna cînd soseşte schimbarea aşteptată demult.

De cînd isprăviseră cu tăiatul delniţelor, Andrei Pascu era mereu printre oameni. De cînd îşi gătaseră lucrul cîmpului, măgurenii îşi trimiteau regulat copiii la şcoală, chiar şi cei ce se lăudaseră că «au doi boi, să-i mînce popa cu pedepsele dacă vrea, dar copilului lor tot ei au să-i poruncească». Dascălul Partenie se învîrtea zi de zi într-un roi de capete tinere, şi de multe ori se zăpăcea cumplit, nemaiştiind cum să-i strunească pe toţi, să poată ţine linişte în şcoală. De cîte ori avea vreme, Andrei venea să-l ajute. Din banii de pedepse cumpărase cărţi pentru fiecare elev, pentru cei mai mărişori chiar mai multe, şi se trudea, în rînd cu Partenie, să-i facă să progreseze mai repede, ceea ce însă, neavînd băieţii din anul al treilea, al patrulea, pregătirea prealabilă necesară, nu reuşeau decît în foarte mică măsură.

Cum de multă vreme nu mai fusese nimeni pedepsit pentru şcoală, oamenii începură să se liniştească ; erau destui care recunoşteau că bine a făcut popa, mai ales văzînd că din banii încasaţi le-a cumpărat copiilor cărţi, iar în şcoală a făcut tablă nouă, multe bănci, şi că a cumpărat chiar şi un glob al Pămîntului, de care mult se mirau măgurenii şi-l credeau foarte scump. Mai venise apoi biruinţa cu tăietura, şi izbînda asta, încet-

încet, îl ridică pe Andrei într-o lumină deosebită : popa lor e om odată, nu glumă ; cîştigase dreptatea de partea lor şi, iată, au şi ei un folos după popa, deşi avuseseră şi pagube. Nu-şi băteau ei capul să priceapă de ce munceşte Andrei, ce-l îndeamnă pe el să alerge atîta. Simţeau însă că popa nu-i, iac-aşa, de florile mărului în sat, că între el şi ei este o legătură, care, iată, le putea aduce mult bine.

Astfel, cînd Andrei începu să facă propagandă pentru apropiatele alegeri în Sfatul satului, cuvîntul lui prinse cu mult mai bine decît în vară. Avea mai ales un argument pe care fiecare îl pricepea şi a cărui putere nu se putea să nu-i convingă. Le zicea : «Vedeţi dumneavoastră şi numai din pilda asta cu tăietura, cu delniţele. Legea zice : trăbă sortare. Sfatul satului, în adunare, scrie în protocol : Sortarea se face atunci. Şi domnii cei mari cred că-n Măgura se ţine legea, pe cînd dumneavoastră, care nu ştiţi legea şi nu ştiţi cum a hotărît Sfatul satului, aduceţi, unul ca altul, de cînd v-aţi pomenit, cară de nuiele şi de tufe, iar mai marii saşilor, cară de trunchi. Acuma să fi fost dumneata, bade Petre, în Sfatul satului, nu-i aşa că ştiai ce s-a hotărît, şi, cînd venea ziua sortării, ieşeai pe uliţă şi strigai : „Oameni buni, saşii ne-nşală ! Una zic şi alta fac ! Una hotărăsc pentru ochii domnilor celor mari, şi alta poruncesc nepricepuţilor de români !“ ? Şi pilda cu pădurea e numai una ! Cîte trebi nu se pun la cale în Sfatul satului fără de dumneavoastră, şi proşti ar fi saşii să vă dea ceva cînd nu ştiţi ce drepturi şi ce putere aveţi.»

«E curată pilda cu oala la foc, le mai zicea Andrei. Dacă am la foc două oale — una a mea, una a vecinului, — voi griji de-a mea să fiarbă, lîngă a mea voi strînge jarul, a vecinului poate să mai aştepte. Dar dacă e şi vecinul de faţă, lîngă foc, va trage jar şi la a lui şi nu te va lăsa să-l aduni tu pe tot, şi vor fierbe oalele amîndouă, una poate mai iute, alta mai încet, dar tot vor fierbe. Vezi, aşa ar fi fost şi cu şcoala, dacă românii erau reprezentaţi în Sfatul satului. Ca şi focul din pildă, averea satului nu-i nici a sasului, nici a ro-

mânului, ci a amîndorura împreună ; dar dacă din avere cere numai sasul, iar românul ba, vezi bine că sasul capătă, iar românul rămîne cu buzele umflate. Dacă erați în Sfatul satului și ați fi zis : „Bine, face-vă-ți școală nouă, dar numai așa, dacă din banii pădurii comunale ne dați și nouă", ați fi avut și voi școală, poate mai mică, mai ieftină, dar... fierbea și oala voastră.»

Cu vorbe de-acestea și cu alte multe asemenea încerca Andrei să-i convingă pe români să vină cu toții la votarea de la sfîrșitul lui decembrie. Oamenii îl ascultau bucuroși ; se vedea din fața, din ochii lor că le place și că e bine ce le spune popa, dar simțeau totodată că «acum e acum», că le-a venit și lor apa la moară. Numaicît lor le-ar fi plăcut cu mult mai tare dacă Andrei ar fi putut, pe-o cale ori pe alta, să aleagă el membri români în Sfatul satului, fără să mai fie nevoie de votul lor ; să se trezească numai că cei doi popi și cîțiva fruntași sînt în Sfatul satului. Le-ar mai fi plăcut dacă la votare ar fi mers numai cei care vor fi și aleși. Mulți chiar aveau de gînd să-i facă o astfel de propunere popii, dar nu cutezau ; nu cutezau mai ales fiindcă pricepeau că așa ceva e cu neputință, și simțeau că numai inima lor slabă le bagă-n cap astfel de gînduri. Ei făgăduiau deci popii și azi și mîne, de cîte ori Andrei se abătea pe la ei, că vor veni ca un singur om și că fiecare va prezenta listele pe care erau scrise de Andrei numele oamenilor pentru care își vor da votul.

Votarea era secretă. Lista candidaților o pregătise Andrei împreună cu părintele Todoruț. La alcătuirea ei cît pe-aci să-și golească părintele Todoruț desagii cu batjocori la adresa uniților. Nu de alta, ci numai pentru că Andrei stărui mult să între pe listă și prim-epitropul Ion Cozma, iar pe ăsta bătrînul nu-l putea mistui. Asupra celorlalte persoane, asupra numărului uniților și neuniților, se înțeleseră frățește. Însuși Andrei fuse de părere ca neuniții să fie mai mulți cu doi decît uniții, ceea ce l-a uns la suflet cu miere pe popa Todoruț. Bucuria însă îl făcu să gîndească cu voce tare, și așa se făcu de-l auzi și Andrei zicînd : «Iat-un om care-și cu-

noaște lungul nasului !». Dar Andrei se făcu surd la vorbele astea, și stărui din nou ca Ion Cozma să rămînă pe listă.

— Atunci pune-l și pe Cuțuli, încai să-și aibă păreche ! zise cu ciudă Todoruț.

Cuțuli era cel mai rebegit țigan din Măgura.

— Cuțuli și epitropul bisericii unite ?! se miră Andrei, dar în sineși zîmbi de izbucnirea năstrușnică a bătrînului.

— Îs tot un drac, să mă crezi pe mine ! Cum ? Gîndești că a fi epitrop la biserica unită e un lucru așa de mare ? Eu, în locu-ți, pe Cuțuli l-aș pune epitrop. Și așa avere nemișcătoare nu aveți, iar cîtă aveți mișcătoare, e toată risipită prin părul țiganilor de din jos. La așa avere, așa paznic trăbă !

Andrei începu să rîdă cu hohot, de nu se mai putea opri. Rîse din toată inima și popa Todoruț, și, după ce se potoli, zise :

— Ei, nu-mi pasă, pune-ți epitropul, dacă chiar vreai. Dacă va reuși lista noastră, îl vom trimite pe el să-i adune pe ceilalți, cînd vor fi ședințe. Îl vei vedea cum va păși de țanțoș. Dacă n-a putut călca a popă, să calce cel puțin a fruntaș.

— Cum ?! I-a stat gîndul și la popie ?! întrebă Andrei mirat.

— Ba bine că nu ! Nu ți-a spus, firește ; astfel de poticănii vin cam cu rușine. Cît a mai umblat el după patrafir ! Dar la vlădicie i-au dat să priceapă că azi dintr-un cal nu se mai poate face popă, ca mai demult, chiar dacă are punga plină cu bani. Ce să-ți spun ! Ăsta-i un unit-belit de la roată, mai cîneț ca un papistaș. Anaftema-maranfta s-o pui pe el și nu-i păcat.

Ei se despărțiră, stabilind lista în cea mai bună prietenie. Andrei pricepea acum porecla de «popă cu nărav» ce-i ieșise părintelui Todoruț, pricepea mai ales cum și din ce îl poate apuca năravul pe bătrîn. Era convins că de s-ar fi mîniat cîtuși de puțin, de s-ar fi simțit ofensat cît de cît, Todoruț, în loc să simtă o satisfacție și să se mulțumească cu atît, ar fi trecut cu siguranță la noi batjocori. Vezi bine, el simțea că n-are de ce să se

mînie, pricepea că vorbele popii Todoruţ sînt iac-aşa, vorbe din obicei, vorbe de bătrîn, dar mai pricepea că un alt preot în locul lui, mai ales unul mai în vîrstă, ar fi putut uşor să se mînie, şi atunci cearta era gata.

Cu o săptămînă înainte de alegeri fiecare alegător avea în mînă lista pe care erau scrise numele candidaţilor. Andrei le spusese oamenilor, în nenumărate rînduri, că n-au de ce să se teamă, că nu-i nici o greutate ; întră în primărie şi, fără nici o vorbă, dau hîrtiuţa unuia din comisia care-i aşteaptă la masă. Le spusese asemenea că vremea de votare e între zece şi şase după prînz, că oricînd pot veni în răstimpul acesta să-şi deie votul. Oamenii însă, tot neîncrezători, se simţeau parcă mai greoi de cînd ţineau în mînă listele de votare. Andrei, observînd că, pe cît se apropia ziua votării, însufleţirea scădea, se duse la părintele Todoruţ şi-i zise :

— Mi se pare că tot sfinţia-ta ai dreptate. Oamenii noştri sînt lăudăroşi, dar fricoşi, buni de vorbă, răi de treabă. Mi se pare că li-e frică.

— Ce ţi-am spus ! Toţi sînt din neamul ţiganilor de din jos ! răspunse cu satisfacţie părintele Todoruţ.

— Mă tem că de-i lăsăm din mînă, cădem. Iată ce m-am gîndit. Îi adunăm de dimineaţă pe toţi în curtea sfinţiei-tale, şi de-aici, în frunte cu sfinţia-ta, la primărie, îndată ce se va începe votarea. Îi aduci cum se cade : Eu, după cum ştii, sînt în comisia care supraveghează alegerile. Îndată ce se va începe votarea, nu mai pot părăsi primăria : trăbă supraveghere, pentru că saşii ăştia, după cît văd, sînt daţi dracului. Am aflat că au făcut şi ei liste în care ne-au pus, dintre români, numai pe noi doi, încolo saşi, şi vor să le deie alegătorilor noştri, cînd vor întra la urnă. Şi, mi se pare, oamenii noştri s-ar putea uşor scrînti. Aşadar îi adunăm în curtea sfinţiei-tale ; de-aici nu vor mai cuteza să-şi facă coada colac, să fugă, şi, dacă vor fi cu toţii împreună, vor fi mai curajoşi.

Părintelui Todoruţ îi plăcu planul şi se învoi.

În dimineaţa alegerii, Andrei, ajutat de prim-epitropul Ion Cozma, de diacul cel tînăr de la biserica neunită,

Vasile Moldovan, de vecinul Neagu și de alți vreo patru români mai dezghețați, tot izbeau după ei portițele de pe la curțile oamenilor și, cînd ieșeau în uliță, veneau tot cu noi alegători. Oamenii erau mai bucuroși și ei că vor fi cu toții laolaltă și că vor merge la votare în frunte cu popa Todoruț. Totuși se apropiară ceasurile zece pînă cînd crainicii cutrierară toate ulițele satului. Doisprezece lipseau încă.

— Eu trăbă să plec acum, dar dumneavoastră să nu plecați de-aici pînă nu-i găsiți și pe cei ce lipsesc. Pînă dup-amiază la șase este vreme, le zise Andrei.

— N-ai grijă, părinte, strigară mai mulți în urma lui Andrei, îi găsim noi, îi scoatem și din gaură de șarpe.

— Scoatem pe dracu' ! zise Ion Cozma. Vasile Beu s-a dus la moară. Azi-noapte a plecat.

Printre oameni trecu un murmur de nemulțumire.

— Măi dați-l dracului de lungan ! se auzi din mai multe părți. Doar nu va fi făcut una ca asta ?!

— Pavel Rotar s-a dus la oraș ; spune muiere-sa că are pecete pe azi, la județe, zise din nou Ion Cozma.

— Hm ! Asta ar fi frumos ! Și chiar de la el ! ziseră mai mulți, și din nou trecu un murmur de nemulțumire printre oameni.

— Aștia ar fi numai doi, începu acum diacul Vasile Moldovan. Fără ei tot biruim, tot sîntem mai mulți. Dar ceilalți zece trăbă nesmintit să fie cu noi.

Oamenii începură să se neliniștească. Cine să fie cei zece ? Se uitau prin mulțime ; se auzea cînd un nume, cînd altul, pînă ce le reuși să-i identifice pe toți cei zece.

— Petru Nan spuse muiere-sa că-i dus după lemne în pădure ! zise Vasile Neagu, vecinul lui Andrei.

— Cum ?! În pădure ?! Dar nu l-am văzut eu cînd a întrat cu firezul în mînă în curtea lui jupîn Mathias ?

— L-ai văzut de bună samă ? întrebară mai mulți.

— Cum vă văd pe dumneavoastră !

Repede se alăturară vreo cinci lîngă Vasile Neagu și porniră după Petru Nan, să-l aducă. Românii pășeau vîrtos, se înfierbîntară și-l judecau în fel și chip pe Nan, că nu i-e rușine să aștepte să-l aducă alții. Cum

mergeau pe drum, apropiindu-se de casa lui Mathias, se auzea cîntecul firezului în lemn. Într-un rînd se auzi chiar tusea românului.

— El e ! ziseră vreo trei.

Îl cunoşteau de pe felul cum tuşea : rar, cu tact şi îndesat.

Dar cînd ajunseră, şi Neagu puse mîna pe clanţa porţii, clanţa se ridică, sună săc, dar poarta nu se deschise. Era încuiată.

Cei şase se priviră miraţi. Începură să strige :

— Măi Petre, hai, deschide ! Măi Petre Nan !

Firezul conteni deodată, în curte se făcu linişte deplină.

— Măi Petre, nu fi tu al dracului, hai şi deschide odată.

Nici un răspuns.

Oamenii începură să izbească cu pumnii, cu picioarele în poartă, în portiţă ; cu un par lung începură să izbească şi obloanele închise de la casa sasului.

— Jupîne Mathias ! Jupîneasă ! Auzi stăpînă ! Deschideţi că rupem poarta !

În casă, în curte, părea că nu-i suflet de om. Românii se înfierbîntaseră rău şi izbeau tot mai cu putere în poartă. Dar poarta, portiţa, erau bine întemeiate, cu mîna goală nu le puteau strica. De la poartă încolo, curtea sasului era împrejmuită, ca aproape toate curţile saşilor, de un zid gros şi înalt.

— L-a încuiat aici pe ticălos ! Haideţi după săcuri ! strigă unul dintre ei cu ochii plini de mînie.

Pe drum se întîlniră cu alte cete de cîte patru, de cîte şase ; unii aduceau cu ei pe vreunul dintre cei zece absenţi, alţii veneau cu mîna goală, dar toţi erau înfuriaţi acum şi strigau în gura mare.

Ce se întîmplase ? Îndată ce Vasile Neagu ieşise cu ceata lui să-l aducă pe Petru Nan, în curtea părintelui Todoruţ se născuse o zarvă groaznică : toţi cei care absentau fuseseră văzuţi, ori de unul ori de altul, de mai mulţi chiar dintre cei prezenţi, dis-de-dimineaţă, în curtea vreunui sas, la tăiat lemne, la curăţitul zăpezii,

la scos napi din groapa din grădină și la mutatul lor în pivniță și la alte lucruri. Cum de-au putut minți nevestele lor că-s duși din sat ?

Ei își dădură sama numaidecît că toți aceștia erau niște fricoși, că nu voiau să voteze ca să nu se pună rău cu sașii și că se duseseră într-adins la lucru. De aceea oamenii începură să lărmuiască atît de cumplit, încît părintele Todoruț ieși foarte neliniștit din casă.

— Ce-i aici, măi : cort țigănesc, ori curte de popă ?

Îi spuseră ce-i, și părintele-i îndemnă să meargă în grabă după ei să-i caute. Soliile care se întoarseră mai degrabă veniră cu același răspuns :

— I-au încuiat sașii în curți, în pivnițe !

În patru curți săsești putură întra ; fuseseră mai șubrede porțile, și românii le spărseseră cu topoarele. Îi aduceau pe Ion Neacșu, pe Țăposu, pe Irimie Macovei și pe Ion Pleșa. Cei patru mărturisiră că de buna lor voie și-au pierdut urma de-acasă, dar că sașii la care lucrau le-au propus să-i încuie în curți, cînd au plecat la primărie. Mai mărturisiră că jupînesele erau acasă, că ar fi putut descuia dacă ar fi voit, dar că nu s-au mișcat din casă.

Larma crescu din nou, oamenii se umplură de mînie cînd văzură batjocora. Își luară săcurile și plecară în cete mari să-i scape și pe ceilalți șase. Părintele Todoruț voi să-i rețină, le spuse că fac prostii, că vor ajunge la pușcărie dacă sparg porțile sașilor, dar nu mai avu cui grăi : în cîteva clipe curtea i se goli de oameni. Larma creștea, se răspîndea peste sat ca o amenințare. Din cînd în cînd se auzea cîte-un țipăt de femeie : cîinii lătrau, schelălăiau și de ici și de colo.

Dinspre primărie, cu doi jurați alături, se ivi însuși popa sașilor. Larma ajunsese demult pînă la Casa satului, și stăpînii își dădură cu socoteala cam ce se petrece prin sat, dar nu ziseră nici mîc. Așteptau cu toții ; știau că notarul telefonase dis-de-dimineață după jandarmi, care din clipă în clipă trebuiau să sosească. Numai popa nu mai putu răbda. Venea să vadă ce-i.

Sosea chiar bine, căci toată ceata de oameni era adunată dinaintea caselor parohiale săsești. Celelalte porți reușiseră să le deie la pămînt, scoseseră încă patru alegători, dar doi mai lipseau încă, și erau încuiați chiar în curtea popii.

— Ce vreți voi aici ? întrebă popa, verde de mînie. Voi, neam de hoț, neam de tîlhar ! Ce vreți la casa mea ? Să spargeți poarta ?

— Să ne slobozi, domnule, pe Mitruț și pe Cătrăniță ! strigară oamenii într-un glas !

— Cine-s ăia ?

— Știi dumneata bine cine-s ! Nu vi-i rușine ! Să ne încuiați alegătorii, ca și cînd ar fi vite și le-ați fi prins în holdele dumneavoastră !

— Rușine să vă fie ! Așa biruiți dumneavoastră : cu minciuna, cu înceluşagul !

— Din înșălăciune trăiesc ! strigară alții.

— Le mîncăm noi domnia de-acum !

— Voi marhe mari ! Voi proști ca gardul ! zise popa, tot mai verde, în vreme ce se silea să scape din roata de oameni ce-l împrejmuise și încerca să ajungă lîngă păretele casei lui. Astea-s tot învățături de la popa vost' hel tinăr ! Dar las' numai ; azi își rupe grumazii. Aveți voi o zicală cu urcioru' la fontină !

— Avem noi multe zicale, domnule, strigă din mulțime un român voinic, lat în spate, cu sprîncenele negre, deosebit de mari și îmbîrzoiate ; avem noi zicale chiar și pentru popii ăi săsești, dar acum nu de asta-i vorbă ! E vorba : deschizi, ori nu deschizi ? Ne slobozi oamenii, ori ba ?

În loc de răspuns, popa cel săsesc scoase ceasul din buzunar și se uită la el. Zîmbi apoi cu răutate și zise :

— Voi răspunde peste cîteva minute.

Uriașul începu să urle, trecu prin mulțime și cînd își izbi muchea toporului în poartă, fierul trecu ca prin mămăligă.

— Așa, tîlhar, rupeți și poarta mea, că opt ați stricat pîn-acum ! zise popa, privind deznădăjduit la cotitura de după casa parohială. Auzi, în urmă, pașii aș-

teptați demult : patru jandarmi se iviră, în marș forțat, echipați ca de război.

Printre oameni se făcuse o mișcare vie, apoi se liniștiră.

La vorbele popii, îl reținură numaidecît pe românul care-i spărsese poarta.

— Ceilalți să vă împrăștiați numaidecît ! le porunci sergentul-major.

— Dar, domnule, avem închiși, la părintele, doi alegători, pe Mitruț și pe Cătrăniță îi avem. Să ni-i sloboade ! strigară oamenii.

— N-avem drept să ne dăm votul cui voim ? se auzi un glas singuratec.

— Aveți, dar noi nu sîntem puși să vă fim judecători. Noi trebuie să facem rînduieli. La noi porunca ! În sat nu-i rînduială ! Care-ați fost cătane știți ce-i porunca ! Deci numaidecît : împrăștiați-vă !

Oamenii se potoliră, porniră pe drum în jos.

Popa sașilor se apropie de sergentul-major și-i șopti ceva.

— Nu se poate, zise el, l-am reținut pe cel ce ți-a spart poarta dumitale. Celelalte porți nu știu cine le-a spart, iar pe tot satul nu-l pot reține, asta trebuie să o înțelegi și sfinția-ta. Se va face cercetare, și cei aflați vinovați își vor lua pedeapsa cu vîrf și îndesat, te-asigur.

Sergentul-major porni cu cei trei și cu românul reținut spre primărie. Abia făcu însă cîțiva pași și-i scăpă o înjurătură grozavă, neaoș ungurească, la adresa sașilor :

— Să-i încuie pe oameni pentru a-i reține de la vot ! adaose el după sudalmă, tot în ungurește.

Ceilalți trei pășeau în tact, nici privirea nu li se clinti. Popa sașilor rămase nemîngîiat : nu erau jandarmii care patrulau de obicei prin Măgura, nu-i mai văzuse pîn-acum niciodată. Dar scopul era atins : cei doi amărîți de români, încuiați în pivnița popii sașilor, nu votară, și cu toate că ceilalți, adunați în curtea pă-

rintelui Todoruţ, merseră în bună rînduială şi votară ca un singur om, lista românilor căzu.

Părintele Andrei Pascu rămase uimit de purtarea ţăranilor. N-ar fi crezut, încă în dimineaţa aceleiaşi zile, cînd îi aduna pe alegători, n-ar fi crezut pentru toată lumea că românii lui să fie aşa de hotărîţi, să aibă atîta energie. Ce i-a aprins aşa ? Ce i-a făcut să-şi dea sama de datoria lor, văzînd că saşii vor să-i înşele ? Ce i-a închegat într-o singură ceată, într-o singură companie ? Adevărat că săvîrşiseră fapte împotriva legii, căci de capul tău nu-i permis să intri cu puterea în curtea cuiva, adevărat că vor fi chiar pedepsiţi pentru asta, dar, ciudat, lui Andrei nu-i părea rău. Se bucura atît de mult de ceea ce se mişcase în sufletul lor adînc şi tăcut, încît nu putea să se supere nici pentru că văzuse căzînd lista românească, pentru reuşita căreia alergase atîta. Dealtfel, era hotărît să protesteze încă mîne alegerea, pentru că ceea ce făcuseră saşii era cea mai mare ilegalitate.

Măgurenii erau însă atît de înfierbîntaţi de întîia lor împotrivire, de întîiul lor avînt, încît nici nu-şi dădură sama c-au căzut la alegeri.

Andrei Pascu vorbi ceva cu părintele Todoruţ, apoi le zise alegătorilor :

— Oameni buni ! Să veniţi cu toţii la un păhar de vin la părintele Todoruţ...

Alegătorii răspunseră cu un «ura» puternic. Fără să mai aştepte vreo povaţă, se puseră în şire de cîte patru şi merseră în rînd după cei doi preoţi.

Vorba venise aşa, «la un păhar de vin», dar nici pomeneală de vin ; cei doi preoţi îi omeniră pe creştini c-un păhărel două de rachiu, după obiceiul românesc din Măgura, unde toate viile erau proprietatea saşilor. În casele popii Todoruţ era larmă mare ; oamenii vorbeau cu aprindere de ceea ce se petrecuse peste zi ; fiecare trebui să-şi spună părerea. Şi din cuvintele lor, din privirile lor, din hotărîrea ce se citea pe feţele lor, încet-încet se cristalizau cele două atitudini care aveau să-i conducă în viitor : dispreţul faţă de românii fricoşi,

necutezători, şi hotărîrea de-a nu se mai lăsa batjocoriţi de stăpîni. Deşi căzuseră la alegeri, în ochii lor strălucea încrederea, lumina bună pe care o dă sentimentul puterii, afirmării.

— Oameni buni, le zise Andrei către spartul mesei, lista noastră a căzut, dar, bun e Dumnezeu, nici a lor nu va rămînea biruitoare. Pe cale nedreaptă ne-au bătut, dumneavoastră ştiţi mai bine ca mine. Noi vom strica alegerea asta şi vom face alta, nouă. A sosit vremea ca şi noi să ne folosim de drepturile pe care, multe-puţine, ni le dă legea. Ei bine, legea zice că la orice alegere fiecare om e slobod să voteze cu cine-i place, cu acela de la care aşteaptă binele, dreptatea pentru mulţime. De la cine aşteptăm noi vreun bine şi pentru românii din Măgura ? De la mai marii saşilor ?

— Vedem noi binele ce ni-l vor ei ! strigară oamenii.

— Legea papistăşească ne va mîntui pe noi ? Cu legea străină trăbă să ţinem ?

— Las', părinte, că ni s-au deschis nouă ochii ! strigară oamenii, înfierbîntaţi.

— Noi trăbă să ne apărăm credinţa şi avutul nostru. Dreptul acesta ni-l dă legea. Noi, deci, nu ne vom mulţămi cu izbînda saşilor, ci vom strica alegerea. Dacă putem dovedi că ne-au încuiat alegătorii ca să nu poată veni la votare, alegerea e stricată şi se face alta, nouă. Care dintre dumneavoastră e gata să întărească sub jurămînt că pe zece oameni ni i-au încuiat saşii în curţile şi în pivniţele lor ? Să se ridice !

Toţi se sculară, chiar şi cei opt care fuseseră încuiaţi.

— Bravo ! strigă părintele Todoruţ. Aşa-i frumos ; o companie şi-un căpitan !

— Cum să nu jurăm, doar am văzut cu ochii !

— Noi i-am slobozit pe opt dintre ei ! se auzi dintre oameni.

— Bine, fraţilor, începu Andrei din nou. Am aici o coală de hîrtie în care-i scris că alegerea s-a făcut împotriva legii şi că noi cerem să fie nimicită, şi să se facă alta. Toţi cei care iscălim ne legăm să întărim sub

jurămînt, dacă ni se va cere, că pe zece de-ai noştri i-au încuiat saşii.

— Aşa să fie ! strigară mai mulţi dintre creştini.

Coala cu condeiul trecu din mînă în mînă ; unii iscăliră, cei mai mulţi puseră degetul pe crucea de cerneală.

Cînd era aproape să se împrăştie, iată că bate cineva la uşă.

— Slobod ! zise părintele Todoruţ.

Intră un pîrgar de-al satului, un hăplan, dar cînd văzu atîta lume, limba începu să i se înnoade. Abia reuşi să-şi spună misiunea în care fusese trimis : notarul, primarul, membrii nou aleşi îi pofteau şi pe români la un pahar de băutură.

— Spune-le că le mulţămim, zise Andrei. Noi, cu sărăcia noastră ! Iacă, noi am şi isprăvit, şi ne ducem la culcare, că-i tîrziu.

— Noa, che ve pofteşte tare dumnealor !

— De altă dată, Hans, de altă dată ! Acum e prea tîrziu ! îi zise Andrei.

După ce ieşi pîrgarul, popa zise :

— Îi vedeţi cît sînt de încrezuţi ? Lor li se pare că-s cu biruinţa în buzunar, că noi nu vom mai cuteza să facem nimic. Vor vedea ei, la urmă. Un lucru ţin să vă mai spun, oameni buni : să nu treceţi niciodată la fapte negîndite, cum aţi făcut azi, rupînd porţile saşilor. Veţi fi pedepsiţi pentru asta, cu siguranţă. Dacă noi am lăsa tot lucrul baltă şi am lua alegerea de bună, s-ar mulcomi poate şi ei, şi nu v-ar mai pîrî. Pedepse mari însă, nu vă temeţi, nu veţi putea căpăta pentru că ei au aprins focul, ei sînt vinovaţi cei dintîi.

*

Andrei Pascu nu se înşelă : primăria din Măgura era atît de sigură de izbîndă, încît a doua zi, cînd el prezentă protestul românilor, notarul rămase cu gura căscată.

— Se vede că dumneata vreai ceartă cu orice preţ, trai rău între oameni ! zise notarul cu răutate.

— Vreau dreptate, domnule notar, nimic mai mult, răspunse Andrei ; nu crezi dumneata că ar fi cea mai mare rușine dacă am lăsa în ființă astfel de alegeri ? Dumneavoastră v-ați simți bine știind prin ce mijloace ați ajuns la biruință ?

— Și sfinția-ta nu te gîndești la urmări ? Nu vezi că-ți tai creanga de subt picior ? Nu știi ce-au făcut românii dumneavoastră ieri ?

— Își vor lua pedeapsa, cei vinovați !

— Dar vinovatul cel mai mare ? Dar sfinția-ta cu ce pedeapsă te vei alege ? Sîntem noi atît de proști să nu vedem mîna sfinției-tale în toate ? Vor fi așa de mărginiți judecătorii să nu-l găsească pe vinovatul de căpetenie ? Românii din Măgura au fost buni și pașnici pînă n-ai venit dumneata în sat !

— A, pricep acum ! zise Andrei zîmbind. Crezi că i-am îndemnat eu să facă ilegalități ? Nu mă privește, poți crede ce-ți place !

— Te privește foarte mult ! Dumneata ai un ajutor de la stat, și statul nu va mai da pe viitor bani agitatorilor de felul dumitale. Noi vom putea ușor adeveri că dumneata ai răsculat satul, liniștit pînă acum, că ai aprins ura națională între oamenii blînzi și buni de mai înainte.

— Va să zică îmi împlineam mai bine misiunea mea de preot dacă-i lăsam biete oi rătăcite, bune de muls și de tuns pentru dumneavoastră, pentru stăpîni ! Domnule notar, îmi pare foarte rău că m-am înșelat în ceea ce te privește pe dumneata ! Om cult, să-mi vii cu astfel de argumente !

— Așadar, înaintezi protestul ?

— Altfel n-aș fi avut cinstea să fiu în fața dumitale.

— Bine, numai să nu-ți pară rău pe urmă.

Andrei Pascu îl salută și ieși. Notarul rămase pe gînduri ; avea pe partea lui toată bunăvoința instanțelor mai înalte, afară de subprefectul județului, care pornise cercetarea disciplinară împotriva întregii primării și a Consiliului comunal din Măgura. De la sor-

tarea delniţelor el fusese mai mult pe drumuri decît acasă, cînd la pretură, cînd la prefectură. Şi cu toate că avea chiar cuvîntul prefectului că vor aranja cumva toată afacerea, se temea grozav de subprefect, dacă-i va mai ajunge la ureche şi această nouă ispravă a saşilor fruntaşi din Măgura. Adevărat că pretutindenea se vorbea, se şoptea cu bucurie că subprefectul va fi trecut la pensie «din cauza sănătăţii sale zdruncinate», şi poate chiar pe asta se răzima şi prefectul cînd îi spusese «vom aranja cumva toată afacerea», că altfel n-ar fi cutezat să-l contrazică pe subalternul său. Nebunul acela ar fi fost gata să dea în vileag toată ticăloşia, dar aşa ceva nu era de dorit pentru prestigiul judeţului şi al slujbaşilor săi. Se putea însă ca protestul românilor din Măgura să-l apuce încă în slujbă pe subprefect. Notarul deci, înţeles cu întreaga primărie, înţeles cu prim-pretorul chiar, se strădui să înainteze protestul românilor cît mai tîrziu. Pînă la rezolvarea unor astfel de cauze putea trece uşor o jumătate de an ; de unde va şti popa că primăria nu l-a înaintat din vreme la comitat ? Iar pînă atunci, subprefectul poate va fi trecut la pensie...

VII

Iarna venise tîrziu, dar se pusese cu temei ; crăpau copacii în pădure, noaptea, iar ziua ţi se lipeau nările cît ce ieşeai din bîrlog, în vreme ce mustaţa ţi se întărea în cîteva minute şi te strîngea sub nas. Măgurenii erau totuşi veseli : nu rămînea o mînă de ogrinji în ieslea vitelor, iar oile adunau, ronţăind, şi firul cel din urmă din fînul mirositor, risipit în pîlcuri uşoare pe zăpadă. La Bobotează, cei doi popi mai mult izbiră cu globurele de gheaţă pe oameni în frunte, decît îi stropiră cu apă sfinţită : mătăuzele de busuioc se schimbară în buchete de cristal. Nu picase streaşina în ziua

de Ajun, și totuși puterea gerului nu scăzu nici după Bobotează.

— Acum te-ai boierit, tinăre! zicea părintele Todoruț de cîte ori se întîlnea cu Andrei ; știu c-ai adunat sacul plin la Bobotează! Pesemne de aceea ești mai scump acum la vorbă.

Todoruț se informase și știa amănunțit cît adunase Andrei cu crucea : patrusprezece zloți în bani, douăzeci și cinci de colaci și vreo zece costițe de porc afumate. El cîștigase ceva mai mult, dar în gîndul lui totuși își zicea : «amîndoi, două nevoi». Îi plăcea însă să-l năcăjească pe Andrei cu veniturile din parohia unită, fiindcă i se părea că Andrei nu era mulțumit, și fiindcă nici el nu era.

Andrei Pascu, după ce înaintase protestul împotriva alegerilor din Măgura, se liniști ; văzu că, deocamdată, nu mai avea ce face printre oameni, că va trece multă vreme pînă se va rezolva protestul lor. Petrecînd mai mult acasă, el avu vreme să cunoască mai bine împrejurările în care trăiau el și preoteasa. Și văzu îndată că nu erau defel de invidiat împrejurările acestea. Casa, veche, peste iarnă părea că răsuflă pe la toate încheieturile-i de lemn, și niciodată nu puteai să zici : «Vai, caldu-i ! Bine-i !» Peste noapte îngheța apa-n vase. Peste zi, cînd adia cît de cît vîntul, soba afuma, lemnele verzi sfîrîiau, fierbeau pe cărbuni, stingînd jarul. Oricît a încercat Andrei să-i găsească leac să nu mai afume, nu a reușit. De multe ori trebuia să deschidă ușile și ferestrele. Rar, cînd era chemat la vreun bolnav, la vreo feștanie, se convingea că în multe case de-ale țăranilor era mai bine ca la el. Nu-i invidia, dar simțea așa, o tristețe la inimă.

Porc de Crăciun avură de la socri, de la părintele Morar din Aluniș ; grîu, tot de la ei ; adevărat că nu le trebuia multă mîncare, dar totuși era umilitor pentru el să trăiască tot dintr-a altuia. Cîteodată se mai mîngîia, zicîndu-și : «De la vară încolo o să ne-avem bucatele noastre». Bine, bucate vor avea, dar bani de unde ? De cîte ori ajungea la întrebarea asta, Andrei

se întuneca : banii erau rari detot la casa lui. Numai laptele pentru cafea nu-l lua din Aluniş, de la socri : îl cumpărau, cu plata la lună, de la un vecin. Şi cît lapte ? Doi litri pe zi — dar niciodată nu căpăta din sat atîţia bani cît să-i ajungă să plătească laptele regulat. Avusese el nişte bani cruţaţi de pe cînd lucrase în cancelaria vlădicească ; din aceştia plătea laptele, din ei îşi cumpăra tutun, din ei cheltuise cu drumurile multe făcute pe la pretură, la judeţ. Pînă ţinură banii aceia, fu destul de liniştit, dar cît ce-i isprăvi, simţi că a pierdut un razim puternic. Avea senzaţia că i-s braţele grele, legate.

Andrei vedea că şi Mărioarei i-ar fi mai trebuit cînd una, cînd alta, ca să facă rînduială mai bună prin casă, prin bucătărie, să pregătească o mîncare mai cumsecade, să-şi isprăvească o cusătură, o haină. Cîte nu sînt de lipsă la o gospodărie nouă, cîte nimicuri pe care, dacă nu le ai, stai în loc, pentru că într-un sat n-ai nici de la cine să le împrumuţi. Andrei vedea că Mărioara sufere din cauza asta, că adeseori pomeneşte, melancolică, de mamă-sa, de surorile ei. Nu se plîngea niciodată că i-ar lipsi sau că ar supăra-o ceva, numai soba nu o putea suferi că afuma, dar Andrei simţea că nu poate să fie mulţumită. El era ? La început, punîndu-şi întrebarea asta, i se părea că-i o greşeală, o micime de suflet din partea lui, dar mai tîrziu îşi dădu sama că-i ceva foarte firesc să se întrebe aşa, şi că e foarte firesc să nu fie mulţumit. În astfel de împrejurări cum ar fi putut să fie mulţumit ? Dacă el se dedicase muncii pentru luminarea şi binele altora, simţea că-i cea mai elementară poruncă a dreptăţii să aibă cu ce trăi de azi pe mîne, că-i o nebunie, un *non sens* ca tot el să se îngrijească şi de nevoia asta. Atît trebuia să i se dea ! Se gîndea la cuvintele sfîntului Pavel că «slujitorii altarului de la altar trebuie să trăiască... Dacă noi vă împărtăşim vouă cele duhovniceşti, e mult ca voi să ne daţi nouă cele trupeşti ?» Şi Andrei îşi zicea : «Vezi, sfîntul Pavel a fost apostol şi sfînt şi nu s-a sfiit să spună adevărul acesta ! Şi poate că oamenii

cărora le-a vorbit apostolul nu vor fi fost mai avuți decît uniții din Măgura.»

El se încredință deci că nu-i nici o umilire, nici o nedreptate că-i pretinzi poporului pe care-l păstorești să se-ngrijească de bucata ta de pîne. Nu-i venea însă prin minte nici un mijloc prin care ar putea să-i facă pe oameni să-și aducă aminte de datoria lor. Și mijlocul acesta era cu atît mai greu de găsit cu cît măgurenii nu se gîndeau că ar fi de datoria lor să-l țină pe popa. Cum de veacuri fuseseră preoți în sat tot vlăstare de-ale celor două familii, care își aveau moșioarele lor, în oameni se înrădăcinase convingerea că popa nu-i deosebit de ei decît numai prin har. Încolo — ară, samănă, muncește ca și ei. Și de-aceea nu se gîndiseră niciodată că popii care se perindaseră prin Măgura de cînd murise cel din urmă preot din familia unită Cozma, tocmai de aceea stătuseră atît de puțin în satul lor. Se îndestulau să-și zică : «Nu i-a plăcut ! Dacă nu-i place, noi ce să-i facem ?»

Andrei Pascu nu era mînios pe ei, dar nici mulțumit nu s-ar putea spune că era. La Bobotează, de pildă, socotea el, ar fi putut pune fiecare cîte două băncuțe pe masă ! O dată pe an ar fi putut să-i dea și popii două băncuțe, de vreme ce în crîșmele sașilor lăsau, duminică de duminică, cel puțin pe atît ! Trăgea o nădejde însă că la primăvară avea să capete ajutor de la stat vreo patru sute de coroane.

Apoi, lîngă Mărioara, gîndurile triste se împrăștiau repede, și, de asemenea, Mărioara se lumina în preajma lui Andrei. Hei ! sărăcia nu-i o putere destul de mare ca să poată tulbura fericirea tinereții !

Totuși, părintele Todoruț văzuse bine : Andrei nu mai era tot atît de deschis, de vorbăreț ca pîn-acum, căci pe lîngă grijile casei, de la o vreme, începuse să-l îngrijoreze și soarta protestului. Trecuseră trei luni, și nici un rezultat, nici un răspuns !

La începutul lui martie Andrei îl vizită din nou pe notar.

— Nici un răspuns încă, domnule notar ? Mă mir !

— De multe ori te vei mira încă, sfinţia-ta! răspunse cu o bucurie răutăcioasă notarul. De pildă, te vei mira aflînd că-i pornit împotriva dumitale un proces penal.

— Împotriva mea?!

— Vezi că te miri, deşi n-ai avea de ce; la asta trebuia să te aştepţi, după ce ai falsificat numele oamenilor pe protest.

— Domnule notar!

— Mă rog, mă rog! Nu trebuie să te mînii. Avem aici negru pe alb! Poftim, zise notarul, scoţînd dintre actele de pe masă o coală de hîrtie scrisă pe toate părţile. Poftim, parohieni de-ai dumitale declară aici, cu martori, la protocol, că nu ştiu de nici un protest, că n-au iscălit nimic.

Andrei luă protocolul din mîna notarului şi-l citi. Era adevărat. Cincisprezece inşi dintre cei iscăliţi pe protest declarau cu martori că ei n-au cunoştinţă de nimic, că ei sînt mulţumiţi de felul cum se desfăşuraseră alegerile pentru Sfatul satului.

— O să vedem ce va mai fi şi asta, zise Andrei ieşind din cancelarie, palid, în culmea agitaţiei.

De la primărie, Andrei se duse aţă la popa Todoruţ. Bătrînul auzise zvonindu-se ceva prin sat, dar nu se gîndise la o astfel de ticăloşie. Nu-i putu deci da lui Andrei deslușiri mai amănunţite. El atunci se coborî printre oameni, şi din ceea ce află în cursul a trei zile îşi putu da sama de ceea ce se petrecuse în Măgura de cînd el nu se mai interesa de oameni.

Cam la două săptămîni după alegeri începuseră să fie citaţi oficial la primărie cînd unul, cînd altul dintre alegătorii români. Niciodată mai mulţi, ci tot cîte unul. De multe ori, ca să nu fie nimic bătător la ochi, se întrerupeau chemările pe cîte trei-patru zile. Primarul îi asculta cu asistenţă jandarmerească. Oamenii trebuiau să declare: cine i-a îndemnat să pornească asupra caselor saşilor, ce-a zis popa, ce-a zis cutare. Era numai un interogatoriu de formă, căci primăria îşi însemnase pe fruntaşii românilor şi asupra lor îşi concentrau bă-

nuielile de cîte ori ascultau pe un nou alegător. Numele pomenite dinaintea fiecăruia erau ale celor doi popi, apoi al epitropului Ion Cozma, al diacului Vasile Moldovan de la biserica neunită, al diacului bisericii unite, Ieronim Bogdan, al lui Vasile Neagu și a încă vreo patru.

Fiecare alegător era supus aceluiași interogatoriu.

— Dumneata te-ai făcut vinovat de-o mare călcare de lege. Ai întrat cu puterea, ai spart poarta unei curți străine. Asta-i un fel de tîlhărie.

— Ce tîlhărie, domnule ?! De ce ne-au încuiat oamenii ?

— Asta-i altă chestiune. Și adevărul e că nu i-a încuiat nimeni. Ei au mers de bună voie la lucru. Ei au fost oameni cuminți, n-au ascultat de prostiile popii, ca dumneata. Recunoști că ai fost și dumneata între cei care au spart poarta lui Mathias ?

Românul stătea puțin pe gînduri, apoi răspundea hotărît :

— Și eu, domnule !

— Asta însamnă cel puțin trei luni de temniță și o pedeapsă în bani de-o sută de zloți.

Țăranul se afla deodată în fața celor ce reprezentaseră pentru el, întotdeauna pînă-atunci, legea : primarul, notarul, jandarmul. «Hm, va fi adevărat ! gîndea omul.» I se mai cobora pe vîrful limbii și vreun pui de sudalmă, dar asta nu-i ajuta ; tot pe gînduri rămînea : «O sută de zloți și trei luni de temniță ! Hm ! A dracului treabă, nu-i glumă !»

— Nu vei fi mers însă de capul dumitale. Nu vei fi fost singur, continua primarul.

— Vezi bine că nu, am fost cu toții.

— Ei bine, cine-a mai fost cu dumneata ? Popa, nu ?

— Știți bine că sfinția-sa nu s-a mișcat de la primărie !

— Nu de cel unit întrebăm, de cel neunit.

— Aș, ce gîndiți ? Părintele Todoruț e om bătrîn.

— Vezi ? Recunoşti c-aţi făcut o prostie. Cu atît mai bine pentru dumneata, îţi va fi pedeapsa mai mică. Dar totuşi, care au fost cu gură mai mare printre oameni ?

— Care ? D-apoi toţi, toţi am strigat. Vezi c-aşa-i omul, dacă se mînie. Dealtfel, la toate dumneavoastră sînteţi de vină.

— Ion Cozma a fost cu tine ? întreba primarul, părînd a nu auzi vorbele din urmă.

— Va fi fost şi Cozma, dac-am fost cu toţii.

— Dar Vasile Moldovan, diacul cel tînăr ?

— Vezi bine că şi el va fi fost, toţi am fost ; dacă-i să ne pedepsească, apoi pe toţi să ne pedepsească. Ce ne mai pisaţi atîta ? Doar ştiu că n-am dat foc !

Interogatoriul se repetă în felul acesta aproape cu toţi, cu deosebirea că se aflară şi oameni mai slabi de înger care, îngroziţi de pedeapsă, lăsau bucuros să cadă vina cea mai mare asupra persoanelor pe care înşişi fruntaşii saşilor voiau să le scoată vinovate de căpetenie. De cei doi preoţi însă nici unul nu mărturisi ceva rău.

— Părintele Todoruţ e bătrîn, iar cel unit n-a fost cu noi, zicea fiecare.

— N-a fost cu voi cînd aţi spart porţile, dar a fost înainte de-aceea. El v-a băgat în cap gînduri vinovate.

— Nu ne-a învăţat la nici un rău, domnule.

— Dar pînă n-a fost el în sat de ce nu v-aţi apucat de astfel de lucruri ?

— Pentru că am fost proşti, domnule.

— Proşti că n-aţi sărit cu săcurile la noi ?!

— Nu cu săcurile ! Chiar porţile le-am spart aşa, într-o mînie, dar am fost proşti că ne-am lăsat să ne încălecaţi dumneavoastră ca pe nişte măgari.

— Ei, vezi, chiar vorbele astea-s ieşite din capul popii celui unit ! De unde să iasă din capul vostru de români proşti asemenea cuvinte ! zicea notarul.

— Nu trăbă şcoală, domnule, ca să pricepi cum ne-aţi înşălat cu pădurea !

Interogatoriul se sfîrşise cu o mare decepţie pentru saşi. Totuşi ei nu-şi pierduseră nădejdea. Arătaseră ca vinovaţi de căpetenie pe cei doi popi, «care tulbură poporul cu idei revoluţionare, ceea ce poate adeveri cu jurămînt toată primăria din Măgura», apoi pe epitropul Ion Cozma, pe amîndoi diacii şi pe încă vreo patru români mai deştepţi din sat. Cu toată arătarea făcută de comisia investigatoare, cei doi preoţi nu fură citaţi înaintea instanţei de judecată, nici pedepsiţi. Ceilalţi însă nu scăpară de osîndă : cantorii fură condamnaţi să plătească, fiecare, cîte treizeci de zloţi, ceilalţi fură închişi cîte două şi trei săptămîni.

Toate acestea se petrecură în preajma Crăciunului şi după Crăciun. Începu apoi o nouă plimbare a alegătorilor români la primărie. Pe toţi cei ce scăpaseră de pedeapsă, îi citară din nou, crezînd că acum, intimidaţi, vor putea fi înduplecaţi să-şi retragă protestul împotriva alegerilor. Însă românii nici nu voiră să audă de aşa ceva.

— V-am scăpat de-o pedeapsă, ar fi bine să nu ajungeţi la alta. Ceea ce cereţi dumneavoastră e iarăşi împotriva legii. O alegere făcută e lege gata, şi cine se scoală împotriva legii trebuie să fie pedepsit. Aţi văzut cum au fost pedepsiţi ceilalţi. Nu vă luaţi după popa cel unit, acela bate cîmpii. Dumneavoastră cu noi aţi trăit, cu noi veţi trăi şi de aici încolo ; popa vă lasă cînd îi place. Ba, noi chiar ştim că încă în primăvară vă părăseşte. Ăla-i om învăţat, vrea să ajungă domn mare, nu va trăi între proşti ca voi. Ceea ce face în Măgura face numai pentru fala lui. Să se poată lăuda între români cu isprăvile lui. Ce-i pasă că voi nu veţi mai putea trăi în Măgura dacă vă învrăjbeşte cu noi ? Cine o să vă mai împrumute porumb ? Pe moşiile cui veţi mai lucra ?

Cu astfel de cuvinte şi cu alte asemenea cercau membrii primăriei să-i înduplece pe români să-şi retragă protestul. Dar oamenii rămaseră neclintiţi.

Atunci se amestecă în joc un factor nou.

Pe le sfîrşitul lui Faur, cei mai săraci din Măgura începură să-şi isprăvească porumbul. Douăzeci-treizeci de familii româneşti — nemaipomenind pe «ţiganii cei din jos» — nu se ajungeau în nici un an cu bucatele. De obicei lipsa începea tîrziu, prin april, prin mai, dar în anul acesta, în care recolta de porumb fusese foarte slabă, grăunţele se isprăviseră la mulţi încă în Făuroaie. Nici cel mai înstărit din românii măgureni nu nădăjduia să-i ajungă porumbul pînă la cel nou. Săracii satului începură să deschidă, cu sacii goi pe braţ, portiţele saşilor bogaţi. Fiecare la jupînul care-l împrumutase şi într-alţi ani.

Saşii erau pregătiţi demult cu răspunsul :

— N-avem nimic de dat !

— Ţi-om săpa la vară, stăpîne ! Cum se poate ! Ne cunoaştem doar !

— Mergeţi la popa vost', el să vă ţină !

Oamenii ieşeau pe portiţe cu sacii goi, cu inima amărîtă. Cercau la alţi stăpîni, dar pretutindeni auzeau acelaşi răspuns.

Foamea nu e niciodată bună sfătuitoare. Mulţi din românii mai nevoiaşi începură să se gîndească la popa ca la un duşman. Nu i-a putut lăsa să trăiască în pace cu saşii ? Ce folos de toată mişcarea lor dacă acum nu au un cop de făină ? Cine să le dea, cine să-i împrumute ? Bani de unde, ca să cumpere din tîrg ? Pe vreme de iarnă nu s-ascund prin şerparul românului decît doar parale ruginite, care nu mai umblă. O zi, două, tot o mai încurcară : împrumutară de-o mămăligă de la un vecin, de alta de la un nănaş, dar acesta fu tot ajutorul ce-l putură avea de la români. Cînd luară sacii goi pe braţ pentru a doua oară şi porniră pe la stăpîni, aceştia îi primiră cu alte vorbe :

— Noi v-am da, dar ştiţi că la noi toate-s legate cu porunci. Ce face unul facem toţi, cum ne poruncesc cei mai mari. Mergeţi întîi pe la primărie, şi dacă aduceţi scrisoare de la notarul că să vă dăm, dăm bucuros, că avem de unde.

Săracii satului începură să umble pe la primărie. Dar și acum erau primiți pe rînd, numai cîte unul, și cu fiecare se începea un nou interogatoriu :

— Ai lipsă de bucate, bade ? întreba notarul.

— Vezi bine c-am avea, păcatele noastre !

— De ce nu vă-mprumută popa dumneavoastră ?

— De unde, dacă n-are ?

— Atunci de ce strică buna înțelegere dintre sași și români ?

— Dumnezeu știe de ce ! răspundea omul cu năcaz, gîndindu-se că, iată, pentru un sac de bucate cît trebuie să alerge, pe cînd mai înainte n-avea decît să între cu el gol în curtea sasului stăpîn.

— Dumneata nu afli de bine ceea ce face el, așadară ? Dumneata ai fost mulțumit cu traiul de mai înainte ?

— Păi, păcatele noastre, am trăit și noi !

— Și-acum, din pricina popii celui unit, nu mai puteți trăi. Vrei dumneata să fie toate cum au fost mai înainte ?

— Hm ! Cum să nu vreau ! Doar de-aceea-s cu sacul pe mînă, după cum vezi.

— Ei bine. Uite, pe hîrtia asta-i scris că dumneata ești mulțumit cu rînduiala din Măgura. Nu vrei să răstorni nimic din ceea ce este, din buna înțelegere dintre noi. Iscălești hîrtia asta ?

Românul punea laba gîștii pe hîrtie, amețit de cap de-atîta vorbă, de-atîta alergare. Iscălea bucuros, ori punea degetul pe cruce, ca să scape odată. Le părea chiar, în năcazul lor, c-au ajuns de batjocora domnilor ; cînd popa, cînd, acum, notarul îi puneau să se apropie de scrisori, să-și apese degetele îngroșate de muncă pe crucile de cerneală. Dar, iată, notarul îi dădea în schimb un bilet cu care căpăta porumb de la sas.

Veniră întîi cei mai săraci, oamenii care n-aveau decît casa și curtea, nici un petec de loc pe hotarul Măgurii ; veniră apoi și alții, care aveau un strop de moșioară. Cincisprezece iscăliseră protocolul alcătuit de notar pînă cînd Andrei, pe la începutul lui martie, veni

la cancelarie să se informeze de soarta protestului înaintat de alegătorii români.

După ce ieși, în ziua aceea, din cancelarie, Andrei se simți foarte trist. Îl durea faptul că bieții parohienii lui sînt așa de mici de suflet încît să mărturisească strîmb împotriva lui ; să fie oare așa de puțin statornici încît ce-au zis ieri, azi să tăgăduiască ? Conștiința lui era curată : el nu pusese pe nimeni să iscălească fără voia lui, și, dacă lucrul ar fi ajuns la judecată, avea martori pe toți alegătorii, că doar protestul fusese iscălit în casa părintelui Todoruț, fiind toți de față. Și totuși, acolo era negru pe alb, spus între martori, că cei cincisprezece nici n-au avut de gînd să protesteze alegerea, că erau mulțumiți cu ea și că nu le-a umblat prin cap s-o răstoarne. De-aici urma deci că el a falsificat semnăturile lor. O vreme i se păru că n-are de ce să se teamă, că de va ajunge lucrul înaintea legii, îi va avea martori pe toți ceilalți. Se gîndea așa, mergînd la popa Todoruț. Dar cînd ieși de la bătrîn, îi veni deodată gîndul : «Dar dacă vor tăgădui cu toții ? Cum au tăgăduit cei cincisprezece, nu vor tăgădui și ceilalți, fiind și ceilalți de-o pănură ?» Iar atunci, desigur, situația lui nu ar fi ușoară !

Nici prin gînd nu-i trecu că la mijloc e o nouă ticăloșie a primăriei din Măgura, că bieții oameni nici idee nu aveau de ceea ce era scris pe hîrtie, că ei se declaraseră mulțumiți cu o singură lege, c-un singur obicei din Măgura : să capete împrumut bucate de la sași pentru lucrul de vară.

Cum nu bănuia adevărul, Andrei Pascu își simțea inima foarte grea ; i se părea că-i scad puterile clipă de clipă, de parcă îmbătrînea așa, dintrodată. Oricît încerca în sineși să-i scuze pe cei cincisprezece, simțea că în fapta lor e multă josnicie. Și el știa bine că un om, chiar țăran fiind, cînd ajunge să fie josnic, fără caracter, nu mai plătește nimic. Pentru astfel de oameni, într-adevăr, nu se plătea să lupte.

Cît ce ieși de la părintele Todoruț, își propuse să se coboare între oameni, să afle tot. Dar nu putu. Era

trist şi obosit şi amar în toată fiinţa lui ; şi, luînd-o pe uliţi, nu băgă de samă că trece dintr-una într-alta, fără să între în vreo casă, şi că se apropia tot mai mult de biserică. Cînd fu lîngă ea, îşi ridică pălăria şi întră. Îngenunchie în faţa altarului şi simţi cum ochii lui, de copil încă, se umplu de lacrămi fierbinţi. Nu-şi dădu sama cît va fi stat în biserică, dar, ieşind, văzu că însărarea se coboară repede. Pe uliţă, cel dintîi cu care se întîlni fu Cătrăniţă, unul din cei doi sechestraţi, cînd cu alegerile, în curtea popii saşilor.

Cătrăniţă aducea un sac desăgit pe umeri.

— De la moară, bade Petre ?

— Nu, părinte, de la jupînul Fleischer. O să-l duc de-acum la moară.

— Porumb ?

— Porumb, da.

— Al dumitale s-a şi isprăvit ?

— Oho, nu numai al meu, mulţi nu mai au din ce face mămăligă. A fost roadă slabă.

Lui Andrei îi fulgeră deodată un gînd.

— Şi vă împrumută saşii bucuros ? îl întrebă pe Cătrăniţă, privindu-l ţintă.

— Hm ! Mie mi-a dat jupînul Fleischer. Alţii capătă mai cu silă.

— Cum ai spus ?

— De, sînt unii care numai aşa împrumută bucate, dacă le aduce omul scrisoare de la cancelarie. Ştiu eu ? Cică ar trebui să iscălească nu ştiu ce fel de contract. S-au încînit stăpînii, mi se pare.

Întîlnirea cu Cătrăniţă aduse cea dintîi rază de lumină în sufletul lui Andrei. Nu ştia însă ce să creadă, dar, vreme de trei zile, se convinse că-i la mijloc o nouă ticăloşie a primăriei, şi îşi simţi inima cu mult mai uşurată. În ziua a treia, spre sară, se întîlni cu Hans Binder, cu scriitorul din cancelaria comunală, şi acesta, la rugămintea lui Andrei, îi dădu informaţii amănunţite, după ce-l rugă pe Andrei să nu spună cumva de la cine a aflat. Binder îi arătă lui Andrei chiar intero-

gatoriile luate alegătorilor de către primărie, cu asistență jandarmerească.

Andrei îi mulțumi și plecă spre casă. În supărarea lui îi păru totuși bine că oamenii nu erau nici pe departe așa de ticăloșiți cum și-i închipuise el. Însă o durere nouă, necunoscută lui pînă acum, îi înăspri inima. Își punea mereu aceleași întrebări : «Cum de n-am știut eu nimic pînă acum din toate acestea ? De ce n-a venit nici unul din alegători să-mi spună o singură vorbă ? Nici diacul, nici prim-epitropul, nici chiar vecinul Neagu ! Cum se poate ca atîta drum pîn' la cancelarie, pedepsele în bani, săptămînile de robie să nu iște nici o zarvă în sat ?» Se acuza pe sine însuși că a rămas departe de oameni tocmai cînd era mai mare nevoie de prezența lui, că nu băgase de samă nimic, deși în răstimpul acesta nu părăsise nici măcar o zi satul, ținuse slujba regulat duminicile și în sărbători, împărtășise bolnavii acasă, mai făcuse cîte-o feștanie. El fusese în sat, dar sătenii, în năcazul lor particular, nu se gîndiseră la el, nu-i ceruseră sfatul, ori sprijinul. Andrei vedea în atitudinea asta a sătenilor o expresie a neîncrederii în el, și observația aceasta îi strecură în inimă durerea cea nouă. Simțea că legăturile dintre el și enoriașii lui nu sînt depline, că ei l-au crezut de cap și conducător al lor numai cînd era în joc interesul tuturor, al satului întreg, nu și cînd ajungea cîte unul singuratec, în primejdie și năcaz. Vedea cît e de mare încă depărtarea pînă la ajungerea țintei depline : să-l simtă fiecare pentru sine părinte și sfătuitor.

Adevărul era că sufletele măgurenilor, uniți și neuniți, erau apăsate de blăstămul de veacuri spus în vorba ăluia : «Doamne, nu da românului cît poate răbda». Motivul de căpetenie pentru care răbdaseră pedepsele și batjocorile, fără să se plîngă, era fatalismul cu care ei întîmpinau de veacuri toate nedreptățile. «Se vede c-a fost scris s-o mai pățim și p-asta !» Mai era apoi și un alt motiv : Deîndată ce primăria începuse să-i poarte pe la icoane, oamenii începuseră să mormăie nemulțumiți. Simțeau ei bine că li se face o ne-

dreptate, și, adînc în ființa lor, părea că li se trezește dorința răzbunării. Deveniseră tăcuți, puțin comunicativi chiar între ei; privirile li se întunecaseră, și liniile feței li se aspriseră. Ei răbdară șicanele, pedepsele, în tăcere, dar ceva fierbea necontenit în ei, ceva greu, prevestitor de furtună. Din răspunsurile lor, așa cum i le comunicase Hans Binder, Andrei înțelese că măgurenii sînt departe de a se fi împăcat cu stăpînii, departe de a-i fi iertat. Dar în starea sufletească în care erau, instinctul de conservare și religia fatalismului în care își trăiau viața îi sfătuise să tacă. Și numai încruntarea lor exprima nemulțumirea și revolta.

După ce află tot ce se petrecuse în sat cît timp el rămase departe de oameni, Andrei Pascu se înțelese cu părintele Todoruț, și, în duminica cea mai apropiată, îi adună pe alegători, după slujbă, în casa popii neunit. Oamenii se înfățișară cu toții, pînă la unul, și așteptau într-o liniște grea, întunecați, să vadă ce le va mai spune popa.

— S-au petrecut multe lucruri, dragii mei, de cînd n-am mai fost cu toții laolaltă. Rău ați făcut că nu mi-ați spus o vorbă, că v-ați ascuns năcazul și durerea voastră înaintea mea și a părintelui Todoruț. Acum răul care s-a făcut trăbă să-l îndreptăm cît se mai poate. Protestul nostru ridicat împotriva alegerii e pe cale să fie nimicit. Cincisprezece dintre dumneavoastră ați declarat la primărie, de față cu martori, că sînteți mulțămiți de felul în care s-au făcut alegerile, că nu vreți să le stricați. Urmează de-aici că n-ați iscălit protestul, ci că eu v-am scris numele fără știrea dumneavoastră, a celor cincisprezece.

Oamenii își înălțară deodată capetele: se auzi mai întîi un vuiet surd apoi, deodată, din toate părțile, întrebări puse cu voce aspră, răgușită:

— Cum se poate ?!

— Cine-s cei cincisprezece ?

— Care sînt ticăloșii ?

Măgurenii își învîrteau trupurile, căutau cu ochii.

Nimeni nu răspundea ; doi-trei dacă se uitau în pămînt. Vuietul creştea mereu şi mînia oamenilor sporea.

— Sînt aici cu toţii, zise Andrei, şi chiar prin faptul că au venit şi ei, arată că nu se simt vinovaţi. De bună samă că n-au ştiut ce iscălesc.

Andrei îi spuse cu numele pe toţi cei cincisprezece.

— Cum se poate, părinte ? strigară aceştia din toate părţile, în larma grozavă care izbucni numaidecît, tăiată de sudalme şi de blăstăme ca de nişte fulgere scurte. Noi să fi zis că sîntem învoiţi cu alegerea făcută şi că nu vrem să se strice ?! Dar e o minciună ! O porcărie !

Şi se auziră tot mai multe înjurături.

— Linişte, zise Andrei, nu se cade să vă ieşiţi aşa din fire. Am spus de la început că trăbă să fie o neînţălegere la mijloc. Mai bine unul dintre dumneavoastră să spună cum s-a întîmplat.

Începură mai mulţi deodată ; apoi, la insistenţa lui Andrei, rămase unul singur să povestească. Nici pomeneală n-a fost de alegere, de protest. Oamenii au avut lipsă de bucate şi au declarat că vreau să împrumute, ca şi pînă acum, de la fruntaşii saşilor, că vreau, în privinţa asta, să fie în bună înţelegere cu saşii. Pentru că de unde ar fi căpătat ei bucate ? N-au ştiut de ce trebuie să iscălească, dar într-altfel stăpînii nu voiau să le dea bucate.

Ceea ce urmă acum îl umplu de groază pe Andrei. Oamenii deveniră atît de ameninţători, încît dacă Andrei s-ar fi pus acum în fruntea lor, i-ar fi făcut chisăliţă pe toţi fruntaşii saşilor din Măgura. El însă îi mulcomi, îi linişti şi părintele Todoruţ, şi nu-i lăsară să iasă din casă pînă nu făgăduiră că nu vor face nici o prostie.

— Cu mintea trăbă să biruim, dragii mei, nu cu pumnul sau cu parul. Numai biruinţa cîştigată cu mintea e statornică, le zise Andrei la sfîrşit.

Rămase înţeles cu cei cincisprezece ca în dimineaţa următoare, în trei sănii, să meargă la oraş, să facă o scrisoare la notarul public precum că ei niciodată n-au declarat că nu vor să strice alegerea din Măgura şi

că n-au iscălit protestul. Pricepură că părintele Andrei avea dreptate: scrisoarea numai cu scrisoare se poate bate.

Dimineața săniile fură gata decuvreme, dar cei cincisprezece nu se adunară. Opt veniră, dar șapte parcă intraseră în pămînt. Drumul rămase deci nefăcut.

Cînd aflară măgurenii despre minunea asta, mulți se jurară să-i spînzure pe cei șapte; satul începu să fiarbă din nou ca un stup, și cei șapte nu mai cutezau să iasă din case. Andrei avu multă zdroabă pînă să-i liniștească, dar umblînd mereu printre oameni, află repede și cauza pentru care cei șapte nu veniseră: porumbul se împuțina mereu în toate casele românești. Nevasta unuia din cei ce-și călcaseră cuvîntul îi spuse limpede, printre lacrămi: «Cum să venim, părinte, cînd porumbul ce-l avem de la sas e pe sfîrșite? Dacă-l gătăm, ne dai sfinția-ta? Avem șase copii! Ăștia strigă acum, că ei mai au în coș, dar să-i vedem cînd nu vor mai avea!»

Andrei Pascu văzu că femeia asta năcăjită avea toată dreptatea. Chiar nimicită alegerea de-acum, dacă se face alta în cap de primăvară, pe cînd bucatele românilor se vor găta, vor mai reuși? Nu-i vor avea atunci sașii pe toți românii în buzunar? El se îngrozi cînd întrezări că toată zdroaba lui poate fi zadarnică, și-și simți sufletul nespus de trist convingîndu-se ce rol important, de căpetenie, are bucata de pîne, necesară în fiecare zi, pentru orice început de activitate omenească. «Ce folos că noi cu sufletul plutim în nouri, dacă trupul ni se tîrîie pe pămînt? își zise Andrei. Ce folos că într-o clipă de însuflețire sîntem gata să-i dăm dreptate avîntului sufletesc, idealului, dreptății, dacă în clipa următoare trupul cu lipsurile lui ne silește să ne înăbușim glasul sufletului? Cît de slab și cît de neputincios e omul prin faptul că-i legat de-o mînă de pămînt! Cîtă tragedie e-n această legătură!» Părea că acum pricepe mai bine pentru ce-i așa de tristă existența omului în lume, pentru ce și l-a închipuit el pe om, din clipa în care

a ajuns la cunoştinţa de sine, ca pe o fiinţă singuratecă, niciodată mulţumită cu ce-i dă lumea.

Însă acum nu avea vreme să se adîncească în gînduri. Era convins că pînă nu le asigură oamenilor bucatele de lipsă nu mai poate fi sigur de nici o izbîndă, ba, dimpotrivă, le poate pierde şi pe cele de pînă acum. Dar cum să le asigure? De unde? Unde-s banii? Nu ştia cum şi cu ce să înceapă. Îşi luă o sanie şi plecă la oraş. Ştia aici pe-un director de bancă, om tînăr, dezgheţat şi foarte harnic, care nu mărginea activitatea băncii numai la afaceri strict financiare, ci făcea şi negoţ de bucate. Cumpăra porumb de pe Mureş, de pe Tîrnave, din Ţară chiar, şi-l desfăcea aici. Ştia că fără bani n-are ce căuta la el, dar totuşi putea să-i dea un sfat.

Directorul, după ce-i ascultă plîngerea şi-i ceru amănunte cu privire la locuitorii din Măgura, îşi duse mîna prin părul lung — căci purta plete ca poeţii — şi-i zise cu voce adîncă şi caldă de bas:

— Poate vom putea face ceva, părinte Andrei. Ce crezi, aşa, o treime a preţului pentru două vagoane, nu s-ar putea aduna?

— Nici poveste! Nici două sute de zloţi n-ai de unde scoate din tot satul.

— Hm! făcu directorul, să vi-l dăm, deci, pe aşteptare, pînă la toamnă, pînă după culesul porumbului.

— Dar nici atunci nu-l vom putea plăti! zise Andrei îndurerat.

Pletosul rîse din toată inima.

— Apoi cum, de cinste să vi-l dăm?

— Nu de cinste, însă credeam că dumneata vei afla vreun mijloc.

— L-am şi aflat, părinte Andrei, numai, vezi bine, va trebui să vă socotim dobînzile mai mari. Bani n-au măgurenii, dar vor avea bucate, la toamnă. Faceţi înţălesul aşa ca fiecare să dea la toamnă, pentru un sac, un sac şi-o mierţă. Adunaţi bucatele, le aduceţi la oraş, le vindeţi, ne daţi nouă datoria, cu camătă, se-n-

țălege, și, de vă mai rămîne ceva, puneți bine, puneți de-o parte ; s-ar putea pune, cu restul, temelia unei bănci populare în Măgura. Ce zici ?

— Se poate în felul acesta ?

— Cum să nu !

— Atunci sîntem scăpați, zise Andrei cu fața strălucitoare. Bucate vor da, vor da bucuros și mierța pe deasupra. Și în felul acesta putem căpăta două vagoane ?

— Și mai multe !

— Bravo ! strigă Andrei. A fost un gînd mîntuitor să vin la dumneata.

El se sculă, îi strînse mîna și-și luă adio. Directorul zîmbi și-i zise :

— Dar garanția, părinte Andrei ? Cine ne garantează că se adună la toamnă bucatele din Măgura, că se vînd și ni se plătesc banii ?

Andrei rămase zăpăcit.

— Ne trăbă o poliță, părinte Andrei, o poliță asupra prețului de pe două vagoane ; dacă vor fi de lipsă alte două, altă poliță. Nu trăbă să te sperii, continuă directorul cu bunătate, văzînd mirarea lui Andrei ; am auzit și eu cîte ceva despre dumneata, știu că ești om vrednic și că dacă-ți pui în cap ceva, îl duci la bun sfîrșit, însă banca-i bancă, noi trăbă să avem o garanție la mînă. Însă chiar fiindcă mă încred în sfinția-ta, polița vei iscăli-o dimpreună cu popa Todoruț și încă trei fruntași ; știu eu că pe toți nu i-ai putea convinge să facă așa ceva : oamenii se tem de orice lucru nou. Dar trei inși, cu stare mai bună, vei afla, nu-i așa ?

— Cu siguranță ! răspunse Andrei. Și cînd am putea veni după bucate ?

— Din partea mea, chiar mîne ! Magazia ni-e plină.

Andrei Pascu era vesel de-ai fi putut prinde iepuri cu el. Nici nu-și dădu sama cum îi trecu vremea pînă acasă.

Măgurenii rămaseră cu gura căscată cînd auziră de isprava popii. Bucate, la toamnă, dădeau bucuros.

Chiar el, Andrei, popa, să fie mai mare peste ei, el să le țină catastiful, care cîte bucate are să înapoieze. Dar nu le prea venea să creadă. S-ar putea una ca asta ? Ei să nu se mai îngloade în datorii pe la stăpîni, de cu iarnă, de cu primăvară ? Fiecare pricepea că, liberi, vor putea munci în condiții mai bune la vară, pe moșia sașilor, simțeau ei bine că mulți nu puteau apuca deasupra năcazului chiar din motivul că trebuiau să muncească mereu în condițiile puse de sașii stăpîni. Cîțiva fură mai slabi de înger. Ziceau : «Dar dacă se mînie sașii, și la vară nu ne mai dau nimic de lucru ?». — «Cu atît mai rău pentru ei, ziceau cei mulți, vor rămînea cu moșiile nemuncite.» Însă putea-va popa să facă minunea asta ? Nu crezură pînă cînd, într-o sară, nu intrară vreo douăzeci și cinci de sănii încărcate cu saci sătui în Măgura.

— Vrednic părinte ! ziseră măgurenii ; Dumnezeu să ni-l țină !

Andrei adună acum cu ușurință pe cei cincisprezece, îi puse în sănii și drumu' la oraș, să facă document legat înaintea notarului public precum că ei au fost trași pe sfoară de primăria din Măgura, că una au zis din gură, și alta au scris pe hîrtie.

Era și vremea, căci Andrei primise de-o săptămînă citare să se înfățișeze înaintea tribunalului pentru falsificare de subscrieri pe protestul înaintat de alegătorii din Măgura.

VIII

Avînd în buzunar documentul iscălit la notarul public de cei cincisprezece români, Andrei Pascu nu se mai temea de judecată. Voind să se convingă unde s-a înglodat protestul lor de nu se mai hotărăște nici într-un fel, porni la prefectură. Însă aici, spre marea lui mirare, nu știa nimeni nimic despre protestul mă-

gurenilor. Voi să vorbească chiar cu subprefectul, și cînd, după multă stăruință, fu introdus la el, Andrei rămase uimit ; era alt subprefect, un om tînăr, subțire, cu ochelari călăriți pe nasu-i gros, la rădăcina căruia, aproape detot, erau împlîntați ochii mici, cu priviri ascuțite. Cu o voce pițigăiată subprefectul cel nou îi spuse că-i pare rău, că el n-are cunoștință de nici un protest, dar să se intereseze la prim-pretor, că poate să se fi oprit acolo.

Abia după ce părăsi palatul prefecturii își aduse Andrei aminte că se vorbea demult despre pensionarea fostului subprefect, și abia acum se gîndi că schimbarea asta explică toată îndrăzneala primăriei, a notarului din Măgura mai ales. Își mai zise că și rămînerea în slujbă a notarului de la ei din sat tot numai prin această schimbare poate fi explicată. Se miră cum de nu se gîndise pîn-acum la o astfel de posibilitate. El își dădu sama că în situația de-acum ar fi putut aștepta mult și bine rezolvarea protestului lor.

În ziua următoare, luîndu-i cu el pe epitropul Cozma, pe diacul cel tînăr, de la biserica neunită, Vasile Moldovan, și pe vecinul său Neagu, se urcă în căruță și porni la pretură, pe un drum ticălos ca vai de lume. Iarna se ținuse pînă către mijlocul lui Mărțișor, dar acum, de vreo patru zile, se înmuiaseră, se desfundaseră drumurile, de nu mai știai unde-i valea și unde-i calea ; pretutindenea pe șes sclipeau apele nehodinite, murmurau cu mii de glasuri păraiele ce coborau de pe coaste. Zăpada se muiase, se topise, se mistuise, în trei zile, pretutindenea ; numai subt vreo rîpă mai dosită bolea încă vreun omete mai gros, plin de găurele, presărat c-un fel de sperlă foarte fină, surie. Dealurile, ieșite proaspăt de subt învelișul imaculat de nea, erau urîte, cu iarba lor roșcată, arsă de brumă, moțăită și îngreuiată de-un fel de mîzgă tinoasă — aveau în ele ceva de stîrv cînd le priveai. Însă cine stă să se uite primăvara, în topitul zăpezilor, la dealuri și la lunci ? Gura de primăvară îm-

bată cu aerul şi cu lumina, cu mirosul pămîntului proaspăt şi al verdeţei ascunse încă subt pămînt, cu clipocitul apelor moi, ce curg domol pe văi, ca şi cînd s-ar rostogoli, cît ţine şesul, mii şi mii de clopoţei nevăzuţi ; îmbată cu răsunetul limpede al văzduhului.

Cei patru drumeţi, deşi era drumul greu, îşi simţeau inima nespus de uşoară. Rîdeau cu voie bună, glumeau, căci primăvara îi hîrjonea din toate părţile şi nu le dădea pace. Ca toţi cei care trăiesc în nemijlocită legătură cu pămîntul, simţeau mai tare, mai intens decît alţi oameni sosirea biruitoare a primăverii.

Vorbind şi rîzînd cu cei trei oameni de lîngă el, Andrei îşi aducea aminte de topitul zăpezilor de-odinioară, cînd era copil ; îşi aducea aminte şi se înduioşa de viaţa asta, care uneori ne pare atît de gingaşă, de dulce şi de cruduţă, de nici să n-o atingi cu o privire, care ne alintă şi ne şopteşte : «De ce te plîngi ? Uită-te la mine cît sînt de frumoasă, cît sînt de împodobită cu dorinţi ! Vino şi le culege !» — «Ehei ! multe simţiri mai încap şi-n sufletul omului ! îşi zise Andrei. Nici nu ştii cînd şi de unde mai răsar ! Din om ţîşnesc ? În viaţă se coboară ? Cine le face să adie în preajma sufletului tău ? Fluturi noi, nemaivăzuţi se apropie de florile ce împodobesc grădina fiinţei tale, şi de cîte ori vine unul nou, se arată şi o floare nouă. Care-i izvorul acestei simţiri şi unde-i începutul lui ? Ce taină adie viaţa noastră, de ne simţim dintrodată înduioşaţi de noi înşine şi deosebiţi de toată lumea văzută ? Sîntem noi mai mult gîndire, sau mai mult simţire, şi care-i partea biruitoare, aceea ce ne dă mai multă fericire ? Iată, observîndu-te, gîndindu-te pe tine, îţi îmbogăţeşti sufletul, creşti tu însuţi. Cît de bine ar fi dacă în viaţă n-ai avea altceva de lucru decît să poţi admira mereu minunile din juru-ţi şi din tine însuţi. Cît de mare ai putea fi atunci, cît de desăvîrşit ! Oare de ce nimic pe lume nu ne poate trezi atîtea gînduri şi atîtea simţiri nouă ca reflecţia ? De ce este ea izvorul cel mai puternic al îmbogăţirii

sensibilității noastre ? De ce nu-i, de pildă, tot așa de rodnică, mulțumirea, mila, ori chiar lupta vieții ? Un lucru e sfînt : dacă noi am avea posibilitatea să admirăm veșnic ceva desăvîrșit, și, prin urmare, ceva în care întotdeauna vom afla ceva nou pe care să-l gîndim, am trăi în veci, pentru că mereu nouă gînduri și nouă simțiri s-ar trezi în sufletul nostru. În el încap ! În el încap !»

— Hi, murgule !

— Ghi, Bălan ! strigară deodată cei doi români care ședeau înainte.

Căruța se opri puțin, se auzi clipocitul apei pe sub leasă, apoi se zmunci și porni pe pripor, trasă de căluții ce pășeau mărunt-mărunt, încordîndu-și spinările ca niște arcuri.

— Era gata s-o punem de mămăligă, zise rîzînd diacul Moldovan.

— Nu cunoști caii, tinăre, zîmbi epitropul. O să-i vezi cum ne scot ei pe culme !

De pe culme se vedea orașul, și Andrei se miră foarte mult cum de au ajuns așa de repede. De patru ceasuri mergeau, cînd în pas, cînd în trap, dar el nu-și da sama cînd trecuse timpul.

La pretură trebuiră să aștepte vreo jumătate de ceas pînă ce le veni rîndul.

Prim-pretorul nu primi bucuros delegația măgurenilor, și cînd Andrei intră în biroul lui împreună cu cei trei români, îi întîmpină morocănos, șezînd pe scaun și îmburzoindu-și mustața roșcată, ca o coadă de veveriță, ce părea că arde, cum trecea oblic prin ea o rază de soare.

— Iară pîri, iară ceva neplăcut, de bună samă, părinte Pascu !

— Nici pîri, nici vreo neplăcere, domnule prim-pretor, am voi numai a deslușire.

— Mă rog !

El își prinse cu două degete cele cîteva fire mai lungi din vîrful bărbii ascuțite, ca de țap și, sucin-

du-le între degete, le duse pînă la vîrful nasului, părînd că vrea să şi le vîre în nări, ca pe un tabac fin.

— Încă la sfîrşitul lui decembrie am înaintat un protest împotriva alegerilor din Măgura. Nu ştiu ce soartă a avut. Atîta ştim, că la judeţ n-a ajuns.

— Ştii de bună samă ? îl întrerupse prim-pretorul, lăsîndu-şi deodată barba în pace.

— Da, am fost chiar ieri şi m-am informat.

— Eşti prea cutezător, părinte, o să-ţi rupi odată capul ! zise mîniat deodată prim-pretorul şi zvîcni de pe scaun drept înaintea lui Andrei. Dumneata nu mai cunoşti alte foruri subalterne ; de-a-una la prefect, de-a-una la subprefect. De-aici încolo vei pleca de-a-una la Pesta, la ministrul !

— Şi asta se poate ! răspunse Andrei cu silă.

— Te-asigur eu că nu se mai poate ! Dumneata ţi-ai jucat jocul ! Ei bine, să vă spun. Protestul dumneavoastră e la mine, nu l-am trimis încă mai departe, pentru că de la început mi-a dat de bănuit. Acum avem document public că sfinţia-ta ai falsificat iscăliturile a cincisprezece alegători. Alegerea deci nu se va nimici, ci, dimpotrivă, dumneata vei ajunge în faţa tribunalului.

— Nu cred, răspunse Andrei scoţînd pe-ndelete documentul făcut înaintea notarului public. Dacă vei binevoi să-l citeşti, cred că şi domnia-ta vei fi de altă părere. Nu-şi rupe cineva aşa de uşor grumajii.

Prim-pretorul luă hîrtia, se apropie de fereastră şi o citi foarte neliniştit.

— Dumneavoastră ieşiţi afară, strigă el către cei trei măgureni, cu vocea plină de răutate, de mînie. Se întorsese furios de la fereastră.

Oamenii rămaseră neclintiţi : se uitau ţintă în ochii popii. Privirea lor zicea : «Să ieşim, părinte ? Să te lăsăm singur cu nebunul ăsta ?» Andrei îi pricepu şi le zise :

— Ieşiţi şi mă aşteptaţi jos la poartă. Cred că o să vin şi eu degrabă.

Măgurenii ieşiră foarte neliniştiţi.

— Dumneata vrei să-ţi pui capul, îi zise cu răceală prim-pretorul.

— Nu pricep cum, domnule prim-pretor. Eu cred mai degrabă că-și va rupe capul notarul de la noi, El e falsificatorul.

— Puține știi, tinere ! Ești încă neumblat în lume, de unde să știi ? Îmi place că ești harnic, dar nu pricep pentru ce-ți macini dumneata viața între proștii ăia din Măgura. Dumneata ești om cu universitate, ai putea ajunge într-un oraș. — El își îndulci glasul și privirea, și continuă : Chiar știu o parohie de-ale dumneavoastră vacantă, într-un orășel ; e subt patronajul ministrului de Finanțe. Ca să-ți dau o dovadă că țin la sfinția-ta, știindu-te om cu frumoasă cultură, te-aș recomanda bucuros ministrului, mai mult, te-aș putea asigura de pe-acum că vei fi numit paroh acolo.

— Mulțămesc, domnule prim-pretor, răspunse Andrei cu silă. Nu pot primi propunerea dumneavoastră.

— Îmi pare rău ; e o parohie bună, sînt oameni inteligenți, ai stație de cale ferată... Ei, dar se vede că dumneata ești copil încă, zise slujbașul, cercînd să zîmbească. Ei bine, n-am nimic împotrivă și dacă rămîi mai departe în Măgura. Un lucru însă cred că va trebui să pricepi. Noi vom declara alegerile nule, vom face altele, nouă, te vom pune pe listă pe sfinția-ta și pe părintele Todoruț. Se-nțălege, arătarea făcută la tribunal împotriva dumitale se va retrage, însă sfinția-ta va trebui să le dai pace proștilor ălora din Măgura, să nu te mai pui în fruntea lor. Dumneata ești tînăr și fără experiență, nu știi cîte rele poți păți amestecîndu-te în tărîțe. Apoi, de ce ai stărui atîta ca să între ei în Consiliul comunal ? Nu se pricep ei la așa ceva ! Ce se va alege de satul care va fi condus de astfel de inculți ?

— Dar, te rog, domnule prim-pretor, de ce ar fi mai culți sașii din Măgura ? întrebă Andrei, abia mai putîndu-și stăpîni indignarea. Are vreunul vreo școală mai înaltă ? Este gimnaziu în Măgura ? După cîte știu, ei au tot numai școală primară, ca și românii.

— Dar ce deosebire între o școală și alta ! Ce deosebire ! exclamă prim-pretorul, și pe față îi trecu zîm-

betul respingător al omului care se bucură de paguba altuia.

— Este ceva, dar nu cred să fie multă, şi chiar diferenţa, cîtă-i, e tot din vina lor, zise Andrei.

— Bine, bine, să zicem că-i aşa! Bine c-ai adus vorba de şcoală! Eu ştiu că toată zdroaba sfinţiei-tale se-nvîrte în jurul şcolii. Ei bine, să recunoaştem că aveţi dreptate şi că satul va trebui să ridice şi o şcoală românească, dacă a zidit una săsească. Ei bine, iată, eu îţi promit că la vară vă facem şcoală. Nu-i aşa că devine astfel zadarnică toată zdroaba sfinţiei-tale de-ai mai aduce pe români în Sfatul satului? Dacă scopul este atins pe altă cale, de ce mai sînt necesare mijloacele dumitale? Ei, no! Eu cred că-n schimbul acestei făgăduieli, îi vei lăsa şi dumneata în pace pe oamenii din Măgura.

Andrei tăcu un răstimp, pentru că indignarea ce-o simţea nu-l lăsa să vorbească.

— Nu-i pot părăsi, domnule prim-pretor! Nu pot pleca din fruntea lor. Abia am început să-i organizez, şi să-i las baltă? N-aş fi atunci vrednic de dispreţ? Mă mir cum de dumneavoastră credeţi cu putinţă aşa ceva!

— Dacă nu-i părăseşti, iată-ţi declar aici că ţi-ai găsit un duşman în mine! strigă cu furie prim-pretorul. Vom face alegeri, dar nici un român nu-şi va pune piciorul în Sfatul satului. Iar pe dumneata te voi reclama acolo unde se cuvine. Crezi că n-am nici o putere asupra dumitale?

— Foarte mă mir că vorbeşti aşa, domnule prim pretor. Să mă ameninţi cu puterea slujbei dumitale?! Nu-i acesta un abuz de putere?

— Nu-ţi permit nici o observaţie! Poţi fi sigur că ajutorul de la stat nu-l mai ai! Un om care răzvrăteşte poporul, îl pune să spargă porţile, un revoluţionar, un agitator, un...

Dar nu putu continua, sufocat de propria-i enervare.

— Spînzuraţi-mă, dacă aveţi putere. De ei nu mă las! strigă Andrei, şi ieşi izbind cu putere uşa în urma

lui. Cît pe-aci să dea peste cei trei români, care plîngeau cu lacrămi domoale lîngă ușă. Ei nu cutezaseră să se coboare în curte, de teamă să nu pățească popa lor ceva, rămînînd singur cu nebunul acela de prim-pretor. De lîngă ușă auziseră toată discuția celor doi.

— Acum să se pună-n cap și nu-i mai lăsăm ! zise Andrei coborînd pe trepte. Nu numai că vom alege listă românească, dar chiar pe primar și pe doi jurați îi vom pune dintre-ai noștri. Alegerea vor anula-o ei, știu eu, că n-au încotro. Își vor retrage și reclamația de la tribunal, că dau de dracu' dacă nu o retrag. Dar eu tot n-o să-i iert ! Pe notar nu mă las pînă nu-l scot din sat !

El vorbi mult pînă ajunse la căruță, tot mai agitat, tot mai pătimaș.

— Lasă-i în focu' lor, părinte ! Nu-i mai întărîta, că tot dumitale îți faci rău, îi zise prim-epitropul Cozma cu durere. Lasă-ne pe noi așa, proști, cum sîntem. Ce să-ți faci atîtea năcazuri, atîtea neplăceri ! Uite, îți vor opri plata de la stat. Cu ce-ai să trăiești ? Noi vedem că Măgura-i sat sărac, cu oameni ticăloși. Din ce vei trăi, sfinția-ta ?

Ceilalți doi, prin tăcerea lor, se părea că-i dau dreptate. Andrei se opri brusc — chiar era să se urce în căruță — și se întoarse spre români. Ochii îi străluceau înlăcrămați și fața lui întreagă lumina ciudat. Oamenii se mirară cît era de frumos popa lor, nu-l văzuseră nicicînd așa.

— Din ce voi trăi, bădicule Cozma ? De la altar, căci de la altar trăbă să trăiască popa, iar dacă altarul va rămînea sărac și gol, voi găsi și eu o sapă. Să știu că trăbă să sap în rînd cu voi, și-acum odată nu-i mai las ! Numai oamenii să țină cu mine !

Cei trei tăcură un răstimp, privind mereu în pămînt. Își simțeau inima caldă, fierbinte ! În ochi li se grămădeau lacrămile.

— Apoi, dacă-i așa, Dumnezeu să ni te țină, părinte Andrei, zise prim-epitropul, abia stăpînindu-și glasul.

De azi încolo blăstămat va fi acela dintre noi care nu va ţinea cu dumneata.

Pînă-n Măgura nu mai vorbiră aproape nimic. Dar acasă, încă în aceeaşi sară, cei trei stîrniră o adevărată furtună printre oameni, istorisind păţania părintelui, vorbele lui Andrei spuse prim-pretorului, şi lor pe drum. Nu mai puteai auzi în sara aceea pe la portiţe decît oftări scurte : «Măi, popa nost' ! Măi, părintele nost' !» Ştie Dumnezeu cum, oamenii îşi făcură convingerea că chiar viaţa popii Andrei e ameninţată. De cine ? Poate chiar de stăpînii satului. Şi, încă din sara aceea, casa parohială unită, «huruba», fu păzită de cîte doi, de cîte patru feciori care se plimbau mereu în sus şi în jos pe drum, pe dinaintea locuinţii părintelui Andrei, cît ţinea noaptea. Mai mult încă ; dacă părintele Andrei pleca din Măgura, la Aluniş ori la oraş, şi întîrzia mai mult, cînd se întorcea, încă de departe, pe hotar, printre lanuri, se ridica din marginea drumului, şi de ici şi de colo, cîte o mătăhală sură şi zicea :

— Bună-sara, părinte Andrei, Dumnezeu să te ducă în pace.

Şi, de departe, porneau în urma lui spre sat. Andrei, la început, crezu că se-ntîlneşte întîmplător cu oamenii pe cale, dar cînd, în cîteva nopţi, zări pe cei ce patrulau pe dinaintea casei parohiale, pricepu ce gînduri îi bat pe români, şi se simţi foarte înduioşat.

După sărbătorile Paştilor, mai marii saşilor din Măgura începură să se poarte obraznic cu românii. Alegerile din decembrie fuseseră anulate şi se fixase ca dată pentru alegeri nouă ziua de zece mai. Notarul fusese avizat, imediat după vizita delegaţiei româneşti la pretură, să-şi retragă reclamaţia făcută la tribunal împotriva lui Andrei. Prim-pretorul îl vestise că popa cel unit avea la mînă un document primejdios. Notarul, pufnind de ciudă, îşi retrăsese reclamaţia, dar în zadar : Andrei Pascu tot nu-l iertă şi-l reclamă ca falsificator.

Toate aceste noutăţi se răspîndiseră repede printre saşi, şi ei, simţindu-se în primejdie, îşi ridicară deodată

nasu-n vînt și începură să se poarte și mai din șa ca pîn-acum cu românii. Cei mai mulți dintre jupîni nici nu mai răspundeau la binețele românilor ; unde-i vedeau își întorceau capul într-altă parte ; refuzară orice învoire agricolă cu țăranii români pentru vara aceea și nu primiră la văratec pe pășunea bisericii lor nici un cap de vită de-a românilor.

— Vă vom face să vă tîrîți în genunchi după noi ! zicea popa sașilor.

— Veți ajunge să vă blestemați pe popa vost' !

— Îl vom scoate noi din sat cum nu-i va plăcea ! Astfel de vorbe se aruncau cînd de ici, cînd de colo, printre oameni, așa, în treacăt. Cei care le aruncau nu mai așteptau și răspunsul românilor, care, nici ei, nu le rămîneau datori.

Părintele Andrei stabili din nou, împreună cu popa Todoruț, lista celor ce vor întra în Sfatul satului și, pe de-asupra, se mai înțeleseră și asupra celor trei slujbași care urmau să între în primărie : primarul și doi jurați. După puțină vorbă, popa Todoruț se învoi să fie cei trei români care au fost cu Andrei la pretură. Se părea că bătrînul nu mai are nimic împotriva primepitropului Cozma. Era și cam suferind părintele Todoruț în primăvara asta, mai era apoi și neliniștit din pricina zvonului ce se lățise prin sat, că, pentru a supraveghea alegerile, vor veni în Măgura douăzeci de jandarmi. Se temea să nu mai facă oamenii vreo prostie, căci, cu jandarmi în sat, primejdia ar fi fost gata. Vorba cu jandarmii pornise dintre sași, și românii o crezură îndată, fiindcă nu era cu neputință așa ceva. Mai auziseră ei de alegeri mai mari, într-alte sate, prin orașele unde se aleg deputați, unde cei cu coadă de cocoș la pălărie i-au purtat între suliți pe români. Însă nu se înfricară : Andrei Pascu era mereu printre oameni și le spunea că n-au de ce să se teamă, numai să se poarte bine, să asculte de vorba lui și să-și pună cumpăt firii ; că el va rămîne între alegători, iar în comisia de cenzură va fi, de data asta, părintele Todoruț ; că va veni chiar prim-pretorul să prezideze ale-

gerile, dar că prezenţa lui nu trebuie să-i înfrice, pentru că chiar el, prim-pretorul, va trebui să respecte legea, iar ei, românii, n-au alt gînd decît să cîştige ceea ce le dă legea şi sfînta dreptate.

În ziua de şase mai, cu trei zile înainte de alegeri, popa saşilor îl invită pe părintele Andrei la el. Andrei se duse şi-l află acolo şi pe primar.

— Îţi mulţumesc, domnule Pascu, că ai venit, începu popa saşilor. Se apropie ziua de alegeri, şi noi ne-am gîndit că ar fi bine să punem odată pentru totdeauna capăt neînţelegerilor din Măgura. Vă dăm cuvîntul nostru că veţi avea şcoală nouă, chiar şi un ajutor din partea primăriei pentru salariul învăţătorului, cum au şi ai noştri. În şcoala nouă, desigur, va trebui să vă aduceţi şi învăţător nou, deplin calificat, iar pentru acesta salariul stabilit de lege e mai mare decît cel pe care-l încasaţi dumneavoastră acum de pe la oameni pentru Partenie. Ei bine, vă dăm cuvîntul nostru că vi se va face dreptate.

— Aşa este, noi vrem să facem dreptate, întări primarul.

— În schimb, nu vă cerem mare jertfă, continuă popa. Să facem o învoială ! Să înjumătăţim lista candidaţilor : jumătate saşi, jumătate români. Şi încă ceva : primarul, în orice caz, să fie sas. Nu de alta, dar ai noştri au mai purtat slujba asta, pe cînd un român numai ar încurca trebile satului. Ştii dumneata ce important e un primar pentru un sat.

— E ţîţîna satului, în jurul lui se-nvîrte tot, tot. Zo che ie, întări primarul, spunînd pe româneşte cuvintele din urmă.

— E adevărat ce spuneţi dumneavoastră, zise Andrei. Dacă de la început aţi fi venit cu o astfel de propunere, n-aş fi avut nimic împotrivă. Dar acum nu se mai poate, e prea tîrziu. Cu părere de rău trebuie să vă spun că, după cele petrecute, nu mai putem avea încredere în sinceritatea dumneavoastră. Mi-ar plăcea şi mie pacea, buna înţelegere, dar acum e prea tîrziu ! Pe-un singur drum mai putem merge.

— Atunci rămînem și noi pe drumul nostru, zise popa sașilor, numai să nu vă pară rău pe urmă.

— Cum ne va ajuta Dumnezeu! răspunse Andrei.

Își luă ziua-bună și-i lăsă foarte îngîndurați pe cei doi fruntași ai sașilor.

În uliță, dinaintea locuinței preotului luteran, se adunaseră vreo douăzeci de măgureni. Îl văzuseră pe Andrei intrînd și se temeau ca nu cumva să i se întîmple ceva.

— Dar dumneavoastră ?! întrebă Andrei mirat, cînd îi văzu.

Oamenii priviră în pămînt, rușinați parcă.

— Stăpînii ar vrea să se împace cu noi, să alegem jumătate români, jumătate sași, le spuse popa, plecînd cu oamenii după el.

*

În dimineața zilei de zece mai, satul întreg era în picioare. Și sașii și românii, îmbrăcați în port de sărbătoare, mișunau pe uliți, se adunau în pîlcuri pe la portițe. Printre costumele albe, înflorate, ale românilor, pantalonii negri ai sașilor făceau pete și ici și colo. Deși era o strălucită dimineață cu cerul înalt și senin, cu aerul dulce, plin de miresme, care altădată scotea tot satul pe hotar, la lucru, nimeni nu se gîndea să iasă la cîmp. Nici un car, nici un plug nu scîrțîia din roți pe ulițele Măgurii.

La ceasurile opt își făcură apariția cei douăzeci de jandarmi, de care se zvonise mai demult prin sat. Un oftat de ușurare trecu printre șirurile sașilor, un fel de înfiorare printre rîndurile românilor. Ulițele se goliră numaidecît ; nu era voie să se adune oamenii în grupuri. Andrei fu invitat să între în comisia de cenzură, dar nu primi, ci-l propuse în locul lui pe părintele Todoruț, care își luă locul foarte grav și foarte hotărît. Votarea începu la orele zece înainte de prînz și avea să se încheie după-amiază la șase. Prezida însuși prim-pretorul.

Andrei era neliniştit : jandarmii nu-i dădură voie să se amestece printre alegătorii români, şi chiar aceştia nu putură să se mai adune laolaltă mai mult de patru, de şase. Legea zicea că oamenii au drept să voteze cu cine le plăcea, ori chiar să nu voteze defel, şi permitea ca alegătorii să se adune într-un loc, să pornească în ceată, în bună rînduială, spre urne. Andrei îl făcu atent pe locotenentul care comanda jandarmii asupra dispoziţiei legale, dar acesta îi răspunse înţepat că el nu primeşte instrucţiuni decît de la superiorii săi. Poftească să se înţeleagă cu prim-pretorul. Andrei se duse la cancelarie şi, după multe insistenţe, prim-pretorul ieşi din sala de votare şi-i ascultă plîngerea.

— Adevărat că legea spune cum zici sfinţia-ta, însă în Măgura nu poate fi aplicată în cele mai mici amănunte. Noi ştim ce s-a petrecut la alegerile trecute. Atunci au spart porţile, azi proştii vor sparge capetele, ori vor aprinde satul, dacă-i lăsăm laolaltă. Eu nu-mi pot lua nici o răspundere, şi nu mă interesează dacă ţi-o iei sfinţia-ta. Într-o alegere prezidată de mine, eu port răspunderea pentru buna rînduială. Cum ? Te rog, te rog ! Nu-i nici o ilegalitate ! Dacă n-ar fi experienţa din trecut, ar fi altceva, dar aşa ! Mă rog ! Nu-i nici o presiune, nici un abuz ! Oamenii pot veni care vrea şi cînd vrea să-şi dea votul. Nimeni nu-i opreşte. Sluga dumitale, părinte !

Andrei văzu că de data asta dreptatea era de partea prim-pretorului. Ce nenorocire că la alegerile trecute românii îşi ieşiseră din fire ! Acum întreaga izbîndă atîrna de purtarea românilor lăsaţi de capul lor. Dar alegătorii români nu se arătau pe uliţi. Trecea ceas după ceas, şi Andrei nu-şi putea da sama care să fie cauza de nu merg oamenii la votare. Nu avea voie să între în nici o casă afară de locuinţa sa, jandarmii îl urmăreau de-aproape. Cu cît trecea vremea, de prin curţile saşilor se auzea tot mai multă voie bună.

Trecuse de amiazi, şi dintre români nu votase încă nici unul. Frămîntîndu-se cu gîndurile, Andrei îşi spuse că numai o singură cauză îi poate întîrzia : aşteptau

să-i adune el pe toți laolaltă. Abia acum îi trecu prin minte că el nu le comunicase românilor rezultatul stăruinții sale pe lîngă prim-pretor, că oamenii, deși vedeau că jandarmii îi împrăștie îndată ce se adună mai mult de patru pe la portițe, nu se gîndeau că nu li se dă voie să meargă cu popa în frunte, ca la alegerile trecute, că ei îl așteptau să-i adune. Cum Andrei nu prevăzuse opreliștea asta, nu se sfătuise cu oamenii cum ar trebui să procedeze într-un astfel de caz.

Dîndu-și sama de pericol, Andrei Pascu se duse repede acasă și, trecînd peste grădini, ajunse în curtea vecinului său Vasile Neagu.

— Ce facem, părinte ? Nu mai mergem ? fură vorbele cu care îl întîmpină Neagu.

Popa-i spuse repede cum stau lucrurile, apoi adăogă :

— Iute, Vasile ! Prin grădini, pe unde vei putea, avizează-i pe toți ; mai pune și pe alții, cîți mai mulți. Numai cinci ceasuri mai avem !

Deși cinci ceasuri era vreme destulă, totuși Andrei începu să se teamă de nereușită. Va putea Vasile și cu alții să-i avizeze pe toți ? Și oare vor vrea să vină singuri la votare ? Dacă ar fi fost toți ca Vasile Neagu, n-ar fi avut de ce să se teamă, dar așa...

Andrei trecu, tot prin grădini, la stînga casei parohiale și dădu și aici lozinca. Ieși apoi în uliță, coborî spre piața satului, unde era primăria și începu să se plimbe ca pe spini. Nu trecu o jumătate de ceas și începură să se ivească alegătorii români și de ici și de colo, pe uliți, coborînd spre locul de votare. Părintele răsuflă mai ușurat. În curînd văzu că oamenii încep să curgă.

— Bravo, ficiori ! le strigă popa ridicîndu-și pălăria.

— Trăiască popa nost' ! răspundeau românii cu pălăriile în vînt.

— Vin toți ? Știu oamenii ? întrebă popa.

— N-ai nici o grijă, părinte ! Nici unul n-are să rămînă.

— Listele-s la voi ?

— În rînduială, părinte! N-or mai rîde saşii.

— Bravo, ficiori! Înainte cu Dumnezeu!

Şi, cu cei dintîi, merse şi el şi votă.

Măgurenii veneau mereu cîte doi, cîte patru. În răstimpuri uliţele erau goale, numai jandarmii care patrulau răsăreau cînd pe-o uliţă, cînd pe alta; apoi se arătau alţi alegători grăbind la vale. Andrei îi număra şi îşi însămna şi numele fiecăruia pe care-l vedea trecînd. Mai trebuiau să vină, nu erau destui, nu erau toţi. Şi mai veneau, dar vremea parcă începuse să treacă mai repede. Majoritatea românilor era acum de opt — mai muriseră, se mai adăogaseră de la alegerea trecută, şi la ei şi la saşi. Şi se părea că nu numai Andrei urmărea de aproape numărul românilor care mergeau la alegere, ci şi saşii, şi frîuele de prin curţi, devenind tot mai neliniştiţi cu cît se zăreau mai mulţi români trecînd la vale.

Fiecare minută trecea încet, trecea tîrîndu-se parcă. Mai rămîneau douăzeci, mai rămîneau cincisprezece, mai rămîneau opt. Cu cît se împuţina numărul românilor ce nu votaseră încă, pe-atît patrularea pe uliţi a jandarmilor se îndesa. La primărie agitaţia creştea: ieşea cînd un jurat, cînd altul, cînd iarăşi pîrgarul şi şopteau cîte ceva cu locotenentul de jandarmi.

Cînd Andrei apucă să-şi zică: «Opt mai sînt, unul să mai vină şi biruim», auzi deodată larmă mare pe uliţa pe care locuia părintele Todoruţ. Un presentiment rău îl muşcă de inimă şi alergă într-acolo. Larma creştea mereu, şi oamenii, femeile, săreau de prin curţi, cu toată opreliştea şi fugeau în ruptul capului. Se adună o roată groasă în jurul a şapte români înconjuraţi de jandarmi.

— Nu vă lăsaţi! strigau cei din roată.

— Nu vă daţi!

— E porcărie să vă lege! Ce-aţi făcut?

— Să vă sloboadă întîi, să mergeţi la vot!

Vorbele acestea le auzi Andrei încă de departe, cum fugea. Un creştin care fusese lîngă cei şapte şi alergase după ajutor, unul care îşi dăduse votul, întîlnin-

du-l pe Andrei, pornise cu el fuga înapoi și, fugind alături de popa, îi povestea cum se întîmplase :

— Patru alegători veneau de pe ulița Natului, trei coborau de pe ulița Borșului. Cei patru erau mai înainte, cei trei le strigaseră din urmă : «Măi fraților, așteptați-ne și pe noi !». Cei patru se opriseră. Chiuiseră și unii și alții. Doi jandarmi se arătaseră numaidecît, apoi încă doi. «Ce urlă, moi ?» strigă un împănat. «Numa cînii urlă, domnule !» zise Ioniță Diniș. «Chine tu !» strigase dracul cel negru. «Ba cîne-i tat'to», îi răspunse Ioniță. «Înainte, marș ! strigaseră jandarmii, toți patru !» — «Așteptăm și pe cei trei, domnule, mergem cu toții într-un loc, pe-același drum.» «Nu-i slobod așteptat !» Și pleosc ! lui Ioniță peste obraz. Acuma, Diniș, știi dumneata cum-îi : iute ca focul. Nici n-a apucat jandarmul să gîndească și-i și întoarse în loc de-o palmă, două, și pe-un obraz și pe altul. Într-asta sosesc cei trei, dar sosesc și jandarmi doisprezece. Acuma oamenii s-adună și strigă — Doamne ferește !

Cînd sfîrși istorisirea pacostei căzute din bun senin peste ei, ajunseră la mulțime. Oamenii tăcură, se liniștiră îndată ce-l văzură pe Andrei. El își făcu drum printre ei și ajunse numaidecît în frunte. La doi din cei șapte la puseseră belciuge la mîini, cinci se împotriveau.

— V-am spus să fiți cuminți, oameni buni ! strigă Andrei. Nu vă împotriviți ! Iar dumneavoastră puteți pleca acasă. Ce v-ați adunat ca la comèdie ? Nici o vorbă ! Ce știți voi ?! Răspund eu de toate ! N-are să li se întîmple nimic ! Ce ? Ia să tăceți ! Nu vom cădea, vom birui, numai un vot ne mai trăbă și sîntem deasupra !

La cuvintele din urmă ale popii, oamenii se liniștiră și se risipiră pe uliți, prin curți. Cei șapte fură legați. Andrei se liniști văzîndu-i pe oameni potoliți. Grozav se temuse de-o nenorocire, căci jandarmii erau în culmea iritării.

— Dar bine, părinte, zise Ionu Perții, unul din cei șapte, noi ce-am greșit ? Noi veneam liniștiți pe drum ! Pe noi să ne lase la vot. Ţină-l pe Ioniță Diniș, cu el au avut ce-au avut !

Andrei Pascu pricepu îndată situația. Era convins că azi pe cei șapte nu-i va avea la vot. Văzuse el bine din furnicarea juraților pe uliță : jandarmii fuseseră puși la cale să facă ce-or ști numai să împiedece biruința românilor. Înțelese iarăși că orice insistență acum pe lîngă prim-pretorul ca să pună capăt acestei ilegalități n-ar fi avut nici un rost. De bună voie jandarmii nu i-ar fi lăsat din gheare pe cei șapte ; cu puterea să-i zmulgă s-ar fi putut, dar numai cu preț de sînge, iar așa ceva nu era de dorit. Îi trecu repede prin minte că ar mai putea încerca și anularea acestor alegeri, dar gîndul acesta nu-i plăcu. Acum trebuia să biruiască, fie și cu un singur vot ! Așa-i, mai avea un vot pentru majoritate ! Dar cine era alegătorul acela care nu se mai ivea ?

Tînărul preot își luă catastiful unde-i însemnase pe toți cei care votaseră, îi însemnă și pe cei șapte, și tot nu-i venea în minte numele românului absent. Întrebă pe unul, întrebă pe altul, cu care se întîlnea pe uliță, dar nimeni nu-l știa. Erau ceasurile cinci, toți alegătorii sași și români, afară de cei șapte arestați își daseră voturile. Comisia nu mai avea de lucru, dar votarea nu se putea încheia pînă la șase. Andrei luă din nou catastiful, și, abia-l deschise, cînd îi veni în minte numele : Gligor Banciu.

— O, să te fi luat dracu, Gligore ! suspină Andrei, dar cum de nu mi-ai venit în minte pîn-acum ?!

Se repezi în curtea prim-epitropului, pe dinaintea căreia trecea. Peste cîteva clipe epitropul își scotea calul din grajd, îl încăleca, numai în căpăstru, și, cît ieși în drum, porni în galopul cel mare.

— Unde fuge epitropul ?

— Ce i-o fi spus popa ?

Prin curți lumea începu să fiarbă. Din cînd în cînd se auzea rîsul uscat și sărac al vreunui sas :

— O nebunit popa cel rumunesc ! Trimitem om bo-trin la moarte !

Vestea că epitropul, pus la cale de popa, iese ga-lopînd din sat pe-un cal alb, se lăți ca fulgerul în Măgura. O frîuă bătrînă, care voi cu orice preț să-l vadă, puse scara pe zidul ce-i împrejmuia curtea și se urcă ; dar, amețind, căzu și își frînse un picior. Copiii se cățărară prin frăgari, prin pomi. Calul cu epitropul nu se mai vedea demult ; un băiețaș care venea cu vi-tele de la păscut aducea în mînă, cu mare grijă, pălă-ria epitropului. Vreo douăzeci de feciori se strecurară pe cîmp și începură să alerge.

În vremea asta epitropul avea o singură grijă : să ajungă cît mai degrabă la ciurda de vite, căci acel Gligor Banciu care nu venise încă la votare era ciur-darul satului. Din norocire ciurda nu era departe de sat, dar calul prim-epitropului tot era să-și dea duhul pîn-acolo, mînat drăcește, într-un galop.

— Ce ne-ai făcut, bade Gligore ? îl întrebă prim-epitropul.

Bătrînul privi în pămînt.

— D-apoi credeam că n-oi fi chiar și eu de lipsă, păcatele mele. Nu stă lumea dintr-un om.

— Acuma chiar dintr-un om stă, moșule. Iute pe cal, și pînă la cancelarie să nu te oprești. Da' știi cum ? Ca vîntul ! Să nu-ți fie milă de cal !

— D-apoi boalele astea, zise el arătînd vitele albe, ce-or face ? Sînt aproape holdele, și pînă voi veni um-plu sămănăturile. Apoi doi ani ciurdăresc degeaba.

— De vite n-avea grijă ! Sus pe cal și drumu' ! Le grijăsc eu.

— Ei, ei ! făcu bătrînul neîncrezător.

— Nu-i vreme de vorbă, bătrîne ! Te duci, ori ba, asta să-mi spui ?

Ciurdarul încălecă și porni în trap.

— De-a-una la cancelarie, moșule ! Un minut să nu te oprești ! Ai hîrtioara ? Bine ! strigă prim-epitropul în urma lui.

Gligore era cu gluga-n spate. De la o vreme, părîndu-i că-l împiedică, o luă de după grumaji şi-o aruncă pe pajişte. Îşi aruncă apoi pe rînd toiagul, mînecările, pălăria, în vreme ce da pinteni tot mai vîrtos calului. În curînd cei douăzeci de feciori care porniseră în urma prim-epitropului îl văzură pe ciurdar venind ca o furtună pe-acelaşi cal cu care fugise prim-epitropul. Bătrînul se ţinea cu amîndouă mîinile-ncleştate de coama bălanului. Strigătele feciorilor nu le auzi ; în curînd se adînci pe-o uliţă în sat.

Feciorii pricepură numaidecît de ce fugise prim-epitropul. Îşi iuţiră paşii şi ajunseră chiar la vreme : prim-epitropul, cu bîta în mînă scotea vitele din holde. În cîteva clipe cei douăzeci alungară la vale cireada întreagă.

Cu zece minute înainte de şase, cînd membrii comisiei, afară de părintele Todoruţ, îşi petreceau lîngă un pahar cu bere, într-o odăiţă laterală a primăriei, întră Gligor Banciu, abia suflînd, şi-şi dădu votul pentru lista românească.

Şi românii rămaseră biruitori cu votul ciurdarului.

IX

Trecuse un an de la biruinţa românilor în alegerile din Măgura. De cînd strigase de pe fereastra cancelariei : «Să fiţi a' dracului cu popa vost' cu tot !» oamenilor ce se grămădiseră în drum să audă rezultatul, prim-pretorul nu se mai arătă prin Măgura. Se jură să nu se mai intereseze niciodată de saşii bătuţi şi a doua oară. Şi se vede că era om cu frică de Dumnezeu, deoarece notarul îşi luă şi el tălpăşiţa din Măgura, nu însă ca scos din slujbă, cum s-ar fi căzut, ci transferat într-un sat mai bun. Popa saşilor încercase în multe rînduri, pe lîngă Andrei, doar îl va putea îndupleca să nu-l mai urmărească pe notar, însă Pascu nu-l iertă.

Cei doi fruntaşi ai saşilor erau cumnaţi, ţineau de neveste două surori şi se despărţiseră cu mare greutate. Acum era notar nou în Măgura, om tînăr, necăsătorit; nimeni nu ştia de ce naţie ţine, căci vorbea pe-o formă de bine şi nemţeşte şi ungureşte, şi o stropşea puţin şi pe româneşte, iar credinţă se părea că n-are nici una: suduia pe-o formă de toţi sfinţii. Totuşi se pare că înclina spre politeism, căci înjurînd de Dumnezeu, îl pomenea totdeauna la plural, ba cîteodată aşa de mulţi Dumnezei pomenea, încît îi lega cu sulul, cum legi carul încărcat cu fîn. Judecînd după gura spurcată ce-o avea în sudalmă — cînd îl auzeau, fugeau muierile ca de Ucigă-l-toaca, — ar fi putut să fie ungur, însă se ştie că şi alte naţii pot imita la perfecţie pe unguri în sudălmi. Şi din alegerea lui în Măgura se vedea că prim-pretorul îşi ţinea jurămîntul, căci în tot jurul erau numai notari saşi.

Notarul cel nou bea bine, mînca bine şi suduia bine. Avea slănină la ceafă şi bărbie dublă, şi între aceste două proeminenţe i se rotunjea capul mare, tuns pîn' la piele, cu faţa negricioasă, rasă nap, şi de mustaţă şi de barbă.

Românii se împrieteniră iute cu el: înjura pe-o formă şi pe saşi şi pe români. Era apoi om glumeţ, iubea viaţa, petrecania. Românii se mirau cum de un om aşa de tînăr poate să se îngraşe aşa de tare: «Un domn ca un porc» ziceau cei mai pestriţi la limbă, nu numai pentru că era gras notarul, ci, mai ales, pentru că, în voie bună fiind, scotea din gură vorbe spurcate cum nu mai auziseră ei pînă atunci domn să vorbească.

Un an e puţin, şi, totuşi, cîte nu se pot schimba în cursul lui? Mai înainte, cînd te apropiai de Măgura, vedeai de departe şcoala saşilor, nouă, cu etaj, cu acoperişul roşu, înălţîndu-se mîndră lîngă vechea şi greaua lor biserică crăpată, împrejmuită cu zid ca de cetate. Cît ce-o zăreai, ştiai că-i luterană: cocoşul de metal era înfipt în vîrful cel mai înalt al acoperişului, şi în zadar te-ai fi întrebat: «Ei, bine, dar şcoala cea

românească unde-i ?» Ai fi putut să-ţi scrînteşti grumajii tot căutînd printre casele de piatră ale saşilor şcoala românească. Nu vedeai sfînta cruce pe-o casă nouă de zid, cît era Măgura de-ntinsă. Însă acum, ori din ce parte te-ai fi coborît în Măgura, sat aşezat în vale ca într-o căldare, îţi săreau în ochi cele trei cruci aurite înfipte în trei vîrfuri ale coperişului de ţiglă roşie ca jarul, sub care stătea la adăpost, albă şi cochetă, şcoala românească. Se uita bucuroasă din cele şapte geamuri la drumeţul care întra în sat dinspre răsărit, părea că-i zice cu încredere : Acum poţi veni, acum mai sîntem şi noi pe-aici ! Zidirea ei începuse încă în toamna trecută, în septembrie ; în două luni fusese gata pînă la acoperiş, iar în primăvară, tencuită şi văruită, se aşezară uşile şi ferestrele, şi pe la Ispas i se puse cununa. Cît s-a învîrtit în jurul ei părintele Andrei şi popa Todoruţ pînă au văzut-o ca scoasă din cutie ! Cît i-a dat tîrcoale popa Todoruţ mai ales, căci, nesmintit, el trebuia să supravegheze lucrătorii. «Să-i laşi pe mîna mea, tinăre, la asta eu mă pricep, eu să-i bag în draci», spusese părintele Todoruţ, şi Andrei se învoise bucuros, văzînd că-i face bătrînului o plăcere. El îi supraveghea mereu pe zidari să execute întru toate planul arhitectului, căci, pe sate, dacă nu-i strîngc cu uşa un om priceput, antreprenorii de clădiri nu prea se uită în plan. Vedea apoi că părintele Todoruţ se pricepe într-adevăr să-i poarte pe oameni la lucru. Comuna dăduse banii pentru întreg materialul şi pentru maiştri, dar cărăuşiile, munca pălmaşilor trebuiră să o facă sătenii, uniţii şi neuniţii. Oamenii se învoiră bucuros, însă unii, cînd văzură că le vine rîndul de cîte trei-patru ori pe lună, începură să se codească. Să fi văzut cum îi scotea pe aceştia din bîrlog popa Todoruţ ! «Ce-ai crezut că zidim, de ţi-ai zis că scapi aşa de uşor ? Bordei ţigănesc ? Şură la tine-n curte ? Măi, da' vă facem o şcoală de care nu sînteţi vrednici ! Palat vă facem ! Castel vă facem ! Ia să vii, ia să nu mă mai faci să te mai aştept, că pun pe tine blăstăm, anaftema-maranfta îţi pun pe cap !» Cît ţinu edifi-

carea, primăria nu se amestecă o singură dată ca să-i silească pe oameni să iasă la lucru. Ce primar, ce solgăbirău ! Pe capul lor se pusese cu slujba popa Todoruț ! Şi de el nu puteai să scapi, în gaură de şarpe de te-ai fi ascuns.

Şi cum mai ştia să-i îndemne pe oameni la lucru, îndată ce zidarul cel şchiop bătea, la şase dimineața, toaca cea de lemn, atîrnată de-un stîlp în fața clădirii în lucrare ! Cu vorba bună, cu lauda, cu ocara, dar tot mai mult cu batjocura îi purta, îi țesea în toate părțile unde era nevoie, cum poartă nevasta cea harnică suveica. Ferit-a sfîntul să poată vreunul hodini, fie şi numai cîteva minute, de gura părintelui ! Unde nici gîndeai acolo te vedea, şi nu-ți dădea răgaz nici să-ți răsuceşti o țigară. Avea mai ales multe de lucru cu țiganii «cei din sus», dar şi mai mult cu «cei din jos», care nu se puteau răbda fără de fum pe nări. De pe ganguri, de prin săli, unde poposeau pe-o clipă, cu varnița goală, se auzeau, şi de ici şi de colo, voci mirate şi înspăimîntate : «Hoite-o popa !». Şi săreau țigăncile ca muşcate de şerpi. Apoi, ce cruțare se făcu sub grija bătrînului ! Să nu fi scăpat careva vreo cărămidă, vreo țiglă să se spargă, să nu fi vărsat din varniță, că era vai şi-amar !

Cei doi preoți trăiră în bună armonie cîtă vreme se lucră la şcoală, de la o vreme nu mai cîrtiră nici românii, oricît de des le venea rîndul să iasă la muncă, iar mai marii saşilor priveau cu pizmă şi nu prea se lăsau în vorbă cu-ai noştri. Însă după ce fu gata şcoala, părintele Todoruț îşi pierdu parcă dintrodată toată voia. Poate unde isprăvise lucrul care-i provocase atîta bucurie, dar poate şi dintr-alt motiv.

Odată, cum sta aşa, dinaintea şcolii şi o admira, iată că se opreşte lîngă el popa saşilor.

— Bună-sara, moşule.

— Bună-sara.

— Ați isprăvit-o, văd că !...

— Isprăvit, cu ajutorul Celui-de-Sus.

— Frumoasă şcoală ! Da' mi se pare că neuniţii au lucrat degeaba la ea.

Părintele Todoruţ nu pricepu.

— Vrea s-o declare şcoală unită părintele Andrei, după cîte-aud, zise popa cel săsesc. Nici nu m-aş mira, e un om pătimaş, ca toţi papistaşii. Dealtfel, aşa se şi cuvine să fie, că între ei a crescut.

— Cine ? întrebă părintele Todoruţ.

— Andrei Pascu, popa cel unit.

— Ei, acum, vorbeşti şi dumneata comèdii, zise părintele zîmbind.

— Cum ?! Sfinţia-ta se poate să nu ştii că Andrei Pascu a studiat la Pesta, în seminarul catolic, că-i trebuie numai un examen încă şi poate fi doctor în teologie ?

— Hm ! acum aud mai întîi !

— S-a ferit să-ţi spună ! E viclean, ca toţi papistaşii.

— Ce-mi tot spui dumneata de papistaşi, cînd tînărul e popă românesc ?! întrebă Todoruţ cu mînie, şi porni, lăsîndu-l foarte mirat pe popa saşilor.

Dar cuvintele străinului îi intrară ca un ghimpe în inimă. Cum ? Ei, neuniţii, să nu aibă nici un drept la şcoala asta ? Nu-s ei mai mulţi cu o sută decît uniţii ? Dar, ce mai ştii, tot el, tot Andrei s-a zbătut ca peştele pînă a văzut-o pornită şcoala asta. Şi dac-ar mai fi şi papistaş !... Dar ce ştie popa saşilor ! Nu ştie nimic ! Părintele Todoruţ se simţise de la început foarte liber faţă de Andrei, nici prin minte nu-i trecuse că-i un om aşa de învăţat, care poate fi chiar doctor în teologie. Şi acum se simţea oarecum strîmtorat şi se temea nu cumva să se fi înşelat asupra lui. În răstimpuri se trezea în el glasul depărtat, stins, al vechilor uri religioase, şi-i venea să creadă în vorbele popii saşilor. Dar de cîte ori şi-l închipuia pe Andrei, simţea că se înşeală, că nu poate fi primejdios.

Andrei văzu că bătrînul îl înconjură, şi nu ştia ce să creadă. Într-o zi, întîlnindu-l pe uliţă pe Todoruţ, îi zise :

— Tot mai rar ne întîlnim, părinte, deşi acum ar trebui să ne vedem mai des. Ar trebui să ne gîndim, să facem pregătiri pentru sfinţirea şcolii. I se apropie vremea.

— Se apropie ! răspunse bătrînul.

— Ar fi bine însă ca să fie de faţă la sfinţire şi dascălul cel nou, zîmbi Andrei.

— Dascăl nou ?! Avem dascăl nou ?!

Părintele Todoruţ se înfioră gîndindu-se la vorbele popii saşilor.

— Nu avem încă, dar să alegem. După cîte ştiu, ficiorul sfinţiei-tale, Ion, are diplomă. Noi vom putea să-i dăm salariu bun de-aici încolo. N-ar fi rău să vină în Măgura. Ce zici ?

Bătrînul se opri, îl privi mirat, dar văzînd sinceritatea lui Andrei, se lumină deodată, şi zise tare :

— «Iată un israelitean întru care nu este vicleşug !» Iată un unit om de omenie.

Andrei Pascu nu-l pricepu şi se uită cu mirare la părintele Todoruţ.

— Ghiavolul nu se apropie de om decît ca să-l ispitească. Sasu' şi dracu' zise bătrînul rîzînd. Să cuteze numai să-mi mai vină cu vorbe !

— Cine, părinte Todoruţ ?

— Popa saşilor. Cică dumneata ai vrea să declari şcoala de unită, că eşti papistaş, c-ai fost învăţat pe la catolici, la Pesta !

Andrei abia acum pricepu de ce se bucurase părintele Todoruţ cînd îi pomenise de feciorul său Ion, abia acum îşi dădu sama de ce îl înconjura bătrînul de-o vreme încoace.

— Şcoala va rămînea nici unită, nici neunită, ci şcoală comună, pentru toţi, şcoală românească, părinte Todoruţ. Ficiorul dumnitale, dacă vrea să vină la noi, îi va fi dascălul. Noi nu le vom face nici o bucurie saşilor să ne certăm acum, la lucrul isprăvit. Şi de ce ne-am şi certa ? Nu sîntem preoţi români amîndoi ?

— Aşa i-am spus şi eu sasului ! Un Dumnezeu, o lege şi-o credinţă avem. Atîta numai, că dintre uniţii ăştia unii îşi poartă nasul prea sus.

— Cine nu pricepe, părinte Todoruţ, şi cine-i pătimaş. Dumnezeu singur ne va judeca pe toţi.

— Dar e adevărat că dumneata ai învăţat la papistaşi şi poţi să fii chiar doctor în teologie ?

Andrei zîmbi cu bunătate. Vedea că bătrînul e neliniştit de-un fel de teamă.

— Am învăţat la universitate, părinte, la străini. Ce să facem dacă nu avem o universitate românească, noi, un popor de aproape patru milioane ! Dar ştiinţa nu-i primejdioasă, părinte Todoruţ, ea nu dezbină un popor şi pe conducătorii lui, ci, dimpotrivă, îi adună într-o singură tabără. Neştiinţa şi nepriceperea e primejdioasă, dacă sînt însoţite mai ales şi de patimă. Hristos a lăsat în lume un singur adevăr şi o singură Biserică, o turmă şi un păstor. Dacă Biserica lui Hristos s-a dezbinat, de vină e nu adevărul cel nedespărţit al *Evangheliei*, ci nepriceperea oamenilor care s-au crezut fiecare pe sine mai cu minte, de vină e mai ales patima omenească. Rîvna după mărire şi putere, după bogăţie şi sceptru de conducător e cauza tuturor relelor din lume. Cum zice sfîntul apostol Iacob, tot răul din lume se naşte din «pofta ochilor, pofta trupului şi trufia vieţii».

— Ştiam eu că nu eşti papistaş ! zise vesel părintele Todoruţ. De cînd te-am auzit vorbind mai întîi, am simţit că eşti un om de omenie.

Aceasta fu cea dintîi şi cea de pe urmă discuţie «confesională» între cei doi preoţi români din Măgura. Andrei Pascu văzu că bătrînul pricepe atîta cît poate cu cele două clase liceale ce le făcuse şi cu cei doi ani de teologie, dar că nu-i în el nici un strop de răutate voită, că are suflet bun şi blînd, aşa cum îl arăta toată seninătatea ce se desprindea din faţa, din ochii lui, din barba lui albă şi bogată.

În cursul unui an se îmbunătăţi şi soarta românilor din Măgura ; ei munceau acum pe moşiile stăpînilor saşi, în condiţii mult mai favorabile decît înainte. Ne-

întrînd de cu iarna datori pe la stăpîni, putînd împrumuta bucate din magazia satului, primăvara ajunseră să poruncească ei sașilor. Înainte de alegeri nu primiseră nici un cap de vită în văratec pe pășunea din moșia bisericii săsești, dar primăvara văzură cu uimire că nu au decît patruzeci de vite la văratec, și trebuiră să-i îmbie ei pe români să-și aducă sterpele la pășune, fiindcă nu voiau să rămînă-n pagubă. La sfatul lui Andrei, românii stăruiră să scărițeze la jumătate taxa de pășunat, dar sașii nu se învoiră pînă prin iunie, cînd iarba din pășune începu să se ardă de secetă. Atunci nu avură încotro. Românii cîștigară la sapă, la secere, pentru că acum, nefiindu-le datori stăpînilor, puteau să stabilească ei condițiile.

Singur țiganii «de din jos» rămaseră încă iobagi sașilor, dar pe ei nimeni nu-i putea mîntui ; faraonii, să le fi făgăduit marea cu sarea, nu se puteau dezlipi de sași : pentru o bucătură de dulce, pentru o rînceză pe care s-o pună în varză, ei s-ar fi dat bunilegați și ghiavolului. Andrei văzu că asta-i firea lor, că-s mulțumiți așa, trăind de cînd s-au pomenit pe la ușile oamenilor, și-i lăsă în pace, deși, pentru a-i strîmtora și mai tare pe sași, ar fi fost de mare folos dacă ar fi trecut și țiganii pe partea românilor : aveau multe brațe muncitoare. Dealtfel, chiar dacă ar fi vrut ei, li s-ar fi pus în prag părintele Todoruț și nu i-ar fi lăsat pentru toată lumea. El nu-și putea închipui o asemenea apropiere, și încă pe vremea cînd zideau și ei la școala cea nouă, alături de români, Andrei rîsese de multe ori din toată inima de părintele Todoruț, care nu admitea în ruptul capului ca dănceii să învețe alături de ceilalți copii. «Meargă la sași !» zicea cătrănit bătrînul. «N-avem ce le face, părinte Todoruț îi răspundea Andrei ; noi îi botezăm, noi îi îngropăm, la bisericile noastre vin să ia Paști. De noi țin !»

*

Prim-pretorul își uitase de sașii din Măgura, ca de niște slăbănogi ce se lăsaseră bătuți în alegeri, dar

nu-şi uitase de popa cel unit. Ajutorul de la stat, întîiul în viaţa lui de preot, Andrei nu-l căpătă. Cînd se convinse că numele lui nu era nicăiri pe lista preoţilor împărtăşiţi cu ajutor de la stat, Andrei se duse aţă la vlădicie.

— Noi te-am propus, noi te-am pus pe listă, părinte Pascu, îi zise secretarul. Cum să nu ştim că ai drept la ajutor ? ! Am şi făcut întrebare că din ce motiv te-au şters. Şi ni s-a răspuns că din motive de ordin politic, că sfinţia-ta ai fi un mare agitator. E adevărat că stai rău cu prim-pretorul ?

— Adevărat, sfinţia-voastră. Eu n-am făcut dealtfel nici o ilegalitate. Am apărat drepturile poporului pe care-l păstoresc. Atîta am făcut.

— Hm ! Ministrul ne-a lăsat să cercetăm, să te facem atent pentru viitor. Ne scrie că, după raportul prefectului, sfinţia-ta ai fi un agitator, că măgurenii s-au chiar răsculat odată ! Hm ! Ştim noi ce-a fost în Măgura, mai auzim şi noi cîte ceva, dar totuşi ar fi de dorit să fii mai prevăzător. E greu într-un sat sărac dacă nu ţi se dă ajutorul de la stat. Iar noi nu te putem ajuta cu nimic. Noi am şi raportat că sfinţia-ta eşti un preot model, că, dacă s-a făcut ceva în Măgura, a fost din vina saşilor, care i-au scos din fire pe români, că nu sfinţia-ta eşti de vină. Ni s-a răspuns că hotărîrea cu reţinerea plăţii sfinţiei-tale nu se mai poate schimba.

— Şi pe cîtă vreme mi se reţine ajutorul ? Pe-un an ?

— Pe timp nelimitat ! oftă secretarul. A, dumneata nici nu poţi presupune cîte mizerii ne fac micii satrapi de pe sate şi din oraşe, notarii, pretorii, prim-pretorii. Lucrul cel mai bun e să nu te prinzi cu ei. Chiar dacă faci un bine pentru sat, din cît poţi pe ei să nu-i tulburi. Se răzbună amar, şi cuvîntul lor pentru cei de sus e sfîntă scriptură...

— Dar cum să-i încunjuri cînd în mîna lor e de obicei posibilitatea curmării ilegalităţilor de pe sate ? Cum să nu-i tulburi dacă lor le sare ţandăra îndată ce te văd că te interesezi de popor ?

— E adevărat, părinte Pascu ! Hm ! Ai toată dreptatea. Dealtfel, sfinția-ta nu ești de compătimit încă. Ai un socru bogat în vecini, și-apoi, numai de la dumneata atîrnă să părăsești Măgura. Te strămutăm într-o parohie mai bună, oricînd voiești. E și păcat să-ți înglozi viața, om cu universitate, într-un sat de la spatele lui Dumnezeu. Avem lipsă de oameni luminați pe la centre. De ce nu te grăbești cu doctoratul ?

— Se poate că de-acum mă voi grăbi, răspunse Andrei.

— Ai face foarte bine. Ar fi păcat pentru un singur examen să rămîi om neisprăvit. Și, crede-mă pe mine, cu cît trec anii, îți va fi tot mai greu să dai examenul. Ne mai iasă din cap !

Secretarul făcu cu degetele de la mîna dreaptă un semn ciudat pe la frunte, voind să arate cum zboară de ușor știința din capul unui om.

Andrei se întoarse în Măgura foarte năcăjit. De atunci mai încercă și în dreapta și în stînga, dar zadarnic ; nu primi nici rata a doua pe anul întîi și nici una în anul al doilea. Pînă cînd ajunse la secerea din anul al doilea al păstoririi sale în Măgura, fu foarte strîmtorat în cele bănești. Preoteasa încerca mereu să-l însenineze, dar nu-i prea reușea, mai ales că ea, pe subt ascuns, aducea bani din Aluniș, de la mamă-sa, și din aceștia mai astupa cînd o lipsă, cînd alta. Andrei știa că Mărioara n-are de unde avea bani decît de la părinții ei, și umilința ce-o simțea din pricina acestei cerșetorii îl întrista și mai mult. Ba cînd văzu că într-o zi Mărioara își aduse din Aluniș ștofă pentru o haină nouă, se simți atît de umilit încît o înfruntă :

— Rău faci și tu, Mărioară, că tot cerșești. Ce lipsă ai tu acum de haină nouă, aici, pe sate ?! Vor crede ai voștri că murim de foame !

Mărioara păli și începu să plîngă.

— Dacă-mi dau părinții, nu însamnă că cerșesc, zise ea printre lacrămi.

Andrei știa însă cît de bucuros îi dădeau părinții ! Mamă-sa ca mamă-sa, poate că o ajuta cu dragă inimă,

dar nu părintele Morar. Acesta, îndată ce auzi că Andrei nu mai primea ajutorul de la stat, veni ca o furtună asupra lui.

— Vezi rezultatul prostiilor tale? îl întrebă abia intrînd în casă.

Andrei îl privi mirat.

— Ce prostii?

— Te pui rău cu toată lumea pentru nişte proşti care te lasă să mori de foame! Te-ai certat cu prim-pretorul, ai umblat pe la prefectură, ţi-ai tăiat de la început creanga de subt picior. Crezi că poţi muta lumea din temelie? Acum, poftim, eşti luat la ochi de la-nceput, şi chiar trecînd în altă parohie, cu greu vei mai fi împărtăşit de ajutorul statului.

Părintele Morar vorbea cu mînie, cu patimă. Mărioara, cît ce-l auzi cum începe, ieşi din casă. Andrei îl ascultă în tăcere.

— Mi se pare că fiecare ne sîntem judecătorii noştri, zise el încet. Fiecare lucrăm după convingerile ce le avem.

— Şi după fumurile din cap! strigă popa Morar.

— Pentru dumneata vor fi fumuri, îmi pare rău, dar pentru mine nu-s. Ştii vorba ăluia «cum îţi vei aşterne, aşa vei durmi». Te rog deci să nu te mai amesteci în afacerile mele.

— Ai putea vorbi aşa cînd ai fi singur. Dar ai familie, ai nevastă! Dacă aveai de gînd să alergi după himere, nu trebuia să te-nsori. Aşa însă trăbă să te gîndeşti şi la tine, la viitorul familiei. Crezi că-i o plăcere pentru o fată tînără să se-ngroape într-un sat ca ăsta şi în sărăcia lui? Nu te gîndeşti la ea, n-ai dus-o o singură dată în lume, la o petrecere undeva, nu i-ai făcut o haină, nu i-ai cumpărat o pălărie. Mă rog, nu te simţi ofensat! Tu nu ştii cum trăbă să umbli cu o femeie tînără; ţi se pare că şi ea e mulţămită, că nu mai doreşte nimic dacă în sat este magazie de bucate şi dacă ai pus primar pe un român! Te-am îndemnat mereu să-ţi vezi de doctorat, în loc

să umbli după prostii, dar se vede că ție nu-ți pasă de tine și de-ai tăi, ci numai de alții.

— Va fi de ajuns, cred! zise Andrei cu silă. Știu tot ce mi-ai putea spune încă. N-aș fi crezut să fii chiar așa, deși bănuiam. Îmi pare foarte rău!

El simți cum începe să-l apese o povară grea pe suflet, ca o nenorocire. Avea senzația că nenorocirea asta nu a-nceput acum, ci că se află în mijlocul ei demult, numai cît nu-și dăduse sama de ea pînă acum. Nu putea pricepe în ce consistă nenorocirea asta, care e sîmburele ei. Pe Mărioara o iubea și dorea să o vadă mereu fericită. Adevărat că, în unele privințe, trebui să-i dea dreptate socrului: el nu se prea gîndise la nimicurile care fac poate fericirea unei neveste tinere. El crezuse mereu că Mărioara e mulțumită. Înțelesese de la început că părintele Morar își dăduse fata după el numai pentru că-i prevedea un viitor strălucit, știindu-l cleric distins, aproape doctor în teologie. Încă de la cea dintîi neînțelegere între ei, în casele parohiale din Aluniș, Andrei descoperise înclinarea materialistă a viitorului socru, se dezgustase de el, și dacă părintele Morar n-ar fi venit după el, la trei zile, în cancelaria vlădicească, desigur că Andrei nu s-ar mai fi abătut de bună voie prin Aluniș, deși o iubea pe Mărioara. Ceva asemănător dezgustului de-atunci simți și acum. I se părea că povara de pe suflet, senzația aceea vagă de nenorocire se naște din legătura lui cu familia părintelui Morar. Nu-și dădea sama în ce consistă, poate pentru că Mărioara nu semăna cu tatăl ei, poate pentru că Mărioara îl iubea și părea mulțumită.

După ce socrul, spunîndu-i tot ce avea pe suflet, se duse fără s-o învrednicească de un singur cuvînt pe fiică-sa, pe Mărioara, ea întră în cameră zdrobită de durere, îl îmbrățișă și-i zise plîngînd:

— Nu te supăra, Andrei. Iartă-l, așa e tata!

Și nu se liniști pînă cînd nu-l văzu pe Andrei zîmbind.

— Aşa te vreau, dragul meu ! Să fii vesel, să fii plin de lumină, să nu fii nenorocit că m-ai luat pe mine. Tata aşa e, totdeauna a fost aşa. Vai, acasă, pentru o pagubă cît de mică, era în stare să ne bată. Dar acum noi doi avem casa noastră, nu ? Bine i-ai spus. El n-are de ce să se amestece în căsnicia noastră.

De-atunci Andrei nu se mai întîlni cu socru-său. Mărioara însă mergea din cînd în cînd pe-acasă şi nu se întorcea niciodată cu mînile goale. Mamă-sa, chiar fără voia ei, îi tot dădea ba una, ba alta, ce i se părea şi ei că i-ar lipsi Mărioarei. Iar aceste daruri îl tulburau, îl umileau pe Andrei, deşi Mărioara încerca, pe cît putea, să le folosească fără ca el să bage de samă.

Demnitatea lui de bărbat tînăr era adînc rănită, văzînd că din puterile lui nu poate să aibă tot ce-i trebuia în casă. Erau clipe cînd îşi dădea sama cît de grea îi e viaţa, şi-n asemenea clipe singură dragostea Mărioarei nu-i mai era de-ajuns ca să-l însenineze. Avea neapărată nevoie să se adîncească în sine însuşi să se gîndească pe sine, sub năvala mizeriilor omeneşti, să-şi înfrîngă deznădejdea, convingîndu-se că era o nebunie să-şi întunece viaţa pentru asemenea nimicuri trecătoare. Numai astfel se însenina şi se simţea din nou liber, împuternicit în voinţa sa.

*

După ce-şi seceră grîul — în anul al doilea al păstoririi sale în Măgura — apucă deodată deasupra năcazurilor băneşti. Plăti simbria slujnicei, îi dădu înapoi socrului său bucatele împrumutate, iar pentru Mărioara cumpără de la oraş o pălărie foarte frumoasă şi o stofă scumpă pentru o rochie albă.

Nicicînd n-a văzut-o pe Mărioara atît de fericită, atît de frumoasă. Pe-o clipă Andrei se întunecă, părîndu-i-se că şi dragostea Mărioarei e interesată, părîndu-i-se că pricepe în sfîrşit în ce consistă nenorocirea ce părea că l-a prins ca într-o mreajă. Văzînd bucuria Mărioarei, i se păru că-şi desluşeşte sentimentul ce-l urmărea de-atîta vreme : teama că şi nevasta lui sea-

mănă cu tată-său, cu părintele Morar. Într-adevăr, teama asta nedeslușită de-a fi intrat într-o familie de suflete moarte, robite avuției materiale, banilor, teama de-a nu fi și Mărioara ca tatăl ei, îl făcea uneori să i se pară că amenințarea unei nenorociri ar pluti peste el. Dacă s-ar fi adeverit această bănuială, viața lui ar fi fost stricată, pentru că nu ar fi putut trăi alături de un astfel de om. O clipă se temu, dar în clipa următoare orice umbră de bănuială i se șterse din suflet: în fericirea Mărioarei era atîta nevinovăție, atîta gingășie, atîta dragoste neprihănită, încît Andrei își simți ochii umezi de lacrămi. Părea că în fiecare floare de la pălărie, în fiecare cută a stofei scumpe, pe el îl admiră, pe el îl adoră. El o cuprinse cu putere în brațe, o sărută cu dragoste, căută adînc în ochii ei strălucitori și-i zise: «Dragă, ce copilă scumpă ești tu!». Și spunîndu-i astfel, pricepu deodată ceea ce nici prin gînd nu-i trecuse pînă atunci: că femeia are un suflet deosebit, neasemănător cu al bărbatului; că sufletului ei îi trebuiesc mereu jocuri, cîntece și flori; că nu-i femeie adevărată aceea care nu le rîvnește și care nu se bucură de ele adînc și copilărește. Iată, el niciodată pînă acum nu o văzuse pe Mărioara lui atît de frumoasă!

Fu atît de vesel de descoperirea asta, atît de fericit, încît era gata să-i ierte socrului său că-i pomenise de purtarea lui neatentă față de Mărioara.

În vara aceea avu și fîn, toamna culese și porumb și începu să iasă cît de cît deasupra năcazurilor. El însă nu fu mulțumit numai cu atît. Știa că e prea puțin pentru ca Mărioara să nu mai simtă nici o lipsă. Se hotărî deci să-și redacteze teza de doctorat, o teză de istorie bisericească, dar, scriind, se trezi că-i ies de sub condei mici capitole de sine stătătoare. Părîndu-i-se nu lipsite de un interes mai general, trimise unul la o revistă bisericească. Redacția îi răspunse cu o scrisoare călduroasă, în care-l felicita și-l îndemna să continue, asigurîndu-l că-l vor publica și că-i vor da un onorariu de cincisprezece zloți pentru fiecare articol.

De-aici încolo apucă într-adevăr deasupra năcazurilor : avea asiguraţi treizeci de zloţi pe lună, o avere întreagă ! Începu să călătorească mai des la oraş, luînd-o întotdeauna şi pe Mărioara. Îşi făcu prieteni, Mărioara îşi află în societatea din oraş colege de şcoală, între care se simţea foarte bine. Luară parte la un bal de iarnă, la o reprezentaţie teatrală, la două concerte. Andrei vedea că Mărioara din zi în zi se apropie tot mai mult de el, şi pricepu că pînă acum el îşi neglijase viaţa intimă, viaţa familială. Pornit în luptă cu tot focul tinereţelor, vreme de-un an şi jumătate el se dăruise intereselor generale, neglijîndu-le pe ale sale ; acum pricepu că şi sufletul său trebuie să şi-l îngrijească, şi că aceasta se poate fără a primejdui lupta pentru alţii. Îşi dădu sama că oricît e de frumoasă lupta pentru alţii, totuşi sufletul tău se îmbogăţeşte neasemănat mai mult cînd te bucuri şi pentru tine însuţi, pentru binele, pentru fericirea ta.

X

La doi ani şi patru luni de la stabilirea lui Andrei Pascu în Măgura, la Sfîntă Măria-Mare, se sfinţi şcoala cea nouă din sat, şcoala românească, în cadrul unor serbări cum nu mai văzuseră măgurenii. Învăţătorul Ion Olariu, feciorul părintelui Todoruţ, de pe la Rusalii se mutase în sat, fiind ales dascăl al Măgurii. Cu vreo zece ani mai în vîrstă decît Andrei, avea ochii senini şi buni ai părintelui Todoruţ, şi moştenise de la bătrîn o voce foarte melodioasă. Se pricepea la muzică, cînta frumos la vioară şi cunoştea şi notele. În satul pe care-l părăsise înfiinţase un cor pe care voise să-l aducă să cînte la sfeştania şcolii din Măgura. Dar depărtarea prea mare dintre cele două sate îl făcu să părăsească planul acesta şi să se gîndească la altceva : putea înfiinţa, pînă la Sfîntă Măria-Mare, un cor cu

țăranii din Măgura. De la primele probe văzu că nu-i cu neputință să formeze un cor mixt pînă la Sfînta Mărie, care să se poată produce cu patru-cinci cîntări. Dar în calea entuziasmului său stătea nepriceperea țăranilor, care nu înțelegeau pentru nimic în lume de ce trebuiau să vină regulat la repetiții. Ajutorul cel mai mare pentru a birui această piedecă i-l dădură Andrei și cu Mărioara, care veneau, printre cei dintîi, și cîntau împreună cu coriștii. Îl mai ajută și faptul că repetițiile se țineau în școala cea nouă, și că fiecare măgurean sau măgureancă simțea un fel de mîndrie să poată intra în ea. Îi mai fu de folos și rîvna părintelui Todoruț, care-i scotea de prin curți, de prin case pe cei mai încăpățînați și-i trimitea la cor subt amenințarea blăstămului.

Cînd văzu că repetițiile corului reușesc din zi în zi mai bine, Ion Olariu se avîntă și se hotărî să joace și teatru. Alese o piesă cu patru personaje, și luă pe lîngă sine un fecior și două fete din sat, dintre cei ce știau scrie și citi mai bine. El rămase uimit de ușurința cu care cei trei își învățară rolurile, dar cînd trecu la repetiții, să împlinească țesătura vie a piesei, își dădu sama că se pripise : pe fecior și pe cele două fete le pufnea mereu rîsul. Totuși, pînă la urmă strădania lui izbîndi.

La sfințirea școlii, Andrei ținu un discurs de bineventare pentru oaspeții mulți care se coborîseră din întreg jurul ca la o minune, preoți, învățători și țărani. chemați cu invitații tipărite la «concertul și teatrul ce vor avea loc în școala cea nouă din Măgura cu prilejul sfințirii ei». Cei mai mulți pufniseră în rîs, dar fiindcă vremea era frumoasă în ziua aceea de Sfîntă Măria, se osteniseră mulți să vadă minunea. Rămaseră mirați și de școală, și de poporul mult ce nu mai încăpea înăuntru, dar mirarea lor adevărată începu abia cînd Andrei deschise serbarea. Nu mai auziseră asemenea cuvinte de bineventare, nu mai auziseră o atît de strălucită proslăvire a virtuților ce dorm ascunse în neamul românesc. Căci Andrei, îndată după ce le mulțumi

oaspeților de osteneală, vorbi de satul Măgura, îi făcu în linii mari istoria, apoi îi lăudă pe măgureni cu astfel de cuvinte, încît prin ele lăuda întreg neamul. Oamenii din sat îl ascultau cu ochii umezi, le era parcă rușine că popa îi laudă aici, în fața atîtor străini, cu asemenea frumoase și adînci cuvinte. Oaspeții îl aplaudară zgomotos cînd termină.

După primele trei cîntece primite cu ropote de aplauze, urmă piesa teatrală — o scurtă și potrivită comedie de situație — apoi ultimul cor: marșul economilor. Aici însuflețirea ajunse atît de mare, încît toată lumea se sculă de pe scaune, într-o liniște sărbătorească. De trei ori trebuiră să repete marșul, și oaspeții străini tot mai strigau: «Bravo! Bravo! Ura! Înc-o dată!». Măgurenii se simțeau nespus de mîngîiați, de buni, de îndulciți că feciorii și fetele lor pot cînta așa de frumos, încît să-i uimească pe-atîția popi și dascăli străini.

După programul artistic urmă joc și veselie, care ținu pînă în zorii dimineții. Preoții, învățătorii mai în vîrstă se retraseră într-o odaie, la un pahar de vin. Între ei era și părintele Morar din Aluniș, care părea oarecum stînjenit în veselia lui, ca și cînd toată lumea ar fi știut ce relații încordate fuseseră între el și ginerele lui, pînă de curînd, cînd Andrei își luase doctoratul în teologie. Dar nimeni nu știa nimic, pentru că Andrei nu împărtășise nimănui părerile sale despre socru, păreri pe care le mai avea și-acum, deși popa Morar se străduise să facă uitate toate cele trecute.

Preoții și învățătorii cei străini vorbeau însuflețiți despre măgureni, despre școală, despre Andrei. Auziseră ei demult cum au biruit măgurenii în sat, cum s-au ridicat deasupra nevoilor. Acum, văzînd rezultatele, fiecare știa că aici, pentru a se face în scurtă vreme schimbări atît de mari, a fost nevoie de sforțări uriașe. Andrei nu era printre ei, el supraveghea petrecerea țăranilor. Era întîia întrunire mai mare la un pahar de vin, cu muzică, și se temea de vreun exces, pentru că răspunderea o luase toată asupra sa cînd

ceruse de la pretură concesiunea pentru petrecere cu joc și spectacol. Era însă între ei popa Todoruț, care, după ce ascultă multă vreme cu mulțumirea în ochi, cu zîmbetul pe buze laudele străinilor, zise :

— Tot ce s-a făcut pîn-acum e frumos, nu-i vorbă, dar ce-i mai de căpetenie are să urmeze de-acum înainte. La toamnă luăm cu arendă moșia din Cornățel, moșia grofului din Cornățel. Pe șase ani o luăm, și de azi în șase ani să dea Dumnezeu să ne vedem cu toții la sfințirea bisericilor celor nouă din Măgura.

Părintele era cam vinos și, rostind cuvintele acestea, își simți ochii umezi de lacrămi. Dacă bea, plîngea foarte ușor, nu cu glas însă, ci numai din ochi. În sală se făcu liniște, oaspeții se uitară cu neîncredere la bătrîn. Deodată îl grămădiră din toate părțile cu întrebările. Toți voiau să știe cum era cu putință așa ceva. De unde aveau bani, căci doar era o avere întreagă șase mii de zloți pe an cît era prețul arenzii. Cum vor munci măgurenii moșia ? Cine le-o împarte ? Pe ce bază se face împărțirea ?

Bătrînul începu un fel de explicații, dar se încurcă repede, se mînie, și zise :

— Întrebați-l pe Andrei, ce mă întrebați pe mine ? Ba se poate, cum să nu se poată ! E și făcut tîrgul, oamenii au iscălit contractul. Cum să nu se poată ? ! Întrebați-l pe Andrei.

Lucrul acesta era nou chiar și pentru părintele Morar. El era încredințat că Andrei, luîndu-și doctoratul, nu va mai rămîne în Măgura, ci va cere să fie transferat într-un oraș, într-un centru intelectual. Doctor în teologie pe sate cine a mai văzut ? ! De părerea asta erau și cei mai mulți dintre oaspeții veniți la sfințirea școlii. Nu va rămînea să moară de foame într-un sat ca Măgura un doctor în teologie !

— Să moară de foame ? ! strigă părintele Todoruț scos din fire. De ce ? Pentru că nu capătă ajutor de la stat ? Dar știți dumneavoastră că el cîștigă cu condeiul de două ori cît face mila statului ? Și mai știți că de la Crăciun fiecare cap de familie îi dă cîte două mierțe

de grîu ? Cine le-a hotărît ? Oamenii le-au hotărît, iacă, pîrliţii ăştia de uniţi ! Ci-ha ! că multe nu credeţi dumneavoastră ! Atunci, ce să vă mai spun, că tînărul are plată şi de la banca din sat ?

— De la ce fel de bancă ? ! se mirară oaspeţii.

— Hm ! pare că aţi trăit pe altă lume, şi nu aici, prin vecini ! Vezi, aşa-i dacă un sat ajunge să fie de ocară, ajunge cu nume rău, nime nu se mai interesează de el. «Din Galileea poate veni ceva bun ?» vă întrebaţi şi dumneavoastră. Apoi da, n-avem bancă mare ca la oraş, avem aşa, o mică învîrteală de bani pe lîngă magazia noastră de bucate. Şi cine s-o conducă ? Hm ! Ce ştiţi dumneavoastră ! Nu puteţi şti că tînărul se pricepe la toate. Bancă va ieşi de-aici, întrebaţi-l numai pe Andrei.

Multă vreme nu se mai vorbi în sală decît tot despre arendarea moşiei din Cornăţel. În răstimpuri îl grămădeau pe părintele Todoruţ cu aceleaşi întrebări ; bătrînul se înfuria, şi dacă, din întîmplare, întrebarea i-o punea vreun preot unit, popa Todoruţ dezlega sacul cu batjocorile lui la adresa uniţilor, în rîsul mare al celor din sală. Bătrînul nu putea să descurce toată afacerea aceea cu arendarea, deşi se sfătuise în nenumărate rînduri cu Andrei şi cu fruntaşii din sat, deşi Andrei îi explicase de mai multe ori întreaga procedură. Nu putea s-o priceapă mai ales fiindcă arendarea era strîns legată de bancă, de nişte operaţii financiare pe care nu le-a priceput niciodată. Credea însă cu toată puterea în realizarea planului lor de-a arenda moşia din Cornăţel, pentru că avea mare încredere în popa cel unit din Măgura.

*

Arendarea moşiei Cornăţel îi dădu foarte multă bătaie de cap lui Andrei Pascu. Nepricepîndu-se cum se fac asemenea afaceri, el îşi dădu sama că avea nevoie, chiar de la început, de un povăţuitor priceput. Cum nu cunoştea pe nimeni altcineva, se adresă directorului de bancă Matei, care-l ajutase şi la înfiinţarea

magaziei de bucate. Directorul era foarte mulțumit de felul cum chivernisea Andrei toată afacerea ; la bancă își căpătau banii la termen, cu dobîndă foarte bună ; în două ierni se adunaseră din banii cîștigați cu vînzarea porumbului un capital de trei mii de zloți, cu care se puseseră bazele unei bănci sătești. Directorul era deci încredințat că Andrei va scoate la bun sfîrșit și afacerea cu arendarea. Îi dădu îndrumările de lipsă, mai mult : se arătă dispus să între și el în combinație, ajutînd la sporirea capitalului băncii sătești cu cinci sute de zloți din averea lui și deschizîndu-le un împrumut de cont-curent la banca pe care o conducea. Totodată îi dădu îndrumări lui Andrei despre cum să organizeze pe baze noi banca sătească. Toți măgurenii care iscăliră contractul de arendare trebuiră să se facă membri ai băncii sătești, depunînd un capital de la cincisprezece pînă la cincizeci de zloți, după cum era de mare și partea din moșia boierească ce-i revenise la împărțeală. Banca plătea, la termenele fixate în contract, ratele de arendă, iar oamenii plăteau băncii partea de arendă ce-i revenea fiecăruia după mărimea parcelei, cu un anumit procent. Fiecare trebuia să-și plătească, la banca din sat, arenda pentru sămănăturile de toamnă în octombrie, iar pentru cele de primăvară, în mai. Pînă la aceste termene, putea fiecare să-și valorifice cu prețul cel mai bun produsele, în vreme ce arenda i-o plătea grofului, anticipat, banca sătească. Pe deasupra, fiecare măgurean trebuia să dea anual o mierță de grîu și două de porumb pentru un fond aparte, pentru edificarea celor două biserici din Măgura. Părtașii mai puteau face, la banca sătească, împrumuturi mai mici, oridecîteori conducerea băncii considera că banii sînt absolut necesari pentru progresul gospodăriei vreunuia dintre ei.

Îndrumările directorului Matei l-au ajutat pe Andrei să priceapă cum funcționa întreg mecanismul financiar al acestei afaceri complicate, dar ceea ce nu înțelese, cu toate explicațiile binevoitoare date de directorul băncii era felul cum trebuia transcris în cifre

şi partide contabile. Şi fiindcă nu era omul care să se ruşineze de nepriceperea sa, îi spuse :

— Toate-s bune, domnule director, numai de ceva te rog : Să-mi trimiţi un contabil care să conducă banca cel puţin un an.

Directorul îl privise mirat şi-i zisese :

— Se poate să nu fii stăpîn pe-o contabilitate atît de simplă ?

— E simplă pentru dumneata, dar pentru mine e un labirint. Îmi trăbă cel puţin un an pînă să mă întroduc cumsecade în tainele ei. Pînă atunci vom face samă de-un salariu bun pentru tinărul magistru cu care vom avea fericirea...

Directorul Matei fu de cel mai mare ajutor chiar şi la încheierea tîrgului cu groful.

Fruntaşii saşilor, pricepînd din bună vreme cu ce-şi bate capul popa cel unit şi întrezărind primejdia care-i paşte, mişcară toate pietrele pentru ca moşia să nu fie dată românilor. Ei luară, pe sub mînă, legături cu omul de încredere al grofului, care tocmai trata cu directorul Matei şi cu Andrei Pascu arendarea moşiei, informîndu-l că românii din Măgura îs nişte sărîntoci, nişte oameni slabi, de la care groful nu va scoate banii pînă-i porcu' cu coadă ; că nu se pricep să cultive pămîntul, că în şase ani îi vor sărăci moşia în asemenea măsură încît, mai tîrziu, nimeni nu va mai vrea s-o arendeze. Directorul Matei pricepu însă în grabă cine le pune beţe-n roate, porni la Pesta, unde locuia groful, şi-i plăti pe-un an întreg înainte, convingîndu-l astfel că preţul arenzii era sigur şi garantîndu-l cu capitalul băncii pe care o conducea.

Stăpînii se convinseră c-au fost încă o dată bătuţi, şi începură să-l pizmuiască şi mai tare pe Andrei Pascu.

Toamna tîrziu, după ce se culese şi porumbul de pe moşia grofului din Cornăţel, măgurenii ieşiră să parceleze pămîntul. În fruntea lor erau cei doi preoţi, directorul Matei şi contabilul, care avea să conducă, vreme de-un an, banca sătească din Măgura şi să-l introducă pe Andrei în tainele contabilităţii. O săptămînă tot îm-

părțiră, tot măsurară. Nu era lucru ușor nici să măsori pămîntul, dar nici să-i mulțumești pe țărani. Era cîte-o parte din moșie mai bună, mai aproape de sat, mai șeasă ? Fiecare voia ca parcela lui să fie de-acolo. Era vreo colină, vreun loc mai sărac ori mai departe de Măgura ? Toți se fereau de el. În zadar se trudeau cei doi preoți și directorul să-i convingă că cine va căpăta pămînt mai bun va și plăti mai mult, iar cine va primi un loc mai slab, va plăti mai puțin, dar i se va repartiza o parcelă mai mare. După ce făcură parcelele și stabiliră prețurile de arendă pentru fiecare, se pomeniră într-o zarvă ce nu mai înceta.

— Decît așa, mai bine nimic !

— Decît așa, mai bine ne mulțămim ! strigau oamenii, într-o fierbere continuă. Părea că încep să se dușmănească unii cu alții.

— De ce să capete Milea aici ? De ce nu eu ? E mai bun el ca mine ?

Zece inși se rupseră din ceata ce fierbea și veniră înaintea celor patru din comisiune.

— Părinte Andrei, zise unul din ei, așa nu ne învoim, așa nu se poate face dreptate.

— Dar cum să facem, bade Petre ? Nu vezi dumneata că de cinci zile ne străduim mereu să vă facem pe voie, să parcelăm pe dreptate ? Cum să facem ? Dacă știți dumneavoastră că în alt fel ar fi mai bine, spuneți.

— Știm, zise rumânul. Să tragem sorții ! Noi vedem că dumneavoastră v-ați străduit să împărțiți cum se poate mai bine, dar tot nu-i cu dreptate. De ce să capete chiar cutare părțeaua asta, de pildă, și de ce nu altul ? Să tragem sorții ! Soartea — ca moartea, vorba ăluia.

Cei patru se priviră zîmbind. Era o idee bună și se mirară că nu le venise lor mai întîi în minte. Așa scăpau de bănuiala celor nemulțumiți, care n-ar fi priceput niciodată că n-au fost nedreptățiți de domnii din comisie.

— Foarte bine, zise Andrei. Dar sînteți învoiți dumneavoastră cu toții ?

— Învoiţi, da, sîntem învoiţi ! Sorţi să tragem ! Aşa nime nu se va mai putea simţi nedreptăţit. Fiecare cu norocul lui ! strigară cu toţii.

— Soartea ca moartea ! se mai auzi un glas singuratec.

Încă în aceeaşi zi dădură număr fiecărei parcele, iar în dimineaţa zilei a şasea traseră sorţii. Nimeni nu mai spuse un singur cuvînt de împotrivire.

Locul de păşune de pe moşia din Cornăţel rămase comun, atîta doar că se împărţi în două : o parte pentru vite, alta, mai deluroasă, pentru oi.

XI

Din toamnă pînă-n primăvară, Andrei se introdusese bine în contabilitate, aşa că ar fi putut conduce singur banca sătească. Începu să priceapă rostul deosebitelor conturi şi calcule, şi simţea o mare bucurie desluşind în ţesătura sacă de cifre, de rubrici, o artă, o biruinţă a minţii omeneşti. Îl surprinsese cu deosebire claritatea pe care o aruncau asupra întregii afaceri, destul de încîlcite dealtfel, cărţile de contabilitate, îndată ce le puteai citi. De-aci încolo munca lui fu mai uşoară şi, la sărbătorile Paştilor, contabilul Petrişor stărui cu tot dinadinsul să-i dea drumul.

— Te pricepi ca şi mine, părinte Andrei. De ce să mai rămîn ? îi zise tînărul.

Dar popa nu se învoi. În sinceritatea lui recunoscu că mai are încă multe de învăţat, apoi îi plăcea şi de contabil, care prînzea şi cina la ei, cînta bine la violină şi-i ajuta şi învăţătorului Ion Olariu la instruirea corului. Într-un sat mai este încă totdeauna o plăcere să ai un tînăr cult, om de inimă, cu care să poţi schimba o vorbă şi care să-ţi poată da o mînă de ajutor cînd e vorba să pui un lucru bun la cale.

Într-o zi, contabilul Petrişor, venind de la bancă, îi zise :

— Saşii de-aici, în fiecare an, îşi țin maialul lor tradițional în poiana din pădurea Corneşti ; de ce n-am face şi noi un maial, în Teiş ? Am aflat acolo o poiană, raiul lui Dumnezeu ! Nu-i departe de sat. Vom face lucru mare ! Am vorbit cu dascălul să jucăm, acolo în poiană, *Cinel-cinel* de Alecsandri. Invităm şi străini, aducem muzică ! Las' să vadă pădurea odată şi jocuri româneşti !

Contabilul vorbise însuflețit ; se vedea bine că mai înainte pusese la cale, cu dascălul, toată afacerea.

Marioara bătu din palme de bucurie ; Andrei se învoi din toată inima.

— Vrednic e muncitorul de plata sa, zise Petrişor. Măgurenii noştri au isprăvit cu arăturile şi sămănăturile de primăvară, nici un petec n-a rămas nearat, — nici în Măgura, nici în Cornățel. Un strop de voie bună nu le va strica.

Andrei cunoştea bine poiana din Teiş, Poiana Cerbului, cum cunoştea dealtfel întreg hotarul Măgurii, şi pădurile cu toate păraiele şi potecile. Află că locul e foarte potrivit ; se temea numai că oamenii, nefiind obişnuiți să-şi petreacă decît în sat, nu vor primi ideea cu însuflețire. Însă tineretul, fiind cu totul de părerea lui Petrişor şi a dascălului, reuşita era asigurată. Maialul românilor avea să se țină la patru săptămîni după cel săsesc, la Ispas.

Niciodată pîn-acum popa cel unit nu fusese invitat la vreo petrecere săsească, deşi se țineau mai multe pe an. La concertul de la sfințirea şcolii româneşti el invitase însă pe toți fruntaşii saşilor, dar dintre ei numai notarul luase parte, căci tare-i mai plăceau petrecaniile. Erau prea invidioşi ca să poată asista la sărbătorirea triumfului românesc. Dar se vede că fruntaşii nu voiau să apară mai puțin civilizați în ochii lui Andrei, căci la maialul din primăvară îl invitară pe el, pe părintele Todoruț, pe dascălul Ion Olariu şi pe contabilul Petrişor. Andrei mulțumi de cinste, dar era hotărît să nu

se ducă. Marioara însă dorea foarte mult să vadă o petrecere săsească, şi cînd Andrei băgă de samă dorinţa ei, îşi schimbă bucuros hotărîrea.

Mărioara era deosebit de vioaie în primăvara asta. Setea de viaţă se deşteptase în ea într-o măsură neobişnuită, iar Andrei umbla să-i împlinească toate dorinţele, cu cea mai mare bucurie.

După-amiaza era frumoasă şi limpede în ziua de maialul saşilor, totuşi Andrei şi Mărioara nu stătură în poiană decît două ceasuri, căci de la o vreme Mărioarei începu să-i fie frig. Ea nu spunea nimic, dar Andrei văzu că e palidă. Şi cu toate că notarul se supără, cei doi soţi plecară devreme către casă.

Poate în urma mişcării, poate unde ieşiseră din răcoarea pădurii, pe drum Mărioara începu să se rumenească, să se simtă mai bine.

Dar, ajunsă acasă, iar i se făcu frig şi începu să o doară capul. Trei zile Andrei nu o lăsă să se scoale din pat, deşi Mărioara spunea mereu că nu-i bolnavă, că nu-i nici o primejdie. Asculta însă de Andrei, plăcîndu-i s-o mîngîie, s-o îngrijească. Era veselă, dar Andrei căzu pe gînduri : nu putea să fie un semn bun această oboseală, la vîrsta ei. De aceea, îndată ce se făcu bine, el stărui să-l însoţească la oraş, să consulte un doctor. Dar Mărioara se îngrozi : nici nu voia să audă de doctor.

— Mai bine să mergem să-mi văd de-o haină pentru maialul nostru ! Ce doctor ? Doar nu-s bolnavă. Ştii ce, Andrei ? Aş vrea să fiu foarte frumoasă la maial ! La sfinţirea şcolii am fost în costum de măgureană, nici nu m-am deosebit de celelalte fete din sat. Acum vreau... Vai, dar nu cutez să-ţi spun, mi se pare că ar fi o jertfă prea mare din partea ta.

— Ei, ce copilă eşti ! Orice-ar fi să fac pentru tine nu e o jertfă, ci o bucurie pentru mine, zise Andrei neliniştit, pentru că în vocea Mărioarei era un accent ciudat şi nou.

— Adevărat ? întrebă Mărioara, privindu-l ţintă cu ochii ei plini de străluciri.

În loc de orice răspuns, Andrei o îmbrățișă cu gingășie și o sărută.

— Aș vrea... aș vrea să am o haină de mătase albă! Vezi, e o prostie, nu-i așa? La un maial în pădure să mergi cu haină de mătase! Dar... o doresc foarte mult.

— Ei bine, dragă, dacă vreai, putem merge chiar mîne la oraș. Mulțămită lui Dumnezeu, bani sînt; va trebui s-o lași unei croitorese să ți-o facă, ție ți-ar da prea mult de lucru.

— Nu, Andrei, pentru nimic în lume, nu! Vreau să mi-o cos eu, îmi place deosebit de mult să cos mătasă. Tu ce știi, tu poți rîde! Tu nu știi cîtu-i de dulce finețea ei, cum îți pătrunde prin degete în toată ființa.

În ziua următoare plecară la oraș. Porniră de dimineață, să poată tîrgui mai devreme; mai tîrziu Mărioara avea să-și viziteze cunoscutele, să le invite la maialul de Ispas din Măgura. Deși era ceva aproape de necrezut ca doamnele mai subțiri de la oraș să cuteze a face o excursie atît de lungă și pe drumuri rele, Mărioara era adînc convinsă că prietenele ei vor primi invitația. Avea o încredere oarbă că de-acum orice va încerca toate-i vor reuși, toate-i vor fi cu putință. Și, spre marea mirare a lui Andrei, cele mai multe îi făgăduiră că de bună samă vor veni.

Isprăvindu-și treburile, cei doi soți mergeau veseli spre birtul în fața căruia trăsese căruța lor. Nu luau în samă privirile trecătorilor, care se uitau cu plăcere la o asemenea frumoasă păreche de oameni.

Deodată Mărioara își încetini pasul, și, strîngînd mai tare brațul lui Andrei, se alipi de el. Andrei simți dulcea ei povară, și se sperie că iar i se face rău. Dar cînd voi s-o întrebe ce are, el văzu venind din față, trecînd în chiar clipa aceea pe lîngă ei, o doamnă înaltă, zveltă, îmbrăcată în negru, care avea ceva din gingășia unei libelule. Străina trecu privindu-i mirată, cu ochii ei mari, adînci, negri ca noaptea. Deși Mărioara era cu pleoapele plecate, simți că străina a trecut de ei, și, ridicîndu-și fruntea, lăsă brațul lui Andrei și oftă ușurată.

— Doamne, ce ochi are doamna asta ! suspină ea, şi cum s-a uitat de mirată la mine şi la tine. N-ai băgat de samă ?

Andrei făcu o sforţare ca să-i răspundă : recunoscuse în străină pe Dora Muntean.

— Am văzut-o de-abia cînd a trecut pe lîngă noi, spuse el cu sinceritate.

— Eu am zărit-o demult ; de cînd a apărut de după colţ nu şi-a mai luat ochii de la noi. Ce privire ciudată, ce ochi mari şi negri, ca de tăciune ! Mi-e frică să nu mă fi deochiat, rîse Mărioara, scuturîndu-se parcă de impresia ce i-o lăsase străina.

Drumul pînă la birt îl parcurseseră în tăcere. Dar cînd ajunseră lîngă căruţă, Mărioara zise :

— Nu cred să fie de-aici.

— Cine ?

— Doamna aceea în negru. N-am mai văzut-o prin oraş.

Andrei rămase pe gînduri. Să-i spună că o cunoaşte ? Să-i spună cine-i ? Dar de ce ar tulbura-o degeaba pe Mărioara ? În sfîrşit, cine era Dora ? O femeie pe care o cunoscuse ca fată. De ce nu i-ar spune soţiei sale adevărul ? El o uitase demult, el o iubea acum pe Mărioara. Simţi totuşi că Mărioara s-ar tulbura aflînd că el o cunoaşte, şi se temea să nu-i facă rău. El însuşi, deşi, de cînd o cunoscuse pe Mărioara, nu se mai gîndise la Dora, era tulburat de întîlnirea asta neaşteptată.

Îşi adunară pachetele în lada din căruţă, se urcară, şi caii porniră. Cei doi soţi rămaseră multă vreme în tăcere. Apoi Andrei începu să-i spună Mărioarei cele din urmă hotărîri pe care le luase împreună cu directorul Matei cu privire la împrumuturile ce le cereau tot mai mulţi măgureni la banca sătească. După ce termină tot ce era nou de spus, văzînd că Mărioara tace, începu să vorbească despre maial, despre lăutarii pe care i-a angajat să le cînte de Ispas în Poiana Cerbului, din pădurea Teiş, despre frumoasa mătase albă pe care o cumpărase Mărioara, despre piesa *Cinel-cinel,* care avea să se joace cu prilejul maialului. Apoi deodată tăcu,

parcă obosit, parcă mirat că Mărioara nu zicea nimic, deşi părea că-l ascultă. Întru tîrziu Mărioara şopti c-un fel de groază :

— Ce-ar fi să ne trezim că la petrecerea de la Ispas vine şi ea !

— Cine ? întrebă Andrei simţind un sloi de gheaţă în spate.

— Străina aceea în negru ! şopti Mărioara.

— Dar, pentru Dumnezeu, cum de-ţi poate trece aşa ceva prin minte ?! Cum să vină ?! Cine a invitat-o ? Cine-o cunoaşte ?

— Poate are vreo cunoscută printre cele pe care le-am invitat eu.

— Şi chiar dac-ar veni, de ce te nelinişteşti ? Parcă ţi-ar fi frică.

Mărioara ridică ochii înlăcrămaţi spre Andrei.

— Crezi că mi-e frică ? Nu, mi-e milă de ea. Trăbă să fie foarte nenorocită ! Aş vrea să vină, aş vrea s-o mîngîi ! Adevărat că de ochii ei mi-a fost frică la început, dar acum, cu cît mă gîndesc mai mult la ea, cu atîta mi-e mai milă. Înapoia ochilor acelora adînci, trăbă că boleşte o durere uscată, fără lacrămi, fără nădejde, fără leac !

La cuvintele Mărioarei, Andrei se tulbură din nou. Se gîndise el vreodată ce s-a ales de Dora ? Să fie oare-ntr-adevăr nenorocită ?

— Se vede că a făcut o impresie puternică asupra ta, zise el, dacă te gîndeşti mereu la ea. Poate să fie nefericită, cum spui tu, dar ce-ar fi de mirare într-asta ? Cîţi oameni sînt nefericiţi în lume ! Dar putem noi să-i mîngîiem pe toţi ? Pe noi înşine abia putem. Fiecare om e o lume aparte. Mi-e milă, vezi bine, dar ce putem face, cum îi putem ajuta ? S-ar putea, iarăşi, să te-nşăli ; nu totdeauna se poate cunoaşte un om din faţă, ori după port ! Se poate să fie o durere adevărată, dar o durere trecătoare. Poate să-i fi murit cineva drag, vreun copil, de pildă. Nu e musai numai să fie nefericită.

Vorbind aşa, Andrei părea că-şi vorbeşte lui mai mult decît Mărioarei. Dealtfel, pe Mărioara nici n-ar

fi putut-o convinge. Ea rămase cu impresia ce i-o lăsase străina aceea. Însă, ca să-i facă o bucurie lui, văzîndu-l căzut pe gînduri, schimbă vorba și începu să spună noutăți ce le aflase de la prietenele ei, flecăriile proaspete din oraș despre unii și despre alții, se însufleți de cît va fi de frumoasă haina ei. Aducea cu dînsa un croi splendid, de la cea mai bună croitoreasă din oraș.

Ajunseră de-cu-vreme în sat, și Andrei, îndată după ce-i ajută Mărioarei să ducă pachetele în casă, plecă la bancă. Plecă liniștit, căci o văzu pe Mărioara veselă, o auzi cîntînd și își dădu sama că toată impresia făcută asupra soției sale de întîlnirea cu Dora era numai din cauza firii ei prea sensibile, prea delicate.

Dar abia ieși pe portiță că deodată îl asaltară un roi de întrebări. Unde fusese Dora pînă acum ? Unde trăiește azi, căci, desigur, prin orășelul acela era numai în trecere — el nu și-o putea închipui pe Dora decît călătorind dintr-un oraș într-altul, ca pe vremea cînd el era student și cleric. Cum de n-a auzit nici o veste despre ea de cînd a citit anunțul acela de căsătorie cu advocatul Drăgan ? Căzu pe gînduri și o umbră de melancolie i se lăsă pe suflet. Nici nu băgă de samă cînd trecu pe lîngă bancă. Pe drum se întîlni cu părintele Todoruț. Bătrînul îi strînse mîna cu putere.

— Unde te grăbești așa ?

— Ei, iaca, umblu și eu ! zise Andrei, încercînd să zîmbească.

— Se vede că te-a neliniștit și pe dumneata întîmplarea de azi-noapte.

— Ce întîmplare ? întrebă Andrei uimit.

— Nu știi nimic ?

— Ce să știu ? Nu știu. Am plecat de dimineață la oraș, și numai acum m-am înapoiat.

— Hm ! Apoi dar n-ai de unde ști ! Notarul a mîncat o nespălată azi-noapte...

— Cum așa ? întrebă Andrei fără să priceapă.

— D-apoi foarte bine. Atîta merge urciorul la izvor, pînă se sparge.

Andrei Pascu tot nu înțelegea.

— Ei, comèdie ca asta ! Cum de nu-ţi dai cu socoteala ? L-au prins ficiorii, l-au bătut de l-au lăsat mai mult mort şi l-au ascuns subt pod. Aşa i-a trebuit porcului, că se agăţa de toate muierile, ba şi de fete chiar. În Măgura au fost moravurile curate pîn-acum ; bine-au făcut ficiorii că i-au dat o lecţie. Numai de n-ar muri, cioara dracului.

— Aşa de rău l-au bătut ?

— L-au pisat măr ! Nici acum nu şi-a venit în fire, da' nu se ştie : din bătaie, ori din beţie, c-a fost beat azi-noapte ca tureacul cizmei ! Şi, spurcăciunea satului, în loc să-şi vadă de cele două cărări ale beţiei, a pornit pe-a treia. Acum dumneata o ştii pe Vuţa lui Cătană : frumoasă văduvă ! A vrut să-i între în casă. I-a spart uşa — el e tare cît un bivol ! — dar, la ţipetele femeii, au sărit ficiorii, care se vede că-l pîndeau demult. Numai de n-ar muri bala cea spurcată, c-ar da ficiorii de dracu'.

— Se ştie care l-au bătut ?

— Nu se ştie, dar lucrurile astea se află. Îi scapă poate-o gură vreunuia, se laudă poate careva, şi dau de dracu'. Ei, tinereţea cumu-i ? Negînditoare.

— Să nădăjduim că au fost mai tari oasele notarului decît pumnii ficiorilor, zise Andrei zîmbind. Oricum, va trebui să mă cobor puţin printre oameni.

— Nesmintit, părinte Andrei, zise cu veselie bătrînul. Îmi pare foarte bine că te-am întîlnit. Dumneata ştii legea ; spune-le, dac-or ajunge la adecă, ce să răspundă în faţa legii. Ar fi însă mai bine dacă n-ar muri tătarul ! Ăsta-i porc, nu-i domn. Pfui, drace ! Şi bătrînul scuipă cu greaţă pînă departe.

Andrei, cît ce rămase singur, simţi că tot roiul de întrebări de mai înainte dispăruse şi umbra de melancolie i se risipi din suflet. Începu să se gîndească la întîmplarea cu notarul, şi se scîrbi şi mai mult de omul ăsta pe care nu-l putuse suferi de la început.

Vreo două zile fu mereu printre oameni, dar, din fericire, notarul nu muri. Treaz, el nu-şi mai aduse aminte de nimic şi declară că, de bună samă, beat fiind,

a căzut de pe podul ce încăleca valea satului. Andrei văzu că notarul, pe lîngă patima necurăției, mai era și laș, căci de bună samă va fi știut, cel puțin în parte, de bătaia soră cu moartea ce i-o dăduseră feciorii.

XII

Contabilul Petrișor, dascălul Ion Olariu, părintele Andrei Pascu puteau să fie mulțumiți de felul cum aranjaseră scena în Poiana Cerbului din pădurea Teiș ; cînd se dădură laoparte cele două colțuri ale splendidelor covoare ce închipuiau cortina, toată lumea începu să strige cu însuflețire : «Bravo ! Bravo !». Fetele și feciorii care greblau otava la începutul piesei *Cinel-cinel,* apărură în bogatul decor de covoare și țesături ca într-un miraj, ca într-o poveste ; buzele lor se mișcau, dar în ropotul aplauzelor nu se auzea încă ceea ce cîntau greblînd otava. Podiul fusese ridicat chiar la o margine a poienii ; culisele răspundeau în pădure, iar peste pă-reții și tavanul de țesături se aplecau crengile stejarilor bătrîni. În fața scenei poiana făcea o elipsă ticsită de bărbați și femei în port de sărbătoare. Chiar înaintea scenei ședeau, în două șire, pe bănci nouă de scînduri nedate la rindea, preoți și preotese, dascăli și dăscălițe. Chiar în mijloc, pe banca cea dintîi, era Mărioara, avînd la dreapta pe soția directorului Matei, la stînga pe însuși directorul — singurii care îi învredniciseră, dintre invitații din oraș, cu prezența lor. Erau însă preoți mulți din jur, cu familiile lor, ba, nu știu cum, se nimeriră și vreo patru clerici, îmbrăcați însă în civil. Ei ziceau că au vrut să vadă cu ochii lor ce poate face pe sate un preot harnic, cum îi mersese numele lui Andrei ; însă, luînd în samă cît de tainic șoptea fiecare fetelor de preot lîngă care ședeau, se putea crede că veniseră mai mult de dragul acestora.

Reprezentarea piesei *Cinel-cinel* începu pe la ceasurile trei după prînz. În sat, pe cîmp, clocea o năduşeală mare în ziua aceea de Ispas ; soarele ardea ca-n mijlocul verii ; dar în Poiana Cerbului era o răcoare aromată, care recreeă, hodini parcă, în scurtă vreme, pe toţi cei nou-sosiţi. Românii din sat, peste aşteptările lui Andrei, veniseră aproape cu toţii. Copii mici de mînă, copii mici în braţe, bătrîne cu cîrja lucie — veniseră de pe la amiază. Dar dintre străini sosiră unii şi după ce se începu reprezentaţia. Nimeni nu-i mai lua în samă pe aceştia, ochii tuturor, urechile tuturor erau la cele ce se petreceau pe scenă. Aproape fiecare bărbat avea acum un copil mai mărişor în braţe, să vadă şi ei minunea. Numai Mărioara se nelinişte de cîte ori sosea cîte un nou oaspete. Ea nu-şi putea închipui să nu mai vină nimeni din oraş, afară de Matei cu soţia lui, de vreme ce atîtea prietene bune îi făgăduiseră. De la o vreme, liniştea nu mai fu tulburată : nu se mai arătă nici un nou-venit. Piesa se apropia de sfîrşit în cea mai adîncă însufleţire a publicului. Mărioara se făcuse palidă, avea senzaţia că a pierdut ceva ce nu mai putea găsi. În haina ei de mătase albă părea şi mai palidă, şi mai transparentă. Părea că visează, părea că e dusă cu gîndul undeva departe, departe.

Dar abia se potoliră aplauzele de la sfîrşitul piesei, abia începură să pătrundă acordurile muzicii prin larma omenească, şi Mărioara tresări ca trezită din visare, ochii ei se umplură de strălucire, şi faţa ei se lumină. Simţi că se înşelase, că adînca ei dorinţă de a-şi petrece azi ca niciodată — dorinţă ce i se născuse demult în suflet — nu se stinsese, nici nu scăzuse, din cauză că prietenele ei nu veniseră.

— Ne vom petrece şi singuri, domnule Matei, ce zici ?

Ea se ridică şi, fără nici o sfială, întinse braţele albe spre director. Taraful cînta o ţarină plină de foc. Directorul Matei era om de omenie, dar din fire era cam poet : cînd văzu pe Mărioara înaintea lui cu braţele întinse, i se păru că i se întunecă înaintea ochilor.

Adevărat că niciodată nu o văzuse atît de frumoasă pe preoteasa din Măgura. El își stăpîni emoția, se ridică îndată și începură dansul. Mărunt, ușoară ca luată de-o vrajă, își purta Mărioara pașii gingași în ritmul țarinei. Matei era și el bun dansator, dar acum îi părea că n-a avut, în viața lui, o parteneră mai bună.

— Lor le va părea rău că n-au venit, nu-i așa, domnule Matei ? îl întrebă în cursul dansului Mărioara.

Se mai formară la repezeală vreo zece părechi ; oamenii făcură loc, și priveau cam stînjeniți : numai domnii dansau, dintre țărani nimeni nu cuteza, deși țarina era dansul de toată duminica în Măgura.

— Poate să regrete, doamnă. Eu... eu mă simt de pe-acum fericit că am putut veni.

— Adevărat ? întrebă Mărioara fericită, privindu-l țintă în ochi.

— Dumneata ești o artistă, o adevărată dansatoare, doamnă Pascu. Nu știu, am mai îmbătrînit eu, ori ai întinerit dumneata, din iarna trecută, cînd am dansat mai întîi cu dumneata, dar mi se pare că acum nu mă mai potrivesc cu dumneata. Zbori ca un fulg.

— Într-adevăr, azi mă simt foarte bine și am o dorință, o plăcere de a petrece ca niciodată. M-am supărat puțin că pretinile mele nu și-au ținut cuvîntul, dar acum mi-a trecut.

— Se hotărăsc ușor, dar se pornesc cu greu cucoanele noastre, sînt prea comode, mi se pare. Dacă ar fi fost să vină cu trenul pînă aici, v-asigur că ar fi venit și cele neinvitate. Sînt amatoare de petreceri, poate chiar prea amatoare, dar fără multă oboseală. Grozav își tem frumusețea ! Hm ! Și cu toate că se țin ca în cutii, totuși nici una nu se poate asămăna cu dumneata, de pildă.

— Sînt frumoasă azi ? întrebă cu naivitate Mărioara.

— Poate fi fericit părintele Andrei. Numai mă mir cum de nu i se urăște pe sate, un om cu cultură așa de solidă ca sfinția-sa.

— O, el are atîta de lucru ! zise Mărioara fericită.

În vremea asta Andrei, care făcuse pe sufleurul, ieşi dintre covoarele scenei, şi, văzînd că ţăranii nu intră în joc, începu să strige :

— Nu vă îmbiaţi, oameni buni ! Petrecerea-i a tuturor.

— Aşa-i ! îl ajută îndată părintele Todoruţ. Nu vă uitaţi ca viţelul la poarta cea nouă ! Jucaţi, că nu vă mîncă nime !

Însă nimeni nu se mişcă pînă cînd nu apărură feciorii şi fetele care jucaseră teatru. Dascălul luă o fată, contabilul alta, şi pilda lor fu urmată numaidecît de ceilalţi feciori. Acum începu să se mişte şi mulţimea. Şi de ici şi de colo se desprindea cîte-o păreche şi, în scurtă vreme, întreaga poiană se umplu de vîrteje înflorate, şi numaidecît porniră şi chiuiturile.

«Dragu mi-i cu cine joc
Că miroase-a busuioc,
Dragu mi-i cu cine-nsăr
Că miroase-a calapăr.
Dragă mi-i mîndruţa-naltă
Că-mi dă gura peste poartă !»

Chiuiturile începură să ploaie din toate părţile ; uneori urmau într-un fel de cadenţă, striga d-ici unul, răspundea de colo altul, întregind versul celui dintîi, de parc-ar fi fost înţeleşi. Un ghiduş chiui :

«Place-mi jocul cel săsesc,
Da-i mai bun cel rumânesc,
Că nu taci ca bou-n şură,
Ci mai troscoteşti din gură.»

Numaidecît se auzi dintr-altă parte :

«Hai hui — na păşui,
Mîndră-i fata sasului.
Înfoiată, pieptănată,
Da' nu rîde niciodată.»

Iar ghiduşul cel dintîi adaose :

«Fetele, nevestele
Rumenesc ca florile,
Frîuele, săracile
Le mîncă pistruile!»

Intrară în dans și femei și bărbați, vîrtejele înflorate erau tot mai dese. Taraful cu lăutari cînta cu foc; strîngeau țiganii viorile subt bărbii, se îngînjoiau ca și cînd ar fi fost din elastic, se frămîntau, își lăsau capul domol pe umărul stîng, și-l ridicau apoi deodată, tresărind de parcă o sîrmă de foc nevăzută le-ar fi trecut prin trup, înțepenindu-l drept ca o lumînare. Chiuiturile nu se mai isprăveau. Cei care nu jucau începură poveștile, rîdeau. Unii se retraseră la mesele improvizate ca o tivitură albă în jurul poienii, își desfăcură merindețele și îmbucară cîte ceva ca să poată sorbi un pahar cu vin. Se adunară lîngă cîteva mese și bărboșii setoși de un pahar de băutură, și dădură numaidecît de lucru birtașului sas. Cei patru clerici, învățătorii mai tineri, contabilul Petrișor, directorul Matei nu aveau o clipă de hodină; erau multe fetele de preoți, preotese mai tinerele pe care era păcat să nu le joace.

Mărioara trecea, neobosită, de la un dansator la altul. Se rumenise ca o garoafă, și ochii ei străluceau nespus de frumos. Andrei se apropie de mai multe ori de ea șoptindu-i:

— Dragă, să nu te obosești prea tare! Vezi, mai odihnește puțin. Vino cu mine să bei un strop de vin.

Dar ea rîdea și-l asigura că nu-i ostenită, că azi e mai ușoară ca oricînd, că ar putea dansa pînă dimineață, fără să se odihnească. Dar pentru cîte un pahar de vin cu apă se apropia din cînd în cînd de mesele bărboșilor, deșerta păhăruțul întreg, spre marea mirare a lui Andrei, care n-o văzuse bînd vinul altfel decît muindu-și buzele în pahar, și iar fugea la joc.

Directorul Matei dansă de multe ori cu Mărioara. El era încîntat de preoteasă și-i spunea mereu, cu cea mai curată însuflețire, cît e de gingașă, cît e de frumoasă. Și Mărioara simțea că n-avea de ce să se supere. Veselia

vuia tot mai puternic în Poiana Cerbului, și, pînă la pauză, Mărioara dansă neobosită. Clericii se învîrteau acum parcă mai mult în jurul ei decît în jurul fetelor. Mărioara era răpitoare.

În pauză ea nu mîncă, ci mai mult ciuguli, și Andrei trebui să-i pună cu sila jacheta, temîndu-se să nu răcească. Soarele scăpătase demult după pădure, și umbrele însărării cădeau moi, dar tot mai dese. Mărioara fu sufletul petrecerii și după-amiază ; Andrei era mîndru de ea, dar se temea grozav să nu se prea obosească. El știa cît de gingașă era și cît de ușor răcea. Îi făcu în mai multe rînduri propunerea să meargă acasă, dar ea îl privi de fiecare dată atît de rugător, încît, de la o vreme, Andrei nu mai cuteză să insiste, ca să nu-i strice voia.

După-amiază veselia se porni cu și mai mult temei, și oaspeții nici gînd n-aveau de plecare. Un popă bătrîn își ridică poalele anteriului și începu să-și bată cizmele cu palmele, făcînd niște ponturi de se grămădi lumea în jurul lui. Alții, mai tineri, își luară preotesele la joc, să-și mai aducă aminte de cînd fuseseră ele fete-mari, iar ei clerici. Țăranii chiuiau, vîrtejurile înflorate îți luau vederea, pe la mese se porniră cîntecele bătrînești, romanțele, doinele. În fruntea unei mese lungi, popa din Cărpiniș se ridica din cinci în cinci minute și toasta :

— Fraților ! Zi mare, zi de bucurie avem astăzi ! Se ridică și neamul nost', măi copile măi ! Se ridică din întunerec, joacă teatru, fraților ! Libertatea, 'galitatea, 'tatea ! Mergem înainte, măi copile măi !

Bătrînului i se lega repede limba, i se umpleau ochii de lacrămi și ședea, în aplauzele celor de la masă. Cu o punctualitate de ceasornic se ridica să-i răspundă dascălul Bogdan din Cacova, un bărbat de vîrstă mijlocie, cu mustața bălană, lungă, răsucită ca un fuior.

— Să am iertare să spun și eu trei cuvinte, domnilor și doamnelor. În cultură e lumină, iar lumina vine din școala națională. Trăiască luminătorii poporului ! Cînd zic luminători mă gîndesc întîi la părintele Andrei !

Vrednic om, vrednic popă ! Aşa conducători s-avem pe toate satele, şi batem lumea întreagă, pentru că lumina e tăria, domnilor şi doamnelor.

El vorbea cu o voce groasă, vorbea rar, dînd fiecărui cuvînt o mare importanţă. Atît dascălul Bogdan cît şi părintele din Cărpiniş erau cunoscuţi de toţi pentru mîncărimea lor la limbă, îndată ce se ameţeau de cap, însă era mare deosebire între felul cum îl ascultau pe unul şi cum îl ascultau pe celălalt. Părintele din Cărpiniş vorbea cu blîndeţe, cu vocea tremurată, plîngătoare, şi ascultătorii îl lăsau să vorbească de cîte ori se ridica ; dascălul, dimpotrivă, cu cît era mai beat, cu atît vorbea mai aspru, mai împungaci, de parcă-ar fi vorbit împotriva ascultătorilor.

— Destul ! Nu ne trăbă ! Nu ne trăbă ! Nu sîntem curioşi, protestau cei de pe la mese de cîte ori se ridica Bogdan, însă el nu lua în samă protestele şi spunea cu mînie cele «trei cuvinte».

Se încinse o petrecanie de-ar fi putut să ţină pînă dimineaţa, dar nimeni dintre organizatorii maialului nu se gîndise la aşa ceva : nu erau lămpi, nu mai era băutură. Căzînd noaptea, nu avură încotro : trebuiră să se împrăştie — şi domnii şi ţăranii. Cei mai mulţi plecară de-cu-vreme spre casă.

Părintele din Cărpiniş se sui cu silă în căruţă.

— Numai un cop de vin să mai bem, unul de la botul calului, măi copile măi !

Căruţele porneau una după alta, şi în curînd Poiana Cerbului rămase părăsită, cu iarba călcată, bătucită, cu crengi rupte, cu bucăţele de hîrtie şi cu resturi de mîncări risipite pe jos. Părea batjocorită şi tristă, şi însărarea sosi la vreme, învăluind-o cu umbrele ei.

Cîteva căruţe cu oaspeţi, trebuind să treacă prin sat, se opriră înaintea birtului. Se auziră din întunerecul ce se lăsase glasurile groase ale bărbaţilor, vocile subţiri şi mînioase ale femeilor, apoi, peste puţin timp, zgomot de roţi şi tropotit moale de copite, semn că porniseră din nou, dar vreo cinci bărboşi şi trei învăţători întrară în lumina din birtul sasului. Nu se întîlniseră

demult, şi petrecania din pădure nu făcuse decît să-i întărîte. Numaidecît o larmă veselă pătrunse afară, şi nu peste mult geamurile începură să se cutremure: cînta părintele din Lunca, cel mai vestit cîntăreţ din tot jurul. Societatea cea veselă spori cu contabilul Petrişor, cu dascălul Olariu, care fură primiţi cu urale tunătoare. Părintele Todoruţ, trecînd spre casă, se opri şi el, în cumpănă, cînd ajunse în dreptul geamurilor luminate ale birtului : se între, să nu între ? Birui însă hotărîrea de-a merge la hodină : el nu mai era tînăr, şi peste zi avusese mult de lucru.

În crîşma sasului petrecania bubui pînă dimineaţă. Se bău o groază de vin, şi oamenii, în loc să se-nmoaie, se înăspreau tot mai tare, şi cîntecele erau tot mai avîntate. Cînd ieşiră din birt, răsărea soarele. Porniră miraţi, legănîndu-se, vorbind tare. Pînă la Podul Mare aveau cu toţii acelaşi drum şi aveau încă atîtea chestiuni de rezolvat, atîtea vorbe începute şi neisprăvite.

Cînd să iasă din Măgura, iată că pe drum înaintea lor durăie o căruţă şi se tot apropie.

— Hm ! zise unul dintre popi, dacă preoteasa mea ar fi şi ea cuminte o dată în viaţă şi mi-ar trimite căruţa...

— Ar fi foarte bine. Nu ne-ar strica acuma, zise altul.

— Ce vă plîngeţi ? Faceţi o plimbare, o adevărată plimbare ! spuse al treilea.

— Ci ! Asta-i doctorul Creţu ! Oare unde merge aşa de dimineaţă ? întrebă unul.

— Poate la popa saşilor, poate la vreun sas avut ! Românii nu-l prea cheamă pe doctor.

Căruţa trecu însă prin uliţele săseşti fără să se oprească. Vasile Neagu, vecinul părintelui Andrei, îndemna mereu căluţii. Era tăcut şi întunecat, şi nici nu lua în samă privirile întrebătoare ale românilor cu care se întîlnea. Fusese trezit în puterea nopţii de Andrei şi trimis în oraş după doctor, fiindcă preotesei îi era foarte rău.

Dinaintea casei parohiale căruța se opri, doctorul Crețu se scobori sprinten, cu o mică geantă subsuoară. Cînd îl văzu intrînd, în ochii părintelui Andrei se aprinse o rază de nădejde. De cînd îl aștepta! Doctorul îi strînse repede mîna și se apropie de patul bolnavei.

Abia ațipise în noaptea aceea de după maial, și Mărioara îl și trezise, gemînd pătrunsă de junghiuri ascuțite. Avea fierbințeli mari. Îi era frig, se zguduia, și respira scurt și arzător. Andrei, înspăimîntat, sărise din pat, aprinsese lumînarea și făcuse tot ce știa ca să-i oprească junghiurile; îi făcuse frecții cu oțet de vin, îi pusese comprese reci, o învelise bine, o întrebă mereu dacă se simte mai bine, îi dădea din cînd în cînd paharul cu apă rece să-și astîmpere setea arzătoare. Se temuse el că n-o să fie bine de cînd o văzuse pe Mărioara dansînd atît de mult și cu atîta patimă! El știa cît e de plăpîndă, de gingașă, cît fusese de slăbită în iarnă, și se aștepta la o răceală. Însă acum nu era vorba de-o răceală ușoară, ci de începutul unei boli grele, și el nu-și putea ierta că nu înfrînase voia-bună a Mărioarei! Trimisese repede după doctor. Se gîndise întîi să meargă chiar el, ca nu cumva să invoce doctorul vreun pretext ca să nu vină, mai ales că era vreme de noapte, dar se îngrozi la gîndul s-o lase singură pe Mărioara. Adevărat că ea surîdea mereu, încercînd să-și ascundă durerile, dar el vedea cum o pătrund junghiurile, oprindu-i respirația.

— Am mai fost eu răcită, și mi-a trecut; o să-mi treacă și de data asta, zicea mereu Mărioara.

— Desigur, dragă, o să-ți treacă, dar era așa de bine dacă m-ai fi ascultat și am fi venit mai devreme acasă. Tu ai știut că la maialul sașilor am stat foarte puțin, că n-ai dansat și că totuși te-ai răcit!

— A, dar n-a fost chiar așa de grav cum ai crezut tu! Am stat în pat numai fiindcă simțeam o adîncă plăcere să mă îngrijăști. Nu, Andrei, n-o să-mi fie nimic. Dar fiindcă acum sînt răcită mai tare, o să stau o săptămînă în pat, ca să te am mereu lîngă mine, să mă mîngîi, să mă-ngrijăști! Tu n-ai idee cît mi-e de bine cînd mă-ngrijăști tu!

— Ce stai să spui, dragă ! Trăbă să fii bolnavă ca să simți mîngîierile mele ?

Ea îl privea cu dragoste, îi apăsa mîna pe fruntea ei fierbinte, ofta, se cutremura ușor și zicea :

— Cît îmi ești de scump, și cît te mai năcăjesc eu ! Dar de-ai ști cît farmec coboară-n inima mea cînd te văd îngrijorat pentru mine ! Atunci simt mai tare că mă iubești ! Așa-i că mă iubești, Andrei, că numai pe mine mă iubești ?

Andrei o mîngîia, o asigura de dragostea lui. Pe cine alta ar putea el iubi ? Ea închidea ochii, o seninătate dulce îi inunda fața, dar junghiurile o trezeau îndată din visare. Cînd îi spuse Andrei că trimisese după doctorul Crețu, Mărioara îl privi ciudat și zise :

— Crezi că-i o răceală... serioasă ?

— Nu cred, dragă, dar e bine să avem de la început sfatul unui om priceput, cu atît mai vîrtos că tu n-ai voit să te-arăți niciodată unui doctor, ori de cîte ori te-am rugat. E bine să știu de la început ce-ți face bine în astfel de cazuri ; apa rece, sau căldura ? Vezi, eu nici atîta nu știu.

— Apropierea ta îmi face mai bine, dragă Andrei ! ofta Mărioara și-i apăsa cu dulceață mîna pe fruntea ei încinsă de febră. Vezi, așa ! Acum nu mă mai doare nimic.

Dar, timpul trecînd, junghiurile, în loc să se împuținеze, se tot înmulțeau, uneori febra se ridica atît de mult, încît Mărioara vorbea într-aiurea, sporind din ce în ce spaima lui Andrei. Îi părea că noaptea asta nu se va mai sfîrși, și se învinuia că nu ascultase de sfatul socrului său, că nu-și văzuse de-o parohie la oraș, unde ar fi putut avea acum la îndemînă un doctor și o farmacie.

De-aceea se simți aproape fericit cînd îl văzu pe doctor intrînd : i se păru că, venind Crețu, orice primejdie a dispărut. Îl lăsă pe doctor cu bolnava, și așteptă în odaia vecină ca pe spini. Nu trebui să aștepte mult, căci prietenul său puse foarte repede diagnosticul : pneu-

monie, şi o formă dintre cele mai grave, ce cuprinsese în cîteva ceasuri amîndoi plămînii.

— Oamenii tinări suportă şi cazurile grave, frate Andrei, zise doctorul, încercînd să-l încurajeze, dar neîndrăznind să i se uite în ochi.

Auzindu-i vocea şi văzîndu-i faţa, Andrei presimţi tot adevărul.

— Nu-mi ascunde nimic, doctore. Eu ştiu că Mărioara n-a avut niciodată o sănătate de fier.

— Apoi da ! În cazuri de-acestea totul atîrnă de inimă. O slăbire a inimii poate să fie fatală. În orice caz, ai face bine dacă i-ai înştiinţa pe părinţi.

Încă în ziua aceea, vestea cea rea se răspîndi printre măgureni. Înspre sară sosi din Aluniş părintele Morar cu nevastă-sa, apoi vreme de şase zile nimeni nu mai ieşi şi nimeni nu mai întră în curtea parohiei unite, decît servitoarea, şi, în ziua a şasea, părintele din Lunca.

O nelinişte grea se putea citi pe feţele, în ochii măgurenilor. Femeile şopteau în taină, cu obrajii trişti, cu ochii plînşi. De cîte ori ieşea slujnica din curtea popii, o inconjurau, o întrebau. Preotesei îi era din zi în zi tot mai rău. Părintele Todoruţ veni de cîteva ori înaintea hurubei celei unite, dar nu se putu hotărî să între. Şi să nu fi cutezat cineva acum să-l oprească-n drum, să-l întrebe ceva : îl lua cu furca cea lungă. Inima bătrînului era stricată, plină de amărăciune. Un singur gînd, acelaşi, îi revenea mereu : «Cum să moară aşa de tînără, ca o floare ? Cum să rămînă văduv de pe-acum ?»

Şase nopţi Andrei Pascu nu dormi, nu se mişcă de lîngă patul bolnavei. Frînt de durere, rupt de oboseală, aţipea din cînd în cînd, dar repede tresărea speriat şi privea îngrozit la Mărioara. Faţa lui se înnegri, obrajii-i căzură înăuntru, ochii-i ardeau uscaţi. De cîte ori îi schimba compresele cu apă rece, îi treceau suliţi ascuţite prin inimă : Mărioara slăbise, îngălbenise, dulcea ei viaţă se mistuia văzînd cu ochii. De la o vreme lui Andrei i se păru că nu mai simte nici o durere. Inima

i se împietrise ; viața i se părea un pustiu îngrozitor, și prin pustiul acela el trecea cu ochii închiși. În răstimpuri avea senzația că se trezește, că mintea lui devine acută, sfredelitoare, că trece cu ea prin toate convingerile cîte i se închegaseră pînă acum în suflet, ca printr-o materie putredă, că totul pîrîie, că totul se prăbușește, că nu-i mai rămîne nici o temelie din cele pe care își zidise viața. I se părea că în el s-a concentrat atîta forță de distrugere, încît ar putea zdrobi lumea întreagă. Dar ce ? Însăși lumea era zdrobită : mintea lui sfredelitoare tăiase fundamentul soarelui, al stelelor, al universului întreg. Nimic nu mai era, decît pustiul. Și totuși, nici în clipele cînd mintea lui lucra așa de fulgerător, el nu mai simțea nimic, chiar gîndul parcă nu mai era al lui.

Mărioara voia să-l simtă mereu lîngă sine ; nu lăsa pe nimeni altcineva să-i schimbe compresele ce se înferbîntau repede pe sărmanul ei piept săpat de moarte, decît pe Andrei, care părea că înviază de cîte ori vedea surîsul ei. Mărioara, deși suferea adînc, surîdea mereu. În ziua a cincea a bolii, dimineața, pe cînd tatăl său și mamă-sa adormiseră toropiți de nehodină și de durere, Mărioara își adună toate puterile, se ridică într-un cot, în albul așternut, își puse mîna pe capul lui Andrei și voi să-i vorbească. Însă un lung răstimp nu putu zice nimic ; un plîns domol o podidise, lacrămi amare îi curgeau pe obrajii slăbiți și palizi.

— Iartă-mă, dragă Andrei, iartă-mă că plîng. Credeam că e cu mult mai ușor să mori.

— Nu vorbi așa, nu vei muri ! zise Andrei cu o voce arsă, șuierătoare.

— Ba da, Andrei dragă, eu o să mor acum ! suspină Mărioara. Eu m-am gîndit de multe ori la moarte, dar nu m-am îngrozit de ea pînă acum.

Andrei îi luă mîna de pe cap, o ajută să se așeze în așternut, îi luă apoi amîndouă mînile albe, palide, transparente, și începu să i le sărute.

— Ce spui, dragă ?! Te-ai gîndit tu la moarte ?!

— Demult, Andrei ! De cînd eram fată, pînă nu te-am cunoscut pe tine, îmi părea de multe ori că-s străină în lumea asta, că o să trec foarte degrabă prin ea. — Andrei oftă şi se uită la ea cu o durere adîncă, dar nu putu să-i spună nici un cuvînt. — După ce te-am cunoscut pe tine, gîndul morţii m-a părăsit ; am crezut că pentru totdeauna, şi-mi părea bine. Dar în iarna trecută am văzut că m-am înşălat. Din nou am început să cad în gîndurile de demult ; nu ştiu cum, în mine a fost întotdeauna un fel de neputinţă, Andrei, ceva ce niciodată nu m-a lăsat să mă dăruiesc din tot sufletul. Chiar şi pe tine mi-a fost întotdeauna teamă să te iubesc din toate puterile mele.

Bolnava vorbea domol, rar, dar timbrul glasului i se încălzea din clipă în clipă. Se opri, căci respiraţia îi era foarte grea. Andrei o privi rugător ; părea că-i zice : «Nu te mai obosi, dragă ! Vezi că-ţi strică ! Las', că-mi vei spune tu după ce te vei face sănătoasă.»

— Las', Andrei, nu-mi face rău, n-avea grijă ! zise Mărioara zîmbind. Vezi, m-am liniştit pe deplin. Îmi părea moartea cu atît mai frumoasă cu cît prin ea ţi-aş fi făcut un bine... Dar acum văd că m-am înşălat, văd că tu mă iubeşti mult şi numai pe mine, şi-acum îmi pare rău să mor, să te las singur şi pustiu. De-aceea mi-e greu să mor, din cauza ta mi-e greu.

Ea izbucni din nou în plîns. Andrei se trezi parcă dintr-un vis greu.

— Nu pricep, dragă ! Eu întotdeauna te-am iubit, cu toată puterea sufletului meu te-am iubit.

Mărioarei îi năvăli tot sufletul în ochi, şi pe-o clipă îi dispăru de pe chip toată urma suferinţei, a morţii apropiate.

— Acum ştiu, dragă, şi cred ! Şi-ţi mulţămesc, îţi mulţămesc din toată inima !

Ea începu să plîngă cu hohote şi abia întru tîrziu se putu linişti. Tusea o îneca, îi rupea pieptul.

— Acum ştiu, dragă Andrei, dar a fost o vreme cînd n-am ştiut ! Mai ales astă iarnă credeam că nu ţi-e drag de mine din tot sufletul. Vai, să nu crezi că am

fost nenorocită. Eu vedeam și simțeam dragostea ta, și pentru fericirea mea era de ajuns și mai puțin ! Dar aș fi văzut moartea mai frumoasă știind că nu mă iubești atît de tare. Eu sînt vinovată, Andrei, eu ți-am descoperit un secret. Din toamnă, Andrei, și nu ți-am spus ! Mă simt foarte vinovată față de tine.

Tusea o înecă din nou. Andrei îi zbici fruntea asudată și începu să-i mîngîie părul. Nu pricepuse cuvintele din urmă ale Mărioarei.

— Cît erai tu dus la bancă, Andrei, mie-mi era mereu dor de tine. Și ca să te am mai aproape, luam cărțile tale, le ceteam, ceteam notițele de pe marginea lor, făcute de tine, și-mi părea că ești însuți tu lîngă mine. Într-una am aflat o ilustrată, Andrei, o ilustrată de pe cînd erai cleric, scrisă ție de-o fată.

Andrei, neliniștit, abia acum înțelese.

— Nu te supăra, dragă Andrei, nu era nimic în ilustrata aceea care să mă facă să cred că tu ai iubit-o pe fata care ți-a scris-o. În sfîrșit, și eu am scris și am primit ilustrate nevinovate ca aceea. Dar mi s-a părut că fata care a cutezat să-ți scrie ție trăbă să-mi fie mult superioară, mai frumoasă, mai inteligentă, și mi se părea că eu nu te pot face fericit. De-aceea mă gîndeam la moarte, mi se părea că, murind eu, dragul meu va fi cu mult mai fericit. Dar acum văd, continuă Mărioara tot mai obosită, văd că m-am înșălat, și deodată mi s-a deșteptat o grozavă săte de viață ; tu m-ai iubit numai pe mine, și viața ta va rămîne foarte pustie, dacă mor eu, dragă Andrei ! Nu, nu vreau să mor, acum nu vreau să mor ! Vreau să trăiesc, să te fac deplin fericit, sufletul meu !

Andrei simți cum se mișcă ceva greu și rece în sufletul său. Voi să-i spună că el o iubește din tot sufletul lui, că o adoră. Dar din clipa aceea Mărioara căzu în agonie.

Lupta cu moartea îi fu cumplită. În aiurările ei se uita îngrozită la cei din jur și striga mereu că nu vrea să moară, că ea trebuie să-l facă fericit pe Andrei.

Părinții plîngeau, Andrei se făcea parcă tot mai mic și mai neputincios. În a șasea zi de boală veni preotul din Lunca, și, într-o clipă de revenire la sine, o împărtăși cu cele sfinte. Ea plînse un răstimp cu amar, se rugă apoi lui Dumnezeu, se mai liniști, dar cît ce ațipi începu să aiureze din nou, și nu se mai trezi.

În noaptea următoare muri.

XIII

«Plîng și mă tînguiesc cînd mă gîndesc la moarte, și văd în morminte zăcînd frumusețea noastră, cea după chipul lui Dumnezeu făcută, fără frumusețe, fără mărire, neavînd chip. O, minune ! Ce taină este aceasta ?... Cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea ?...»

(Stihirile de la prohod)

Trecu o jumătate de an de la moartea Mărioarei.

De-o jumătate de an Andrei Pascu se afla în fiecare zi, în fiecare ceas în fața răului din lume. Mintea lui ostenise să mai caute cauza răului, dar simțirea nu-i dădea pace. Ea învia zi de zi tot așa de înfrigurată și de chinuitoare ca-n ceasul cînd Mărioara închisese ochii ; și după ce-i trecea prin suflet ca o cumplită vijelie, îl lăsa într-o pustietate amară și rece. Înaintea oamenilor el cerca să-și ascundă durerea, vorbea cu ei bucuros, le dădea sfaturi, luase conducerea băncii sătești, mulțumindu-i contabilului Petrișor c-a fost așa de bun de-a rămas aproape un an în Măgura, punînd temelii sigure băncii, introducîndu-l și pe el în tainele contabilității. Mergea bucuros oriunde-l chemau creștinii : la o feștanie, la un bolnav, la un maslu ; le făcea socotelile celor care uitau cît vine partea lor de arendă pentru parcela

din moșia grofului, cît avea să dea fiecare pentru împrumutul în bucate din magazia băncii. Cu un cuvînt, Andrei Pascu își dădea toată silința ca măgurenii să nu simtă întru nimic lipsa ajutorului său, să nu păgubească, în nepriceperea lor, din pricina lui, întîrziind cu sfatul, să-l vadă măgurenii că el e tot așa ca și mai înainte și să nu-și piardă încrederea în reușita întreprinderii de care abia s-au apucat. Toate acestea le făcea însă cu mari sforțări, adunîndu-și întreagă rămășița puterii sale de voință, pentru că lui i se părea că de-acum viața e pustie, nu numai pentru el, ci și pentru măgureni. Vedea deșertăciunea tuturor năzuințelor omenești.

Dar se înșela crezînd că reușește să-și ascundă dinaintea lor durerea. Era destul ca cineva să se uite la el — la fața lui înăsprită, la ochii lui uscați ; era de-ajuns să-i audă glasul de-o vibrațiune adîncă și străină, pentru a cunoaște ce-i în sufletul lui. Era de-ajuns, mai ales, să-l asculte slujind liturghia în biserică. Multe femei lăcrămau în răstimpurile cînd vocea lui se-nmuia de lacrămi, cînd făcea scurte pauze, înecîndu-l plînsul, în altar. El purta cu sine pretutindeni pustiul său amar, iar cînd rămînea singur, cu sine însuși, i se deștepta simțirea înfrigurată și chinuitoare pe care nu o puteau opri, nu o puteau liniști convingerile la care ajungea prin raționament și pe care voia să le reverse peste simțirea sa ca pe un balsam alinător. Dușmănia dintre minte și simțire, contrastul dintre poruncile acestor două puteri ale sufletului acum îl simți pentru întîia oară în viață în toată tragica lui adîncime. Lupta dintre cele două puteri sufletești începu în clipa cea dintîi în jurul întrebării : De ce murise Mărioara ? De ce există un astfel de rău în lume ? Dacă Dumnezeu poartă de grijă lumii, cum se poate să existe rele așa de mari, minuni așa de grozave, taine atît de absurde cum este moartea ?

Stînd lîngă patul bolnavei, văzînd cum se mistuia dulcea ei viață clipă de clipă, el avusese senzația că toate convingerile din care își zidise viața pîrîie și troznesc, că se dărîmă ca un material putred. Atunci rămăsese la senzația aceasta. Dar după ce moarta fu

acoperită de pămînt, el se îngrozi văzînd că în sufletul său nu mai rămăsese nici un razim, că prăbuşirea aceea era o realitate. Şi se simţi în pragul deznădejdii. Dacă nu numai se clatină, ci şi pier acele convingeri în clipele cu adevărat grele ale vieţii, mai pot fi ele adevărate ? Dacă ar fi adevăruri veşnice, cum crezuse, ar fi fost cu putinţă să-i lase sufletul atît de pustiu, atît de singur, lui, care din ele a trăit de atîţia ani ? Nu e orice adevăr, orice convingere, orice credinţă o închipuire a noastră, un produs al sufletului nostru lipsit de razim ? Oare nu ne facem noi credinţa şi i ne închinăm tot noi, pentru că altfel n-am putea trece prin viaţa asta ? Nu e o sineamăgire ? Putem oare cu raţiunea noastră mărginită, omenească, să ajungem la adevăruri veşnice ? Vai, noi orbecăm prin întunerec, şi ca să ne aprindem un strop de lumină, trebuie să ne înşelăm, pentru că fără un sîmbure de lumină nu putem trăi !

Ce-i atunci viaţa, ce mai rămîne din viaţă ? Ce înţeles mai are întreaga noastră existenţă, dacă din tot ce credem, din tot ce sperăm, din toate convingerile noastre nu e nimic adevărat, dacă adevărurile nu-s decît închipuirile noastre ? Atunci ce ne mai rămîne altceva de făcut decît să murim ?

Andrei se simţi în pragul deznădejdii ; se îngrozea să sară în prăpastia ei fără fund, pentru că-i părea îngheţată şi respingătoare şi tot atît de nepotrivită, tot atît de adînc umilitoare pentru firea noastră dornică de adevăr şi lumină, ca şi însăşi prăbuşirea convingerilor sub care gemea, părăsit, sufletul său. O voce adîncă se deştepta din cînd în cînd în el, părînd a-i zice : «Tu nu poţi vedea limpede acum. Lasă, aşteaptă !»

Şi fiindcă nu vedea decît întunerec, nu simţea decît pustiu, în orice direcţie îşi îndrepta gîndurile, şi fiindcă de întunerecul acesta se îngrozea, el nu mai făcu nici un pas înspre prăpastia ce i se deschidea înainte, nici spre cea care-l pîndea din urmă, din trecut. Rămase încremenit între amîndouă, cu inima arsă de durere. Se simţea ca de plumb, simţea toată greutatea pămîntului din sine.

Într-o sară de la sfîrșitul lui septembrie se întorsese de la bancă mai devreme decît de obicei. În loc să între în casă, șezu sub nucul uriaș, la măsuța lîngă care vorbise de-atîtea ori cu Mărioara. Însărarea cădea rece din înălțimile senine, susura încet în uriașa coroană de deasupra. Andrei privea undeva departe, fără nici o țintă. O frunză veștedă de nuc flutură în aer un răstimp, apoi căzu repede pe măsuță. Andrei se uită la ea îndelungat : o luă în mînă, o mîngîie, și lacrămile începură să-i curgă domol, apoi plînsul deveni din ce în ce mai furtunos. Erau întîile lacrămi pe care le vărsa de cînd o îngropase pe Mărioara. Regretul pe care-l simțea apropiindu-se, și de care se temea, știind că-i va rupe sufletul, sosise în sfîrșit. I se păru că Mărioara e dusă undeva departe, foarte departe, și dorul după ea îi copleși ca niciodată inima. În răstimpuri suspinele i se potoleau, dar numai pe cîteva clipe, izbucnind apoi cu și mai multă putere.

Intrînd în casă, între lucrurile rămase de la Mărioara, dorul după ea îi deveni atît de mare, încît începu să sărute ca un nebun lucrurile acelea neînsuflețite, stropindu-le cu lacrămi fierbinți și amare. Noaptea întreagă a plîns-o pe dulcea lui Mărioară, spre marea spaimă a slujnicei, care, auzindu-l cum vorbea singur, cum o mîngîia pe moartă, cum o bocea, credea că popa a înnebunit.

Abia în zorii zilei ațipi, și, cînd se sculă, își zise cu o voce nouă, mai blîndă : «Cît sînt de trecătoare toate în lumea asta !». Și lacrămile îl podidiră din nou. Nici o mîngîiere nu află în acest vechi adevăr, dar totuși găsi în el un razim puternic pentru a începe să limpezească noaptea din sufletul său. El își zise că tot așa de ușor ar fi putut muri și el, ca și Mărioara, că, desigur, mai curînd ori mai tîrziu, și el va muri. Se închipui în fața morții, și nu simți nici o spaimă, nici o durere, dimpotrivă, îi păru un loc de nespusă hodină tărîmul de dincolo de moarte. Și lacrămile-i porniră din nou.

De-aici înainte, Andrei își reconstrui încet-încet zidirea convingerilor dărîmate în sufletul său de moartea

Mărioarei. O reconstrui încet, răspunzînd rînd pe rînd, c-un fel de silă, întrebărilor care îl întîmpinau. Cu fiecare cărămidă nouă amintirea Mărioarei părea a se-ndepărta de dînsul. Dar nu peste mult băgă de samă că nu o poate uita : simţirea lui rănită nu se tămăduia, ci sîngera mereu. El se convinse din chiar propria-i suferinţă că sentimentul nenorocirii se naşte în noi din dorul nostru de infinit, întrucît încercăm şi vrem să-l atingem în lumea asta mărginită. Şi îşi dădu sama că nicicînd nu ar putea să se împace cu moartea Mărioarei, de vreme ce toate dorinţele lui de fericire erau legate, erau învăluite de fiinţa ei.

XIV

Părintele Todoruţ, deşi după moartea Mărioarei îl evita pe Andrei, urmărea totuşi îndeaproape suferinţa lui. El nu încercă niciodată să-l mîngîie : dintr-o lungă experienţă ştia cît e de zadarnică, în astfel de dureri, mîngîierea altuia. Deşi simţea ce nenorocire era pentru un om atît de tînăr ca Andrei să ajungă văduv, deşi moartea Mărioarei îi lăsase un regret adînc în inimă, bătrînul nădăjduia cu tărie că vor urma şi zile mai bune pentru Andrei. Speranţa asta i se năştea din convingerea că Andrei, deştept cum este şi cu o neobişnuită putere de muncă, va vedea pînă la urmă că e zadarnic să se usuce pe picioare pentru o nenorocire ce-i depăşea puterile lui de a o înconjura, că se va împăca în sufletul lui cu rînduiala din veac şi că îşi va afla vreo ţintă vrednică de puterile inimii lui.

El vedea deci cu bucurie că, odată cu trecerea timpului, Andrei se întrema, că din ochii lui se ştergea încet-încet încremenirea aceea neguroasă a durerii, că obrajii lui căpătau iarăşi lumina vieţii. Şi cînd i se păru că Andrei s-a liniştit în sufletul lui, cînd îl văzu rîzînd, vorbind cu însufleţire, ca mai înainte, bătrînul cuteză

să se apropie de el și să-i spună tot ce avea pe suflet. Și multe mai avea să-i spună ! Viața lui întreagă începu să i-o povestească, toate durerile, toate suferințele. «Cine-i vesel în lumea asta ? Din inima cui nu mușcă durerea ? Dar... toate trec ! Așa-i lăsat de la Dumnezeu, ca toate să treacă, altfel, cine-ar mai putea trăi ? Și se vede că viața, bună-rea, trăbă s-o trăim pînă cînd ni-i rînduit. În urmă, tîrziu detot, subt povara bătrînețelor, în pragul morții, vedem că totul e deșărtăciune : și cele bune și cele rele. Deșarte-s toate, pentru că totul trece. Vezi bine... inima !...»

Simțindu-se după toată spovada asta mai ușurat, mai intim cu Andrei, îl pofti la un pahar de vin la el acasă.

Ce prietenoasă era locuința asta bătrînă, în care demult nu mai murise nimeni și-n care demult nu se mai simțea lipsa cuiva, căci de cînd murise preoteasa popii Todoruț trecuseră anii ; lucrurile de prin casă erau demult aranjate, curățite, grijite de altă mînă, de sora părintelui, și prin nimic nu mai pomeneau de fosta preoteasă. Și chiar dacă ar fi pomenit-o, ce prăpastie e între ușoara umbră ce-o tîrîie după ea amintirea bătrînilor, și între strălucita mantie regală în care se-mbracă amintirea tinerilor morți ! Cei dintîi parcă nu mai imprimă nimic din sufletul lor puțin și șters lucrurilor între care trăiesc, pe cînd de ființa celor tineri rămîn pătrunse multă vreme toate lucrurile pe care le-au atins, între care au trăit.

Andrei Pascu simți o duioșie caldă, o ușurare plină de mîngîiere în locuința popii Todoruț. Bătrînul după ce vorbiră mult de grijile satului, de bancă, de moșia din Cornățel, despre cea din urmă ședință a Consiliului comunal, văzînd că Andrei se pregătea de plecare, își adună toată îndrăzneala și-i spuse ceea ce-l apăsa mai mult pe suflet.

— Acum dumneata văd eu că te duci, văd că nu mai rămîi la un păhar de vin. Eu — cum să-ți spun ? — eu m-am gîndit demult cît de greu îți va fi dumitale singur. N-ai un prînz, n-ai o cină cumsecade. Uite, a

trecut un an de cînd te năcăjeşti aşa. M-am tot gîndit să-ţi fac o propunere, dar, se-nţălege, dumneata erai prea supărat, prea trist. Acum văd că Dumnezeu ţi-a mai liniştit inima, şi de-aceea m-am gîndit că n-ar fi rău să ai şi dumneata o mîncare cumsecade. Am vorbit cu soru-mea, cu Vuţa ; de multe ori am vorbit cu ea. Şi ea zice ca şi mine : «N-ar fi rău să prînzească şi să cineze părintele Andrei la noi.» Nu mîncăm noi ca domnii de la oraş, dar totuşi Vuţa se mai pricepe la cîte ceva.

Andrei, pe cînd vorbea părintele Todoruţ, se gîndea ce bine ar fi să poată întra mereu, să se adăpostească, în casa asta liniştită ; pricepu de la început unde vrea să ajungă bătrînul, şi, cît ce isprăvi cu propunerea, zise :

— Foarte bucuros, părinte Todoruţ, numai să nu vă fiu spre greutate sfinţiei-tale şi leicăi Vuţa. Dumneavoastră încă nu sînteţi oameni avuţi, cred că nu veţi cere de la mine să nu contribui cu nimic. Şi aşa, ce-aş face singur cu ce cîştig ? E cam întoarsă lumea asta, părinte Todoruţ ! La început, în anii dintîi, cînd aveam lipsă de multe, nu aveam nimic ; acum, că nu mai am lipsă de nimic, am de toate.

— Vezi bine, acum aduce ceva şi banca, zise bătrînul.

— Da, banca ; pe urmă, eclegia mi-o lucră oamenii, îmi aduc bucatele, fînul, acasă, de-a gata, fără să mă gîndesc la nimic. Chiar prescuri aduc acum mai multe ; de feştănii, de slujbe au lipsă mai adeseori. Pe lîngă asta mai cîştig şi de la revistă şaizeci de zloţi pe lună.

— Şaizeci de zloţi ?! se miră părintele Todoruţ.

— Apoi, da ! Vezi că scriu mai mult decît înainte. Ce să fac în ceasurile libere ? Cetesc şi scriu. Scriu predice, tratate de istorie, mă pierd în cugetări asupra vieţii. Revista noastră le tipăreşte bucuros. Ştiu eu ce află aşa de bun în ele ? Apoi, pe deasupra, ca o batjocoră, guvernul mi-a dat, dintrodată, tot ajutorul reţinut pînacum, pe motivul c-a fost rău informat.

— Nu mai spune ! se miră din nou bătrînul.

— Vezi deci că pot ajuta şi eu cu ceva, dacă mă primeşti în casa sfinţiei-tale. Nu ! Ştiu eu ce vreai să

spui : părinţii. Ajutorul de la stat l-am dat părinţilor. Ce să fi făcut cu atîţia bani deodată ? Mă gîndesc eu şi la ei, părinte Todoruţ. Ştiu că de-aici încolo-s bătrîni ! Dar, totuşi, altfel nu pot primi frumoasa dumitale invitare. Şi sfinţia-ta eşti bătrîn.

— Nu-ţi stric voia, fă cum voieşti, tinăre. Oricum, mă bucur că vei prînzi la noi. Dumneata munceşti mult, şi puţină grijă nu-ţi strică. Slujnica..., ei, ce ştie o slujnică ! Chiar cînd a mai slujit şi pe la oraş, ce poate şti ? Cum o trage inima ? Străinul tot străin rămîne. Fata care-i slujise pe Andrei şi pe Mărioara de cînd veniseră în Măgura, rămăsese la Andrei şi după moartea preotesei, pînă la Crăciun, dar după Crăciun se măritase. Cea dintîi care i se îmbiase servitoare lui Andrei, una Floare, era o fată rămasă de mică orfană şi care, după ce mai răsărise, se dusese slujnică la oraş. De trei ani nu dăduse prin Măgura decît la sărbătorile Paştilor, dar acum părăsise oraşul şi stăruise mult să ajungă slujnică la Andrei. Oricare i s-ar fi îmbiat mai întîi, pe aceea ar fi primit-o, căci lui îi era cu totul indiferent cine-i grijeşte prin casă şi-i pregăteşte o mîncare. Apoi, nici prin gînd nu-i trecea că poate va nimeri o fată care să-l fure, care să-l păgubească. De pe partea lui, putea să-i ducă tot de la casă, afară de lucrurile rămase de la Mărioara. Acestea erau toată bogăţia care-l interesa, de care se simţea legat. De-aceea se miră cînd vecinul său Vasile Neagu îi spuse într-o zi că Floare cam dă de pomană pe la rudenii. Se poate că la slăbiciunea asta a fetei făcuse acum aluzie şi părintele Todoruţ. Dar Andrei nu se nelinişti nici acum, şi zise :

— E adevărat, părinte Todoruţ, dar, iată, fără de străini se vede că nu putem trăi ; chiar dacă o să-mi am masa de-aici încolo la dumneavoastră, o slujnică tot trăbă să ţin, om pe lîngă casă tot trăbă să am. În privinţa asta, pentru un om singur e cu mult mai bine la oraş.

Bătrînul îl privi c-un fel de teamă.

— Doar nu te vei fi gîndit să ne părăseşti ? Să te duci din Măgura ?!

— Nu m-am gîndit încă, dar se poate să mă duc. Vezi bine, nu acum, mai tîrziu, peste doi-trei ani.

Auzind cuvintele lui Andrei, părintele Todoruţ se întristă. În plecarea lui, fie şi mai tîrziu, peste doi-trei ani, bătrînul vedea o nenorocire ; parcă şi începea să se teamă.

— Peste doi-trei ani ! zise el c-un fel de tremur în voce. Dar cum se poate ?! Toate lucrurile de la noi vor rămînea deci baltă ?!

Andrei zîmbi cu bunătate, îl pricepu îndată pe Todoruţ şi-i păru bine văzînd că poartă atît de mult la inimă binele măgurenilor.

— Pentru ce-ar rămînea baltă, părinte Todoruţ ? Lucrurile merg de doi ani strună. Putem fi deplin mulţămiţi.

— Merg, pentru că eşti dumneata în frunte. Dar îndată ce vei ieşi din Măgura, toate se vor da peste cap, toate se vor răsturna.

— Nu cred, zise Andrei ; oamenii pricep că-i interesul lor, şi vor pricepe din zi în zi tot mai bine. Ţăranii nu lasă baltă întreprinderile din care văd că au folos.

— Adevărat că lor le place acum, sînt însufleţiţi, dar numai pentru că văd că şi banca, şi magazia de bucate, şi arenda, şi Sfatul satului, toate merg strună. Nici o încurcătură nu-i ţine în loc, nici nu le dă de gîndit. Dar să rămînă fără conducător, să se încîlcească numai o singură dată iţele, că nici dracu' nu le va mai putea descîlci, şi ei îşi vor pierde pofta de toate, spre marea bucurie a stăpînilor.

— Nu le vom face bucuria asta, părinte Todoruţ. M-am gîndit şi la conducător. Nici eu nu m-am priceput la contabilitate, la lucrările de bancă, dar cu stăruinţă se biruie orice greutate. Nu se pricepe nici învăţătorul, dar într-un an eu cred că-mi poate lua locul.

— Care învăţător ? întrebă mirat bătrînul.

— Ficiorul sfinţiei-tale, părinte Todoruţ.

— Aş, ce vorbeşti comèdii !

— Pentru ce n-ar fi cu putinţă ?

Conducerea băncii, cărțile cele multe, împestrițate de cifre și linii, în care se uitase și bătrînul de cîteva ori, întreaga contabilitate, în sfîrșit, îi părea părintelui Todoruț un lucru atît de încurcat, de imposibil, încît era adînc convins că nu-i va intra în vecii vecilor în cap feciorului său, dascălului. Îi părea că în cărțile acelea singur fostul contabil Petrișor și părintele Andrei pot să se priceapă, că nimeni altul pe lume nu s-ar mai putea descurca din însemnările pe care cei doi le-au făcut acolo.

În loc de orice răspuns, el făcu un semn cu mîna care părea că zice: «Poți vorbi, eu nu te mai ascult».

— Nimic nu-i cu neputință unui om deștept ca învățătorul, părinte Todoruț. N-ai văzut c-a înființat cor, c-a jucat de două ori teatru cu țăranii din sat? Apoi eu știu că dumnealui, în matematici, în socoteli e foarte acasă. Ba dînsul se arată foarte aplicat să ieie conducerea.

— Ficiorul meu? Niciodată! strigă bătrînul cu mînie.

Andrei îl privi mirat. Todoruț izbucni:

— Nu voi ca el să strice într-o zi ceea ce dumneata ai pus la cale prin muncă de cinci ani. Ar rîde și cînii din Măgura de popa cel neunit și de ficiorul său. Nu știu cum a și cutezat să vorbească cu sfinția-ta despre așa ceva, fără ca să mă întrebe mai înainte pe mine.

— N-o să mai vorbim despre asta pînă ce nu te vei convinge sfinția-ta că dascălul poate să facă tot ce fac eu. Și iată, îți promit, părinte Todoruț, că pînă atunci nici nu mă voi duce din Măgura.

— Bravo! strigă bătrînul cu fața luminoasă. Asta-i vorbă de om cinstit, asta-mi place! Încai știu că nu vei părăsi niciodată satul nost', căci pînă-i lumea Ion nu va putea ceti în cărțile acele.

Din ziua următoare Andrei Pascu începu să ia masa la părintele Todoruț, spre marea bucurie a bătrînului și a surorii sale, Vuța. Și tot de-atunci începu să-l inițieze pe învățător în tainele contabilității.

*

Cei doi ani de arendă și de funcționare a băncii sătești trecuseră pîndiți în fiecare zi de fruntașii sași din Măgura. Așteptau zi de zi să audă o veste rea, despre un scandal, despre o încurcătură care să ducă la prăbușirea muncii lui Andrei. Numai de doi-trei ani se mai smulseseră românii din condițiile grele în care trebuiseră pînă atunci să muncească pe moșiile sașilor, și aceștia începuseră să simtă urmările, deși țiganii erau încă, aproape toți, robii lor. Puțini dintre ei pricepuseră că pot împrumuta mai ușor bucate de la banca românească din sat, decît de la jupîni ; numai «țiganii de din sus», cei care se fereau de orice amestec cu cei «de din jos», urmară pilda românilor. Lipsiți de brațe muncitoare angajate de peste iarnă, sașii își lucrau cu mult mai greu decît în trecut întinsele moșii, mai cu greu și mai scump. Și colo, și colo se puteau vedea locuri nesămănate, neogorîte. Multe porumbiști rămîneau nesăpate pînă tîrziu, pînă se îngălbeneau și le umplea buruiana.

Apoi nu se puteau împăca nicicum fruntașii sașilor cu faptul că în Consiliul comunal majoritatea era românească, că primarul, epitropul unit Ion Cozma, era român, ales a doua oară, și își ieșiseră cu totul din sărite cînd, la stăruințele lui Andrei, Sfatul satului hotărî că de-aici încolo limba protocolară va fi cea românească. Nu fu de ajuns că, de la intrarea românilor în Consiliul comunal, în toate ședințele trebuia să se vorbească numai românește, fiindcă nici unul dintre români nu pricepea săsește, iar jupînii toți știau românește ; acum trebuia să se țină și protocolul ședințelor în românește. Popa sașilor și alți fruntași protestaseră împotriva hotărîrii acesteia într-o jalbă, dar protestul lor fusese respins pe baza legii, care impunea ca limbă protocolară în comune limba majorității locuitorilor.

Aveau deci motive pentru care să dorească prăbușirea băncii românești. Erau adînc convinși că, nereușind banca și arendarea moșiei din Cornățel, românii

se vor zăpăci, le va trece gustul de toate, nu se vor mai interesa de alegeri, de ședințe, de nimic, și vor ajunge iarăși ei stăpîni. Cu greu se uită domnia dacă te-ai obișnuit cu ea ! Decît s-o pierzi, mai bine să nu te fi născut. Și greu le va fi frînturilor de popoare, rătăcite printre alte neamuri pe care printr-o vitregie oarbă a destinului le-au stăpînit un răstimp, cînd vor vedea că li se apropie sfîrșitul domniei. Niciodată nu vor pricepe că ei au fost stăpîni împotriva celei mai elementare legi a dreptății. Căci cu nimic nu se obișnuiește omul așa de tare, de nimic nu se desparte atît de greu ca de ceea ce posedă pe nedrept.

Mai întîi se bucuraseră din toată inima cînd auziseră că românii nu se pot înțelege cum să împartă moșia din Cornățel. Dar se convinseseră repede că bucuria lor n-a fost a bună. Cînd contabilul Petrișor părăsise Măgura, crezuseră din toate puterile că banca se va da peste cap. Doar nu se va pricepe la toate popa ăsta ! Ei știau că la conducerea unei bănci trebuie un om anume pregătit. Însă trecu un an și așteptarea lor se dovedise zadarnică : lucrurile mergeau tot așa de bine. După moartea Mărioarei erau siguri că Andrei nu va mai rămîne în Măgura. Ce să facă un preot tînăr, văduv, un doctor în teologie într-un sat ca Măgura ? Dar trecuseră luni după luni, și Andrei nu dădea semne că ar vrea să plece din Măgura.

Nu era deci neîntemeiată nici teama părintelui Todoruț ; el știa că fruntașii sașilor vor fi cei dintîi care ar pune umărul la răsturnarea zidirii ridicate de Andrei, îndată ce-ar începe să se clatine. Știa și Andrei, și tocmai de aceea începu să-l introducă în contabilitate pe dascălul Ion Olariu. Dealtfel, el nu era hotărît să părăsească Măgura, dar se gîndea la plecare ca la o posibilitate.

Lucrurile mergeau strună, ce-i drept, dar numai Andrei știa cîtă bătaie de cap avea, cîtă muncă se cerea și cîte greutăți erau de biruit. Nu arareori trebuia să meargă la oraș să se consulte cu directorul Matei, să-i ceară un sfat, o deslușire. În două rînduri

îl adusese pe contabilul Petrişor, ca să-l descurce din nişte probleme de contabilitate cărora nu le mai da de cap. Oamenii plăteau, cei mai mulţi bucuros, plăteau la termen, dar erau destui care nu se îndurau să-şi vîndă din bucate ca să-şi achite la termen banii de arendă. Apoi, dintre cei care făceau împrumuturi mici, mulţi nu pricepeau de ce trebuiau să plătească la o jumătate de an, şi nu mai tîrziu, cum se obişnuia în alte sate. Dacă lucrurile mergeau strună, era numai din cauză că Andrei, de dragul ochilor, nu ierta pe nimeni, statutele Societăţii fiind pentru el o lege, pe care o aplica strict. Stăruinţa lui de fier, vorba prietenoasă şi vorba ameninţătoare, autoritatea ce şi-o cîştigase demult în faţa oamenilor, dragostea cu care era înconjurat, biruiră toate piedecile, şi lucrurile mergeau din zi în zi tot mai bine. Mai ales în anul cel dintîi de după moartea Mărioarei îi fuseseră o povară foarte grea treburile satului. Cînd nu se mai simţea atras spre nimic, trebuia cu ziua de cap să cumpănească ce-ar fi bine şi ce-ar fi rău pentru oameni, trebuia să facă socoteli, să ţină evidenţele bucatelor. Avu lipsă de toată puterea sa de voinţă ca să facă faţă tuturor datoriilor sale.

Mai tîrziu îi fu mai uşor. Se introdusese temeinic în contabilitate, oamenii începură să se convingă, şi cei mai încăpăţînaţi, că la o întreprindere ca asta trebuiau să meargă toate şnur, şi-i făceau tot mai puţine neplăceri. Apoi îşi revenise şi el cu totul în fire, şi începu să privească viaţa în faţă, fără duşmănie, fără teamă. Ştia acum din propria-i experienţă că tristeţea-i legată de realitatea existenţei noastre, dar era convins mai mult ca oricînd că datul acesta nu se poate schimba, că nimeni nu-l va schimba vreodată, şi că revolta, în loc să-i uşureze trecerea prin lume, i-o va face imposibilă. Începu să-şi facă planuri de viitor, pentru că simţea c-ar fi o laşitate să îngenunchie în faţa nenorocirii ; că lupta pentru bine şi frumos va rămîne veşnic o ţintă întunecată de toate nenorocirile

vieții, și că ținta asta, chiar prin faptul că nu se întunecă niciodată, trebuie să fie adevărată și vrednică să lupți pentru ea. Se gîndea cum ar putea spune oamenilor aceste adevăruri veșnice, și, simțindu-se pe sine mîngîiat prin ele, voia să trăiască, voia să lupte ca să le introducă și în conștiința altora.

Scriindu-și în astfel de stări sufletești articolele lui de caracter contemplativ, nu fu de mirare că, de la o vreme, revista bisericească nu i le mai publica. Redactorul îi scrise că sînt lucruri din ce în ce mai grele, mai vagi, care ar putea să le strice cititorilor, în loc să le folosească.

Cînd sosi scrisoarea asta, Andrei simți un dispreț adînc față de directorul revistei. Cîteva zile se frămîntă cu gîndurile, apoi îi făcu un răspuns în care se mira cum de un om ca el nu poate să priceapă lucruri atît de clare. Directorul îi răspunse că nu-s clare deloc, că, dimpotrivă, multe din afirmațiile lui nu corespund principiilor teologice. De-aici încolo se încinse între ei o polemică din ce în ce mai pătimașă, pînă cînd directorul, mai pătimaș, ori poate mai încrezut în știința și în situația sa, trecu la personalități. Atunci Andrei sistă polemica privată și începu alta, publică, într-un cotidian care-i tipări și toate articolele pe care revista bisericească refuzase să le publice.

Articolele lui Andrei fură o revelație, iar polemica fu urmărită cu un foarte viu interes. Andrei se simțea superior și, cu cît polemica era mai aprinsă, avea o deosebită satisfacție să demonstreze această superioritate. Expresiile, epitetele lui erau din ce în ce mai cutezătoare, și-i părea din ce în ce mai bine că poate să atragă atenția publicului asupra sa. În lupta aceasta intelectuală Andrei birui, și el rămase cu convingerea că nimeni nu-l poate birui.

De-aici încolo începu să simtă o deosebită plăcere să-și afirme superioritatea. I se părea că el e de nebiruit în orice direcție, și începu să-și dea sama ce depărtare mare era între înălțimile la care se ridicase el prin studiu și contemplare, și restul muritorilor.

Certitudinea aceasta îl umplu de o mîndrie conştientă, care-l îndemna să-i fie milă de restul lumii. Era convins acum că din superioritatea aceasta izvorăşte toată puterea lui ; că numai pentru că este un om deosebit a putut să-şi înfrîngă durerea pricinuită de moartea Mărioarei şi că tot din motivul acesta nu se putea ca nimic şi nimeni să-l ducă vreodată în păcat.

Singurătatea prea îndelungată e întotdeauna primejdioasă pentru un om inteligent şi cu o clară vedere interioară, deşi fără singurătate nimeni nu se poate ridica pînă la înălţimea necesară reflecţiei, gîndirii. Se vede însă că, după cum ni-i şi viaţa, dată cu măsură, tot aşa trebuie să păstrăm o măsură în toate. Într-o singurătate prea îndelungată, minţile care văd departe se umplu de obicei de superbie, chiar prin faptul că zboară prea departe ; şi cu toate că multă vreme sînt inconştiente de puterea lor, totuşi odată şi odată îşi dau sama de distanţa enormă ce le desparte de lume. Şi-atunci, n-ar fi minţi omeneşti dacă nu s-ar umple de superbie, dacă ar fi tolerante, dacă ar admite să le fie contrazise opiniile.

Aşa păţise şi Andrei Pascu ; era însă mulţumit de sine şi deosebit de încrezător în puterile sale.

Sara citea pînă tîrziu, şi adeseori stingea lumînarea după miezul nopţii.

Într-o noapte, abia aţipise, cînd se şi trezi speriat. Floare, cu o lumînare aprinsă în mînă, era lîngă patul lui şi-i spunea că-l cheamă la un bolnav. Se vede că se sculase grăbită din aşternut : era numai în cămaşă, cu părul despletit ; formele ei tari, de fată tînără şi sănătoasă, se desenau umbrite prin cămaşa de juli, mişcate de flacăra nestatornică a lumînării. Privirile lui Andrei o îmbrăţişară într-o clipă şi el simţi săgetîndu-l un fior de plăcere. Fata ieşi repede. Se sculă şi Andrei şi se îmbrăcă înfrigurat. Omul aştepta în curte. Dar cînd să pună mîna pe patrafirul cu care era învelit molitvelnicul, şi-o retrase ca arsă de foc. Numai atunci îşi dădu sama de dorinţa pătimaşă cu care se uitase la Floare. I se păru că se dărîmă cerul

pe el și căzu într-o clipă din înălțimile amețitoare în care trăise. Nu mai era nimic măreț în el, ci, dimpotrivă, i se păru că un simțămînt josnic s-a cuibărit în sufletul lui. Însă n-avea vreme să se gîndească; românul aștepta în curte, și Andrei știa că măgurenii nu-l scoală din somn dacă nu-i primejdie.

Luă cartea și, trecînd prin bucătărie, ieși în noapte.

*

Îl chemau la Ion Brăduț, un român care locuia departe de casa parohială, în partea dinspre miază-noapte a satului. Andrei Pascu socoti depărtarea și se simți mai liniștit: pînă acolo avea cel puțin vreme să se gîndească, să se curețe prin reflecție de josnicia simțurilor sale răsculate. Nu i se întîmplase încă niciodată, în slujba lui de preot, să spovedească, să împărtășească pe cineva simțindu-și sufletul împovărat de vreun păcat mare. Așa ceva i se părea cu neputință. În el nu mai rămăsese nimic din simțirea pătimașă; vîrtejul acela de foc trecuse fulgerător îndată ce-și dăduse sama de el, îndată ce-și revenise la sine. Simțirea se trezise și trăise în el inconștient; îndată ce o descoperise, ea se și mistuise. Îi păru că a fost numai un vis urît, o închipuire. Dar nu, își dădu repede sama că o văzuse pe fată, ba, spre adînca lui spaimă, simți că chiar și acum, mergînd pe drum, închipuindu-și-o din nou pe Floare, simțirea cea rea era gata să se trezească din nou. Se convinse repede, din această nouă încercare, că sufletul lui era străin de tot răul care trecuse prin simțurile sale, și se mai liniști; vedea că-l poate împărtăși pe Ion Brăduț fără să facă un lucru nevrednic; știa și era convins demult că răul din noi, dacă nu trece prin conștiința noastră, dacă, în loc să fie aprobat de noi, e dușmănit, nu ne atinge sufletul și nu sîntem vinovați de el.

Însă acum, sufletul lui, în loc să se lumineze, se întristă adînc. Deși se simțea nevinovat, nu putea să se însuflețească, nici chiar să se împace cu sine însuși.

Văzu limpede că s-a înşelat amar cînd s-a crezut puternic, cînd, plutind pe aripele acelor înalte elanuri sufleteşti, era convins că nimeni şi nimic nu-l va putea face să alunece în păcat. Văzu, cu inima umilită, că superbia i-a întunecat vederea, că se crezuse aproape zeu, dar că nu era decît un muritor de rînd, ca oricare altul, că în el stă ascunsă sămînţa răului, ca în oricare alt om.

Se simţea greu ca pămîntul. Constatarea că izvorul răului era în însăşi simţirea omenească, în «legea trupului», potrivnică «legii minţii» sale, îl umplea de o tristeţe adîncă ce-i mistuia tot avîntul sufletesc de pînă acum. Nu e de ajuns că în viaţă trebuie să dăm piept cu nenorocirile ce ne vin din afară, nu e de ajuns chinul şi suferinţele pe care ni le aduc cauze neatîrnătoare de noi, trebuie să ne mai luptăm şi cu noi înşine, cu răul ce porneşte din simţirea şi din dorinţele noastre.

Ce frumos e să poţi trăi mereu în înălţimi, să poţi lupta, nestînjenit de nici o slăbiciune, pentru bine şi pentru frumos, pentru înălţarea şi mulţumirea semenilor tăi. Cît a suferit el pînă cînd a reuşit, după moartea Mărioarei, să găsească ţeluri nouă vieţii, şi nouă puteri de muncă ! Şi-acum să fie silit, chiar el, să lupte cu propriile-i porniri instinctuale ! Să-şi irosească puterile morale într-o luptă aşa de neînsemnată, aşa de dezgustătoare, din care nimeni nu va folosi vreodată nimic, afară de el însuşi ! Şi, la urma urmelor, care era folosul lui personal ? Că rămînea curat ! Dar pentru asta nu era de ajuns hotărîrea lui neclintită de a nu se mai gîndi niciodată la «pofta trupului» ? N-ar fi fost însutit mai logic şi mai drept ca el, după ce şi-a luat hotărîrea asta, să poate munci din toate puterile pentru ţeluri cu mult mai înalte şi mai folositoare pentru alţii ?

Simţi un adînc dezgust faţă de tragicul destin al fiinţei omeneşti, supusă conflictului celor două firi, cea trupească şi cea spirituală. I se păru monstruos să fii în aceeaşi vreme şi zeu şi animal.

Ajuns la casa lui Brăduț, îl împărtăși pe bolnav cu cele sfinte și plecă singur înapoi. Nu-l lăsă pe fratele acestuia să-l mai însoțească pînă la locuința parohială, nici chiar lampa de mînă cu care îl îmbiau nu voi s-o ia.

— Dar e întunerec, părinte, ca țundra ! Cum să mergi fără o rază de lumină ?

El însă le dădu binețe și ieși. Simțea un fel de plăcere să se cufunde singur în noapte.

Mergînd așa, în neștire, cu pași mari, lunecînd uneori prin ciorofleaca drumului, îi veni deodată în minte polemica pe care o purtase cu directorul revistei și cît de mult s-a bucurat, ce adîncă satisfacție avusese biruindu-l. Cum de-a putut fi el atunci atît de necumpănit, atît de pătimaș ? Și cum se poate ca din culmea unei elevații sufletești să faci rău altuia, să te bucuri de zdrobirea aproapelui tău ? Așadar sămînța răului este în spiritul nostru, nu numai în trup ? Că făcuse rău purtînd cu patimă polemica aceea, vedea foarte limpede acum. Dar poate să fie și sufletul nostru pătimaș, nu numai trupul ? Ceea ce simțise cînd îi rămăseseră ochii la Floare, trecuse de-atunci, îndată ce senzația-i ajunsese la conștiință, dar batjocorirea directorului trăia și acum ; trezirea răului din simțurile sale fusese fără voia și cunoștința lui, pe cînd batjocora din jurnal o făcuse cu premeditare, deplin convins de la început cum se va sfîrși. Nu mai simțea nimic din răsuflul răului pornit din trupul său, pe cînd umilirea de-aș fi batjocorit un coleg, numai ca să-și arate superioritatea, o simțea și acum, și era încredințat că o va simți întotdeauna. Cum ? Răul care naște din spiritul nostru, din patima lui, să fie ireparabil ?

Deodată în mintea lui Andrei se făcu lumină. Se opri în loc și-și zise : «Orice rău care se face cu aprobarea conștiinței noastre e într-o măsură oarecare ireparabil. Patima trupească n-am aprobat-o, ci, dimpotrivă, m-am scîrbit de neputința firii noastre ; tendința de-a mă arăta superior am cunoscut-o bine și am

aprobat-o, de aceea mi-a şi produs plăcere, satisfacţie. Un lucru rămîne adevărat : şi spiritul poate fi pătimaş, şi, după cît văd, patima lui e mai primejdioasă, pentru că, orbindu-ni-l patima, nu mai putem vedea limpede ; pe cînd patimile trupeşti sînt supravegheate mereu de spiritul nostru. Se vede că de aceea căderile spirituale sînt cele mai grele, cele mai primejdioase.»

Încă în dimineaţa următoare Andrei simţi că exagerase primejdia, văzu că lupta împotriva simţurilor sale nu-i va da chiar atîta de lucru. Cum trăise doi ani şi jumătate fără să se simtă ispitit de păcat, se putea prea bine să trăiască şi de-aici încolo. Căci, iată, chiar în dimineaţa următoare, Floare nu-i mai făcu nici o impresie. După două-trei zile el nici nu se mai gîndi la întîmplarea din noaptea aceea. Îşi vedea de treburile băncii şi ale satului ca şi mai înainte, se străduia să-l introducă pe dascăl în tainele contabilităţii şi se repezea din cînd în cînd la oraş să se desluşească asupra vreunui lucru mai gingaş cu directorul Matei.

În casa părintelui Todoruţ se simţea tot mai bine, şi bucuros s-ar fi mutat cu totul aici, însă casa parohială nu putea s-o părăsească. Măgurenii aici se cuvenea să-l caute de cîte ori aveau lipsă de-o slujbă, de-un bilet de botez. Nu putea să se mute la părintele Todoruţ cu matriculele, cu arhiva parohială, cu tot ce se ţinea de parohia unită din Măgura.

Todoruţ făcuse de multe ori aluzii la slujnica lui Andrei, la Floare, că-l fură, că-i nevrednică să slujească în casa unui preot, că Andrei ar putea să-i dea drumul. Însă pînă cînd Andrei nu descoperi acea trezire a răului dintr-însul, nu-l pricepu pe bătrîn ; după aceea i se păru că bătrînul pomeneşte de fată crezîndu-l pe el în primejdia păcatului. Într-o zi părintele Todoruţ aduse din nou vorba despre Floare. Părea foarte tulburat, şi, oricît încercă să se stăpînească, nu reuşi. Izbucni de la început cu mînie :

— Ţi-am tot spus, şi nu m-ai ascultat. La spălătura aia trăbă să-i dai drumul !

Andrei se uită mirat la bătrîn.

— Crezi, sfinţia-ta, că pot cădea în păcat?

— Eu?! Cum să cred eu aşa ceva?! Eu te cunosc pe dumneata! Dar satul! A, oamenii, înger să fii, şi tot te bănuiesc.

Andrei se îngrozi.

— Mă vorbesc oamenii de rău? întrebă el devenind palid.

— Dumneata ce ştii? Dumneata alergi toată ziua după treburi, te chinuieşti să scoţi şi din măgarul ăsta de Ion om învăţat, în vreme ce spălătura aia se laudă la toată lumea că de-acum ea-i preuteasă la uniţi. Aşa nu mai poate merge, încep să vorbească şi străinii.

— Nu mai spune! se miră Andrei.

— Ce să-ţi spun? Oamenii cred bucuros orice rău s-ar zvoni despre altul. Azi m-am întîlnit cu popa din Lunca. «Ce mai face părintele Andrei?» zice. «Ce să facă? Trece cu greu prin viaţă, ca orice preot care ajunge văduv de curînd. Dar el munceşte, luptă, nu deznădăjduieşte ca alţii.» Zice: «Ce să-i faci? Omul, dacă-i tînăr, trăbă să se mîngîie, chiar preot fiind. Am auzit că are o econoamă tinerică şi dată dracului.» — Dată dracului, aşa zicea. Mi-am ridicat mîna — eram gata să-l pălmuiesc. Dar mi-am adus aminte că-s popă şi că-s om bătrîn. Am scuipat după el şi-am zis: «Pfui! să-ţi fie ruşine!».

— Ce ticăloşie! oftă Andrei.

— Ticăloşie, vezi bine, dar trebuia şi sfinţia-ta să m-asculţi. De cînd ţi-am tot spus să-i dai drumul? Dumneata nici nu bagi de samă că au trecut doi ani de cînd ţii la casă pe blăstămata aceea, nici nu bănuieşti că ea-i stăpînă în casă, că vorbeşte cu mîndrie oamenilor care vin de întreabă despre dumneata, că de multe ori nici nu-i lasă să între în casă.

Andrei îl ascultă înspăimîntat pe bătrîn, care începu să dezvăluie toată purtarea fetei. Erau tot lucruri nouă pentru Andrei, căci el, într-adevăr, nu băgase de samă niciodată ceva rău în purtarea Floarei.

Floare fusese cea dintîi fată din Măgura care slujise pe la oraş. Satul era departe de oraş, şi oamenii nu

se-nvoiau să-şi dea fetele în străini, deşi erau săraci şi năcăjiţi. Apoi mai aveau şi lipsă de braţe muncitoare, şi îndată ce copiii se ridicau, îi ajutau pe lîngă casă. Peste iarnă se mai întîmpla ca o fetiţă sau alta să între slujnicuţă la vreun sas, aici, în Măgura, dar cît ce sosea primăvara, ele se întorceau la părinţii lor. Floare însă, rămasă orfană de mică, slujise prin oraş mai mulţi ani, şi cînd stăruise să între cu orice preţ slujnică la Andrei, era fată-mare. Venise şi cu un port nou, şi cu moravuri nouă de la oraş. Se albise la faţă ca doamnele, avea obrajii plini şi fragezi, avea doi ochi negri, cu priviri cutezătoare, care nu se plecau înaintea nimănui, avea pieptul mai dezvoltat ca alte fete de sama ei, care nu se mişcaseră din Măgura. În mers, în mişcări, în voce, împrumutase ceva din cochetăria doamnelor, lucru care o făcuse de la început antipatică măgurenilor. «Măi, măi! ziceau românii c-un fel de dezgust, văzînd-o cum umblă ca pe sîrmă, asta-i cucoană odată!» Venise încălţată cu ghete, cu ciorapi, îmbrăcată în bluză, cu fuste-nfoiate, iar pe limbă purta cuvinte nouă, care nu se mai auziseră pînă atunci în Măgura. Spunea: «la revedere», «plecăciune», «matale» în loc de «dumneata», dădea mîna cu feciorii şi cu fetele şi zicea «servus».

— Asta şi-a uitat să vorbească româneşte, ziceau oamenii.

— Cum poate s-o ţină în casă popa?

Ea venise să se-mbie slujnică la Andrei c-un gînd hotărît. Ştia destule cazuri, pe la oraş, cînd stăpînul, văduv ori cu doamnă prea bătrînă, ori urîtă, făcea ochi dulci slujnicei din casă. Auzise chiar de preoţi văduvi în casa cărora trăieşte foarte bine cîte-o econoamă isteaţă. Simţirea ei, batjocorită de tînără, era departe de-a mai fi curată. La popa cel tînăr din Măgura, de cîte ori îl întîlnea în oraş, se uita c-un fel de patimă. Ajunsese să-i placă grozav toţi oamenii frumoşi. Ajunsese să se mai obişnuiască şi cu traiul bun, cu mîncări bune, şi-i păru c-ar fi mare falǎ pentru ea dac-ar ajunge în casa părintelui.

La trai bun ajunsese, dar Andrei părea că nici nu o vede. Din toate lucrurile acelea deosebite pe care măgurenii le descoperiseră de la început, el nu observase nimic. Îi era cu totul indiferentă. Vedea că ține curat în casă, și-atîta-i era de ajuns. Adevărat că fata, în fața lui, se purta cu mai puțină obrăznicie, dar chiar obraznică să fi fost, Andrei n-ar fi văzut nimic.

Floare își dăduse repede samă că poate fi stăpînă pe tot ce avea popa la casă, și, deși vedea zi de zi că de părintele nu se poate apropia, era mulțumită: deocamdată putea să se bucure în tihnă de toate bunătățile care se adună în cămara unei case preoțești. Era convinsă că celelalte vor veni mai tîrziu. Zi de zi încerca să se apropie de Andrei, și se folosise de toate mijloacele ca să-l ispitească la păcat, știind bine că numai atunci ar fi statornic binele ce-l avea. Andrei parcă nici nu o vedea, de parcă-ar fi avut ochii împăinjeniți.

De la o vreme Floare se simți jicnită de această trecere cu vederea a lui Andrei, și începu să-și petreacă azi cu unul, mîne cu altul dintre feciorii din sat. Cu ziua de cap pregătea fripturi, plăcinte, prăjituri: se auzea sfîrîind mereu în bucătăria «hurubei» celei unite, și mireasma mîncărilor pătrundea pînă în uliță. La casa popii începu acuma o adevărată risipă, fără ca Andrei să bage de samă. Dacă vreo fată, vreo vecină, o întreba vreodată ce tot cocărește atîta, ea răspundea ințepată:

— Ce crezi matale, că un domn poate trăi cu mîncările pe care le faceți voi?

Multă vreme oamenii crezuseră că într-adevăr ea se străduiește pentru masa popii. Mai ales că Floare nu pomenea niciodată de Andrei fără să facă aluzii pline de subînțelesuri. Ea-i știa toate tainele, și nu arareori se pomenea spunînd unei vecine: «Închipuie-ți ce-a visat părintele azi-noapte!». Și începea să spună visul. Ea dorea atît de mult să ajungă intima popii, încît de la o vreme ajunsese să creadă că-s adevăruri minciunile pe care le spunea.

Măgurenii pe vorbele ei nu dădeau nimic. Însă faptele, purtările slujnicei, ajunseseră să-i pună pe gînduri. Înainte de toate ei nu-şi puteau închipui cum de nu vedea Andrei risipa ce-o făcea Floare la casă, cum împărţea «şi făina şi slănina» cu amîndouă mînile la rudeniile ei, pînă şi la cele mai depărtate. Îşi ziceau că popa nu se putea să nu vadă ; dacă tace şi o suferă să-şi facă mendrele, de bună samă că trebuie să fie ceva adevărat în ce spunea Floare la toată lumea. Slujnica îşi luase apoi aere de stăpînă faţă de oamenii care veneau c-un năcaz ori altul la Andrei. Trebuia să ştie ce vrea fieştecare, şi oamenii aveau adeseori lucruri pe care nu le puteau spune decît popii. Îi punea să aştepte înaintea uşii de la bucătărie pînă cînd se îndura să iasă, să-i întrebe ce vor, ce doresc. Îi sfădea că vin cu opincile murdare, că nu se curăţă înainte de-a întra, că «întraţi la noi ca la voi în grajd». Cum ar fi cutezat să se poarte aşa cu oamenii, dacă n-ar fi fost nimic între ea şi popa ?

Părintele Todoruţ, auzind zvonurile dintre oameni, îi înfrunta, îi batjocorea ca de la uşa cortului. Oamenii se ruşinau, dar zvonurile nu încetau, văzînd mai ales că, şi după ce Andrei începuse să ia masa la părintele Todoruţ, Floare tot cea veche rămăsese, deşi acum ştiau cu cine-şi mănîncă plăcintele. Zvonul trecuse şi în satele vecine, căci vestea rea are aripi iuţi şi neobosite.

Ascultîndu-l pe bătrîn, Andrei începu să-şi aducă aminte de multe atitudini ciudate, neînţelese ale slujnicei, pe care nu le luase în samă, care nu-i deşteptaseră nici cea mai mică bănuială ; acum însă le vedea pe toate orientate spre un anumit scop. Desigur că nici în noaptea aceea nu întrase aşa, din întîmplare, în odaie, numai în cămaşă ! Şi cîte alte atitudini ispititoare nu mai luase Floare şi pînă atunci ! Abia acum începu să-şi dea sama ! Simţi în suflet ceva greu, ca un fel de silă, ca un fel de dezgust. Dezgust şi silă faţă de fata aceea tînără, frumoasă, care s-a putut apropia de el cu intenţii aşa de rele ; silă, gîndindu-se la mă-

gurenii care putuseră crede un zvon așa de urît despre el. Îi dădu dreptate bătrînului și-i făgădui că încă în ziua aceea îi va plăti fetei și va lăsa-o să meargă în voia Domnului.

— Foarte bine vei face! Foarte bine! zise bătrînul cu vădită bucurie.

Andrei se miră de însuflețirea bătrînului și-l întrebă cu tristețe:

— Nu cumva și sfinția-ta ai crezut că mă leagă ceva de ea?

— N-am crezut, tinăre, dar — de ce ți-aș ascunde adevărul? — începusem să mă tem. Mai ales văzînd că de cîte ori te-am sfătuit pîn-acum s-o depărtezi, nu m-ai ascultat... Vedeam eu din ochii dumitale că pîn-acum nu-i nimic: altcum se uită oamenii cei greșiți. Dar cine-ar sta bun pentru viitor, mai ales că fata-i frumoasă și dată dracului? Chiar sfinția-ta ai putea să răspunzi de dumneata avînd mereu în preajma dumitale ispita? O clipă nesocotită, o nebăgare de samă, un strop de voie bună și de uitare de sine e de-ajuns! Toți sîntem oameni și toți putem cădea în păcat.

Andrei oftă din adînc. Își aduse aminte de noaptea aceea și simți că părintele Todoruț avea dreptate. Simțea o iubire de copil față de bătrînul acesta alb și blînd, și se bucură din toată inima văzînd cum îi poartă de grijă. Abia acum își dădu sama de ce insistase Todoruț așa de mult ca să ia masa la dînsul. Se vede că de pe-atunci începuseră să umble zvonurile prin sat.

Simți însă că nu se va mai putea împăca niciodată cu măgurenii, că va rămîne supărat pe ei. Era el un om, un preot, pe care îl puteau bănui de un rău așa de mare? Nu le arătase de-atîtea ori inima sa? N-au putut să-l cunoască pînă acum? Începu deodată să i se pară că-i străin în sat, că oamenii nu mai pot avea încredere în el, nu mai pot fi sinceri cu el, și, pe de altă parte, că nici el însuși nu se va mai putea însu-

fleţi ca pîn-acum pentru binele lor. I se păru că parohienii i-au adus o grea ofensă.

— Am spus eu că pentru mine e mai bine la oraş, de-aici încolo, părinte Todoruţ, zise el. Şi mi se pare că de-acum o să mă cam hotărăsc să părăsesc cît mai curînd Măgura.

Vocea lui răsună trist în casa popii Todoruţ. Frumoşii lui ochi verzi erau plini de melancolie.

— M-am gîndit şi eu, răspunse bătrînul încet, m-am gîndit că pentru sfinţia-ta ar fi mai bine, ar fi mai uşor. Dar... cum vom rămîne noi ? Ce se va alege de proştii ăştia care nu ştiu preţui mărgăritarul şi-l dau porcilor ?

— Feciorul sfinţiei-tale ştie aproape cît şi mine, părinte Todoruţ. Ţi-am spus eu că-i om deştept. El îmi va putea lua locul la bancă.

— La bancă ! zise bătrînul oftînd şi căzînd pe gînduri. Dar în sat, dar în Consiliul comunal ? Şi chiar la bancă, e de ajuns să ştii scrie cifrele ? Trăbă la toate suflet, tinăre. Trăbă însufleţire, răbdare, voinţă neînfrîntă ; toate acestea de unde le luăm ?

XV

Nu trecură decît două luni de la convorbirea lui din urmă cu părintele Todoruţ, şi i se şi ivi prilejul de-a se muta într-un oraş ca preot al doilea pe lîngă protopop. Andrei nu stătu însă nici o clipă la îndoială şi, cît ce citi avizul pentru concurs, luă o coală de hîrtie să-şi facă cererea.

Dar abia scrise trei rînduri, şi zvîrli condeiul. O jale grea îi covîrşise inima, şi ochii lui se umplură de lacrămi. Simţi că, mutîndu-se din Măgura, nu făcea decît să se răzbune pe măgureni. Pentru că dacă, într-adevăr, i-ar fi putut ierta, cum crezuse, pentru că l-au ponegrit cu bănuieli atît de urîte, el nu putea să-i

părăsească, avînd încă atîtea lucruri de pus la cale în sat. Ştia ce s-ar alege din tot ceea ce se făcuse bun pînă acum în Măgura, dacă ar pleca el, şi simţi o durere vie, văzînd zdrobită munca sa de-atîţia ani. Adevărat că învăţătorul se pricepea acum la contabilitate, dar drept era şi ce spusese bătrînul Todoruţ, că suflet mare nu avea, că oamenii nu aveau încredere în el. Andrei îşi mai dădu sama că, părăsind el Măgura, lăsa parohia unită în starea în care o găsise: eclegie puţină, casă parohială rea, biserică slabă, mică şi veche. Cine va veni de bună voie preot aici în urma lui? Oare nu cumva uniţii ar rămîne iarăşi ani întregi fără preot? Părintele Todoruţ îşi număra zilele, era bătrîn, putea muri azi ori mîne, şi satul ar rămîne fără nici un preot, căci parohia neunită era şi mai săracă, neavînd eclegie, iar bătrînul nici nu se gîndea să-şi aducă feciorul preot în Măgura, avînd acela parohie înzecit mai bună. Ce se va întîmpla cînd măgurenii vor rămîne c-un singur conducător, dascălul Olariu? Lui Andrei îi mai veni în minte că abia acum începeau să se arate rezultatele pentru care el înfiinţase banca şi mijlocise arendarea moşiei grofului din Cornăţel: abia acum ajunseră vînzătoare unele moşii de-ale saşilor, pe care aceştia, nemaiputîndu-le lucra, le cumpărau românii. Văzu că abia acum au oamenii mai mare lipsă de el, sau cel puţin de-un om care să-i samene lui. Feciorul părintelui Todoruţ, dascălul Ion, era om deştept, dar era departe de a se însufleţi pentru interesele altora; avea el destule năcazuri, o casă plină de copii, şi dacă se străduise din răsputeri să priceapă afacerile bancare, o făcuse numai în vederea cîştigului personal ce-l putea avea ca funcţionar.

Andrei căzu pe gînduri. Îşi dădu sama că munca multă e în urmă, dar şi că nu poate părăsi satul pînă ce nu va putea lăsa în locul lui un urmaş care să-i samene. Se gîndi la preotul care avea să vină după el, şi pricepu că nici unul nu s-ar simţi fericit într-o parohie atît de ticăloasă. Nu se temea că nu se vor mai afla preoţi idealişti, mai ales între cei tineri. Chiar

știa un astfel de tînăr cleric în satul vecin, în Lunca, fecior de țăran ca și el, care-i făcuse, de cîte ori se întîlniseră, cea mai bună impresie. Dar cum să-l aducă în casa asta, în sărăcia asta ? Să treacă și acela de la început prin toate lipsurile prin care trecuse el ? Nu, va trebui să-i pregătească o viață mai înlesnită ! Dar pentru asta mai trebuia să rămînă în Măgura. Și la gîndul acesta se întristă.

Reamintindu-și viața sa de cînd venise în sat, îi luminară din nou vechile idealuri care îl împintenaseră la muncă, și simți c-ar fi păcat să lase lucrurile abia începute. În sfîrșit, pentru recunoștința altora muncise el ? Lauda, vorbirea de bine a altora l-au însuflețit pe el, nu însuși lucrul bun, nu însuși binele pe care vedea că-l poate face ? Faptul că măgurenii îl vorbiseră de rău și poate îl chiar crezuseră ticălosit, e de ajuns ca el să se dezguste de lucru ? Nu are, nu simte el în sine destulă putere ca să facă binele fără să se aștepte la recunoștința altora ? În sfîrșit, ce merit avem dacă pentru fiecare faptă așteptăm răsplată ?

Andrei Pascu cocoloși coala de hîrtie și o aruncă în sobă.

*

Doi ani mai rămase în Măgura, spre cea mai mare mîngîiere a zilelor din urmă ale lui Todoruț Olariu. Se puse cu puteri nouă la muncă ; le mijlocea oamenilor, prin intervenția băncii de la oraș, împrumuturi mai mari, ori de cîte ori se făcea vînzător un nou loc, o nouă moșie săsească. Predica în biserică, făcea multe servicii și în locul popii Todoruț, care căzuse la pat, se lupta cu răul din sine însuși, care-și ridica adeseori capul cînd nici nu gîndea. Dar amintirea Mărioarei, glasul puternic al conștiinței sale curate, biruia cu înlesnire legea mădularelor sale, lege potrivnică minții sale. Nu-i mai păsa dacă oamenii îl vorbesc de bine sau de rău, deși dorința de-a ajunge într-un mediu mai potrivit pentru munca lui spirituală nu-l părăsea.

Cînd se încheie cel dintîi ciclu de arendă, după ce reînnoi contractul pe încă cinci ani, Andrei îi chemă pe toți părtașii băncii la o consfătuire și le făcu următoarea propunere :

— Banii adunați în cele două fonduri pentru zidirea celor două biserici nouă în Măgura, tovărășia hotărăște să se împartă de pe-acum celor două biserici, pentru construirea de case parohiale noi și pentru cumpărarea de eclegie pe sama preoților. Va ajuta și Societatea cu profitul curat din cei doi ani din urmă acest scop înalt și folositor. Fondurile rămîn fiecare numai cu cîte cinci sute de zloți și se vor mări în fiecare an, ca și pîn-acum, pînă ce se va ajunge la suma cu care să se poată ridica bisericile.

Oamenii îl ascultară foarte mirați, tăcură un răstimp, apoi începură să se sfătuiască tot mai tare, să murmure. Se auzea și de ici și de colo :

— Hm !

— Ei, comèdie ca asta !

— Era vorba de biserică, acum o întoarce pe casă !

— Unde dai și unde crapă !

— Aș, n-o să ne învoim, banii-s adunați din bucatele noastre.

— Nu, părinte, nu se poate ! Nu ne-nvoim și pace !

Andrei se aștepta la această reacție, și-i lăsă să fiarbă. Cînd larma începu să crească, Andrei se ridică și începu să-și motiveze propunerea.

— Dumneavoastră aveți toată dreptatea să vă mirați că vă cer o astfel de hotărîre, zise el. Știm cu toții că fondurile au fost înființate pentru două biserici nouă. Știm cu toții că cele vechi nu vor mai ținea mult, și, chiar să țină, e rușine ca un sat de oameni vrednici să aibă așa biserici slabe. Mai știm că banii sînt adunați din mierțele dumneavoastră.

— Așa-i, părinte, din sudoarea noastră s-au adunat miile, strigă unul din mulțime.

— Nu-i de lipsă să ne spui, bade Petre, știm cu toții, și voi ști chiar și eu, care v-am purtat de-atîția ani toate socotelile. Dar să-mi spui, bade Petre, că,

pînă n-am venit eu în Măgura, cît făcea fondul ăsta pentru zidirea bisericilor? Cîte bucate adunai dumneata la an? Cîte vite aveai? Să-mi spui cîţi români cumpăraseră moşii de la saşi? Unde aveaţi şcoala şi cum îl plăteaţi pe învăţător?

Omul îşi plecă fruntea şi nu mai zise nimic. Mulţi se uitară la român c-un fel de ciudă, căci pricepură din glasul lui că popa s-a supărat.

— Vezi, bade Petre, că nu-i bine să te grăbeşti, continuă Andrei. Eu ştiu ce-aţi făcut dumneavoastră şi vă mulţămesc că m-aţi ascultat întotdeauna. Dar şi dumneavoastră trăbă să recunoaşteţi că fără conducători care să vă lumineze aţi fi şi astăzi acolo unde v-am aflat cînd am venit în Măgura. Acum eu tot în interesul dumneavoastră vorbesc, şi nu cred să nu mă pricepeţi. Ce-aţi face dumneavoastră să rămîneţi deodată şi fără părintele Todoruţ, şi fără mine? Cine v-ar conduce şi v-ar lumina în năcazuri, cine v-ar purta socotelile, cine v-ar feri să nu vă încurcaţi? Închipuiţi-vă că un an de zile aţi rămînea singuri. Cine v-ar conduce banca, ce s-ar alege de încasări, cine v-ar sprijini interesele în Sfatul satului, cine v-ar duce la alegeri? Cînd aţi mai avea primar român în sat? Puneţi mîna pe inimă şi-mi spuneţi: aţi putea să le faceţi toate acestea dumneavoastră singuri?

Oamenii îşi plecară capetele în pămînt şi nu răspunseră. În sală se făcu linişte adîncă.

— Recunoaşteţi că singuri n-aţi putea face nimic. Acum să vă gîndiţi, continuă Andrei, că foarte uşor puteţi rămînea fără conducători. Părintele Todoruţ e bătrîn, e bolnav în pat, zilele sfinţiei-sale sînt numărate. Cine va veni preot în locul lui? Dumnealui are un ficior preot, dar acela are un sat de zece ori mai bun ca Măgura. Părintele Todoruţ a putut trăi fiindcă a avut moşia părintească. Dar cel care va veni după el? Şi, peste tot, cine va veni dacă va şti că n-are nici casă unde să locuiască, nici eclegie pe care s-o muncească? Mai gîndiţi-vă apoi că eu încă nu pot rămînea în veci aici. Eu sînt om singur, om văduv, şi unui

om văduv, unui preot, i-e foarte greu să trăiască într-un sat, cum bine știți și dumneavoastră. Slugile te fură și te-nșală, ba oamenii îți mai scornesc și nume slab. Nu vă neliniștiți, știu eu că așa-s oamenii, cred ușor relele ce se vorbesc despre alții. Înaintea lui Dumnezeu, la judecată, ne vom limpezi cu toții. Acolo se va vedea ce-i în inima fieștecăruia. Dar nu despre asta e vorba acum. Vorba e că eu nu mai rămîn mult în Măgura. Am să mai lucrez și în alte părți, nu numai aici. Ei bine, cine va veni în locul meu? Dumneavoastră știți bine de cîte ori și cîți ani n-a fost popă unit în Măgura. Cine să vină într-o casă așa de dărăpănată și la cinci iugăre eclegie?

Popa tăcu, privi întrebător peste oameni, dar nimeni nu răspunse.

— Măgura poate ajunge foarte ușor fără nici un preot, zise iarăși Andrei. Atunci s-ar dărîma tot ce s-a zidit pîn-acuma. Dumneavoastră cred că mă veți pricepe cînd vă voi spune că un singur drum de scăpare rămîne: Să cumpărăm moșie pentru preoți, să le facem case. Atunci Măgura nu va mai fi ciumă pentru preoți, iar dumneavoastră veți avea conducători care să vă povățuiască mai departe. Primiți deci propunerea ce-am făcut-o?

Nimeni nu răspunse, dar Andrei vedea bine că nu din cauză că nu-s învoiți întîrzie cu răspunsul. Oamenii păreau foarte uimiți, foarte pătrunși de ceea ce auziseră, și nu puteau vorbi, li se oprise parcă un nod în grumaji. Mai ales noutatea că Andrei nu va mai rămîne mult în Măgura îi opărise rău detot. Mulți se simțeau vinovați, știindu-se printre cei care-l vorbiseră de rău. Apoi ei nu se gîndiseră niciodată că Andrei, într-o bună zi, i-ar putea părăsi. Erau atît de preocupați de noile lucrări, de noile cîștiguri, încît din mulți pierise însuflețirea cu care îl înconjuraseră la început pe Andrei. Trăiseră peste șapte ani cu el în sat, se obișnuiseră și cu însuflețirea, și cu bunătatea lui, și cu simțul lui de dreptate, așa încît nu le mai părea un om deosebit, ca la început. Pe nici unul nu-l

mai auzeai zicînd cu însufleţire: «Măi, popa nost', săracul!». Obişnuinţa e de multe ori primejdioasă, pentru că şi pe omul cel mai deosebit îl facem cu timpul tot după chipul şi asemănarea noastră, nu mai vedem în el nimic deosebit. Numai aşa se şi putea explica de ce mulţi dăduseră crezămînt minciunilor muiereşti.

Însă acum, la gîndul că Andrei îi va părăsi, îl văzură deodată în vechea lumină pe popa lor, pentru hodina căruia patrulau odată de bună voie cît ţinea noaptea pe dinaintea caselor parohiale din Măgura.

— Care primeşte propunerea să vină să iscălească aici! zise Andrei cu vocea tremurătoare, simţind ce se petrece în inima oamenilor. Clipele acestea fură de ajuns ca să-l mîngîie pentru toate suferinţele sale din Măgura.

Oamenii veniră unul după altul, tăcuţi, gravi, cu ochii umezi. Nu rămase nici unul neiscălit.

— În locul meu, o să mă-ngrijăsc de un urmaş vrednic, n-aveţi frică. Nu vă voi lăsa fără de ajutor, le mai zise Andrei.

Măgurenii se împrăştiară tăcuţi şi trişti.

Încă în primăvara acelui an, al şaptelea al păstoririi lui Andrei în Măgura, se începu construirea celor două case parohiale. Una în curtea parohială unită, şi alta pe un loc dăruit de un fruntaş ortodox din Măgura. Cu o parte a banilor cumpărară loc de eclegie din pămînturile saşilor ajunse vînzătoare: cîte zece iugăre pentru fiecare. Era pămîntul ieftin pe vreme aceea în Măgura: saşii-l dădeau aproape de pomană, numai să nu-l mai ţină nelucrat, căci nu mai aveau braţe muncitoare. Însă după ce cumpărară frăţeşte moşie pentru cei doi popi, averea tot nu era pe-o formă: uniţii aveau de mai înainte cinci iugăre. Vreo zece ţărani neuniţi cinstiră dintr-al lor, cumpărat şi acela de la saşi, cîte o jumătate de iugăr. De-aici încolo, vreme de trei luni de zile, se porni o adevărată întrecere între uniţi şi neuniţi: care să-i facă popii lor eclegie mai mare. Şi se tot întrecură şi se ajunseră pînă ce fiecare eclegie se făcu de douăzeci şi cinci de iugăre.

Andrei se însufleți atît de mult de purtarea lor, încît i se păru că începe să trăiască din nou o viață nespus de frumoasă și nici prin gînd nu-i mai trecea să părăsească satul. Oricît ne-am feri de recunoștință, oricît ne-ar plăcea să ne închipuim că facem binele pentru el însuși, nu se poate nega că recunoștința joacă un mare rol în viața noastră, că răsplata pentru faptă nu este o pretenție josnică, imorală, de vreme ce poate lumina atît de adînc un suflet omenesc cum îl lumină pe-al lui Andrei. Însăși proba că am fost pricepuți, că munca noastră nu a fost zadarnică, e de multe ori necesară chiar și pentru sufletele cele mai tari, ca să poată munci mai departe. Ne întărește optimismul, ne face să vedem lupta mai frumoasă, și mai ales vindecă rănile primite în lupta purtată pînă la ajungerea țintei.

Andrei, întinerit, supraveghea zidirea caselor parohiale, și nici prin gînd nu-i trecea să se mute din Măgura. Se scosese la concurs chiar protopopiatul la care se gîndise el de multe ori, protopopiat cu reședința în orașul X, dar nu se gîndise să-l ceară. Pusese liniștit condițiile concursului în arhiva parohială, și-și văzu mai departe de supravegherea zidirii. Avea să iasă o casă foarte frumoasă, nu prea mare, dar luminoasă și sănătoasă. Cu două zile înainte de a trece termenul pentru concursul la protopopiatul din X, Andrei Pascu primi o scrisoare din același oraș. Se uită mult la ea, dar nu putea bănui de la cine să fie. Nu cunoștea scrisoarea fină și măruntă, de pe adresă, dar trebuia să fie femeiască. Un parfum discret, imaterial, pătrundea din plicul gingaș.

El desfăcu încet, cu teamă, scrisoarea. Ochii-i fugiră la iscălitură și păli deodată.

Scrisoarea era de la Dora Muntean.

Nu-l agrăia nicidecum, scrisoarea se începea dintruna :

«Am înțăles că dumneata cu nici un preț nu voiești să-ți înaintezi concursul pentru potopopiatul din X,

că insistențele tuturor oamenilor de bine au fost zadarnice. Nu-mi vei lua, cred, în nume de rău dacă fac și eu o încercare. Un loc mai potrivit pentru calitățile dumitale nu cred să mai afli. Sau doară te-ai hotărît să nu părăsești niciodată satul acela ? Dacă crezi că e bine pentru dumneata nu numai acum, ci și mai tîrziu, rămîi, dar poți fi sigur că mai tîrziu vei regreta în zadar : un loc așa de potrivit nu ți se va mai îmbia. Oamenii de-aici ar fi fericiți să te poată avea în mijlocul lor. Să nu crezi că, pentru că trăiești într-un sat, nu te știe lumea, sau că te-au uitat vechii dumitale cunoscuți. Ai aici mulți prieteni din liceu. M-aș bucura foarte mult dacă ai primi sfatul pe care ți l-au dat încă atîția alții.

Dora»

Andrei Pascu părea că s-a trezit dintr-un vis. Se hotărî într-o clipă. În clipa următoare se revoltă împotriva acestei hotărîri. Și totuși nu și-o mai schimbă. Nu mai avea vreme să-și trimită cererea prin poștă. Luă o căruță din sat și porni încă în aceeași zi la episcopie. Își zicea mereu : «Se-nțălege că are dreptate ! E locul cel mai potrivit pentru mine. Sînt acolo o samă de oameni culți, este o sănătoasă viață intelectuală. Se-nțălege că are dreptate ! E locul cel mai potrivit pentru mine !»

Se simțea ușor, se simțea luminos și-i venea mereu să zîmbească. «Se-nțălege că are dreptate !» Nici prin gînd nu-i trecea să-și dea sama cum de i se părea acum postul acela așa de potrivit, după ce alții nu-l putuseră convinge pîn-acum să-l ceară. El însuși nu dăduse nici o importanță întregei afaceri pînă acum, cînd o văzu deodată așa de limpede. «Se-nțălege că-i locul cel mai potrivit pentru mine !» Gîndul acesta îi revenea mereu, și de la o vreme i se adaose altul : «Ce bine că tinărul Marcu din Lunca s-a căsătorit. Poate fi hirotonit cît mai în grabă și poate să-mi ocupe locul din Măgura. Ce gînd bun a avut Marcu acela că s-a căsă-

torit așa deîngrabă, îndată ce-a părăsit seminarul. Alții tîndălesc cu lunile, ba chiar și cu anii !»

Postul de protopop din X îl ceruseră mulți, și mai tineri și mai bătrîni, și mai distinși și mai cu proptele pe la consistoriu ; totuși numai Andrei Pascu fu ales cu unanimitate de voturi.

În același an, la Sfîntă Măria-Mare, părintele cel tînăr, Marcu, din Lunca, fu numit paroh unit în Măgura. Casa cea nouă îl aștepta veselă, zîmbindu-i de departe lui și tinerei preotese.

PARTEA A TREIA

ORAŞUL

I

Lui Andrei Pascu nu-i fu deloc uşor, aşa cum credea cînd citise rîndurile Dorei, să se despartă de Măgura. Zile de-a rîndul el nu se gîndi decît la noua lui slujbă, nu se gîndi decît la noua lui activitate, ce-l aştepta ca protopop, ca preot într-un oraş cu o frumoasă viaţă intelectuală. Dar cînd să-şi ia rămas bun de la sat, se tulbură şi simţi o adîncă părere de rău. I se părea că trebuie să se despartă nu de prieteni, de cunoscuţi, ci de o bună parte a însăşi vieţii sale. În cei şapte ani de păstorire se legase cu atîtea fire trainice de fiecare casă, de fiecare petec de pămînt, de biserică, de şcoală, de oameni, încît simţi o vie durere la gîndul că trebuie să le rupă. Pe-aici îşi risipise anii cei mai frumoşi ai tinereţii, şi odată cu ei o bună parte din căldura inimii sale ; vedea ceva din el însuşi în tot ceea ce trebuia să

lase în urmă. Amintirea Mărioarei învie mai puternică decît oricînd ; îl privea cu dragoste și cu blîndețe, din ochii ei însă picura parcă o durere mută, ca și cînd i-ar fi zis : «Tu te duci și mă lași aici !». Regretul după Mărioara crescuse în scurtă vreme peste toate celelalte izvorîte din gîndul îndepărtării lui de Măgura. În sfîrșit, pentru ce părăsea el satul ?

Cînd își puse întrebarea asta, simți că toate motivele care i se păruseră pînă acum că-l îndeamnă să-și caute alt mediu, mai potrivit pentru talentele sale, au fost numai aparent adevărate, că hotărîrea și-o luase repede, fulgerător, abia după ce primise scrisoarea Dorei. Așadar numai Dora era cauza plecării lui din Măgura. Avusese doar destule năcazuri în sat, se gîndise de-atîtea ori cît ar fi de bine dacă ar ajunge într-alt mediu, mai potrivit pentru el ; i-a spus-o de-atîtea ori socrusău, i-au scris atîția prieteni să ceară protopopiatul din X, și totuși el nu s-a hotărît pînă ce nu i-a scris Dora. Așadar să fie adevărat ? Oare o mai iubește încă și-acum pe Dora, ori cel puțin e gata să plece numai ca să-i împlinească dorința, numai ca să răspundă chemării ei ? Dacă e așa, însamnă că și-atunci cînd s-a-ntîlnit cu ea în oraș, cînd Mărioara fusese atît de impresionată de ochii negri, îndurerați, ai Dorei, și-atunci o dorea și de-aceea s-a tulburat. Să fi simțit Mărioara că sufletul lui nu-i numai al ei, să fi intuit un sentiment de care el nu-și dădea sama ?

La întrebările acestea Andrei simți o adîncă nemulțumire, un fel de revoltă împotriva Dorei, care se amesteca astfel, fără nici un înțeles, în viața lui, și o revoltă împotriva însăși firii omenești, care ne poate surprinde cu astfel de taine oarbe și brutale.

Dar, analizîndu-se, Andrei își dădu sama că el nu o dorește pe Dora. Își dădu sama că el nici nu știa dacă Dora locuia în orașul X, și că, deci, nu dorința de-a o vedea, de-a-i fi aproape îl hotărîse să ceară protopopiatul acela. Se gîndi apoi că dacă ar iubi-o și-acum, dacă inconștient ar fi iubit-o mereu, ar fi fost cu neputință să nu se gîndească atît amar de vreme la ea ;

că chiar atunci, cînd a-ntîlnit-o în treacăt, în oraș, a fost numai surprins de-a o vedea după atîția ani, și nu emoționat, neliniștit. Nici pînă atunci și nici de-atunci încoace nu se mai gîndise la Dora. El numai pe Mărioara o iubise. Altfel cum ar fi simțit o atît de adîncă durere la moartea ei ? Altfel cum i-ar fi putut păstra o atît de vie, atît de binecuvîntată amintire și cum ar fi reușit să scape din atîtea primejdii și să rămînă curat și drept ?

Totodată își dădu sama că nu are de ce să se revolte împotriva Dorei. De cînd se căsătorise, ea nu-i tulburase prin nimic viața. Intîlnirea aceea fusese o întîmplare, scrisoarea de-acum era atît de pură, de sinceră, fără nici un gînd ascuns, încît era convins că Dora se interesa de el numai ca de un vechi cunoscut căruia voia să-i facă un bine. Își aduse aminte că la întîlnirea aceea Dora-i făcuse impresia că sufere adînc, că e nenorocită, și el știa că unii oameni loviți de soartă încearcă să se mîngîie, să-și facă viața mai ușoară, ajutînd pe alții, făcînd bine altora.

Aducerile-aminte din tinerețe îi învăluiră sufletul ca o binefacere. Cînd se trezi din visarea în care alunecase, se cutremură de plăcere. O văzu pe Dora așa cum o cunoscuse în tinerețe. Nici o umbră nu-i întuneca amintirea. Dimpotrivă, toată ființa ei răspîndea numai lumină, numai strălucire, o intensă strălucire.

Și deodată i se păru că pricepe de ce se bucurase atît de mult, de ce se hotărîse așa de-n grabă să ceară protopopiatul din X, îndată ce primise scrisoarea ei : nu dragostea, ci însuflețirea și admirația pentru un suflet frumos îl mișcaseră așa de mult. «Sufletele frumoase, armonice, își zise Andrei, întotdeauna ne impresionează prin apropierea lor, întotdeauna le admirăm dacă nu sîntem prea geloși de valoarea noastră proprie. E un păcat într-asta, e vreo greșeală, este ceva ce-ar putea supăra o amintire scumpă ? Nu ; este o adîncă și frumoasă însușire a oamenilor sinceri, a oamenilor adevărați.» Ajuns la încheierea aceasta, Andrei se liniști. El trebui să recunoască adevărul că dacă n-ar fi avut

dorinţa de-a părăsi satul, scrisoarea Dorei nu l-ar fi putut influenţa.

Plînse la mormîntul Mărioarei, şoptindu-i cele mai duioase cuvinte amintirii scumpe ; se înduioşă adînc lîngă patul de boală al bătrînului părinte Todoruţ, care nu se mai îndura să lase din mîna lui osoasă şi rece mîna arzătoare a lui Andrei ; cu slujba cea din urmă trezi hohote de plîns în biserica veche şi săracă de pe deal ; îşi luă cu multă durere rămas-bun de la toată lumea, dar, în sfîrşit, trebui să plece.

*

Gîndurile slujbei celei noi, planurile de viitor, mutarea la oraş, primirea, discursurile, banchetul, îl făcură să uite durerea despărţirii de satul în care păstorise şapte ani.

La primire, Andrei îşi expuse, într-o scurtă cuvîntare, programul. Fu ascultat cu cea mai desăvîrşită linişte, cu adîncă uimire, c-un fel de mirare plină de încîntare. Vorbi despre adevărata cultură care nu poate fi alta decît aceea a inimii, că nenorocirea educaţiei de azi provine din faptul că se pune prea mult preţ pe hrana intelectului şi prea puţin ori deloc pe aceea a inimii ; că înălţimile la care se ridică mintea nu au nici o valoare dacă nu se poate ridica pînă acolo şi inima noastră, dacă nu ne înnobilăm sentimentele şi dacă nu ne putem stăpîni simţurile. Că pentru a fi cu adevărat om cult trebuie mai ales ca fiecare să aibă o concepţie bine stabilită asupra lumii şi vieţii, un fel bine stabilit de a vedea lumea, o convingere din care să purceadă, ca dintr-un singur izvor, toate faptele şi toate aspiraţiile, dar că această concepţie nu o putem cîştiga decît prin supravegherea deopotrivă a facultăţilor noastre sufleteşti, a gîndului şi a sentimentului, prin armonizarea lor deplină. Că pentru a ajunge la această armonie trebuie ca fiecare om să prelucreze în conştiinţa sa tot ceea ce-i aduc simţurile, mintea sau sentimentul din lumea exterioară sau interioară, trebuie ca fiecare să gîndească

pentru el însuși, să nu treacă prin viață condus numai de instincte sau de patimi. Fiecare om cu adevărat cult trebuie să aibă o clară vedere interioară.

După cuvîntarea lui Andrei, în sala cea mare a hotelului «Continental», unde se desfășura recepția, se așternu pentru multă vreme o liniște șoptită. Oamenii păreau mai triști, mai străini. Atmosfera intimă de la începutul primirii reveni încetul cu încetul, dar față de Andrei invitații simțeau parcă un fel de sfială ; chiar și cunoscuții lui vechi, din liceu, deși mai înainte rîseseră cu el fără nici o sfială, acum nu se mai simțeau parcă în largul lor față cu Andrei. Li se păru și lor deodată că Andrei li-e străin, că nu se mai cuvenea să fie ca pînă acum, liberi în vorbă și în mișcări, în preajma lui. Deși nu-l considerau superior lor, totuși se simțeau față de el parcă stingheriți de un fel de stimă sfioasă. Se datora acest sentiment nou faptului că Andrei reușise să-i facă să gîndească și să descopere în ei înșiși ceva străin și nou ? Sau, doar, îi impresionase convingerea, sinceritatea, cu care le vorbise acest om nou lor, care erau obișnuiți, și prin slujba ce o făceau și prin viața ce o duceau, să audă sau să spună chiar ei discursuri ce erau de cele mai multe ori numai rodul minții lor disciplinate, nu și al inimii ? Se mirau poate pentru că auziseră din gura unui om tînăr astfel de vorbe pe care le-ar fi crezut potrivite doar în gura unui bătrîn cumințit de viață ?

Oricare ar fi fost motivul, cei patru colegi de liceu ai lui Andrei, trei advocați și unul doctor, rămaseră cam stînjeniți după cuvîntarea lui ; li se părea că nu mai e omul pe care l-au așteptat ei, despre care se obișnuiseră să vorbească de cînd devenise vacant locul de protopop din X.

Andrei Pascu se simți mulțumit de vorbirea sa, se bucură din toată inima de acest întîi succes. Își dădea sama el însuși că niciodată nu vorbise așa de frumos ca acum. Deși tot ce spusese izvorîse din convingerea lui cea mai intimă, totuși, parcă niciodată, vorbind, nu simțise o asemenea plăcere, de parcă s-ar fi jucat cu cuvin-

tele. Era o limpezime ciudată parcă în însăşi sala aceea, şi limpezimea asta părea că izvorăşte din doi ochi negri, adînci, liniştiţi, care îl priviră neclintit de cînd se ridicase pentru a-şi rosti discursul. Andrei ştia că-s ochii Dorei. O văzuse în societatea care-l întîmpinase la gară, albă şi nemişcată ca o statuie ; privirile lui căzuseră dintrodată asupra doamnei zvelte care şi-acum, după atîţia ani, mai păstra încă multe din liniile delicate ale unei libelule. O văzuse, şi un surîs de lumină îi stăruise din clipa aceea pe faţă. Se simţise deodată vesel şi hotărît, deşi coborîse din tren destul de zăpăcit de primirea ce i se făcea. Şi nici mulţimea, nici bărbaţii şi doamnele străine, nici răspunsurile pe care trebuia să le dea numeroşilor oratori, nu-l mai neliniştiră. I se păru lucru firesc să fie aşa, să treacă peste toate formalităţile acestea care, cu puţin înainte, reuşiseră să-l zăpăcească.

El simţea că privirile Dorei îl urmăresc mereu ; le prindea din cînd în cînd, fără să poată citi în ele altceva decît un fel de mirare adîncă, de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis greu şi nu-şi putea crede ochilor realitatea. Nu era strălucire, nu era bucurie în privirea aceea nesfîrşită, şi totuşi Andrei simţea cît e de binefăcătoare pentru el. Mai ales după ce-a început să-şi rostească discursul, i se părea că ochii ei miraţi umplu sala întreagă de claritate, o claritate în care se scaldă, şi el şi cuvintele lui sonore şi într-aripate, ca într-un aer cristalin.

Dăduse mîna cu Dora numai în treacăt, cînd fostul lui coleg de liceu, Negrea, advocat acum, îl prezentase societăţii româneşti din oraş.

Ce frumoasă se făcuse Dora ! Nu mai era pe faţa, în ochii ei nici urma tristeţii de-atunci cînd o întîlnise în oraşul acela. Suferinţa trecută îi imprimase pe faţă o nobleţe senină şi-adîncă, o resemnare liniştită şi convinsă, care-i împrumuta o măreţie deosebită, un farmec nou, de-o nebănuită înălţime. Şi totuşi nu era nimic aspru, nimic rece în fiinţa ei. Dimpotrivă, avea mult

farmec atrăgător, și ochii multor tineri din sală se odihneau privind-o. Pe chipul Dorei stăruia acum un zîmbet nou, care o făcea să samene mult cu fata de altădată.

Între tineri, între bărbații necăsătoriți, se produse o vie mișcare. Cum erau puțin băuți, fiecare din cei care doreau să se apropie de Dora se gîndi că lui îi trimite frumoasa femeie surîsul ei îngeresc și începură să o laude. Femeile văzură însă mai bine ; ele urmăreau demult, tot mai neliniștite, privirile Dorei ; o vedeau că nu aude ce se vorbește în jurul ei, că nu răspunde întrebărilor ce i se puneau din cînd în cînd. Multă vreme își ziseră că discursul tînărului protopop a impresionat-o adînc, și asta n-ar fi fost de mirare, știind-o pe Dora mereu tristă, n-ar fi fost de mirare mai ales că ele însele se simțeau adînc impresionate. Ba chiar îl priviseră de multe ori cu plăcere pe frumosul tînăr ; mai ales gîndul că era văduv la vîrsta lui nu le dădea pace, și nu întîrziară să-l compătimească din toată inima. Însă în scurtă vreme băgară de samă că în privirile Dorei era ceva deosebit, ceva tainic. Și cînd, uneori, tînăra femeie răspundea la întrebările lor, ele se mirau de vocea ei schimbată, plină de vibrații noi, adînci și calde. În sfîrșit se convinseră că Andrei o interesa dintr-un punct de vedere deosebit decît pe dînsele, și cînd îi surprinseră surîsul acela proaspăt și tînăr, ca o floare înflorită în chiar clipa aceea, ele se uimiră atît de tare, încît soția doctorului Perian, o brunețică nervoasă și isterică, nu-și putu opri un mic țipăt ca de spaimă. Între ele începu în curînd un șopot tot mai aprins, și, nu peste mult, aceeași femeie care nu-și putea ascunde surprinderea, veni lîngă Dora :

— Adevărat să fie că tu îl cunoști pe noul protopop ? o întrebă în culmea neliniștei.

— Da, îl cunosc, răspunse Dora cu o voce voalată de melancolie.

— Nu așa, dragă ! Nu cunoștință de azi ! De-acum îl cunoaștem toate !

— Am spus că de azi ? Îl cunosc demult, de pe cînd era elev și cleric.

Doamna Perian o privi drept în ochi, cu o privire neclintită, ca și cînd Dora, prin răspunsul său, ar fi ofensat-o, dar nu rămase mult astfel, ci, învîrtindu-se într-un călcîi, se depărtă repede. Grupul de femei între care se strecură brunețica primiră vestea cu mici exclamații de mirare.

La dreapta lui Andrei, la masă, ședea un director de liceu, pensionar, un bătrîn scurt și gros, cu barba albă rătezată scurt, cu mustățile arămite de fumul țigării care-i fumega mereu între dinți. Clipea des din ochii lui mici, ascunși sub sprîncenele stufoase, și nu mai isprăvea să-i spună lui Andrei ce plante noi descoperise în jurul acestui oraș, de cînd se stabilise aici ca pensionar. Fusese, pe vremuri, profesor de botanică, și era grozav de priceput și acum în clasificări. Avea teorii noi, pe care voia să le argumenteze chiar cu speciile de plante descoperite de el. Se înțelege că acum, amețit de vin, cam încurca argumentele, dar Andrei îl asculta cu răbdare ; după nume îl cunoștea demult și știa că purtase polemici prin revistele științifice străine pentru apărarea noilor sale teorii.

Îl nemulțumea însă faptul că în aceeași vreme îi vorbea și directorul de bancă de la stînga lui, un domn foarte grav, care, prin siguranța cu care se așezase de la început pe scaun, arăta limpede că el e cea mai importantă persoană dintre toți cei ce erau de față. Spunea cuvintele rar și apăsat, și avea deosebită grijă să vadă dacă e ascultat sau nu. Auzise cîte ceva despre isprăvile lui Andrei la Măgura, dar dintre toate îl interesa mai mult banca din sat. După părerea lui, băncile sătești nu erau bune, erau prea multe chiar și cele din orașe, și cu cît sînt mai multe, spunea el, cu atît li-i mai greu să lupte cu multele greutăți ce se ivesc mereu. Neavînd bani, băncile sătești sînt nevoite să lucreze cu capitalul băncilor din orașe, și, în consecință, în loc să fie o ușurare pentru țărănime, sînt o povară mai mult, căci sînt silite să împrumute banii mai scump.

Și așa mai departe, își desfășura încet-încet toate părerile lui privitoare la chestiunile financiare. Se-nțelege că Andrei nu-i putea da dreptate, și cu ușurință ar fi putut răsturna toate teoriile directorului. Se simțea îndemnat să-l contrazică, mai ales pentru că în glasul directorului era ceva rece, ceva antipatic, respingător, dar nu cuteza, nu putea să-l combată, căci de la dreapta îi vorbea necontenit bătrînul botanist, și el trebuia să nu-l jignească pe bătrîn, arătîndu-i că nu pricepe nimic din tot ce-i spune.

Andrei părea că-i ascultă pe amîndoi, deși el era neliniștit de cu totul altceva. Ar fi dorit foarte mult să știe ce înțeles are prezența Dorei aici, dacă e stabilită în oraș, ori e numai în trecere. E cu bărbatul ei, cu advocatul Drăgan, al cărui nume îl citise în anunțul acela de căsătorie din gazetă, e văduvă, sau despărțită ?

Se miră el însuși cum de-i trecu prin minte gîndul că Dora ar fi văduvă, de vreme ce, fiind prezentat societății românești din oraș, auzise limpede și numele lui Vasile Drăgan. Însă, ca de obicei cînd faci multe cunoștințe deodată, avea impresia că nu cunoscuse pe nimeni, deși reținuse cîteva figuri și cîteva nume, dar fără nici o legătură între ele. Privea deci mereu prin sală, însă nu-și dădea sama care ar putea fi advocatul Drăgan ; un simțămînt adînc îi spunea că nici unul dintre bărbații din sală nu putea fi bărbatul Dorei, pentru simplul motiv că nici unul nu-i părea potrivit cu Dora.

Rămase deci cu totul uimit, îngrozit aproape, văzînd că, la plecare, un domn burtos, cu bărbia revărsată peste guler, care șezuse nemișcat într-un colț de masă cît ținuse banchetul, bînd cu sete și fumînd necontenit, îi dădu brațul Dorei. Cu fața roșie, grasă, buhăită, cu ochii mici, cețoși, adînciți în fundul capului, el făcea mai mult impresia unui măcelar, și Andrei nici o clipă nu se gîndise că ar putea fi bărbatul Dorei. Adevărat că, tot timpul cît își rostise discursul, burtosul acela părea că-l ascultă cu băgare de samă, și Andrei îl privise de cîteva ori cu simpatie, crezîndu-l un om din clasa mijlocie, interesat de lucruri înalte, și-și zicea că

desigur e un om cultivat. Însă acum, văzînd-o pe Dora la brațul lui, avu un simțămînt de dezgust. Zîmbetul îi pieri de pe față, strălucirile ochilor se șterseră. I se păru că și Dora se schimbase la brațul acelui om : cîteva linii noi, expresive, de suferință, i se vedeau pe fața albă, și privirile ei, triste și neclintite, păreau că-l evită pe Andrei.

— Domnul e de-aici ? întrebă Andrei pe advocatul Negrea.

— Da, e advocatul Drăgan, cu doamna. Ți-a fost prezentat, dar, se-nțălege, într-o învălmășeală ca aici, nu poți să cunoști repede pe toată lumea. E un om foarte cumsecade.

— E demult aici ?

— De patru ani. Mai sîntem încă cinci advocați români în oraș, dar Drăgan ne poate băga pe toți în buzunarul vestei. Îi merge foarte bine ; cînd s-a stabilit la noi, era om cu avere. Noi, care abia începem, săraci ca niște șoareci de biserică, nu-l vom ajunge niciodată. Dar, deși avut, e om de omenie. Nici nu se poate asămăna, de pildă, cu directorul băncii, cu domnul Jurcă. Se-nțălege, însă, că fericire deplină n-are nimeni în viață.

Andrei tăcu un răstimp, apoi, simțind cum i se suie sîngele în obraz, întrebă :

— N-au familie ? N-au copii ?

— Aș, copii ! Poți vedea și tu ce nepotrivire este între ei ! răspunse c-un fel de silă Negrea.

Andrei se uită prin mulțimea care, afară, pe stradă, în lumina lămpilor electrice, își lua sară-bună, se împrăștia în toate părțile, dar nu-i mai văzu pe advocat și pe Dora.

— Acum se pare că traiul lor e mai liniștit, zise Negrea, dar n-a fost tot așa. Se spune, de altfel, că advocatul ar avea mai mult un rol de tutore, de părinte, decît de soț. Dumnezeu știe ! Un lucru e sfînt însă : Drăgan are o inimă foarte bună.

Cum înaintau, la braț, spre locuința protopopească, la un colț de stradă le ieșiră înainte cei doi soți.

— Am petrecut-o pe doamna Perian, pe doctoriță, zise Dora, încercînd să zîmbească. Nu-ți poți închipui, domnule protopop, cît e de mirată fiindcă i-am spus că eu te cunosc de mai demult. Îi pare cu neputință așa ceva.

Dora vorbi fără să se uite la Andrei, c-un fel de înfrigurare, și părea că-i foarte nerăbdătoare să plece cît mai degrabă. Dar advocatul Drăgan era încîntat că l-a întîlnit, că-i poate mulțumi din toată inima pentru frumoasa și adînca înțelepciune din discursul ținut la recepție, și nu se grăbea deloc. Se însufleți vorbind, aprobînd întru toate opiniile lui Andrei asupra vieții. Dora aștepta ca pe spini să sfîrșească. Un tremur fin, nervos, i se strecura din cînd în cînd prin corp.

— Ce zici, Dora, dacă l-am însoți și noi pe domnul Pascu pînă la locuința protopopească ? zise Drăgan. Un om ca dumnealui ar fi vrednic să fie purtat în trăsura vlădicească. Mare noroc am avut că l-am prins ! Și advocatul rîse din toată inima, un rîs gros, bubuitor, puternic.

— O, vă mulțămesc, răspunse repede Andrei, simțind neliniștea Dorei, e tîrziu, nu vă mai obosiți. Și pînă la mine mi se pare că e cam departe.

Privirile negre ale Dorei căzură repede asupra lui, limpezi, adînci, pătrunzătoare.

— Nu e așa departe pînă la dumneata, și dacă vreai, te însoțim cu toată plăcerea, zise ea cu o voce dulce și tot așa de limpede ca și privirea.

Drăgan fu încîntat. Porniră toți patru într-un singur șir, pe caldarîmul larg, luminat intens de lămpile electrice : se deosebeau și micile pietricele din asfalt. Drăgan, încurajat și de vinul ce-l băuse, și de faptul că i se dădea prilejul, ca acum, imediat, să-și spună părerile sale asupra vieții, ca toți oamenii buni din fire, cu inima moale, se cufundă numaidecît într-o expunere din ce în ce mai însuflețită a credințelor proprii. Nu era deloc stăpîn pe vocea lui groasă, care uneori cădea adînc detot, alteori se ridica lărmuitoare, spartă, hodorogită. Vorbea cu ochii în lacrămi, de la o vreme mai

mult pentru el decît pentru cei de lîngă el și părea că nu-i pasă deloc dacă-l ascultă cineva sau nu. Și, într-adevăr, cei trei nu-l ascultau. Trotoarul se îngustase — mergeau acum pe uliți mai strîmte — și nu mai încăpeau toți patru alături ; Drăgan cu advocatul Negrea mergeau înainte, în urma lor veneau Andrei și Dora. Andrei demult nu-l mai auzea pe advocat. Apropierea Dorei îl impresiona atît de adînc, încît mergea aproape în neștire. I se părea că visează ; simțea aerul îmbălsămat de dulci miresme, iar foșnetul rochiei de mătase a Dorei îi suna în urechi ca un cîntec delicat, ca un susur depărtat, neîntrerupt, de șoapte tainice.

După un lung răstimp de tăcere, Dora îi zise :

— Ai vorbit foarte frumos, domnule Andrei. Te învoiești să-ți spun tot așa ?

Un zîmbet senin înflori pe fața, în ochii lui Pascu.

— Și acum vă mai pare ridicol numele meu, doamnă ? Vedeți, nu mi l-am schimbat. Și el simți un rîs limpede inundîndu-i sufletul la amintirea glumelor pe care le făcea pe vremuri Dora cu numele lui neobișnuit.

— Nu ți l-ai schimbat ! Toate se schimbă greu în viață ! zise Dora, nereușind să-și stăpînească un suspin ușor ca o adiere. Apoi, ca și cînd s-ar fi căit de melancolia cu care spusese cuvintele acestea, încercă să zîmbească și adaose repede : Lumea e încîntată de dumneata, domnule Andrei. Ar fi fost păcat să rămîi ascuns într-un sat, cu frumoasele talente ce le ai. Aș fi fericită să știu că am ajutat și eu cu ceva la hotărîrea dumitale de a cere protopopiatul de-aici.

— Dacă oamenii de-aici sînt într-adevăr mulțămiți de mine, apoi de bună samă că toată mulțămita lor trăbă să ți-o arate dumitale, zise Andrei cu sinceritate.

Dora se opri o clipă, și Andrei simți privirile ei scînteietoare.

— Adevărat ? întrebă Dora, șoptind mai mult decît vorbind.

— Foarte adevărat, răspunse Andrei cu aceeași sinceritate. Mă apucasem să construiesc o nouă casă parohială. Îmi făcusem din nou planuri multe pentru viitor,

și n-aș fi cerut locul ăsta dacă nu venea scrisoarea dumitale. Mă gîndisem eu, ce-i drept, de multe ori, că ar fi mai potrivit pentru mine, om singur fiind, într-un oraș ; mă și gîndeam uneori să las satul, dar niciodată n-am avut tăria să mă hotărăsc. Acum îmi pare bine și mie că am venit. Într-adevăr, n-aș fi aflat curînd un loc așa de potrivit pentru mine.

Cum mergeau încet în urma lui Negrea și Drăgan, care vorbea necontenit, umplînd cu larmă ulițile tot mai pustii prin care treceau, bătîndu-l din cînd în cînd pe umăr cu palma lui grea și groasă pe tînărul advocat, Dora asculta c-un fel de mirare vorbele lui Andrei. Ochii ei surîdeau acum, și zîmbete ușoare îi adiau obrajii. La gîndul că Andrei nu o uitase, că scrisoarea ei fusese hotărîtoare, Dora simțea o bucurie atît de adîncă, încît, în unele clipe, simțea cum îi învie puternică, gata să izbucnească, toată zburdălnicia ei de fată, și-i venea să-i ducă un braț pe după grumaji și să-l sărute aici, în drum, așa cum îl sărutase demult, pe peronul din gara aceea. Ascultîndu-l, îi părea uneori că nu-i și că n-a fost niciodată nici o piedecă între ei doi, că cei șapte ani ce s-au scurs de cînd nu-și mai scriseseră n-au fost decît o săptămînă. Cum mergeau, ascultîndu-l ce-i povestea de prin Măgura, Dora se simțea tot mai ușoară, mai sprintenă, și însuși Andrei rămase uimit cînd o văzu aplecîndu-se să-și ridice de jos o brățară ce-i lunecă în clipa aceea de pe mînă ; îi păru c-o vede pe Dora la optsprezece ani.

— Dumneata ai rămas tot atît de sprintenă și mlădioasă, cum te-am știut, doamnă Dora. Trecerea anilor nu se cunoaște ! zise Andrei cu o sinceră admirație.

Dora se îmbujoră și rîse de plăcere.

— Îți pare dumitale, zise ea. Adevărat că acum sînt veselă. Poate de-aceea samăn cu Dora pe care ai cunoscut-o dumneata. Dar, pentru Dumnezeu, domnule Andrei, nu-mi mai spune : doamnă Dora ! Nu ți se pare că sună prea aspru, prea barbar ?

— Barbar ?!

— Spune-mi «doamnă Drăgan» sau și mai bine spune-mi numai «doamnă», zise ea cu prietenie și sinceritate, simțindu-se deodată cu sufletul foarte aproape de Andrei.

Tînărul preot tresări la vocea asta cunoscută de cînd îi strigase fugind spre gară : «Să-mi scrii, să-mi scrii !».

— Dacă vă voi numi c-un singur cuvînt, apoi mi-e teamă că voi greși. În loc de «doamnă», voi spune cu siguranță «domnișoară».

— A, nu, domnule Andrei, răspunse Dora Drăgan. O să vezi dumneata mai bine mîne, poimîne. Vei vedea că nu samăn a domnișoară ; acum e noapte, și electrica, oricît ar lumina, nu e sfîntul soare. Trăbă însă să-ți mulțămesc din tot sufletul...

— De ce ? întrebă nedumerit Andrei.

— Pentru că... m-ai ascultat și-ai venit aici... Dumneata ai rămas tot așa de bun și de curat la suflet ca pe vremea cînd erai elev și cleric. Și-i o fericire să fii în apropierea unor astfel de oameni. Vezi, eu n-am mai fost demult, de nu țin minte, așa de veselă ca-n sara asta. Apoi, sînt pe deplin încredințată că și de dumneata va fi mai bine aici. Oamenii buni, vezi bine, sînt rari pretutindeni, dar totuși cred că vei afla trei-patru tovarăși de muncă, care te vor pricepe de la început. Sînt multe de făcut, multe de îndreptat la noi, domnule Andrei.

Dora se gîndise demult cum să-și îndreptățească în fața lui Andrei îndemnul din scrisoare. Acum însă, spunînd o parte din argumentele ce și le pregătise, i se părea că vorbește o străină, nu ea, și nu mai continuă.

Andrei băgă de samă că în cuvintele din urmă se strecurase un fel de tristețe.

— Voi fi fericit dacă voi putea ajuta, doamnă. Slujba noastră, a preoților, asta e : să ajutăm. Nu-i bine să ne facem niciodată nădejdi prea mari despre nimeni ; în sfîrșit, a noastră e numai munca. Noi ne străduim să facem arătura bună, să aruncăm sămînța cea sănătoasă. Dar rodirea și creșterea atîrnă de ploaia care

vine de sus. Mi-ar plăcea mult să am biserica plină, duminica și-n sărbători. E bisericoasă societatea de-aici ?

În loc de Dora îi răspunse advocatul Drăgan, care auzi întrebarea, se opri, și zise, ca și cînd și-ar fi continuat vorbirea lui de pînă acum, întreruptă numai rar detot de cîte o afirmație a advocatului Negrea :

— Nu-i bisericoasă, domnule protopop, pentru că cei mai mulți oameni, nepricepînd nimic din tot ceea ce-i măreț și înalt în viață, disprețuiesc totul afară de ceea ce se cheamă plăcerea lor. Ca pretutindenea în lume, și în societatea de la noi e o vînătoare nebună după plăcerile vieții. Să mă crezi pe mine : dacă ai sta să le vorbești despre abnegație în viață, nimeni nu te-ar pricepe aici, nimeni, afară de mine. Vezi, eu cîteodată mă slobod la vin, și-atunci aș vrea să învăț pe toată lumea să priceapă ce fericire zace într-o jertfă. Ei nu mă pricep, ascultă și rîd, și zic că, avînd un trup ca al meu, e o prostie să vorbesc de jertfe, ca și cînd de jertfa trupului ar fi vorba. Ei zic că mă înșăl, că lucruri așa de-nalte ca să merite o jertfă nici nu există. Hei, ce știu ei ! De-aceea cred că eu te-am priceput mai bine decît toți. Da, da, Negrea, zadarnic zîmbești, viața nu-i o jucărie ; oricum ar fi, nu are nici un înțăles dacă nu folosește și altora.

— Ei, lasă, Vasile, nu te mai aprinde așa, zise Dora cu bunăvoință.

Dar Drăgan era mult prea emoționat ca să se mai poată opri. Vinul tare pe care-l băuse îl aprinsese peste măsură.

— Nu m-aprind, Dora, ci spun adevărul. Îți poți închipui, domnule protopop, că însăși Dora nu mă crede că sînt fericit ? De cîte ori îi spun, de cîte ori îi argumentez, ea-mi spune că mă-nșăl. Ba, mai mult, îmi spune că vreau să mă-nșăl. În sfîrșit, iată, am aflat un om care mă pricepe și care mă crede, pentru că el însuși știe ce-i fericirea suferinței, a jertfei, el e adevăratul slujitor al legii care vestește acest adevăr. — El prinse mîna lui Andrei și i-o strînse cu putere. — Vom fi pretini, domnule protopop, dacă dumneata vei voi

așa. Pretin sincer, te-asigur. Dumneata o să-i cîștigi și pe ceilalți, pe mine m-ai cîștigat de la-nceput. Vorbești adevărul : spui că întotdeauna este în noi o putere care să ne ajute să fim oameni întregi. Mare vorbă ai spus, căci uneori trăbă să biruim lucruri ce-ntrec puterile noastre. Eu, de, mai beau cîteodată. Și în băutură este uneori o putere mai mare decît noi, orice-ar spune învățații. Vezi mai limpede viața, iar sentimentele se-ntăresc, se cristalizează. Totuși, nu e adevărata tărie de care avem nevoie. Este ceva umilitor în ajutorul pe care-l îmbie vinul.

Mergeau acum din nou toți patru într-un singur șir, prin mijlocul străzii ; loouința protopopească era aproape.

— Lasă, Vasile, o să mai vorbești tu despre lucrurile astea cu domnul protopop, zise Dora c-un fel de silă acum.

— O să mai vorbesc, desigur, dar trăbă să-i spun și acum că sînt fericit. Dacă vei auzi spunîndu-se de unii și de alții că nu-s un om fericit, să nu-i crezi. Ei nu mă pot pricepe. Eu, eu...

Dar spre marea uimire a lui Andrei, advocatul nu mai putu continua, ci izbucni în plîns. Dora se albi ca păretele, îi luă brațul și începu să-l mîngîie pe frunte.

— Vinul e de vină, zise el după ce se mai liniști. De-aceea am spus eu că este ceva umilitor în ajutorul pe care-l dă vinul. El tăcu un răstimp, apoi, uitînd parcă tot ce se petrecuse pîn-atunci, privi cu duioșie la Dora. — Te-ai obosit, scumpa mea copilă, poate ți-e și frig. Dar iată c-am ajuns.

Se opriră, într-adevăr, în fața unei case vechi, la poarta căreia străjuia o lampă de petrol.

— Vă mulțămesc din tot sufletul, doamnă, domnilor, zise Andrei cu o voce schimbată, foarte mișcat încă de scena la care asistase.

Dora își lăsă îndelung mîna albă, ușoară și rece, ca o petală de floare, în mîna lui Andrei, și privirile ochilor ei negri se adînciră o clipă în ochii lui. Mîna, ochii, păreau a spune : «Ia-mă, du-mă cu tine ». Andrei își

simți inima grea de o tristețe dureroasă. Le mai pofti o dată sară-bună și se strecură repede în casa parohială. Îi era frig și, intrînd în casă, i se păru că intră într-o peșteră.

Dora nu se mișcă din drum pînă ce tînărul preot nu dispăru în casă. I se păru nespus de ciudat că a rămas singură pe stradă, cu cei doi străini. O clipă se gîndi să-i lase și să alerge după Andrei, dar repede își dădu samă de realitate. Și, de la moartea mamei sale, nu mai simțise o atît de mare durere ca acum, cînd trebui să facă drumul înapoi, alături de cei doi bărbați. Își simțea de plumb mînile, picioarele, și ajunse acasă zdrobită de oboseală. Dar după ce Drăgan adormi în odaia vecină, suspinînd ca de obicei cînd se îmbăta, în liniștea nopții, Dora se însenină, gîndindu-se că Andrei e acum aproape de ea, și adormi ușor, c-un zîmbet încremenit în colțul gurii mici.

II

Dora Muntean se trezi cu greu în dimineața următoare. Pleoapele-i umbrite de lungi gene catifelate se ridicau încet din cînd în cînd, lăsînd să se vadă ochii-i negri plini de visuri, apoi cădeau iar, încet, ușoare, imateriale parcă. În răstimpuri îi treceau peste obrajii tineri, fragezi, surîsuri luminoase, care fluturau în jurul buzelor roșii ca fraga. Un suspin de plăcere îi înălța din cînd în cînd sînii rotunzi și tari subt ușorul, albul plamoș de spumă. Dora visa... Se plimba prin aleea orașului în care-și petrecuse cea mai mare parte a copilăriei, la brațul mamei sale. Însărarea cobora dulce, tainică din înălțimi. În coroanele copacilor ciripeau păsărele, fluierau scurt, gîdilitor, ca și cum sărutări repezi le-ar fi tăiat respirația. Pe jos, prundișul era moale, fin și proaspăt. Mamă-sa, voinică, tînără, îi strîngea cu dragoste brațul și-i șoptea mereu : «Draga mea copilă

cum să-ți mulțămesc ? Tu m-ai sculat din boală ! Ce frumoasă e viața, cît e de bine să trăiești !» La stînga Dorei pășea, nemailuîndu-și ochii de la ea, Andrei Pascu, în mînă c-un superb trandafir galben. El pășea măreț, într-o aureolă de lumină, dar atît de ușor, încît mamă-sa nu-l simțise cînd s-a apropiat de ele, nu-l vedea, și Dora se bucura adînc, ca un copil, îi tremura inima de plăcere că mamă-sa nu-l vede, nu-l știe. Vreme îndelungată s-au plimbat astfel în liniștea însărării. Afară de ei, nimeni nu se mai rătăci prin alee. În răstimpuri, Andrei voia să spună ceva, dar Dora își ridica degetul la buze. Ochii lor se priveau adînc, și amîndoi simțeau cum îi pătrunde o dulce moleșeală-nmiresmată. Dora nu se mai putea sătura privindu-l. Era tînăr, fără barbă, fără mustăți, așa cum îl văzuse de la fereastra vagonului. Venise s-o ceară în căsătorie, și era atît de uimit că o găsea atît de schimbată, atît de frumoasă și de cuminte, încît nu mai îndrăznea să spere că merită fericirea de a-i fi soț. Dora ghicea ce se petrece în sufletul lui : Las' că-i bine așa, să se chinuie și el puțin, ca să-i fie bucuria cu atît mai mare cînd ea, luîndu-l frumos de mînă, va zice : «Mamă dragă, îți place Andrei ? El e sufletul meu. Mă lași să-l sărut ?» Și îl va îmbrățișa cu toată dragostea ei fierbinte, pătimașă, atîta timp răbdată în durerea neîmpărtășirii. Dar plimbarea asta în apropierea lui Andrei și a mamei sale era plină de un farmec atît de adînc, încît ea, deși ardea de dorința îmbrățișării lui, nu cuteza să i-l arate mamei sale... O boare ușoară adia din ce în ce mai tare, susurînd în frunzișul adormit, lua pe aripile ei nevăzute parfumul trandafirului galben și îmbălsăma cu el tot aerul din jur. «Ce miros bun, copila mea, ce miros sfînt !» șopti mamă-sa. «Da, mamă, Andrei are un trandafir galben», zise Dora, hotărîtă acum să i-l arate pe Andrei. Însă în clipa aceea dispărură și mamă-sa și Andrei, și Dora rămase privind speriată spre geamul în care bătea demult soarele cețos al toamnei. Multă vreme nu pricepu unde se află, dar, încet-încet, își dădu sama că visase. Oftă din adînc, se răzimă în-

tr-un cot pe perina albă, și lacrămi mari începură să-i picure din genele lungi, ca niște stropi curați de nestemate. Apoi, dintrodată, zăgazurile sufletului se rupseră subt povara durerii adînci ce o înăbușea, și Dora se prăbuși în așternut zguduită de hohote de plîns.

*

Visul ce o strămutase acum în zilele în care, fugind de la unchiul său, revoltată pînă la urmă de planul căsătoriei cu Drăgan, se îngrijise de sănătatea mamei sale, nu era decît visul ei de fericire, dorința ei cea mai adîncă din zilele negre în care mamă-sa bolea. De cîte ori nu-și închipuise, în lungile nopți de veghe, că dragostea și grija ce-i va purta o va însănătoși pe bolnavă, că însăși ea se va schimba cu totul în vremea asta, că nu va mai fi copila zburdalnică de-odinioară și că atunci cînd îl va reîntîlni pe Andrei, el va rămîne uimit văzînd ce fată cuminte s-a făcut. De cîte ori nu se gîndise cum îl va duce pe Andrei înaintea mamei sale însănătoșite și-i va zice: «Uite, mamă, acesta e Andrei. El mi-a dat puterea să fac totul pentru dumneata! Îți place? Eu l-am năcăjit mult cu zburdălniciile mele; am rîs de el, dar nu ca să-l batjocoresc, ci numai fiindcă mi-a fost drag de el. Acum mă cunoaște și el mai bine, vede cum sînt și ce pot face, și mă iubește și mai mult. Vai, eu știu că el întotdeauna m-a iubit.»

Așa gîndea în săptămînile de veghe lîngă patul mamei sale. În zilele de nădejde ea se gîndea mereu la Andrei, și dragostea ei creștea în taină și lumină, așteptînd cu inima tremurătoare să-l reîntîlnească pe tînărul acela atît de frumos și-atît de ciudat. Simțea că abia acum s-ar petrece întîlnirea lor cea dintîi, prima lor întîlnire adevărată. Și sufletul ei de fată-mare se înfiora de frumusețea tainică a acestei reîntîlniri.

Doamne, dar acestea erau speranțele și visurile ei de-acum opt ani! Cum de i-au mai putut veni în minte, cum de le-a putut visa așa de vii și de proaspete în noaptea asta? Unde s-au păstrat dorințele ei așa de

tinere și pline de miresmele fericirii, în care ascunziș din ființa ei ?

Căci după ce maică-sa, în primăvară, căzuse din nou la pat, tot mai pierită, mai neliniștită și mai aproape de moarte, în Dora, care nu mai era copilă, dar nici patima femeii nu trăia încă într-însa, iubirea față de maică-sa biruise toate celelalte sentimente. Crezînd că o mîntuie, că o scapă de amara grijă de a-și lăsa copila fără adăpost, se căsătorise cu Vasile Drăgan. Deși nu era conștientă că, urmînd unui singur sentiment, își ucide dragostea pentru Andrei și își bate joc și de bărbatul acela gras și bun care se uita la ea ca la o ființă cerească, sufletul ei se închise, inima i se împietri, și nu mai află nici o bucurie, nici o mîngîiere în jertfa adusă pentru însănătoșirea mamei sale. Deși părea că-l uitase pe Andrei, deși nici nu-i treceau prin minte înțelesurile căsătoriei, deși se gîndea numai la mamă-sa, cununia ei sămănă mai degrabă cu o înmormîntare. Revolta surdă a sentimentului rănit, umilit numai pentru ca alt sentiment să biruiască, o făcu să între în noua viață cu inima strînsă de spaimă, cu senzația că lumea întreagă a fost copleșită de un aer de gheață, că ea însăși e învăluită de un aer cenușiu și rece.

Cînd, la o săptămînă, maică-sa muri, ea rămase năucită, pierzîndu-și simțul realității. Dar cînd, după cîteva săptămîni, puternica ei tinerețe birui durerea și deznădejdea, și se trezi singură cu un om străin în casă, se ridică uimită din toropeala în care căzuse, își adună puținele lucruri într-un geamandan și-l părăsi pe advocatul Drăgan. Cînd acesta se întoarse de la birou, nebănuind nimic, tremurînd ca totdeauna pentru sănătatea Dorei, pe care o vedea adînc primejduită de deznădejdea în care o cufundase moartea mamei sale, el află pe masă, scrise în fugă, aceste șire : «Nu mai pot rămînea la dumneata. Nu te-am iubit, nu te pot iubi. Am crezut că o mîntui pe mama, căsătorindu-mă cu dumneata. Nu pentru mine, ci pentru memoria ei, te rog să mă ierți dacă poți. Iartă-mă, căci sînt foarte nenoro-

cită, iar dumneata ai fost întotdeauna bun cu mine. Adio !».

Lui Vasile Drăgan i se părea că se dărîmă casa peste el. Se prinse cu amîndouă mînile de marginea mesei, ca să poată înfrunta valul de amețeală ce-l cuprindea, apoi își lăsă trupul greu să se prăbușească într-un fotoliu, și multă vreme rămase nemișcat. După cîteva ceasuri de încremenire, își apăsă palmele pe ochi, își șterse cu o batistă fruntea asudată și, cînd deschise în sfîrșit ochii, văzu în juru-i o lumină cenușie, potolită. Nu oftă, nu gemu, ci, greoi, ca și cînd ar fi fost o masă de plumb, se ridică și privi aiurit prin cameră. Văzu o pălărie cu panglici negre de mătasă, o pălărie de doliu a Dorei ; se apropie, o mîngîie încet, de multe ori, prelung. Din ochii lui mici, galbeni, începură să curgă șiroaie de lacrămi, și un plîns clocotitor izbucni din pieptul lui puternic.

Slujnica întră speriată.

— Nu-i nimic, Marie, îi zise, stăpînindu-se deodată. Vezi să-mi aduci o trăsură. Mă duc de-acasă.

În ziua aceea însă advocatul se duse numai pînă la gară. Cum ajunse cu vreo trei ceasuri înainte de-a pleca trenul, el întră în restaurantul gării, bău un pahar de vin, apoi altul, și se trezi că-l apucă dimineața. Bău în amintirea scurtei sale fericiri, bău grozav de mult ca să-și umple golul prăpăstios ce se deschisese, adînc și negru, ca o gură de iad, în ființa lui. Bău cu deznădejde și stătu toată noaptea de vorbă cu sine însuși, spre marea mirare a chelnărilor somnoroși și-a oaspeților rari care întrau din cînd în cînd în restaurant. De pe sufletul său se ridicase strălucitul văl de lumină, țesut de dragostea lui pentru Dora, dar, cu ultimile lui puteri, încerca să-l mai rețină, să-l mai privească, și dorința aceasta adîncă ținea parcă aproape de el vraja iubirii. Simțea că fără această vrajă, sufletul lui pustiu ar îngheța. Și, beat cum era, pricepu că ceea ce se petrecuse cu el era ceva firesc. Cum de i-a putut trece prin minte că Dora l-ar fi putut iubi ? Se vedea pe sine însuși atît de urît, atît de respingător, încît se-nvinuia

cu cele mai grele cuvinte că a cutezat să-și închipuie că Dora l-ar putea iubi. Avea senzația că a profanat cu iubirea lui nesăbuită lucrul cel mai sfînt și mai curat pe care îl întîlnise în viață, și-i venea să urle de durere : «I-aș putea fi tată ! Of, ticălosul de mine !»

*

Advocatul Vasile Drăgan era fecior de țăran. Trecuse prin școli povățuit numai de puterile sale, căci părinții lui, săraci, muriseră pe cînd el era numai în clasa a patra de liceu. De mic era prea gras, prea buhăit pentru traiul năcăjit pe care-l ducea, și de multe ori colegii lui de școală îl batjocoreau și pentru grăsimea lui nefirească, și pentru hainele zdrențuroase, de multe ori de căpătat, pe care le purta. Nu părea un băiat deștept, și profesorii se mirau văzîndu-l că stăruie să urmeze la școală și după ce rămăsese orfan. Lui însă părea că nu-i pasă de nimic, că nu simte batjocorile, nu le aude, și trecea dintr-o clasă într-alta în șirul elevilor mediocri. Dar, începînd din clasa a șaptea, el îi uimi și pe colegi și pe profesori. În scurtă vreme ajunse cel dintîi elev, fala liceului, și era nespus de ciudat cînd, la întrebările la care nu puteau răspunde tinerii cu expresia cea mai inteligentă, se ridica dintr-o bancă din fundul sălii Vasile Drăgan, cu obrajii lui pămîntii, buhăiți, și dădea, cu o voce adîncă, răspunsuri neașteptat de limpezi și de hotărîte. Nimeni însă nu-l înconjura nici acum cu prietenie ; haina lui veche, privirea lui somnoroasă, firea lui tăcută, îi îndepărta pe colegi, și chiar profesorii îl priveau mai mult ca pe o apariție ciudată.

În adîncul ființei sale, în sufletul său, se concentra însă una dintre viețile cele mai deosebite. Era acolo căldură, era lumină, era soare mult, și se aduna parcă, din zi în zi, tot mai mult. Înfloreau în el simțăminte alese, se ridicau gînduri înalte, dar totul se petrecea în el cu o încetineală uimitoare. Părea că fiecare sentiment, fiecare gînd se cuibărise încet în el, liniștit, pașnic, ca și cînd ar fi simțit că aici au aflat adevăratul lor

loc de odihnă. Vasile Drăgan era în stare să privească ore întregi jocul zburdalnic al fluturilor, covoarele de flori de pe lunci, să asculte cîntecul păsărilor, ori, stînd pe malul rîului, să privească scurgerea apei și să-i asculte cîntecul plin de taine. Toate ceasurile libere și le petrecea, iarna, vara, pe-afară din oraș, cu o carte subsuoară, pe care, însă, rar o deschidea. Nemișcat în mijlocul unei lunci, privea întins, mut, ca un nătîng, fără un surîs pe față sau în ochi, florile. Și totuși, cînd se întorceau pe la locuințele lor, nici unul dintre colegii lui nu aducea un cules atît de bogat în inimă ca Vasile.

Retras și fără prieteni făcu și universitatea și se apucă de practica slujbei de advocat într-un orășel bihorean, cu puțină populație cultă românească. Firea lui cinstită și dreaptă, munca lui temeinică, îi aduseră în scurtă vreme o clientelă foarte numeroasă, și numele lui ajunse cunoscut în tot jurul. Țăranii români din părțile acelea îl «alduiau» și-l «țucau» și-l lăudau în gura mare. Ajuta multă lume, și totuși era unul dintre rarii oameni la care bogăția curge de la sine, fără s-o aștepte și fără s-o vîneze. Totuși el ducea o viață singuratecă. Deși i-ar fi plăcut acum să fie în societate, să aibă prieteni, nu cuteza să-i caute, și se temea să-i primească pe cei ce se apropiau de el. Era cu totul neorientat asupra valorii sale proprii și veșnic se temea să nu fie spre greutate altora, să nu încurce lumea. Nu era numai neîndemînare, neobișnuință, în teama lui de-a intra în societate, ci era mai ales simplitate naivă de om cu adevărat bogat sufletește, dar care nu-și poate da sama de valoarea acestei bogății, și care chiar din cauza asta rămîne timid și necutezător în viață. Era, dealtfel, mulțumit cu sine însuși cînd era singur, și, spunînd adevărul, nu i se prea ura în singurătatea sa. Avea mereu de lucru și citea mult. Timid și neajutorat era mai ales în fața femeilor, despre care credea, în adîncul sufletului său naiv, că-s niște jucării de lumină ale vieții.

Dora Muntean fu cea dintîi fată de care cuteză să se apropie cu hotărîre. Nu doar că ar fi priceput-o mai bine ca pe alte femei, ori pentru că s-ar fi simțit mai

liber față de ea, ci fiindcă Dora, de la cea dintîi vedere, de la cea dintîi undă răsunătoare de rîs la balul acela al «Asociațiunii«, răscoli adînc bogăția de imagini, de sentimente și gînduri care formau viața lui interioară. Apariția ei îi zgudui sufletul cu atîta putere, încît frumusețile adormite din el se treziră tinere și puternice, și Vasile își întruchipă cel mai frumos vis de iubire subt privirile adînci ale Dorei. Părea că iubirea trăia în el demult, dar că dormise în inima lui pînă acum. Părea că surîsul dulce, rîsul cristalin al Dorei erau impulsurile externe de care avusese nevoie comoara dragostei lui, care, Dumnezeu știe de cînd, se adunase în sufletul acestui om închis, ca să înflorească toată deodată. El cunoscuse puțin din dragostea părintească. De-aceea nu-i trecu prin minte nici o singură clipă întrebarea dacă Dora îl iubește, dacă îl poate iubi. Părea că privește numai în sine, și că acolo descoperea mereu frumuseți nebănuite ; și se simțea întîia oară în viață om întreg și vrednic de-a sta și de-a trăi între oameni. Pentru acest sentiment el se dăruia întreg pe sine și nu dorea de la Dora decît foarte puțin : s-o vadă și s-o audă rîzînd. Părea că la atîta se mărginește toată dragostea ce-o aștepta de la ea.

Însă acest puțin îi fu, de la început, tot așa de necesar ca și aerul. De aceea părăsise orășelul acela bihorean în care își începuse cariera de advocat și venise în orașul în care locuia Dora. Simțea că departe de ea nu mai poate trăi, că se întunecă și se schimbă într-un sloi de gheață. Dora i se părea o ființă scumpă și rară, care prin singură prezența ei deștepta în adîncurile ființei sale valuri de lumină înmiresmată.

Cînd Dora respinsese cu groază cererea lui în căsătorie, Vasile Drăgan se zăpăcise mai cumplit decît un om de omenie pe care-l prinzi, într-un moment de ieșire din sine, furînd. «Nu-i nimic frate, nu-i nimic», bolborosise el înaintea prietenului său, a doctorului Muntean, care nu știa cum să-i comunice mai pe ocolite, ca să nu-l ofenseze, refuzul Dorei. «Nu-i nimic», bolborosea el mereu. Însă pustietatea ce-o simți în suflet,

înghețul ce-i cuprinse inima nemaivăzînd-o pe Dora, începu să-l înăbușe, și atunci, disperat de nenorocirea lui, alergă la mîngîierile vinului, lăsîndu-și baltă toate procesele.

Întoarcerea neașteptată a Dorei, învoirea ei la căsătorie, îl uimi adînc ; bănui chiar că atitudinea ei nu e firească, dar bucuria de-a o vedea din nou, de-a fi aproape de ea, îi birui judecata, gîndul negru ce încerca uneori să i se furișeze în suflet, văzînd-o așa de schimbată, așa de tristă, și își zicea că e o femeie prea scumpă sufletului său pentru a o putea bănui că s-a întors lîngă el îndemnată numai de interese materiale. Se mărgini să se liniștească spunîndu-și că nu stăruise prin nimic ca să o îndemne pe Dora să se răzgîndească. Pe urmă, ce aștepta el de la Dora ? S-o vadă, s-o știe lîngă sine, pentru ca viața lui interioară să se poată lumina din nou, să se poată ridica din prăpastia în care căzuse. Aștepta, înfrigurat de spaimă, ca Dora să se însenineze, să i se potolească durerea de pe urma morții mamei sale. Însă Dora, dîndu-și sama de pasul greșit pe care îl făcuse mînată de iubirea ei față de maică-sa, îl părăsi și-i lăsă rîndurile acelea pe masă.

*

Vasile Drăgan petrecu atunci noaptea întreagă bînd în restaurantul gării. Deși beat, dimineață nu cugetă să meargă acasă, ci, luînd cel dintîi tren, porni s-o găsească pe Dora. Știa că nu avea unde merge decît la mătușă-sa. Călători, cu lungi așteptări prin gări, pînă tîrziu după prînz. Beția îi trecu, însă hotărîrea lui era tot așa de nestrămutată. Își dădu sama că nu-și luase hotărîrea asta la beție, ci că plecase de-acasă cu gîndul s-o caute, s-o afle, s-o convingă să se întoarcă la el. Nu mai spera să o mai aducă în casa lui ca soție. Nu ! Îi era și greu, îi era silă să se gîndească la așa ceva. Se simțea atît de umilit, atît de josnic chiar, încît i se părea că-i o ruină. Acum voia să-i ceară să se întoarcă în casa lui numai ca să aibă un adăpost sigur în viață. Gîndul că

e nenorocită, cum îi scrisese, îl făcu să-şi uite de sine, de viaţa sa. Mergea dus de-o singură dorinţă, de-un singur gînd : să-i înlesnească ei viaţa, jertfindu-şi-o pe-a sa. Era hotărît să-i spună cît se simte el de vinovat, că, om vîrstnic fiind, ar fi putut să-şi dea sama de prăpastia dintre ea şi el ; era hotărît să-i promită că de-aici încolo va fi părintele ei şi nimic altceva, că va ajuta-o să fie fericită. Ce-ar face ea singură, fără sprijin, fără adăpost ? Era vinovată că se jertfise pentru binele mamei sale ? Nu. A fost o faptă frumoasă, o înaltă jertfă de dragoste pentru părinţi.

Şi cu cît se gîndea mai mult la Dora, cu atît i se părea că în inima lui pustiită se adună mereu alţi stropi de lumină, noi şi curaţi, şi începu să simtă că o nouă ţintă se limpezeşte pentru viaţa sa : de-a ocroti-o pe-aceastâ copilă atît de scumpă şi-atît de nenorocită.

Însă trebui să facă de cinci ori drumul acesta îndepărtat pînă cînd Dora se învoi să revină în casa lui, dar numai ca în casa unui părinte. Şi numai un singur argument o hotărî să facă pasul acesta : toată lumea vorbea că advocatul Drăgan se ticăloşeşte văzînd cu ochii. Ea îşi dăduse sama de la început de inima lui bună şi de gîndul său curat, căci nu-i cu putinţă să stai în preajma unui suflet bun, de-o bunătate firească, simplă, şi să nu o simţi. Ea îşi zise c-ar fi păcat să-l lase prăpădului. Îl vedea neajutorat, nehotărît, i se părea un copil uriaş, şi îşi simţi inima strînsă de milă. După aproape un an, se întoarse, mai slabă mai palidă, în casa lui Drăgan. «Copila mea, porumbiţa mea», fură cuvintele cu care Drăgan o întîmpină şi cu ele o chema mereu.

*

În anul cît fusese plecată de la Drăgan, Dora încercase să afle ce s-a ales cu Andrei Pascu. Ştirici în toate părţile cu o nelinişte ce creştea mereu, dar în acest colţ de ţară nimeni nu ştia de numele tînărului cleric. Mătuşă-sa se luase de-un gînd : aproape toată lumea o întreba în oraş : «Cine-i acel Andrei Pascu ? Pentru ce

se interesează atît de mult nepoata ta de dînsul ?» După multe cercetări, află în sfîrșit despre căsătoria lui Andrei cu fata popii din Aluniș. Pe sufletul ei puse stăpînire acum o liniște soră cu moartea. Și poate că starea această sufletească a îndemnat-o să se întoarcă la Drăgan. Îi era parcă totuna, ori unde-ar fi fost, căci nu mai aștepta nimic de la viață. Abia acum începu să-și facă mustrările cele mai amare că fusese atît de zburdalnică în scrisorile trimise lui Andrei. Își zicea că de bună samă tînărul acela serios, tăcut și visător, nu va fi văzut dragoste în felul ei de a se purta cu el, că de aceea o uitase. Nu-și putea ierta că nu-l înștiințase că viața o silește să se mărite cu Drăgan ; că nu-i scrisese o singură dată despre boala maică-si ; că nu-l avizase despre moartea ei. O uitase el ? Dar ea ? Nu-și uitase ea de el mai întîi ? Viața i s-a închis între puternice porți de metal, pe multă vreme. Cînd viața birui din nou, Dora iarăși îl părăsi pe Drăgan. Deși Drăgan se purta față de ea cu toată delicatețea unui părinte iubitor, deși avea din belșug bunăvoința lui pentru orice capricii i-ar fi trecut prin minte — și în durerea ei adeseori îl uimea cu dorințele-i extravagante, — totuși Dora simțea că e ceva josnic în această căsnicie a ei. I se părea că toată lumea o disprețuiește. De aceea în cei dintîi patru ani Dora petrecu mai mult de jumătate vreme la mătușă-sa. Însă mila față de Drăgan, gîndul că ea îl nenorocise pe omul acesta, care n-avea nici o vină că și ea e nenorocită, o îndemna să-l asculte și să-l urmeze din nou în luxoasa lui locuință.

Dar de cînd îi întîlnise, în orășelul acela, pe Andrei și pe Mărioara, în casa lui Drăgan începu o altă viață. Văzîndu-l pe Andrei cu femeia aceea de-o dulce gingășie, Dora simți cu adevărat că pentru ea totul se sfîrșise în viață. Căci de multe ori se gîndise că poate Andrei nu s-a căsătorit, că nu a uitat-o, ci că numai un om rău i-a adus vestea aceasta ca s-o nenorocească ; de multe ori își făcuse nădejdi deșarte, care, mai mult decît oricare alt motiv, o făceau să i se pară nesuferită casa lui Drăgan. Dar de cînd îl văzu pe Andrei, Dora nu-l mai

părăsi pe Drăgan, și viața celor doi soți ajunse foarte ciudată, de nepriceput pentru cei care îi cunoșteau. Dora începu să-l mîngîie și să-l ocrotească pe Vasile cu multă gingășie. Din toate vorbele ei, din toată purtarea ei se vedea limpede că nu-i este soție ; din toată ființa ei tainică și dulce se răspîndea curăția de fată, nevinovăția care robește și uimește. Mulți tineri încercară să se apropie de ea cu dorințele cele mai curate, dar Dora nu pricepea nimic. Vremea trecea, și ea se făcea tot mai frumoasă. Liniile aspre ale suferințelor trecute se îndulciră, împrumutînd feței, privirilor o noblețe atît de înaltă, încît nimeni nu cuteza să se apropie de ea cu gînduri păcătoase.

După ce se întîlni cu Andrei și cu Mărioara, după ce-și cunoscu toată nenorocirea, Dora se liniști ca prin minune. Își dădu repede sama de nefericirea vieții lui Drăgan. Căci ce-ar fi însămnat pentru ea să trăiască, în asemenea condiții, lîngă Andrei ? Ea nu pricepea cum de poate trăi Vasile astfel, și l-ar fi ușurat bucuroasă în orice clipă de prezența ei, dacă nu s-ar fi convins de-atîtea ori că prezența ei îi era necesară ca lumina soarelui, ca aerul pe care îl respira. Vorbea adeseori cu el prietenește despre lucrurile acestea, dar advocatul se jura că-i mulțumit, că-i fericit, că singurul lui ideal era s-o vadă fericită. Dora vedea că bietul om se-nșeală, că adevăratul motiv era speranța lui nemărturisită că poate tot îl va iubi odată. Ea vedea bine că alunecările lui tot mai dese în beție izvorau din durerea lui ascunsă, din deznădejdea lui, poate chiar fără ca el să-și poată da sama de aceasta. Simțea că toate filosofările lui asupra vieții nu erau decît biete încercări prin care nădăjduia să se mîngîie. Și, rînd pe rînd, ea descoperi atîtea laturi frumoase în sufletul acestui om ce-i putea fi tată, atîta adîncime de sentiment, încît erau clipe cînd dorea din toată inima să-l poată iubi. Dar nu putea — și mila, compătimirea ei față de Vasile Drăgan creșteau zi de de zi. Uneori simțea chiar un fel de mîndrie că e iubită cu abnegație de un suflet atît de frumos ca al lui Vasile,

dar simțămîntul acesta se schimba repede în durere adîncă, în deznădejde.

În oraș erau cinstiți amîndoi de toată lumea, și îndeosebi Drăgan atrăgea toate simpatiile. Dora își făcuse multe cunoștințe, multe prietene, și ducea o viață aparent mulțumită și liniștită, deși tuturora li se părea o femeie nespus de rece. Multe femei o invidiau pentru frumusețea ei, iar altele o credeau trufașă.

Ea însăși parcă se obișnuise cu viața pe care o ducea și i se părea că nu mai așteaptă nimic, nu mai dorește nimic. Se obișnuise cu prezența lui Drăgan și i se părea că-i lucrul cel mai firesc din lume să-i însenineze, pe cît putea, zilele ; începu chiar să simtă o plăcere, să o satisfacă sentimentul jertfei de sine. Începu să creadă că viața se poate scurge foarte bine fără fericirea iubirii, fără bucurii deosebite, și de multe ori i se păreau foarte curioase, de neînțeles, știrile despre izbucnirea furtunoasă a unei pasiuni care scandaliza societatea micului orășel. Nu lua parte la taclale despre astfel de scandaluri, ci se mulțumea să spună : «Ce prostie !». I se părea fără de nici un înțeles orice se întîmpla în lumea exterioară ; de sufletul ei nu se apropia nici o senzație. Viața era moartă pentru ea, și, inconștient, o disprețuia.

Rar detot, cînd își aducea aminte de Andrei, sau cînd așa, pe-o clipă, simțea pustietatea odăii sale, o fulgera deznădejdea. Se speria de sine însăși și i se părea că o spaimă vînătă plutește peste toată viața ei. Însă sentimentul acesta nu ținea mult, era o imagine fugară : părea că se ridică o perdea, din dosul căreia pătrunde pînă la ea un val de întunerec înghețat, vuind surd și greu — însă în clipa următoare perdeaua se lăsa din nou și toate reîntrau în ritmul lor obișnuit, cunoscut.

Dar cînd postul de protopop deveni liber și cînd auzi vorbindu-se că ar fi potrivit să-l ocupe Andrei Pascu, doctor în teologie, om tînăr, văduv, inima Dorei Muntean tresări pentru întîia oară după un lung șir de ani. La gîndul că Andrei ar putea veni aici, alături de ea, simți o dulce undă de lumină învăluindu-i inima, obrajii ei palizi se împurpurară, și ochii-i străluciră ca două dia-

mante negre. I se păru că undeva departe a răsărit un luceafăr strălucitor, subt ale cărui raze se schimba repede lumea, viața întreagă. Ea se simți deodată ușoară, veselă, și un surîs dulce îi înflori pe buze. Casa, curtea, străzile, orașul, oamenii, totul, în sfîrșit, i se păru atît de schimbat, încît nu se putea mira de ajuns. Dacă mai înainte nu-i păsa și nu se interesa de orice se întîmpla în oraș, acum nu fu familie fruntașă în casa căreia să nu intre, să nu întrebe, să nu stăruie pentru aducerea lui Andrei. Și deși nimeni din societatea cultă a orașului nu se îndoia de meritele lui Andrei, mulți se mirau de acest neașteptat interes al Dorei.

Dar ea nu-și dădea sama de adevăratul motiv al interesului ei. Ea dorea din toată inima să-i facă lui Andrei un bine, să-l scoată din sat, să-l aducă într-un mediu mai potrivit pentru el. De aceea se îngrozi cînd auzi că Andrei nu vrea cu nici un preț să-și părăsească satul, și din acest sentiment se hotărîse să-i scrie, îndemnîndu-l, rugîndu-l să vină. Conștiința cea mai limpede, cea mai liniștită îi spunea că acesta e singurul motiv al stăruinței sale.

În miezul acestei conștiințe ardea însă, prea adînc și prea ascuns ca să poată fi văzut, adevăratul motiv care începuse să-i tulbure atît de dulce viața : dragostea ei, care se trezea nedeslușită, timidă. Conștient, ea nu avea însă nici o țintă, nici un plan, nu se gîndea la Andrei decît ca la o arătare din vis, și dacă cineva i-ar fi spus atunci : «Tu-l vrei pe Andrei cu toată setea tinereții și a dragostei tale nemîngîiate», i-ar fi rîs în față. O, nu ! — ea nu voia nimic, nu dorea, nu aștepta nimic de la Andrei ! I se părea chiar că-l uitase pe el ca ființă, și nu vedea decît viața ce-și deschidea pentru el porțile ei de aur. În ceea ce se petrecea în sufletul Dorei era ceva asemănător cu ceea ce se petrece în sufletul unei femei frumoase care se gătește înaintea oglinzii pentru întîmpinarea iubitului. Deși o duce înaintea oglinzii dorința de-a se găti ca să-i placă lui, începînd să-și pună podoabele scumpe, ea se vede tot mai mult pe sine și aceste dragi nimicuri, și de la o vreme se gătește numai

pentru ea, ca să se facă tot mai frumoasă, ca să se delecteze ea însăşi cu podoabele-i mîndre, ca să se încînte de sine însăşi. În contemplarea adîncă a frumoasei din oglindă, nu e nici o umbră de minciună, şi dacă în clipa aceea el, cel aşteptat, ar întra pe uşă, ţipătul de spaimă al femeii n-ar fi mincinos ; ea demult nu se mai gîndea la cel aşteptat, ci numai la sine, la frumuseţea şi farmecul ei.

Pentru Dora, «cel aşteptat» venea din cale lungă, venea din depărtarea a şapte ani pustii, venea fără nici o încredinţare că nu ar fi uitat-o demult, şi nu-i de mirare că ea, gătindu-se în lumina din sufletul ei, cu căldura inimii, cu strălucirea mîndrilor ei ochi, cu surîsul ei dulce — podoabele ei preţioase pentru întîmpinarea lui, — nu-şi mai dădea sama dacă aştepta sau nu şi pe cine cu adevărat. Credea cu toată sinceritatea că aşteaptă pe un om superior, care va fi unul din fruntaşii acelui oraş. Şi, dacă-şi făcea planuri de viitor, ea se gîndea numai la acest singur rol pe care îl va avea Andrei. Dar starea ei sufletească nedesluşită, înfrigurată, care o întinerea din zi în zi, făcînd-o mai frumoasă, se limpezi deîndată ce-l văzu pe Andrei, deîndată ce-l auzi vorbind. Simţi c-un fel de dulce şi cotropitoare spaimă că ea nu pe protopop îl aşteptase, ci pe Andrei...

*

Trezindu-se din încîntătorul său vis, Dora plînse mult în dimineaţa aceea. Deşertăciunea anilor ei pustii se arătă grozavă, cum n-o bănuise niciodată pîn-acum. I se părea că un fluid amar îi îneacă inima, deşi fluidul acesta trecea nesfîrşit prin inima ei, fără să se oprească ; venea încet, curgea mulcomit, izvorînd parcă dintr-o pustietate nevăzută, şi se revărsa într-alta, tîrînd-o, cenuşiu şi rece. Uneori se oprea din plîns, avînd senzaţia că vede şi aude şerpuirea acestei vine de apă mohorîtă, şi o privea un răstimp neclintit cu ochii ei negri măriţi de suferinţă, apoi hohotele porneau din nou nepotolite.

Cînd se sculă, se apropia ceasul prînzului. Era palidă și obosită, și se purtă un răstimp încet prin casă, rezimîndu-se cînd de un scaun, cînd de o masă, părînd că nu știe ce are să facă, părînd că nu mai are voință. Simțind mai clar și mai intens ca niciodată pîn-acum pustiul vieții sale, Dora Muntean avea senzația că n-a mai rămas nici drojdia vreunui sentiment în sufletul său, că nimic în lume nu poate fi așa de pustiu și gol ca inima ei. I se părea că în zadar l-a adus aproape de ea, că nu-l va mai putea iubi, că desigur nici Andrei nu se va uita la dînsa, că tot ce-i mai rezervă viața de-aici încolo e absurd și urît.

Însă abia începu să se gătească, abia își petrecu degetele albe prin greul păr negru, abia-și zări în oglindă privirile pline de melancolie, și simți cît de dulce și de luminos o adie puterea vieții trezită deodată în biata ei inimă înspăimîntată. Pielea obrajilor începu să se coloreze, ochii ei se strălucească, și în grabă se adună în ei un surîs proaspăt de fericire. Oftă din adînc, simțind cum cade de pe ea o povară respingătoare ce fusese gata s-o strivească, și-și zise, cutremurată de un adînc fior de fericire : «Ce prostie ! Toate suferințele acestea au trecut. De-acum, partea mea e lumina !» Andrei Pascu îi apăru tînăr, mai frumos ca oricînd, așa cum îl văzuse asară. Și el era aici !

Ea se găti înaintea oglinzii cu un adevărat deliciu. Nu mai încercase pîn-acum, îmbrăcîndu-se, asemenea senzații : simțea fiecare lucru pe care îl punea pe sine de parc-ar fi fost viu sau ar fi înviat atingîndu-i trupul tînăr ; unele o mîngîiau, altele o înfiorau, și, iarăși, altele aveau o catifelare ciudată. Se mira încîntată de descoperirea aceasta, căci pîn-acum toate lucrurile fuseseră moarte pentru ea și-i erau indiferente, de parcă le-ar fi pus pe o păpușă de lemn.

Rămase mult timp în fața oglinzii, și, cînd ieși în stradă, multe femei priviră lung în urma ei. Nimeni n-o mai văzuse ieșind atît de dimineață. Apoi, era ceva nou, neobișnuit în toată înfățișarea Dorei : un zîmbet proaspăt ca roua îi lumina ochii, îi adia buzele, și vocea

ei, răspunzînd cunoscuților, părea ruptă dintr-un cîntec de fată-mare. Ea plecase de-acasă hotărîtă și se pare că hotărîrii acesteia îi zîmbea. Intră în cea mai mare florărie, cumpără un trandafir galben, puse să i-l împacheteze și porni sprintenă și surîzătoare. Cobora spre locuința lui Andrei Pascu. Dar deși plecase de-acasă cu gîndul să-i dea însăși ea floarea, după ce trecu de mai multe ori în sus și în jos pe dinaintea casei, neputîndu-se hotărî să între, dădu pachetul unui băiat și porni, aproape alergînd, înapoi.

III

La cîteva săptămîni după instalarea sa în scaunul de protopop, Andrei porni în «vizitație canonică» prin satele din protopopiatul său. Ar fi putut să plece și mai degrabă să-și cerceteze satele, după cum își propusese la începutul slujbei celei nouă, căci în oraș, în parohia sa, nu prea avea de lucru. Cîteva femei, soții de-ale puținilor meseriași români pripășiți la oraș, veniseră cu un năcaz ori cu altul, pentru o slujbă, pentru un botez ; cîteva țărănci din satele din jur îi aduseseră «domnului pătrupop» cîte-o băncuță pentru pomeniri în biserică, încolo nimeni nu-l tulbură, nimeni nu-i călcă pragul. Intelectualii își făcuseră datoria primindu-l la gară, asistînd la banchetul dat în cinstea lui în sara sosirii, asistînd la cea dintîi liturghie slujită de Andrei în biserică, ascultînd cea dintîi predică a lui. Nici unul dintre ei nu avea vreo neliniște, vreo lipsă sufletească pentru a-i cere sfatul sau mîngîierea. Ei își vedeau înfrigurați de afacerile lor zilnice, poate chiar fără să se mai gîndească la noul protopop care venise în mijlocul lor cu un întreg program de luptă pentru regenerarea lor sufletească. Indiferența aceasta îl descurajă și-i împrăștie și planurile. Apoi, întîlnirea cu Dora îi coborîse în suflet un fel de tristețe care nu-l împintena la lucru.

Într-o dimineaţă ceţoasă şi rece de octombrie Andrei şedea la masa de scris şi desfăcea c-un fel de silă poşta oficioasă — o grămadă de plicuri galbene şi cenuşii. Se uita la fiecare îndelung, de parcă adresa l-ar fi interesat foarte mult, pe cînd, după ce desfăcea plicul, pe scrisoarea dinlăuntru abia de-şi arunca ochii. În uşă ciocăni cineva, şi întră îndată un român voinic, brunet, cu părul frumos pieptănat, cu ochii vii, cutezători.

— Bună dimneaţa, domnule protopop.

— Să-ţi dea Dumnezeu sănătate, bade. I-aţi un scaun şi şăzi.

— Vă mulţămim, dar vreme de şăzut n-am prea avea, domnule protopop.

— Ce-i porunca ? întrebă Andrei, ridicîndu-şi ochii de pe hîrtiile de pe masă şi privind ţintă la român. După voce i se părea că-l mai întîlnise pe omul acesta.

— Porunca nu-i de la noi, ci de la sfinţia-ta să vie, domnule protopop. Am tot aşteptat, dar se vede că n-ai avut vreme pîn-acum de năcazurile noastre. Noi însă aşteptăm o hotărîre, noi nu-l mai putem suferi în sat.

— Eşti prim-epitropul din Negrileşti dumneata ?

Omul îl privi pe sub sprîncene, aruncîndu-i o privire ascuţită.

— Vezi bine că noi sîntem. Gligor Pîrvu. Am mai fost de două ori la sfinţia-ta. Noi nu-l mai putem răbda, noi nu mai putem rămînea cu satul de ocară.

Andrei Pascu se gîndi un răstimp, apoi deodată, vesel că-şi aduce aminte de ce-i vorba, îşi duse mîna la frunte şi zise înseninat :

— Aha ! Cu părintele Ilarie nu vă puteţi împăca. I-am scris în două rînduri, l-am chemat la scaunul protopopesc. Nu s-a arătat pîn-acum.

Omul avu un zîmbet săc, de deznădejde.

— Nici să nu-l aşteptaţi, domnule protopop. Fiertatul, înaintaşul sfinţiei-tale, de cîte ori nu i-a scris, de cîte ori nu l-a chemat să-i bată nasul ? Asta n-ajută, peste aşa ceva părintele Ilarie a trecut demult. Acuma, să mă ierţi sfinţia-ta dacă-mi spun gîndul pe faţă : noi am aşteptat altceva de la dumneata. Să vii în sat, căci

popa aici nu va veni în ruptul capului ; să-l vezi, să-l cunoști pe popa nost', să asculți sub jurămînt martorii, să vezi cu ochii sfinției-tale copiii din flori ai părintelui, și pe urmă să trimiți scrisoarea la vlădica să-i radă barba. Așa judecată vrem. Că de drumuri ne-am săturat ! Iar de nu, îi facem noi legea, îl scoatem noi din sat.

Vizita acestui țăran fruntaș din Negrilești îl hotărîse pe Andrei Pascu să-și viziteze satele. Vizita canonică o începu chiar cu acel sat Negrilești în care păstorea popa Ilarie, și trecură peste două săptămîni pînă cînd putu să-și vadă toată parohiile puse sub supravegherea sa.

Abia părăsi orașul, abia începu să-l învăluie pacea întinderilor deșarte în acea zi de toamnă, abia zări cel dintîi sat, și în Andrei Pascu începu să se trezească omul de mai înainte, hotărît și gata de muncă necurmată. Începu să se învinuiască pe sine că a putut lăsa nerezolvate atîtea afaceri încurcate, despre care primise rapoarte în scris fie de la consistoriu, fie de prin parohii. Programul său de protopop îi învie din nou în minte, clar, bine închegat, așa cum și-l stabilise în întîile zile după ce ceruse postul acesta, și simțea că-i vinovat pentru că stătuse atîta vreme cu mînile în sîn.

Însă abia după ce începu să se amestece în năcazurile și nemulțumirile parohiilor se deșteptă în el cu toată puterea vechea lui hotărîre și dorința nestrămutată de-a munci pentru binele altora, de a-și împlini, în toată întinderea ei, chemarea sa.

Prilejuri de a se cufunda din nou în vechiul lui element i se dădură destule. Antecesorul său, un bătrîn și chiar un neputincios în bătrînețele sale, nu mai vizitase demult satele, decît doar pe cele mai apropiate, iar numai prin scrisori din cancelarie nu se pot cîrmui parohiile, nu se pot îndrepta relele și nu se pot sprijini în creștere începuturile bune, care se ivesc mereu într-un sat sau altul.

Chiar în satul cel dintîi ce-l vizită, în Negrilești, Andrei Pascu se trezi cu totul din visarea săptămînilor

trecute, nu mai simţi nici o urmă de moleşeală, nici o aromă dulce în aerul ce-l respira, ci, dimpotrivă, îşi simţi sufletul atît de înăsprit şi plin de hotărîre, cum arareori fusese în viaţă. Întreg satul era în picioare la sosirea lui şi o fierbere neobişnuită vuia printre oameni. Privirile duşmănoase sclipeau în ochii bărbaţilor şi un fel de nerăbdare înfrigurată se putea citi în ochii femeilor. Nemulţumirea fierbea de mulţi ani în sat şi se vedea bine din vorba, din purtarea ţăranilor că dacă nici acum nu li se va face dreptate, sînt hotărîţi să pună ei capăt într-un fel ruşinei în care zăcea satul lor.

Andrei Pascu se convinse în foarte scurtă vreme că nu era minciună ceea ce-i spusese prim-epitropul Gligor Pîrvu. Peste douăzeci de bărbaţi şi femei adeveriră sub jurămînt despre purtările urîte ale părintelui Ilarie. Dar ceea ce-l zgudui mai adînc pe tînărul protopop fură trei femei care-i arătară copiii făcuţi cu preotul, şi pentru care pretindeau întreţinere din plata părintelui Ilarie. Andrei îşi dădu repede sama că într-un sat în care simţul moral a decăzut aşa de adînc, pilda rea a fruntaşului în cele sufleteşti trebuie să fi început demult. Nu mai ascultă alţi martori, ci, rămas numai cu membrii epitropiei, ştirici din fir în păr pînă unde a decăzut viaţa morală din Negrileşti. Avu de ce să se bucure, avu ce să scrie la protocol ! Părintele Ilarie nu era vinovat numai de păcatul necurăţeniei, ci şi de al beţiei, cu care acela merge, de obicei, mînă-n mînă. Dar nu fusese totdeauna aşa ; pînă i-a trăit preoteasa a fost om de omenie, ţinea liturghie în toată duminica şi sărbătoarea, şi nici poveste să se îmbete prin birturi cu ţăranii ! Ce popă fusese el odată ! Dar a rămas văduv de tînăr, fără copii, şi după un an, doi, a-nceput să alunece. La început, iac-aşa, în lucruri mărunte : la un ospăţ, după ce ciocnea des paharele cu mirele, cu socrii şi nănaşii mai ales, scăpa vreo vorbă glumeaţă, pişca pe vreo nevastă de mînecă ; la vreo pomană se pomenea că mai cîntă şi vreun cîntec lumesc printre cele bisericeşti ; la liturghie, cînd cădelniţa, se oprea mai mult printre femei. Cine să fi crezut că acestea-s începutul răutăţii !

Ei, epitropii, pentru nimic în lume n-ar fi crezut ! De ! era om și el, și era tînăr și i-a plăcut totdeauna viața ! Însă nu peste mult a-nceput să-și aibă scaun statornic în birt și să umble după femei. Pînă a fost mai tînăr, oamenii mai închideau ochii, nu de voie bună, vezi bine, nu de iertare, ci fiindcă simțea fiecare o nebiruită silă să aducă vorba despre cărările părintelui. El le ținea doar liturghia, el îi spovedea, el îi cumineca ! Peste douăzeci de ani au răbdat rușinea și pîngărirea bisericii, în nădejdea că se va îndrepta, că Dumnezeu îi va lumina mintea cel puțin la bătrînețe. Însă nădejdea lor a fost zadarnică, popa Ilarie a căzut tot mai adînc în noroi, și acum, om trecut de șaizeci de ani, își are țiitoarea acasă. Nici el nici ea nu mai au nici o rușine, nici de Dumnezeu, nici de oameni. Și nu numai ei ! Satul întreg trage tot mai mult de partea ghiavolului. Acum sînt cincisprezece părechi care trăiesc necununați, și mulți stau în despărțire de ani de zile, pe cînd copiii li se zburătăcesc prin lume fără nici un căpătîi. Înainte cu douăzeci de ani nu era în Negrilești nici o păreche care să trăiască necununați.

Andrei Pascu avu ce să scrie încă mult la protocol, după mărturisirea epitropilor. Satul se prăpădea, se destrăbăla văzînd cu ochii. Dascăl care să rămînă anul întreg să le-nvețe copiii nu s-a pomenit de mulți ani. Școala lor era deschisă numai două-trei luni pe an. Nici o rînduială, nici o îndreptare nu se putea nădăjdui, rămînîndu-le Ilarie și mai departe în sat.

Afară, în jurul școlii în care se ținea judecata părintelui Ilarie, oamenii lărmuiau tot mai tare. Însă Andrei îi liniști deplin și pe ei, cum reuși să-i liniștească pe epitropi. Din vorba, din înfățișarea lui hotărîtă, mai mult decît din promisiunea ce le-o făcu, ei pricepură că noul protopop nu glumește, că el însuși e adînc mîhnit de ticăloșia ce se sălășluise în satul acesta cu oameni frumoși și deștepți.

Parohienii se împrăștiară mulțumiți pe la casele lor ; după credința lor judecata popii Ilarie era făcută. Andrei însă știa bine că numai vlădica are dreptul să-l scoată

pe un popă din satul lui, sau chiar să-i radă barba, însă era sigur că, după raportul ce va face, nu va întîrzia o grabnică hotărîre a soartei lui Ilarie. El porni singur spre casa parohială, nici unul dintre epitropi nevrînd să-l însoțească. Trebuia să mai cerceteze arhiva parohială, matriculele, socotelile bisericii. Însă, spunînd adevărat, pe Andrei nu gîndul de-a vedea în ce rînduială se află cancelaria parohială îl ducea spre casa bătrînă, acoperită cu șindrilă neagră, putredă, ci mai ales dorința de a-l vedea pe Ilarie.

De cînd pusese tînărul protopop piciorul în Negrilești, popa satului nu se arătase nicăiri. Andrei dorea să-l vadă, să-l cunoască pe acest nenorocit a cărui viață în loc să-l umple de mînie, după cum i se părea la început, îl neliniștea în cel mai înalt grad și-l umplea de-o grea mîhnire, de care nu-și putea da sama cum se grămădise în inima sa.

Părintele Ilarie era singur în casă. Andrei, trecînd prin curtea în care nici un cîne nu-l lătră, în care toate se dărăpănau — și șură, și grajd, și fîntînă, — văzu pe preot șezînd la masă, cu obrajii îngropați în palme. Ilarie nu-l simți pe Andrei decît cînd acesta deschise ușa. În casă aerul închis mirosea a alcool, iar sticla, deșertată pe jumătate, se vedea pe un colț de laviță, după masă. Ilarie se ridică greoi, puternic, cu toată vîrsta lui de peste șaizeci de ani, și dădu la iveală un piept voinic, pe care se răsfiră o bogată barbă argintie. Pe grumajii groși, sîngioși, se răzima un cap frumos de bătrîn tînăr, cu o frunte largă, însă întunecată. Ochii lui albaștri erau plini de ape tulburi.

— Bine-ai venit, domnule protopop, începu el cu o voce adîncă de bas, bine-ai venit! Să mă ierți că nu m-am arătat și eu. Eu nu mai am ce căuta între oameni, asta una o văd foarte limpede. Judecata mi-o știu, ori mi-o spui sfinția-ta, ori nu mi-o spui. Eu în Negrilești nu mai rămîn, astăzi plec. Iacă,-ți spun : din partea mea să fii sfinția-ta liniștit, să nu-ți mai faci gînduri. Dar placă-ți de șăzi. Îmi pare foarte bine c-ai dat și

pe la mine. Ai aflat lucruri frumoase, ai? El porni să rîdă, dar nu-i reuși decît să hîrîie adînc.

Andrei îi mulțumi, șezu, și neliniștea lui crescu și mai tare, văzîndu-se în fața acestui om despre care auzise atîtea rele.

— Judecata nu-i în mîna mea, părinte Ilarie, zise el. Judecata e în puterea episcopului, cum bine știi sfinția-ta. Datoria mea e să-i trimit un raport după ce-am ieșit la fața locului și am ascultat martorii. Episcopul te va judeca.

— L-a întrecut altul cu judecata, domnule protopop, singurul care ne poate judeca, și el arătă cu brațul drept spre cer. Numa el și sufletul nostru, conștiința noastră. Peste aceste două județe am trecut demult, și la amîndouă mi s-a spus că-s un ticălos. Deci eu nu vă voi da de lucru prin soboare: mă mulțămesc de sat, mă mulțămesc de preoție. Încă astăzi plec. Da-mi pare nespus de bine că un om așa de-nvățat ca sfinția-ta a venit la mine. De azi dimineață mă tot gîndesc cum să fac să-ți vorbesc, cum să te-ntreb, ca să mă pricepi și să mă poți lămuri asupra adevărului. Să nu te superi, am și băut puțin, îmi pare rău că așa mi se limpezesc mai bine gîndurile. Nu poftești și sfinția-ta un păhărel?

La cuvintele din urmă el puse sticla cu rachiu pe masă, un păhărel, îl umplu, îmbiindu-l pe Andrei.

— Îți mulțămesc, nu beau rachiu, zise Andrei.

— Bine faci, ești om tinăr, ești om întreg. Eu însă am o lege, eu beau. — Luă păhărelul și-l dădu peste cap. Șezu, tuși, își răsuci o țigară, o aprinse, și, după ce înieptă printre mustățile aspre fumul pișcător, zise: Sfinția-ta ești doctor în teologie, după cîte știu...

— Da.

— Am cetit prin gazete, chiar și în revista bisericească. Trăbă, deci, să fii un om foarte învățat.

Andrei îi văzu apele tulburi din ochi și începu să se simtă rău. Crezu că Ilarie e prea beat ca să-i poată spune ceva limpede, iar el ar fi dorit foarte mult să cunoască mai de aproape ce se petrece în sufletul acestui om care-l surprinsese cu hotărîrea lui de-a părăsi satul

și de-a se lăsa de preoție, cunoscîndu-și nevrednicia. Însă protopopul se înșelă. Ilarie începu să-i vorbească numaidecît, destul de limpede.

— Demult am tot dorit să mă *disput* c-un om învățat asupra întrebării : pentru ce nu se poate omul feri de păcatul necurăției, mai ales, pentru ce, neputîndu-l încunjura, cade-n păcatul adulterului, o crimă cu urmări atît de grozave, ce zdrobește orice viață pe care-a atins-o ? Că ăsta-i adevărul, nu mă poți *contrazice* dumneata pe mine. Uite, eu sînt o ruină, mai rău decît o ruină, deși mă vezi om întreg. Uită-te la sat și mă vei cunoaște pe mine. Iar dacă adulterul e o crimă, pentru ce nu-i *tractat* ca alte crime de legislația omenească ? Pentru ce nu-i pun în fiare, de ce nu-i spînzură pe cei care fac această crimă, ca pe ucigași, ori cel puțin de ce nu-i aruncă-n închisoare, pe viață ? Ar scăpa lumea de molima lui spurcată, și criminalul ar avea vreme să-și dea sama de fapta lui și, suferind mustrările de conștiință, și-ar putea mai ușor purta sarcina nenorocirii lui, *espiind* cel puțin o parte a crimei lui. Orice crimă e pedepsită și de conștiința noastră, și de legislația omenească ; singur adulterul e lăsat cu pedeapsa cea dintîi. Însă asta nu-i de-ajuns, pentru că ispita te urmărește la tot pasul, și pe cei mai mulți conștiința singură nu ne poate scăpa de păcat, deși săvîrșirea repețită a lui ne ticăloșește viața, deși avem conștiința acestei ticăloșii. Ei, dar prea multe întrebări ți-am pus deodată ! Și cît m-am gîndit să ți le înșir pe toate frumos ! sfîrși el c-un fel de deznădejde.

Andrei îl asculta uimit. Nu s-ar fi gîndit pentru toată lumea ca omului acestuia copleșit de vicii să-i treacă astfel de întrebări prin cap. El se așteptase, cel mult, să-l audă întrebîndu-l, cum l-a mai întrebat și alt preot care pătimea, ca și Ilarie, de aceleași păcate, dacă n-ar fi bine să se conceadă căsătoria a doua a preoților, decît să se cufunde unii din cler în astfel de ticăloșii. Din felul cum vorbea, cum punea întrebările, din faptul că întrebuința unele cuvinte care nu se mai foloseau, Andrei băgă repede de samă că are de-a face cu un cleric care

părăsise seminarul cu vreo treizeci, patruzeci de ani înainte.

— Nu-i nimic, părinte Ilarie, zise Andrei cu bunăvoinţă, vom lua întrebările pe rînd.

— Şi crezi că le mai pot ţinea minte ? Odată aş fi fost în stare, dar acum... El făcu un semn cu mîna că toate s-au sfîrşit. Faţa lui deveni pe-o clipă foarte inteligentă, şi un regret adînc trecu peste liniile ei.

— O să repet eu întrebările sfinţiei-tale, eu nu le-am uitat.

— Iată ce va să zică un om învăţat, zise cu bucurie Ilarie, şi ochii lui se umplură de lacrămi. Dar în clipa următoare îşi turnă un păhărel de rachiu cu o îndemînare desăvîrşită, şi-l bău dintrodată.

— Întîia întrebare a sfinţiei-tale este că pentru ce nu se poate omul feri de păcatul necurăţeniei şi că, neputîndu-l încunjura, pentru ce el este totuşi o crimă cu urmări aşa de grozave. Te-aduci de pildă pe dumneata, şi, desigur, ai putea aduce nenumărate pilde, pentru că ne împiedecăm de ele la tot pasul.

— Cu adevărat e cea mai lăţită, cea mai comună dintre toate crimele.

— Dar, mai întîi, te rog să-mi spui pentru ce crezi dumneata că păcatul necurăţiei e o crimă ? îl întrebă Andrei, nepricepînd pentru ce insistă Ilarie asupra acestei numiri. Ştim cu toţii că e păcat, că e chiar păcat de moarte, oprit şi de *Decalog* şi de *Evanghelie*, dar n-am auzit şi n-am cetit pînă acum să-l fi numit cineva crimă.

Părintele Ilarie îl privi un răstimp fără să-i răspundă ; apele tulburi dispărură din ochii lui, care se umplură de mînie, de ură, ca şi cînd ar fi văzut înaintea lui nu pe tînărul protopop, ci pe un duşman de moarte. Cînd începu să vorbească, vocea lui era aspră, şuierătoare, respingătoare chiar.

— Şi totuşi, eu îţi spun că-i o crimă mai grea ca uciderea. Un ucigaş, dacă nu e prins, ceea ce-i cazul cel mai rău pentru el, se teme toată viaţa, şi cel puţin această teamă îl opreşte de-a mai ucide. Duce o viaţă

ticăloasă, vezi bine, dar cel puțin nu se mai atinge, nu mai primejduiește viața altora. Dacă e prins, ceea ce este cazul cel mai bun pentru el, robește o viață ; și are o satisfacție morală : suferința, *espiarea* crimei, îl ridică în ochii lui însuși iarăși la vrednicia de om. Dacă ajunge în furci, cu atît mai bine pentru el : cu suprema pedeapsă își spală dintrodată vina și moare cu conștiința c-a făcut destul pentru crima sa, ceea ce iarăși îl ridică, înaintea conștiinței sale, la vrednicia de om. Pentru că, bine să-ți însămnezi sfinția-ta : cea mai adîncă nenorocire ce-o lasă în urma sa crima, aceea ce niciodată nu ne-o putem ierta, niciodată nu ne dă un strop de liniște și nu ne mai lasă să ne ridicăm, este conștiința că ne-am pierdut demnitatea noastră de om. E o stupiditate sau un mister adînc — cum vrei să-i spui — să țină și cel din urmă ticălos la demnitatea lui de om ; dar e un adevăr neclintit. Fie c-ajunge în închisoare pe viață, fie c-ajunge în furci, ucigașul nu-i mai mult primejdios semenilor săi. Acum să ne întoarcem la adulter. Și el, ca și uciderea, primejduiește nu numai viața și fericirea mea, ci, și mai mult încă, viața și fericirea altora. Spui dumneata că nu ia dintrodată viața altora ? A lua viața altuia dintrodată este, la urma urmelor, o izbăvire de greutatea existenței pentru cel ce se duce. Se-nțălege că-i o crimă, o apucătură animalică. Dar a chinui pe cineva zi de zi, a aprinde sfezi și bătăi sară de sară și noapte de noapte ; a împleti lanțuri de ură adîncă, de răzbunări cumplite, a pregăti zi de zi ucideri ; a strica bunul trai dintre cei căsătoriți ; a-i face pe oameni fățarnici, mincinoși și mișăi ; a împrăștia copii nevîrstnici ca pe puii de potîrniche, sau a-i face să fie priviți cu ură, ca niște piedeci ce trăbă înlăturate ; a purta și a sămăna boale spurcate din familie în familie și a le lăsa de moștenire urmașilor ; a sămăna moartea și putreziciunea în rînduri întregi de vieți ; a-i ticăloși pe oameni făcîndu-i să nu se mai gîndească decît la plăcerile vieții ; a șterge tot ce-i înalt și frumos, tot ce-i adevărat omenesc în noi și a alerga nebuni după tot mai multe plăceri — căci toate acestea și multe alte rele

le aduce adulterul — nu-i mai mult decît a ucide ? A strica și a corupe viața zi de zi și ceas de ceas, nu-i mai mare crimă decît a o stinge într-o clipită ?

Cuvintele din urmă le strigă Ilarie așa de tare, încît Andrei simți un fior de spaimă. Și, de bună samă, ceva deosebit se petrecea în sufletul acestui om puternic, care stătea acum în picioare dinaintea lui Andrei, ca un spectru al răzbunării. El luă sticla cu rachiu de pe masă și o aruncă prin geamul care abia avu vreme să țincănească din sticla spartă.

— Văd cu mirare că dumneata poți să ții și-acuma discursuri întregi. Nu e adevărat, deci, că ți-ar fi slăbită memoria, cum se pare c-ai crezut mai înainte. În cazul acesta mi se pare că eu nici n-aș putea să-ți ajut cu nimic ; știi mai mult decît mine.

Andrei spuse cuvintele acestea cu toată sinceritatea. Simțea că are dinaintea sa un om deosebit, care-ar fi putut avea parte de altă viață. Mîhnirea crescu și mai mult în sufletul său și simțea că-i pare rău din toată inima după omul acesta.

Părintele Ilarie păru că nici nu-l auzise. Mușchii feții i se contractară în cîteva muchii, ochii lui deveniră surii.

— Și totuși îți spun eu că e crimă ! începu el cu vocea și mai ridicată, după un răstimp de încremenire. Deși n-ai cetit nici sfinția-ta, n-am cetit nici eu să fie numit așa păcatul necurăției. E crimă și împotriva vieții noastre, pentru că ne-o zdruncină din temelie și ne-o prăpădește. Ne face neoameni, ne schimbă în monștri, cum mă vezi pe mine. Dintre toate crimele aceasta singură nu ne dă răgaz să-i vedem răutatea pe deplin, pentru că înainte de-a ajunge să ne judecăm fapta, o facem din nou, răpiți de veninul plăcerii. N-avem putința s-o *espiem,* să suferim pentru ea, ca să ne ridicăm prețul înaintea noastră înșine, să ne simțim iarăși demnitatea de om. Robul necurăției trece prin viață cu conștiința nemerniciei lui, căci cîteva priviri limpezi pe care ni le aruncăm în suflet, în răstimpul de la o cădere pîn' la alta, sînt de ajuns ca să ne arate mocirla în care

ne tăvălim noi necurații. N-avem însă putere să ne oprim, și ne tîrîm prin viață ca cei mai nenorociți oameni. Nu e crimă ? Dar nu se săvîrșește la întunerec, nu pîndești momentul potrivit ca la oricare altă crimă ? Acuma, să-mi spui, sfinția-ta, pentru ce nu o *tratează* în consecință legislația omenească ? Pentru ce n-am fost eu pus în cătuși după întîia cădere ? Azi n-aș fi ajuns aici unde sînt, n-aș fi o ruină. Să mi se fi dat numai un an posibilitatea să mă gîndesc adînc la nenorocirea în care-am căzut, și niciodată n-aș mai fi alunecat într-alt păcat.

— Ai fi căzut din nou, părinte Ilarie, zise Andrei cu tristețe, pătruns de adînca suferință ce se oglindea pe fața, în privirile preotului. Însuși sfinția-ta ai spus la început că nu ne putem feri de păcatul necurăției. Nici n-ar trebui socotit păcat greu sau crimă, cum spui sfinția-ta, de vreme ce își are izvorul în însuși trupul nostru și dacă noi înșine nu putem săca rădăcina răului. Nimic nu ți-ar fi folosit dac-ai fi stat un an în fiare. De noi înșine nu ne putem feri nicăiri. Cred și eu că-i unul din rălele cele mai mari care bîntuie lumea, care strică și viața noastră și-a altora, și cred că-și are rădăcina în însuși trupul nostru. Nu ne putem feri de el, și deci n-ar trebui să fie păcat greu sau, cum zici, crimă. Și cu toate acestea și legea nouă și legea veche îl numără între păcatele grele. S-ar părea deci că legislatorii aceștia au greșit, deși însuți sfinția-ta spui că nu-i numai păcat greu, ci chiar crimă. Se vede deci că conștiința omenească e de partea legislatorilor. Și conștiința noastră, șoapta judecătorului din noi înșine, nu poate greși. Urmează, deci, că trăbă să fie un mijloc prin care ne putem feri de păcatul necurăției, căci altfel ar fi o absurditate să ne simțim vinovați de ceea ce nu putem încunjura. Și mijlocul acesta este : Puterile noastre nu sînt deajuns să ne ferim de păcatul necurăției. Pentru ce nu ? După cum vezi, răspund întîii dumitale întrebări și îndată tuturor. Lăsînd laoparte multele cauze care-l împing pe om la păcatul acesta, amintesc numai fundamentul tuturor cauzelor : instinctul conservării, orb, nepătruns, le-

gat de ființa noastră. Păcatul necurăției nu-i, în esența lui, decît porunca instinctului de conservare, poruncă a firii, mai puternică decît legile sociale și dumnezeești. Se-nțălege, poate degenera, și atunci devine o patimă josnică. Ei bine, omul de rînd, numai cu puterile lui firești, nu poate să nu treacă dincolo de limitele legii, însă omul cu conștiință de sine poate. Și din motivul acesta, al conștiinței de sine, simțim responsabilitatea faptei rușinoase. Însă să nu crezi, sfinția-ta, că orice om o simte ; numai cei care au o conștiință adevărată, sau au avut, sînt chinuiți de mustrări, ca dumneata. Cei mai mulți trec ușor peste astfel de păcate. Și chiar din motivul acesta, nimănui nu-i trece prin minte să aducă legi și pedepse împotriva acestei crime, cum o numești sfinția-ta. Pentru majoritatea oamenilor păcatul acesta nu există. Rămîne, dar, ca răul, cu urmările grozave pe care le-ai zugrăvit dumneata, să fie biruit numai de conștiința noastră și de ajutorul lui Dumnezeu. Dacă legislația omenească va deveni creștină, poate că va năzui și ea să stîrpească acest păcat de moarte.

Andrei nu se gîndi nici o clipă că părintele Ilarie n-ar pricepe ceea ce-i spunea. Își dăduse sama că înaintea lui e un om care a avut o frumoasă cultură, care, mai ales, s-a gîndit de multe ori la astfel de probleme. Dealtfel, nici n-ar fi putut citi nimic pe fața lui, căci cît vorbise Andrei, Ilarie șezuse pe laviță cu fața înmormîntată în palme ; stătuse nemișcat, ca împietrit. Chiar după ce sfîrși Andrei, Ilarie mai rămase multă vreme în aceeași poziție. Cînd își descoperi, în sfîrșit, fața, păru foarte obosit, de parcă vorbele pe care le auzise din gura protopopului i-ar fi înșelat așteptările.

— Așadar dumneata crezi ceea ce învață credința creștină, zise el oftînd ; sfinția-ta îmi dai răspunsul din carte. Hei, am învățat și eu teologia, patru ani, și-am cetit și-n cărți destul, de-atunci încoace. Poftește puțin cu mine, să-ți arăt.

El îl duse pe Andrei într-o odaie vecină, în care, spre adînca lui mirare, află pe două dulapuri mari cele mai vestite cărți de teologie, începînd cu scrierile sfin-

ților părinți și ale filosofilor teologi din evul mediu, pînă la lucrările mai însemnate din veacul al nouăsprezecelea. Miroseau a mucegai și erau împînzite de păinjeniș.

— De vreo zece ani nu le mai cetesc, n-am mai pus mîna pe ele, pe nici una, fiindcă și așa e în zadar, zise Ilarie. Mai înainte vreme am avut sfezi groaznice cu cărțile astea, ziua, noaptea. Pe urmă m-am convins că nu-mi pot arăta adevărul și le-am lăsat să le mînce praful. Nu mi-l poți arăta nici sfinția-ta adevărul, văd eu bine. Adevărul numai eu îl cunosc. — El tăcu și ochii lui sclipiră ciudat. — Ajutorul lui Dumnezeu, grația ajutătoare și sfințitoare, cum îl numește teologia, nu ne poate mîntui, începu el obosit. Nu ne poate opri de la păcatul necurăției.

— L-ai cerut vreodată ? întrebă Andrei.

Ilarie avu un zîmbet rău.

— Odată ? Luni de zile, ani întregi. Crezi, sfinția-ta, că un om ca mine se ticăloșește așa de ușor ?

Pe-o clipă, un fel de măreție se întipări pe fața, în ochii lui.

— Și cum l-ai cerut ? Îmi vine să cred că n-ai trecut mai departe de meditare și de rugăciune, pe cînd acestea două abia sînt începutul, după cum bine știi sfinția-ta.

— Iar continuarea ?

— Continuarea și desăvîrșirea se face prin apropierea de Sfintele Taine. Te-ai spovedit, sfinția-ta, des, te-ai cuminecat ? Știi, ca și mine, ce-a spus Mîntuitorul : «Cine nu va mînca trupul meu și nu va bea sîngele meu, nu va avea viață întru sine».

Ilarie nu răspunse îndată. Părea că se gîndește la ceva foarte depărtat.

— De cuminecat, cum știi, m-am cuminecat de cîte ori am slujit liturghia, dar de spovedit... ce să zic ? Cam demult ! Mi se pare că de cînd sînt preot numai de două ori, în anii cei dintîi, pînă-mi trăia soția. Și de cîte ori am liturgisit și am cuminecat am săvîrșit sacrilegiu. Nu-i așa ?

El tăcu și privi trist prin odaia pustie.

Andrei zise :

— Pentru sfinția-ta ar putea să fie o cale de întoarcere, o înviere. Însuși faptul că ai și-acum conștiința păcatului, că te chinuie conștiința, e un semn că sfinția-ta poți încă să-ți îndrepți viața, cu ajutorul lui Dumnezeu din Sfintele Taine. Nu ești pierdut. Vezi bine, aici, în Negrilești, nu mai poți rămînea, dar ți-am putea afla o altă parohie, undeva departe.

— Nici nu mai rămîn aici, încă astăzi plec, zise cu glasul obosit Ilarie.

Andrei crezu că preotul e gata să apuce pe calea cea bună, și o bucurie adîncă se zugrăvi pe fața lui. Ilarie se uită la el, și surîse sceptic.

— Nu plec unde-ai vrea dumneata, ci unde vreau eu, zise el c-un fel de răutate. Mă duc în Țară ; Chiva a plecat ieri și mă așteaptă la graniță.

Andrei rămase zăpăcit.

— Chiva, țiitoarea mea, zise Ilarie zîmbind. În sat nu vrea să mai trăiască cu mine, se teme de gura lumii. Mă duc după ea. Să vezi ce muiere ! — El izbucni în hohote de rîs, văzînd zăpăceala protopopului. — Să nu crezi că n-am auzit ce mi-ai spus, dar te-nșăli grozav cînd crezi că Tainele Bisericii mi-ar putea ajuta. Ajută numai celui ce crede în ele. Eu nu mai cred, și nu va trece mult și nu vei mai crede nici sfinția-ta. Ești tînăr, ești văduv, așa am fost și eu. Ești învățat, n-am fost nici eu cel din urmă, pe vremea mea. Se va îngriji viața să-ți arate și dumitale adevărul, pe care eu îl cunosc acum, și care nu din cărți se poate învăța. Iar adevărul e următorul: legea creștinească ne cere ceea ce-i peste puterile noastre, și, cu toate tainele, cu tot ajutorul lui Dumnezeu, nu putem să ne ridicăm la înălțimile îngerești visate de ea. E o lege prea înaltă, care se bate în capete cu legea firii noastre. Nu spun că n-ar fi o lege frumoasă, desăvîrșită. Mustrările mele de cuget, chinul meu, chiar de-aici izvorăște, că nu m-am putut ridica la înălțimile ei, pe care atît de mult le-am dorit. Frumusețea ei, gustată odată, n-o mai poți uita. Că pentru ce ne-a aruncat Dumnezeu între legea firii și

între revelație, amîndouă opera lui, nelăsîndu-ne să gustăm în pace pe cea dintîi, și nezidindu-ne îngeri, ca să putem trăi în cea de-a doua, rămîne o taină pe care înțelepții nici unui veac viitor nu vor putea-o pricepe. Simțim însă că de-aici izvorăște nenorocirea noastră. Fiindcă soarta noastră e să fim nenorociți, de-aceea nu ne putem feri de păcat. Iată, pe scurt, răspunsul la toate întrebările mele ; răspunsul pe care l-am așteptat de la sfinția-ta. Că pentru ce a voit Dumnezeu să fim nenorociți, aruncîndu-ne între ciocan și nicovală, nici un înțălept nu va putea spune.

— Înțălepții nu, dar Dumnezeu ne-a spus, începu Andrei. Sfîntul Pavel se plînge de legea trupului care biruiește legea minții și se întreabă cu durere : «Cine mă va scăpa de trupul acesta plin de moarte ?». Și-i răspunde Dumnezeu : «Destul îți este ajutorul meu, pentru că în luptă se întărește cel drept». Așadar, e limpede pentru ce ne-a aruncat Dumnezeu, cum zici sfinția-ta, între legea firii noastre și între revelație. Scopul e desăvîrșirea noastră prin luptă. Dac-am fi lăsați numai cu legea trupului, am fi numai animale. Avînd tot ce-i trăbă trupului, am trăi bine, ne-am sătura, am dormi, ne-am satisface instinctele, n-am avea nici o neliniște, nici o mustrare de conștiință, dar n-am fi mai mult decît un dobitoc. Legea minții naturale, și chiar a minții luminate de revelație — dac-am fi lăsați în puterea ei, și nu ne-ar neliniști legea trupului — ne-ar umplea de mîndrie. Cu cea dintîi, singură, ne-am schimba în animale, cu cea de-a doua, am încerca să ne facem zei ; pentru ca să rămînem ceea ce sîntem, oameni, Dumnezeu a pus în ființa noastră și pe una și pe cealaltă, ca prin lupta dintre ele să ne desăvîrșim, adică să ne ferim de-a ne mulțămi cu ce se mulțămesc animalele, și să ne păzim de-a ne închipui că sîntem înșine zei — cu un cuvînt, ca să putem rămînea oameni adevărați. Sfinția-ta spui că aici e izvorul nenorocirii, că soarta noastră e să fim nenorociți. Eu zic că soarta noastră e să fim oameni, și oameni nu putem rămînea decît prin luptă necurmată.

— Așa filosofie știm și noi, părinte protopoape, zise Ilarie c-un fel de silă. Am crezut și eu odată că lupta asta e ținta vieții. Acum, nu mai cred. O luptă din care toți ies biruiți și nici unul biruitor, nu poate fi un ideal de viață. Privește în jurul dumitale, privește viața și vezi ce-a făcut Dumnezeu din oamenii sănătoși, împlîntîndu-le în suflet lupta asta. Niște nenorociți pînă la moarte ! Noi nu putem decît să încercăm, fiecare cum îl taie capul, să uităm această nenorocire. Numai aceasta mai poate fi ținta vieții. Dacă eu aș fi zidit ființa ce se cheamă om, aș fi făcut-o sau animal, sau înger, niciodată n-aș fi legat în aceași ființă și materia și spiritul. Dar Dumnezeu n-a cerut sfatul meu ! — El începu să rîdă, și rîsul său, mușcat de durere, îl cutremură pe Andrei. — Oamenii însă ar trebui să se ajute, pe cît pot, să-și micșoreze nenorocirea întru care au fost zidiți, continuă el. Vedem limpede că păcatul necurăției mărește nenorocirea noastră și-a altora. Cum se apără societatea de ucigași, să se apere și de cei necurați. Să-i pună la răcoare, să-i spînzure ! Unii pot să se-ndrepte — nu cu ajutorul Tainelor, ci avînd prilej să-și vadă înșiși spurcată demnitatea lor de om, cum cred că s-ar fi întîmplat cu mine, dacă mi se croia o strașnică pedeapsă după întîiul păcat. Căci aici e singurul punct întunecos, pe care nu-l voi pricepe niciodată. Pentru ce ne nenorocește în grad așa de înalt conștiința că demnitatea de om ni-i întinată, cînd noi și așa nu ne putem feri de tină ? Pentru ce facem din zdreanța aceasta un prapor la care ne închinăm ?

El tăcu obosit și aruncă o privire plină de deznădejde tînărului protopop.

Andrei simți că preotul acesta nu e numai adînc nenorocit, ci și înrăutățit, împietrit în nenorocirea lui. Pe-o clipă se gîndi la chinurile lui sufletești din trecut și se înfioră, părîndu-i-se că și el a fost odată pe marginea unei prăpăstii asemănătoare. El era acum convins că Ilarie nu l-ar asculta, orice sfat i-ar da, căci un om care-a tras așa de strașnice concluzii din nenorocirile

vieții lui, nu se schimbă atît de ușor. Totuși, la cea din urmă întrebare a lui Ilarie, răspunse :

— Pentru ca să nu putem cădea niciodată așa de jos încît să nu ne mai putem ridica. Pentru că adevărul nu-i de partea sfinției-tale : nu sîntem zidiți pentru a fi nenorociți, ci ca, chiar și în nenorocire, să ne păstrăm mereu demnitatea ființei superioare care este omul, să rîvnim mereu la ceea ce-i bun, drept, frumos și curat. Că lupta e grea, că existența noastră e tristă, e foarte adevărat, dar de-aici pînă la nenorocire e o foarte mare depărtare.

Ilarie îl privi trist, cu o durere mută în ochi, îl privi îndelung, și un suspin amar îi scăpă din piept.

— Bine-ar fi să ai dumneata dreptate ! Bine-ar fi, mai ales să poți trăi astfel încît să izbutească să iasă învingător în viața sfinției-tale adevărul la care te-nchini.

El spuse cuvintele acestea mai mult șoptind ; din ochi îi izvorîră două lacrămi.

O căruță își apropia zuruitul de casa parohială. În curînd se opri dinaintea porții. Preotul se uită pe fereastră, aplecîndu-se din șale.

— Aha, a venit Gheorghiță, zise el mai vesel. De-acuma ne despărțim, părinte protopoape. Cancelaria, matriculele nu-s în rînduială. Dacă în socoata banilor bisericești se va afla ceva lipsă, aici e biblioteca mea. Să se vîndă, eu nu mai am lipsă de ea.

Se întoarse spre patul de lîngă părete, luă o păreche de desagi plini, pe care Andrei abia acum îi zări, strînse mîna protopopului și ieși. În curînd căruța nu se mai auzea.

Andrei, singur în casă, rămase multă vreme dus pe gînduri. Avea senzația că-i într-o casă părăsită nu de-acuma, ci de zeci de ani. O neliniște ca de teamă îl cuprinse. Se sculă și plecă să-l aducă pe prim-epitrop ca să-i dea în samă cancelaria și arhiva parohială, pînă cînd va fi rînduit un preot nou în Negrilești.

Parohienii nu știau nimic de gîndurile și de hotărîrea popii Ilarie. Ei rămaseră uimiți cînd auziră că preotul a părăsit satul și crezură că numai lui Andrei au să-i mulțumească că au scăpat de păcătos.

*

În ziua următoare Andrei își continuă călătoria, vizitînd alte parohii. Întîlnirea cu Ilarie îl impresionase însă atît de mult, încît o bună bucată de vreme nu se gîndi decît la omul acela nenorocit. Încerca să ghicească luptele prin care trebuise să treacă Ilarie pînă ajunsese la atîta deznădejde. I se părea ciudat ca într-un sat așa de-ndepărtat de Măgura, unde păstorise el, să fi trăit un om zbuciumat de astfel de chinuri, dintre care multe trecuseră și prin sufletul său, sau cel puțin se apropiaseră de el. Fără să-și poată da sama de ce, încerca mereu să dezlege întrebarea ce i se punea necontenit: Se va ridica vreodată Ilarie iarăși la lumină?

În cele patru sate mai apropiate nu află nici o neorînduială deosebită, preoții lor fiind oameni cinstiți și harnici, care nu își luau în deșert slujba, închinarea vieții. Dar încă din Răstoci, al șaselea sat în care îl purtă vizita canonică, începu șirul nemulțumirilor dintre parohieni și preot, dintre preot și învățător, și Andrei se cufundă în aceste nevoi, de multe ori mărunte și neînsemnate în esența lor, umflate numai de patimile unora și-ale altora pînă la cinstea de «rele care taie adînc în viața satelor». Andrei încercă să limpezească situațiile, să curme nemulțumirile, să potolească urile, să îndrepte relele, cu toată rîvna ce trăia în sufletul său pentru slujba ce-și alesese, cu toată puterea ce izvora din dragostea lui pentru buna înțelegere între oameni, pentru a-i vedea uniți în muncă, umăr la umăr, întru propășirea satelor. Astfel uită repede de părintele Ilarie, și, poate fiindcă tot ce vedea și înțelegea acum era atît de deosebit de lumea în care-l mutase conversația cu popa din Negrilești, i se părea, tot mai mult, că întîlnirea cu Ilarie a fost mai mult un vis decît o întîlnire reală. Nu mai avu prilej, în tot drumul său prin protopopiat, să se mai adîncească în probleme atît de-nalte, ci, dimpotrivă, trebui să se amestece, să-și dea părerea și să judece situații banale, nemulțumiri obișnuite, de toate zilele.

În Răstoci popa se certa cu oamenii din cauza reparațiilor de la casa parohială. Popa afirma că parohia e obligată să-i repare locuința, oamenii țineau morțiș că popa e dator să-și dreagă singur casa în care locuiește. Cearta ținea de vreo cinci ani, și-n vremea asta casa parohială ajunsese într-un hal de credeai că vor s-o tragă cînii în părăul ce se deschidea negru și rîpos în nemijlocita ei apropiere. Coperișul de șindrilă era putred și spart, păreții scofîlciți, ferestrele, ușile nu se mai închideau, ci le răzima popa cu ce putea, în odăi erau aproape toate lucrurile claie peste grămadă, în cîte-un colț, părînd că popa e gata să se mute în orice zi. Popa Bucur, un om de vîrstă mijlocie, scurt, pociumbos, aprig, cu barba rătezată scurt, cu ochii iuți, părea că-l așteptase ca pe ziua Paștilor pe protopop, atît era de vesel c-a venit. El se grăbi să-i dea lui Andrei explicația neorînduielii din casă :

— E ca la țigani la noi, să fie cu iertare, părinte protopoape. Dar ce să facem, trăbă să ne-adunăm calabalîcul unde nu plouă, că, uite, și pe-aici, și pe colo varsă cu ciubărul. Și el arătă dungi sure pe păreți, pete largi și vechi pe podelele din plafon.

— Trebuia să dregi, sfinția-ta, coperișul cînd am zis noi, nu s-ar fi stricat așa de tare, zise unul din epitropi.

— Să-l dreg ? Dar se putea drege ? Era un petec. Toată partea dinspre miază-noapte trebuia dată jos, că toată șindrila era putredă. Să vă fac casă nouă, ai ? Eu, om sărac ! Dar e a mea casa ?

— Dacă nu-i a sfinției-tale, bine — pe noi nu ne plouă ! zise răutăcios alt epitrop.

Andrei se convinse repede că aici nu mai putea fi vorba de reparație, trebuia casă nouă.

— S-o facă părintele, răspunseră epitropii într-un singur glas.

— Doar n-am mîncat ceapa-ciorii, izbucni popa. Să vă fac casă, să rămîneți după mine cu casă nouă ? Căci doar nu mă va fi blăstămat Dumnezeu să-mbătrînesc popă în satul ăsta !

Cu chiu cu vai, Andrei reuși să-i convingă pe epitropi că dreptatea era de partea popii, că de casă parohială nouă credincioșii sînt datori să se îngrijească. Mai ales le aduse aminte că, chiar după datele ce se aflase în arhivă, casa era foarte slabă și cînd venise părintele Bucur în sat, înainte cu doisprezece ani. Le mai arătă că reparația radicală de care era nevoie i-ar costa aproape tot atîta cît o construcție nouă. Afară de asta, malul părăului se surpa mereu înspre casă, de cîțiva ani încoace, și, tot ce-ar pune în reparație, într-un bună noapte s-ar prăbuși în rîpă. Le aduse pilde cum s-au înțeles oamenii și pe alte sate și au făcut case nouă, căci, la urma urmelor, un hîrb ca ăsta nu-i spre rușinea popii, ci a satului. Popii vin și se duc, dar satul rămîne. Pînă la urmă, epitropii se învoiră pentru o clădire nouă, dar numai cu o condiție : dacă părintele va repara șura și grajdul, care începeau să se dărapene, deși nu erau clădite de multă vreme. Cu silă mare, popa se învoi totuși să aducă această jertfă, deși susținu pînă la sfîrșit că nu-i de datoria lui să repare acaraterile.

În Dupădeal Andrei dădu de-o plîngere mai delicată a parohienilor : popa lor nu ținea zilele de duminică și sărbătoare. Adică el însuși își făcea slujba din biserică, dar numai după ce pe drum pîn' la sfîntul locaș se oprea și de douăzeci de ori în povești tot de negoțuri, tot de-afaceri de-ale lui, căci era om strîngător lucru mare, deși n-avea de hrănit decît pe preoteasă, că erau fără copii. El slujea liturghia, dar totdeauna grăbit, «pare că dau tătarii după dumnealui», și niciodată nu le spunea cazanii, «cum am auzit că țin alți preoți». Sluga lui nu avea duminică, nu avea zi de praznic, și-l trimitea cu carul în toate părțile, «și sluga doar tot pentru popa muncește și din porunca lui, și-i creștin și el săracul». Ba că «adună claca în zilele de sărbătoare, la Sînt' Ilie, de-i seceră holdele», și «zice că nu-i păcat, că nu-i muncă pe plată, ci clacă». Năcazul cel mai mare al parohienilor era că chiar în vara trecută îi făcuseră popii șură nouă, și el îi adunase pe oameni în ziua de Schimbarea la față, după-amiază, să ridice

acoperișul. Zadarnic i-au spus creștinii că-i păcat. Au înălțat, după vecernie, scaunul acoperișului, iar noaptea s-a dezlănțuit un vînt turbat peste sat, o furtună grozavă, de-a răsturnat și-a rupt scaunul acoperișului, așa că nu se mai poate folosi.

Andrei, auzindu-le plîngerile, simți cum se înseninează. Îi plăcură oamenii, și se bucură de delicatețea simțirii lor. Dădu dreptate parohienilor și-l obligă pe preot ca în curs de trei săptămîni să dea șura gata, căci se apropiau ploile de toamnă și pereții nu puteau rămîne descoperiți.

În Vadul Rău îi află pe cei doi fruntași ai satului, pe preot și pe învățător, încleștați într-o pizmă care amenința să rupă satul întreg în două tabere. Dușmănia între ei începuse dintr-un lucru de nimic. Biserica din Vadul Rău avea un fînaț de patru iugăre aproape de sat : se dădea în arendă în folosul bisericii tot pe trei ani. În ultimul ciclu, la licitație, rămăsese dascălul deasupra, deși pîn-acum tot popa îl avusese. Dascălul îl bătuse cu cinci coroane. Dintr-atîta lucru popa începuse să scoată vorbe despre învățător, că-i bou încălțat, că nu face nici un spor în școală cu copiii. Dascălul nu-i rămase dator, căci avea și popa scăderi adevărate ori închipuite. Și cum amîndoi erau de baștină din Vadul Rău, și unul și altul aveau rudenii numeroase. Focul mare dintr-o scînteie se-aprinde. Au fost pe la judecăți, și-au luat advocați, și mulți din cele două partide se încăieraseră și ei în procese.

Aici orice încercare a lui Andrei de-a face pace nu-i reuși, pentru că nu era nici un lucru real care, încurcat fiind, ar fi putut fi limpezit. El se mulțumi însă să-i asigure pe cei doi pizmași că dacă nu se vor astîmpăra, va mijloci să fie transferați amîndoi din satul acesta fruntaș de care-și bat joc.

În Răvășel, pe lîngă alte năcazuri, veni și diacul cu lacrămile și cu suspinele lui, că «l-au scos popa și cu curatorii lui din piță», cu toate «că-s tare-n glas ș-acum, iar de nu m-ajută vederea, m-ajută capul. Toată slujba o știu pe dinafară, sfințite doamne protopoape.» Bătrî-

nul moșneguț, rezimat în toiag, dădu chiar probe de glasul său, dar nu-i reuși să cînte nici un glas limpede : «Îs cam răgușit acuma, da-mi trece mie, numa să mă pună iarăși în pita mea».

Oamenii nu-l scoseseră bucuroși din slujbă, le era și lor milă de bătrîn, care avea, ce-i drept, din ce trăi, dar căruia vedeau bine că i se rupe inima nemaiputînd întra în altar să-mpartă prescura cu popa, să guste din paus. Ei aleseseră alt diac, pentru că bătrînul, cum se putuse convinge și protopopul, nu mai putea sluji, nu-l mai ajutau puterile, iar doi dieci satul n-avea din ce-i plăti. Totuși lui Andrei nu-i fu greu să-i convingă să-l sufere pe moșneguț în slujbă, să-i dea prescură cît va mai trăi, iar pe diacul cel nou să-l plătească din casa bisericii.

Trecură peste două săptămîni pînă cînd Andrei putu să cutreiere toate satele. Avu și destule zile senine și vesele, deși greșeli și neorînduieli mai mărunte află aproape în toate satele, mai ales în ținerea socotelilor bisericești.

Se simțea bine mai ales pe drumurile de la un sat pîn' la altul, deși aceste drumuri numai bune nu se puteau numi. Se simțea bine pentru că se putea gîndi în tihnă la activitatea lui viitoare, pe care o hotărîse foarte intensivă, fiindcă vedea că multe lucruri bune așteaptă să fie pornite și conduse de cineva. Se bucura aflînd cîțiva preoți harnici cu ajutorul cărora era sigur că va putea face mult bine în protopopiatul său. Reîntoarcerea la grijile și preocupările lui din Măgura îi învie în inimă și dorința de-a se apuca de lucru și în oraș, îndată ce va sosi acasă. Își zicea că nu-i nici un motiv să rămînă cu mînile-n sîn numai pentru că pătura cultă din oraș se pare că nu așteaptă nimic de la el. Va trebui să ia el însuși inițiativa, va trebui să dea viață secției «Asociațiunii» din oraș, și despre activitatea căreia nu auzise suflîndu-se nici un cuvînt. Va fi bine să pună la cale o serie de conferințe pentru pătura cultă, în vremea de iarnă. Își zicea că, desigur, aici va veni și va asculta mai multă lume decît în bi-

serică. În cadrele acestor conferințe el va putea să-și desfășoare în libertate toate ideile și convingerile pe care le credea necesare și de mare folos sufletului modern.

În liniștea cîmpiilor pustii, pe care doar pîlcuri de oi împrăștiate dacă se mai zăreau ici și colo, Andrei Pascu se pierdea în planuri frumoase. Dar mai mult decît această vedere în viitor, îl însenina și-l mîngîia un simțămînt cu totul deosebit. I se părea că cineva nespus de drag, o ființă imaterială, prietenă lui, îl însoțește pretutindenea, și uneori senzația aceasta era așa de puternică, încît își întorcea capul să o vadă. Apropierea ei îi mîngîia sufletul, și el era mulțumit, fericit cu simțămîntul acesta, și nu-ncerca să-și dea sama cine-l urmărește atît de stăruitor. Cînd intra într-un sat, cînd se-nvălmășea cu oamenii, nu-i mai simțea apropierea, dar îndată ce părăsea satul și se-adîncea în singurătatea cîmpiilor și-a dealurilor, tainica mîngîiere îi adia din nou sufletul, îmbunîndu-l și înaripîndu-l.

IV

De cînd se mutase la oraș în slujba de protopop, Andrei adusese pe-un nepot să-l poarte la școală. Băiatul să tot fi avut vreo nouă anișori, dar după înfățișare i-ai fi dat cel puțin doisprezece. Era deștept, foarte îndemînatec și iute ca prisnelul. Privirea lui deschisă și atentă spunea că nici un lucru nu-i atît de-ncurcat încît să nu știe de unde să-l apuce ca să-l poată isprăvi bine. În două-trei săptămîni umbla prin oraș ca la ei în sat, iar în locuința protopopească ținea o asemenea rînduială și curățenie, încît Andrei avea de ce să se mire. La început el angajase o femeie din vecini ca să vină în fiecare dimineață să-i facă rînduială în casă. Petrișor, nepotul, după ce cîteva zile urmări cu de-amănuntul tot ce făcea bătrîna, îi zise lui Andrei :

— Bădică, să mă lași să grijăsc eu în casă. Știu face tot ce face doamna !

Andrei nu se învoi, dar, spre bucuria lui Petrișor, «doamna» se îmbolnăvi, nu veni azi, nu veni mîne, și Andrei văzu cu uimire că nepotu-său nu spusese fleacuri; în casă era cea mai bună rînduială. Adevărat că din cele patru odăi ale locuinței protopopești nu erau folosite decît două : cancelaria și odaia de-alături, în care dormeau Andrei cu Petrișor. Nepotul aducea mîncarea pentru amîndoi de la un hotel de peste drum, iar conductă de apă aveau în curte. Totuși Andrei îl întreba de multe ori pe nepot dacă nu i-i prea greu să facă atîtea lucruri. Petrișor își îndrepta trupșorul cu măreție, și-i spunea că-i o deosebită vrednicie să fii gazda casei. Adeseori, cînd venea cineva să-ntrebe de Andrei, cu el vorbea mai întîi, de parcă ar fi împlinit și el un rol de căpetenie în slujba protopopească. Andrei, după ce se convinse că într-adevăr slujba ce-o făcea nepotul nu-i era spre greutate, ba că, dimpotrivă, îi face o plăcere deosebită, după ce se convinse că nu-l împiedecă nici de la învățătură, îi dădu bună pace. De multe ori își zicea, văzîndu-l atît de îndemînatec, atît de serios în naivitatea lui de-a se crede factorul de căpetenie în casă, că va ieși un om vrednic din el.

Cînd pornise în vizita canonică, Andrei, temîndu-se să nu-i fie frică băiatului, îi lăsase vorbă diacului să vină în fiecare sară să doarmă cu Petrișor.

Sosit acasă, Andrei îl întrebă numaidecît cum s-a împăcat cu bătrînul, de nu i-a fost urît. Petrișor, desfăcînd valiza lui Andrei, zise :

— Numai o noapte a durmit aici. I-am zis să nu mai vină. Toată noaptea mînă porcii, de nu poți închide un ochi de răul lui. Ba uneori mi-a fost chiar frică să nu se-nece.

— Și nu ți-a fost urît singur ? întrebă Andrei, abia stăpînindu-și rîsul.

— Ei, frică ! Pentru ce să-mi fie frică ?

— Și nu ți s-a părut că stau prea mult pe unde m-am dus ?

Nepotul se opri din despachetat, îl privi o clipă țintă pe Andrei, și, continuîndu-și treaba, zise :

— Am știut eu că ai de lucru.

— Nu m-a căutat nimeni ?

— Ba da. Au venit mai mulți oameni și muieri. Dar mi se pare că mai cu samă o doamnă are de lucru grabnic cu bădica ; de cînd te-ai dus, în fiecare zi a venit să-ntrebe dacă nu te-ai reîntors.

— Ce doamnă ?

— Nu știu cum o cheamă, dar, uite, mi se pare că vine iar, zise Petrișor privind pe geam.

Andrei se uită în aceeași direcție, dar nu mai putu vedea decît o pălărie cafenie trecînd pe subt fereastră. Recunoscu însă pălăria, căci o văzuse cu puțin înainte, la cea dintîi cotitură de drum după ce întrase în oraș. Nu mai avu vreme să-i iasă înainte : o ciocănitură ușoară în ușă, și întră Dora Muntean. Petrișor abia-și aruncă privirile la ea și se întoarse repede spre Andrei înclinînd din cap, ca și cînd ar fi zis : «Asta-i !».

Dora văzu semnul făcut de Petrișor, și un zîmbet senin îi inundă fața.

— M-ai și spus, mic ștrengar ce ești ! zise Dora veselă, apoi se aplecă repede, luă în mînile-i albe capul lui Petrișor și-l sărută pe frunte.

— Ai un secretar minunat, domnule Andrei, zise ea îmbujorată la față, părînd că se jena de purtarea-i așa de familiară cu nepotul, deși nu-și putea da sama cum de-i venise să-l sărute pe Petrișor.

— Nu mă pot plînge de el, doamnă Dora. E un băiat harnic și nu-i fricos deloc. Ți-ai putea închipui că a dormit singur în tot timpul cît am fost plecat ? I-am poruncit diacului să doarmă aici, dar nu s-a putut împretini cu el ; după întîia noapte i-a dat drumul.

Petrișor se uită mulțumit cînd la unul, cînd la celălalt, apoi luă de jos valiza goală și ieși închizînd ușa în urma lui, fără să facă cel mai mic zgomot.

Rămași singuri, stătură un răstimp nemișcați în același loc în care îi lăsase Petrișor : Dora își pierduse

deodată siguranța cu care deschisese ușa și cu care vorbise cînd era de față Petrișor; Andrei părea că nici nu se gîndește s-o îmbie să șadă. Îi părea nespus de ciudat s-o vadă deodată înaintea sa pe aceea a cărei amintire, ca o ființă vie, îl urmărise pretutindenea în drumurile sale prin protopopiat. O privea zîmbind, deși o mare mirare se întipărise pe fața, în ochii lui. Avea senzația că ceva se mistuie, se face tot mai mic, tot mai puțin, și acest ceva parcă era însăși vremea ce trecuse de cînd fusese cleric. Se simți deodată foarte aproape de Dora.

— Nici nu v-am îmbiat să șădeți, doamnă, zise el simțindu-se ușor și sprinten, c-un ton în care nu mai era nici urmă de vreun accent străin, cu o voce caldă și plină, de-o duioasă intimitate. La mine e încă sărăcie lucie, adaose îndată, dîndu-și sama că o invita pe Dora să șadă pe unul din cele patru scaune de trestie.

— Să mă ierți, domnule Andrei, că am venit atît de în grabă. Nu te-am lăsat nici să te hodinești puțin după îndelungata dumitale călătorie. Dar am vrut să mă conving că într-adevăr ai venit, că n-ai fugit de la noi.

C-un foșnet ușor de rochii, ea șezu bucuroasă pe un scaun în fața lui Andrei, lîngă masă.

— Unde să fug ?! Și pentru ce ?! se miră Andrei.

— Nu știu cum mi-a venit gîndul acesta, dar din ziua în care-ai părăsit orașul începusem să mă tem. Multe gînduri îmi treceau prin cap. Îmi ziceam : Cine știe, poate nu-i place la noi, poate a văzut cît de goale sînt sufletele intelectualilor de-aici. Totuși mi se pare că spaima mea izvora din faptul că ai plecat pe sate. Mă temeam să nu te fure iarăși viața de la țară.

Andrei zîmbi.

— Nu, doamnă Dora, mă simt foarte bine aici. Dacă-mi va ajuta Dumnezeu n-am să părăsesc curînd orașul acesta. Se-nțălege, din cînd în cînd va trebui să-mi vizitez și protopopiatul.

— Și nu te gîndești că odată ai putea să nu te mai întorci ? Să-ți placă atît de mult în vreun sat, cum

ți-a plăcut de pildă în Măgura, să ți-l alegi ca loc ferit de lume, în care să te retragi și să muncești în tăcere, cum ai făcut în Măgura ?

— Și ce motiv aș avea ca să mă retrag din lume, doamnă ?

— Doamne sfinte ! se miră Dora cu o drăgălășie nespus de gingașă, înălțîndu-și puțin frumosul ei cap. Cum să n-ai motive, cînd dumneata ai iubit întotdeauna atît de mult singurătatea ! Sau doar ți-ai uitat că, încă elev fiind, numai cutezanța mea te-a făcut să intri între oameni, între fete mai ales ?

Andrei tăcu puțin. Se gîndi la Măgura, la lupta de-acolo, la mormîntul lăsat în sat.

— Nu mai sînt chiar atît de fricos, atît de sălbatec, doamnă Dora, zise el. De-atunci viața m-a purtat pe multe cărări, și m-a învățat că trăbă s-o privesc în față, și pe ea și pe oameni ; că nu e bine să stăm departe de frămîntările ei și de suferința omenească. De trandafirul ce mi-ai dat dumneata atunci, nu mi-am uitat niciodată. Cînd mă gîndesc acum la el, mi se pare c-a fost un simbol, c-a fost întîiul sămn viu care mă chema la viață. Eu îți datorez foarte mult dumitale, doamnă Dora. Iar acela pe care ai fost bună să mi-l trimiți după sosirea mea aici samănă mult cu cel de atunci. Nici n-am avut prilej să-ți mulțămesc pînă acum pentru el.

Dora Muntean îl asculta visătoare, îi asculta cu deliciu fiecare cuvînt. Cum samănă vocea lui clară, potolită însă, vorbindu-i ei singură, aici, în odaie, cum samănă cu vocea lui de elev, voce care ei i se părea atunci prea bătrînească, și-l punea să spună cuvintele mai răspicat, mai aspru, mai bărbătește. Glasul lui căpătase, ce e drept, și tonuri noi, mai fine, mai hotărîte, dar acestea nu făceau decît să mărească farmecul acelei muzici cunoscute demult, care îi mîngîia adeseori auzul în ceasurile ei pustii, în visurile ei.

— Am voit să ți-l aduc chiar eu, domnule Andrei, dar n-am îndrăznit. Nu știam dacă-ți voi face o bucurie sau nu, deși mi se părea că am dreptul să te în-

tîmpin acum, după atîția ani, cum te-am întîmpinat și întîia oară. Eu cred că amintirile frumoase nu trăbă să moară.

— Nici nu pot muri domnișoară... doamnă Dora. Vezi că greșăsc dacă nu-ți spun doamnă Drăgan ?

Rîseră amîndoi cu o naivitate copilărească, și rîsul acesta, din nimica toată, se păru că-i apropie și mai mult, îi face și mai intimi.

— Dacă mi-ai fi spus de la început domnișoară, ți-aș fi adus eu însumi trandafirul, atunci nu m-aș fi temut de dumneata, zise Dora zîmbindu-i și privindu-l țintă în ochi.

— Ei bine, dar așa, te temi ?

— Cîteodată mă tem de dumneata, răspunse Dora încet și potolit.

— Cîteodată ! Și-abia de ne-am văzut ! rîse Andrei.

— Dar se poate teme cineva și cînd vede pe altul numai cu gîndul, zise Dora, tot încet, abia șoptind.

Andrei simți că se tulbură. O întrebă c-un fel de sfială.

— Și pentru ce te temi ?

Dora nu răspunse. Ochii ei se tulburară, priviră un răstimp în pămînt. Apoi, cu capul mereu plecat, zise încet :

— Este în dumneata ceva ce n-a fost mai demult. De lucrul acesta nou mă tem. Cum să-ți spun ? Ești aproape și totuși parc-ai fi nespus de departe.

Tulburarea lui Andrei crescu. Odată cu simpatia, cu intimitatea, simțea parcă o nesfîrșită milă față de Dora. Deodată însă se trezi în el un glas puternic care-i poruncea : «Ești bărbat, ești pretin, trăbă s-o ajuți !». Și ca și cînd ar fi așteptat demult un cuvînt de îmbărbătare, simți că vorba «pretin» e cea adevărată, și numaidecît se simți mai ușurat și mai stăpîn pe sine față de Dora.

— Da, doamnă, zise el, viața ne schimbă pe toți. Fericiți aceia de la care nu fură nimic, ci-i îmbogățește mereu. Mă voi fi schimbat și eu. Poate vei fi auzit prin cîte greutăți am trecut. În Măgura am lăsat un

mormînt scump. De mine s-a apropiat moartea, doamnă. Urmele ei se poate să fie acel lucru nou din mine de care dumneata te temi.

Andrei nu băgă de samă că, vorbind așa, se ajuta pe sine, nu pe Dora. Ea albi ca păretele, se ridică încet, încercă să zîmbească și zise, luîndu-și rămas bun:

— Voi încerca să nu mai fiu fricoasă, să nu mă mai tem. Ai dreptate dumneata: viața ne schimbă pe toți. Dar prietenia cea adevărată așa-i că nu se poate schimba? Te-ntreb fiindcă am lipsă de prietenia dumitale.

Vorbind, Dora nu-l privea. Dar Andrei simți un nesfîrșit regret în vocea ei. Pe-o clipă se tulbură din nou. Apoi simți aceeași milă de mai înainte, dar acum i se părea că i-e milă nu numai de Dora, ci și de sine însuși.

— Prietenia mea o aveți demult, doamnă, și nădăjduiesc că va rămînea neclintită, zise el.

Glasul îi era schimbat, mai cald, mai adînc, și Dora, ieșind pe portiță, cuteză să-și ridice ochii.

— Mulțămesc! zise ea, apoi porni repede, cu umbletul ei plutitor.

Întorcîndu-se în casă, Andrei simți un gol adînc în suflet, ca o părăsire, un pustiu care-l făcu multă vreme să nu se poată gîndi la nimic. Îi părea rău că femeia aceasta îl părăsise atît de întristată, deși fusese numai zburdălnicie cînd îi intrase în casă. De ce?

Răspunsul nu-l găsi multă vreme. Apoi, cînd, întru tîrziu, izbucni ca într-o țîșnire de lumină, el se zgudui de spaimă. Să fie adevărat? Dora l-a iubit atunci, în tinerețe? Îl mai iubește și-acum? Și el... el de-aceea s-a hotărît atît de repede să se mute la oraș, după primirea scrisorii ei...? De-aceea s-a bucurat atît de mult cînd a văzut-o?! Cum?! O mai iubește și acum?! Dar e cu putință?! El?!

Simți o cumplită revoltă împotriva sa însuși; își aduse aminte de mormîntul pe care-l părăsise în Măgura, de slujba lui închinată, îl văzu limpede pe părintele Ilarie... Izbea cu pietre în adevărul care țîșnise în-

treg, dintrodată, din adîncurile ființei sale... Nu, de iubire nu mai poate fi vorba. El nu-și poate bate joc de sine însuși, de credința sa... Nu ! Nici sufletul lui nu mai poate cuprinde un astfel de simțămînt... față de o femeie. «Da, mi-e milă de ea, o văd că suferă. Prietenia ! Da mi-e pretină, cunoscută din tinerețe ! Ce copil că mă las tulburat de astfel de gînduri ! Ce rușine că mai pot fi și acum copil.» Liniile feței lui se înăspriră, se umplură de hotărîre. Ochii lui luminau metalic. Își frecă fruntea cu palma stîngă, se apropie de masa de scris, pe care aștepta poșta, nedesfăcută de-atîtea zile. Dădu îndată de-o scrisoare a părintelui Marcu, preotul cel nou din Măgura. Îi scria acum pentru a patra oară. În epistolă, același zbucium al părintelui Marcu pe care i-l cunoștea din celelalte scrisori. Andrei se hotărî să-i răspundă numaidecît. După ce desfăcu poșta întreagă, adună într-un colț al mesei hîrtiile, luă condeiul și începu să-i răspundă popii din Măgura, simțindu-se vinovat că nu-i scrisese pîn-acum nici un șir. Și, începînd să scrie, îi veni gîndul : «Ce prostie să fiu mișcat de niște gînduri copilărești ! Iată viața mea : lupta necurmată, nu visarea !» Și scria c-un fel de întărîtare.

«Dragă părinte Marcu,

Abia au trecut două luni de cînd ești în Măgura, și din scrisorile dumitale văd că începe să-ți pară rău că ești urmașul meu în parohia aceea. Nu m-am îndoit însă nici o clipă de vrednicia sfinției-tale, nu mă îndoiesc nici acum, și tocmai pentru că te cred om întreg, preot adevărat, îți spun că te înșăli : oamenii țin la dumneata, și se vor gîndi din zi în zi mai puțin la mine. Să nu crezi că ce am făcut eu în Măgura e ceva neobișnuit, că în urma mea, oricine ar merge preot acolo, nu poate să audă decît regretele după mine. Motivul că parohienii pîn-acum sînt străini de sfinția-ta

e cu totul altul decît superioritatea pe care mi-o atribui mie, prețuindu-te prea puțin pe dumneata : oamenii se obișnuiesc cu încetul cu orice domn venit de curînd în sat, fie acest domn însuși preotul. Eu ți-am povestit cum am fost primit în Măgura și cîtă vreme a trebuit să treacă pînă ce am cîștigat încrederea lor. Și mie mi-a fost mai ușor să mă apropiu de inima lor, pentru că înaintea mea n-a fost mult timp preot unit în Măgura, pe cînd sfinția-ta ai luat conducerea parohiei după ce eu slujisem acolo peste șapte ani. Țăranii s-au obișnuit cu mine, cum se obișnuiesc cu oricare preot dacă rămîne mai multă vreme în mijlocul lor, și trebuie să te împaci cu gîndul că vor rămînea străini de dumneata poate un an, poate și mai mult. Am văzut cazuri, de cînd sînt protopop, cum sînt primiți de rece preoții tineri și harnici în sate în care au slujit ani îndelungați preoți care habar nu au avut, în viața lor, să se intereseze de binele material al parohienilor, preoți răi, care uneori au fost o rușine pentru sat. Auzi și de la unul și de la altul că preotul cel tînăr nu slujește așa de frumos ca înaintașul lui, că nu cîntă *Evanghelia* ca el, că nu cădește prin biserică în felul în care a cădit cel mort sau trecut la pensie ; că nu ține iertăciunile așa de lungi și de mișcătoare, și cîte alte nimicuri cu care țăranii dintr-o parohie s-au obișnuit de-un lung șir de ani.

Toate acestea, vezi bine, nu pot fi motive pentru care preotul nou venit să se creadă inferior celui plecat din sat, după cum văd, spre adînca mea mirare, că e cazul dumitale. Îmi scrii : „Dacă i-ai ridicat pe-o culme așa de înaltă, trebuia să rămîi mereu în mijlocul lor, căci altul nu-i mai poate conduce“. Doamne, Dumnezeule ! Dar pe ce culme i-am ridicat ? Le-am ajutat să iasă cît de cît deasupra năcazurilor, le-am sprijinit cererile lor drepte, am cercat să le deschid ochii să-și vadă drepturile și să le trezesc conștiința adormită, ca să simtă puterea ce zace în ei. Este acesta un lucru extraordinar ? N-ai fi făcut, în locul meu, și dumneata tot așa ? Nu e aceasta datoria oricărui preot în orice

sat ? Eu înțăleg că sfinția-ta nu te simți bine văzîndu-i pe oameni străini de dumneata, și cred că singur acest simțămînt te face să vezi meritele mele prea mari. Dumneata ești condus de o ambiție frumoasă, te-am cunoscut eu bine, și chiar de aceea am stăruit atît de mult pe lîngă sfinția-ta să-mi fii urmaș în Măgura. Fii sigur că, încetul cu încetul vei fi încunjurat de dragostea parohienilor, și atunci te vei convinge că poți continua foarte bine lucrul început de mine.

Cred că nu ești dintre tinerii care își închipuie viața adevărată ca pe-o jucărie. Cred că încă din seminar vei fi văzut și laturile ei de umbră, și te vei fi pregătit pentru neplăceri și suferințe. Fără de acestea nu există viață adevărată, adică o viață de luptă. Ca să rămîi mereu tare va trebui să ai conștiința împăcată, să nu te poți mustra niciodată că ai făcut cu bună știință un rău, ție sau altora. Urmează deci și-ți împlinește datoria fără să ții sama de ce zic parohienii, fără să te gîndești dacă le place ori nu de dumneata, și fii sigur că mergi pe drumul cel mai bun pentru a le cîștiga inimile. Căci dacă există o superioritate în lumea asta, căreia trebuie să se plece oricine, desigur e ceea ce izvorăște din armonizarea cuvîntului cu fapta, a credinței interne cu lupta ce-o desfășurăm în ochii tuturor. Ținta aceasta sînt sigur că o poți ajunge și sfinția-ta, că doar pentru ea te-ai pregătit : ca să ajungi om întreg, preot adevărat. Și fii sigur că, străduindu-te să trăiești așa, parohienii te vor încunjura cu dragoste, căci superioritatea asta o cunosc ei, o simțesc foarte ușor.

Așadar, ca să-i birui pe măgureni, învinge-te înainte de toate pe dumneata însuți. Căci mi se pare că nu voi greși spunîndu-ți că nemulțămirea sfinției-tale izvorăște în rîndul cel dintîi din prea marea ambiție ce te povățuiește. Ambiția e bună, e motorul multor fapte frumoase, dar trebuie să o ținem mereu în frîu, să nu apuce pe cărări greșite, pe drumul vanității, de pildă. Atunci încetează de-a mai fi un sentiment nobil, și ne pricinuiește cele mai vii dureri și cele mai mari nemulțămiri. Ai făcut rău, de pildă, că i-ai mustrat atît

de aspru pentru că nu vin regulat la biserică; cînd pot, oamenii vin să se închine — dar cîte piedeci nu li se pun lor în cale! Sînt de părere că trebuie făcuți băgători de samă creștinii asupra datorințelor ce le au față de biserică, dar cred că sfinția-ta i-ai mustrat așa de rău, năcăjit că n-are cine să-ți asculte frumoasele predici. Vezi, eu cutez să fiu foarte sincer cu dumneata, și, în aceeași vreme, vreau să fiu sincer și cu mine însumi: știu lucrul acesta din propria mea experiență. Totdeauna ne năcăjim mai tare de neascultarea parohienilor cînd simțim batjocorită sau neapreciată după merit vreo calitate de-ale noastre, reală sau închipuită. Veșnic vom fi ispitiți să rămînem egoiști și vanitoși, chiar și în lupta noastră pentru binele de-aproapelui — și e bine, e necesar să ne analizăm mereu îndemnurile ce ne împintenă la lucru, nu pentru alta, dar ca să nu ne mîndrim și să ajungem niște vanitoși incorigibili.

Ai făcut bine că le-ai pomenit de lipsa unui al doilea învățător, dar nu mă mir că măgurenii n-au primit propunerea sfinției-tale: deocamdată le-ar fi prea greu să-i asigure un salariu, apoi nici nu pot ei pricepe că mai au lipsă de unul. Ai făcut însă bine c-ai aruncat ideea, ca să se obișnuiască încet-încet cu ea. Peste patru-cinci ani va fi nesmintit necesară înființarea celui de-al doilea post de învățător. Neînsuflețirea lor însă nu era un motiv care să te facă să-mi scrii: „Sfinției-tale ți-a reușit orice ai încercat în sat, mie nu-mi reușește nimic!“. Lucrurile nu stau chiar așa! Dumneata ai văzut numai rezultatele gata, dar pregătirea lor, nu.

Dealtfel, eu pricep foarte bine starea dumitale sufletească, pentru că am trecut și eu prin ea. Din cărți, din contemplările noastre, cîtă vreme sîntem în seminar, vedem numai teoria luptei altruiste, și o vedem în culorile cele mai strălucite. Ni se pare că îndată ce ne-am hotărît să muncim pentru binele altora, totul trebuie să meargă strună. Nu ne putem închipui ca parohienii să nu-și voiască binele propriu, și, astfel ieșind în viață, așteptăm să primească cu însuflețire orice plan nou de muncă în folosul lor. În seminar noi vedem lumea, viața,

foarte clare, foarte limpezi, așa cum e sufletul nostru, și argumentele rațiunii ni se par a fi luate din însăși viața, din viitorul ce ne așteaptă. Nu băgăm de samă că vedem viața așa cum ar trebui să fie în adevăr, și nu așa cum este în realitate. Ni-i închipuim pe oameni după chipul și asemănarea noastră, și tocmai în clipele cînd sîntem mai departe de pămînt. Intrînd în viața adevărată, ne convingem însă că fiecare om e o lume deosebită, în care se răsfrîng, la început neputincioase, toate ideile și simțămintele noastre, că ne trebuie multă zdroabă pînă să putem ceti în sufletul fiecăruia și fiecare într-al nostru. Și numai după ce ajungem la intimitatea asta, putem nădăjdui să vină, cu lumile lor deosebite, pe urmele noastre.

Se înțălege că — chiar după ce ne izbim de realitate, chiar după ce ne convingem că fiecare om e o lume deosebită — deși cu vremea ne putem împrieteni, cunoscînd eternul omenesc, același în noi și în ei, totuși ne place să credem că numai cei din jurul nostru sînt așa, că în mijlocul altor oameni lupta ne-ar fi mai ușoară, că mai ușor i-am putea însufleți. Poate te vei fi gîndit și sfinția-ta că într-alt sat ai fi găsit oameni mai de ispravă, care să priceapă mai iute ce vreai. Eu, cel puțin, cîtă vreme am fost în Măgura, m-am gîndit adeseori la asta, de multe ori m-am dorit într-alt mediu, între alți oameni. Motivul e, cred, acela că uneori ne săturăm să tot batem la porțile inimilor pînă cînd oamenii aud și se hotărăsc să și le deschidă ; că ne pare ceva nefiresc să-l duci pe altul la bine aproape cu sila, că dorim oameni întregi, oameni adevărați, care să ne priceapă deîndată ce deschidem gura. Pentru că, vezi Doamne, cine sîntem noi !

Așa ar trebui să fie, dacă lumea ar fi plină de oameni desăvîrșiți. Dar nu sîntem nici noi, nici alții ; viața celor mai buni dintre noi nu-i decît o veșnică năzuire spre ajungerea acestei ținte, și pentru noi și pentru alții, țintă ce nu poate fi ajunsă într-o viață de om.

În neliniștea și nemulțămirea sfinției-tale mai este, cred, un motiv de care desigur că nu-ți dai sama ; fără

să știi, ai vrea mai bucuros să vezi numai de dumneata, să muncești numai pentru dumneata, nu și pentru alții. Firea noastră egoistă se sperie de sarcina muncii altruiste, și nu-i de mirare că cei mai mulți oameni puși în slujba altora își văd numai de interesele lor, unii chiar de la început, alții mai tîrziu. Nepriceperea celor pentru care s-ar cuveni să muncim e un motiv binevenit egoismului nostru, care ne-ndeamnă să ne zicem : «Ce să-mi sparg capul cu alții ?! Și-așa e în zadar !» Vai, e cu mult mai ușor, mai ademenitor chiar, să ne mîngîiem și să ne îndestulăm dorințele și simțămintele noastre. Dar să nu crezi că am fi mai fericiți ! Și fiindcă puțini sînt aceia care să cuteze a merge pe drumul cel mai greu, vedem atîția preoți care de la o vreme nu se mai gîndesc decît la ei și la familiile lor.

Pomenesc pe preoți deoarece între ei mai aflăm oameni care luptă și pentru binele altora, îi pomenesc fiindcă de la ei se așteaptă mai mult, deși dreptatea ar cere ca toți cei care trăiesc din munca celor mici, toți cei care sînt puși în fruntea altora să-și simtă datoria de-a lupta pentru binele acelora. Advocați, doctori, judecători, directori de bănci, cu un cuvînt, orice om cult ar trebui să-și facă o datorie din munca pentru binele altora. Mai ales la noi, românii. Însă, durere, cei mai mulți se scutură foarte ușor de orice datorie față de alții, afară de aceea pe care le-o impune slujba lor în înțălesul cel mai strîns ; de-o activitate suplimentară nu vor să știe. E cu mult mai ușor așa, cu mult mai comod, nu numai pentru ei, dar pentru orice om, pentru că, vorba ceea : fiecare se-ncălzește mai bucuros pe sine însuși decît pe altul. Orice pretext, cît de șubred, e de-ajuns pentru egoismul nostru ca să-și scuture sarcina neplăcută a altruismului.

Fără ca să-ți dai sama, mi se pare că de-aici izvorăște o parte din nemulțămirea dumitale. Dacă alții nu vor să se apropie de binele ce ești gata să li-l faci, cel puțin să ai libertatea ca să-ți vezi de binele dumitale personal, de-al familiei sfinției-tale ! Dar conștiința nu-ți dă această libertate. Și să știi că pînă va fi vie credința

dumitale, pînă cînd nu-ți vei fi uitat de harul dumitale, conștiința nu-ți va da niciodată libertatea aceea. E vreun rău, e vreo nenorocire într-asta ? Nu, dragă părinte Marcu ! E singurul glas care ne-ndeamnă mereu la muncă, la împlinirea datoriilor slujbei noastre, singura forță care ne face să ne ridicăm c-un nou avînt de cîte ori cădem, să batem atîta vreme la porțile inimii omenești, pînă cînd ni se deschid.

Cine se lasă biruit de grija și dorința binelui egoist, personal sau familial, încetează de-a mai fi om, și rămîne numai un slujbaș ca oricare altul, bun sau rău — asta nu mai interesează. Privește în jurul dumitale și vei afla pilde destule. Ai vrea să ajungi un astfel de slujbaș ? Foarte ușor poți ajunge, dar foarte greu sau chiar deloc nu te vei mai putea ridica la-nălțimea la care ești acum. Și n-ai fi mai fericit ! Dimpotrivă, ai ajunge cu mult mai nenorocit. Căci avînd conștiința preotului adevărat, oricît ți-ar merge de bine în viață, oricît te-ar îmbulzi averea sau cinstea, cel puțin în unele ceasuri e cu neputință să nu-ți spună o voce lăuntrică, aspră și hotărîtă, că ești un nevrednic. Și judecata asta îți va fi destulă ca să pună plumb în toată mulțămirea dumitale.

Dealtfel, credința că, luptînd numai pentru binele nostru, am ajunge mai repede la fericire și îndestulare, nu e adevărată. În lupta asta, tocmai pentru că ne vedem numai pe noi, tocmai pentru că auzim numai ceea ce ne poruncește egoismul nostru, ne îngropăm cele mai alese sentimente, care și din mormîntul lor nu ne vor lăsa să fim deplin mulțămiți. Altfel, ar trebui ca lumea să fie plină de oameni fericiți, cei mai mulți alergînd toată viața după fericirea lor individuală. Și dumneata știi bine că nu-i așa.

Să te iubești pe tine, dar și pe de-aproapele tău ca pe tine însuți ! Nu e numai o poruncă în cuvintele acestea, ci și o condiție necesară fericirii noastre. Dragostea de tine și de-aproapele trebuie să meargă mînă-n mînă, pentru că noi ne putem desăvîrși numai lărgind cercul activității noastre, nu strîmtîndu-l. Iar mulțămire

adevărată în lumea asta nu putem avea decît străduindu-ne să ne desăvîrșim pe noi înșine.

Cum îți place casa ? E drăguță ? Ai făcut feștanie ? Mă gîndeam să mă reped și eu pînă la Măgura cu ocazia sfințirii casei parohiale, dar văd că nu voi putea ; mă îmbulzesc o sumedenie de lucruri. Chiar acum m-am întors din vizită canonică și trebuie să mă apuc de lucru : avem multe de îndreptat și pe-aici. Mă vei scuza că nu ți-am răspuns pîn-acum la scrisorile sfinției-tale, dar știam dinainte că trebuie să-ți scriu mai mult, și-am tot așteptat o zi potrivită.

Îți dorește toate cele bune,

Andrei Pascu»

Făcu bine că se grăbi să-i răspundă părintelui Marcu din Măgura încă în ziua întoarcerii sale din vizita canonică : îl grămădiră, într-adevăr, atîtea lucruri, încît popa cel nou din Măgura ar fi putut să tot aștepte. Din toamnă și pînă în primăvară Andrei nu avu zi de hodină.

V

Din toamnă pînă-n primăvară Andrei fu permanent ocupat, așa că nici nu băga de samă cum zboară vremea. Liniile aspre, exprimînd hotărîre și dîrzenie, nu i se mai șterseră de pe față. Îndîrjirea cu care-i scrisese preotului din Măgura nu-l mai părăsea. Avea senzația că după cum atunci cînd îndepărtase de la sine imaginea Dorei și scăpase de iluziile sale copilărești îndîrjirea aceasta l-a ajutat să se liniștească, să revină la realitate și să poată lucra, așa îl ajuta și acum să se ferească de primejdia visării, care se apropia adeseori de el, risipindu-i parcă orice poftă de lucru.

Dora Drăgan, deîndată ce Andrei îşi reluă activitatea, îl întîlnea tot mai des : în cancelaria protopopească, pe stradă, la sine acasă, pentru că Andrei devenise între timp oaspetele preferat al advocatului Vasile Drăgan. La început, pentru că se despărţise de Andrei cu făgăduiala că vor rămîne prieteni buni, Dora se temea că, revăzîndu-l, va izbucni în lacrămi. Dar, după trei-patru întîlniri, sufletul i se lumină iarăşi, şi, în lumina asta, simţea înviind din nou sîmburele iubirii ei pentru Andrei. Din zi în zi îşi dădea tot mai bine sama de simţămîntul care o umplea de strălucire. Nu mai era iubire, ci un fel de adorare a tot ce făcea, a tot ce spunea, a tot ce atingea el, a tot ce era a lui : vorbă, privire, umblet. Nu se mai gîndea la ea, la dragostea ei, ci numai la el şi la activitatea lui.

Dar subt acest înveliş fin şi-nşelător al adorării, pe care îl ţesuse iubirea speriată de fărăsperanţa împlinirii, dragostea ei crescu pe neştiute, cotropindu-i întreaga fiinţă, atît de intens, încît Andrei adeseori se simţea, în preajmă-i, ca-nvăluit de-o mireasmă imaterială, de un farmec ce-i moleşea dîrzenia, îl scufunda în visare. Şi numai cu un mare efort de voinţă reuşea să se smulgă din această vrajă. Liniile feţei i se înăspreau, expresia îi redevenea energică. Îşi zicea : «Dar e prostie să mă las pradă visurilor ! Viaţa nu e un vis, ci o realitate aspră, prin care drumul meu e hotărît demult.» El cunoştea acest drum şi ştia că o viaţă superioară se poate cuceri numai mergînd pe acest drum al raţiunii şi al conştiinţei de sine, şi simţea că dacă l-ar părăsi, dacă s-ar lăsa pradă visărilor copilăreşti, viaţa lui s-ar schimba din rădăcină. Şi această schimbare nu o dorea. Nu se putea înşela şi nu voia să se înşele. Îşi zicea : «E bine, e aproape divin să simt iubirea apropiindu-se de mine. Dar simţurile nu pot povăţui viaţa. Simţurile sînt mărginite şi ostenesc, pe cînd aspiraţiile sufletului sînt întotdeauna tinere şi nemărginite.»

Aşa se întărea zi de zi, cu cît întîlnirile cu Dora erau mai dese, cu cît farmecul iradiat de iubirea ei era mai puternic.

*

Într-o zi, pe la sfîrșitul lui aprilie, intrînd în casa lui Vasile Drăgan, Andrei îl găsi pe acesta întunecat, nedormit, rupt de oboseală. Cît ce-l văzu, advocatul alergă spre el, îl îmbrățișă și abia îi putu spune cu o voce șoptită :

— Să nu ne lași ! Să nu ne lași, părinte ! Apoi, izbucnind în plîns, se trînti într-un fotoliu și-și îngropă obrajii dăbălați în palmele lui mari.

Andrei simți un fior de frig și păli.

— E bolnavă doamna ?

— Toată noaptea a aiurat, gemu advocatul.

Andrei se înroși : Cum de putuse ghici dintr-o vorbă cauza supărării lui Drăgan ? Se uită la el c-un fel de teamă, de sfială. Dar fiorul de frig îl zgudui din nou. El se apropie de advocat, și Drăgan trebui să-i spună tot. Vorbele advocatului miroseau greu a băutură, și plînsul îl îneca mereu. Făcea impresia că nu e treaz detot. Sosise abia în zori de la cafenea și o aflase pe Dora cu febră mare. Voia să-l ducă numaidecît pe Andrei la patul bolnavei.

— Cum să nu vii, Doamne sfinte ?! Cum să ne lași ?! În aiurările ei numai pe dumneata te pomenește, mereu !

Andrei se înfioră din nou. Apoi deodată îl cuprinse o tristețe adîncă.

— Te doare și pe dumneata, așa-i ? Săraca ! Arde toată ! suspină Drăgan.

Fără să-i mai aștepte răspunsul, Drăgan începu să-l tragă de braț spre o ușă. Andrei se desprinse cu greu.

— Alerg să caut un doctor, zise el. N-ai chemat pe nici unul, nu-i așa ?

Drăgan era atît de zăpăcit, încît nici nu auzi întrebarea. Pînă să se trezească, Andrei coborîse scările, ieșise în stradă. Înștiință numaidecît un doctor, îl urcă într-o trăsură și-l însoți pînă în fața casei advocatului. După ce dădu drumul vizitiului, rămase un timp nemișcat lîngă poartă, apoi porni, cu capul frînt în piept, către locuința parohială.

Durerea care îl copleșise la vestea că Dora e bolnavă, o durere profundă, ce parcă dezrădăcinează viața, nu o mai simțise de pe vremea cînd veghea la patul de suferință al Mărioarei. Și durerea aceasta, iată, îi luminează sufletul, nelăsîndu-i nici o umbră de îndoială : Da, o iubește pe Dora ! O iubește ca pe-o ființă imaterială, e adevărat, dar o iubește. Durerea aceea adîncă, sfîșietoare, nu se putea ivi din sentimentul prieteniei. Nu, acum nu se mai putea înșela : temeiul ei este iubirea.

Gîndind astfel, o amară descurajare puse stăpînire pe sufletul lui Andrei. I se părea că viața lui întreagă, construită cu severă cumpătare, se prăbușește subt povara acestui sentiment. Cum ?! El — rob păcatului ?! El — rob farmecului feminin ?! El — care scosese din sine dorul după formele trecătoare ale vieții, tocmai pe el să-l îngenunchie iubirea pentru o femeie ?! Cum ?! Pe urmele lui Ilarie ?! Iată, primejdia păcatului era în el, și, în trufia încrederii în sine, nu o simțise. Dar oare există într-adevăr o asemena primejdie ? S-a schimbat ceva, subt povara acestui sentiment, în convingerile lui ? Nu ! Ținta vieții lui este aceeași, și drumul lui — hotărît, ca tăiat în stîncă : munca pentru ceea ce e netrecător din viață, pentru binele sufletesc și desăvîrșirea morală a de-aproapelui. Își zise : «Dacă ceea ce simt față de Dora e iubire, atunci am iubit-o și pîn-acum, și totuși, iată, nu s-a apropiat de mine nici umbra păcatului. Dacă e iubire, e o iubire nevinovată, care nu numai că nu mă împiedecă în drumul meu, ci, dimpotrivă, mă ajută să-l pot face mai hotărît. Nu, la Dora nu mă gîndesc cu teamă, ci cu încredere în sufletul ei frumos și încrederea aceasta îmi dăruiește în schimb bună voie, pace și mai multă putere de muncă. Ce bine e să poți trece prin viață, să lupți pentru un ideal nobil și veșnic în tovărășia unui suflet ales ! Poate că Dumnezeu de-aceea ne scoate în cale astfel de suflete, ca să ne înlesnească lupta, să ne îmbărbăteze și să ne arate mereu cît e de frumoasă năzuința noastră spre desăvîrșire.»

Ajungînd în apropierea casei parohiale, păli deodată : își aduse aminte că Dora e bolnavă, și că el, pînă acum,

nu s-a gîndit decît la sine. Se simţi şi înspăimîntat şi umilit, şi porni repede spre locuinţa advocatului Drăgan.

Doctorul nu găsise nimic primejdios : febră din iritaţie nervoasă, din nesomn. Advocatul, de bucurie, începuse să bea în biroul său, turnîndu-şi dintr-o mare cană de vin.

— Nu ! Spune că n-are nimic ! Chiar ea, după ce-a auzit că dumneata ai alergat după doctor, a spus că se va da numaidecît jos din pat. Poate că s-a şi sculat.

Advocatul îl îmbia şi pe Andrei să bea un pahar de vin, dar el nu primi. În odaia vecină se auziră paşi uşori.

— Iat-o că s-a sculat ! strigă cu bucurie Drăgan, luîndu-l de braţ pe Andrei, care acum nu se mai împotrivi, şi ducîndu-l spre uşă.

Dora era palidă, ochii ei ardeau încă de friguri, dar la vederea lui Andrei un surîs frumos îi lumină faţa.

— Ţi-am auzit glasul, zise ea, şi n-am vrut să crezi că sînt chiar atît de bolnavă cum ai crezut mai înainte. De altfel, cred că nu am nimic. Durerile astea de cap nu-s un lucru nou pentru mine, domnule Andrei.

Andrei, văzînd-o, avu o adîncă bucurie ; simţea că într-adevăr nu se înşelase, că dacă o iubeşte pe Dora, a iubit-o şi mai înainte, căci iată, tot atît de nestînjenit o priveşte şi acum, tot atît de liber vorbeşte cu ea şi acum, fără să simtă cea mai mică mustrare de conştiinţă, ci numai o profundă recunoştinţă pentru că era aici, lîngă el. Avea nedesluşit senzaţia că Dora e o parte întregitoare a fiinţei lui.

VI

Cu începutul primăverii, încetă aproape orice activitate culturală şi socială în oraş. Cîteva săptămîni, Andrei fu mereu pe drumuri : începuseră examenele de sfîrşit de an în şcolile săteşti. Nu numai pentru că aşa cerea

datoria slujbei sale, ci şi pentru că-i producea o adîncă bucurie să vadă sporul de un an al miilor de elevi, Andrei nu lipsi de la nici un examen. Cît nu alergase, cît nu stăruise el pentru ca aceste şcoli să fie bine frecventate în cursul anului şi pentru ca învăţătorii să-şi facă datoria ! Dar examenele durară numai trei săptămîni, şi Andrei văzu deodată, întors acasă, că nu mai are ce lucra. Descoperirea aceasta îl sperie. Începu să facă ordine în arhiva protopopească, să revizuiască matriculele, să sape în grădină, să viziteze casele în care auzea că ar fi vreun bolnav ; făcea rapoarte la consistoriu, trimitea îndrumări noului preot din Măgura, începu să scrie iar articole pentru revista la care colaborase mai înainte. Zăbovea adeseori în biserică, scufundîndu-se în poezia adîncă şi tare a slujbelor din *Minei,* din *Triod,* din *Penticostar.*

Se silea să nu rămînă fără de nici o ocupaţie fiindcă activitatea înfrigurată i se făcuse o a doua natură, dar mai ales fiindcă se temea de primejdia visării, care, de la îmbolnăvirea Dorei încoace, era tot mai ameninţătoare. Şi zilele acestea luminoase, călduţe, strălucitoare, înmiresmate de primăvară, şi sările blînde, şi nopţile clare îl cufundau, fără voia lui, tot mai des în visări. Erau ceasuri cînd se înfuria fiindcă nu-şi găsea nici o ocupaţie. Adeseori închiria o căruţă şi pleca, fără vreo ţintă anume, prin sate, cînd într-o parohie, cînd într-alta, de-ncepură preoţii să se ia cu mînile de cap de-atîtea inspecţii.

Şi totuşi, pe Dora Drăgan nu o putea evita, pentru că advocatul ţinea morţiş să iasă toţi trei la plimbare. Însă cum activitatea culturală din oraş încetase, şi cum Drăgan nu mai îndrăznea să se lanseze în discuţii filosofice, cei trei prieteni nu prea găseau subiecte de conversaţie. Advocatul, bolnăvicios, dărîmat, se tîra în silă ; Dora, bucuroasă parcă de tăcere, se cufunda în visurile ei, şi umbletu-i sămăna tot mai mult cu o plutire ; Andrei era mereu tulburat. Tăcerea, liniştea, ca şi lipsa de ocupaţie, nu-i plăceau, pentru că-i strecurau în suflet fiori de teamă neînţeleasă. Căuta să vor-

bească, dar, după o frază, două, se oprea, nemaisimțind nici o plăcere să continue. Avea senzația că în această tovărășie de trei e ceva nefiresc, și că acel nefiresc îi stînjenește pe toți.

Se înșela. Dora nu se simțea deloc stînjenită. Dimpotrivă. Din ziua în care aflase de la Vasile Drăgan că Andrei, înspăimîntat de boala ei, chemase doctorul, începuse să simtă că lui Andrei îi e drag de ea. Fericirea ei era atît de mare, încît în ceasurile de singurătate o durea adînc lipsa lui, și nopțile și le petrecea mai mult trează. Slăbise, se făcuse mai zveltă, ochii i se măriseră și-i străluceau de neliniștea și dorul iubirii.

De la o vreme, Drăgan începu să-i însoțească tot mai rar. Pentru el plimbarea alături de Dora și de Andrei era un adevărat chin. Își intuise destinul și-și dădea sama că nu mai are ce aștepta de la viață.

Numai Andrei era nedumerit și neliniștit, și neliniștea lui crescu mai mult din ziua cînd advocatul începu să nu-i mai însoțească la plimbare. Singur cu Dora, nu îndrăznea să meargă departe, și, de cele mai multe ori, cînd nu-l găsea pe Drăgan acasă, nici nu mai ieșeau la plimbare. Dar nici în casă nu se simțea mai liniștit. Dora părea că simte și cea mai mică umbră de neliniște, cea mai neînsemnată adiere de teamă ce trecea prin sufletul lui Andrei, și fiori de fericire o cutremurau dureros ; i se părea că în sfîrșit l-a legat de ea, că-i aparține și că nu-l va mai pierde.

Totuși, cu cît treceau zilele, Dora părea tot mai obosită. Parcă o mistuia un foc ascuns, care, în loc să se potolească, creștea mereu.

Într-o zi Dora îl întîmpină pe Andrei mai istovită decît de obicei, cu ochii roșii de plîns.

— Închipuie-ți, domnule Andrei, zise ea abia azi la trei a venit Drăgan acasă. L-au adus alții. Alte dăți, cînd se întorcea după vreo noapte nedormită, se strecura cît putea mai ușor, ca să nu-l aud, se culca și adormea numaidecît. Eu nu l-am văzut niciodată într-o astfel de stare...

Ea tăcu ; se cutremură ca prinsă de un fior de frig și-și ascunse fața în palme.

— Azi l-ați văzut ? o întrebă Andrei tot mai neliniștit.

— Da, răspunse Dora cu vocea obosită și ridicîndu-și privirile. N-a putut dormi ; îl auzeam cum se zvîrcolește în așternut ; dar mi-era frică să mă duc să-l văd. Însă, nu peste mult, începu să mă cheme. Am intrat în odaia lui și am rămas lîngă ușă, înghețată de spaimă : era atît de desfigurat, încît abia l-am putut recunoaște. «Vino mai aproape, porumbițo, vino mai aproape, copila mea, mi-a zis cu o voce înecată în plîns. Aș vrea să te întreb ceva, dar să nu te superi.» — Vorbea limpede, cum arareori l-am auzit — «N-ai putea tu... n-ai fi tu în stare să mă iubești cît de puțin ? Nu-ți cer să mă iubești din toată inima, ci doar un strop. A, dacă nu acum, mai tîrziu, oricît de tîrziu. Niciodată ?» — Eu nu-i răspundeam nimic, căci nu puteam, însă el, uitîndu-se la mine, aflase răspunsul meu. Eram îngrozită. A tăcut un lung răstimp, a oftat apoi cu greu și mi-a zis : «Nu te supăra, porumbița mea, și iartă-mă. Fii fericită ! Dar așa de fericită să fii încît lumina fericirii tale să lumineze în toată lumea, să-mprăștie și întunerecul de pe mormîntul meu.» A tăcut și s-a întors, greoi, cu fața spre părete. Am ieșit în grabă, căci mă îneca plînsul. Doamne, cît am plîns, cît de amară mi-am simțit inima !

Andrei o asculta palid, cuprins de un ușor tremur nervos.

— Întru tîrziu mi-a venit gîndul că s-ar putea să moară chiar acum. Am țipat de spaimă, și slujnica Maria a intrat numaidecît. Am trimis-o să vadă ce face Vasile. Dormea dus. Abia atunci am început să mă mai liniștesc.

Andrei tăcu un lung răstimp. Apoi zise cu o voce adîncă, străină de glasul lui obișnuit.

— Dumneata... nu-l iubești ?

Dora își întoarse privirile spre fereastră. Nu răspunse. Fața, fruntea ei, se umbreau văzînd cu ochii, și, deodată, doi stropi scăpărară în genele ei negre.

Andrei văzu și se cutremură. «Da, știam eu că e nenorocită», își zise. Dar nu-i putu spune un singur cuvînt. Slujnica intră și o întrebă pe Dora dacă să-i aducă umbrela pentru plimbare. Ea dădu din cap aprobativ.

Ieșiră tăcuți și triști, și trecură printre oameni fără să-i vadă. Parcă mergeau în neștire.

Apucară pe drumul străjuit de salcîmi bătrîni, care se pierdea departe printre fînețele înflorite. Soarele abia asfințise, și văluri subțiri de purpură adiau pînă departe, în înălțimi, pe cer, aprinzîndu-l deasupra dealurilor de la apus. Aerul era atît de curat, atît de străveziu și de ușor, încît privirile se odihneau în limpezimea lui pură, imaterială. Florile salcîmilor atîrnau dese de crengile bătrînilor copaci cu scheletul negru, ca niște fantastici ciorchini albi. Mireasma lor dulce, amețitoare, grea, împînzise biruitoare tot aerul din jur — și numai arareori, cînd adia mai tare dinspre fînețe cîte-o aripă de vînt, se putea simți și mirosul suav al florilor de cîmp, al ierbii înspicate și al pămîntului reavăn.

Ei merseră multă vreme tot înainte, vorbindu-și rar, cu pauze mari între gînduri și cuvinte, temîndu-se parcă de ceea ce știau că aveau să-și spună și sfiindu-se să rostească. De la o vreme, Dora își încetini pașii ; cu o mișcare dintre cele mai firești luă brațul lui Andrei și se răzimă ușor de el.

— Începe să mă doară capul, domnule Andrei, zise ea încet. Nu știu cum, mi se pare că-ncep să obosesc. Am ajuns departe ?

Andrei se uită în jur. Văzu, la dreapta, pădurea de fag, pe lîngă care pînă acum încă nu trecuseră în plimbările lor.

— Da, am făcut un drum lung, mai lung decît de obicei, zise el. Să ne întoarcem ?

— Cum vreai.

Se opriră, ascultară cele din urmă ciripiri și scurte fluierări chemătoare ale pasărilor ce se culcau și șoapta înfiorată de vînt ce trecea prin adormirea tainică a codrului din dreapta lor, apoi se întoarseră, tăcuți, pe-același drum, cufundat fiecare în visul lui ca într-o vrajă

din care părea că nu se va mai trezi. Ajunși în parcul orașului, nu luară, ca de obicei, drumul spre casă, ci rătăciră încă multe vreme pe cărările aproape pustii.

Înaintea locuinții lui Drăgan, Andrei se opri.

— Noapte-bună, doamnă, zise el cu o voce adîncă, schimbată.

Femeia îl privi neîncrezătoare.

— Cum, nu vii ?! îl întrebă ea cu o familiaritate uimită pe care nu o exprimase niciodată.

— Nu ; e tîrziu, zise Andrei, dar nu se mișcă din loc.

— Nu, nu e tîrziu, răspunse Dora cu vocea scăzută, nespus de catifelată. Și-apoi, mi-e așa de groază să intru singură în casa asta...

«Da, simțeam eu că e nenorocită», își zise Andrei, începînd să urce scara de la intrare în urma Dorei.

El rămase, ca de obicei, în salonaș. Dora trecu să-și schimbe rochia. Andrei luă o revistă ilustrată și rămase cu ochii la pagina întîi. Era într-o stare sufletească asemănătoare aceleia cînd întîia ațipire se-apropie de om. Plutea între vis și realitate. Nu i se păreau reale lucrurile ce-l înconjurau, dar nici nu se putea convinge că visează. De-un singur lucru își dădu sama limpede : neliniștea sufletească ce-l tortura de-atîta vreme era pe cale de-a se sfîrși. Uneori i se părea că a și scăpat de ea, dar repede își zicea : «Încă nu, dar nu peste mult». Și simțea o mîngîiere că, în sfîrșit, se va putea întoarce la vechea lui liniște.

Deodată i se păru că două aripi mici și moi i s-au așternut peste ochi.

— Ghici, cine-i ? auzi din nou vocea aceea de la poartă, plină de familiaritate.

«Sînt mînile Dorei. Și, totuși, trăbă că visez. E cu neputință să fie adevărat !»

— Ghici ! întrebă același glas, dar acum de mai aproape. Ceva gîdilitor și dulce îi adie obrazul stîng.

«De bună samă visez», își zise Andrei, și nu răspunse. Dar surîse ca un copil.

Dora văzu surîsul, și, fără să-și dea sama cum, se strecură ușoară, mlădioasă ca o pisică, pe genunchii lui

Andrei. Acesta, cu ochii închiși, nici nu se clinti: era adînc convins că visează. Și ce povară dulce! Capul Dorei se răzimă de pieptul lui; mireasma părului ei o simțea ca pe-o băutură tare. Deschise încet ochii, împăinjeniți, neînțelegători.

— Ce păr frumos ai tu!

Nu se miră deloc că vorbește. De cîte ori nu vorbești în vis!

— Îți place? îl întrebă Dora.

— Da, foarte mult! răspunse Andrei fără să se trezească.

— Sărută-l dacă-ți place, zise Dora, plecîndu-și puțin capul.

Andrei îl sărută ca și cînd ar fi sărutat o adiere.

— Dar ochii mei îți plac? îl întrebă ea, întorcîndu-și spre el privirile adînci.

Andrei se uită în ochii ei. Era încredințat că visează: așa nu te poți uita în ochii cuiva decît în vis.

— Da, îmi plac, îmi plac foarte mult! răspunse el, de parcă n-ar mai fi cunoscut și alte cuvinte.

— Sărută-i dacă-ți plac! Pentru tine i-am păstrat frumoși.

Andrei se supuse ca un copil; îi sărută, neclintit, ochii. În gînd își zicea: «Ce vis frumos!»

— Dar gurița mea, buzele mele îți plac? îl întrebă c-un geamăt ușor Dora.

—Da, îmi plac foarte mult! răspunse Andrei.

— Sărută-le dacă-ți plac!

Andrei ascultă din nou, se aplecă, dar în clipa în care simți pecetea de foc a sărutului ei pe buze, simți și brațele Dorei înlănțuite în jurul grumazului său, și se trezi înspăimîntat. Sări de pe scaun și privi aiurit în jurul său. O clipă nu o văzu pe Dora și-și spuse că desigur a visat. Dar, întorcîndu-se, o văzu pe scaun, cu fața îngropată în palme. Plîngea cu lacrămi grele. Andrei simți că-și pierde capul. De ce plîngea? Privi în jur, neștiind ce să facă, ce să-i spună. Visase, desigur! Îi trecu prin minte că poate iarăși se va fi înapoiat Drăgan beat. Gîndul acesta fu ca o mîntuire pentru el.

— A venit domnul advocat? E iarăși beat? întrebă el.

Dora își ridică încet capul și-l privi. O deznădejde amară se citea în ochii ei, din toate liniile feței.

— Da, știam eu că ești nenorocită, spuse el tare gîndul ce și-l repetase de-atîtea ori lui însuși.

Dora nu-l înțelese și izbucni din nou în plîns. Își zicea: «L-am pierdut, l-am pierdut pentru totdeauna! Cum de m-am putut purta așa cu el? Ce va crede el, cu sufletul lui neprihănit, despre mine? Nu așa am vrut să-l cuceresc! O, nu!»

Andrei stătea prostit lîngă mescioară. Întru tîrziu, cînd Dora se mai potoli, îl întrebă:

— Nu ți-ai făcut gînduri rele despre mine, domnule Andrei?

— Nu! răspunse acesta scurt. De ce să-mi fac?

— N-ai să mă disprețuiești?

El era atît de fericit că în sfîrșit ea vorbește, că nu mai plînge, încît i se lumină fața. Răpunse zîmbind:

— Cum aș putea să te disprețuiesc?

Dora avu o înflorire de lumină. Văzînd-o, simțind-o în afară de orice primejdie, Andrei își reveni pentru a doua oară la realitate. Își dădu sama că el a sărutat părul, ochii, buzele acestei femei. Nu! nu se mai putea înșela. Deși atunci toate se petrecuseră ca în vis, acum, deși pe deplin treaz, el o privea ca un alt om, înfiorat de dorința de-a fi a lui, de-a-i aparține. Pricepu deodată cauza neliniștii ce-l chinuise atît amar de vreme, teama, amenințarea care-l pîndea din umbră. Văzu limpede că teama aceasta nu fusese neîntemeiată pentru că, iată el, privind-o acum pe Dora, simțea că-i adoră nu numai sufletul, ci și trupul, că dorea acest trup de femeie. Nu însamnă aceasta să ajungi pe marginea prăpastiei fără să bănuiești? «Dar de ce prăpastie?! îi strigă un glas revoltat din adîncurile ființii sale. Nu simți tu că poți deveni zeu, numai întinzîndu-ți brațul și strîngînd comoara aceasta de frumusețe și gingășie la pieptul tău?» Glasul acesta îl tulbură adînc. Se clătină. Se sprijini de mescioară, și zise cu o voce adîncă:

— Nu ! Nu vreau ! Nu se poate ! E o nebunie ! Vorbind îşi căuta ca un somnambul pălăria, care era pe masă, dar pe care ochii lui nu o vedeau.

Dora îl privea încremenită. Apoi, deodată, părîndu-i-se că-l înţelege, zise :

— Da, e o nebunie ! Ai dreptate ! A fost o nebunie ! Şi, ridicîndu-se încet de pe scaun, îi dădu pălăria. Andrei, auzind-o vorbind, o privi fără să-nţeleagă ce spune şi, uitînd să mai dea sara-bună, ieşi.

*

Din ziua aceea Andrei nu o mai întîlni pe Dora decît în treacăt. Nu era supărat pe ea, nu o învinuia de nimic, dimpotrivă, simţea tot mai adînc nenorocirea ei. Era, cu toate acestea liniştit : acum ştia izvorul temerilor sale. Era liniştit, dar sufletul i-l umplu o baltă de amărăciune : De ce-i aşa de neputincioasă firea noastră ? De ce o iubire ideală, curată, nu poate trăi mereu numai din ea însăşi ? De ce se deşteaptă legea trupului, cînd tu vrei să te supui numai legii minţii ? De ce pluteşte asupra iubirii celei mai curate blăstămul împreunării ? Dar e un blăstăm, sau o binecuvîntare ? Dar oare nu-i aceasta ţinta finală a sentimentului pe care-l numim iubire ? De ce tot ceea ce-i premerge — idealizarea, farmecul, gîndurile, adorarea — nu-s decît miresme de flori, jocuri de fluturi, înşelăciuni menite să ne ia vederile ca să ne pună în slujba orbului instinct al conservării speciei ? Treaz, deplin conştient, şi-ar lua cineva răspunderea să perpetueze o existenţă atît de grea, atît de tristă şi de nepătruns ? Cine ar putea să aibă atîta îndrăzneală ?

Iar dacă toate culorile, miresmele şi strălucirile iubirii n-au alt scop decît perpetuarea vieţii omeneşti, are el, ca slujitor al celui ce ţine în mînă legile firii, dreptul să dispreţuiască lucrul mînilor sale ! «N-aş fi greşit cu nimic dacă ascultam de o lege care, fiind a firii, e a lui Dumnezeu ; nu greşesc nici cînd pun deasupra legea minţii mele, care tot a Ziditorului este. Dar dacă au acelaşi izvor, cum de nu se pot împăca ?»

Andrei își punea toate aceste întrebări, dar nu le răspundea. Trezirea din visul său curat la o realitate de care nu voia să știe, pe care era hotărît să o subjuge țintei superioare a vieții sale, îl dezgustă într-atîta de firea omenească, încît nu mai avea chef să le caute răspunsurile. Se puse cu o sete arzătoare pe lucru : era începutul anului, și la sate se deschideau școlile.

VII

Într-o zi de pe la mijlocul lui noiembrie, Dora Drăgan ședea lîngă fereastră și privea fulgii moi de nea care fluturau scămoși în văzduh, lăsîndu-se apoi ușori, cu grijă parcă, pe acoperișurile caselor, pe uliță, pe trecătorii grăbiți de pe stradă. Cădeau deși din văzduhul suriu, cețos, cădeau necurmat, ca un roi mut de fluturi albi, ciudați, de pe alte tărîmuri, pe care nu-i mai încape matca lor bătrînă. Cu o duioasă melancolie în ochi, Dora urmărea acești fluturi exotici, obosiți, pînă ce cădeau pe pămînt ; avea uneori senzația că aude dulcea lor șoaptă care umple sufletele cu pustiu, cu sentimentul părăsirii. Uneori se uita în sus, în văzduh, încercînd parcă să înțeleagă taina nașterii lor, dar nu vedea decît o cernere, o învăluire deasă care îi strecura în inimă un fior de frig.

Obrajii-i, de-o albime de alabastru, erau ușor umbriți de-o undă de melancolie, de tristețe chiar, accentuată de privirile ei obosite, cufundate într-o contemplare fără sens, lipsită de o țintă anume.

Stătea așa, nemișcată, de azi-dimineață, iar acum se apropia amiaza. De multe ori cădea așa, pe gînduri, fără să-și poată da sama dacă se gîndește și la ce se gîndește, pierzîndu-și uneori simțul realității, visînd în deșert. Avea o singură senzație : că pustiul crește în jurul său. Dar niciodată nu simțise acest pustiu atît de intens ca acum, cînd urmărea în neștire căderea fulgilor

de zăpadă ; acest pustiu avea acum ceva din răceala și părăsirea mormîntului. Poate unde simțea susurul fulgilor ce adiau prin văzduh, poate unde vedea cum vălul alb acoperise repede orice urmă de viață, aducînd pe pămînt taina rece a împărăției din care cobora.

Cufundată astfel în pustiul ce-o înconjura și-i pătrundea inima, ființa întreagă, ea țipă de spaimă cînd auzi o voce răgușită, străină, în imediata ei apropiere.

— Aveți o telegramă, doamnă, zise factorul poștal, întinzîndu-i un mic paralelogram alb, în mijlocul căruia ardea o rotiță roșie. Dora privea, nepricepînd nimic, la rotița aceea, care-i atrase de la început privirile.

Factorul, crezînd că doamna nu pricepe ungurește, începu să rupă cîteva vorbe stîlcite pe românește. Dora se uită acum la om, îl văzu în uniformă, îi văzu chipiul din mînă, simți un fior de frig, luă telegrama, iscăli, și rămase apoi cu ea în mînă. Factorul, după ce așteptă în zadar bacșișul, se-ntoarse într-un călcîi, c-un fel de mîndrețe, ca un om a cărui demnitate a fost adînc jignită, și ieși, izbind ușa în urma lui.

Dora nu știa ce să facă cu hîrtia pe care o ținea în mînă, dar cum privea în pămînt, păli deodată : Andrei ! Andrei îi trimitea o veste, vestea că se duce, că fuge de ea. Gîndul cel dintîi ce-i veni fu să alerge la el, să-l oprească. Ochii îi căzură însă din nou asupra telegramei, și dintrodată îi rupse pecetea desfăcînd-o cu înfrigurare. Iscălitura nu era a lui Andrei, era un nume de sanatoriu. Respirînd ușurată, o citi în întregime. Telegrama îi aducea vestea morții lui Vasile Drăgan. După ce, din prea multă băutură, fusese atins de o hemiplegie, doctorii îl trimiseseră într-un sanatoriu. El nu s-ar fi supus hotărîrii dacă n-ar fi citit în privirile Dorei că aceasta era și dorința ei. Se despărțise cu greu de casă, și, la gară, pînă ce plecă trenul, nu o mai slăbise din ochi pe Dora, privind-o atît de adînc, încît ei i se făcuse rău. Din sanatoriu nu-i trimisese decît doar cîteva ilustrate, în care însă nu amintea nimic despre sine și despre boala sa. Și-acum...

Dora citi de mai multe ori telegrama : nu-i venea să creadă. Luă cuvînt de cuvînt, numele localității din care fusese trimisă, data, știrea morții, și mai ales reciti de mai multe ori cuvintele din urmă : «Pentru înmormîntare, așteptăm dispozițiile d-voastră». Nu mai putea fi nici o îndoială : cel ce murise era soțul ei, și dispozițiile pentru înmormîntare trebuiau să fie date de ea. Cel dintîi simțămînt care-i umplu inima fu o ușurare nespusă, o bucurie atît de cotropitoare, încît ieși repede din odaie și începu să alerge pe scări. Un singur gînd avea : să-i spună lui Andrei. Slujnica Maria ieși din bucătărie și o privi nespus de mirată.

— Unde merge doamna ?! întrebă ea c-un fel de spaimă.

Dora se opri, se uită la ea mirată, de parcă nu o cunoștea, apoi deodată simți că i se aprind obrajii. Își înclină capul și privi în pămînt.

— Nu puteți ieși așa, doamnă, zise Maria din nou, sînteți în rochie de casă, fără pălărie !

Dora se privi mirată și se înroși și mai tare.

— Nu, Maria, nu voiam să ies, zise ea încet, dar trăbă să trimit repede o telegramă. Vino îndată sus. A murit domnul advocat.

— Doamne Dumnezeule ! A murit domnu' ! țipă slujnica înspăimîntată, și se zăpăci atît de cumplit de vestea neașteptată, încît nu mai știa ce are de făcut, și Dora trebui s-o ia de mînă ca s-o ducă sus în odaie. Aici scrise răspunsul către direcția sanatoriului, anunțînd că sosește a doua zi, și dădu bucățica de hîrtie slujnicei.

— Să duci telegrama asta la poștă, Mario, dar repede.

Slujnica ieși din cameră hohotind de plîns. Ținuse mult la stăpînul ei pentru că nu o sfădise niciodată, pentru că era binevoitor, pentru că-l vedea blînd și bun și pentru că simțise cît era de nenorocit.

Suspinele Mariei treziră sensibilitatea Dorei, și abia acum își dădu ea sama cu adevărat de moartea lui Vasile Drăgan. Fusese în multe privințe un om deosebit, bun și cinstit, cu purtări delicate față de ea. Și Dora, făcînd parte dintre femeile cu sensibilitatea capricioasă,

care, prin capacitatea lor de a trăi concomitent o mare și variată gamă de simțăminte superficiale, dau impresia de complexitate și profunzime, deși îl iubea pe Andrei, se înduioșă de amintirea lui Vasile Drăgan și-l plînse cu lacrămile ei cele mai sincere. Însă cînd slujnica veni și-i spuse că dăduse telegrama, ea îi zise aproape veselă :

— Să-mi pregătești geamandanul, Maria. După-amiazi trăbă să plec.

Apoi, rămasă din nou singură, ea mai plînse un răstimp, dar acum de fericire. Simțea ea însăși că-s alte lacrămi cele care-i scăldau fața acum. Intrarea slujnicei pusese cruce peste durerea după Vasile Drăgan. Plîngea la gîndul că va trebui să-i spună lui Andrei vestea cea nouă.

Se ridică de pe scaun și începu să se îmbrace ca să se ducă la Andrei. Stătu mult în cumpănă ce rochie să-și pună. Se îngrozea să-și ia rochie neagră ; inima îi spunea că nu se cădea să meargă la Andrei îmbrăcată în doliu ; însăși fața și ochii ei, pe care îi examină de cîteva ori în oglindă, îi spuneau că nu se potrivește pentru drumul acesta rochia neagră. Și fața și ochii ei străluceau de fericire. Și această fericire ce-i umplea sufletul îi dădea o asemenea putere, încît își zise că, la urma urmelor, nu-i nici o ipocrizie dacă își va pune vălul negru peste fața sa plină de lumină.

Plecînd spre Andrei, Dora nu se gîndi nici o clipă că nu mai făcuse drumul acesta de foarte multă vreme și nici că de șase săptămîni Andrei nu-i mai călcase pragul. Convingerea că piedeca ce-o despărțea pînă acum de Andrei era pentru totdeauna delăturată, o făcu să piardă noțiunea timpului trecut. Ea vedea numai bucuria ce va inunda fața lui Andrei cînd acesta va afla că nimic nu mai stă în calea fericirii lor.

Cu toate acestea, cînd întră în curtea parohială, simți cum i se strînge inima. De la băiat află că Andrei e acasă, că abia sosise de la Vălișoara.

Andrei nu se aștepta la vizita Dorei, dar era luminos și vesel : făcuse bună rînduială în școala din sat. La

întrarea ei, ochii lui străluceau, aşa că Dora, pe-o clipă, se gîndi că el aflase vestea pe care i-o aducea. Însă de-ndată ce Dora îi vesti moartea lui Drăgan, la început simplu, dar pe măsură ce vorbea din ce în ce mai tulburată, faţa lui Andrei se umbri, şi ochii lui căpătară un reflex rece, de oţel.

— Cînd a murit ? întrebă el, după un răstimp de tăcere.

Dora nu-şi putu reţine un suspin adînc, şi un junghi ascuţit îi trecu prin inimă. Ochii i se umplură de lacrămi. Lumina fericirii ce-i inunda figura dispăru, şi vocea ei păru că vine de pe altă lume.

— Azi dimneaţă, răspunse ea obosită.

— În sanatoriu ?

— Da !

— Azi ai primit telegrama ?

— Da !

— Va fi îngropat acolo ?

Dora tăcu un răstimp, părînd că se gîndeşte, părînd că acum se hotărăşte. Şi, într-adevăr, acum se hotăra. Ea venise cu gîndul să ceară sfatul lui Andrei : să-l aducă acasă, ori nu ? Dar, vai, acum nu mai cuteza să-l întrebe.

— Cred că acolo ! răspunse ea întru tîrziu.

— Şi mai bine ! Cimitirul de-acolo e foarte frumos, îl cunosc şi eu. Apoi, e tot pămînt, oriunde. E tot atît oriunde ne vor hodini oasele. Oriunde, oriunde, oriunde !

El repetă cuvîntul acesta privind departe, în infinit, unde părea că vede zădărnicia acestei lumi întregi. Şi în vocea lui vibra atîta durere deznădăjduită, încît Dora simţi un junghi în biata ei inimă, de teamă să nu i se întîmple ceva.

— Şi cînd va fi înmormîntarea ?

— Poimîne ! răspunse Dora.

— Sărmanul om ! Pentru el comedia s-a sfîrşit ! suspină Andrei, ca şi cînd şi-ar fi vorbit sieşi şi ca şi cînd ar fi regretat că pentru sine comedia vieţii continuă.

— Şi vei pleca într-acolo, azi ? întrebă Andrei din nou.

— Da.

— Singură ?

Dora nu răspunse. Se uita la el cu teamă, dar, în privirile ei părea că-ncepe să licărească un strop de nădejde.

— Săracă doamnă ! zise Andrei înduioșat. Cum să mergi singură ?! Ce te pricepi dumneata la lucrurile astea ?!

— Dar pe cine să rog să mă însoțească ?

— Pe unul care va veni fără să aștepte să fie rugat.

— Vii... vii dumneata ? întrebă Dora, simțind cum lacrămile îi năvălesc din nou în ochi și cum inima începe să-i crească.

— Desigur, doamnă. Aș putea eu să te las singură, neajutorată ? Ce-ai face între străinii aceia ?

Andrei începu să vorbească, foarte pătruns, de calitățile mortului. Ascultîndu-l, nădejdea învia din nou, încet-încet, în inima Dorei. Își zicea : «Într-adevăr, Andrei a ținut mult la el. Se putea să nu-l impresioneze vestea morții lui ? Nu ! Și din această cauză nu... nu mi-a văzut fericirea ; pentru că a fost prea adînc mișcat, el nu s-a putut bucura, nu și-a dat sama că de-acum înainte nu mai este nici o piedecă în calea căsătoriei noastre.» Și, pornind de la acest raționament, ea își zise că, într-adevăr, pentru un om ca Andrei ar fi fost nevrednic lucru să se arate bucuros de moartea unui om pe care îl cinstise.

Ea nu-și dădea sama, nu voia să-și dea sama că o putere mai mare decît ea o făcea să gîndească astfel : deznădejdea de-a se vedea nenorocită în chiar clipa în care era mai sigură decît oricînd de fericirea ei viitoare. Și se agăța disperată de fiece privire a lui Andrei, de fiece inflexiune a vocii lui, străduindu-se să-și țină trează speranța că Andrei o iubește, că își va da sama de dragostea ei pentru el. Îl asculta pe Andrei vorbind, și prin inimă îi adia o dulce nădejde : la despărțire, Andrei va îmbrățișa-o cu putere și-i va șopti la ureche : «Doamne, de-acum ești a mea, Dora !».

Ei se sfătuiră asupra drumului, se înțeleseră cu ce tren vor pleca.

— Se poate să nu ajungem decît dimineață, doamnă. Drumul e lung, zise Andrei.

— Cu dumneata nu va fi lung, răspunse ea, încercînd să fie cutezătoare și privind în ochii lui Andrei.

Dar Andrei se întunecă din nou și nu răspunse.

Se despărțiră fără să se întîmple ceea ce aștepta Dora, și ea ieși, împiedecîndu-se ca beată, din curtea parohială. Și, pîn-acasă, ochii ei plînseră, subt vălul de doliu pe care îl pusese fără să-l dorească, moartea speranțelor sale de fericire.

VIII

Mai erau încă șase ore pînă la plecarea trenului, și cum Andrei n-avea de făcut nici o pregătire specială pentru drum, vremea asta i se păru nesfîrșită, mai lungă decît toată viața lui de pînă acum.

Străbătea cu pași mari încăperea, oprindu-se din cînd în cînd în fața ferestrei și privind în stradă. Uneori, oprindu-se-n neștire, bătea toba pe geam cu degetele, făcînd atît de mult zgomot, încît Petrișor intra speriat în odaie să vadă ce se întîmplă. Andrei nu era fumător, dar pe masă avea întotdeauna o cutie cu țigarete din care-i îmbia pe oaspeți. Acum aprindea țigară după țigară, sugea un fum, două, și, scîrbit, o arunca, dar peste cîteva clipe aprindea alta. În cancelarie se făcu un fum de să-l tai cu cuțitul. De cîte ori stingea o țigară în scrumiera de pe masă, avea senzația că strivește un dușman : se ridica în el tot mai vie o dorință de a strivi, de a nimici.

Frînturi de gînduri îi treceau furtunos prin minte, frînturi de sentimente îi treceau într-o goană nebună prin inimă. Din cînd în cînd avea senzația că ciocane grele-i izbesc țeasta capului în tact rar : pac-pac, pac-pac, și

se oprea parcă să le asculte. Sub greutatea acestor lovituri i se părea că se dărîmă, că se nimicește, nu ceva din ființa lui, ci el întreg.

Intuise din prima clipă gîndurile Dorei. Fericirea pe care i-o dăruia speranța, siguranța chiar, că de-acum nu mai e nici o piedecă între ei doi, radia din întreaga ei ființă, și-l pătrunsese pe Andrei ca un junghi. Deși desfășurase o activitate înfrigurată, deși muncise intens și cu bunăvoie, deși își poruncise o atitudine disprețuitoare împotriva legii trupului, în ceasurile lui de singurătate, din ultimele șase săptămîni, i se îmbulzeau mereu în minte răspunsuri la întrebările pe care și le pusese, răspunsuri încîlcite, fără nici o noimă. Își dădea sama că nu i le dădea mintea, că porneau din adîncurile ființei sale. Dar toate aceste răspunsuri dezordonate se adunau totuși, ciudat, într-o singură concluzie limpede : «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» — «Dezlegare ? De ce ? se întreba tot el. Eu nu mai am nimic de dezlegat.» Dar oricît se străduia să îndepărteze de la sine, ca pe un lucru străin, gîndul căsătoriei cu Dora, el revenea mereu, chinuindu-i ceasurile de singurătate. O tristețe grea îi copleșea sufletul, și nu putea scăpa de ea decît cînd o adîncă și caldă compătimire față de Dora îi lua locul. Tristețea din ceasurile lui de singurătate o purta de multe ori cu sine și cînd mergea pe sate. Niciodată nu-l înduioșaseră cîmpiile arse de brumă, arborii ce-și scuturau frunza, bietele flori ofilite, ca în toamna aceea.

La vestea morții lui Drăgan auzise mai limpede ca oricînd, din adîncurile ființii sale, glasul acela : «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» Într-o secundă de lumină fulgerătoare întrevăzuse întreg lanțul fericirii lui și al ei, dar în aceeași secundă înțelese și neputința lui de-a primi această fericire.

În decursul convorbirii cu Dora, i se păruse că glasul acela a murit pentru todeauna, că nu-l va mai auzi niciodată. Dar abia se depărtase Dora, și iarăși începu să audă glasul acela : «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» El alunga din toate pute-

rile, cu cele din urmă încordări ale voinței, aceste cuvinte de foc și de dulceață, pe care adîncurile firii sale i le trimiteau mereu ; izbea în ele cu bulgări de gheață, cu pietre grele și reci ; cu deșertăciunea acestei lumi, cu nestatornicia bucuriilor și a fericirii omenești, cu preoția sa, cu amintirea Mărioarei, cu superioritatea luptei căreia se dedicase, cu credința în nemurire, în veșnicie. Dar ca șuvița de apă ce țîșnește din izvorul de munte, oricît pietriș ai arunca peste ea ca s-o astupi, din nepătrunsele adîncuri ale firii sale izbucneau mereu aceleași cuvinte.

Ceasuri întregi, scufundat într-o tristețe de moarte, chinuit de simțăminte ce-i sfîșiau inima, Andrei se luptă cu deznădejde împotriva firii sale, deși conștiința sa îi spunea că drumul lui e unul singur, cel stabilit de legea minții sale, și că acest drum e fără întoarcere și fără abatere. Dar, pentru prima oară, tocmai această conștiință îl întrista de moarte. Parcă ar fi îngropat un mort iubit, și înțelese că mortul acela e însăși fericirea lui individuală.

Tresări uimit și înfricoșat cînd băiețașul deschise ușa cu zgomot.

— E aici trăsura, zise repede Petrișor.

Andrei nu înțelegea.

— Trăbă să te grăbești să nu scapi trenul.

— Trenul ?

— Apoi da. Pleacă la opt și jumătate. Sînt opt.

— Ai dreptate, Petrișor, zise Andrei cu blîndețe. Adu-mi geamandanul.

— Reverendă, brîu, toate sînt acolo ? întrebă copilul.

— Da. Nu mai e nevoie de nimic, zise Andrei cu aceeași blîndețe.

Îndată ce înțelese unde trebuia să meargă cu trenul, simți o nesfîrșită milă față de acest om mic, nevinovat, fără de gînduri, care nu știe ce-l așteaptă în viață, și care, în neștiința lui, e atît de senin, de vesel și de neastîmpărat.

Caii porniră. Trăsura începu să durăie pe pavaj. Andrei nu-și putea da bine sama dacă merge la înmormîntarea lui Drăgan, ori la propria sa înmormîntare.

IX

Se înapoiară a doua zi, sara, într-o cernere domoală de fluturi de zăpadă. La despărțire, Dora, fără să-și ridice privirile, îi șopti un singur cuvînt: «Mulțămesc». Mai mult îl ghici decît îl auzi. Nu-i răspunse. Ce i-ar fi putut răspunde, cînd inima-i era grea de remușcări? Și-apoi, de ce i-a mulțumit? Pentru îngrozitorul lui egoism, pentru că în tot zbuciumul lui, în întreaga lui luptă purtată de cînd se întîlnise în orașul acesta cu luminoasa și dulcea lui amintire din întîia tinerețe, el nu se gîndise decît la sine, nu se văzuse decît pe sine? Acel monstruos eu, cu ținta vieții lui, cu desăvîrșirea lui, cu fericirea lui, cu ceea ce ar fi mai bine și mai frumos pentru el? El drumul vieții lui și-l vedea croit ca-n piatră, și simțea că, renunțînd la fericirea lui personală, îi rămîn totuși nespus de multe idealuri pentru care se plătea să lupți, să trăiești. El era pus la adăpost.

Dar ea? Ce va fi îndurat ea? Ce se va alege de ea? Drumul vieții ei încotro duce? Care e adăpostul sub care se va odihni? Ea, Dora, cum va trăi? Va mai apuca ea dimineața? Și dacă va trăi și mîne, și poimîne, în întunerecul ce va încunjura-o tot mai des, tot mai rece, cine-i răspunzător de-un astfel de destin dacă nu el? Cum de nu s-a gîndit, în hotărîrile lui, în zbuciumările lui, că de viața sa e legată o altă viață, că, mîntuindu-se pe sine, va ucide-o pe Dora? De unde acest egoism dezgustător? Conștiința lui, pe care o credea așa de simțitoare, cum de l-a lăsat să nu-i spună Dorei baremi acum, la despărțire, un cuvînt de îmbărbătare?

Plimbîndu-se prin grădină, în cernerea zăpezii, el simți că-l năpădesc sudori reci. Dar ce cuvînt i-ar fi putut spune ? Dora aștepta unul singur, pentru că în acel cuvînt era tot binele ei. Așadar, iată ce fel de om superior e dînsul ! Un egoist care azvîrle în prăpastia deznădejdii un suflet zidit ca și al lui, un suflet care i-a deschis viața și care i-a fermecat-o cu mireasma iubirii, de cînd a venit în oraș. De ce nu a rămas în Măgura ? De ce a venit ? Ca s-o întîlnească ! De ce nu și-a pierdut urma cînd s-a convins că Dora îl iubește, și că el însuși o adoră ? El era în afară de orice primejdie ! Dar ea ? S-a gîndit el vreodată că această gingașă libelulă nu-i înarmată cu idealurile superioare ale vieții care-l întăreau pe el ? I-a stat la inimă fericirea ei ? Dar atunci de ce nu i-a încurajat speranța că se va căsători cu ea ? O compătimea ? Îi era milă de soarta ei. Dar la ce-i foloseau Dorei compătimirea și mila lui ? Da, căsătoria era singura dezlegare. Răspunderea lui față de fericirea ei aștepta această dezlegare. Dar la gîndul căsătoriei nu simți nici o ușurare. Nu întrevedea nici o bucurie, nici pentru Dora, nici pentru el. I se părea că Dorei nu i se va dărui pe sine însuși, ci numai ruina sa. Și o tristețe de moarte îi închise sufletul. Umbla ca o bucată de lemn, fără să mai gîndească, fără să mai simtă.

Zăpada cădea tot mai deasă, fulgi mari, lînoși.

Deodată simți ceva ciudat și se opri din mers : Petrișor îl trăgea de mînecă. Îi spunea pentru a treia oară :

— Te cheamă în Ulița Armenească, la număru' douăzeci.

Lui Andrei i se păru ciudat detot că piticul acela se agăța de el. Zîmbi și voi să-și continue drumul. Dar Petrișor nu-l lăsa de mînecă și strigă și mai tare :

— Te cheamă la cuminecat în Ulița Armenească, la număru' douăzeci !

— Număru' douăzeci ! zise Andrei zîmbind din nou și privind la pitic.

— Da, continuă acesta, mulțumit că-n sfîrșit îl auzise, au trimis, pînă ai fost dus, de trei ori după dumneata. Trage de moarte nevasta cojocarului Irimie.

— Nevasta cojocarului Irimie ?! făcu Andrei nespus de mirat.

— Da ; ai mai grijît-o dumneata, dar zice că acuma e gata de ducă. Uite, am adus și cheile, și cartea, și patrafiru'.

Într-adevăr, în mîna stîngă Petrișor ținea molitvelnicul învelit în patrafir și cheile bisericii. Andrei se uită îndelung la lucrurile acelea atît de cunoscute, se frecă la ochi, și, ca și cînd și-ar fi adus aminte de ceva, tresări și luă lucrurile din mînile lui Petrișor.

— Ce număr ai spus ?

— Douăzeci, Ulița Armenească. Ai mai fost dumneata acolo.

Pînă la biserică Andrei își repetă mereu : «Douăzeci, Ulița Armenească.» Intrînd în biserică, mireasma suavă de smirnă și ceară îl trezi la realitate. Aprinse o lumînare, intră în altar și întinse cu grijă și cu sfială mînile spre cutia cu Sfintele Taine. Dar, ca nealtădată, în sara asta albă de noiembrie mînile lui tremurară atingînd cutia de argint, și sufletul lui gemu covîrșit de durerea de a se simți adînc nenorocit și neputincios să-mplinească nu numai sfînta slujbă a cuminecării, ci și de a purta mai departe lupta vieții.

Dar, ieșind pe ușa bisericii cu cartea învelită în patrafir subsuoară, puterea obișnuinții, a datoriei, și o negrăită sfială față de Tainele pe care le ducea cu sine, puseră stăpînire pe sufletul lui îndurerat. Își ridică pălăria și merse, prin cernerea deasă de zăpadă, cu capul descoperit pînă la locuința bolnavei.

În casa cojocarului Irimie era plînset și deznădejde. Doi copii mai mici erau în bucătărie cu slujnica. Cînd intră preotul, ei îl priviră cu ochii lor mari, plini de-o teamă neînțeleasă. Cei doi mai mărișori erau în camera bolnavei, lîngă tatăl lor, și plîngeau înspăimîntați. Zadarnic îi scotea cojocarul din odaie, ei reveneau mereu, tot mai deznădăjduiți. Bărbatul nu plîngea. Se uita la

preot cu ochi sticloși. Apoi, cînd acesta își puse patrafirul, îi luă cu binișorul și, vorbindu-le blînd, părăsi împreună cu ei odaia bolnavei.

Pe bolnavă Andrei o cunoștea demult : fusese un lujer de femeie. Acum, mîncată de boală, rămăsese un schelet îmbrăcat în piele galbenă și asudată. Respira greu, se înlepta cu gura deschisă după aer, de parc-ar fi lăcomit după viață. «Iată deci frumusețea trupului», își zise Andrei, aducîndu-și aminte cîți bărbați o petreceau cu ochii pe femeia aceasta voinică și mlădioasă, cînd trecea pe uliță. «Iată, deci, fericirea pe care ne-o poate da viața : moartea ! Iată sfîrșitul zbuciumului unei mîni de pămînt.»

Pătruns de-o durere amară, el o spovedi și o împărtăși pe bolnavă, care murea subt ochii lui. Abia întră bărbatul și cei doi băieți mai mărișori, și bolnava, după o scurtă zvîrcolire, se liniști pe veci.

— Gata ! se auzi vocea aspră a preotului.

Cojocarul îl privi mirat, apoi, văzînd ochii tulburi ai lui Andrei, dintr-o săritură fu lîngă pat, scoase un geamăt ca de înjunghiat, apoi izbucni într-un plîns nepotolit. Știind că mîngîierile sînt zadarnice, Andrei citi cîteva rugăciuni pentru moartă și ieși.

În drumul de întoarcere simți adînc, ca de atîtea ori în viața lui, deșertăciunea celor pămîntești. Taina morții îl înspăimînta din nou, lăsîndu-i în suflet balta aceea de amărăciune. Intrînd în biserică se întrebă din nou, ca și după moartea soției sale, cu versetele din cîntarea bisericească : «Cum ne-am dat stricăciunii ? Cum ne-am înjugat cu moartea ? De ce trăbă să murim ? Dar dacă tot trăbă să murim, de ce nu vreau să-i dau Dorei nimic din ceea ce e trecător în mine, din ceea ce e înjugat cu moartea ? Da, dacă n-ar fi moarte, dacă ar fi o veșnică tinerețe, trupul ar merita să fie suveran egal cu sufletul. Atunci ar trebui să dăruiesc iubirii și trupul meu. Dar trupul meu e muritor. De ce și cum l-aș putea dărui nemuririi ? Și ce am eu nemuritor în mine care să nu fie și al ei ?» Punîndu-și întrebarea aceasta, privirile-i se opriră asupra icoanei Învierii. Și, ca și cum

icoana aceea ar fi fost o ființă vie și nu l-ar fi văzut, căci se uita peste capul lui, zise din nou, cu glas tare: «Da! Ce am eu nemuritor în mine care să nu fie și al ei?» Glasul lui răsună prelung subt bolțile bisericii, și Andrei, cuprins de o milă nesfîrșită față de sine însuși, față de nenorocirea sufletului său, căzu în genunchi dinaintea icoanei și izbucni în lacrămi amare. Și, cu o cutezanță pe care nu o avusese niciodată, se trezi că aici, dinaintea altarului, glasul lui șoptit, întretăiat de suspine adînci, înalță un imn trupului și un imn sufletului. În imnul trupului lăudă toate frumusețile Dorei: ochi-i negri, păru-i vinețiu, fruntea-i senină, obraji-i fragezi, trupu-i mlădios, mersu-i plutitor. Era o laudă fierbinte, era un psalm al iubirii și un psalm al durerii că toate aceste frumuseți ale firii se vor veșteji și vor muri, ca și florile, ca și frunzele tinere, ca tot ce e materie. În imnul ce-l înălță sufletului, preamări frumusețea cea veșnică a Dorei, a sufletului ei, care dădea viață și farmec trupului, care vorbea prin ochii ei, surîdea pe buzele ei, își arăta veșnicia din mersu-i plutitor, ca niște unde ce se pierd în infinit. Preamărind sufletul Dorei, preamărea nemurirea ei, a lui, a tuturor oamenilor, slăvea biruința asupra morții, lăuda scînteia divină ascunsă într-o formă trecătoare.

Cînd se trezi din extazul lui, era noapte tîrzie. Afară ninsese mult, și Andrei lăsa urme adînci în zăpada moale, imaculată. O căldură plină de duioșie, pe care nu o mai simțise demult, îi adia sufletul. Se simțea întinerit, plin de putere, liber. Era încredințat că Dora va birui, ca și el, legea trupului, că va fi deplin mulțumită cu iubirea frățească pe care el i-a arătat-o, pe care i-o va dovedi și mai mult în viitor.

X

A doua zi Andrei se trezi tîrziu. Cînd își aduse aminte sara trecută, i se păru că a trăit un vis. Dar își

simțea sufletul luminos și voința hotărîtă, și se convinse repede că nu era vorba de-o închipuire. Se simțea ușor și sprinten. O adîncă bucurie de viață îi umplea inima. Încă din ziua aceea îi făcu o vizită Dorei, și de atunci nu trecu zi să nu o vadă, vreme de două luni.

Dora, la început, nu știa ce să creadă. Uneori, simțind din nou iubirea lui, începea să spere, dar teama de-a nu se înșela iarăși, o făcea rezervată și reținută. Dealtfel, după dezamăgirea suferită în ziua în care îi vestise lui Andrei moartea lui Vasile Drăgan, ea se prăbușise atît de tare, încît părea mereu suferindă ; dar, după o vreme, începu să-și revină. Suferința ei adevărată însă abia acum începu. Andrei era cu mult mai intim cu ea decît înainte de moartea lui Drăgan. Dar, de cîte ori, încurajată, încerca să facă un pas de apropiere, el se-ndepărta de ea. Îi vorbea despre toate lucrurile care-l însuflețeau pe el, dar niciodată despre ea, despre ei. Dora nu se putea înșela : omul acesta o iubea într-adevăr, dar iubirea aceasta avea ceva straniu, ceva nefiresc, nepămîntesc în ea. Îi era adînc recunoscătoare și îl adora din zi în zi mai mult, dar iubirea lui o deznădăjduia, o obosea.

Cînd, în sfîrșit, îl pricepu — căci era cu neputință să nu o pătrundă adorarea spirituală a lui Andrei, — Dora, deși adînc fericită, se înspăimîntă. Nu mai putea să rămînă în apropierea lui ! Nu mai putea să-l ispitească, și, mai ales, nu mai putea suferi chinurile care o mistuiau în apropierea lui ! Se temea și pentru el, și pentru ea.

Într-o zi, cînd Andrei veni, ca de obicei, la ceasurile cinci, slujnica îl întîmpină în prag.

— Doamna nu-i acasă ! zise ea c-un fel de dezgust.

— Cum ?! Ce-ai spus ?! întrebă Andrei.

— Doamna nu-i acasă.

— A ieșit la plimbare ?

— Nu. A plecat într-o călătorie !

Andrei nu înțelese, și fata se bucură cu răutate de zăpăceala lui.

— Da. A plecat din oraş. Dar a lăsat o scrisoare pentru dumneata.

Slujnica îi aduse îndată plicul. El îl deschise cu înfrigurare. Pe hîrtie erau înşirate doar cîteva cuvinte chinuite :

«Stimate Domnule Andrei,

Să nu te superi pe mine că am plecat fără să-ţi spun nimic. Trebuia. Presimţirile mele nu m-au înşălat. Îţi mai aduci aminte ce ţi-am spus cînd te-ai întors după întîia vizită din protopopiat ? Da, mă temeam de-atunci de acel lucru nou care nu era mai înainte în dumneata : mă temeam că te voi pierde, că în fiecare zi ai fi putut pleca, să nu te mai întorci. Erai aproape de mine, şi totuşi erai veşnic aşa de departe !

Nu mă judeca ! Te-am iubit şi te iubesc mult. Ştiu că mă iubeşti, am simţit-o întotdeauna. Nu voi mai fi niciodată nenorocită. Dar trebuia să plec. Tu iubeşti ca zeii, eu sînt o biată muritoare. Dacă voi putea să-ţi semăn vreodată, ne vom vedea iarăşi.

Dacă doresc să ne revedem ? O, Doamne, cum n-aş dori, cînd de azi n-o să te mai văd ?

Mi-e tare jale de mine, de dumneata, şi de toată lumea !

Să nu mă uiţi şi să mă iubeşti mereu . sînt vrednică de iubirea ta.

Şi acum, la despărţire, lasă-mă să-ţi spun cuvîntul pe care n-am cutezat să ţi-l rostesc niciodată în faţă : Iubite, preaiubitul meu !

Adio !

Dora»

Andrei rămase multă vreme tăcut. Deşi suferea, sufletul lui era inundat de o bucurie adîncă : Dora îl înţelesese deplin. Bucuria îi fu aşa de adîncă, încît la cuvintele slujnicei : «Mîne plec şi eu !». Andrei, ne-

dîndu-și sama ce face, scoase din portofel toți banii pe care îi avea și-i întinse. Dar fata nu-i luă. Se uită mirată la el.

— Ce să fac cu ei ?

— Sînt ai tăi.

Erau peste o sută de coroane.

Fata îl privi uimită, o clipă stătu la îndoială, apoi, învîrtindu-se într-un călcîi, întră în bucătărie, zicînd :

— De la anticriști ca dumneata nu primesc eu daruri.

Andrei Pascu auzi cuvintele servitoarei, dar nu înțelese nimic din ele. Fură, pentru el, un sunet deșert. Nici nu încercă să priceapă de ce nu voia fata aceea să primească un dar de la el. În adîncurile sufletului bucuria lui creștea mereu, îl inunda o căldură imaterială, lumina îi năvălea în priviri. Hoinări pe uliți vreme îndelungată, senin, ușor, întinerit, cu zîmbetul pe față.

Se trezi, tîrziu, în fața locuinței protopopești. Ca deșteptat din vis întră, cu pași hotărîți, ridică pînă în grindă pe nepoțelul care-i deschise ușa, își puse pălăria și paltonul în cuier, apoi se așeză la birou și-i scrise părintelui celui tînăr din Măgura, mai convins, mai cu încredere decît oricînd, asupra mijloacelor prin care putea îndepărta piedecile nouă ce i se iviseră în cale. Condeiul lui alerga harnic pe hîrtie. Umplu vreo patru pagini : «Și acum — sfîrșea scrisoarea — două luni să nu-mi mai scrii. Plec pe sate, la muncă, la libertate, la viață. Binecuvîntat să fie cel ce privește cu milostivire la neputințele noastre și ne dă tărie.»

Nepoțelul se apropie tiptil de masă.

— Nu pun cina ?

— Mîncă singur, drăguțule. Eu nu cinez azi.

Și după ce pecetlui scrisoarea, Andrei Pascu se îmbrăcă, își luă pălăria, și, în noaptea ce coborîse neagră, luă drumul bisericii. Curînd se auzi scîrțîitul cheii în ușa veche. O pasăre de noapte, stîrnită de sunetul strident, se desprinse dintr-o firidă a pridvorului, fîlfîi din aripile moi peste umărul lui Andrei și zbură departe

CUPRINS

7 . . . . . Partea întîi — *Seminarul*

157 . . . . . Partea a doua — *Satul*

365 . . . . . Partea a treia — *Orașul*

Lector: VICTOR IOVA
Tehnoredactor: ION GHICA

Bun de tipar 5 VII 1976. Tiraj 2715 ex. legate 1/1
Coli editură 24,61. Coli tipar 30,50

Tiparul executat sub comanda
nr. 220 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România